

ISSN: 2147-0936

İNÖNÜ UNIVERSITY İNİJOSS

İnönü University International Journal of Social Sciences
İnönü Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

Volume 6 Number 2 Winter 2017 / Malatya - TÜRKİYE

www.inijoss.net

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss>

INIJOSS

INONU UNIVERSITY INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
İNÖNÜ ÜNİVERSİTESİ ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

www.inijoss.net

Volume 6, Number 2, Winter 2017
(General Issue: 12)

Genel sayı/ General issue: 12

IT IS AN INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL PUBLISHED TWO TIMES A YEAR
BY İNÖNÜ UNIVERSITY INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES

Sahibi/ Owner

Dr. Mehmet KUBAT

Yayın Kurulu/ Editorial Board

Dr. Mehmet KUBAT

Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

Dr. Serkan DEMİR

Dr. A. Faruk SİNANOĞLU

Dr. Yusuf Cahit ÇUKACI

Dr. Ünal İMİK

Editörler/ Editors

Dr. Serkan DEMİR

Dr. Mehmet ÖNAL

Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA

İngilizce Editör/Editor of English Language

Dr. Bilal GENÇ

Yazı İşleri /Editorial Secretary

Fadime ERDOĞAN, Hatice ASLAN

Yayın ve Yönetim Yeri / Editorial Office

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
(Elazığ Yolu 15. km.) Kat: 1, 44280, Malatya-TÜRKİYE,

tel. 90 422- 377 30 30 - 4, fax. 90 422-3410047

e-mail: inijoss@inonu.edu.tr

web: www.inijoss.net

<http://inonu.edu.tr/tr/inijoss>

Basım Yeri/ Publisher

İnönü Üniversitesi Matbaası

Dağıtım Sorumluları/Distribution Executives

Abuzer BAŞAR

ADVISORY BOARD/ DANIŞMANLAR

- Dr. Abdullah Korkmaz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Abdülkadir Baharçipek (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet İncekara (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Ahmet Karadağ (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Alhagi Drammeh (Al-Maktoum College of Higher Education-Scotland/ UK)
Dr. Ali Şen (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Amjad Hussain (Trinity Saint David, Wales/ UK)
Dr. Bülent Gülođlu (Pamukkale University/ TÜRKİYE)
Dr. Cafer Mum (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Ejaz Ahmed (Windsor University/CANADA)
Dr. Elşen Memmedov (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Emin Çelebi (İnönü Üniversitesi/TÜRKİYE)
Dr. Hakan Erkuş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Hakan Kahyaođlu (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Açan Karaduman (Yıldız Technical University/ TÜRKİYE)
Dr. Hasan Kaval (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Hatice Esedova, (Azerbaijan National Museum of Fine Arts/ ZERBAYCAN)
Dr. Hüseyin Subhi Erdem (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Işıl Akgül (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Jan Zygmunt (Wroclaw University, Wroclaw/ POLONYA)
Dr. Levent Gökdemir (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mahmut Atay (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Mavil İzzi Dien (University of Wales-Lampeter, Wales/ UK)
Dr. Mehmet Balçılar (Eastern Mediterranean University/ KKTC)
Dr. Mehmet Güngör (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mehmet Karagöz (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mezahir Avşar (Selcuk University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Arslan (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Çolak (Kamu İhale Kurumu/ TÜRKİYE)
Dr. Mustafa Koç (Ryerson University/UAS)
Dr. Mustafa Özer (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Muzaffer Demirbaş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Namık Kemal Öztürk (Muđla University/ TÜRKİYE)
Dr. Nevzat Şimşek (Dokuz Eylül University/ TÜRKİYE)
Dr. Nihat Akbıyık (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Nurhodja Akbulaev (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Osman Zekai Orhan (Marmara University/ TÜRKİYE)
Dr. Ömer Erođlu (Şüleyman Demirel University/ TÜRKİYE)
Dr. Özlem Göktaş (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Philip Wilson (University of East Anglia/UK)
Dr. Ramazan Korkmaz (Fırat University/ TÜRKİYE)
Dr. Recep Güneş (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Salim Çöhce (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Selma Karatepe (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Serap Buyurgan (Gazi University/ TÜRKİYE)
Dr. Södabe Salihova (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Şahabettin Yalçın (İnönü University/ TÜRKİYE)
Dr. Şahin Ekber (Azerbaycan Devlet İktisat Üniversitesi/AZERBAYCAN)
Dr. Taner Akçacı (Kilis 7 Aralık University/ TÜRKİYE)
Dr. Veysel Bozkurt (İstanbul University/ TÜRKİYE)
Dr. Zehra Çobanlı (Anadolu University/ TÜRKİYE)
Dr. Zekai Özdemir (İstanbul University/ TÜRKİYE)

REFEREES OF THIS ISSUE/ BU SAYININ HAKEMLERİ

- Dr. Adnan GÜRSOY - İnönü Üniversitesi
Dr. Ahmet KARADAĞ - İnönü Üniversitesi
Dr. Ahmet KARATAŞ - Marmara Üniversitesi
Dr. Atik AYDIN - İnönü Üniversitesi
Dr. Cemil ORUÇ - Muş Alparslan Üniversitesi
Dr. Emin ÇELEBİ - İnönü Üniversitesi
Dr. Fazıl Hüsnü ERDEM - Dicle Üniversitesi
Dr. Fikret KARAMAN - İnönü Üniversitesi
Dr. Gökhan TUNCEL - İnönü Üniversitesi
Dr. Hakan ERKUŞ - İnönü Üniversitesi
Dr. Haluk DUMAN - Aksaray Üniversitesi
Dr. Hasan ÇİCEK - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Hasan YILMAZ - İnönü Üniversitesi
Dr. Hüseyin POLAT - İnönü Üniversitesi
Dr. Korkut ÇEÇEN - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet BİRSİN - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet KESKİN - Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi
Dr. Mehmet KOCAOĞLU - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet ÖNAL - İnönü Üniversitesi
Dr. Mehmet TIRAŞCI - Cumhuriyet Üniversitesi
Dr. Mehmet ULUKÜTÜK - Gaziantep Üniversitesi
Dr. Mustafa ARSLAN - İnönü Üniversitesi
Dr. Oguzhan EKİNCİ - Erzurum Teknik Üniversitesi
Dr. Oğuzhan GÖKTOLGA - İnönü Üniversitesi
Dr. Recep UÇAR - İnönü Üniversitesi
Dr. Sabit DUMAN - İnönü Üniversitesi
Dr. Selahaddin BAKAN - İnönü Üniversitesi
Dr. Sezgin KIZILÇELİK - İnönü Üniversitesi
Dr. Sibel TURAN - Trakya Üniversitesi
Dr. Süleyman EKİCİ - İnönü Üniversitesi
Dr. Şahin EFİL - İnönü Üniversitesi
Dr. Taner TATAR - İnönü Üniversitesi
Dr. Umut KAYA - Marmara Üniversitesi
Dr. Vahap COŞKUN - Dicle Üniversitesi
Dr. Yahya DEMİRKANOĞLU - Bitlis Eren Üniversitesi
Dr. Yakup YILDIZ - İnönü Üniversitesi
Dr. Yılmaz DEMİRHAN - Dicle Üniversitesi
Dr. Zennure KÖSEMAN - İnönü Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBE STATÜKOSUNUN KURULMASI	
Selahaddin Bakan - Hasan Çimen.....	8
BÜYÜK BRİTANYA VE KUZAY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞINDA ULUS DEVLETİN OLUŞUMU VE SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME	
Hakan ÖZDEMİR	23
TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİĞİN YASAL VE KURUMSAL MEKANİZMASI: MİLLİ GÜVENLİK KURULU	
Abdullah TORUN.....	49
İSVİÇRE YEREL YÖNETİM YAPISI VE KOMÜNLER	
Oğuzhan GÖKTOLGA.....	68
TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE KURULAN SOSYALİST PARTİLER	
Mehmet KOCA.....	80
BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN YÖNTEMLER OLARAK TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEMESİ	
İbrahim AKSU - Tolga ORAL.....	96
İŞ TATMİNİ ve DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI	
Sevilay USLU DİVANOĞLU - Şaban USTA	108
SELEFİYYE İLE NEO-SELEFİLİĞİN KESİŞEN VE AYRIŞAN YÖNLERİ	
Mehmet KUBAT	130
ÖTEKİLEŞTİRİCİ ÖRGÜTLENMENİN TEHDİT OLARAK GÖRDÜĞÜ DÖRT AHLAKİ DEĞER: ADALET – HAKKANİYET – EHLİYET VE LİYÂKAT	
Hüseyin Maraz	149
"هيا نتعلم العربية" (HAYDİ ARAPÇA ÖĞRENELİM) İSİMLİ KİTABIN ANALİZİ	
Sabri Türkmen – Ahmed Natouf.....	171
SON KONFERANSLARI BAĞLAMINDA SEZÂİ KARAKOÇ'UN "MEDENİYET" VE "DİRİLİŞ" KAVRAMLARI	
Mehmet ÖNAL.....	195
KÜRESELLEŞME İLE MODERN TOPLUM ARASINDAKİ MÜNASEBETİN ÇEŞİTLİ AÇILARDAN GÖRÜNÜMÜ	
Etem Çalık	202
TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNİN BİR KAYNAĞI OLARAK CUMHURİYET GAZETESİ (1937-1952)	
Yakup YILDIZ	213
SİYASİ VE İDARİ DÖNÜŞÜMLERİN DEVLET VE TOPLUM TARAFINDAN SİNDİRİLMESİNİN İRDELENMESİNDE TÜRKİYE ANALİZİ: OSMANLI – TÜRKİYE MODERNLEŞME SÜRECİ	
Azer Ebru MUTLU	243
EVIL AS A WAY OF BEING	
Sevcan IŞIK	255
MODERN İRAN ŞİİRİ ve ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ	
İsmail Söylemez	261
KİTAP TANITIMI: Mehmet Kubat, <i>İslâm Mezhepleri Tarihi</i>	
Hazırlayan: Mehmet Hanifi Yoldaş	287
KİTAP TANITIMI: Muhammet Yılmaz, <i>Muhammed Ebû Zehre ve Tefsiri</i>	
Hazırlayan: Kerim Özmen	292

TABLE of CONTENTS

ESTABLISHMENT of MILITARY COUP STATUS QUO in TURKEY	
Selahaddin Bakan - Hasan Çimen.....	8
AN EVALUATION ON THE FORMATION AND PROBLEMS OF A NATION-STATE IN THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND	
Hakan ÖZDEMİR	23
NATIONAL SECURITY COUNCIL: THE LEGAL and INSTITUTIONAL MECHANISM of NATIONAL SECURITY in TURKEY	
Abdullah TORUN.....	49
LOCAL GOVERNMENT STRUCTURE AND COMMUNES in SWITZERLAND	
Oğuzhan GÖKTOLGA.....	68
SOCIALIST PARTIES FOUNDED IN THE ERA OF TRANSITION TO MULTI PARTY SYSTEM IN TURKEY	
Mehmet KOCA.....	80
TOTAL QUALITY MANAGEMENT AND PRODUCT LIFE CYCLE COSTING AS COMPLEMENTARY METHODS	
İbrahim AKSU - Tolga ORAL.....	96
RELATION BETWEEN JOB SATISFACTION AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: A FIELD SURVEY	
Sevilay USLU DİVANOĞLU - Şaban USTA	108
THE OVERLAPPING AND DIVERGING ASPECTS OF SALAFIYYA AND NEO-SALAFISM	
Mehmet KUBAT	130
FOUR MORAL VALUES CONSIDERED AS THREAT BY MARGINALISING ORGANISATION: JUSTICE, EQUITY, COMPETENCY AND QUALIFICATION	
Hüseyin Maraz	149
	تحليل منهج "هيا نتعلم العربية"
171	صبري تركمان _ أحمد نتوف
THE CONCEPTS of "CIVILIZATION" and "RESURRECTION in the CONTEXT of SEZAI KARAKOÇ'S LAST CONFERENCES	
Mehmet ÖNAL.....	195
VARIOUS PERSPECTIVES ON THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALISATION AND MODERN SOCIETY	
Etem Çalık	202
CUMHURİYET NEWSPAPER as a SOURCE of HISTORY of TURKISH THOUGHT (1937-1952)	
Yakup YILDIZ	213
ANALYSIS of TURKEY In TERMS of ABSORPTION of POLITICAL and ADMINISTRATIVE TRANSFORMATIONS by the GOVERNMENT and the SOCIETY- MODERNIZATION PROCESS in TURKEY	
Azer Ebru MUTLU	243
EVIL as a WAY of BEING	
Sevcin IŞIK	255
MODERN IRANIAN POETRY and ITS IMPORTANT REPRESENTATIVES	
İsmail Söylemez	261
BOOK REVIEW: Prof. Dr. Mehmet Kubat, <i>İslâm Mezhepleri Tarihi</i>,	
Reviewed by: Mehmet Hanifi Yoldaş.....	287
BOOK REVIEW: Muhammet Yılmaz, <i>Muhammed Ebû Zehre ve Tefsiri</i>,	
Reviewed by: Kerim Özmen.....	292

TÜRKİYE'DE ASKERİ DARBE STATÜKOSUNUN KURULMASI

Selahaddin Bakan

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

Hasan Çimen

İnönü Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi
Bölümü

ÖZET

Türk siyasi tarihi bir nevi darbe ve muhtıralar tarihi olarak bilinmektedir. Osmanlı'da başlayan bu gelenek, özellikle Tanzimat sonrası askeri bürokrasi ve paşaların siyaset üzerindeki etkinliği ile devam etmiş, zira 1876 ve 1908'de, öncülüğünü askerlerin yapmış olduğu padişaha karşı meşrutiyet dayatmalarını, 1913'teki Babı-âli baskını izlemiştir.

Türk siyasetinde darbeyle gelen askeri vesayet düzeni veya statükosunun kurulmasında, aslında birbiriyle çoğu kez içi içe geçmiş olan bazı etkenlerden söz edilebilir. Bu bağlamda Osmanlı'dan beri gelen bir darbe kültürünün yanında 27 Mayıs'ın bu konuda önemli işlev gördüğü söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin 1950'li yıllarının başlangıcında üyesi olduğu NATO ittifakı ve ABD'nin bu tarihten itibaren Türkiye üzerinde, özellikle ordu üzerinde kurmaya başladığı etkinin, darbeler süreciyle kimi zaman açıkça kimi zamanda daha örtülü destek vererek sivil hükümetler sorun yaşadığı tüm hususları, darbecilerle çözdüğü gerçeği ortadadır.

Bu bağlamda söz konusu bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de siyaseti dar alana hapsederek demokrasimizin bodur kalmasında doğrudan etkili olan askeri darbelere dayalı vesayet statükosunun nasıl oluştuğu analiz edilecektir.

Anahtar kelimeler: Askeri darbeler, vesayet, statüko

ESTABLISHMENT OF MILITARY COUP STATUS QUO IN TURKEY

ABSTRACT

Turkish political life is known also as history of coups and memorandums. This tradition has begun at Ottoman Era and has continued by the domination of bureaucracy and Paschas at post-Tanzimat era. Forasmuch, 1876, 1908 enforcements for Constitutionalism and 1913 Bab-ı Ali Invasion were led by the military bureaucracy.

At the establishment of military tutelage order or status quo following a coup, some factors have to be mentioned which mutually affect each other. It may be asserted that 27 Mayıs coup has a significant role in this process. It may also be claimed that NATO alliance and USA with which Turkey has established relation after 1950s, have held sway over military; and they have openly and indirectly supported the military coups in Turkey. By doing so, they have aimed at solving the problems which they cannot solve with civilian executives.

In this study, we aim to analyze the establishment process of military tutelage which has impact on underdevelopment of democracy in Turkey.

Keywords: Military coup, tutelage, status quo.

Giriş

Türk siyasi tarihi bir nevi darbe ve muhtıralar tarihi olarak bilinmektedir. Osmanlı'da başlayan bu gelenek, özellikle Tanzimat sonrası askeri bürokrasi ve paşaların siyaset üzerindeki etkinliği ile devam etmiş, zira 1876 ve 1908'de, öncülüğünü askerlerin yapmış olduğu padişaha karşı meşrutiyet dayatmalarını, 1913'teki Babı-âli baskını izlemiştir (Kocabaş,2016:9). Osmanlı mirası üzerine kurulan Cumhuriyetin kurucuları başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere, asker kişilerden oluşmuştur. Bu kesimin Batılılaşma misyonunu üstlenmesi, onları siyasetin de önemli bir aktörü haline getirmiş, zira rejimin tehlikeye atıldığını düşündüklerinde, siyasete müdahaleyi, görev bilmişlerdir. Bu bağlamda Cumhuriyet'in ilk ve ana darbesi, 27 Mayıs'ta gerçekleşmiş, söz konusu müdahale, bundan sonraki darbe ve muhtıraların da tetikleyicisi olmuştur. Darbe sonrasında, Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri, 1971 muhtırası, 12 Eylül 1980 darbesi, 1997'deki 28 Şubat Postmodern Darbesi ve en nihayetinde 15 Temmuz 2016 darbesi, darbe geleneğinin silsilesini teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, Türk siyasetinde darbeyle gelen askeri vesayet düzeni veya statükosunun kurulmasında, aslında birbiriyle çoğu kez iç içe geçmiş olan bazı etkenlerden söz edilebilir. Bu bağlamda Osmanlı'dan beri gelen bir darbe kültürünün yanında 27 Mayıs'ın bu konuda önemli işlev gördüğü söylenebilir. Diğer yandan Türkiye'nin 1950'li yıllarının başlangıcında üyesi olduğu NATO ittifakı ve ABD'nin bu tarihten itibaren Türkiye üzerinde, özellikle ordu üzerinde kurmaya başladığı etkinin, darbeler süreciyle kimi zaman açıkça kimi zamanda daha örtülü destek vererek sivil hükümetler sorun yaşadığı tüm hususları, darbecilerle çözdüğü gerçeği ortadadır. Bu bağlamda söz konusu bu çalışmanın temel amacı, Türkiye'de siyaseti dar alana hapsederek demokrasimizin bodur kalmasında doğrudan etkili olan askeri darbelere dayalı vesayet statükosunun nasıl oluştuğu analiz edilecektir.

1.Statükosunun Kurulması

Statüko (status que) kelimesi, Fransızca kökenli, "mevcut durum" anlamına gelen bir sözcüktür (Yenal, Taşpınar,1990:755). Statüko, aslında "savaşta önceki şartlara dönülmesi" anlamında kullanılan "status que ante bellum" kavramından gelmektedir (Arı, 1997:241). Bu kavramının politik alana yansımaları, kurulu düzenin devamını ifade etmekte, bu bağlamda "statükoculuk", mevcut düzenin veya durumun kesintiye, değişim veya dönüşüme uğramadan devam etmesini amaçlamaktadır. Statükocu yaklaşımda, denge taşlarının oynatılması, hassas ve tehlikeli görülmektedir (Oran, 2002:46). Statüko kavramı, genelde muhafazakar düşünceyle aynı anlamda kullanılsa da, söz konusu bu kavramın, muhafazakar düşüncenin gelenek ve toplumun temeli gibi bir kaygısı bulunmamakta, ister demokratik olsun isterse olmasın, fayda ve çıkar sağlayan mevcut durumun, tutucu bir şekilde korunmasına dayanmaktadır. Zira darbeyle siyasete yön verenlerin, demokratik bir tutum olmadığı aşikârdır.

Türk siyasi tarihinde, Osmanlı'dan tevarüs eden bir darbe kültürünün söz konusu olduğu söylenebilir. Osmanlı döneminde yeniçeriler, özellikle imparatorluğun çöküş döneminde, her konuda "kazan kaldırma eylemine" girişmiş, yöneticilerin bir nevi "baş belası" haline gelmiştir. Her türlü yenilik hareketinin karşısında statükonun kalesi haline gelen yeniçeriler karşısında II. Mahmut, Batılı tarzda yeni bir ordu kurma amacıyla 1826'da yeniçeriliği kaldırmış, bu olay Türk tarihine "Vaka'yı Hayriye" olarak geçmiştir (Kili,2008:162). Tanzimat'la birlikte Osmanlı'da bürokratik

hakimiyet kendisini göstermiş, Mustafa Reşit Paşa, Ali Paşa ve Fuat Paşa gibi asker kökenli olmayan sivil paşalar, bu süreçte etkili olmuşlardı (Yetkin,2010:77). Osmanlı'da sivil bürokratik elitler yanında, askeri bürokratların da, siyasette etkili olduğu dönemin İttihat ve Terakki Cemiyeti (İTC) ile başladığı söylenebilir. Zira İkinci Abdülhamit'in 1876 Anayasasını rafa kaldırmasından sonra, askeri ve sivil bürokrat kesim, anayasayı yeniden ihdas etmek ve sultanı devirmek için kendi aralarında örgütlenerek 1889'da İTC'ni kurmuş, 1908'de hükümet darbesi yaparak, otuz yıl rafta kalan anayasayı yeniden yürürlüğe koymuş, bu örgüt Birinci Dünya Savaşı sonuna kadar etkili olmuştu (Ahmad,1999:10). 1912'de meclisin feshedilmesinden sonra, yapılan seçimlerin çoğunluğunu askerlerin oluşturduğu İttihatçıların ağır baskısı altında yapıldığı (sopalı seçimler) bilinmektedir. Zira İTC'nin Sait Paşa hükümetinden, askeri darbe tehdidiyle istifasını istemeleri (Halaskar Zabitan Olayı) neticesinde kurulan Kamil Paşa hükümetinin ömrü de, Balkan Savaşları sonucu Bulgaristan'ın kaybını bahane eden İttihatçı Talat ve Enver Paşaların Ocak 1913'de Saray Baskınıyla (Babıali Baskını) son bulmuştu (Erdoğan,2003:31,32). Sonuçta Kongar'ın da belirttiği gibi (2005:650), Tanzimat'tan meşrutiyete ordu, Osmanlı döneminden beri devam ede gelen "çağdaşlaşma" hareketinin hem merkezini hem de itici gücünü oluşturmuş, ordunun siyasal rolü de, 1908 yılında başlayıp Kemalist ilkelerin hayata geçirilmesiyle son bulan süreçte daha belirgin hale gelmişti.

Osmanlı'dan tevarüs eden bir anlayışla kurulan Cumhuriyet'in kurucuları da, Osmanlı askeri kurumlarda yetişen ve aynı kültürden gelen kişilerdi. Kendisi de bir asker olan Atatürk, yapmış olduğu tüm devrimlerde orduyu arkasına aldığından hem devlet, hem de toplum hayatında önemli rol oynayan değişim hareketleri söz konusu olabilmıştır. Zira Cumhuriyet'in ilk muhalefet partisi olarak bilinen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın da kurucularının asker kökenli olduğu bilinmektedir (Dağcı,2006:21). Tek Parti döneminde (1923-1945) ordu siyasal hayattan tamamen tecrit edilmiş, siyasete girmek isteyen ordu mensuplarının askerlik mesleğinden ayrılmaları istenmiştir. Ahmad'ın da belirttiği gibi (1999:18) tek parti döneminde ordunun siyasetten uzak durması konusunda gerekli hassasiyet gösterilmiş, orduya Cumhuriyet içinde çok saygın bir yer verilmekle birlikte, ordu ülkenin toplumsal ve siyasal hayatının dışında tutulmuştu. Zira 1925'ten 1944'e kadar Genel Kurmay Başkanlığı yapan Mareşal Fevzi Çakmak, subayların askerlik dışında hiçbir şeyle ilgilenmesine sıcak bakmayan ideal mizaca sahip bir askerdi. Bu bağlamda Cumhuriyet'in kuruluşundan 1960'lı yılların başlarına kadarki süreçte, ordunun siyaset sahnesini yöneten veya yönlendiren konumda olmadığı bunun yanında Atatürk devrimleri ve Kemalist ideolojiye önemli derecede bağlı oldukları bilinmektedir.

Diğer taraftan ordunun siyasete müdahalesinin, DP iktidarına son veren 27 Mayıs 1960'daki darbeyle söz konusu olduğu aşikârdır. Türköne'ye göre (2012:123), 27 Mayıs darbesi, askerin siyasete müdahalesinin önünü açmanın ve buna antidemokratik meşruiyet sağlayan, orduda disiplin denilen kavramın içini boşaltarak üst düzey generallerin, darbeyi gerçekleştiren alt kademedeki subaylar karşısında itaatkâr kılan bir müdahaleydi. Kocabaş'a göre (2016:94-121), 27 Mayıs darbesinin Türk siyasetine getirdiği olumsuz sonuçlardan birincisi, ordunun siyasete alet olması ve diğer askeri müdahaleleri tetiklemesidir. İkincisi, CHP adına yapılan bir partizan darbe olarak, onun siyasal iktidarı kullanmasına yol açma hareketidir. Zira darbenin halkçılar tarafından bayram havasında kutlanması, Cemal Gürsel'in İnönü'yü arayarak emrinde olduklarını ve onun buyruğunun peygamber buyruğu gibi telakki ettiklerini belirtmesi, 1961 Anayasası ile CHP'nin 1959'daki *İlk Hedefler*

Beyannamesi'nin örtüşmesi ve en nihayetinde darbe sonrasında kurulan koalisyon hükümetlerinde hep İnönü'nün başbakan olması bu durumu ortaya koymaktadır. Söz konusu darbe, ordunun disiplin ve emir-komuta anlayışını altüst ettiğinden ordu içinde bölünmelere neden olmuştur.

Türk siyasetinde 27 Mayıs'la birlikte ordu, siyasetten bağımsız ancak onu denetleyen gerektiğinde darbe ve muhtıralarla siyaseti dizayn eden bir kurum olmaya başlamıştır. 27 Mayıs'la kışlasından çıkan orduyu, artık ait olduğu yere, İnönü dahi çekmekte zorlanmıştı. Zira Harp Okulu Komutanı Talat Aydemir'in başarısız darbe girişimleri, 1960'lı yılların sonuna doğru başlayan sosyalist gençlik dalgası, Ankara Üniversitesi ve Ortadoğu Teknik Üniversitesinde başlayan olaylar hız kesmemiş, sol düşüncenin ordu içinde taban bulmasından endişelenen dönemin Genel Kurmay Başkanı Memduh Tağmaç, 12 Mart Muhtırasını yayınlamak durumunda kalmıştı. Tağmaç'ın muhtırayı yayınlamaya zorunlu olduklarını belirtmesi ve "altımızı tutamıyoruz" şeklindeki açıklaması (Yılmaz,2002:365-371) cunta faaliyetinin kontrol edilemez safhaya geldiğini göstermekteydi. Fedayi'nin de belirttiği gibi (2014:491), Türkiye'de siyasal ve sosyal kaos dönemine yol açan 12 Mart muhtırasının temelinde 27 Mayıs'ın kurduğu statüko yani askeri vesayet düzeni yatmaktadır. Koalisyonlar ve azınlık hükümetleri, siyaseti parçalı kırılğan hale getirirken, ekonomide de içinden çıkılmaz krizlere ortam hazırlamıştı. Zira 1960-1980 dönemi, askeri vesayet getirdiği ve siyasetin işlevsiz hale geldiği, başarısız koalisyon hükümetlerinin, ekonomide krizli yılların, sosyal hayatta anarşi ve terör olaylarının hat safhaya çıktığı yıllar olmuştur. Dursun'a göre (2000:98,120), 27 Mayıs darbesi sonrası 1961-1965 arasında, İnönü öncülüğünde dört ayrı koalisyon hükümeti kurulsa da, parçalanmış siyaset sorunlara çözüm getirmemiştir. Zira sol söylem ve eylemlerin yükselmesine karşı verilen 12 Mart muhtırası, 27 Mayıs'ın yol açtığı artçı depremler olarak değerlendirilebilir. Bu dönemde 'Yön' ve kapatıldıktan sonra aynı çizgide yer alan 'Devrim' adlı yayınlar, ordunun siyasal iktidara müdahalesini talep ederek, ileri hamlelere yol açacak unsurların aydın, gençlik ve ordu mensuplardan oluşacağını ve ancak bu şekilde sorunların çözüleceğini savunsa da, temel amaçları ordunun önderliğinde 'Baasçı Sosyalizm' türünden bir rejimi hayata geçirmektir (Fedayi,2014: 492). Böylece tıpkı 27 Mayıs'ta olduğu gibi, 12 Mart müdahalesinin de, zinde güçleri aktif olmuş, zira müdahale için tüm siyasal, sosyal ve ekonomik ortam hazırды.

Diğer taraftan 12 Eylül'e giden süreçte siyaset tıkanmış, artan terör ve şiddet olaylarına çare bulunamazken görev süresi dolan Cumhurbaşkanı yerine, aylardır yenisini seçilemez hale gelmişti. Eski başbakanlardan Nihat Erim başta olmak üzere, artan faili meçhul cinayetlere Sivas ve Çorum'daki mezhep çatışmasının getirdiği can kayıpları ve 1 Mayıs'ta yaşanan katliam, siyaseti tamamen işleyemez hale getirmişti. İsrail'in Kudüs'ü başkent ilan etmesine tepki olarak MSP'liler tarafından Konya'da düzenlenen mitingte, İstiklal Marşı okunmadığı yönündeki dedikodular ve söz konusu mitingin, CHP ve basın tarafından "Humeyni taklitçileri" tarafından düzenlendiği yönündeki beyanatlar, 12 Eylül'ü başlatan bir bahane olmuştu (Dursun,2000:193-196,206).

12 Eylül darbesiyle birlikte askeri yapı iktidarı tamamen ele almış (MGK), Genel Kurmay Başkanı ve kuvvet komutanlarından müteşekkil Milli Güvenlik Konseyi, ekonomik alan dışında, tüm siyasal ve toplumsal alanda denetim kurmuştur (Özcan,1998:515). 12 Eylül darbe anayasası ve uygulaması siyasal partilere, sendikalara ve derneklere kısıtlamalar getirmiş, üniversite özerkliğini ortadan kaldırmıştı. Askeri rejimin temel felsefesi, devlet otoritesini her alanda tesis etmek amacıyla siyasal alanın sınırlarını ciddi oranda daraltmış ve özgürlükleri kısıtlamıştı. Özal'ın iktidara geldiği 1983

yılına kadar siyasi partilerin dışında hiçbir kurum siyasetle uğraşamaz hale gelmişti (Özen,2011:159). Sonuçta Uzgel ve Çiftçi'nin belirttiği gibi (1998:313; 2010:294), 1960 darbesi sonrası yönetimdeki Milli Birlik Komitesi (MBK)'nin, siyasete müdahale amacıyla kurmuş olduğu Milli Güvenlik Kurulu (MGK)'nun yetkileri, 1980 darbesi sonrasında daha da genişletilmiş, bu bağlamda 2945 sayılı kanunla *MGK Genel Sekreterliği* kurulmuş, 28 Şubat sürecinde ise söz konusu sekreterliğe bağlı, *Başbakanlık Kriz Yönetim Merkezi ve Batı Çalışma Grubu* teşkil edilerek askerinin siyasete müdahalesi legal hale getirilmiştir. Zira 12 Eylül darbe yönetimiyle birlikte, siyaset üstü hale gelen *Milli Güvenlik Siyaset Belgesi* yazılı devlet politikası haline gelerek hükümet, parlamento ve diğer devlet kurumlarının, söz konusu belge dışına çıkamayacağı bir siyasal ortam yaratılmıştır.

Diğer taraftan vesayet statükosunun oluşmasında, askerlerin yanında egemen ideolojinin devamından yana olan kesimlerle, darbe yönetiminden çıkar sağlayanların da etkide bulunduğu bir gerçektir. Timur'a göre (2015:84), darbelerin çoğunun, hazırlık aşamasından itibaren sivillerle birlikte planlandığı hatta bazen sivillerin “kraldan çok kralcı” edasıyla askeri tahrik ettiği görülmüş, darbeyi fiilen askerler yapsa da, bunun hazırlanış ve gerekçelendirilmesinde sivillerin rolü önemli rol oynamıştır. Bu durum, darbe statükosunun askeri vesayet üzerine inşa edilmesini kolaylaştırmıştır. Karatepe'ye göre (2009:11), bu kesimlerin darbeden sonra kurulan hükümetlerde gönüllü olarak görev almaları veya ara dönemin gerektirdiği şekilde anayasa ve yasaları hazırlamaları tesadüfi değildir.

Bu bağlamda 27 Mayıs darbe tarihi, CHP'lilerce 'Hürriyet ve Anayasa Bayramı' olarak kutlanmış, sağ ve sol düşünceler, bu kırılma ekseninde somut karşılık bulmaya başlamıştır. CHP'nin darbe desteği, kurucu meclisin oluşturulmasından anayasa taslağının hazırlanmasına kadar görülmüş, Türk siyasetinde sık sık vurgulanan Ordu+CHP=İktidar formülü, bu durumu özetlemiştir (Dursun,2000:53,71). Diğer taraftan, 27 Mayıs sonrası yeni anayasayı oluşturmakla görevli İstanbul Üniversitesi Rektörü Sıddık Sami Onar ve ekibiyle diğer entelektüel kesim hazırladıkları ön raporda, darbenin meşruiyeti, sağlanmaya çalışılmıştı. Zira raporda, “DP yönetimindeki siyasal iktidarın, kişisel ve sınıfsal hırs nedeniyle yozlaşmış olduğu, bu yüzden devletin artık topluma hizmet edemediği, DP meşru yollarla iktidara gelse de anayasa, basın, ordu, üniversite gibi kurumlara karşı saygısını yitirdiği” belirtilmekte (Ahmad,1999:154), böylece kurumsal kaygı ve mutabakatı, milli iradenin üstünde gördüğünü belirtmekteydi.

Bu konuda darbeyi memnuniyetle karşılayan basın organları, “ordu gençlik elele” manşetlerini atmış, yurdun her tarafından gelen kutlama haberlerine özel sayfa yer ayırmışlardı. Dursun'a göre (2000:55-57,66), söz konusu desteğin temelinde, DP hükümeti tarafından baskı altına alınmalarının önemli payı olmakla birlikte, demokrasiye ve milli iradeye olan inanç eksikliği yatmaktaydı. Zira dönemin gazeteleri Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Vatan, Yeni Sabah yayınladıkları ortak bildiride, “Türk basınının mahrum olduğu hürriyete süratle kavuşturmasından dolayı şükranlarını” MBK'ne bildirmekteydi. Böylece askeri müdahaleye 'kurtarıcılık' misyonu yüklenmişti.

27 Mayıs'la başlayan askeri vesayet statükosunun 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat sürecinde daha da perçinlendiği zira siyasiler başta olmak üzere, basın ve bazı çevrelerin, bu durumda etkide bulunduğu bir gerçektir. Çaylak ve Baran'a göre (2014:454), 1965 seçimlerinde tek başına iktidara gelen Demirel'in liderliğindeki Adalet Partisi (AP), 27 Mayıs sendromundan kurtulamadığından, siyasette yapısal adımlar yerine, orduyla iyi geçinmeyi ve ordunun siyasal ve sosyal olaylardaki

yaklaşımını dikkate almayı ve onunla sıcak ilişkiler kurmayı prensip edinmiş, böylece askeri vesayetin güçlenmesine dolaylı olarak katkıda bulunmuştu. Zira bu tutum, 12 Mart'ın yaşanmasında etkili olmuştur. 12 Mart muhtırasında, Demirel hükümeti istifa ederken, CHP lideri İnönü, hükümetin istifasını başlangıçta demokratik bir tavır olarak görüp, ordunun müdahalesini eleştirse de, partisinden Nihat Erim'in istifa ettirilip hükümeti kurmasıyla darbeye onay vermişti. Dursun'a göre (2000:128-136, 143-158,218), sol kesim ve Cumhuriyet yazarları ve Devrim Dergisi, müdahalenin başlangıçta, kendi düşünceleri doğrultusunda olduğunu düşünerek destek verse de, kısa süre sonra yeni hükümetin gençlik örgütlerini, tüm sendikaları kapatması ve Cumhuriyet ve Akşam Gazetelerine geçici yayın yasağı getirmesiyle gerçeği görmüşlerdi. Zira basının tavrı 12 Eylül'de fazla değişmemiş, Milliyet, söz konusu darbenin, devletin bizzat kendisine sahip çıkması olarak belirtilmiş, müdahalenin demokrasiyi rayına oturtmak amacıyla yapıldığı savunulmuştu.

Siyasete yapılan her türlü müdahalede basının, muhalefetin ve aydınların, darbecilerin yanında olmaları ve onların eylemlerine destek vermeleri, darbecilere önemli bir meşruiyet temeli ve toplumsal taban bulmasında katkıda bulunmuştur (Dursun,2000:73). Zira Müftüoğlu (2010:16,199), 28 Şubat sürecinde, askeri vesayetın yanında olan diğer sivil toplum örgütleri ve sendikalar gibi, toplumda önemli bir kesim tarafından bilinen ve Gülen Cemaatinin, söz konusu sürece haklılık kazandıracak yönde açıklamalarda bulunması dikkat çekicidir. Gülen'in, Erbakan'ı sürekli olarak uzlaşmadan uzak olduğu gerekçesiyle eleştirmesi hatta "bu işi yüzüne gözüne bulaştırdıklarından emaneti teslim etmeleri gerektiği" yönündeki açıklamaları manidardır. Zira bu süreçte şeriata karşı kadın yürüyüşlerinin yapılması, sendika temsilcileri Türk-İş, DİSK, TÜSİAD ve TOBB'un eylemlere katılması ve medyanın manşetli destekleri, "sürekli aydınlık için bir dakika karanlık" eylemleri, yüksek yargı organları, YÖK gibi kurumların, verdikleri beyanat ve takındıkları tavırlar, ordu müdahalesine sivil destek ve meşruiyet kazandırma çabalarının öne çıkan unsurlarıydı.

2. Askeri Darbelerin Temel Gerekçesi

Türk siyasetinde, adına ister darbe kültürü, isterse askeri vesayet sistemine dayanan statüko denilsin, askerin etkisinden kurtulamayan siyaset, sürekli var olmuştur. Statükonun oluşumunda, ordunun "rejimi koruma ve kollama", "akan kardeş kanının durdurulması" yönündeki gerekçelerin yanında, müdahalelerin hemen ardından anayasanın askıya alınarak olağanüstü bir dönemin oluşturulması, sonradan oluşturulan anayasal/yasal düzenlemelerle darbeyi gerçekleştirenlerin eleştirilmesi veya cezalandırılmasının yasaklanmasının önemli rol oynamıştır (Miş vd, 2016:38). Böylece ordu, yasal olarak siyasilere bağlı olsa da, gerçekte siyasi otoritelerden bağımsız ve özerk bir konumda olmuş, Huntington'un da belirttiği gibi (1973:192,193) siyasal gelişmelere izleyip denetleyen bir güç olarak "proteryen devlet" adını verdiği bir modele kaynaklık etmiştir. Zira bu modelde ordu, rejim koruma ve kollama adına, gerektiğinde demokratik sürece müdahale etmeyi, kendi çıkarlarıyla devleti özdeş görmesinden dolayı görev olarak görmüştür.

2.1. İçer Dönük Gerekçeler

Türkiye'de, Cumhuriyetin kurucu ilkelerinin ve Kemalist rejimin koruyuculuğunu üstlenen ordu, prensipte demokrasiye bağlı olduğunu belirtse de, Atatürk'ün çizdiği rotadan dönüldüğünü düşündüğünde, "rejimi koruma ve kollama" rolünü tereddütsüz yerine getirmiştir (Fuller,2008:45,46). Darbeciler hukuki dayanağını Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunundan

almıştır. Söz konusunun kanununun 35. maddesi TSK'ne, "Türk yurdunu ve anayasa ile tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyeti'ni korumak ve kollamak" görevini vermektedir (Özbakan,1978:245). Zira rejimi koruma ve kollama misyonu ile hareket eden darbecilerin arkasına sığındıkları temel gerekçe, hep bilindik türden olup, "ülkenin içinde bulunduğu kötü şartlar", "akan kardeş kanının durdurulması", "siyasetin içine düştüğü uzlaşmaz durum", "partiler üstü tarafsız bir idarenin hakemliği" gibi gerekçelere dayanmıştır. Bu konuda Demirel'in, 12 Eylül sonrası ifade ettiği, "11 Eylül'de akan kan nasıl oldu da 13 Eylül'de durdu" yönündeki eleştirisi (Türköne,2012:138,139), vesayet statükosunu devam ettirme çabaları olarak değerlendirilmektedir. Zira her müdahale sonrasında, yaşanan terör ve anarşi olaylarının bıçak gibi kesilmesi, bu yöndeki algıyı güçlendirmektedir.

Bu bağlamda Türk siyasetinde askeri vesayet sistemini getiren 1960 darbesi, "özgürlük ve demokrasi" adına meşrulaştırılmaya çalışılsa da (Yetkin,2010:84) gerçekte, "merkez" olarak nitelendirilen kesimin, yeniden iktidarına yol açma girişimi olduğu aşikardır. Zira bu süreçte, darbe zemininin hazırlanmasında ve icrasının kolaylaştırılmasında CHP etkisinin açıkça görüldüğü söylenebilir. İnönü'nün basına yansıyan ve DP'lilere yönelik "seçim güvencesinin verilmemesi halinde fena halde gideceksiniz" bağlamında sarf ettiği sözlerin (Dağcı,2006:67), aynı şekilde, DP'lileri uyarak "...bu yolda devam ederseniz, sizi ben de kurtaramam, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır" (Aydemir,2000:408,409) şeklindeki beyanların, bu durumu ortaya koyduğu aşikardır. Zira darbe sonrasında, kurucu meclis içinde yer alarak anayasanın hazırlanmasından, hükümeti kurma işlerine kadarki süreçte CHP'nin ön planda olması, aslında onun darbeyi desteklediği hatta hızlandırdığı yönündeki iddiaları güçlendirmektedir (Dağcı,2006:71). Kongar'ın da belirttiği gibi (2005:155,651), CHP'nin ortaya attığı *İlk Hedefler Beyannamesi* demokrasiye dönüş bağlamında atılması gereken adımları içermektedir. 1960 darbesinden sonra MBK'nın gerçekleştirdiği tüm yenilikler, aslında söz konusu beyannamede belirtilen hususlardan farklı değildir. Bu durum devletçi-seçkin kesimin yani merkezin, yeniden iktidarından başka bir şey değildir. Zira darbeyi gerçekleştirenler, teşebbüsün "hiçbir gruba ve kişiye karşı olmadığı" ve amacın tamamen "demokrasiyi yeniden kurup serbest seçimlere gitmek" yönünde açıklama yapsa da, aslında darbenin DP hükümetine karşı yapıldığı aşikardır. Sonuçta Karatepe'nin de belirttiği gibi (2009:30,31), DP iktidarı boyunca, sarsılan toplumsal statülerini yeniden güçlendirmek ve modernleşme programlarını bıraktıkları yerden yeniden devam ettirmek için, 27 Mayıs 1960'da yönetime el koyan askerler ve onun destekçisi aydın bürokrat kesimi; siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel yapıda yapmış oldukları köklü değişiklikleri, anayasal ve yasal temele oturtuktan sonra, mevcut düzenin yani statükonun korunması amacıyla "bekçi" işlevini yerine getirmeye başlamıştı.

Diğer yandan, Türkiye'de Kemalist düşüncenin yeniden restorasyonu amacıyla gerçekleştirilen 27 Mayıs darbesinin aksine, 12 Mart 1971 Muhtırası ülkede ve ordu içinde Komünist düşünce faaliyetlerinin artması neticesinde, "sol nitelikli cunta" hareketini önleme adına yapılmıştı (Kocabaş,2016:152). Zira 1961 Anayasasının getirdiği özgürlükçü ortamdan en çok yararlanan kesimin Türk solu olması, egemen güçleri tedirgin etmişti (Yetkin,2010:107). Muhtırayı verenler "anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik huzursuzluğun yol açtığı" bir ortamda Atatürk'ün gösterdiği uygarlık yoluna ulaşmanın zor olduğunu belirtmiş ve anayasal reformların Atatürkçü bir anlayışla derhal hayat geçirilmesini talep etmişti (Dursun,2000:128,129). Sonuçta Demirel'in de

belirttiği gibi (2004:63), söz konusu muhtıranın amacı, sol nitelikli bir müdahalenin önünü kesmek ve böylece emir komuta zinciri zedelenmeden düşük dozlu bir seviyede kalmasını sağlamaktı. Böylece Kemalist düşüncenin sol nitelikli anlayış ve yorumunun önüne geçilerek rejim tehlikesi bertaraf edilmişti.

1970’li yıllarda toplumsal yapıda meydana gelen değişmeye paralel olarak, yeni oluşan muhalif grupların artan taleplerini karşılamada yetersiz kalan siyasi yapı, yine bu yapının koruyucusu ve kollayıcısı rolünü üstlenen askerlerin desteğine ihtiyaç duymuş, ordu ara dönemlerdeki ‘hakemlik’ rolünden, ‘bekçilik’ rolüne yeniden dönerek, 12 Eylül 1980’de yeniden müdahalede bulunmuştu (Karatepe,2009:31). 12 Eylül darbesi de, ordunun bilindik rejimi koruma ve kollama görevinin altında yatan neden, “anarşinin tırmanması”, “ekonominin iflas içinde olması”, “siyasi arenadaki uzlaşmaz gelişmeler”di. Ordu bu gelişmeler üzerine kendi içinde yapmış olduğu bir *Çalışma Grubu* raporunda, ülkenin bir iç savaşa doğru sürüklendiğini, askeri müdahalenin gecikmesi durumunda silahlı kuvvetlerin de kendi içinde bölünme yaşayabileceği belirtilmekteydi (Barlas,2001:29). Akgün’e göre (2014:546-549) darbenin temel nedenleri arasında, uluslararası gelişmelerin getirdiği Türkiye’nin ABD ve Batı nezdinde artan stratejik önemi, anarşi ve terörün tırmanması, siyasi istikrarsızlık ve derinleşen ekonomik krizdi. Ancak dönemin Başbakanı Demirel, darbe öncesi akan kanların, darbe sonrasında hemen kesildiğini belirterek, halkın “iyi ki darbe oldu” demesi için, gerekli ortamın sağladığını sorgulamaktaydı (Yetkin,2010:175). Yaşanan anarşi, terör, siyasi ve ekonomik krizler, darbenin sükûnetle karşılanmasına, hatta orunun “kurtarıcı” gibi görülmesine yol açmıştı (Akgün,2014:551). Sonuçta söz konusu olaylar, bıçak gibi kesilmiş, halk derin bir nefes almıştı.

Ancak, darbecilerin önlemeye çalıştıkları “anarşinin tırmanması”, “iç savaş” vurgusu, askeri yönetimin sert tedbir ve uygulamalarıyla daha görünür olmaya başlamıştı. Ahmad’a göre (1999:255), 1980’de darbe yapan generaller, Kürt sorununu da, diğerleri gibi, zor ve şiddet kullanarak çözüme konusunda kararlıydılar. Zira Fedayi’nin belirttiği gibi (2014:516), meşruiyetini tamamen anarşi ve terörün bitirilmesine bağlayan 12 Eylül yönetimi, gerçekte Türkiye’nin başına günümüze kadarki süreçte bela olan PKK terörünün, güçlenip örgütlenmesine yol açmıştır. Bu bağlamda Diyarbakır Cezaevindeki işkence ve sıkıyönetim uygulaması, PKK’nın güçlenip taban bulmasında önemli rol oynamış, parçalanmış siyaseti ve krizli ekonomiyi getiren askeri yönetimlerin aynı zamanda terörün de tetikleyicisi olduğu görülmüştür.

Postmodern darbe olarak nitelendirilen 28 Şubat darbesi, “irtica” tehdidi adı altında ordu ve ona destek veren basın ve önemli sivil toplum örgütleri eliyle gerçekleştirilen ve seçilmiş hükümete yönelik bir müdahaleydi. 28 Şubat aktörleri, medya aracılığı ile irticanın “hortlatıldığı” yönündeki düzenli algı operasyonlarını uygulamış, bu bağlamda Erbakan ve partisinin önde gelenlerinin bazı söz ve uygulamaları, irtica faaliyeti olarak nitelendirilmişti. Zira Erbakan, tarikat ve cemaat liderlerini, başbakanlık konutuna sarık ve cüppeleriyle resmi yemeğe davet edecek kadar, iktidarından emin davranmaktaydı. Sincan’da düzenlenen Kudüs Gecesi olayları, Erbakan’ın İran ve Libya’ya yapmış olduğu ve büyük eleştiriler alan ziyaretleri (Çiftçi, 2010:303,304) irtica paranoyasını artırmıştı. Sincan Belediyesindeki olaylar üzerine yürütülen tanklar, demokrasiye verilen “balans uyarı” yönündeki açıklamalar, askeri müdahale ihtimalini artırmıştı (Gözen, 2001:97,98). Tepe’ye göre (2010:149), ‘Kudüs Gecesi’yle ortaya konmaya çalışılan Filistinlilerle dayanışma düşüncesi, Türkiye’nin laik politikalarına karşı açıkça meydan okuma şeklinde algılanmış, böylece MGK toplantılarının da bir

numaralı tehdit sorunu haline dönüşmüştü. MGK'nın askeri kanadı, 28 Şubat 1997'de hazırlamış olduğu bildiriye, hükümetin kabulünü sağlamıştı. Temelde “rejim aleyhtarlığı faaliyetleri” olarak nitelendirilen ve toplam on sekiz maddeden oluşan tedbirler paketi söz konusuydu (Türköne, 2012:150). Söz konusu tedbirler genel itibariyle, İslamcı kadroların yayılmasını durdurmak ve devrim yasalarını uygulamak için gerekli önlemlerin alınmasını hükümetten istemekteydi (Çiftçi, 2010:299,305). Erbakan Hükümeti istifa etmek zorunda kalmış, bundan öncekilerde olduğu gibi bu süreçten sonra da, askeri vesayetten onaylı koalisyon hükümetleri ülkeyi siyasi ve ekonomik krize götürmüştü.

Sonuçta askeri yönetimler dahil hiçbir iktidar, kaba kuvvete ve askeri güce dayanarak sürekli iktidarda kalamayacaklarını bildiklerinden, kendilerini haklı gösterme çabasına girmişlerdir. Timur'a göre (2015:91), Türk siyasi kültüründe darbeci zihniyet, Kemalist düşüncenin “kırmızı çizgileri” olarak belirttikleri konularda hayat bulmaktadır. Bunlardan birincisi Atatürk devrimleri ve irtica hareketleri, ikincisi ülkeyi Sovyetlerin uydusu yapmaya çalışan komünist akımlar, üçüncüsü ise, bölücü Kürt hareketlerinin tehlike oluşturduğu yönündeki izlenimdir. Bu bağlamda darbeyi gerçekleştirenler, rejimi koruma ve kollama saikiyle hareket ettiğini belirtse de, darbe sonrası siyasal düzenin alabildiğinde dar alana hapsedildiği ve askeri vesayet sisteminin de statükoya dönüştüğü bir askeri yapıya yol açmıştır. Özkazanç'ın da belirttiği gibi (2007:96), darbelerin temel misyonu olarak belirtilen “devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğü”nün sağlanmasının, dini/milli bir söylemle gerçekleştirilmeye çalışılması, siyasal alanın radikal bir şekilde daraltılmasını da beraberinde getirmiştir. Devletin birlik ve bütünlüğünü sağlama misyonu, geçici olarak gerçekleşmiş gibi gözükse de, sağlanan biçimsel birlik toplumu siyasi, dini, etnik ve sınıfsal bazda kutuplaştırarak daha derin bir çözülmenin zeminini hazırlamıştır.

2.2.Askeri Müdahalelerin Dış Boyutu

Türkiye'deki askeri müdahalelerin, temelde “rejim tehlikesi”, “anarşi ve terör” olaylarıyla gerekçelendirilse de, dış boyutunun etkisi yadsınamaz. Zira Osmanlı son döneminde, ordunun örgütlenmesinden asker eğitimi, savaş taktik ve stratejilerinde Almanya'nın, Türkiye Cumhuriyeti'nde ise, NATO'ya üye olunan 1950'li yılların başlarından itibaren, ABD etkisi açık bir şekilde görülmeye başlamıştır. Zira Amerika'da askeri ve stratejik konularda eğitim almaya başlayan kurmay subaylar, Amerikan askeri modelini Türkiye'de uygulamayı temel almıştır (Yetkin,2010:32,33). Gözen'e göre (2001:106), Türkiye'deki askeri müdahaleler karşısında Avrupa ülkelerinin siyasi, mali ve ekonomik desteklerini geri çekip, bunların yeniden iadesini demokrasiye geçiş şartına bağlamalarına karşın, ABD'nin daha toleranslı davranmasının nedeni, her iki kesimin global politikalarının nitelik farklılığında yatmaktadır. Bu bağlamda Avrupa, daha bölgesel, sivil-demokrasi cephesinden hareket ederken, ABD'nin daha global, askeri-stratejik politikaları öne aldığı görülmektedir.

Dış politikasında ABD ve NATO etkisi açıkça görülen Türkiye, Batı'nın siyasi, askeri ve ekonomik kuruluşlarına katılmayı ve ona sınıksız bağlanmayı şiar edinmiş, ABD'den aldığı yardımlar karşılığında, topraklarında askeri üs, tesis ve füze rampalarının kurulmasına rıza göstermiş, söz konusu bu durum, Sovyetler Birliği'nin tepkisi ve düşmanlığına yol açmıştır (Gönlübol, Ülman,1996:311-318). Zira Türkiye, NATO'ya dahil olduktan sonra, adeta kendi dış politikasını

NATO ve ABD dış politikasına endeksleyerek, bir nevi bu iki gücün, kendi bölgesindeki “ileri karakolu” olarak işlev görmüştür.

ABD tarafından destek görmeyen Türkiye'nin bazı dönemlerde ortaya koyduğu politikaları, ilişkilerde sorun teşkil etmiştir. Zira NATO güney kanadının sadık savunucusu olan Türkiye'nin, başta Kıbrıs konusu olmak üzere, 1950'li yılların sonuna doğru Sovyetler'le ilişkileri düzeltme çabaları gibi komünizm tehdidine yol açabilecek statüko dışı davranışları, ABD yönetimince cezalandırıldığı, bu bağlamda Türkiye'yi yeniden sadık müttefiklik çizgisine getirmeye dönük olarak, askeri müdahalelere göz yumduğu yönünde yorumlar yapılmaktadır.

Bu bağlamda DP yönetiminin, siyasal ve ekonomik çıkarlar sağlamak amacıyla, 1960'lı yılların başından itibaren, Türk-Sovyet ilişkilerini yeniden değerlendirme çabasına girmiş olması, hatta Başbakan Menderes'in, Sovyetleri ziyaret planı (Gönlübol, Ülman,1996:321), ABD tarafından hoş karşılanmamıştır. Yetkin'e göre (2010:27-40,61,68), 27 Mayıs sonrası orduda başlatılan emeklilik ve tasfiye işlemleriyle, hem ABD ve NATO standartlarında ve bunlara bağlı bir ordu dizayn edilmeye çalışılmış, hem de 12 Mart ve 12 Eylül kadroları da bu dönemde oluşturulmuştur. Zira darbe sonrasında ABD yönetimi, DP iktidarından esirgediği yardımları, darbe yönetimlerinden esirgememiş, Sovyetler'e yönelik kurmayı düşündüğü Jüpiter füze rampalarını, darbe yönetimine kabul ettirmiştir. Darbe yönetiminin meşruiyetini tanıyan ABD, darbecilerin dış politikada BM ilkelerine, NATO'ya ve CENTO'ya tam bağlılık gösterecekleri yönündeki bildirgesini memnuniyetle karşıladığını mesajla Cumhurbaşkanı Gürsel'e bildirmiştir (Gönlübol, Ülman,1996:323,324). Böylece ABD yönetiminin, 27 Mayıs müdahalesiyle doğrudan bağlantısı tam olarak ortaya konulmasa da, Türkiye'nin 'sadık müttefikliği' konusunda, gerektiğinde askeri müdahale ve yönetimlere yeşil ışık yakabileceği izlenimini güçlendirmiştir.

Diğer taraftan 1960-1980 arasında, ülke içi ve dışındaki siyasi gelişmelerle Türk-Amerikan ilişkilerindeki gerilimlerin, Türkiye'deki darbe ve muhtıralara kapı araladığı bir gerçektir. Kıbrıs meselesi ve özellikle Johnson Mektubu'nun yarattığı hayal kırıklığı, İnönü tarafından “yeni bir dünya kurulur ve Türkiye bu dünyada yerini alır” şeklindeki tepkiyle değerlendirilmiştir (Mango,2006:71). Fuller'e göre (2008:82,83), Türkiye 1960'lı yılların sonuna doğru, tek taraflı ve Batı yönlü dış politika maliyetinin farkına varmaya başlamış, kendi bölgesel meseleleriyle ilgilenebilmek amacıyla, farklı bir dış politika yönelimini gerekli görmeye başlamıştı. Bu bağlamda Batı'yla özellikle ABD ile olan tek taraflı ve amaçlı stratejik bağlılığını sorgulamaya başlamıştır. Bunun sonucu olarak dış politika amaçlarına destek sağlamak için, Ortadoğu, Sovyetler ve gelişmekte olan dünya ile ilişkilerini aşamalı bir şekilde düzeltme yoluna gitmişti. Zira Hale'nin de belirttiği gibi (2003:167-170), Türkiye artık NATO müttefikliği ve insani amaçlı konular olmadıkça, ABD'nin Ortadoğu bölgesindeki politikalarına kayıtsız destek verme konusunda daha dikkatli ve hassas davranmaya başlamıştı. Türkiye bu dönemde, ABD'yle yapılan, 1969 tarihli Savunma ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması'nı askıya alarak, NATO harici tüm ABD askeri faaliyetlerine kısıtlama getirmişti.

Bu bağlamda 12 Mart muhtırasının, bozulan ABD ilişkileri ve yükselen 'sol' eylem ve söylemler neticesinde gelmiş olması manidardır. Yetkin'in de belirttiği gibi (2010:134-145), dönemin Hava Kuvvetleri Komutanı olan ve 12 Mart Muhtırasının altında imzası bulunan Muhsin Batur'un, muhtıradan hemen önce ABD'ye gitmiş olması, 'darbe planının ABD' de yapıldığı' yönünde kuşkuları getirmiştir. Kuşkusuz Demirel ve AP yöneticileri, Batı yanlısı olsa da, Amerikan karşıtı gelişmelere

engel olamamıştır. Zira ABD, Ecevit ve Demirel hükümetleri döneminde yasak getiremediği haşhaş ekimini ancak 12 Mart sonrası Erim Hükümeti eliyle gerçekleştirmiş, antiemperyalist eylemler susturulmuştur. Sonuçta muhtırayla işbaşına gelenler, ABD'nin istediği doğrultuda politikadan şaşmamış, ülkenin sadık müttefikliğini yeniden inşa etmişlerdir.

Diğer taraftan 1970'lerin, Türk-ABD ilişkileri açısından olumlu yıllar oldu söylenemez. 1974'deki Kıbrıs müdahalesi, ABD'nin askeri ve ekonomik ambargosuna yol açmış, ABD'yle yaşanan krizler ve Ecevit hükümetinin anti Amerikancı tutumu, yeni bir 'milli güvenlik ve savunma' kavramının ortaya atılmasına yol açmıştı. Ecevit, Türkiye'nin NATO yoluyla ağır bir yük altına girdiğini ve ABD'ne bağımlı hale geldiğini savunmakta, bu bağlamda NATO'dan bağımsız kendi savunma stratejisinin geliştirilmesini, bu konuda NATO dışı diğer ülkelerle (Sovyetler Birliği dahil) ilişkilerin geliştirilmesi yönündeki politikayı benimsemekteydi (Gönlübol, Kürkçüoğlu,1996: 546,560,591). Diğer taraftan İran'daki devrim, Türkiye'nin Batı nazarındaki stratejik önemini bir anda artırmıştı. *The Guardian*'ın Brüksel muhabiri, "Türkiye'nin sadece NATO'nun güney kanadı için değil, bir bütün olarak, Batı için de stratejik bakımdan hayatı bir bölge" olarak görüldüğünü belirtmekteydi. 1979'da İran devrimi ve Tahran'daki ABD Büyükelçiliğinin işgal edilmesi ve hemen sonrasında Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, uluslararası alandaki yumuşama sürecini sona erdirirken, Türkiye'nin Batı ittifakı için stratejik konumunu güçlendirmişti. Ocak 1980'de ABD dışişleri yetkililerinin, Türkiye ile yapılacak savunma ve işbirliği koşullarını görüşmeye gelmesi, bu gelişmelerle yakından bağlantılıydı (Ahmad,1999:206,207). Zira İran Devrimi ve Sovyetlerin Afganistan'ı işgali, NATO'nun bölge güvenliğini tehdit ettiğinden Amerikan yönetimi, bölgenin en önemli ittifak üyesi olan Türkiye'yi kaybetmemek ve bu bağlamda Türk siyasilerinin giriştiği NATO dışı politikaları boşa çıkarmak için askeri müdahaleyi desteklediği ihtimal dahilindedir.

Bu bağlamda Kalaycıoğlu'na göre (2009:396), petrol bunalımı, Kıbrıs harekatı ve uygulanan ekonomik ambargo, ülkeyi siyasi ekonomik yönden sıkıntılı bir sürece getirmişti. İçerde yayılan şiddet dalgası, iç savaş ortamı görüntüsü verirken, bunalımın derinleşmesinde, parlamentonun Cumhurbaşkanı seçme konusunda dumura uğraması, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin oluşmasında önemli gerekçe olarak işlev görmüştür. Kocabaş'ın da belirttiği gibi (2016:152-156), 12 Eylül 1980 darbesinin jeopolitik boyutu, Ortadoğu'daki dengelerin, ABD'nin aleyhine değişmesiyle alakalıdır. Zira Türkiye'nin Kıbrıs harekatı ve Kıbrıs ambargosu, iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirmiş, Yunanistan'ın NATO'nun askeri kanadından çekilmesi, bölgesel istikrarsızlık olarak algılanmıştı. Bunun yanında Sovyet Rusya'nın Afganistan'ı işgali ve aynı yıl İran'daki rejim kriziyle, ABD yanlısı olduğu belirtilen Şah Rıza Pehlevi'nin devriliş Amerikan aleyhtarı olduğu belirtilen Humeyni rejiminin gelmesi, durumu daha da kötüleştirmişti. ABD Başkanı Carter'in, 12 Eylül darbesinin hemen sonrasında "müdahaleyi bizim çocuklar yaptı" anlamına gelecek sözü manidardır. Kısaca dışarda gelişen ve NATO güvenliğini tehdit eden olaylar ve içerdeki siyasi-ekonomik krizler, ABD'nin Türkiye'yi kaybetmemek için yeterli ve gerekli sebeplerdi. Zira Başkan Nixon'un "Türkiye bir yangın duvarıdır, onu yıktırmamak için her şeyi yaparız" şeklindeki açıklaması bunun göstergesidir.

Sonuçta 12 Eylül darbesiyle siyasal iktidarı ele geçirenler, dış politika konusunda tamamen ABD ve Batı yanlısı bir politika takip etmekten geri kalmamıştı. Türk siyasetinde statükoyu korumayı amaçlayan darbeci zihniyet, içerdeki tüm siyasi gelişmeleri dizayn etme konusunda kararlılık

gösterirken, dış politikada en küçük sapmayı dahi dile getirmemeleri dikkat çekicidir. Aksine her askeri müdahale sonrasında yayınlanan bildirimlerde, Batılı kurumlarla sürdürülen birlikteliğin altı çizilmiştir (Özçelik,2007:153). Uzgel'e göre (2004:39), darbenin arkasında ABD'nin bulunup bulunmadığına dönük yapılan tartışmalar bir yana, darbe yönetimlerinde, ABD'nin stratejik anlamda büyük faydalar sağladığı, bundan sonra da ilişkilerin çok iyi seviyeye geldiği aşikârdır. Bu bağlamda başta NATO olma üzere, tüm ittifak anlaşmalarına bağlı olduğunu belirten darbe yönetimi, Kasım 1980 de, Stratejik ve Ekonomik İşbirliği Anlaşması (SEİA)' nı onaylayarak Türkiye'deki üslerle savunma, ekonomik ve askeri yardım konuları netleştirilmişti. Akgün'ün de belirttiği gibi (2014:561) yaklaşık üç yıl devam eden darbe yönetiminde dış politika, Cumhuriyetin kuruluşundan beri izlediği statüko haline gelen Batı eksenli yönüne yeniden dönmüş, üstelik bu süreçte Amerikan yönetimi, önceki sivil hükümetlere yaptırmadığı bazı hususları, darbe yönetimi ile gerçekleştirmiştir. Zira Yunanistan'ın NATO askeri kanadına geri dönmesi, ABD'li General Rogers'in, Yunanistan'da sosyalistlerin etkili olabileceği endişesini dile getirmesi ve bu konuda Evren'i ikna etmesiyle söz konusu olmuştur. Türkiye'nin NATO Konseyi toplantısında veto hakkını kullanmaması neticesinde, Türkiye elindeki önemli kozu kaybetmiştir. Böylece ABD, 1974 ambargosunun yol açtığı tüm olumsuz karar ve uygulamaları, askeri darbe yönetimi döneminde ortadan kaldırma fırsatı yakalamıştır.

Diğer taraftan "28 Şubat Post modern Darbesi" nin dışsal boyutu, Erbakan hükümeti politikalarının anti Batıcı ve Amerikancı tutumuyla alakalı olduğu aşikardır. Erbakan'ın dış politika anlayışı, Menderes ve Özal dahil olmak üzere, önceki tüm siyasilerden farklıydı. Erbakan, Batı yönlü dış politika anlayışına karşı çıkarak, Türkiye'nin AB üyelik sürecini eleştirmiş, Türkiye'nin "körükörüne girmek istediği" birliğin, aslında iktisadi meselelerin ötesinde, siyasi ve ideolojik bir birlik olduğunu belirtmişti. Zira Erbakan'ın 'Adil Düzen' anlayışı; günümüz küresel kuruluşları olan Dünya Bankası, IMF, AB, NATO gibi kuruluşlar ve bunların arkasındaki emperyalist güçlerin, yeryüzünde kendi hâkimiyetini kurmak, bütün insanlığı sömürüp köle yaparak kendine tâbi kılmak ve insanlığın ifsadı için çalışmasına bir tepki olarak, hak çerçevesinde batılın egemenliğine son verip hakka dayanan 'yeni bir dünya' düşüncesine dayanmaktaydı (Erbakan,2014:90,91,118).

Dünyadaki tüm olup bitenleri, ABD'yi bile elinde oynatan Siyonist ve Masonların bir komplosu olarak gören Erbakan'a göre, Milli Görüş'ün iktidara gelmesiyle Türkiye'nin 'uydu ülke' pozisyonundan kurtulup, İslam dünyasının lideri olacaktı. Bu bağlamda Erbakan, 'taklitçi' olarak nitelendirdiği diğer partilerin, Amerika ve onlara "akıl rotaları" sağlayan dış güçlere hizmet ettiğini belirtmekteydi. Erbakan'a göre tüm İslam alemi, kendi aralarında her alandaki işbirliğini istemekte bu konuda Türkiye'nin öncülüğünü arzulamaktaydı (Çakır,2004:566). Zira Erbakan'ın Müslüman ülkeleri arasındaki birlik oluşturma gayretlerini ifade eden D-8 oluşumu, Batı birliği ve NATO'ya doğrudan alternatif olarak gösterilmese de, söz konusu potansiyele dönüşebilecek bir projeydi.

Bu bağlamda Erbakan dönemi, Türk dış politikasının klasik Batı yönlü eğilimini, radikal bir şekilde Ortadoğu'ya kaydırdığı bir dönemdi. Özellikle Libya ve İran gibi ABD'nin tehlikeli gördüğü ülkelerle olan ilişkiler, Amerikan yönetiminde rahatsızlık uyandırmıştı. Zira dönemin ABD Ankara Büyükelçisi Morton Abramowitz, tamamen NATO karşıtı olan ve İslam taraftarlığını şiyar edinen bir kişi tarafından yönetilen Türkiye ile anlaşmanın mümkün olmadığını belirtmekteydi (Hale,2003:240). Zira dönemin Türk Genel Kurmay İkinci Başkanının, İsrail'le yapmış olduğu Askeri

Eğitim ve İşbirliği Anlaşması, dış politikaya asker dayatması olarak algılanmış zira devletin güvenliği amacıyla gizli olduğu belirtilen söz konusu anlaşma, mecliste görüşülüp onaylanmadığından sürüncemede kalmıştı (Müftüoğlu,2010:41-43). Diğer taraftan içerde Erbakan hükümetine yönelik irtica tehdidi algısı oluşturulmaya çalışılmaktaydı. 28 Şubat aktörleri, medya aracılığı ile irticanın “hortlatıldığı” yönündeki düzenli algı operasyonları uygulamakta, bu bağlamda Erbakan ve partisinin önde gelenlerinin, bazı söz ve uygulamaları, darbeci kesimler için, irticanın bir nevi hortlatıldığını göstermekteydi. Bu bağlamda 28 Şubat sürecinde, Erbakan hükümetinin düşmesinde içerdeki birtakım koalisyon odaklarının yanında, dış dinamiklerinde etken olduğu aşikârdır. Bu bağlamda Müftüoğlu’na göre (2010:134,135), hükümetin düşmesinde ABD, İsrail ve işbirlikçilerinin rolü olduğu ortadadır. Zira Erbakan hükümetinin; IMF ve Dünya bankası endeksli ekonomi politikası yerine milli bir politika izlemesi, D-8 oluşumuna önderlik yaparak Batı’dan uzaklaşıp Müslüman ülkelere yaklaşması, yeniden güçlü Türkiye’yi inşa etmek için sanayileşme hamlesi ve kalkınmayı öncelemesi gibi politikalar, dışarda rahatsızlık uyandırmıştı. Kısaca Türkiye’nin 1950’li yılların başında, dahil olduğu NATO ittifakının lideri durumundaki ABD’yle, sadece ‘askeri strateji-güvenlik’ odaklı ilişki biçiminin yanında, 27 Mayıs’la siyasetin yeni ve etkili aktörü olan ordunun, söz konusu ilişki biçiminde etkin olması nedeniyle, askeri müdahalelerin arkasında hep ABD olduğu yönünde izlenim uyandırmıştır. Zira her müdahale sonrası, Amerikan yönetimi, seçilmiş hükümetlerle sorun yaşadığı veya yaptırmadığı konuları hep darbe yönetimiyle çözüme kavuşturması manidardır.

Sonuç

Türk siyasetinin bir nevi “askeri darbeler tarihi” olarak nitelendirilmesinin altında, askeri vesayet statükosunun kalıcı temeller üzerine oturtulmasının önemi aşikardır. Zira söz konusu bu durumda, Osmanlı’dan gelen darbe kültürünün yanında, Cumhuriyet’in kurucularının da asker olması ve Osmanlı eğitim kurumlarında ve askeri okullarında okuyanlar olarak, aynı kültürü paylaşması ve Batılılaşma misyonunu üstlenmiş olmasının önemi aşikardır. Diğer taraftan, askeri vesayet sisteminin oluşmasında 27 Mayıs darbesi, önemli bir işlev görmüş, siyasete yapılan tüm darbe ve müdahale geleneğinin doğmasına yol açmıştır. Yetkin’in aktardığı gibi (2010:81), MBK üyesi Orhan Erkanlı, 27 Mayıs darbesi, DP iktidarını yıkıp yeni bir anayasal düzen getirmekten ziyade, orduyu politikaya sokan ve sık sık siyasete müdahale eden arzu ve geleneği başlatan bir müdahaleydi. Bu bağlamda bundan sonraki tüm darbe ve askeri müdahalelere ilham kaynağı olmuştur.

Diğer taraftan, askerin müdahalesinde ABD’nin rolünün, doğrudan darbecilerle işbirliği şeklinde olmasa da, sonuçları açısından gerek darbe yönetimlerinin meşruiyetlerini hemen tanıması, gerekse darbe dönemlerinde alınan karar ve uygulamaların, ABD tarafından kabul görmesi açısından manidardır. Zira ABD’nin, darbe veya askeri müdahalelerden yaralandığı ve kendi ulusal çıkarları bağlamında buna sıcak baktığı bilinmektedir. Yetkin’in de belirttiği gibi (2010:7), ABD yönetimi, askeri rejimlerle içli dışlı olduğundan, söz konusu ülke subaylarının Amerikan eğitimi ve NATO stratejisini benimsediklerinden, dünya politikasını da bu çerçevede değerlendirmektedir. Bu bağlamda Türkiye’nin NATO’ya girdiği tarihten itibaren, gerek Türk kurmay subaylarının ABD’de eğitimini devam ettirmesi gerekse ABD’nin vermiş olduğu kredi ve yardımlar, Amerikan yönetiminin Türk siyaseti ve özellikle ordusu üzerinde kurduğu etkinliğin de önemli bir etken olduğu ortadadır.

Sonuçta tüm iç ve dış etken ve gerekçeleriyle, 1960’lardan itibaren, darbelerin getirdiği bir askeri vesayet statükosunun, Türk siyasetine hâkim olduğu söylenebilir. Darbenin getirmiş olduğu anayasalar, demokratik rejim altında, askerin hâkim olduğu bir yapıyı getirmiştir. Bu yapıda, güvenlik alanında Milli Güvenlik Kurulu (MGK), yargı alanında Askeri Yargıtay, önemli kurumlar haline gelirken, Genel Kurmay Başkanlığının doğrudan başbakanlığa bağlanması ve MGK’nun asker üyeleriyle bakanlar kurulu üyelerinin eşit konumda kabul edilmesi, söz konusu askeri yapıyı pekiştirmiştir. Özbudun’a göre (2011:106), darbe dönemleri, siyasal sistemin temel niteliğinde etkin olan seçim sisteminde yapılan radikal değişiklikler, değişim veya demokratik dönüşümün gereği olarak değil statükonun yeniden tesisi için yapılmıştır. Söz konusu statükonun tesisi, kimi zaman seçim sistemi veya getirilen barajlarla kimi zaman da anayasanın getirdiği kurumlar ve özellikle Anayasa Mahkemesi eliyle gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Kısaca Kurtuluş’un da belirttiği gibi (2004:212,213), darbe ürünü anayasalarda, askeri bürokrasiye geniş ayrıcalıklar tanınarak, yürütmenin adeta asli bir unsuru gibi görülmesine yol açmıştır. Bu durum, TSK’yı siyasal bir erk olarak, varlığını anayasal düzende garanti altına alınmasına, yürütme erki olarak Bakanlar Kurulunu gölgede bırakmasına yol açmıştır. Böylece ordu, yasal olarak siyasalere bağlı olsa da, gerçekte siyasi otoritelerden bağımsız ve özerk bir konumda, siyasilerin üzerinde bir nevi “demoklesin kılıcı” işlevini görmüştür.

KAYNAKÇA

- AHMAD, Feroz (1999), *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, (Çev).Y.Alogan, Kaynak Yayını, İstanbul.
- AKGÜN, Birol (2014), “12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika”, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Ed). A. Çaylak, M.Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu, 5. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- ARI Tayyar(1997), *Uluslararası İlişkiler*, 2. Basım, İstanbul, Alfa Yayını.
- AYDEMİR, Ş. Süreyya(2000), *İkinci Adam:1938-1950*, C.2, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- BARLAS, Mehmet (2001), *Turgut Özal’ın Anıları*, 4. Baskı, Birey Yayıncılık, İstanbul.
- ÇAKIR, Ruşen (2004), “Milli Görüş Hareketi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Ed). T. Bora, M.Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÇAYLAK, A. BARAN, H. (2014), “Türkiye’de Kemalist Rejimin Ordu ve Anayasa İle Pekişmesi ve Darbeler Arası Dönem:1960-1970”, *Osmanlı’dan İkininli Yıllara Türkiye’nin Politik Tarihi*, (Ed). A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe, H. Kapu, 5. Baskı, Savaş Yayınları, Ankara.
- ÇİFTÇİ, Kemal(2010), *Tarih Kimlik ve Eleştirel Kuram Bağlamında Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- DAĞCI, G. Tuba (2006), *Osmanlı’dan Cumhuriyete Ordu Siyaset İlişkisi: 27 Mayıs1960 Askeri Darbesi*, İlgı Yayınları İstanbul.
- DEMİREL, Tanel (2004), *Adalet Partisi: İdeoloji ve Politika*, İletişim Yayını, İstanbul.
- DURDUN, Davut (2000), *Ertesi Gün: Demokrasi Krizinde Basın ve Aydınlar*, İşaret Yayınları, Ankara.
- ERBAKAN, Necmettin (2014), *Davam*, Milli Gazete Ankara Kitap Kulübü, Ankara.
- ERDOĞAN, Mustafa (2003), *Türkiye’de Anayasalar ve Siyaset*, 4. Basım, Liberte Yayınları, Ankara.
- FEDAYİ, Cemal (2014), “Türkiye’nin Siyasal ve Sosyal Kaos Dönemi
- FULLER E. Graham(2008), *Yükselen Bölgesel Aktör: Yeni Türkiye Cumhuriyeti*, (Çev). M. Acar, 4. Baskı, Timaş Yayını, İstanbul.
- GÖNLÜBOL, M. ÜLMAN, H (1996), “Genel Durum”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ed). M. Gönlübol, 9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- GÖNLÜBOL, M. KÜRÇÜOĞLU, Ö. (1996), “1973-1983 Dönemi Türk Dış Politikası”, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, (Ed). M. Gönlübol,9. Baskı, Siyasal Kitabevi, Ankara.

- GÖZEN, Ramazan (2001), “Türk-Amerikan İlişkileri ve Türk Demokrasisi: Realist Bağlantı”, *Türkiye'nin Dış Politika Gündemi: Kimlik, Demokrasi, Güvenlik*, (Der) Ş. Çalış ve diğ, Liberte Yayınları, Ankara.
- HUNTINGTON, Samuel P. (1973), *Political Order in Changing Societies*, New Haven, Yale Üniv. Press.
- KALAYCIOĞLU, Ersin (2009), “1960 Sonrası Türk Politik Hayatına Bir Bakış: Demokrasi Neo-Patrimonyalizm ve İstikrar”,
_____ *Türkiye’de Politik Değişim ve Modernleşme*, (Ed) E.Kalaycıoğlu, A.Y. Sarıbay, 4. Basım, Dora Yayıncılık, İstanbul.
- KARATEPE, Şükrü(2009), *Darbeler Anayasalar ve Modernleşme*, İz Yay. İstanbul.
- KİLİ, Suna(2008),Türk Devrim Tarihi,12.Basım, İş Bankası Kültür Yay, İstanbul.
- KOCABAŞ Süleyman (2016), *29 Mayıs 1876 Darbesinden 15 Temmuz 2016 Darbesine Darbelerin Zararları ve Darbeler Tarihimiz: 1876-2016*, Mutlu Yayın, İstanbul.
- KONGAR Emre(2005), *21. Yüzyılda Türkiye: 2000’li Yıllarda Türkiye’nin Toplumsal Yapısı*, 36. Baskı, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- KURTOĞLU, Zerrin (2004), “Türkiye’de İslamcılık Düşüncesi ve Siyaset: Pozitivist Yönetim İdeolojisinin İslam’ın Siyasallaşmasına Katkısı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: İslamcılık*, (Ed) T. Bora, M.Gültekingil, İletişim Yayını, İstanbul.
- MANGO, Andrew (2006), *Türkiye ve Türkler: 1938’den Günümüze*, (Çev) F.Doruker, Remzi Kitabevi, İstanbul.
- MİŞ, N. GÜLENER, S. COŞKUN, İ. DURAN, H. AYVAZ. E.M (2016), “15 Temmuz Darbe Girişimi Toplumsal Algı Araştırması”, *SETA*, N.68, ss. 32-76.
- MÜFTÜOĞLU, İsmail (2010), *Belgeler Konuşuyor: Milli Görüşte Kırılma*, 3. Baskı, Alioğlu Yayınevi, İstanbul.
- ORAN Baskın(2002a), “Türk Dış Politikasının Teori ve Pratiği”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar*, C.1, (Ed) B. Oran, İletişim Yayınları, İstanbul.
- ÖZBAKAN, Hulusi (1978), *Türk Silahlı Kuvvetleri İç Hizmet Kanunu: İlgili Mevzuatı İle, İçtihatlı Gereçeli, Notlu, Açıklamalı*, Nadir Kitap, Ankara.
- ÖZBUDUN, Ergun (2011), *Türkiye’de Parti ve Seçim Sistemi*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları:366, İstanbul.
- ÖZCAN, Gencer(1998), “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika:1983-1993”, *Türk Dış politikasının Analizi*, (Der) Faruk Sönmezoğlu, 2. Baskı, Der Yayını, İstanbul.
- ÖZÇELİK, Ayfer (2007), “1960’tan Günümüze Türk Siyasal Hayatı”, *Yakın Dönem Türk Politik Tarihi*, (Ed) S.İnan, E.Haytoğlu, Anı Yayıncılık, İstanbul.
- ÖZEN, Hayriye (2011), “Turgut Özal”, *Türkiye’de Siyasal Liderlik: Dönemler Özellikler ve Karşılaştırmalar Menderes, Demirel ve Erdoğan Örnekleri*, (Der) E. Toros, Atılım Üniversitesi yayınları.
- ÖZKAZANÇ, Alev(2007), *Siyaset Sosyolojisi Yazıları: Yeni Sağ ve Sonrası*, Dipnot Yayınları, Ankara.
- TEPE, Sultan (2010), “İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisi’nin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları”, *AK Parti: Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri*, (Ed) H.Yavuz, Kitap Yayınevi, İstanbul.
- TİMUR, Taner (2015), *AKP’nin Önlenebilir Karşı-Devrimi*, 2. Basım, Yordam Kitap, İstanbul.
- TÜRKÖNE Mümtezar (2012), *Darbe Peşinde Koşan Bir Nesil: 68 Kuşağı*, 20. Baskı, Nesil Yayını, İstanbul.
- UZGEL, İlhan (1998), “Türk Dış Politikasında Sivilleşme ve Demokratikleşme Sorunları: Körfez Savaşı Örneği”, *Ank. Üniv. SBF Dergisi*, 53/1, ss.307-325.
- UZGEL, İlhan (2004), “ABD ve NATO’yla İlişkiler”, *Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular Belgeler Yorumlar*, (Ed) B. Oran, C.2, İletişim Yayınları, İstanbul.
- YENAL G ve TAŞPINAR G.(1990), *Golden Dictionary*, Milliyet Yayınları, İstanbul.
- YETKİN, Çetin (2010), *Türkiye’de Askeri Darbeler ve Amerika: 27 Mayıs 1960-12 Mart 1971-12 Eylül 1980*, 5. Basım, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Yayınları, Antalya.
- YILMAZ Hakan (2002), *Tarih Boyunca İhtilaller ve Darbeler*, Timaş Yayını, İstanbul.

BÜYÜK BRİTANYA VE KUZEY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞINDA ULUS DEVLETİN OLUŞUMU VE SORUNLARI ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME*

Hakan ÖZDEMİR

İnönü Üniversitesi İ.İ.B.F. Uluslararası İlişkiler Bölümü
hakan.ozdemir@inonu.edu.tr

ÖZET

Bu çalışmada Birleşik Krallık'ta ulus devletinin oluşumu ve sorunlarının dönemler halinde incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla sürdürülen çalışmada, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılmıştır. Çalışmada öncelikle Birleşik Krallık'ın ulus devlet profili betimlenmiştir. Daha sonra da Birleşik Krallık'ta ulus devletinin oluşumu ve sorunları, tarihsel dönemler halinde ele alınmıştır. Çalışmanın sonunda şu bulgu ve sonuçlara ulaşılmıştır: Kapitalistleşmenin ve toplumsal entegrasyonun erken dönemde sağlandığı Birleşik Krallık, güçlü bir merkezîyetçilikten ve asimilasyonculuktan sürekli kaçınmıştır. Esnek bir anayasal devlet yapısına sahip olan Birleşik Krallık'ta ulusçuluk, eşitlikçi ve barışçıl nitelikler arz etmektedir. Westminster Modeli'ni günün koşullarına göre revize eden Birleşik Krallık, Kuzey İrlanda Sorunu gibi kronikleşen tarihsel sorunlarını siyasi diyalog ve ekonomik tedbirlerle çözüme yoluna gitmiştir. Parlamenter demokrasinin kökleştiği Birleşik Krallık, Avrupa Bütünleşmesi konusunda da Avrupalı devletlerden farklı bir tutum izlemiştir.

Anahtar Kelimeler: Birleşik Krallık, Ulusçuluk, Ulus Devlet, Westminster Modeli.

AN EVALUATION ON THE FORMATION AND PROBLEMS OF A NATION-STATE IN THE UNITED KINGDOM OF GREAT BRITAIN AND NORTHERN IRELAND

ABSTRACT

In this study, the aim was to examine the formation and problems of a nation-state in the United Kingdom in various periods. For this purpose, historical and descriptive research methods were employed. In the study, firstly, the nation-state profile of the United Kingdom was defined. Then, the formation and problems of the nation-state in the United Kingdom were investigated in various periods. The following result was obtained at the end of the study: The United Kingdom, where capitalization and social integration were ensured in early periods, always avoided strong centralization and assimilation. In the United Kingdom, which adopts a flexible constitutional state structure, nationalism has equalitarian and peaceful characteristics. The United Kingdom revised the Westminster Model according to the conditions of our present day, and solved her historical and chronic problems like Northern Ireland with political dialogue and economic measures. The United Kingdom where democracy has strong roots followed a different route than other European states in the integration of Europe.

* Bu makale, İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Anabilim Dalı Doktora Programı'nda Doç.Dr. Selahaddin BAKAN'ın danışmanlığında yazılan ve 2013 yılında kabul edilen "Ulus Devletin Bazı Avrupa Ülkelerinde Oluşumu ve Sorunları: Ötekileştiren Ulus mu, Ötelenen Ulus mu?" başlıklı doktora tezinden yararlanılarak hazırlanmıştır.

Keywords: The United Kingdom, Nationalism, Nation-State, Westminster Model.

1. GİRİŞ

İngiltere, İskoçya, Galler ve Kuzey İrlanda sınırlarını kapsayan Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı¹, demokratik parlamenter yönetim sisteminin ilk örneğini teşkil etmektedir. Aynı zamanda dünyanın ilk kapitalistleşen ve sanayileşen ülkesi olan Birleşik Krallık, liberal düşüncenin de ana vatanı sayılmaktadır. Uzun bir evrimsel sürecin sonunda şekillenen, dengeli bir ulus devlet yapısına sahip olan Birleşik Krallık; bölgesel farklılıklara, hukukun üstünlüğüne ve zengin geleneksel uygulamalara dayanan bir anayasal monarşidir. Ulus devlet ve ulusçuluğun varolan devlet geleneğiyle uyumlu bir şekilde geliştiği Birleşik Krallık'ta, güçlü bir merkezileşmeden ve asimilasyondan kaçınılmıştır. Sahip olduğu esnek anayasal devlet yapısı sayesinde rejimi değişimlere kolayca ayak uydurabilen Birleşik Krallık, son dönemlerde bazı kronikleşen tarihsel sorunlarıyla da cesurca yüzleşebilmiştir.

Birleşik Krallık'ta ulus devletinin oluşumu ve sorunlarının dönemler halinde irdelenmesinin amaçlandığı bu çalışma, tarihsel ve betimsel araştırma yöntemlerinden yararlanılarak sürdürülmektedir. Bu amaçla Birleşik Krallık'ta ulus devletinin profili, tarihsel gelişimi ve sorunları ele alınacaktır. Çalışma şu şekilde organize edilmiştir: Takip eden ikinci bölümde, Birleşik Krallık'ın ulus devlet profiline; üçüncü bölümde ise, Birleşik Krallık'ta ulus devletinin tarihsel gelişimi ve sorunlarına değinilerek çalışma sonuç kısmıyla tamamlanacaktır.

2. BÜYÜK BRİTANYA VE KUZAY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞI'NIN ULUS DEVLET PROFİLİ ÜZERİNE

Ulus devlet, Sanayi Devrimi'nin ve liberalizmin ana vatanı sayılan Birleşik Krallık'ın (ve Fransa'nın) tarihsel deneyimine önemli düzeyde bağımlı olan yapay bir üründür (Wallace, 2005: 45). Ulus devletinin ideolojisi olan ulusçuluğun Birleşik Krallık'ta doğuşu ise, Fransa, Hollanda, İsviçre ve ABD gibi Batı ülkeleriyle benzer şekilde siyasi bir olay olarak nitelendirilebilir. Birleşik Krallık'ta ulus, ulusçuluk doğmadan önce varolan ya da ulusal hareketle eşzamanlı olarak beliren bir olgu şeklinde tezahür etmiştir. Böylece ulusçuluğun daha geç ortaya çıktığı Orta ve Doğu Avrupa veya Asya Kıtası'ndaki siyasi-toplumsal gelişimlerini henüz tamamlamayan toplumlardaki gibi, varolan devlet geleneğine karşı, onunla çatışarak gelişen bir ulusçuluk serüveni yaşanmamıştır. Aksine ulusçuluğu destekleyecek bir kitlenin (ulusun) daha evvel mevcudiyet kazandığı (Brubaker, 2010: 10) Birleşik Krallık'ın bulunduğu adada tecrit edilmişlik, pekin bir krallığın ortaya çıkmasını ve bütünleştirilmesini kolaylaştırmıştır. 1066 tarihli Norman Fethi'nin ardından bütün ülkeye yayılan Kraliyet otoritesi, 13. yüzyıldan itibaren Norman-Fransız ve Anglosakson öğeleri birbiriyle kaynaştıran ve İngiliz tacının bütün uyrukları tarafından İngiliz topluluğuna uygun görülen bir yönetim şekli olmuştur. Ayrıca Kelt Kuşağı'nın –İrlanda, Galler ve İskoçya- baskısı ve Birleşik Krallıkla Fransa'yı yüzlerce yıl azılı düşmanlar haline dönüştüren İngiliz tacının kıtadaki mirası için verilen savaş da Birleşik Krallık'ın kendi içindeki birliğini sağlayan bir diğer faktör olarak

¹ Bu çalışmada Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı'nın uzun adı yerine, Birleşik Krallık ifadesi tercih edilmiştir.

değerlendirilebilir. Dinde birlik ve konuşulan dilin standartlaştırılması çabalarının bir arada gittiği Birleşik Krallık'ta (Schulze, 2005: 115-123), taç, ulus ve mezhebin aynılığı, toplumsal entegrasyonu hızlandırmıştır. Birleşik Krallık'ta ulusun yapılanmasında dil ve dinin yanında, müşterek geçmiş, müşterek fedakârlıklar ve müştereken atılmış büyük adımlara dair bilinç de önemli rol oynamıştır. Ülkede herkes için olmasa bile, erken dönemde siyasi tabakalar, soylular, ruhban sınıfı, saray ve en azından ticaret şehirlerindeki bireyleri kapsayan bir kültür çevresi oluşmuştur. Ülkedeki siyasi müesseseler, yani Kraliyet ve Parlamento, İngilizlerin ulus olması için gereken şartları ve çerçeveyi yaratmıştır. Bu ulus da kamu kurumlarını meşrulaştırmış ve sağlam temellere oturtmuştur. Bu yüzden Birleşik Krallık'ta Fransa'da olduğu gibi, büyük kitle hareketleri ve çalkantılar yaşanmamıştır (Koçdemir, 2004: 223).

Birleşik Krallık'ta güçlü bir merkezîyetçilikten sürekli uzak durulmuştur. Çünkü henüz merkezîyetçi krallıkların kurulması döneminde Galler, İskoçya ve İrlanda asimile edilmek/yutmak istendiyse de iç ortam ve koşullar bunun gerçekleşmesini önlemiştir. Özellikle İskoç ve İrlanda aristokrasisi, İngiltere'nin işgal ve asimilasyon çabalarına ciddi manada direnmiştir. Ayrıca İngiliz burjuvazisinin çok erken dönemde güçlenerek bütün bu bölgeleri ekonomik ve kültürel bakımlardan etkisi altına almayı başarmasından dolayı, asimilasyon uygulanmasına ihtiyaç duyulmamıştır. Birleşik Krallık'ta burjuvazi, Fransa örneğinin aksine, aristokrasiyi bir devrimle alt edip, iktidarı zapt etmemiştir (Oran, 2009). Birleşik Krallık'ta geçiş, bir evrim biçiminde gerçekleşmiştir. Çünkü Birleşik Krallık her yerden önce, henüz feodal sistem döneminde iktidarı sınırlama yoluna başvurmuştur. Bunun en iyi bilinen ve çok atıf yapılan adımını, Magna Carta teşkil etmektedir. Kralın yürütmeye ilişkin yetkilerini yasalara uygun biçimde kullanmaması halinde feodal beylere başkaldırma hakkını tanıyan, kralın olağanüstü vergileri tek başına koyamayacağını (Çam, 2000: 16), kralın feodal beylere toprak ve himaye sağlamasını, feodal beylerin de ihtiyaç duyulduğunda krala askeri hizmet tedarikini öngören 15 Haziran 1215 tarihli Magna Carta ile kral mutlak idareci bir pozisyondan eşitler arasında birinci olma yoluna gitmiştir (Yayla, 2014: 99).

Monarkın idaresinin hukuktan üstün olmayacağını belirten Magna Carta, Parlamenter yönetim sistemlerinin anası olarak kabul edilen Birleşik Krallık parlamenter rejimin ortaya çıkışı bakımından bir milat olarak kabul edilmektedir (Kama, 2016: 165). Birleşik Krallık parlamenter rejimi (Westminster Modeli); Magna Carta'dan bugüne yüzyıllar içerisinde şekillene gelen, parlamento egemenliğine dayanan, zamanla demokratiklik ögesi giderek belirginleşen, gelenekten gelen tecrübenin son derece önemsendiği, dünyada birçok ülkede farklı yönleriyle örnek alınan bir sistemdir. Yasama ve yürütme erklerinin ayrılığı yerine, söz konusu erklerin kaynaşmasının yaşandığı sistem, erkler ayrılığı açığına hukukun üstünlüğüne duyulan derin saygı ve demokratik geleneğe olan bağlılıkla özümsemiş siyasal kültürle kapatmaktadır (Bilgin, 2015: 231). Kuvvetler Ayrılığı Teorisi'nin geleneksel, monarşik ve üniter yapı kapsamında uygulandığı Birleşik Krallık (Arslan, 2013: 39), günümüzde 'anayasal monarşi' olarak tanımlanan bir rejime sahiptir. Geleneksel ve yeni kurumların iç içe geçtiği bir yürütme yapısına sahip olan Birleşik Krallık'ta, Taç-Kral ya da Kraliçe tüzel kişilik olarak yürütme erkini temsil etmektedir. Ancak Kraliyet makamı devleti temsil eden sembolik bir kurum olup, yürütmenin güç merkezini Avam Kamarası'na karşı sorumlu olan çift parti sistemli hükümet, özelde de bizzat başbakanının kendisi teşkil etmektedir (Alkan, 2013: 79). Başkanlık sistemine nazire olsun diye 'başbakanlık sistemi' olarak da adlandırılan (Yayla, 2014: 103) bu

sistemde, yazılı bir anayasa bulunmamaktadır. Başka bir ifadeyle Birleşik Krallık, dünyada göreneksel anayasa düzenine bağlı kalan birkaç ülkeden biri olup, yasalar, içtihatlar ve anayasal görenekler anayasanın kaynaklarını oluşturmaktadır (Eroğul, 2001: 3). Roskin (2011: 37)'in belirttiği gibi, eklektik niteliği Birleşik Krallık Anayasası'na esneklik kazandırmaktadır. Atıfta bulunulacak tek bir belgenin olmamasından dolayı da hiçbir şey anayasal değil diye duyurulamaz. Böylece Parlamento, özellikle de Avam Kamarası, Birleşik Krallık siyasi sistemini bir sistem krizi yaşanmadan, zaman içinde değiştirme olanağına kavuşmakta, gerek gördüğü bir yasayı kabul etmektedir.

Birleşik Krallık'ta rejimi değişikliklere uyum konusunda esnek kılan ve parlamentonun çözüm yeteneğini artıran esnek anayasal devlet yapısı, beraberinde bazı tartışmaları da getirmektedir. Ülkede yazılı bir anayasanın bulunmamasının doğal bir sonucu olarak kurumsallaşmış bir anayasaya uygunluk denetiminin (anayasa yargısının) bulunmaması, tartışılan hususların başında gelmektedir. Bu yüzden her ne kadar 2009 yılında Birleşik Krallık Yüksek Mahkemesi kurulmuş olsa da bu mahkeme henüz tam anlamıyla anayasa mahkemesi yetkilerine sahip olamamıştır (Alkan, 2013: 98). Ancak bu durum, zamanla Westminster Modeli'n de değişime uğradığını göstermektedir. Değişen bu haliyle Birleşik Krallık rejiminin yürütme erkinin tek bir partide ve dar çoğunluk seçim usulüyle iktidara gelen hükümetlerde toplandığı, temel olarak iki partili bir sistemi doğuran, anayasal esnekliğe sahip, merkezi ve üniter bir devlet yapısı formuna kavuştuğu söylenebilir (Kama, 2016: 196-197). Ancak Birleşik Krallık'ın yönetsel yapısına yakından bakıldığında, Ülkenin aşağı-yukarı bir federal sistem gibi görüldüğü söylenebilir. Özellikle İskoçya ve Kuzey İrlanda, bu bakımdan dikkat çekicidir (Yayla, 2014: 105). Bu ülkelerden İskoçya, kendi yasa ve eğitim sistemine sahip olduğu gibi, Birleşik Krallık Parlamentosu'nun müdahale alanı dışında yer almaktadır. Ayrı bir yaşam tarzına ve kültürel kimliğe sahip olan İskoçlar, özelliklerini tek bir federal devlet altında anayasal güçler ayrılığıyla değil, aynı zamanda İngiltere ve İskoçya arasında yapılan Birlik Sözleşmesi ile kullanmaktadır. Galler ve Kuzey İrlanda da bu imtiyazların çoğuna sahiptir. Örneğin: Buralarda devlet sermayeli Anglikan, Katolik ve Yahudi dini okulları bulunmaktadır. Musevilere ait mahkemelere yer verilmekte ve tarafların talebi üzerine aralarındaki anlaşmazlıklar bu mahkemelerde çözüme kavuşturulmaktadır. Ayrıca Birleşik Krallık, tüm yurttaşların aynı sivil hukuka tabi olması zorunluluğunu da benimsememektedir. Kısacası Birleşik Krallık, tabii olduğu genel hukukun, geleneklere, bölgesel farklılıklara ve hatta modern öncesi çoğu uygulama ve göreneklere dayandırılmasına olanak sağlayan bir ülkedir (Durgun, 2000: 119-120).

Birleşik Krallık üniter devlet uygulaması kadar, vatandaşlığa kabul uygulamaları bakımından da farklı bir örnek oluşturmaktadır. Örneğin: Vatandaşlığın genişlemesine izin veren ve savaş sonrası göçmenliğin kabulüne onay veren Almanya'nın aksine, vatandaşlığın daralmasını öngören uygulamalara gidilmektedir. Ülkedeki vatandaşlık uygulamaları göçmenleri birleştirmeye yardım anlamına gelmemektedir. Aksine göçmenleri kontrol etmek ve göçleri birleştirmek amacıyla konuşlandırılan 'iç seçkinci' ve 'dış seçkinci' vatandaşlık anlayışlarını benimseyen ikili bir doğaya sahiptir. Her ne kadar Birleşik Krallık ulusu, etnik köken veya ırklar tarafından ayrılan gruplarla yaşayacak kadar esnek veya belirsiz bir yapıya sahip olsa da (Joppke, 1999: 223-224) Ülkenin göç politikaları son yıllarda giderek katılaşmaktadır. Günümüzde sığınmacılara ve mültecilere büyük bir hoşgörüsüzlük göstermekte olan Birleşik Krallık, Avrupa Birliği (AB) vatandaşı olmayan ve Ülkeye

okumak veya çalışmak için gelenlere de dozajı giderek sertleşen göç politikaları uygulamaktadır (Şentek, 2015).

Göç ve vatandaşlık politikalarının yanı sıra, Birleşik Krallık'ın Avrupa Bütünleşmesi sürecindeki konumuna da değinilerek bu bölümün sonlandırılması düşünülmektedir. Her ne kadar Avrupa'da birlik yaratma düşüncesi bu kıtada devletlerin ortaya çıkmasıyla eş zamanlı olarak belirse de söz konusu düşünce II. Dünya Savaşı dönemi şartlarında ciddi olarak ele alınabilmiştir. Bu dönemde İngiliz devlet adamı Winston Churchill tarafından bir Avrupa Birleşik Devletleri'nin kurulmasının önerilmesine rağmen Birleşik Krallık, Uluslar Topluluğu (Commonwealth) ile ayrı bir birlik çatısı altında toplanmayı uygun bulmuştur. 1948 yılında Brüksel Anlaşması ile Batı Avrupa Birliği'nin kurucu üyeleri arasında yer alan Birleşik Krallık, Paris Anlaşması ile 1952 yılında kurulan Avrupa Kömür ve Çelik Topluluğu (AKÇT)'na katılmamıştır. Avrupa Ekonomik Topluluğu (AET)'nu kuran Roma Anlaşmaları'nın imzalanması üzerine de bu oluşuma alternatif olarak Avrupa Serbest Ticaret Bölgesi (EFTA)'nin kurulmasına öncülük etmiştir. Ancak daha sonraki dönemde ucuz hammadde ve pazar kaynakları bakımından geleneksel ekonomik üstünlüklerini yitirmeye başlaması üzerine, AET'ye üyelik girişimlerinde bulunmuştur (Karluk, 2014: 3-4, 13, 85). AET'ye tam üyeliği iki kez (1963 ve 1967'de) Fransa tarafından veto edilen Birleşik Krallık, Toplulukla 1972 yılında imzalanan Katılım Anlaşması'nın akabinde, 1 Ocak 1973'te tam üyelik statüsünü elde etmiştir (Dura ve Atik, 2003: 270). Topluluğun ilk kuruluşundan bu yana federal eğilimlere karşı çıkan Birleşik Krallık, Topluluğa üye ülkelerin Avrupa bütünleşmesi hedefleri içinde adeta bir menüden seçercesine çıkarlarına en uygun hedefleri saptamaları ve bütünleşmenin bu boyutlarını benimsemeleri gerektiğini ileri sürmüştür. 'Seçmeli Avrupa Yaklaşımı' olarak adlandırılan bu yaklaşımı benimseyen Birleşik Krallık, asgari politikalar üzerinde yükselen ve farklılıklar gösteren bir bütünleşme düzeyini (Karluk, 2003: 43) savunmuştur. Topluluğun ortak para biriminin kullanımı, sosyal politikasına benimsenmesi, Schengen Vizesi gibi uygulamalarında hep çekimser kalan Birleşik Krallık, Ülkede 23 Haziran 2016'da gidilen referandumla %52 oranıyla AB'den ayrılma (Brexit) kararı almıştır (ASEM, 2016).

3. BÜYÜK BRİTANYA VE KUZAY İRLANDA BİRLEŞİK KRALLIĞI'NDA ULUS DEVLETİN TARİHSEL GELİŞİMİ VE SORUNLARI HAKKINDA

Bu bölümde Birleşik Krallık'ta ulus devletinin tarihsel gelişimi ve sorunları hakkında dönemler halinde bilgiler verilmiştir.

3.1. Ortaçağ ve Öncesi Dönem

Birleşik Krallık'ın tarihi birçok halkın yaratıcı karışımından oluşmuştur. Uzun zaman önce birçok kez işgal edilen Birleşik Krallık'ı, 1500 yıl boyunca Kelt, Romalı, Angil ve Sakson, Danimarkalı ve son olarak Norman dalgaları baştanbaşa kuşatmıştır. M.S. 3 ile 5. yüzyıllar arasında Kuzey Denizi'nin bir kıyısından diğerine geçen vahşi Alman kabileleri, Hollanda'nın ve Alman kıyısının Frizyencesine yakın bir dil olan Angılların dilini (Eski İngilizceyi) karşı sahillere geçirmişlerdir. Bir anlamda Angılların ülkesi sayılan bu topraklarda, Angıllar ve Saksonlar kasabaları tahrip ederek ve kasaba sakinlerini kılıçtan geçirerek peyderpey Ülkenin dört bir yanına yayılmışlardır. Bu süreçte Keltlerin bir bölümü günümüz Galler ve İskoçya'sına sürülmüş, bir bölümü de Fransa'ya kaçmıştır.

Bunları, başka işgalciler izlemiştir. 9. yüzyılda Danimarkalı Vikingler, Ülkenin doğusuna büyük ölçüde hâkim olmuştur. Bir diğer Viking grubu ise, günümüzde Fransa'da Normandiya Bölgesi olarak adlandırılan bölgeye yerleşmiş ve buraya adlarını vermiştir. Bu istilaların yaşandığı esnada Kral Aziz Edward kendinden sonra kuzeni William'ı tahtının varisi olarak önermiş, ancak Edward'ın 1066 yılında ölümü üzerine tahta II. Harold geçmiştir. Ülkede tahtın ihtilafı duruma düşmesiyle kendisini tahtın mirasçısı sayan Normandiya Dükü William'ın önderliğindeki Normanlar, Ülkeyi işgal etmiştir (Roskin, 2011: 23). William'ın önderliğinde yapılan Hasting Savaşı'nda Anglo-Saksonlar (II. Harold) yenilerek Norman Krallığı kurulmuştur (Eroğul, 2001: 1).

Norman Kralı William, baronları ve şövalyeleriyle adaya gelip yerleşmiş ve yerel baronlarla feodal beylerin elindeki toprakları alarak kendi baron ve şövalyelerine dağıtmıştır. William, feodal beyleri ve askeri gücü sayesinde güçlü bir merkezi iktidar kurmuştur (Göze, 2013: 469). Bunda William'ın beraberinde getirdiği idare, teşkilat ve düzenli maliye usullerinin de katkısı büyüktü. Hasting Savaşı'nın ardından Ülkenin bütün arazisinin fetih hakkı dolayısıyla kendisine rehin edildiğini ileri sürerek, bütün toprakların krala ait olduğu prensibini ortaya koymuştur. Bu süreçte değerli toprakları kendisi için muhafaza eden, Norman Fransızlarına da arazinin büyük bir bölümünü İngiliz toprak maliklerinin aleyhine olacak şekilde bahşeden William, bir ağacın kökleri gibi Ülkedeki bütün toprakları dal-budak saran tam ve sıkı bir feodal sistem kurmayı başarmıştır (King and Hawley, 1959: 183-184). Kraliyet otoritesinin pekiştirildiği bu dönemde, yerel yasaları da kapsayan hukuki bir yetki bütün Ülkeye yayılmıştır (Schulze, 2005: 115). Normanlardan sonra Ülkede monarşinin merkezi gücünün karşısında durabilecek eyalet hanedanlıkları kalmadığı gibi, yerel kurum ve memurlar da kont ve baronların eyaletlerdeki özerk güçlerinden ziyade kraliyetin varlığını yansıtmıştır. Krallığın Britanya topraklarına hükmetmesinin yanında, Galya topraklarını Ortaçağ'ın sonuna kadar elinde tutmasının nedenini, Batı Avrupa'da eşi olmayan merkezi ve etkin bir devletin bulunması teşkil etmekteydi. Kuşkusuz Krallığın gücünün kaynağında, tüm sürtüşme ve gerilime rağmen feodal beylerin ve baronların krala bağlılıklarını sürdürmeleri de yatmaktaydı (Llobera, 2007: 26-38).

Ancak feodal beyler, kralların kişisel gücü ve kendilerine sağlanan çıkarlarla orantılı olarak onları desteklemiş ve onlara bağlılığını sürdürmüştür. Feodal beylerle krallar arasında kurulan bu güç ve çıkar dengesi, 13. yüzyıla kadar devam etmiştir. Söz konusu denge durumu, 13. yüzyılın ilk çeyreğinde feodal beyler lehine bozulmuştur. Papalıkla anlaşmazlığa düşen Kral Yurtsuz John'un Papa'ya karşı başlattığı mücadeleyi ve Fransız Kralı Philippe Auguste ile yaptığı Bouvines Savaşı'nı kaybetmesi üzerine, feodal beyler ve baronlar krala başkaldırmıştır. Krala karşı başkaldıran feodal beyler ve baronların, hakları güvenceye kavuşturuluncaya kadar krala karşı mücadele edeceklerini açıklamaları üzerine, Kral Yurtsuz John tarafların isteklerine boyun eğerek Magna Carta'yı kabul etmiştir (Göze, 2013: 470).

Feodal hakların genişletilmesi şeklinde özetlenebilecek olan Magna Carta ile kralın yürütme yetkisini yasalara uygun bir şekilde kullanması şartı getirilmiştir. Magna Carta'da o devirde sayıları oldukça az olmakla birlikte özgür insanların ancak kendi asilleri tarafından hapse ve sürgüne gönderilebileceği ve cezalandırılabilirdiği kuralına yer verilmiştir (Çam, 2000: 16). Kralın adaletin satın alınamayacağını açıkladığı bu belgede, cezaların işlenen suçun ağırlığıyla orantılı olacağı, tüccarların tam bir serbesti içinde ticaret yapabileceği gibi hukuki ve liberal güvenceler getirilmiştir (Göze, 2013: 473). Magna Carta'da birtakım yetkileri elinde tutan Büyük Kral Konseyi parlamentonun

çekirdeğini oluşturduğu gibi, Magna Carta ile getirilen ‘yeni vergi koyulurken bu Konseyin icazetinin alınması’ kuralı da modern parlamentoların sahip olduğu bütçe hakkının temelini oluşturmuştur (Bilgin, 2015: 196).

Ancak Magna Carta’nın ilanından önce de krallar, her kıyıda iki ile dört civarındaki baronu bölgelerindeki sorunları kendilerine danışmak amacıyla, bugünkü başkent olan Londra’ya davet etmiştir. Krallar, vergileri yükseltmek ve yerel iktidarlara sahip olanların desteğini elde etmek amacıyla bu saray toplantılarını düzenlemişlerdir (Roskin, 2011: 25-26). Bu toplantılara “konuşma toplantıları” anlamına gelen parlamento denmiştir. 1254 yılından başlayarak belli periyotlarla toplanmayı sürdüren parlamentonun temsil gücü, giderek artış göstermiştir. Parlamentonun 1261 ve 1264 tarihli toplantılarına kontlukları temsil eden baronların yanı sıra, ayrıcalıklı kent ve kasabaların temsilcilerinin de katılmasına müsaade edilmiş ve yüzyılın sonunda parlamentonun temsil niteliği daha da artmıştır. Şöyle ki, 1295 yılında İskoçya’ya açtığı savaşı sürdürebilmek için yeni vergilere ihtiyaç duyan I. Edward’ın bu amaçla topladığı parlamentoya geleneksel kesimlerin yanı sıra, düşük konumlarda yer alan din adamları, kent ve kasabaların esnaf ve tüccar temsilcileri de çağrılmıştır. Bu geniş katılımdan ötürü ‘örnek parlamento’ olarak adlandırılan parlamento, 1295 yılından sonra hemen hemen her yıl toplanmıştır (Sencer, 1990: 7). 14. yüzyıla gelindiğinde Parlamentoda bir bölünme gerçekleşmiş, kendilerini krala yakın gören soylular Lordlar Kamarası’nı, küçük şövalyelerle kent ve kasabalardan iştirak eden temsilciler ise, Avam Kamarası’nı oluşturmuştur. Bundan sonraki dönemlerde kral, yasama yetkisini kullanan tek organ olmaktan çıkmış ve yasama yetkisini Lordlar ve Avam Kamarası ile paylaşmak durumunda kalmıştır (Gözübüyük, 2003: 31-32).

Parlamentonun kurulduğu bu dönemden ulus devlet dönemine değin Ülkenin siyasi tarihinde yaşanan en önemli gelişmelerden ilkinin, 13. yüzyılın sonunda Galler’in ele geçirilerek Krallığın hâkimiyetine girmesi teşkil etmektedir (Llobera, 2007: 26). Bu dönemde özellikle 1347-49 yılları arasında “kara ölüm” olarak adlandırılan veba salgını ise, Ülkedeki temel dengeleri alt-üst edici sayıda insan ölümüne (ülke nüfusunun dörtte birinin) neden olmuştur. Ancak buna rağmen Avrupa’da en fazla nüfusa sahip olan Krallık’ta veba salgınının ardından hayatta kalanların iktisadi yaşamdaki rolleri ve kazançları artmıştır. Bu da özellikle köylülerin emek ücretlerini kısmen artırırken, mülk edinmelerine de olanak sağlamıştır. Enflasyonun Ülke halkını olumsuz yönde etkilediği bu yıllarda köylülerin ücret artışlarının yasalarla dizginlenmeye çalışılması üzerine, köylü isyanları ve akabinde bu yolda girişilecek akımlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Veba salgını, kralların dahi üstünde görülen Kilisenin hegemonyasını sarstığı gibi, neredeyse her aileden yaşamını yitirenlerin bulunduğu Ülke hayatına sosyal olarak da damgasını vurmuştur (Karaimamoğlu, 2016: 607).

Veba salgınından sonra bu döneme damgasını vuran en önemli gelişme, Fransa ile Birleşik Krallık arasında gerçekleşen Yüzyıl Savaşları’dır. Feodal bir anlaşmazlık olarak başlayan olaylar, 1337’den 1453’e kadar devam eden Yüzyıl Savaşları’na yol açmıştır (Llobera, 2007: 26). 116 yıl süren Yüzyıl Savaşları, Birleşik Krallık’ta yeni doğmuş olan ulus mitolojisine yeni unsurlar sağladığı gibi, monarşinin güçlenmesine de yol açmıştır (Roberts, 2010: 249-250). 14. yüzyılın ortalarında Londra Mahkemesi’nin İngilizcenin resmi dil olarak ilan edilmesi yönünde aldığı kararın yüksek mahkemelerce izlenmesi, Lordlar Kamarası Başkanının Parlamento açılış konuşmasını (1363) İngilizce yapması, İncil’in İngilizce tercümesi, savaşta kumandanlara İngilizce komut verme zorunluluğunun getirilmesi, matbaanın icadı gibi nedenlerle uzun bir sürecin sonunda da olsa Ülkede

dil birliği sağlanabilmiştir. 16. yüzyılın sonlarında Papalıkla bağın kesilmesi neticesinde kurulan mezhep birliği de bu sürece katkı sağlamıştır. Dili İngilizce olan din hem devletin meşruiyet kaynağı olmuş, hem de biz duygunu geliştirmiştir (Koçdemir, 2004: 223; Llobera, 2007: 41-42). Ülkede ulusçuluk duygularının pekişmesine katkıda bulunan Yüzyıl Savaşları, aynı zamanda ülkenin ekonomik olarak da en az elli yıl geriye gitmesine yol açmıştır. Ülke, Yüzyıl Savaşları'nın ardından "Çifte Gül" savaşlarıyla karşı karşıya kalmıştır.

1455-1485 yılları arasında geçen Çifte Gül savaşlarıyla, Ülkede henüz parlamento üstünlüğünü ele geçiren soyluların egemenliği ağır bir darbe almıştır. Toprak soylularının güçlerini kaybetmelerine yol açan bu savaşlar, Parlamento ile Kral arasındaki güç dengesini Kralın lehine olacak şekilde bozmuştur. Krallık tahtında hak iddiasında bulunan (beyaz gül simgeli) York Ailesi ile (kırmızı gül simgeli) Lancaster Ailesi arasında süren otuz yıllık savaş, Ülkede büyük kayıplara neden olduğu gibi, Norman kökenli soyluların da akıbetini hazırlamıştır. Bu savaşlar, adı geçen iki ailenin oluşturduğu Tudor Hanedanı'nın tacı ele geçirmesiyle son bulmuştur (Sencer, 1990: 8). Elbette ki, savaşların etkisi bunlarla sınırlı değildi. Esen (1963: 192)'in belirttiği gibi, savaşların sonunda iki önemli sonuç daha ortaya çıkmıştı. Bunlardan birincisi, Taç, Parlamento ve mahkemelerin birbirinden ayrı faaliyet alanlarına sahip olduğu ve birbirlerinin alanına müdahale edemeyecekleridir. Ancak mahkemelerinin bir kısmının Krala tabi olması, bunun istisnasını teşkil etmektedir. İkincisi ise, kan asaletinin ortadan kalkmasıdır. Bu da Tudorlar tarafından, göreve dayanan bir aristokrasinin (Avam Kamarası üyelerinin seçildiği sınıf içinden çıkan) kurulmasıyla olanaklı kılınmıştır.

3.2. Ulus Devlet Dönemi (1485-1688)

Birleşik Krallıkta, 1485-1603 yılları arasındaki dönem, Tudor Hanedanı olarak adlandırılır. VII. ve VIII. Henry ile I. Elizabeth'in hükümdarlık yaptığı Tudor Hanedanı döneminde Birleşik Krallık, köklü ekonomik ve toplumsal değişimlere uğrayarak feodal toplumun çerçevesini aşmayı başarmıştır. Ülkede özellikle 15. yüzyılın ikinci yarısında ivme kazanarak 16. yüzyılda topluma egemen olmaya başlayan kapitalist ilişkiler, feodal düzenin çökmesine ve hızla gelişen kent burjuvazisine toplumda üstünlük sağlamıştır (Sencer, 1990: 8).

Tudor Hanedanı'nın ilk hükümdarı olan VII. Henry, Hanedanının yüzyıldan fazla sürecek olan hükümdarlığının siyasi ve ekonomik altyapısını inşa etmeye başlamıştır (Özkan ve Barladır, 2014: 856). VII. Henry'nin gerek ülkesini, gerekse tahtını korumak için Kıta Avrupa'sı siyasetiyle ilgilendiği gözlemlenmiştir. Tahtını korumak için Ülkenin güçlü bir donanmaya sahip olmasını bir zorunluluk olarak gören VII. Henry; ticaret gemilerinin üretimine ödenek ayırdığı gibi, küçük ve etkili bir donanma oluşturma hususunda da oldukça başarılı olmuştur. VII. Henry tarafından etkili bir donanma oluşturulması Ülkede ticareti olumsuz etkileyen birçok sorunun çözümünü olanaklı kıldığı gibi, Ülkenin imparatorluk haline gelmesine büyük katkı sağlamıştır. Bu dönemde "Yeni Dünya"nın keşfinin başladığı da nazara alındığında, yapılan katkının öneminin bir kat daha arttığı görülmektedir (Goldingham, 1918: 472-476, aktaran; Erkul, 2016: 156-157). 1492 yılında Kristof Kolomb tarafından "Yeni Dünya"nın keşfedildiği bu dönemde, Birleşik Krallık da bir Avrupa gücü olarak ortaya çıkmış, İspanyol ve Portekiz kolonileri üzerinde rekabete tutuşmuştu. Ayrıca 1494'te yeni keşifler yapması amacıyla İtalyan denizci John Cabot'u Kuzey Amerika bölgelerine göndermiştir (Kelsey, 1998, aktaran; Elik ve Bal, 2014: 111). Cabot'un düzenlediği bu deniz seferinde keşfedilen Amerika

Kıtası'nın kuzeydoğusu, Birleşik Krallık'ın imparatorluklaşma sürecinde elde ettiği ilk deniz ötesi toprağı teşkil etmesi bakımından oldukça önemlidir (Harrisse, 1898: 449, aktaran; Erkul, 2016: 158).

VII. Henry'den sonra tahta geçen VIII. Henry ise, 16. yüzyıl İngiliz Reformu'nun başlıca tetikleyicisi olmuştur. VIII. Henry, sadece kendi hanedanının ve Ülkesinin değil, aynı zamanda Avrupa ve dünya siyasi hayatının gidişatını da etkilemiştir. Ülkede Henry döneminde Kilise ve din önemli bir değişim yaşamış, gerek ulusal gerek dini tarih emsalsiz bir şekilde birbirine bağlanmıştır (Öztan, 2009: 2). Şöyle ki, Papa'ya başkaldırarak Ülkenin Katolik Kilisesi'nden ayrılmasına yol açan Henry, başında kendisinin (Kralın) bulunduğu Anglikan Kilisesi'ni kurarak ülkede Protestanlığın yolunu da açmıştır (Sencer, 1990: 8). Henry'nin Papalığa başkaldırmasının ardında başlıca iki neden yatmaktaydı. Bunlardan ilki, Avrupa'yı etkisi altına alan Reformasyon Hareketlerinden dolayı bir politika geliştirmek durumunda kalmasıdır. İkincisi ise, Henry'nin hükümlerinde olduğu topraklar üzerinde dinsel alan gibi spesifik konularda bile olsa kendi otoritesinin dışındaki güçleri bertaraf etme ve Ülke içindeki bazı kurumlar vasıtasıyla kendi mutlak otoritesini sağlamak istemesiydi. Elbette ki, bu iki etmenin dışında Henry'nin ilk eşi Catherine'den erkek çocuğı olmadığı için boşanıp, metresi Anne Boleyn ile evlenmek isteğine teolojik bir zemin hazırlama isteğı de baskın gelmekteydi. Henry, Ülkenin tabi olduğu Katolik inanç sisteminin boşanmayı hoş karşılamamasından dolayı, Papa'dan kendisine bir boşanma izni vermesini talep etmişti. Ancak Papa VII. Clement tarafından Henry'nin bu isteğinin reddedilmesi üzerine, Henry bu sorunu bazı ilahiyatçıların desteğıyle papalık dışında çözmeye çalışmıştır. Bunun için Parlamentodan ve papalığa karşı bayrak açmış olan Avrupa'nın çeşitli üniversitelerinden destek almıştır. Henry, bu desteğın ardından Papalığın Krallık üzerindeki sosyo-politik etkisini ortadan kaldırmaya dönük bir dizi tedbir almıştır. (Gündüz, 2010: 18-23).

1529'da Parlamentoyu toplayan Henry; Ülkeyi Katolik Kilisesi'nin, Katolik Kilisesi'ni de Ülkenin dışına taşımak amacıyla yasa üstüne yasa çıkararak Parlamentoyu yedi yıl çalışır durumda tutmuştur. Henry'nin Roma'dan (Papalıktan) kopuşunun etkisi büyük olmuştur. Katolik yönlendirme ve rehberlikten kurtulan Ülke, Katolik ülkelerdeki Kilise yanlıları ve karşıtları arasındaki iç burkucu bölünmelerden uzak kalmıştır. Devletin erken dönemde Kiliseden daha güçlü ve onu kontrol eder hale geldiğı Ülke, Katolik ülkelerden çok daha kolay sekülerleşebilmiştir. Elbette ki, bu süreçte monarşiden parlamentoya doğru kurumsal bir kayma da başlatılmıştır (Roskin, 2011: 27). Ayrıca Galler üzerindeki İngiliz egemenliğinin pekiştirildiğı ve Krallığın merkezi kontrolünün daha da genelleştirilmesinin sağlandığı Birlik Yasası (1536) da çıkarılarak tüm Ülkede feodalizmin sonu hızlanmıştır (Çolakoğlu, 2006: 361). Henry'nin hükümlerinden sonra tahta geçen VI. Edward döneminde de dinsel ve toplumsal devrime ara verilmemiştir. Ancak VI. Edward'dan sonra tahtı ele geçiren I. Mary'nin beş yıl hükmettiğı Ülkede mezhep çatışmalarının sürüklenmesi tehlikesi pek uzak olmadığı gibi, iç savaşın çıkma olasılığı da oldukça yüksekti. Ülkenin Protestan kanına bulandığı I. Mary döneminden halefi I. Elizabeth'e yoksulluk, salgın hastalıklar ve askeri başarısızlıklarla taçlanan bir dönem kalmıştır (Öztan, 2009: 2).

I. Mary'den sonra tahta çıkan I. Elizabeth döneminde (1558-1603) coğrafi keşifler ve kolonizasyon bakımından çağdaşı Avrupa ülkelerinin gerisinde kalan Birleşik Krallık, sürmekte olan sömürge yarışı içinde yeniden yer almaya başlamıştır. Avrupa ülkeleriyle özellikle denizlerde hem askeri, hem de ticari anlamda bir mücadelenin sürdürüldüğü bu dönemde (Erkul, 2016: 164), Ülke içinde de yoksullukla mücadeleyi kurumsal bir zemine taşıyan örnek bir uygulama harekete

geçirilmiştir. 1601 yılında çıkarılan Yoksulluk Yasası ile yoksullara en düşük ücretin üzerinde olmayacak şekilde bir yardım yapılması hususunda kamusal sorumluluk benimsenmiş ve 'Perish' adlı yerel yönetim birimleri de bu konuda sorumlu tutulmuştur (Sallan-Gül, 2000: 55-56). Aynı zamanda her Parish'e kendi bölgesinde çalışabilir durumda olan işsizlere iş bulmak, yaşlı ve engelliler için yoksul evleri işletmek, çocuklara çıraklık eğitimi vermek gibi sorumlulukları yükleyen Yoksulluk Yasası ile Ülkede 'hayır' üzerine kurulu bir yardım anlayışından zorunlu ve kamusal bir yardım anlayışına geçiş yaşanmıştır (Kovancı, 2003: 26-27). Ülkede yoksullukla mücadele konusunda olumlu gelişmelerin yaşandığı bu dönemde, devletin idari sistemini daha nitelikli bir yapıya kavuşturmak, sınıfsal ve dinsel temelli toplumsal çatışmaları engellemek/ertelemek, ekonomik kalkınmanın kesintiye uğramasını önlemek maksadıyla korumacı bir iç politika izlenmiştir. Uluslararası alanda başarılı olabilmek için iç çatışmalardan uzak kalınmasına gayret eden Elizabeth ve bürokrasisi, bu süreçte politik sisteme parlamento vasıtasıyla yeni aktörlerin dahil edilmesine özen göstermiştir. Bu yeni aktörler sayesinde Ülkede idari işleyişin daha etkin olması için koordinasyonun ve işbirliğinin tesisi, tüm politik aktörlerin yegâne kaygısı haline dönüşmüştür. Bu durum da Ülkenin sınıflı bir toplum olmasına ve uluslararası gelişmelerden dolayı (Fransa ile Avrupa'daki İngiliz toprakları ve İskoçya'daki Fransız etkinlikleri gibi) politik sistemin merkezinde yer alan aktörler açısından birlikteliği temin etmenin başlıca gaye haline gelmesine yol açmıştır (Özkan ve Barladır, 2014: 867-868).

I. Elizabeth döneminde bilimde kaydedilmeye başlanan gelişmeler ve coğrafi keşiflerin sonucunda elde edilen başarılarla Elibazebeth'in destekleriyle çıkarılan edebi metinler sayesinde de Ülkede milli birlik duyguları perçinlenmeye başlamıştır (Ege, 2006: 69).

Milli ruhun güçlendiği bu dönemde, Elizabeth'in İrlanda ticaret yollarının kazançlarını Ülkenin hesabına çevirmek ve İspanya'yı bu gelirden mahrum bırakmak için donanma güçlerine ve ticaret filolarına yatırım yapması üzerine tedirgin olan İspanya Kralı II. Philip ile ilişkiler bozulmaya ve yeni çıkar çatışmaları doğmaya başlamıştır. Bu dönemde Hollanda'da İspanyol yönetimine karşı başlayan ayaklanmaların ardından Birleşik Krallık'ta belirmeye başlayan küçük çaplı ayaklanmalara II. Philip'in destek vermesi üzerine, iki ülke arasında uzun savaşlar baş göstermiştir. Ancak bu savaşlar şaşılacak bir şekilde Ülkede ulusçuluk duygularını tetiklemiştir. Ülkedeki en yoksul yurttaşların dahi ülke savunması için her şeyini feda etmeyi göze aldığı bu savaşlarda, Birleşik Krallık halkı İspanyol donanması Yenilmez Armada'yı bozguna uğratmıştır (Öztan, 2009: 4). Birleşik Krallık'a Kuzey Amerika yolunu açan bu savaşın ardından İrlanda üzerindeki hâkimiyet artmaya devam etmiştir. Daha sonra da Kuzey İrlanda'nın Ülke topraklarına dâhil edilmesiyle bu süreç sonlanmıştır (www.yeniansiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi, 14.11.2012).

Ülkede tarihi ve toplumsal dönüşümün birçok bakımdan hızlanmasına yol açan son Tudor Hanedanı varisi I. Elizabeth (bekâr) ölünce, yerine İskoçya Kralı I. James (Stuart) geçmiştir. I. James'in iki ülkenin tahtını birleştirmesine rağmen, 1707 yılında Kraliçe Anne zamanında iki ülkenin resmen birleştirilmesine kadar bunlar ayrı ülkeler olarak kalmaya devam etmişlerdir (Eroğul, 2001: 2). I. James tahta çıktığı dönemde Avrupa'nın her tarafında yaygın olan mutlakiyetçi kavramları Ülkeye taşımaktan kaçınmamış olup, iktidarını paylaşmaktan hoşlanmamış ve mevcut kurumların kendisini desteklediği yanılıgısına düşmüştür. Bu Onu Anglikan Kilisesi'nin Katolik unsurlarını reformize etmeye çalışan aşırı bir Protestan akım olan Püritenizmle çatışmaya kadar götürmüştür (Roskin, 2011:

28). Ülkede mutlakıyetçi eğilimlerin artırılmaya çalışıldığı bu dönemde I. James'in kendini kralla eşit sayan ve vergi artırımında daha üstün gören Parlametonun icazetini almadan tek taraflı olarak vergileri artırma girişiminde bulunması, önemli bir siyasal sürecin başlamasına yol açmıştır. James'in ölümüyle tahta geçen oğlu I. Charles da babasından farklı davranmamıştır. Fransa ve İspanya'ya karşı savaş ilan ederken Parlametoya danışmayan Charles, savaş giderlerini karşılamak için vergi artırımına gitmiştir. Charles'ın Kralın üstün otoritesini yeniden tesis etmek ve Parlametodan bağımsız olarak Ülkesini yönetmek istemesi Ülkede Parlamento taraftarlarıyla Kral yanlıları arasında gerçekleşen İç Savaş'a (1625-49) yol açmıştır (Bayraktar-Durgun, 2012: 2).

Avam Kamarası, bu süreçte I. Charles'ı Haklar Dilekçesi'ni (1628) imzalamaya zorlamıştır. Daha önceden Magna Carta'da kabul edilmiş olan ve farklı tarihlerde krallar tarafından tanınan hakların tekrarlandığı bu Belge, Parlamento tarafından kabul edilmedikçe hiç kimsenin hediye, ödünç para, yardım veya vergi gibi her ne ad altında olursa olsun krala bir şey vermeye zorlanmayacağını garanti etmekteydi. Ancak Kral I. Charles, Parlametodan istediği vergi yasaının çıkmasını sağladıktan sonra tekrar keyfi yönetimine devam etmiştir. Daha evvel (1629) Kralın emriyle dağıtılmasına karşı çıkan Avam Kamarası, Kralın çağrısı üzerine toplandığı 1640 yılında Krala karşı "Büyük Uyarı" da bulunma gereği duymuştur. Magna Carta'dan farklı olarak, Parlametonun onayı olmadan dağıtılamayacağını, Kralın daveti olmadan toplanacağını öngören bu uyarı belgesi, I. Charles'ın tepkisine yol açmıştır. Charles'ın Askeri güçler eşliğinde Parlametodaki muhalefet liderlerini tutuklatması girişimi, kraliyet ordusu ile parlamento ordusu arasında cereyan eden İç Savaşa yol açmıştır. Kraliyet ordusunun yenilgisiyle sonuçlanan Savaş neticesinde, Kral tutuklanarak idam edilmiştir (1649). Charles'ın idamından sonra Avam Kamarası tarafından Lordlar Kamarası dağıtılarak Devlet Konseyi kurulmuştur. Devlet Konseyi'nin kurulmasının ardından da Cumhuriyet ilan edilmiştir. 1653 yılında ise, Parlametoda geçen tartışmalı bir oturumun sonunda ordu birliklerinin müdahalesiyle Parlamento feshedilerek, 1658 yılına kadar sürecek olan (Başkumandan) Oliver Cromwell dönemi başlamıştır (Göze, 2013: 480-482). Mükemmel ordusunun desteğiyle politikacılara ihtiyaç duymadan ülkeyi yönetebileceğine inanan Cromwell, subaylarının desteğini kaybetme riskini göze alamadığından dilediği gibi hareket etmekten imtina etmiştir. Bunun sonucunda da ortaya bir İngiliz Cumhuriyeti veya 'Commonwealth' çıkmıştır (Roberts, 2010: 345). Uyuşmazlıkların artmaya başladığı bu dönemde, düzeni yeniden sağlamak üzere Cromwell tarafından bir tür taç giymemiş kral olarak Lord Protector atanmış ve böylece Ülke askeri bir diktatörlüğe dönüşmüştür (Roskin, 2011: 29).

1658 yılında Cromwell'in ölümünün ardından oğlu kısa süreliğine yönetime getirilmiş; ancak diğer askeri liderler üzerinde yeterince etkili olamamasından dolayı görevine son verilmiştir. Daha sonra da öldürülen I. Charles'ın oğlu, II. Charles olarak tahta çıkarılmıştır. II. Charles'ın Katoliklere karşı yumuşak tutumu, Katolik Fransa ile uyumlu bir dış politika izlemesi, gayrimeşru çocukları dışında çocuğu olmadığından varisinin de Katolik kardeşi James olması, aynı yıllarda tekrar hortlayan veba salgını gibi nedenler artan Katoliklik fobisiyle birleşince ülkede tekrar ayrışmalar belirerek bir kez daha iç savaşın eşiğine gelmiştir. Bu dönemde Katolik olan James'in II. Charles'tan sonra kral olup olamayacağı hususu, Parlametoda yer alan Whig'ler (Liberaller) ve Tory'ler (Muhafazakârlar) arasında şiddetli tartışmalara yol açmıştır. 1685 yılında II. Charles'ın ölümü üzerine, Tory'lerin görüşü doğrultusunda (Whig'lerin muhalefetine rağmen) James, Kral II. James olarak tahta

çıkarılmıştır. Ancak Ülkede Katolik düşmanlığının tekrar baskın hale gelmesinden dolayı Whig'lerle bir kısım Tory'lerin daveti Üzerine James'in Kızı Mary ve Mary'nin kocası Hollandalı Prens William, 1688 yılında Ülkeye getirilerek kansız bir devrimle Kraliçe ve Kral ilan edilmişlerdir. Bu şekilde Ülkede Şanlı Devrim olarak bilinen bir iktidar değişikliği yapılmıştır. Şanlı Devrim'in ardından ilan edilen Haklar Beyannamesi ile Parlamantonun Kral karşısındaki kesin üstünlüğü ilan edilmiş, Parlamantonun onayı dışında vergi çıkarmak veya mevcut vergileri değiştirmek olanaksız hale gelmiş, Kralın veto hakkı kısıtlanmış ve Parlametoda kürsü dokunulmazlığı hakkı getirilmiştir (Burns, 2009: 111-123, aktaran; Bilgin, 2015: 200-201).

3.3. İmparatorluk ve Sanayi Devrimi Dönemi (1688-1837)

İktidar değişikliğine ve yürütme erki karşısında Parlamantonun üstünlüğüne olanak sağlayan Şanlı Devrim sonrasında hem Parlamento, hem de Birleşik Krallık gittikçe güç kazanmıştır. Başlangıçta uzun yıllar kralın yürütmeye ilişkin yetkileri sürmüştü olsa da zamanla Parlamento yasama görevinin yanında yürütmeyi de kendi içinden çıkaracak tacı mutlak anlamda geriletmeyi başarmıştır. Bu süreç, kabinenin kralın kontrolünden çıkarak yeni bir makam olan başbakanın kontrolüne geçmesi ve zamanla Parlamento içinden çıkan ve onun güvenini alan Başbakanın da hem yürütmeyi hem de büyük oranda yasamayı etkisi altına alması sonucunu doğurmuştur (Bilgin, 2015: 201).

Başbakanlık makamının doğmasından önce 1701 yılında kabul edilen "The Act of Settlement" a da değinilmesinde yarar vardır. Tahta Protestan kralların gelmesini sağlayan Yasa, Kralın Parlamantonun onayı olmadan savaş ilan edemeyeceği, Parlamantonun izni olmadan da yurtdışına çıkamayacağını düzenlemektedir. Bu dönemde yürütme erkinin kral ile Kral Konseyi (üyeleri Avam Kamarası'nın icazetiyle saptanan) arasında paylaşılmasını öngören bu Yasanın dışında (Göze, 2013: 485), dış politika alanında da önemli gelişmeler yaşanmıştır.

Bunlardan ilk akla geleni, İrlanda'ya karşı savaş açılmasıdır. Savaşı kazanan Krallık, İrlanda'da olağanüstü bir rejim kurmuştur. Bütün iktidarla toprakların büyük bir bölümünü Protestan İngiliz mülk sahiplerine (Kuzey İrlanda (Ulster)'da İskoçyalılara) verilmesine yol açan savaşın sonunda, Katolikler aşağı bir sınıfa dönüştürülmüştür. Ayrıca Krallık, Şanlı Devrim'den dolayı XIV. Louis'e karşı kurulan koalisyona katılmıştır. Louis'nin 1700 yılında İspanyol tahtını ele geçirmesi üzerine Krallık, Hollanda İmparatoru ve birkaç Alman prensiyle yeni bir koalisyon kurma yoluna gitmiştir. Bu koalisyonda yer alan ülkelerin Fransız ordularını İtalya, Almanya ve Hollanda topraklarından dışarı atmayı başarması üzerine, Fransa istila edilmiştir. Bunun üzerine Tory iktidarının ileri sürdüğü şartlarda Fransa'yla barış yapılması kararlaştırılmıştır. Daha sonra da 1707 yılında İskoç ve İngiliz Parlametoları tarafından kabul edilen Birleşme Yasası ile (Seignobus, 1960: 263-264) geçmişte 1603 yılında birleşen İngiliz ve İskoç Krallıklarının parlametoları da birleşmiştir. Birleşme Yasası'na göre İskoçya'nın Avam Kamarası'nda 45, Lordlar Kamarası'nda ise, 16 lordla temsil edilmesi öngörülmüştür. Böylece İskoç halkının merkezi hükümette söz sahibi olması sağlanarak daha sonra ortaya çıkabilecek rahatsızlıklar önlenmeye çalışılmıştır. Ayrıca oluşturulan bu birlikle İskoçya'da ekonomik ve entelektüel bir gelişme sağlanmıştır (Çolakoğlu, 2006: 363; Llobera, 2007: 44).

1714 yılında son Stuart Kraliçesi Anne'nin ölmesi üzerine boşalan tahta çıkacak kimse bulunmadığı için, ilk Stuart Hanedanı I. Jack'in Almanya'ya gelin giden kızı Elizabeth'in torunu George (Hannover Elektrisi Sophia'nın oğlu) kral olarak tahta davet edilmiştir. I. George'un tahta

çıkmasıyla Ülkede Alman asıllı, Hannover Hanedanı dönemi başlamıştır (Tuzcuoğlu, 1996: 287). Hannover Hanedanı'nın krallarının İngilizce bilmemeleri ve kendilerini Ülkeye yabancı hissetmeleri, onların devlet işlerinden uzaklaşmasına yol açmıştır (Göze, 2013: 486). İngilizce bilmedikleri için müzakereleri çok güç izleyebilen I. George, zamanla parlamento toplantılarına katılmamaya başlamıştır. Böylece Kral, sembolik görevler yüklenerek önemini yitirirken, bakanlar Ülkenin genel siyasetinden sorumlu birer kurul durumuna gelmiştir. I. ve II. George'un yetersizlikleri, bu dönüşümü hızlandırmıştır. Her ne kadar daha sonraki hükümdarlar buna engel olmak istemiş olsalar da bu konuda başarısız olmuşlardır. Yaşanan bu dönüşüm, kralların egemenliğini kutsal haklara dayatan öğretilerden uzaklaşarak, halk egemenliğini önceleyen öğretiyeye dayanan genel düşünce akımına uymaktaydı. Kralın yürütme içindeki önemini yitirmesi sonucunda boşalan yeri, tabii olarak kabinedeki oturumları yönetmek ve izlenecek genel siyaseti koordine etmekle görevli bir şef (başbakan) doldurmuştur. Böylece parlamenter sistemin çarkları bir bir yerine oturmaktaydı. Ülkede 18. yüzyılda İngiliz siyasal partilerinin (Whig ve Tory'ler) gelişmesi, bu çarkların düzenli şekilde işlemesine katkı sağlamış olup, o günden günümüze kadar hiçbir ciddi güçlük karşılaşılmamıştır. Bu şekilde bugünün Birleşik Krallığı, peyderpey ilerleyen bir değişiklik, geçmişle bağını birdenbire kesmeden, feodalite döneminden kopmayı başarmıştır (Duverger, 1995: 59-60).

Bu dönemde II. James'in soyundan gelenlerin başlattıkları ayaklanmalara (1715-1745) rağmen Hannover Hanedanı'nın tahtı elinde tutmayı başarması, Ülkenin Avrupa'nın sorunlarıyla ve savaşlarla daha yakından ilgilenmesine yol açmıştır. 1742-63 döneminde yapılan Avusturya Veraset Savaşları'nın çok az bir değişiklik yaratmasına rağmen, 1756-63 döneminde yapılan Yedi Yıl Savaşları'nda önemli başarılar elde edilmiştir (www.yeniansiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi, 14.11.2012). Her iki savaşın nedenini, Prusya ile Avusturya arasındaki Orta Avrupa'da askeri güç konusunda yaşanan mücadeleler ile Birleşik Krallık ve Fransa'nın sömürge yarışları teşkil etmiştir. Prusya'nın Avusturya'ya karşı galip geldiği savaşın sonunda, 1748 yılında Aix-la-Chapelle Barış Antlaşmaları imzalanmıştır. Prusya'nın Avrupa sahnesinde önemli bir aktör olduğunu teyit eden bu anlaşmaların ardından Avusturya, Prusya yenilgisinin izlerini silmek amacıyla Fransa ile ittifakın yollarını aramıştır. Elbette ki, bu durum Prusya ile Birleşik Krallık'ın yakınlaşmasına yol açmıştır. Fransa-Avusturya ittifakına Rusya'nın dâhil olması üzerine bahsi geçen ittifaklar arasında başlayan mücadeleler, Yedi Yıl Savaşları'nın ilk bölümünü teşkil etmiştir. Savaşların geriye kalan kısmı da Birleşik Krallık ile Fransa arasında geçmiştir (Alganer ve Çetin, 2007: 26). Birleşik Krallık, savaşların sonunda Fransa'dan iki önemli toprağı ele geçirmiştir. Bunlardan biri Kanada, diğeri ise, Ülke açısından büyük önem taşıyan Hindistan'dır (Armaoğlu, 2010: 33).

Birleşik Krallık, bu savaşların yaşandığı dönemde Sanayi Devrimi'ni yaşayan ilk ülke olmuştur. 1700'lerde Kıta Avrupa'sındaki savaşlardan uzakta, zenginleşmiş ve nüfusu artan bir ülke olan Birleşmiş Krallık'ta bu artış, temel mallara güçlü bir talep yaratmış, üretici ve mucitler de bu fırsatı iyi değerlendirmişlerdir. John Kay'in kurmayı başardığı dokuma tezgâhı sayesinde Ülkede tekstilde hızlı bir gelişme sağlanmıştır. Ayrıca bu dönemde demir üretiminde kaydedilen artışı, İskoçyalı James Watt'ın icat ettiği buhar makinesiyle sınıdan ulaşıma ve ticarete kadar sağlanan gelişmeler izlemiştir (Davis, 2010: 246-249).

Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra her ne kadar mali yönden büyük sıkıntılara düşse de savaşlarda elde ettiği galibiyet ve Sanayi Devrimi esnasında kaydettiği ilerleme, Birleşik Krallık'ı dünyadaki yeni

başat güç haline getirmiş, Amerika ve Doğu ile otuz yıl içinde ticaretinin üç kat artmasına yol açmıştır. Ancak Birleşik Krallık'ın Kanada ve birtakım Amerika topraklarını Fransa'dan alarak İngiliz bir Amerika yaratmasına rağmen, Ülkenin bu toprakları uzun süre elde tutması mümkün olmamıştır. Avrupa devletleri, Birleşik Krallık'tan Yedi Savaşları'nın intikamını almak için fırsat kollamışlardır (Erkan, 2010: 95). Bu fırsatı da Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda elde etmişlerdir. Birleşik Krallık maddi yönden büyük kayıplar vermesine yol açan Yedi Yıl Savaşları'ndan sonra, 1764-65 yılları arasında, Amerika'daki kolonilerine yeni vergiler getirmiştir. Ülkenin ek vergiler koyma yönündeki talebine karşı çıkan kolonilerin karşı çıkması üzerine başlayan Amerikan Bağımsızlık Savaşı'na diğer Avrupalı devletler arka planda destek vermiştir. Nihayetinde 1783 yılına kadar devam eden savaşta Birleşik Krallık orduları, hem karada hem de denizde mağlup olmuş ve ABD'yi tanımak zorunda kalmıştır (Güler, 2005: 228-229).

Ancak Amerikan Bağımsızlık Savaşı'nda Fransa'nın Amerika'daki sömürgelere destek vermesini unutmayan Birleşik Krallık, on yıl sonra yeniden Fransa'yla savaşa tutuşmuştur (www.yeniansiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi, 14.11.2012). Bahsi geçen Napolyon Savaşları'nda Birleşik Krallık, Avusturya, Rusya, İspanya ve Prusya'dan oluşan koalisyon ülkelerinden yaklaşık 1,5 milyon asker hayatını yitirmiştir. Toplamda ise, sivil ve asker olmak üzere yaklaşık 3 milyon can kaybı yaşanmıştır. Fransa'nın Avrupa'daki üstünlüğünü sona erdiren bu savaşların ardından gerçek ve kalıcı bir barış sistemini tesis etmek amacıyla 1815 yılında Viyana Kongresi toplanmıştır (Erkan, 2010: 98-99). Viyana Kongresi'nin ardından Birleşik Krallık'ın dünya ekonomisi üzerindeki hâkimiyeti iyice pekişmiştir. Birleşik Krallık'ın merkezi bir rol oynadığı devletler sistemi çerçevesinde gelişen dünya ekonomisi, Londra merkezli olarak büyümeye başlamıştır. Bu dönemde liberal bir dünya ekonomik düzeni kurmak yolunda ilerleyen Birleşik Krallık; ekonomik rekabet üstünlüğü ve altın standardına geçiş şeklindeki iki önemli argümandan istifade etmiştir. Mal ticareti alanındaki rekabet üstünlüğüne sahip olan Birleşik Krallık, altın standardıyla da Sterlini dünya parası konumuna yükseltmeyi başarmıştır. Böylece dünya mal ve sermaye piyasalarının kontrolünü eline geçirmiştir (Bozdağlıoğlu ve Özen, 2004: 74-75).

Napolyon Savaşları'ndan elde ettiği başarının yanı sıra, Sanayi Devrimini tamamlamanın sağladığı üstünlükler 1820'li yıllara gelindiğinde Ülkeyi dünya pazarında rakipsiz bir konuma erdirmiştir. Ancak aynı yıllarda sanayi devrimlerini yaşamakta olan diğer Avrupa ülkeleri korumacı tedbirlerle İngiliz mamullerinin ülkelerine girmelerine engel olma yoluna gitmişlerdir. Bu durumda İngiliz ticaret ve sanayi sermayesi Avrupa dışındaki pazarlara yönelmek durumunda kalmışlardır. 1820'lerden 1840'lı yıllara kadarki dönemde, Latin Amerika'dan Çin'e birçok ülkede mümkün olduğu kadar yerel otoritelerle anlaşarak, gerektiğinde ise, silah gücü kullanmaktan çekinmeyerek birçok serbest ticaret anlaşması imzalanmıştır. Ancak buna rağmen, 1840'lı yıllardan sonra Ülkenin dış ticaretinde durgunluk hâkim olmuştur. Bu yüzden daha sonraki dönemlerde yeni pazar arayışlarına devam edilmiştir (Acartürk ve Kılıç, 2011: 9-10).

Ülkede 18. yüzyıldan sonra sadece ekonomik alanda değil, parlamenter demokrasi alanında da önemli adımlar atılmıştır. III. George kendi destekçileriyle birlikte Avam Kamarası'nı feshetmiş ve Başbakan Lord North'la birlikte ülkeyi yönetmiştir. Ancak ABD'nin Bağımsızlık Beyannamesi'nin ilanının ardından, 1783 yılında Genç William Pitt'in Başbakan olmasıyla kabineye ve Başbakana iktidarı iade edilmiş, kabine ve Başbakan sadece Avam Kamarası'na karşı sorumlu kılınmıştır.

Böylece, partinin lideri, Parlamento'nun en üst düzey üyesi ve bir araya gelmiş kabinenin başı olarak başbakan, Ülkedeki siyasi iktidarın odak noktası olmuştur. Ancak her ne kadar Parlamento en üstün güç olarak addedilse de demokratik ve temsili nitelikler arz etmekten uzaktı. 18. yüzyılda toprak sahibi aristokrasiyi temsil eden siyasi parti Tory'lerin ve tüccarlarla imalatçıları temsil eden Whig'lerin kurulmasına rağmen, bunlar ancak bir sonraki yüzyılda seçmen tabanına kök salabilmişlerdir (Roskin, 2011: 30-32). Parlamenter temsil niteliğinin çok düşük düzeyde kaldığı 18. yüzyılda oy hakkı, ancak vergi ödeme gücü ve belli yeterlikleri sağlayan küçük bir azınlığa hasredildiği gibi, yöreden yöreye de farklılık göstermiştir. Demokratik ilkelere olduğu kadar, sınıfsal yapıya da aykırı düşen bu durumu gidermek amacıyla gelenekçilerle köktencilerin yaklaşımlarından uzak, ılımlı bir yaklaşım benimsenerek aşamalı bir süreçte aşırı dengesizliklerin giderilmesi yolu benimsenmiştir. Bu bağlamda 1829 yılında temsil ve kamu görevleri üstlenebilme hakları tanınmış, ancak gerçek seçim reformu 1832 yılında gerçekleşebilmiştir (Sencer, 1990: 15-16).

1832 yılında çıkarılan Reform Yasası ile “seçimlerde rüşvet ve suistimallerin önlenmesi, yurttaşların oy kullanmalarına engel teşkil eden etmenlerin kaldırılması ve üyeliklerin artırılması” gibi önlemlerin alınmasına olanak sağlanmıştır (Bilik, 1951: 447-448). Bu Yasada Avam Kamarası'na sadece ileri gelen kişilerin değil, geniş bir yurttaş kitlesinin temsilcisi ve onlara karşı sorumlu olma zorunluluğu ilkesine yer verilmiştir. Yasa ile yarım milyondan fazla seçmenin seçim listelerine katılmaları sağlanmıştır (Roskin, 2011: 30-32).

3.4. Viktorya Çağı ile II. Dünya Savaşı Arası Dönem

Birleşik Krallık; Kraliçe Viktorya adıyla anılan dönemde (1837-1901) ekonomik, siyasi ve kültürel açıdan I. Elizabeth'ten sonra ikinci kez doruk noktasına çıkmıştır. Bu dönemde İngiliz dili ve edebiyatı, etkisini dünyanın dört bir yanına yaymıştır (www.yeniensiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi, 14.11.2012). Sanayi Devrimi'nin öncüsü olan Birleşik Krallık, Viktorya dönemi politikalarında kamusal toprakları özel mülkiyete dönüştürmek amacıyla 'laissez-faire ekonomisi'nin kaçınılmaz önkoşulu olarak görülen son derece kapsamlı devlet müdahalesine tanık olmuştur. Bu bağlamda kırsal piyasa ekonomisinde mülkiyetin ağırlığının küçük çiftçilerden alınıp, büyük toprak sahiplerinin iyeliğine bırakılmasını ifade eden “Toprak Çevirme Hareketi” devlet baskısıyla sağlanmaya çalışılmıştır. 1834 yılında çıkarılan Yoksullar Yasası ile piyasa mekanizması tarafından saptanan en düşük ücretten daha düşük olan geçim düzeyi belirlenmiştir. Yasayla güvenlikten yoksun ve ekonomik belirsizliklere karşı korunmada birey tek başına bırakılmış, fertler piyasanın saptadığı ücretin miktarı ne olursa olsun çalışmaya zorlanmıştır. Ayrıca koruyucu nitelikte olan Tahıl Kanunu da parlamento kararıyla kaldırılarak serbest piyasa koşullarının rolü artırılmıştır (Doğan, 2008: 61).

Birleşik Krallık, serbest ticaretin benimsendiği Viktorya döneminde dünyanın geri kalanına serbest ticaret vaazı vermiştir. Ülke bu dönemde, diğer ülkelerin bu modeli izlemeleri halinde katma değeri yüksek imalat alanında sahip olduğu geçici tekeller sayesinde satıcı tekeli elinde tutacağını zannetmiştir Oysa yukarıda değinildiği gibi, Alman ve Amerikan iktisatçılar, ekonomik kalkınma hususunda realist kalmayı tercih ederek, serbest ticaretten vazgeçerek korumacı gümrük tarifeleri ve sübvansiyonlara yönelmişlerdir. Birleşik Krallık'ın sanayi alanında tekstil egemenliğinin sürdüğü bu yüzyılın sonuna doğru, elektriğin ve kimya sanayinin gelişmesiyle de “İkinci Sanayi Devrimi”

başlamıştır. Sektörel bazlı üstünlüğün metalürjiye ve mühendislik bilimlerine geçtiği bu dönemden sonra, Birleşik Krallık'ın ekonomideki üstünlüğü de zayıflayarak Almanya ve ABD'ye geçmiştir (Lindh, 2012; http://www.felsefeekibi.com/sanat/zamanintini/zamanin_tini_ingiltere_victoria_donemi.html, 14.11.2012).

Viktorya döneminde de daha önceden başlatılan anayasal reformlara devam edilmiştir. 1834 yılında yapılan mahalli idareler reformuyla memurların kral tarafından mahallin ileri gelenlerine bahşedildiği "self-government sistemi" yerine, yavaş yavaş temsili sistem getirilmeye başlanmıştır. Bu bağlamda komünlerin ve kontlukların kendi seçtikleri heyetlerce idare edilmesi usulüne geçilmiştir. 1832 tarihli Reform Yasası'nın gideremediği eşitsizlik ve Seçim Kanunu'ndaki boşluklara karşı Chartist denen grubun teşvikiyle başlatılan mücadeleler, halkta seçmenlik vasıf ve şartlarının genişletilmesi arzusunun şiddetlendirmiştir (Bilik, 1951: 450-451). Bu mücadeleler üzerine 1867 yılında kabul edilen Seçim Reformu Yasası ile şehirlerde oturan halkın seçmen sayısını artırmak amacıyla oy vermek için aranan mal varlığı koşulunda indirim yapılmıştır. Bu değişikliklerle bir milyon civarında yeni seçmenin katılımı sağlanmıştır. 1872 yılında yapılan seçim reformuyla seçimlerin sağlıklı yapılabilmesi için gerekli maddi koşullar düzeltilmeye çalışıldığı gibi, gizli oy sistemine de geçilmiştir. 1883 ve 1884 yıllarında yapılmaya devam edilen reformlarla sırasıyla adayların seçim kampanyalarıyla ilgili hususlar ve seçim bölgeleri yeniden düzenlenmiş, malvarlığı koşullarındaki indirim kırsal kesimde oturanlara da uygulanarak tarım işçilerine de oy hakkı tanınmıştır (Göze, 2013: 488-489).

Ülkede parlamenter demokrasinin kökleşmesi adına peş peşe gelişmelerin kaydedildiği bu dönemde, sömürgelerinin sayısını artıran Birleşik Krallık, uluslararası sorunlara müdahil olmaya da devam etmiştir. Doğu Sorunu'na müdahil olan Birleşik Krallık, ilk başlarda Doğu Akdeniz ticaretinin zarara uğramasını ve İstanbul'un başka devletlerin egemenliğine girmesini önlemeyi amaçlamıştır. Ancak dağılma döneminde olan Osmanlı Devleti'nin reformlara rağmen ayakta tutulamayacağına anlaşılması üzerine, Yakındoğu'daki çıkarlarını korumak amacıyla Boğazlar'daki statükoyu korumak yerine Yakındoğu'daki savunmasını Mısır'a dayandırmaya karar vermiştir (Baysoy, 2011: 49-58). Fransa ile arasındaki çatışmaların en eskisini teşkil eden Mısır'da Arap milliyetçiliğinden dolayı baş gösteren karışıklıklardan yararlanan Birleşik Krallık, Mısır'ı işgal etmiştir. Mısır'ın ardından Nil Nehri'nin bütününe ele geçirmek amacıyla Sudan, daha sonra da Hindicî'ne yönelmiştir. Elbette daha önceki iki işgale göz yuman Fransa, Hindicî'ne girilmesine sessiz kalmayarak Birleşik Krallık'la savaşa girmiştir. Savaşın ardından yapılan antlaşmayla Annam İmparatorluğu kısmı Fransa'ya, Birmanya da Birleşik Krallık'a verilmiştir (Armaoğlu, 2010: 33-35). Bu dönemde Birleşik Krallık, Süveyş Kanalı'nın açılmasından sonra Fransa ile Afrika Kıtası'nın çeşitli bölgelerinde girmiş olduğu rekabet ve çatışmalar nedeniyle Almanya'nın Afrika'ya ayak basmasına pek ses çıkarmamıştır. Ancak Birleşik Krallık'ın 1904 yılında Fransa'yla aralarında imzaladıkları Samimi Anlaşması'yla çatışmaya son verip sömürge paylaşımı konusunda uzlaşmaya varması üzerine, Alman-İngiliz ilişkilerinde yeni bir döneme girilmiştir. Bu dönemde Fransa Birleşik Krallık'la imzaladığı Samimi Anlaşmaya ve Rusya'yla imzaladıkları İttifak Anlaşması'na (1894) güvenerek Almanya'ya karşı olan tutumunu sertleştirmiştir. Kendisini kuşatma altında hisseden Almanya da buna silahlanmaya ağırlık vererek cevap vermek durumunda kalmıştır. Böylece Avrupa I. Dünya Savaşı'na giden yolun en tehlikeli dönemecine girmiştir (Erkan, 2010: 112-113).

Almanya ve Fransa'nın silahlanma ve asker sayısındaki artış yönünde almış olduğu kararlar; Birleşik Krallık'ın önce donanmasını, ardından da kara ordusunu güçlendirmesine yol açmıştır. Avrupa'da bu dönemde Almanya'nın öncülüğünde başlayan bloklaşma yarışı (Güneş, 1999: 116), devam ederek Avrupa'nın iki bloğa ayrılmasına yol açmıştır. Bu süreçte beliren Üçlü İttifak ve Üçlü İtilaf blokları arasında devam eden çatışma dönemi, I. Dünya Savaşı'nın patlak vermesiyle sonuçlanmıştır (Armaoğlu, 2010: 36). Savaşta sömürgeci bir politika izleyen Birleşik Krallık, gerçekte doğrudan tehdit altında olmayan İmparatorluğun fiziksel sınırları içerisinde olmayan coğrafyalarda gösterdiği varlığını koruma çabası içerisine girmiştir (Yiğit, 2007: 293). Ancak beklenenin aksine savaş sürerken Birleşik Krallık'ın sömürgelerinde de istikrar bozulmuştur. Ülkeye bağlı sömürge ve bağımlı ülkelerde ulusal bağımsızlık hareketleri başlamıştır. Bu durum özellikle Mısır ve Hindistan'da belirgin bir şekilde görülmüştür. Bu ülkelerdeki istikrarsızlıklar, Birleşik Krallık'ın sömürgeleri üzerindeki güç etkisini ve hatta Kafkaslardaki etkisini gösterebilme potansiyelini de tehdit etmiştir (Mustafayev, 2012: 5).

Savaş, aynı zamanda iç bölünme sorunlarına da yol açmıştır. 24 Ocak 1916'da İrlandalı milliyetçiler Bağımsız İrlanda'nın İmparatorluktan ayrılarak kurulduğunu ilan etmiştir. Bu isyan, kanlı bir şekilde bastırılabilmiştir. Ancak bu arada, yalnız İrlanda bağımsızlığından yana olan Cumhuriyetçilere verilen destek de artmıştır. 1918 yılında yapılan seçimlerde Cumhuriyetçilerin siyasi kanadı olan Sinn Fein Partisi, tüm Katolik seçim bölgelerini kazanmayı başarmıştır. Sinn Fein'den seçilen üyeler de Parlamentodan ayrılarak Dublin'de Dail adlı parlamentoyu kurmuşlardır. Akabinde de İrlanda Cumhuriyet Ordusu (IRA)'nu kurarak, 1919-21 yılları arasında bir gerilla savaşını başlatmışlardır. Bu süreçte İrlanda Adası, 26 bölgeden oluşan güney ve 6 bölgeden oluşan kuzey İrlanda şeklinde ikiye bölünmüştür. Güney'de Dublin'e sınırlı düzeyde de olsa özerklik yetkisi verilerek yasama yetkisi devredilmiştir. Kuzeyde ise, bugünkü Kuzey İrlanda ayrı bir parça olarak bölünmüştür. IRA'nın birleşik bir İrlanda için kampanya sürdürdüğü bu dönemde, 6 bölgeden oluşan kuzeyin Birleşik Krallıkta kalması ve İrlanda'nın cumhuriyet ilanından vazgeçerek Kral V. George'un krallığını tanıması şartı gözetilerek İrlanda'ya Kanada gibi dominyon statüsü verilmiştir (Çolakoğlu, 2006: 365).

Birleşik Krallıkta iç bölünmeleri de beraberinde getiren Savaş, Almanya'nın kapitülasyonlarının sona ermesine ve Birleşik Krallık'ın Fransa ile ilişkilerinin soğumasına da yol açmıştır (Mustafayev, 2012: 5). Ancak bu durum Savaştan iki ay sonra düzenlenen Paris Barış Konferansı'na kadar sürmüştür. Birleşik Krallık, Fransa ve ABD devlet başkanlarının önderlik ettiği Konferans'ta yapılan görüşmelerin ardından 28 Haziran 1919'da Versay Antlaşması imzalanmıştır (Davis, 2010: 302). Bu Antlaşmanın onaylanmasıyla da Birleşik Krallık'ın ABD ile birlikte fikir babalığını yaptığı Milletler Cemiyeti kurulmuştur.

Uluslararası barışın ve istikrarın korunması amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin fikir babalığını yapan Birleşik Krallık'ta, I. Dünya Savaşı'nda genç erkek kuşağının büyük bir bölümü yaşamını yitirmiştir. Savaşın getirdiği maliyet, ülke ekonomisini derinden sarsmıştır. Bu süreçte sömürgelerine daha bağımlı hale gelen Birleşik Krallık için sömürgelerinin koruyuculuğunu yapmanın maliyeti de artmıştır. Üstelik Birleşik Krallık'tan kopan sömürgeler için ABD'nin iyi bir alternatife dönüştüğü, ABD'nin de Birleşik Krallık'ın aleyhine olarak bu avantajdan yararlanmak istediği görülmüştür (Akın, 2012). Savaştan sonra yaşanan bu ekonomik sorunlar, 1929 yılından

itibaren beliren Büyük Ekonomik Buhran'la birleşince Ülke iyice çıkmaza girmiştir (Bakırtaş ve Tekinşen, 2004: 86). Büyük Ekonomik Buhran ve bunu izleyen II. Dünya Savaşı, devletin ekonomiye yaklaşımını büyük ölçüde değiştirmiştir (Yücel, 2010: 72). Krizden çıkmak için İngiliz İktisatçı John Maynard Keynes tarafından öngörülen politikalar, başta Birleşik Krallık ve daha sonra diğer ülkelerce krizden çıkış reçetesi olarak uygulanmıştır. Keynes, ekonomide etkin kaynak kullanımının, ekonomik büyüme ve kalkınmanın, adil gelir ve servet dağılımının, ekonomik istikrarın sağlanması için devletin yönlendirici kararlar alması gerektiğini savunmuştur. Sermayenin de birikim krizini aşmak amacıyla devlete yöneldiği bu dönemde, refah devleti uygulamalarına geçilmiştir (Bayraktar, 2012: 247).

Ülkede çalışan fertlerin 20. yüzyılın başlangıcında oy hakkına sahip olmalarıyla birlikte, siyasi partiler tarafından sefeli liberal ve muhafazakâr partilerin asgari düzeye indirdiği refah düzenlemelerinden uzaklaşmıştır. Aksine devlet tarafından ücretsiz eğitim, konut edinme, iş bulma ve sağlık bakımına ilişkin hizmetlerin verilmesini öngören taleplere yönelinmiştir. Oy hakkının büyümesi, refah devleti uygulamalarının da yaygınlaşmasına yol açmıştır. 1900 yılında kurulan İşçi Partisi (İşçi Temsil Komitesi) de refah tedbirlerini teşvik eden başka bir gücü teşkil etmiştir. 1920'li yıllardaki zayıf ve kısa süreli iktidarının ardından, 1945 yılında yankı uyandıran bir seçim zaferiyle iktidara gelen İşçi Partisi iktidarı döneminde, tutkulu bir refah programı izlenmiştir (Roskin, 2011: 33-34).

Refah devleti uygulamalarıyla etkileri yumuşatılmaya çalışılan Büyük Ekonomik Buhran'dan sonra Avrupa'yı ve Birleşik Krallık'ı en çok sarsan hadise, kuşkusuz II. Dünya Savaşı'dır. Barışı korumak ve devletler arasında çıkabilecek anlaşmazlık ve çatışmaları barışçıl çözümlere kavuşturarak olası savaşları önlemek için kurulan Milletler Cemiyeti, 1921-30 yılları arasındaki birçok uluslararası sorunu çözüme kavuşturmuş, ancak 1930'lu yıllardan sonra bu kabiliyetini yitirmiştir. Bu süreçte Japonya, İtalya ve Almanya'nın çatışmacı-işgalci tavrı, II. Dünya Savaşı'na yol açmıştır (Kıran, 2008: 25-30).

Savaşta Almanya ile daha iyi mücadele etmek amacıyla Winston Churchill'i Başbakanlığa getiren Birleşik Krallık, Almanya'yla 13 Ağustos 1940'tan 12 Ekim 1940'a kadar sürecek olan bir savaşa girmiştir. Savaşta bir İngiliz buluşu olan 'radar' oldukça işe yaramış olup, Almanya çok sayıda uçağını kaybetmiştir. Ancak Almanların işgalci ve saldırgan tutumu yine de devam etmiştir. Bu esnada Japonlar da savaş ilan etmeden Hawaii Adaları'nda Pearl Harbour Üssü'nde toplanan ABD donanmasını yok etmiştir. Bu saldırı üzerine olağanüstü sınaî gücünü savaş sanayine yönelten ABD'nin Japon kentleri olan Hiroşima ve Nagazaki'ye attığı atom bombaları, Japonya'nın teslim olmasına yol açmıştır. Japonya'dan evvel İtalya ve Almanya'nın da ateşkes ilan etmesiyle II Dünya Savaşı sona ermiştir (Barreau ve Bigot, 2006: 300-307).

3.5. II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Birleşik Krallık'ın küresel gücünün parçalanmasına yol açan II. Dünya Savaşı, ABD ile Krallık arasındaki güç dengesinin ABD'nin lehine olacak şekilde değişmesine yol açmıştır (Akın, 2012). Savaşın sona ermesi, Hindistan ve Pakistan'ın bağımsızlığını elde etmelerini izleyen yirmi yıllık süre boyunca, Birleşik Krallık'ın neredeyse bütün sömürgeleri bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Ancak bunlardan birçoğunun Commonwealth içinde kalarak Ülkeyle bağlarını sürdürme yoluna gitmesi

(www.yeniansiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi, 14.11.2012) ve Büyük Ekonomik Buhran'dan sonra refah devleti uygulamalarında gösterilen başarı, Ülkede 1945-73 döneminde birçok olumlu gelişmenin yaşanmasına yol açmıştır (Bayraktar, 2012: 257). 1945 yılından sonra birbirini izleyen Hükümetler, Keynes'ci makroekonomik politikaları benimseyerek tam istihdamı sağlamaya çalışmışlardır. Ayrıca refah devleti uygulamalarının kapsamının genişletildiği bu dönemde, eğitim olanakları yaygınlaştırılmış, sağlık hizmetleri ve emeklilik gibi alanlar büyük ölçüde millileştirilmiştir. Böylece Savaş sonrasındaki birçok ekonomik sorun giderilmiştir (Bary, 1989: 116).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşik Krallık'ı ilgilendiren önemli gelişmelerden biri de Avrupa ortak pazarının kurulması ve Ülkenin AB'ye üyeliğidir. Savaştan sonra Almanya'nın tekrar güçlenmesi ve Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya ile Doğu Almanya'yı yanına çekerek Avrupa ülkeleri için bir tehdit oluşturması üzerine, Fransa'nın öncülüğünde AB'nin temellerini teşkil eden AKÇT kurulmuştur (Kıraç ve İlhan, 2010: 193). AKÇT'nin ardından kurulan AET'nin oluşturulmasına yönelik yapılan ilk müzakerelere temsilci gönderen Birleşik Krallık, daha sonra bütünleşme derecesini sevmeyerek müzakerelerden çekilmiştir. Commonwealth ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmek amacıyla müzakerelerden çekilen Birleşik Krallık, diğer altı Avrupa ülkesiyle siyasi ve savunma taahhüdü olmayan EFTA'yı kurmuştur (Doğan, 1996: 48). Birleşik Krallık'ın EFTA'dan beklediği sonucu alamaması ve 1960'lı yıllardan sonra yer yer belirmeye başlayan ekonomik sorunlardan dolayı, AET'ye bakışı değişmeye başlamıştır. Bunun üzerine 1961 yılında AET'ye üyelik başvurusunda bulunan Birleşik Krallık'ın başvurusu, 1963 ve 1967 yıllarında Fransa Cumhurbaşkanı de Gaulle'ün vetosuna takılmıştır. Fransız vetosu aşıldıktan sonra, 1972 yılında imzalanan Katılım Anlaşması'nın ardından, 1 Ocak 1973'te tam üyelik statüsünü elde etmiştir (Dura ve Atik, 2003: 270).

Birleşik Krallık'ın AET'ye tam üyeliğinin kabul edildiği bu yıllarda, Ülkede işsizlik ve enflasyon hızı artış eğilimine girmiştir. Keynes'in ucuz para politikası, bu dönemde enflasyonu yükseltmiştir. 1973 yılında yaşanan birinci petrol krizinden dolayı stagflasyonla geçen yıllar başlamıştır. 1979 yılında yaşanan ikinci petrol kriziyle de 1930'lu yıllardan sonra görülen en büyük ekonomik durgunluk yaşanmıştır (Bal, 2011: 14-15). Bu dönemde refah devletinin çöküşünün de kriz üzerindeki etkisi oldukça büyüktür. Düşük büyüme oranının ve yüksek enflasyonun olduğu bu yıllarda, özellikle sendikaların aşırı düzeyde artan gücünün de etkisiyle refah devleti kapsamında yapılan yüksek kamu harcamalarının finansmanı amacıyla gidilen düzenlemeler, ekonominin çıkmaza girmesine yol açmıştır. Bu dönemde İngiliz siyasi hayatında adeta sessiz bir devrim de yaşanmaktaydı. 1979 yılında yapılan seçimleri Muhafazakâr Parti kazanmış olup, bu gelişme 1979-90 döneminde sürecek olan Margaret Thatcher iktidarını da beraberinde getirmiştir (Bary, 1989: 130).

Uzun süren İşçi Partisi iktidarından sonra başa gelen Thatcher; yukarıda ifade edilen ekonomik darboğazın yanı sıra, Falkland Kriziyle de yüzleşmek durumunda kalmıştır. 1833 yılından beri Birleşik Krallık'a bağlı tutulan Falkland Adaları'na coğrafik anlamda çok yakın olan Arjantin, buraları Birleşik Krallık'ın elinden almak istemiştir. Birleşik Krallık tarafından eski İmparatorluk topraklarına bağımsızlık verilmesi üzerine Falkland Adaları'na yapılacak bir saldırı durumunda da fazla üstelemeden buraların kendisine verileceğini düşünen Arjantin, 2 Nisan 1982'de Adaları işgal etmiştir. Ancak Thatcher'ın Başbakanlığı sırasında ters tepen bu girişim, bölgede savaşa yol açmıştır. Savaşın Birleşik Krallık'ın dezavantajlı konumuna rağmen kazanılmasıyla teslim olan Arjantin, işgal ettiği toprakları terk etmek zorunda kalmıştır (Tüysüzoğlu, 2011: 20). Savaşın ardından 1983 ve 1987

seçimlerini de kazanan Thatcher, dönemin ABD başkanı Ronald Reagan ile birlikte “Yeni Sağ” olarak adlandırılan yaklaşımın mimarlığını üstlenmiştir.

Thatcher’ın Başbakanlığı döneminde, özelleştirme faaliyetlerine ağırlık verildiği gibi, kendisine ekonomide sınırlı roller atfedilen devletin nasıl daha etkin ve verimli kılınabileceği sorunu ön plana çıkarılmıştır (Demirel, 2006: 106). Thatcher, iktidardaki ilk yıllarında AET politikalarına kayıtsız şartsız destek vermesine rağmen, 1983 yılındaki seçimlerden sonra Topluluğun kurumsal yapısı ve Birleşik Krallık’ın üyelikten dolayı üstlendiği sorumlulukları sorgulamaya başlamıştır. Thatcher, aynı zamanda Avrupa Para Sistemi’nin de dışında kalmayı tercih etmiştir (Doğan, 2002: 22-25). Thatcher’in Avrupa Para Birliği’ni reddedici politikalar benimsemesi, Parti içinde muhalefete rıza göstermeyen otoriter tutumu, ekonomik göstergelerin kötüye gitmesi, ciddi bir muhalefete rağmen kafa vergisi (poll tax)’ni yürürlüğe koyması gibi nedenlerle Parti içinde Thatcher’a olan siyasi destek sona ermiştir. Siyasi desteği sona eren Thatcher’ın 1990 Kasım’ında istifası üzerine, Muhafazakâr Parti’nin başına John Major geçmiştir (Karahanoğulları, 2010: 149-150). 1992 yılında yapılan seçimlerden de Muhafazakâr Parti’nin galip çıkmasını sağlayan Major Başbakanlığı döneminde ülke ekonomisinin sürekli resesyonda olması, İşçi Partisi’nin oylarını artırarak iktidar olmasını sağlamıştır (Bilgin, 2015: 206-207).

Tony Blair’in hem refah döneminin sosyal devlet modeline, hem de neo-liberal politikaların yarattığı kimi tahribatlara alternatif olarak bir “Üçüncü Yol” geliştirmek amacıyla ortaya koyduğu model sayesinde İşçi Partisi, büyük bir kamuoyu desteğine sahip olmuştur. Kamunun birçok toplumsal işlevinin tasfiye edilmesi gerektiğini ifade ederken, aynı zamanda kamu mali krizine karşı bir alternatif sunma iddiasını taşıyan Üçüncü Yol politikalarına (Karahanoğulları, 2010: 151) dayanan İşçi Partisi, 1997 yılındaki seçimlerin ardından “yeni” sıfatını almıştır. 13 yıllık iktidarı boyunca Blair ve Gordon Brown Hükümetleri, Muhafazakâr Parti iktidarı döneminden beri yükselmiş sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri tersine çevirmek, daha adil ve eşit bir toplum için büyük bir fırsatı ifade etmiştir. Yeni İşçi Partisi, 1997 yılından beri kamu hizmetlerine eşsiz yatırımlar yapmıştır. Ulusal Sağlık Sistemi’ne yapılan yatırımların iki kat artış gösterdiği Yeni İşçi Partisi Hükümetleri döneminde, eğitim, polis, adalet ve ulaşım gibi alanlarda da önemli düzeyde harcamalar yapılmıştır (Diamond, 2010: 71-72).

Kamusal yatırımlarda belirgin düzeyde artışların görüldüğü bu dönemde, Westminster modelin dönüştürülmesine dönük birçok adım atılmıştır. Bunlar arasında; Lordlar Kamarası’nın zayıflatılması ve adem-i merkeziyet ilkesine ağırlık verilmesi gibi değişiklikler yer almaktadır. Parti manifestosunda yer alan “Lordlar Kamarası’ndaki soya dayalı üyeliğin sonlandırılması”na dönük vaadini iktidara geldiğinde yerine getiren Blair (Kama, 2016: 192), miras yoluyla gelen asilzadelerin çoğunu kapı dışarı ederek, onları ‘ömürlük asiller’e dönüştürmüştür (Roskin, 2011: 49). Yerelleşme yönünde önemli adımların atıldığı Yeni İşçi Partisi döneminde, İskoçya ve Galler’e de birtakım özerklik statüleri tanınmış ve bunların kendi parlamentolarını kurmalarına olanak sağlanmıştır. Bununla da yetinilmeyerek, yerel yönetimlerin “En İyi Değer Problemleri” adı altında geliştirilmesi ilke olarak benimsenmiştir. Yeni İşçi Partisi’nin yeniliklerinden biri de Muhafazakârların karşı çıktığı AB’nin bir hedef olarak algılanmasıdır. Yeni sol düşüncesiyle yeni sosyal demokratların liderliğine soyunan Blair, AB içinde daha etkili ve öncü bir Birleşik Krallık yoluyla liderlik amacını gütmüştür (Şener, 2004: 144).

Yeni İşçi Partisi döneminde, Ülke gündeminde yıllarca yer edinmiş, ekonomik, siyasi, sosyal ve kültürel yönleri bulunan Kuzey İrlanda sorunu da çözüme kavuşturulmuştur. Bahsi geçen, 16. yüzyılda Krallığın Katolik Kilisesi'nden ayrılarak Anglikan Kilisesi'ni kurmasıyla hem etnik köken, hem de mezhep bakımından iki farklı topluluğun varlık gösterdiği bir devri beraberinde getirmesiyle başlamıştır (Kaya, 2012: 20). Ancak 1960'lı yıllara gelindiğinde bu sorun iyice kökleşmiştir. 1960'lı yıllarda, temel haklar ve sosyal adalet isteği şeklinde beliren birtakım gösterilerin ve bu gösterileri bastırmak adına başvuru edilen askeri müdahalelerin dozunun iyice artmasıyla başlayan, Ülkede toplamda üç binden fazla insanın yaşamını yitirmesine ve otuz binden fazla yaralanmaya yol açan 'terörize olmuş' devasa bir soruna dönüşmüştür (Ergil, 2008: 249-250). 1998 yılına kadar bu sorunun müsebbibi olan IRA'ya karşı güvenlik odaklı bir politika izlenmiştir. Ancak 1998 yılında geçmişte terör ve suç örgütleriyle yakın bağı olan siyasi partilerle görüşmeyi reddeden Ülkede, Blair'in silahsızlanmayı diyalog kurmanın ön şartı olarak görmeye karar vermesi ve IRA'nın siyasi uzantısı olan Sinn Fein'in lideri Gery Adams'ı Başbakanlık Konutu'na görüşmeye davet etmesiyle terörle mücadelede yeni bir dönem başlamıştır. Bu süreç, AB ve ABD'nin de dış araçlar olarak konuya müdahil olmasıyla da uluslararası bir boyut kazanmıştır. Tarafların siyasi olarak desteklediği bu süreç, ekonomik teşviklerle birlikte sürdürülmüştür. Bu süreçte 1998 yılında Belfast Anlaşması (Hayırlı Cuma)'nın imzalanmasıyla genel bir af ilan edilmiştir (Arakon, 2009: 45-46). Ancak bunu izleyen süreçte IRA'nın silah bırakmaması üzerine başta ABD olmak üzere diğer taraflarca Sinn Fein'e uygulanan baskıdan dolayı, IRA 2005 yılında silah bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece Kuzey İrlanda sorunu çözülerek, bölgedeki siyaset de doğal seyrine kavuşmuştur (Kaya, 2012: 21-23).

Yeni İşçi Partisi Hükümetleri, ekonomik ve siyasi anlamda oldukça verimli hizmetleri hayata geçirdiği 1990'lı yıllardaki performansını, 2000'li yılların başında yakalayamamıştır. Ülkede ekonomik büyümede yavaşlamanın görüldüğü bu yıllarda, özel sektörde iflaslar artmaya başladığı gibi, bireysel borçlanmalarda geri ödeyememe oranlarında ve kamu borçlanma tahminlerinde artış görülmüştür. 2008 yılında ABD'de başgösteren finansal kriz de eş zamanlı olarak Birleşik Krallık'ta yansımaları bulmuş, devlet birçok banka ve finansal kuruluşu kamulaştırmak zorunda kalmıştır (Karahanoğulları, 2010: 153).

Yaşanan bu ekonomik kriz, Yeni İşçi Partisi'nin ekonomik yeterlilik konusundaki ününü çok kötü bir şekilde yıpratmıştır. Kamusal hizmetlerin giderek artan şiddetli kesintilere maruz bırakıldığı bu dönemde, açık bir şekilde bütçe konsolidasyonu ve kemer sıkma politikalarına yönelinmiştir (Diamond, 2010: 77). Yaşanan bu ekonomik darboğaz, 2010 yılında yapılan seçimlerde iktidar değişikliğine yol açmıştır. II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilk kez hiçbir siyasi partinin Avam Kamarası'nda çoğunluğu sağlayamadığı bu seçimlerin ardından, Muhafazakâr Parti ile Liberal Demokrat Parti'nin birlikte kurduğu koalisyon hükümetiyle Ülke 2015 yılına kadar yönetilmiştir. Yine bir koalisyon hükümetinin beklendiği 2015 seçimlerinde, beklenenin aksine David Cameron'un Başkanlığındaki Muhafazakâr Parti tek başına iktidar olmayı başarmıştır (Bilgin, 2015: 207).

Son dönemlerde yapılan parlamento seçimlerinin dışında, Birleşik Krallıkla gerçekleşen iki önemli referandumdan bahsedilerek bu bölümün sonlandırılması planlanmaktadır. 18 Eylül 2014 tarihinde İskoçya'da gerçekleşen bağımsızlık referandumunu, bunlardan ilkinin teşkil etmektedir. 2012 yılında imzalanan Edinburg Antlaşması ile 2014 yılı sonundan önce bağımsızlık konusunun referandumla karara bağlanması üzerine İskoçya'da referanduma gidilmiştir. %55 oranında hayır

oyunun çıktığı referandum, gerek İskoçya gerekse İngiliz halkının ayrılıktan yana bir tavır sergilemediğini göstermiştir (Enterili, 2014: 121,134). 23 Haziran 2016 tarihinde Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının oylandığı referandumda ise, katılımcıların %52'sinin onayıyla AB'den çıkma kararı (Brexit) alınmıştır. Gerek Ülkede, gerekse AB'de ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda çalkantılara yol açan Brexit kararı sonrası, Başbakan Cameron istifa etmiştir. Cameron'un istifası üzerine görevi, Muhafazakâr Parti'den Theresa May devralmıştır. Brexit kararından sonra da iki yıl sürecek müzakereler neticesinde, Birleşik Krallık'ın AB'den çıkması sağlanacaktır (ASEM, 2016). Brexit kararı, aynı zamanda 2014 yılında referandumla reddedilen İskoçya'nın bağımsızlık oylamasının, tekrar edilmesi girişimlerine de kapı aralamıştır. İskoçya Bölgesel Hükümet Başkanlığı, Birleşik Krallık'ın iki yıl sürecek Brexit süreci tamamlanmadan kendi kaderini tayin etmek amacıyla 2018 yılı sonbaharı ya da 2019 ilkbaharı arasında ikinci kez bağımsızlık referandumuna gitmeyi planlamaktadır

(<https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/03/13/iskocya-yeni-bagimsizlik-referandumu-surecini-baslatiyor>, 10.11.2017).

SONUÇ

Sanayi Devrimi ve liberalizmin ana vatanı sayılan Birleşik Krallık'ta, ulus devlet ve onun ideolojisi olan ulusçuluk, varolan devlet geleneğiyle uyumlu şekilde gelişmiş; taç, ulus ve mezhebin aynılığından dolayı toplumsal entegrasyon erken dönemde sağlanmıştır. Sınıflı toplum yapısıyla güçlü bir merkezîyetçilikten sürekli kaçınılan modern bir Avrupa ülkesi olan Birleşik Krallık, esnek bir anayasal devlet yapısına sahip olmuştur. Siyasi ve toplumsal değişimin evrimle gerçekleştiği Birleşik Krallık; yasama ve yürütme erklerinin büyük ölçüde kaynaştığı, bölgesel farklılıklara, hukukun üstünlüğüne ve demokratik teamüllere dayanan bir anayasal monarşidir.

Birleşik Krallık'ta ulus devletin oluşumu ve sorunlarının dönemler halinde incelendiği bu çalışmada, şu bulgulara erişilmiştir: Ülkede istila, işgal ve savaşların, geciken dil ve mezhep birliği sorunlarının yaşandığı Ortaçağ ve öncesi dönemde; güçlü bir merkezi iktidar ve sınıflı bir toplum yapısına kavuşulduğu gibi, Magna Carta ile iktidarı sınırlama yoluna gidilmiştir. Parlatonun temellerinin atıldığı, veba salgını, köylü isyanları ve taht kavgalarının yaşandığı bu dönem, Ülke yönetiminin Tudor Hanedanı'na geçmesiyle sona ermiştir. Tahtla Kilise ve mezhepler arasında çatışma sorunlarının belirlediği ulus devlet döneminde ise, yaşanan köklü ekonomik ve toplumsal değişimle feodal düzen çözülerek yerini kent burjuvazisinin toplumda üstünlük sağladığı bir döneme bırakmıştır. Sekülerleşmenin ve monarşiden parlamentoya doğru bir kaymanın başladığı bu dönemde, askeri ve ticari anlamda birçok başarı elde edilmiştir. Şanlı Devrim'in ardından başlayan imparatorluk ve Sanayi Devrimi döneminde, taç ve iç bağımsızlık mücadeleleriyle sömürge savaşları sorunları yaşanmıştır. Başbakanlık makamının doğduğu ve parlamenter demokrasi alanında önemli adımların atılmaya başlandığı bu dönemde, Sanayi Devrimi ve Amerikan Bağımsızlık Savaşı yaşanmıştır.

Birleşik Krallık, Viktorya çağıyla başlayıp II. Dünya Savaşı'na kadar devam eden dönemde, ekonomik nedenli saldırganlaşma ve iç bölünmeler sorunuyla yüzleşmiştir. I. Elizabeth'ten sonra Ülkenin ekonomik, siyasal ve kültürel açıdan ikinci kez doruk noktasına çıktığı Viktorya döneminde, serbest ticaretin yerleştirilmesine ve daha evvel başlatılan anayasal reformların sürdürülmesine

çalışılmıştır. Ülkenin sömürgelerinin sayısını artırdığı ve uluslararası sorunlara müdahil olmaya devam ettiği Viktorya sonrası dönemde yaşanan I. Dünya Savaşı; iç bölünmeleri getirdiği gibi, Ülke ekonomisini de derinden sarsmıştır. Savaştan sonra yaşanan ekonomik sorunlar, 1929 yılından itibaren yaşanan Büyük Ekonomik Buhran'la birleşince Ülke ekonomisi iyice çıkmaza girmiştir. Krizden çıkmak için benimsenen Keynesyen politikalarla refah devleti uygulamasına geçilen Birleşik Krallık'ı Buhrandan sonra en çok sarsan hadise, kuşkusuz II. Dünya Savaşı olmuştur. Birleşik Krallık'ın küresel güç kaybına uğradığı II. Dünya Savaşı'ndan sonraki 1945-73 döneminde başarılı bir şekilde uygulanan Keynes'ci makroekonomik politikalar, birçok olumlu gelişmenin yaşanmasına yol açmıştır. 1973 yılında AET'ye tam üye olan Birleşik Krallık, bu yıllarda yaşanan 1973 ve 1979 petrol krizleri ile refah devletinin krizlerini aşmak maksadıyla Margaret Thatcher'ın önderliğini yaptığı "Yeni Sağ" olarak adlandırılan politikaları benimsemiştir. Falkland Savaşı'nın yaşandığı ve devletin sınırlarının adeta yeniden tayin edildiği Thatcher Hükümetleri döneminin ardından, Yeni İşçi Partisi iktidarı başlamıştır. Yeni İşçi Partisi iktidarı döneminde, Westminster Modeli'nin dönüştürülmesine yönelik birçok adım atıldığı gibi, Kuzey İrlanda Sorunu da çözüme kavuşturulmuştur. 2008 yılında yaşanan küresel finansal krizden dolayı, iktidar değişikliği gerçekleşerek Ülke yönetimine Muhafazakâr Parti gelmiştir. Birleşik Krallık Muhafazakâr Parti Hükümetleri döneminde, İskoçya'da gerçekleştirilen bağımsızlık referandumu ve Birleşik Krallık'ın AB'den ayrılmasının oylandığı iki referanduma ev sahipliği yapmıştır.

Sonuç olarak, dil ve dinin yanında, müşterek geçmiş, fedakârlıklar ve müştereken atılan adımlarla toplumsal entegrasyonu hızlanan Birleşik Krallık'ın, etnik köken veya ırklar tarafından ayrılan gruplarla yaşayacak kadar esnek bir ulus anlayışına dayandığı görülmektedir. Birleşik Krallık'ta burjuvazinin çok erken dönemde güçlenerek bütün bölgeleri ekonomik ve kültürel bakımdan etkisi altına almasından dolayı, güçlü bir merkezileşmeden ve asimilasyon politikalarından kaçınılmıştır. Uzun bir evrimsel sürecin sonunda şekillenen ulus devlet yapısına sahip olan Birleşik Krallık'ta ulusçuluk da ağırlıklı olarak eşitlikçi ve barışçıl nitelikler arz etmiştir. Bu yüzden son yıllarda birçok Avrupa ülkesinde ekonomik temelli milliyetçilik ve himayecilikte artış görülmesine rağmen, Birleşik Krallık'ta bu yönde belirgin bir artış sezilmemiştir. Hiçbir dönemde ulus devletin siyasi, ideolojik ve sosyal bir mite dönüşmediği Birleşik Krallık'ta, merkezi ve üniter devlet yapısı, yerleşme yönünde atılan adımlarla yumuşatılarak devam ettirilmiştir. AB üyeliğinin sağladığı avantajlardan da yararlanılarak sürdürülen bu süreçte, Westminster Modeli'nin günün koşullarına göre revizyonuna olanak sağlanmıştır. Kuzey İrlanda Sorunu gibi kronikleşen tarihsel sorunlarını siyasi diyalog ve ekonomik tedbirlerle çözüme yoluna giden Birleşik Krallık, parlamenter demokrasi ve insan hakları alanında ciddi ivme kazanmıştır. Cromwell dönemi gibi istisnalar hariç tutulduğunda parlamenter demokrasinin kesintisiz bir şekilde işlediği Birleşik Krallık'ta, seçimler yurttaşların yöneticilerini meşrulaştırmasının yegâne yolu haline gelmiştir. Avrupa bütünleşmesinin en somut adımı olan AET'ye geç dahil olan ve Toplulukla entegrasyon düzeyini sürekli düşük tutan Birleşik Krallık, Brexit referandumundan çıkan sonuçla da büyük ekonomik ve siyasi riskleri göğüslemek durumunda kalmıştır.

KAYNAKÇA

- Acartürk, E. ve R., Kılıç, (2011), “Osmanlı Devletinde Kapitülasyonların İktisadi ve Siyasi Perspektiften Analizi”, Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 29(2), ss. 1-21.
- Akın, A., (2012), İngiliz Stratejisi Tarihten Bugüne İngiliz Stratejisi ve İngiliz Stratejisini Belirleyen Esaslar, <http://www.stratejikanaliz.com/kategoriler/dis_politika/ingiliz_stratejisi.htm> (27.12.2012).
- Alkan, H., (2013), Karşılaştırmalı Siyaset Başkanlık ve Parlamenter Sistem Işığında Yarı Başkanlık Modelleri, Açılım Kitap, İstanbul.
- Arakon, M. (2009), “Türkiye ve Avrupa Birliği’nde Ulusal Kimlik ve Azınlık Sorunları: Batı Avrupa Deneyimi ile Türkiye’deki Kürt Sorununun Karşılaştırmalı Analizi”, Fransa ve Türkiye’de Toplum Diyaloğu Önyargıları Aşmak, ed. Senem Aydın Düzgüt ve Ayhan Kaya, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, ss. 35-56.
- Armaoğlu, F., (2010), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Alkım Kitabevi, İstanbul.
- Arslan, R., (2013), Demokratik Yönetim Sistemleri, Dora Basım Yayıncılık, Bursa.
- ASEM (Ankara Siyasal ve Ekonomik Araştırmalar Merkezi), (2016), Brexit: İngiltere Avrupa Birliği’nden Ayrılıyor <<http://asem.org.tr/tr/publication/details/7116/Brexit-%C4%B0ngiltere-Avrupa-Birli%C4%9Fi%E2%80%99nden-Ayr%C4%B11%C4%B1yor>> (11.09.2017).
- Bal, O., (2011), Ekonomik Sistem Olarak Kapitalizmin Evrimi ve İstihdam, <akademikpersonel.kocaeli.edu.tr/.../oguz.bal10.11.2011_15.56.52bil...> (23.11.2012).
- Bakırtaş, İ. ve A., Tekinşen, (2004), “Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), ss. 83-100.
- Barreau, J.-C. ve G., Bigot, (2006), Tarih Öncesinden Günümüze Bütün Dünya Tarihi, çev. Ayşen Özışık, Dharma Yayınevi, İstanbul.
- Barry, N. P., (1989), Yeni Sağ, çev. Cevdet Aykan, Tisamat Basımevi, Ankara.
- Bayraktar, C., (2012), “Keynes ve Refah Devleti”, Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 10(2), ss. 247-261.
- Bayraktar-Durgun, G., (2012), “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı”, Çağdaş Siyasal Sistemler, ed. Burhan Aykaç ve Şenol Durgun, Binyıl Yayınevi, Ankara, ss. 15-67.
- Baysoy, E., (2011), “Modernleşme ve Jeopolitik Ekseninde Doğu Sorunu”, Güvenlik Stratejileri Dergisi, (13), ss. 43-72.
- Bilgin, M., (2015), “Parlamenter Sistemin Doğduğu Ülke: İngiltere”, Karşılaştırmalı Hükümet Sistemleri Parlamenter Sistem Almanya, Güney Afrika, Hindistan, İtalya, İngiltere, Japonya Örnekleri, ed. Havvana Yapıcı Kaya, TBMM Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, ss. 191-235.
- Bilik, E., (1951), “İngiltere’de 18 ve 19’uncu Yüzyıllarda Parlamento Hükümeti ve Anayasa Islahatı”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 8(1-2), ss. 439-453.
- Bozdağlıoğlu, Y. ve Ç., Özen, (2004), “Liberalizmden Neoliberalizme Güç Olgusu ve Sistemik Bağımlılık”, Uluslararası İlişkiler, 1(4), ss.59-79.
- Brubaker, R., (2010), Fransa ve Almanya’da Vatandaşlık ve Ulus Ruhı, çev. Vahide Pekel, Dost Kitabevi, Ankara.
- Çam, E., (2000), Çağdaş Devlet Sistemleri, Der Yayınları, İstanbul.
- Çolakoğlu, E., (2006), “Büyük Britanya ve Kuzey İrlanda Birleşik Krallığı’nda Bölge Yönetimleri”, EKEV Akademi Dergisi, (29), ss. 357-369.
- Davis, J. C., (2010), Taş Devrinden Bugüne Tarihimiz İnsanın Hikâyesi, çev. Barış Bıçakçı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Demirel, D., (2006), “Küresel Eksende Devletin Yeni Kimliği: Etkin Devlet”, Sayıştay Dergisi, (60), ss. 105-128.
- Diamond, P., (2010), “İngiliz İşçi Partisi: İktidardan Düşmüş Yeni İşçi Partisi”, Avrupa’da Sosyal Demokrasinin Bugünü ve Geleceği, çev. Aydın Cıngı ve Ergun Aydınoğlu, der. Anna Materska Sosnowska vd., Friedrich-Ebert-Stiftung Derneği Yay, İstanbul, ss. 70-80.

- Doğan, C., (2008), “Klasik Liberalizmden Neo-Liberalizme Devletin Rolü Sorunsalı”, Sosyoloji Notları, (Eylül-Ekim-Kasım Sayısı), ss. 56-66.
- Doğan, N., (2002), “Dış Politika-İç Politika Etkileşimi Açısından Avrupa Bütünleşmesi: İngiltere Örneği”, Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, (19), ss. 17-34.
- Dura, C., H., Atik, (2007), Avrupa Birliği, Gümrük Birliği ve Türkiye, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Durgun, Ş., (2000), “Modern Devlet Olmanın Zorunlu Koşulu Ulus Devlet midir?”, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F. Dergisi, 2(3), ss.109-124.
- Duverger, M., (1995), Siyasal Rejimler, çev. Teoman Tunçdoğan, Yeni Yüzyıl Kitaplığı İletişim Yayınları, İstanbul.
- Ergil, D., (2008), Doğu Sorunu Teşhisler Tespitler, Akademi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul.
- Ege, E. S., (2006), “Milliyetçilik ve On Dokuzuncu Yüzyıl İngiliz ve Amerikan Edebiyatı”, Littera, (19), ss. 69-86.
- Erkan, S., (2010), “Savaş ve Barış Bağlamında XIX. Yüzyıl Uluslararası İlişkilerinin Özellikleri”, SDÜ Fen Edebiyat Dergisi Sosyal Bilimler Dergisi, (22), ss. 93-115.
- Erkul, İ. Ç., (2016), “Britanya İmparatorluğu’nun Kuruluşunda Tudor Hanedanı’nın Etkisi, IJOESS, 7(23), ss. 152-174.
- Eroğul, C. (2001), Çağdaş Devlet Düzenleri, İmaj Yayınevi, Ankara.
- Esen, B. N., (1963), Anayasa Hukuku Genel Esaslar, Resimli Posta Matbaası, Ankara.
- Elik, S. ve F., Bal, (2014), “Çağdaş Uluslararası Sistemin Kaynağı ve İlk Dönemi Olarak İspanya-Portekiz Atlantik Sistemi,1493-1648”, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), ss. 88-117.
- Enterili, Y., (2014), “İskoçya’nın 18 Eylül 2014 Bağımsızlık Referandumu’nun Tarihsel Süreci”, Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2(2), ss. 121-136.
- <http://www.felsefeekibi.com/sanat/zamanintini/zamanin_tini_ingiltere_victoria_donemi.html> (14.11.2012).
- Göze, A., (2013), Siyasal Düşünceler ve Yönetimler, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Gözübüyük, A. Ş., (2003), Anayasa Hukuku, Turhan Kitabevi, Ankara.
- Güler, Y. (2005), “Osmanlı Devleti Dönemi Türk-Amerikan İlişkileri (1795-1914)”, Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), ss. 227-240.
- Gündüz, Ş., (2010), “Evrensel Dinin Millileştirilmesi: Anglikanizm ve Türklüslam”, Milet ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi, 7(3), ss. 9-38.
- Joppke, C., (1999), Immigration and Nation State The United States, Germany and Great Britain, Oxford University Press Inc, Newyork.
- Kama, S., (2016), “Parlamentar Hükümet Sistemi Olarak “Westminister Modeli” Britanya Örneği Üzerine Bir Deneme”, Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi, 22(2), ss. 161-201.
- Karaimamoğlu, T., (2016), “Kara Ölüm Veba Salgını ve Ortaçağ İngiltere’sine Etkileri”, Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi, (37), ss. 591-610.
- Karluk, R., (2003), Avrupa Birliği ve Türkiye, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Karluk, R., (2014), Avrupa Birliği Kuruluşu, Gelişmesi, Genişlemesi, Kurumları, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Karahanogulları, Y., (2010), “Birleşik Krallık’ta Siyasi-İktisadi Dönüşüm ve Kamu Mali Krizi”, Ekonomik Yaklaşım, 21(77), ss. 143-170
- Kaya, E., (2012), Çatışma Çözümü ve Türkiye’de Kürt Meselesi, Bilgesam Yayınları, İstanbul.
- King, E., ve J., Hawley, (1959), “İngiliz Common Law’unun Gelişmesi”, çev.. İlhan Tütem, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 16(1), ss. 178-233.
- Kıraç, S., ve B., İlhan, (2010), “Avrupa Birliği Oluşum Süreci ve Ortak Politikalar”, Milli Eğitim, (188), ss. 191-201.
- Kıran, A., (2008), “Milletler Cemiyeti ve Önlenemeyen Savaş”, GAU Journal of Social and Applied Science, 3(6), ss. 19-36.

- Koçdemir, K. (2004), *Milli Devlet ve Küreselleşme Anlamı Değişen Sınırlar*, Ötüken Yayınları, İstanbul.
- Kovancı, O., (2003), *Kapitalizm, Yoksulluk ve Yoksullukla Mücadelede Tarihsel Bir Deneyim: İngiliz Yoksulluk Yasaları, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları*, Ankara.
- Lindh, M., (2012), *İngiliz Tecrübesinin Amerikan Çöküşündeki Etkisi*, çev. M. Alpaslan Balcı <<http://www.pressmedya.com/?aType=yazarHaber&ArticleID=4768>>, (22.09.2012).
- Llobera, J. R., (2007), *Modernliğin Tanrısı Batı Avrupa'da Milliyetçiliğin Gelişimi*, çev. Emek Akman ve Ebru Akman, Phoenix Yayınevi, Ankara.
- Mustafayev, R., (2012), "Birinci Cumhuriyet'in Sonbaharı-2 Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti Büyük Güçlerin İlgi Alanında", *IRS Miras*, (2), ss. 4-9.
- Oran, B., (2009), *Asimilasyoncu Fransa yerini demokratik Fransa'ya bıraktı*, <<http://www.radikal.com.tr/turkiye/asimilasyoncu-fransa-yerini-demokratik-fransaya-birakti-953315/>> (10.09.2012).
- Özkan, D., ve H. S., Barladır, (2014), "Modern Toplumun Oluşum Sürecinde Politika, Toplum ve İletişim: Modern İngiltere'nin İlk Dönemi", *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 13(4), ss. 837-880.
- Öztan, R. H., (2009), *Çağa İsmi Veren Kadın: I. Elizabeth*, <www.iekaum.hacettepe.edu.tr/cagaisminiveren.pdf>, (18.11.2012).
- Roberts, J.M., (2010), *Avrupa Tarihi*, çev. Fethi Aytuna, İnkılâp Kitabevi, İstanbul.
- Roskin, M. G. (2011), *Çağdaş Devlet Sistemleri Siyaset, Coğrafya, Kültür*, çev. Bahattin Seçilmişoğlu, Adres Yayınları, Ankara.
- <<https://www.sabah.com.tr/dunya/2017/03/13/iskocya-yeni-bagimsizlik-referandumu-surecini-baslatiyor>> (10.11.2017).
- Sallan-Gül, S., (2000), "Yeni Sağ Sosyal Güvenlik Anlayışının Tarihsel Bağlantıları: İngiltere ve Türkiye Örnekleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 40(3-4), ss. 51-66.
- Schulze, H., (2005), *Avrupa'da Ulus ve Devlet*, çev. Timuçin Binder, Literatür Yayınlar, İstanbul.
- Sencer, M., (1990), "İnsan Hakları Açısından İngiliz Devrimi", *Amme İdaresi Dergisi*, 23(2), ss. 3-21.
- Seignobos, C., (1960), *Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi*, çev. Samih Tiryakioğlu, Varlık Yayınları, Ankara.
- Şener, H. E., (2004), "Postmodern Dönemde Devleti Modernleştirmek: Yeni İşçi Partisi'nin Kamu Hizmeti Anlayışı", *Amme İdaresi Dergisi*, 37(3), ss. 121-146.
- Şentek, Z. (2015), *İngiltere'nin Göç Politikası: Eskiler Gitsin, Yeniler Gelmesin* <<https://m.bianet.org/biamag/siyaset/166941-ingiltere-nin-goc-politikasi-eskiler-gitsin-yeniler-gelmesin>> (20.10.2017).
- Tuzcuoğlu, F., (1996), "Demokratik Parlamenter Sistemin Beşiği İngiltere'nin Tarihinden İlginç Anekdotlar", *SDÜ İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss. 279-288.
- Tüysüzoğlu, G., (2011), "İkinci Dünya Savaşı Sonrası İngiliz Dış Politikası: İmparatorluk Yaşıyor mu?", *Akademik Bakış Dergisi*, (26), ss. 1-23.
- Wallace, W., (2005), "Kurtuluş mu, Geri Çekilme mi? Batı Avrupa'da Ulus Devlet, 1945-93", Peter Gowan, çev. Ali Çakıroğlu, ed. Perry Anderson, *Avrupa Sorunu, Avrupa Ne, Avrupalı Kim?*, Aykırı Yayınları, İstanbul, ss. 31-76.
- Yayla, A., (2014), *Karşılaştırmalı Siyasal Sistemler*, Adres Yayınları, Ankara.
- <<http://www.yeniansiklopedi.com/buyuk-britanyatarihi-ingiltere-tarihi/>> (14.11.2012).
- Yiğit, B., (2007), "Birinci Dünya Savaşı'nda İngiltere ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Propaganda Faaliyetleri: Kurmaca Dışı Metinler Üzerine Bir İnceleme", *Khazar Journal of Humanities and Social Sciences*, 12(1-2), ss. 293-311

TÜRKİYE'DE ULUSAL GÜVENLİĞİN YASAL VE KURUMSAL MEKANİZMASI: MİLLİ GÜVENLİK KURULU*

Abdullah TORUN

İnönü Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümü
abdullah.torun@inonu.edu.tr

ÖZET

Türkiye'nin ulusal güvenlik sisteminin merkezini oluşturan Milli Güvenlik Kurulu(MGK), konjonktürel olarak etki derecesi değişmekle birlikte, gerek iç gerekse dış politika bağlamında kurumsal bir aktör olarak etkinliğini sürdürmektedir. Ulusal güvenlik sisteminin kurumsal mekanizmasını oluşturan MGK'nın yasal statüsü ve kurumsal biçimselliği, Türkiye'nin iç ve dış politikadaki amaçları, sorunları ve tehdit algılamasına göre değişiklikler göstermiştir. 1949 yılında 5399 sayılı yasa ile kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun, 1961 Anayasa'sında anayasal bir kurum haline dönüştürülerek MGK adını alması ile Türkiye'de ilk kez bir kavram olarak "milli güvenlik" kavramı Türk hukuk sistemine dahil olmuştur. Bu dönüşüm sadece ulusal güvenlik sisteminin hukuksal statüsünde ve kurumsal mimarisinde yapılan bir dönüşümü değil, Türkiye'nin güvenlik paradigmasında da bir dönüşümün başlangıcını oluşturmuştur. 2000'li yıllara kadar devam eden süreçte, Türkiye'nin güvenlik sistemi militarist bir yapıda sürdürülmüştür. 2000'li yıllarda gerek iç siyasi yapıda meydana gelen değişiklikler, gerekse de Avrupa Birliği'ne (AB) tam üyelik sürecinde Türkiye'nin karşılaştığı zorunluluklar, MGK'nın militaristleştirilme sürecini durdurmuştur. Bu çalışmada, MGK'nın tarihsel süreci ve hukuksal statüsü incelenerek, süreç içerisinde yapılan değişiklikler ve bu değişiklikleri etkileyen parametreler analiz edilmeye çalışılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Milli Güvenlik Kurulu, ulusal güvenlik, tehdit, Avrupa Birliği,Türkiye.

NATIONAL SECURITY COUNCIL: THE LEGAL AND INSTITUTIONAL MECHANISM OF NATIONAL SECURITY IN TURKEY

ABSTRACT

National Security Council (NSC), constituting the center of the national security system of Turkey, maintains its efficiency in contexts of both domestic and foreign policy, even its level of efficiency varies cyclically. The legal status and institutional formality of NSC that constitutes institutional mechanism of national security system, have differed according to Turkey's goals for local and foreign policies, problems and threat perception. In 1949 National Security High Council was established in accordance with the Act of 5393. The council has become a Constitutional institution with 1961 Constitution and its name has been turned into NSC. With 1961 Constitution the concept of "national security" has been included into Turkish legal system. This transition is not only a transition at legal status and institutional architecture of national security system, it is also a beginning of a transition at security paradigm of Turkey. In the process that has continued till 2000s, security system of Turkey has been pursued with a militarist structure. In 2000s, both changes at domestic

* Bu makale, 2012 yılında Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda Prof. Dr. İlhan Uzgel danışmanlığında hazırlanan "Ulusal Güvenlik ve Küreselleşme: Türkiye'nin Ulusal Güvenlik Politikasının Dönüşümünde Küreselleşmenin Rolü," başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

political structure and difficulties Turkey faced on the way to membership to European Union (EU), has stopped militarization of NSC. In this study, historical process and legal status of NSC have been analyzed and we have also tried to analyze the changes within the process and parameters affecting these changes.

Keywords: National Security Council, national security, threat, European Union, Turkey.

GİRİŞ

Türkiye’de ulusal güvenlik sisteminin kurumsal mekanizmasını MGK oluşturmaktadır. 1961 yılında anayasal bir kurum olarak oluşturulan MGK, statüsü ve fonksiyonları olsa da, 1922 Harp Encümeni, 1933 Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi ve 1949 yılında kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu gibi kurumların devamı niteliğinde görülebilir. Ancak önceki kurumların gerek hukuksal statüleri, gerekse kuruluş amaçları MGK’dan farklıdır. Öncelikle bu kurumlar kararname veya kanunla kurulmuşlardır. Dolayısıyla anayasal statüye sahip değildirler. İşlevsel olarak ise, bu kurumları kuruluş amaçları, ulusal güvenlik değil ulusal savunmadır.

1961 Anayasa’sı ile MGK’nın oluşturulması ve böylece Türkiye’de milli savunma anlayışından milli güvenlik anlayışına geçiş, sadece paradigmatik bir dönüşümün değil, devlet yönetiminde çift başlılık anlayışının da kurumsallaşmasında önemli bir süreci ifade eder. Bu dönüşümün temel nedeni ise, Türkiye’nin söz konusu dönemde artan iç veya dış tehdit algısı değil, askeri bürokrasinin sivil siyasete ve bürokrasiye karşı duyduğu güvensizlik olmuştur. Gerek MGK içerisinde askeri bürokrasinin, gerekse MGK’nın devlet yönetiminde etkisinin giderek arttığı süreç 1990’ların sonlarına kadar devam etmiştir.

1990’ların sonlarına kadar Türkiye, uluslararası sistemin aksine, iç ve dış politikayı daha Realist ve askeri güvenlikçi perspektiften değerlendirmiştir. 1990’ların sonlarında iç ve bölgesel güvenlik sorunların görece istikrara kavuşması ve 1999 AB Helsinki Zirve kararları sonrası MGK’nın yapısında değişiklikler yapılması gündeme gelmiştir. Bu kapsamda 2000’li yıllarda gerek 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Sekreterliği Kanunu’nda, gerekse 1982 Anayasası’nın 118. Maddesi’nde yapılan değişikliklerle MGK’nın sivilleştirilme süreci başlatılmıştır. 2000’li yıllarda yapılan değişiklikler Türkiye’nin iç ve dış tehdit algılamasındaki değişikliklerden kaynaklanma birlikte, AB 7. Uyum Paketi kapsamında yapılması öngörülen değişiklikler bu süreçte belirleyici olmuştur.

2000’li yıllarda MGK üyeleri arasındaki sivil üye sayısının artırılması, Genel Sekter’in sivil bir kişi olarak atanması ve 2945 sayılı yasanın kimi bölümlerinin değiştirilmesi veya kaldırılması MGK içindeki askeri bürokrasinin etkisinin azalmasına, hem de bir kurum olarak MGK’nın devlet yapılanmasındaki rolünün azalmasına neden olmuştur. Ancak, yapılan düzenlemeler evrensel demokratik standartları karşılayabilmekten uzaktır. Çünkü MGK hala hukuksal anlamda anayasal statüsünü korumakta ve MGK üyeleri arasında askeri bürokrasi temsil gücünü devam ettirmektedir. Dolayısıyla, Türkiye ulusal güvenlik sisteminin hukuksal statüsünü ve kurumsal mekanizmasını demokratik düzeye taşıyabilecek yeni bir dönüşüme ihtiyaç duymaktadır.

Tarihsel Arka Plan ve Hukuksal Statü

2945 sayılı MGK (Milli Güvenlik Kurulu) ve MGK Genel Sekreterliği Kanununun 2. maddesinde ulusal güvenlik şu şekilde tanımlanmıştır:¹

“Devletin anayasal düzeninin, milli varlığının, bütünlüğünün, milletlerarası alanda siyasi, sosyal, kültürel ve ekonomik dahil bütün menfaatlerinin ve ahdi hukukunun her türlü iç ve dış tehditlere karşı korunması ve kollanmasını ifade eder.”

Anayasa'nın 117. maddesine göre de; milli güvenliğin sağlanmasından ve Silahlı Kuvvetlerin yurt savunmasına hazırlanmasından, Türkiye Büyük Millet Meclisine karşı, Bakanlar Kurulu sorumludur. Fakat, ulusal güvenlik kapsamına dahil edilecek sorunların tespiti MGK'ya verilmiştir. Dolayısıyla, Türkiye'de ulusal güvenliğin yasal ve kurumsal sistematığı MGK üzerinden kurulmuştur.

Mili Savunma Bakanlığı'na göre, MGK uzun bir tarihsel geçmişe sahiptir.² İlk olarak 1933 yılında bir kararname ile Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi kurulmuştur. Yüksek Müdafaa Meclisinin görev alanı, milli seferberlik olarak tayin edilmiştir. 1949 yılında çıkarılan bir kanunla teşkil edilen Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği'nin görev kapsamına Milli Savunma Politikası'nın hazırlanması da dahil edilmiştir. Daha sonra, MGK 1961 Anayasası ile anayasal kurum haline getirilmiştir.

Türkiye'deki birçok kurum gibi MGK'da kendi kuruluşunu uzun tarihsel süreçlerle açıklama geleneğine sahiptir. Oysa Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi'nin MGK ile tarihsel ve işlevsel olarak herhangi bir ilişkisi bulunmamaktadır.³ Çünkü Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi Bakanlar Kurulu kararnamesiyle kurulmuş, Başbakan'ın başkanlığında toplanan Bakanlar Kurulu'na Genelkurmay Başkanı'nın katılması ile oluşmaktaydı. Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi'nin görevi topyekun savaşta belirecek sorunları ortadan kaldırmaktı. Hükümet ile Genelkurmay Başkanlığı arasındaki ilişkileri güçlendirmek amacıyla kurulmuştu. Milli Savunma Yüksek Kurulu gibi yapılar ise İkinci Dünya Savaşı sonrası, önce ABD'de daha sonra NATO üyesi diğer ülkelerde kurulmaya başlanmıştır.⁴ ABD'de 1947 yılında oluşturulan Ulusal Güvenlik Konseyinden esinlenerek kurulan⁵ Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun kurumsal yapısı itibariyle bugünkü MGK'dan farklılıklar gösterse de görevleri itibariyle benzer fonksiyonlara sahip olduğu görülmektedir. 30 Mayıs 1949 tarih ve 5399 sayılı yasaya

¹ “2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Sekreterliği Kanunu,” *Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

² Milli Savunma Bakanlığı, *Beyaz Kitap*, Ankara, 2000, s. 29.

³ Şaban İba, *Milli Güvenlik Devleti*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1999, s. 177; Yüksek Müdafaa Meclisi'nden önce 1922 yılında Harp Encümeni adı altında bir kurum oluşturulmuştur. TBMM üyeleri arasından seçilen milletvekillerinden oluşan bu organın, meclise talimat gönderme yetkisine sahip olması nedeniyle, meclisin üstünde bir konumda olduğu düşünülmüştür. Harp Encümeni modelinin dikkat çeken en önemli tarafı, Türkiye'de milli savunma görevlerinin koordinasyonunu hükümet dışı birimlere bırakma yöntemi için bir başlangıç olmasıdır. Hikmet Özdemir, *Rejim ve Asker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1989, s. 91.

⁴ ABD Kongresi'nden 1947 yılında çıkartılan Ulusal Güvenlik Yasası (National Security Act of 1947) ile Ulusal Güvenlik Konseyi (National Security Council) ve CIA- (Central Intelligence Agency- Merkezi İstihbarat Teşkilatı) kurulmuştur.

⁵ Rona Aybay, “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu,” *Ankara Üniversitesi SiyasalBilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt: 33, 1978, s. 73.

göre kurulan Milli Savunma Yüksek Kurulu, milli savunma görevlerini yerine getirmek üzere kurulmuştu.⁶

Yasanın 2. maddesine göre Milli Savunma Yüksek Kurulu, Başbakan'ın başkanlığında ve onun teklifiyle Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek bakanlarla, Milli Savunma Bakanı ve Genelkurmay Başkanı'ndan oluşmaktaydı. Cumhurbaşkanı ise kurulun doğal başkanıydı. Yasanın 6. maddesine göre, kurulun en az ayda bir toplanması öngörülmüş ve Başbakan'ın direktiflerine göre kurulun çalışmalarını hazırlamak ve her tür işlerini yürütmek üzere bir Milli Savunma Yüksek Kurulu oluşturulmuştu. Yasanın 5. maddesine göre de kurulun doğrudan yerine getirilebilecek kararları Başbakan tarafından ilgili yerlere bildirilirdi.

Kurulduğu 1949 yılından 1961 yılına kadar 50'ye yakın karar alan bu kurulun yerleşmiş bir kadrosu veya uzman yardımcıları bulunmamaktaydı. 12 yıllık dönemde Cumhurbaşkanları bir kez bu kurula başkanlık etmişti. Başbakanlar da genellikle kurula başkanlık etmeyip bu görevi Milli Savunma Bakanları'na bırakıyordu. Bu yapısı nedeniyle Milli Savunma Yüksek Kurulu siyasi iradenin gücü altında çalışıyordu. Fakat 1961 Anayasası'nın Temsilciler Meclisindeki görüşmeleri sırasında bu kurulun işlemediğinden sıkça söz edilmişti.⁷

Milli Güvenlik Kurulu ve bir kavram olarak "milli güvenlik" Türkiye Cumhuriyeti kanunlarına 1961 Anayasası ile girmiştir. Şöyle ki, 1961 Anayasası'nın hazırlık çalışmaları sırasında Temsilciler Meclisi Anayasa Komisyonu hazırlamış olduğu Anayasa Tasarısı'nın 110. maddesiyle Milli Savunma Yüksek Kurulu'nun adını ve kuruluş şeklini değiştirmeden bu Kurul'a anayasal bir organ statüsü kazandırmayı amaçlamıştı.⁸ Temsilciler Meclisi'nde yapılan görüşmeler sırasında 110. madde yerine 111. madde ile düzenlenen Milli Savunma Yüksek Kurulu, verilen değişiklik önergelerinin reddinden sonra Anayasa Komisyonu'nun istediği şekilde Milli Birlik Komitesi'ne gönderilmiştir. Milli Birlik Komitesi ise, Kurul'un adını Milli Güvenlik Kurulu olarak değiştirmiş ve Kurul'a Genelkurmay Başkanı'ndan başka Kuvvet Temsilcilerinin de katılmasını kararlaştırmıştır. Temsilciler Meclisi'nde yeniden görüşülen teklif, Milli Birlik Komitesi'nden gelen son şekliyle kabul edilmiştir.⁹ 1961

⁶ 5399 sayılı yasanın 3. maddesine göre kurulun görevleri şunlardı:

- a- Hükümetçe takip edilecek milli savunma politikasının esaslarını hazırlamak.
 - b- Bütün devlet teşkilatına her türlü özel müessese ve teşekküllere ve vatandaşlara düşecek milli savunma ödev ve görevlerini tespit ile gereken kanuni ve idari tedbirleri almak üzere yetkili makamlara sunmak.
 - c- b fıkrasında yazılı tedbirlerin uygulanmasını kovuşturmak.
 - d- Topyekun milli seferberlik planını barışta hazırlamak ve gereğinde tam olarak uygulanmasını sağlamak.
 - e- Yurt savunmasıyla ilgili işlerden Başbakanın lüzum gösterdiklerini inceleyerek mütalaasını bildirmek.
- "Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu," *Resmî Gazete*, 3 Haziran 1949.

⁷ İba, 1999, s. 179.

⁸ Söz konusu 110. maddeye göre: "Milli Savunma Yüksek Kurulu, kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı'ndan oluşur. Kurul'a Cumhurbaşkanı başkanlık eder, bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar. Kurul, savunma ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirir" ifadeleri yer almaktaydı. Ibid., s. 179.

⁹ 1961 Anayasası'nın 111. maddesinde MGK, "Kanunun gösterdiği Bakanlar ile Genelkurmay Başkanı ve Kuvvet Temsilcilerinden kuruludur. Milli Güvenlik Kurulu'na Cumhurbaşkanı başkanlık eder, bulunmadığı zaman bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, mili güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etmek üzere, gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirir."

Anayasası'nın 111. maddesinde dikkat çeken bir husus; Cumhurbaşkanı'nın bulunmadığı hallerde MGK'ya Başbakanın başkanlık edeceği belirtilmiş olmasına rağmen, Başbakanın kurul üyeleri arasında gösterilmemesidir. Daha sonra çıkarılan 129 sayılı kanunla Başbakan ve diğer bazı bakanlar kurul üyeleri arasına dahil edilmiştir.¹⁰

1961 Anayasasıyla oluşturulan MGK ile Türkiye'nin güvenlik anlayışında paradigma değişimi yaşanmış, "milli savunma anlayışından" "milli güvenlik anlayışına" geçiş sağlanmıştır. 1961 Anayasası ile MGK'nın anayasal bir kurum statüsüne geçirilmesinin ve Türkiye'nin güvenlik anlayışının milli savunmadan milli güvenliğe geçişinin en önemli gerekçesi, Türkiye'nin güvenliğini tehdit eden herhangi bir dış tehdit veya risk algılaması değildi. 1961 Anayasası ile yapılan Türkiye'nin güvenlik yapılanmasındaki dönüşümün temel nedeni, halkın seçmiş olduğu siyasal iktidarlara ve siyasal partilere karşı askeri bürokrasinin duyduğu güvensizliğin yanında,¹¹ askeri bürokrasinin devlet otoritesini siyasal iktidarla paylaşmak istemesidir.¹² Bu amaçlarla askeri bürokrasinin fikir ve eylemlerinin kabul göreceği meşru bir zemin yaratılmış oldu.

MGK'nın oluşumuyla birlikte NATO gereklerini de ihmal etmeyen, fakat ağırlıklı biçimde devlet ve siyaset inşasına yön vermeye çalışan bir güvenlik yapılanması ortaya çıkmıştır. Bu tarihten sonra MGK, sivil otoritenin bir parçası olmaktan ziyade, askeri yapının sivil otoriteyi kontrol edebileceği bir mekanizmaya dönüşmüştür.¹³ "Milli savunma" kavramından daha geniş bir anlam ve içeriğe sahip olan "mili güvenlik" kavramına geçiş, MGK'nın ve dolayısıyla ordunun daha geniş alanlardaki konulara müdahale edebileceği ve askeri bürokrasinin devlet otoritesini siyasal iktidarla paylaşmak istemesinin bir sonucu olarak MGK'nın oluşturulduğu endişesini yaratmıştır. Yaşanan gelişmeler Türkiye'de milli güvenlikçi devlet anlayışının egemen kılınmak istendiği yönünde yorumlara neden olmuştur.¹⁴

12 Mart 1971 askeri müdahalesinin ardından hem askeri bürokrasinin MGK içindeki rolü hem de MGK'nın güvenlik yapılanmasındaki işlevi ve kurumsal gücü artırılmıştır. Zaten 12 Mart Muhtıra belgesini imzalayan Genelkurmay Başkanı ve üç Kuvvet Komutanının unvanlarına MGK üyesi sıfatını eklemeleri, Kurulun yalnızca bir "danışma" organı olmadığı gerçeğini ortaya çıkarmış ve Kurulun anayasal düzen içinde gerekli olup olmadığı yönünde tartışmalara neden olmuştur.¹⁵ 12

¹⁰ 129 sayılı kanuna göre MGK; Cumhurbaşkanı, Genelkurmay Başkanı ve Kara, Deniz ve Hava Kuvvetleri Komutanları'nın yanında Başbakan, Başbakan Yardımcıları, Devlet Bakanı, Milli Savunma, İçişleri, Maliye, Ulaştırma ve Çalışma Bakanı'ndan oluşacağı, gündemin özeliğine göre Başbakanın diğer bakanları da toplantıya çağırabileceği belirtilmiştir. "Milli Güvenlik Kurulu Kanunu," *Resmi Gazete*, 19 Aralık 1962.

¹¹ Özdemir, 1989, s. 107.

¹² Ali Bayramoğlu, "Asker ve Siyaset," Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, der., *Türkiye'de Ordu*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 78.

¹³ Özdemir, 1989, 241.

¹⁴ *Ibid.*, s. 110.

¹⁵ Aybay, 1978, s. 78; sonraki yıllarda devam eden tartışmalarda da MGK'nın anayasal konumu eleştirilmiş, Kurulun Anayasa'dan çıkartılması yönünde görüşler oluşmaya başlamıştır. Örneğin, Türkiye Barolar Birliği'nin 17-19 Haziran 1977 tarihlerinde yapılan Olağanüstü Genel Kurulu'nda kabul edilen; "Anayasa Değişikliği Öntasarısı"nda, MGK'ya ilişkin anayasa hükmünün anayasadan çıkarılması görüşü yer almış ve şu sonuca varılmıştır: "Devlet güvenliğinin sağlanmasında Cumhurbaşkanı, parlamento, yürütme, idari ve askeri kuruluşlar görevli ve yetkilidirler. Bunların koordinasyonu her zaman mümkündür. Ayrı bir anayasal kuruluşun oluşturulması gereksiz görülmele bu kurulun Anayasa'dan çıkarılması uygun görülmüştür."

Mart askeri müdahalesinin ardından yapılan anayasa değişikliği ile eski metindeki “Kuvvet Temsilcileri”nin yerine “Kuvvet Komutanları” konulmuştur.¹⁶ Böylece MGK’da Genelkurmay Başkanı ve kuvvet komutanları düzeyinde temsil, bireysel temsil yerine, kendi içinde hiyerarşiye tabi, kurumsal bir temsil yapılanmasına dönüşmüştür. Ayrıca, “yardımcılık etmek üzere” gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu’na “bildirir” şeklinde yer alan ifade değiştirilerek “yardımcılık etmek üzere” ibaresi çıkartılmış, yerine başka bir ibare konmamış, “bildirir” şeklindeki kelime “tavsiye” şeklinde değiştirilmiştir.

12 Eylül 1980 Askeri Darbe Sonrası MGK

MGK ile ilgili köklü değişim 12 Eylül 1980 darbesiyle kurulan askeri rejim döneminde yapıldı. Askeri yönetim tarafından hazırlanan Anayasa’nın 118. maddesi ile MGK’nın yetkileri genişletildi.¹⁷ 1982 Anayasası uyarınca 9.11.1983 tarih ve 2945 sayılı Kanun ile bugünkü MGK oluşturuldu. Anılan kanunun 4. maddesi kapsamında MGK’nın görevleri tanımlanmış,¹⁸ böylelikle MGK sahip olduğu

“Türk Pozitif Hukukunun Demokratikleştirilmesine İlişkin TBB Öntasarı ve Raporları,” *İstanbul Barosu Dergisi*, Özel Sayı, 1977, s. 22’den aktaran, Aybay, 1978, s. 78; 1971 Muhtarı öncesinde de, MGK, öğrenci olayları nedeniyle yayınladığı bir bildiri nedeniyle eleştiri konusu olmuştu. Kurulun istişari (danışmacı) bir yapıda olması nedeniyle, kamu güvenliğini ilgilendiren bir konuda MGK’nın bu tür bir bildiri yayınlamasının Anayasa’ya aykırı olduğu yönünde görüşler oluşmuştur. Bkz., Tarık Zafer Tunaya, “Milli Güvenlik Kurulu ve Gerçekler,” *Milliyet*, 4 Nisan 1970.

¹⁶ 12 Mart 1971 müdahalesinin ardından yapılan anayasa değişikliği sonrası 111. madde: “Milli Güvenlik Kurulu, Başbakan, Genelkurmay Başkanı ve kanunun gösterdiği Bakanlar ile Kuvvet Komutanları’ndan kuruludur. Milli Güvenlik Kurulu’na Cumhurbaşkanı başkanlık eder; bulunmadığı zaman, bu görevi Başbakan yapar. Milli Güvenlik Kurulu, milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında gerekli temel görüşleri Bakanlar kuruluna tavsiye eder” biçimini almıştır.

¹⁷ 1982 Anayasası’nın 118. maddesi: “Milli güvenlik Kurulu, Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulaması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, Devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda alınmasını zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır.”

¹⁸ 9.11.1983’te kabul edilen 2945 sayılı kanunun 4. maddesinde belirtildiği üzere MGK’nın görevleri:

- a) Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili kararların alınması ve gerekli koordinasyonun sağlanması konularında görüş tespit eder.
- b) Devletin milli güvenlik siyaseti doğrultusunda tespit edilen milli hedeflerin ve hazırlanan milli plan ve programların gerçekleştirilmesine ilişkin tedbirleri belirler.
- c) Devletin milli güvenlik siyasetini etkileyecek milli güç unsurlarını ve ülkenin siyasi, sosyal, iktisadi, kültürel ve teknolojik durum ve gelişmelerini sürekli takip ederek değerlendirir. Milli hedefler yönünden güçlenmelerini sağlayacak temel esasları tespit eder.
- d) Devletin varlığı, bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirleri tespit eder.
- e) Anayasal düzeni koruyucu, milli birlik ve bütünlüğü sağlayıcı, Türk Milleti’ni Atatürkçü Düşünce, Atatürk İlke ve İnkılapları doğrultusunda ve milli ülkü ve değerler etrafında birleştirerek milli hedeflere yönlendirici gerekli tedbirleri belirler. Sayılan bu hususlara yönelmiş yurtiçi ve yurtdışı tehdide karşı koymak, bu tehdidi etkisiz hale kılmak için gereken strateji ve temel esaslar ile birlikte planlama ve uygulama hizmetleri konularında görüşleri, ihtiyaçları ve alınması lüzumlu gördüğü tedbirleri tespit eder.
- f) Olağanüstü hal, sıkıyönetim, seferberlik veya savaş hali için görüş tespit eder.
- g) Olağan hal ile savaş, savaş gerektiren ve savaş sonrası hallerde, kamu ve özel kurum ve kuruluşlar ile vatandaşlara düşecek topyekun savunma, milli seferberlik ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere gerekli esasları tespit eder.

kurumsal yapısı itibariyle siyaseti ve devlet işleyişini yönlendiren ve takip eden bir birim haline gelmiştir.¹⁹ 2945 sayılı kanunla askeri gücün devlet içindeki özerkliğinin genişlemesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Ulusal güvenlik kavramı ideolojik düzeyde ele alınarak ve kavramın anlam ve sınırlarının genişletilerek ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konuları kapsamaması nedeniyle, TSK'nın iç ve dış politika alanları başta olmak üzere siyasal ve toplumsal yaşam üzerinde kontrol ve etkinlik gücü artmıştır.²⁰ 27 Mayıs'la başlayan ulusal güvenlik kavramını militaristleştirme ideolojisi, 12 Eylül müdahalesiyle "güçlü devlet-otoriter yönetim" uygulamasıyla somutlaşarak sürdürülmüştür.

Görüldüğü gibi, hem MGK içerisinde askeri kanadın etkisi hem de MGK'nın devlet yapılanmasındaki kurumsal ağırlığının artması olağan dönemlerde oluşmamış, 27 Mayıs, 12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri sonucunda yapılan yasal ve anayasal değişiklikler sonucu gerçekleştirilmiştir. Bu müdahaleler sonucu siyasetin ve devlet yapısının militaristleşmesi doğal olarak ordunun MGK içindeki rolünü ve MGK'nın siyasi ve bürokratik sistemdeki konumunu ağırlaştırmıştır. 1961 Anayasası ile başlayan ve 1982 Anayasası ile en üst seviyeye ulaşan MGK'nın ve dolayısıyla ordunun ulusal güvenlik siyaseti üzerindeki etkisi, Türkiye'nin dünya ekonomisine eklemlenme sürecinde sıkıntılar yaşadığı ve ulusal güvenliğine yönelik iç tehdit algılamasının doruk noktasına ulaştığı 1990'lı yıllarda giderek artmış, 28 Şubat süreci ile daha dolaysız bir hale gelmiştir. Öyle ki, 1996 Mart'nda MGK bünyesinde oluşturulan Kriz Yönetim Birimi, 28 Şubat'tan sonra işlerlik kazanmış, ülkede ortaya çıkan veya oluşabilecek her türlü kriz yönetim veya çözümü MGK'ya devredilmiştir. Böylece ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel ve askeri her türlü karar öncelikle MGK'da alınırken, hükümetlere ancak MGK'da alınan kararları uygulamak kalıyordu. Sonuçta Türkiye'de "fonksiyonsuz", ancak "yasal" tasarruf yetkisine sahip bir siyasal iktidar ile gerçekte "yasal" olmayan, fakat icra "fonksiyonunu elinde bulunduran, buna karşılık herhangi bir siyasal sorumluluğu bulunmayan MGK'dan oluşan iki başlı bir devlet yapısı ortaya çıkmıştı.²¹

1999 AB Helsinki Zirvesi'nden Sonra MGK'nın Yeniden Yapılandırılması: Ulusal Güvenlik Sisteminde "Sivilleşme" Çabası

Neoliberal küreselleşme projesinin uygulamaya koyduğu devletin iç mimarisinin yeniden yapılandırılmasına koşut olarak, AB'nin Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nden sonra Türkiye'de ulusal güvenlik sistemini ve politikalarını "demokratik" ve "sivil" bir yapıya kavuşturmayı amaçlayan düzenlemeler yapıldı. Türkiye'nin ulusal güvenlik sisteminde önemli değişiklikler hedefleyen, bir anlamda "normalleşme" ve "sivilleşme" süreci başlatan yasal düzenlemeler üç aşamada

h) Devletin millî güvenlik siyasetinin öngördüğü hususlar ve topluma yönelik hizmetler ile topyekün savunma hizmetlerinin gerektirdiği mali, ekonomik, sosyal, kültürel ve diğer konulara ilişkin tedbir ve ödeneklerin kalkınma plan, program ve yıllık bütçelerde yer almasını sağlamak üzere esasları tespit eder.

i) Millî Güvenlik kapsamına giren konularda yapılan ve yapılacak uluslararası antlaşmalar hakkında görüş tespit eder. MGK, tespit ettiği bu görüş, tedbir ve esasları kurul kararı halinde Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen diğer görevleri yerine getirir." *Resmî Gazete*, 11 Kasım 1983.

¹⁹ Bayramoğlu, 2006, s. 87.

²⁰ Cizre, 1997, s. 157.

²¹ Tülin Öngen, "Türkiye'de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri: "Düşük Yoğunluklu Çatışma"dan "Düşük Yoğunluklu Uzlaşma" Rejimine," Neşecan Balkan ve Sungur Savran, der., *Sürekli Kriz Politikaları*, Metis Yayınları, 2004, İstanbul, s. 94.

gerçekleştirilmiştir. Ancak bu aşamalara geçmeden önce şunu belirtelim ki; Türkiye’de parlamentonun hiç bilmediği, yürütme erkinin ise kısmen bildiği varsayılan ulusal güvenliğin bir tabu olmaktan çıkarılıp, kamuoyu önünde tartışılması yönündeki ilk siyasi girişim, 2001 yılında ANAP Genel Başkanı ve 57. Hükümette Başbakan Yardımcısı olan Mesut Yılmaz’ın partisinin 7. Olağan Kongresinde yapmış olduğu konuşma ile gerçekleşmiştir.²² Yılmaz’ın ulusal güvenlik siyasetinin tartışılması gerektiğine ilişkin açıklaması, Genelkurmay Başkanlığı tarafından talihsiz bir konuşma olarak değerlendirilmiş ve çok sert ifadelerle eleştirilmiştir.²³ O dönemde yapılan ulusal güvenlik tartışmasına TUSİAD da katılmış, “*demokrasilerde, her konu her zeminde tartışılır. Karar, Meclis iradesiyle tecelli eder. Yürütmede yetki ve sorumluluk hükümetindir*”²⁴ yorumunda bulunarak, ulusal güvenliğin sivil iradenin yetki ve sorumluluğunda olduğunu savunmuştur.

27 Mayıs ile başlayan ve 12 Eylül darbesi ile doruk noktasına ulaşan ulusal güvenlik sistemini ve MGK’yı askerileştirme trendi, 2001 yılında hazırlanan Ulusal Program’ın gereği olarak, 3 Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilen Anayasa değişikliği ile durdurulmuştur. Aralık 1999 Helsinki Zirvesi sonrası ulusal güvenlik sistemini sivilleştirmeyi amaçlayan hukuksal düzenlemelerin ilk aşamasında Anayasa’nın 118. maddesi değiştirilmiştir. MGK’ya danışma organı olma niteliği kazandırmayı amaçlayan değişiklikle; 118. maddenin önceki biçiminde yer almayan “tavsiye” ibaresi metne konulmuş ve önceki biçimde son cümle de yer alan “*Bakanlar Kurulunca öncelikle dikkate alınır*” ibaresi “*Bakanlar kurulunca değerlendirilir*” şekline dönüştürülmüştür.²⁵ Yapılan değişiklikle MGK’daki sivil üye sayısı artırıldı. Başbakan yardımcıları ve Adalet Bakanı MGK üyesi oldular. MGK’nın görev ve yetkilerinde yapılan söz konusu değişiklikler, MGK’yı karar organı görüntüsünden uzaklaştırmak ve danışma organı sıfatı kazandırmak amacıyla gerçekleştirilmiştir. 2001 yılında gerçekleşen ve hem askeri bürokrasinin MGK içindeki temsil ağırlığını azaltmayı hem de MGK’nın askeri görüntüsünü zayıflatarak sivilleşmeyi amaçlayan anayasal değişikliğin, parlamenter demokratik sistemin kriterlerine uygun hale getirildiğini söylemek ise zordur. Çünkü Anayasa’nın 118. maddesinde yer alan “*toplumun huzur ve güvenliğinin korunması*” ibaresi MGK’ya hem bunu

²² Mesut Yılmaz 2001 yılındaki konuşmasında şunları söylemiştir: “AB uyum çalışmalarındaki engelleyici rolü konusunda herkesin az çok bilgi sahibi olduğu, ancak üç maymunları oynadığı bir tabu var. Ulusal güvenlik gerekleri, ya da daha doğru bir isimlendirmeye ulusal güvenlik sendromu. Bu tabunun üzerindeki perdeyi çekip almanın zamanı geldi. Devletin bekasını sağlayacak bir kavramı, devletin can damarlarını keser hale getirmeyi dünya üzerinde yalnız Türkiye becerebilirdi. Geçmişte her yeniliği, ‘din elden gidiyor’ diye önlemeye çalışmak, ülkeye de, dine de büyük zarar vermiştir. Her açılımın önünün, ulusal güvenlik elden gidiyor gerekçesiyle kesilmesi, ülkemizin geleceğine ve ulusal güvenliğimize zarar verecektir.” *Radikal*, “Ulusal Güvenlik Tartışılmalı,” 5 Ağustos 2001.

²³ Genelkurmay, Mesut Yılmaz’ın sözlerine karşılık şu ifadelerde bulunmuştur: “Ekonomi iflas noktasındaysa, ekonomiyi bu hale getirenler için en ufak işlem yapılmıyorsa, soygun düzeni normal davranış olmuşsa, siyasi istikrar kişisel ihtiraslar yüzünden sağlanamıyorsa, bunların nedeni ulusal güvenlik kavramı ile örtülemez.” *Milliyet*, “Kışladan Siyasi Çıkış,” 8 Ağustos 2001.

²⁴ *Milliyet*, “TUSİAD: Sorumluluk Hükümetin,” 9 Ağustos 2001.

²⁵ 3 Ekim 2001 tarihinde gerçekleştirilen değişiklik sonucu, Anayasa’nın 118. maddesine göre Milli Güvenlik Kurulu; “Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili alınan tavsiye kararları gerekli koordinasyonun sağlanması konusundaki görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir. Kurulun, devletin varlığı ve bağımsızlığı, ülkenin bütünlüğü ve bölünmezliği, toplumun huzur ve güvenliğinin korunması hususunda zorunlu gördüğü tedbirlere ait kararlar Bakanlar Kurulunca değerlendirilir.” *Resmi Gazete*, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, 17 Ekim 2001.

bozabilecek her türlü eyleme karşı müdahale hakkı vermekte hem de toplumsal meşruiyetini sağlamaktadır. Ayrıca, ulusal güvenliğin tespit ve uygulaması görevinin siyasal iktidar yerine MGK'ya ait olduğunun sürdürülmesi nedeniyle, yapılan değişikliğin simgesel önemi olmakla birlikte demokratik yeterliğe sahip olduğu söylenemez.

MGK'yı sivilleştirme ve kurumsal yapısını yeniden yapılandırma sürecinde ikinci adım AKP döneminde atılmıştır. 7 Ağustos 2003 tarihinde, 7. Uyum Paketi kapsamında 2945 sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Kanunu'nun çeşitli hükümleri değiştirilmiş veya kaldırılmıştır. 2003 tarihinde yapılan değişiklikler içerisinde en kritik olan 2945 sayılı kanunun 4. maddesinde MGK'nın görevlerini düzenleyen kısmıdır.²⁶ 4. maddede yapılan değişiklikle MGK'nın görev alanı büyük ölçüde daraltılmış oldu. 4. maddenin önceki biçiminde MGK'nın bir icra organı gibi çalışmasına neden olan hükümler kaldırılarak, görevleri itibarıyla danışma organı niteliği kazandırılmaya çalışılmıştır.

7. Uyum Paketi kapsamında yapılan düzenlemeler içerisinde, MGK'nın çalışma usullerini düzenleyen 5. maddenin birinci fıkrasında yapılan değişiklikle: *“Kurul, iki ayda bir toplanır. Gerekliğinde Kurul, Başbakanın teklifi üzerine veya doğrudan Cumhurbaşkanının çağrısı ile toplanır”* hükmü getirilmiş, böylece MGK'nın ayda bir yerine iki ayda bir toplanması kararlaştırılmış ve olağanüstü toplanmaya ilişkin olarak Genelkurmay Başkanı'nın önerisi maddeden çıkartılmıştır. 2945 sayılı kanunun Genel Sekreterin görevlerini düzenleyen 13. maddesinde²⁷ olağanüstü yetkilerle

²⁶ 7 Ağustos 2003 tarihinde gerçekleşen değişiklik sonucu Kurulun görev alanını yeniden tanımlayan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 4. maddesi şöyledir: “Milli Güvenlik Kurulu 2'nci madde de belirtilen milli güvenlik ve Devletin milli güvenlik siyasetine ilişkin tanımlar çerçevesinde Devletin milli güvenlik siyasetinin tayini, tespiti ve uygulanması ile ilgili konularda tavsiye kararları alır ve gerekli koordinasyonun sağlanması için görüş tespit eder; bu tavsiye kararlarını ve görüşlerini Bakanlar Kuruluna bildirir ve kanunlarla verilen görevleri yerine getirir. Başbakan, Milli Güvenlik Kurulunun tavsiye kararlarının ve görüşlerinin değerlendirilmek üzere Bakanlar Kuruluna sunulması ve Bakanlar Kurulunda kabulü halinde bu tavsiye kararlarının uygulanmasının koordinasyonu ve izlenmesi için bir Başbakan yardımcısını görevlendirir.” *Resmî Gazete*, “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun,” 7 Ağustos 2003.

²⁷ 2945 sayılı kanunun Genel Sekreterin görevlerini belirleyen 13. maddenin değişiklikten önceki biçimi şöyledir:

- a) Milli Güvenlik Kurulunun 4. maddede sayılan görevleriyle ilgili olarak; gerekli her türlü çalışma, araştırma, inceleme ve değerlendirmeleri yapar, bunların sonuçlarını teklifleri ile birlikte Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Mili Güvenlik Kuruluna sunar;
- b) Milli Güvenlik Kurulu kararlarının hazırlanmasında ve bu kararlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararlarının uygulanmasında, bakanlıklar ve ilgili kurum kuruluşlarla müşterek çalışmalara yapar, uygulamaları takip ve kontrol eder, düzenleyici, yönlendirici ve koordine edici işbirliğinde bulunur;
- c) Milli Güvenlik Kurulunun sekreterlik hizmetlerini yürütür,
- d) Bakanlar Kurulunun milli güvenliğin sağlanması sorumluluğuna ilişkin olarak; Devletin savunma siyaseti dışında milli güvenlik siyasetini tayin, tespit, uygulama ve gerektiğinde düzeltme ve değiştirme görevlerini doğrudan veya bakanlık, kurum ve kuruluşlarla da yapacağı müşterek çalışmalarla araştırır, inceler, planlar hazırlar ve bu konudaki uygulamaları takip ve kontrol eder, yönlendirir, sonuçları değerlendirir;
- e) Milli Güvenlik Kurulu kararları ile onlara ilişkin Bakanlar Kurulu kararları doğrultusunda, 4. maddenin birinci fıkrasının (d) ve (e) bentlerinde belirtilen konularda gerekli olan hizmet ve faaliyetleri planlar, yürütür ve ilgili bakanlık, kamu ve özel kurum ve kuruluşlardaki bu konulara ilişkin uygulamaları takip ve kontrol eder, yönlendirir ve koordine eder,
- f) Silahlı Kuvvetler görev alanı dışında kalan topyekün savunma hizmetlerini koordine eder ve bu konudaki düzenlemeleri takip eder. Bu hizmetlerle ilgili plan ve esasların tespiti, düzeltilmeleri ve değişiklik

donatılan kısmı değiştirilerek, yasanın önceki halinde uzunca bir görev alanı bulunan Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği yapılan düzenlemeyle; a) MGK'nın sekreterlik hizmetlerini yürütür, b) MGK tarafından ve kanunlara verilen görevleri yerine getirir, halini almıştır. MGK Genel Sekreterinin atanması usulünü düzenleyen 15. madde²⁸ değiştirilerek aşağıdaki biçimi almıştır:

“Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri, Başbakanın teklifi ve Cumhurbaşkanının onayı ile atanır. Söz konusu atamanın, Türk Silahlı Kuvvetleri mensupları arasından yapılmasının öngörülmesi halinde Genelkurmay Başkanının olumlu görüşü alınır.”

Böylece MGK Genel Sekreterliği görevine sivil üyelerin atanabilmesi sağlanmış, nitekim 2004 yılında MGK Sekreterliği görevine ilk kez bir sivil (Atina Büyükelçisi Yiğit Alpogan) atanmıştır.

7. Uyum Paketi kapsamında yapılan değişikliklerin dışında, 2945 sayılı kanunun bazı maddeleri yürürlükten kaldırılmıştır. MGK'ya Kurul kararlarının dağıtım ve takibi yetkisini veren 9. madde,²⁹ Genel Sekreterliğin yetkilerini düzenleyen 14. madde³⁰ ve Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişilerin her türlü bilgi ve belgeyi istenildiğinde MGK'ya verilmesi gerektiğini düzenleyen 19. madde³¹ iptal edilerek yürürlükten kaldırılmıştır.

Türkiye'nin ulusal güvenlik sistemini sivil bir yapıya kavuşturma amacıyla yapılan düzenlemelerin üçüncü aşaması, MGK Genel Sekreterliğinin görev ve çalışma esaslarını düzenleyen

-
- işlemlerini yürütür. Bu esaslara göre, bakanlık, kurum ve kuruluşların yapacakları planların gerçekleşmesini ve uygulamalarını temin ve takip eder. Milletlerarası antlaşma ve anlaşmalar gereğince aynı konu ile ilgili hizmetleri yerine getirir ve getirilmesini sağlar. Olağan hal ve savaş, savaş gerektiren ve savaş sonrası hallerde topyekun savunma sivil hizmetleri yönünden kamu ve özel kuruluşlara düşecek görev ve yükümlülükler için kanuni ve idari tedbirleri tespit ederek gerçekleşmesi için faaliyette bulunur;
- g) Şiddet olaylarının yaygınlaşması ve kamu düzeninin ciddi şekilde bozulması sebepleriyle ilan edilen olağanüstü halde alınacak tedbir, yapılacak iş ve işlemlerin tespit çalışmalarını yapar, uygulamada işbirliğinin sağlanması için gerekli tedbirleri tespit eder ve bu konudaki tekliflerini Başbakana sunar;
- h) Milli güvenlik siyasetinin öngördüğü tedbirlerin alınması ve hizmetlerin yürütülmesi ile topluma yönelik hizmetler ve topyekun savunma sivil hizmetlerinin gerektirdiği mali, sosyal ve diğer tedbirlerin kalkınma plan ve programlarında yer alması, yıllık bütçelerde bunlar için ödenek ayrılması konularında, Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı ile işbirliği ve koordinasyonda bulunur;
- i) Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulunca kanunlarla verilen diğer görevleri yürütür.”
- Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

²⁸ MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 15. maddesinin değişiklikten önceki biçimi: “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreteri Orgeneral/Oramiral rütbesinde Silahlı Kuvvetler mensupları arasından Genelkurmay Başkanının inhası, Başbakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu tarafından atanır.” *Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

²⁹ Yürürlükten kaldırılan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 9. maddesi: “Milli Güvenlik Kurulu kararlarıyla ilgili Bakanlar Kurulu kararlarının dağıtımını Milli Güvenlik Kurulu Sekreterliği tarafından yapılır. Bu Kararlara ilişkin uygulamalar Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği tarafından takip edilerek sonuçları hakkında Başbakan, Cumhurbaşkanı ve Milli Güvenlik Kuruluna belli süreler içinde bilgi verilir.” *Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

³⁰ Yürürlükten kaldırılan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 14. maddesi: “Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, 13. maddede belirtilen görevlerin yerine getirilmesinde, takip ve kontrol edilmesinde, yönlendirilmesinde, koordine edilmesinde ve denetlenmesinde verilen direktifler çerçevesinde Cumhurbaşkanı, Başbakan ve Milli Güvenlik Kurulu adına yetkilidir.” *Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

³¹ Yürürlükten kaldırılan MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu'nun 19. maddesi: “Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile özel hukuk tüzel kişileri Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliğine gerekli olan açık ve her derecede gizli bilgi ve belgeleri sürekli veya istenildiğinde vermek zorundadır.” *Resmi Gazete*, 11 Kasım 1983.

gizli yönetmeliğin, Bakanlar Kurulunun 29Aralık 2003 tarihli ve 6688 sayılı kararı ile yayımlanan yeni bir yönetmeliğin yürürlüğe girmesi nedeniyle kaldırılmasıdır. 2945 sayılı kanuna eklenen geçici 4. maddenin öngördüğü şekilde; kanunun yayımı tarihinden üç ay içinde MGK Genel Sekreterliğine ilişkin esas ve usulleri düzenleyen yeni yönetmelik çıkartılması hükme bağlanmıştı. Yeni yönetmelik çerçevesinde Genel Sekreterliğin görev ve yetkileri önemli ölçüde daraltılarak; Milli Güvenlik Siyaseti Başkanlığı, Bilgi Toplama ve Değerlendirme Grup Başkanlığı ile Toplumla İlişkiler Başkanlığının görevlerine son verilmiş, ayrıca psikolojik hareket planları üretmek ve uygulamak görevini yürüten Toplumla İlişkiler Başkanlığının 3 milyon Dolarlık bütçesi Başbakanlığa devredilmiştir.³² Gizli yönetmeliğin kaldırılarak MGK'yı sivilleştirme yolunda önemli uygulama olarak değerlendirilen³³ yeni yönetmeliğin belirtilen tarihte yürürlüğe girmesinden sonra Hükümet, Kurul ile ilgili yapılan düzenlemelerin yeterli olduğu kanaati uyandırmıştır. Örneğin, Mili Savunma Bakanı Vecdi Gönül bir dergiye verdiği röportajda, MGK'yı sivilleştirme amacıyla yapılan düzenlemelerin sona erdiği izlenimini vermiştir. Gönül söz konusu röportajda şu yorumda bulunmuştur:

“Katılım Ortaklığı Belgesi’nde de, MGK’ye yönelik kısa ve orta vadede herhangi talep bulunmamaktadır. Dolayısıyla, AB’nin MGK konusunda yapılanları yeterli gördüğünü kıymetlendirmekteyim.”³⁴

Oysa, Türkiye’nin AB’ye entegrasyon kapsamında ulusal güvenlik sisteminde gerçekleştirdiği reformlar AB nezdinde de yeterince kabul görmeyerek eleştirilmiştir. AB Komisyonu tarafından hazırlanan Türkiye hakkındaki İlerleme Raporları’nda ulusal güvenlik stratejilerinin belirlenmesi ve uygulanmasında sivil otoritelerin asker üzerindeki denetleme işlevinin AB üye devletlerinin uygulamaları ile uyumlaştırılması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca, Milli Güvenlik Kurulu Kanunu’nun ulusal güvenliği tanımlayan 2. maddesinin TSK’ya hemen her politika alanını kapsayacak geniş bir hareket alanı tanıdığı yönünde eleştirilerde bulunulmuştur.³⁵

2003 yılında MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanunu’nda yapılan değişiklikler sonucu Genel Sekreter’in yetkilerini kısıtlayan düzenlemeler, hem askeri bürokrasinin MGK içindeki temsil gücünü hem de MGK’nın devlet hiyerarşisindeki üstün konumunu zayıflatıp, MGK’nın artık bir danışma organı niteliği kazandığı ve yapılan düzenlemelerin sivilleşme yönünde atılmış önemli adımlar olarak

³² Zeynep Şarлак, “Milli Güvenlik Kurulu,” der., Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, *Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, s. 103.

³³ Örneğin, Gencer Özcan Genel Sekretere olağanüstü yetkiler tanıyarak özerk bir yürütme organı gibi davranma olanağı sağlayan gizli yönetmeliğin yürürlükten kaldırılmış olmasını siyasal rejimin şeffaflaşması doğrultusunda atılan önemli bir adım olarak değerlendirir. Gencer Özcan, “Milli Güvenlik Kurulu,” Ümit Cizre, der., *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, s. 32.

³⁴ *Tempo*, “Gönül: ‘Savunma ve Güvenlik Genelkurmay’ın İşidir,” 11 Şubat 2006’dan aktaran, Şarлак, 2009, s. 104.

³⁵ Geçmiş yıllarda hazırlanan Türkiye İlerleme Raporları’nda olduğu gibi, 2009 yılında hazırlanan raporda hem MGK ve MGK Genel Sekreterliği Kanununun ulusal güvenliği tanımlayan maddesi hem de TSK’nın ulusal güvenlik sistemi içindeki belirleyici rolü eleştiri konusu olmuştur. Bkz., Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2009 İlerleme Raporu*, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf, (Erişim tarihi: 22. 05. 2010); Avrupa Komisyonu’nun 2010 yılında hazırladığı İlerleme Raporu’nda, güvenlik güçlerinin sivil denetimi konusunda ilerleme sağlanmış olmakla birlikte bunun yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*, http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf, (Erişim tarihi: 21.11.2011).

değerlendirilmiştir.³⁶ AB'ye uyum yasaları çerçevesinde yapılan bu değişikliklerle, ilk bakışta Kurulun kararlarının bağlayıcılık vasfı ve yetkilerinin daraltılarak, askeri bürokrasinin etkisinin azaltılmaya çalışıldığı söylenebilir. Ancak, yapılan düzenlemeler askeri vesayetin kurumsal dayanaklarını zayıflatmış olmakla birlikte, bu alanda gerçekleşen düzenlemelerin getirdiği sivil denetim siyasal iktidarla sınırlı kalmış, parlamento ve parlamento içi birimler bu sürece dahil edilmemiştir.³⁷ Bu alanda başlayan çözülme sürecine rağmen, askeri bürokrasinin ulusal güvenlik sisteminde belirleyici olma meşruiyeti bütünüyle ortadan kalkmamıştır. Ayrıca, uyum yasaları kapsamında gerçekleştirilen ve ulusal güvenlik sistemini sivilleşirmeyi amaçlayan değişikliklerin, en azından günümüz itibarıyla, bu alanda demokratikleşmeyi de sağlayamadığını belirtmeliyiz. Çünkü ulusal güvenlik sisteminde askeri bürokrasinin etkisini azaltarak sağlanılmaya çalışılan sivilleşmeden öte bir anlam ifade eden ulusal güvenlik sisteminin demokratikleşmesi, temelde halkın taleplerini ve güvenliğini dikkate almayı gerektirir. Yapılan değişiklikler ordunun “Cumhuriyet’i koruma, kollama adına resen üstlendiği “misyon” a dayanarak kullandığı siyasal ağırlığın terk edildiği anlamına da gelmemektedir.³⁸ Çünkü MGK içindeki yapılanmada ordunun yasal statüsü ve temsil gücü hala devam etmektedir. Dolayısıyla, MGK’nın demokratik standartlara uygun bir kuruma dönüşebilmesi için anayasal statüden çıkartılmalı, askerlerin üyelikleri sonlandırılmalı, Genelkurmay Başkanı’nın Kurul’daki görevi askeri konularla ilgili danışmanlıkla sınırlandırılmalı, parlamento içi ve dışı siyasal partiler ile sivil toplum kuruluşları sürece dahil edilmelidir.

Ulusal Güvenlik Sisteminde Ordunun Yeri

2000’li yıllara kadar TSK, Türkiye’nin ulusal güvenlik politikasında tek belirleyici aktör olma özelliğini korumuştur. Bu durumun çeşitli tarihi ve siyasi nedenleri bulunmaktaydı. Birincisi, Osmanlı İmparatorluğu’ndan alınan mirasın sonucu olarak ordunun siyasal karar mekanizması içindeki etkinliği ve bu etkinliğin Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşunda belirleyici rol oynamasıdır. Bu noktada, William Hale, Türk ordusunun tarihsel mirasının üç ana ögesinin bulunduğunu belirtmektedir.³⁹ Birincisi, Osmanlı’nın yükselme döneminden itibaren ordunun neredeyse bütünüyle devletle özdeşleşmiş hale gelmesi. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu’nun çöküş sürecine girdiği 19. yüzyılın reform hareketlerinden itibaren ordunun Batı tekniklerinin ve düşünce kalıplarının benimsenmesine dayalı yeni aydınlanmanın öncüsü olduğuna dair oluşan inanç. Üçüncüsü ise, Cumhuriyet’in kuruluş yıllarından itibaren ordunun devlet güvenliğinin tehlikeye düşmesi halinde açıkça siyasete müdahale edebileceği yeni bir geleneği de miras olarak almış olmasıydı.

³⁶ Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, MGK’ da yapılan sivilleşme çabaları sonucu birkaç yıl önce “gölge hükümet” gibi davranan MGK’nın artık bir danışma organı haline geldiğini açıklamıştır. *Milliyet*, “MGK Gölge Hükümeti,” 29 Eylül 2004.

³⁷ Özlem Kaygusuz, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış: Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu’nun Etkileri,” *Mülkiye*, Cilt: XXXIV, Sayı: 268, (Güz/2010), s. 199.

³⁸ Ömer Laçiner, “ ‘Ordular: İlk Hedefiniz Piyasa’mı Oluyor?,” Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, der., *Türkiye’de Ordu*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, s. 30.

³⁹ William Hale, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, çev., Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996, s. 14.

Ordunun ulusal güvenlik politikasında tek belirleyici aktör olmasının ikinci nedeni, TSK'nın ulusal güvenlik politikasının oluşumuna katılımı yönünde gösterdiği istek, irade ve kararlılığın yanında, bu sürecin sivillere bırakılmayacak kadar önemli olduğu düşüncesiydi. Bu düşünce MGK'nın bir yayınında açıkça savunulmaktadır. MGK'nın yayınında; aslında ulusal güvenlik konularının siyasal iktidarların sorumluluğunda olduğu, ancak çeşitli baskı gruplarının etkisine maruz kalmaması gereken ve gizlilik, ivedilik, hayatiyet ve hassasiyet arzeden milli güvenlikle ilgili karar ve uygulamalarda siyasal iktidarların gizlilik, ivedilik, hayatiyet ve hassasiyet olgularını zedeleyebileceği ve milli menfaatlere halel getirebileceği iddia edilmektedir.⁴⁰ Söz konusu MGK yayınına göre:

“Milli güvenliğin (devletin hayati öneme haiz değerlerinin) korunması ve kollanması maksadıyla araştırma, inceleme, değerlendirme, karar alma, uygulama vb. işlemlerinin; demokratik düzen içinde ve fakat daha kısa yoldan, gizliliğine halel gelmeyecek tarzda ve özelliği dolayısıyla ihtisas kuralına daha fazla uymayı sağlayan bir sistemle oluşturulması gerekmektedir. Bu sistem milli güvenlik sistemi olmaktadır.”⁴¹

MGK'nın yayını, açık bir şekilde, ulusal güvenlik konularının siyasal sorumluluk taşıyan iktidarlar tarafından tespit edilip uygulanmasının bazı riskler taşıdığını ve siyasi iktidarların devletin hayati öneme haiz değerlerine ilişkin politikaların sürdürülmesinde beceriksiz davranabileceklerini iddia ediyordu. Dolayısıyla, devletin hayati öneme haiz konularının halka karşı sorumluluğu bulunan “beceriksiz siyasal iktidarlar” yerine “milli güvenlik sistemi” adı verilen bir yapı içerisinde belirlenip uygulanması gerekmektedir.

Ordunun ulusal güvenlik politikasının tespit ve uygulanmasında tek belirleyici konumda olmasının üçüncü nedeni, bu durumun siyasal iktidarlar tarafından da kabul ve destek görmüş olmasıydı.⁴² Askeri bürokrasinin bu alandaki üstünlüğü siyasal iktidarlara rağmen oluşmamakta, siyasal iktidarlar kendi rızaları ile bu alanı askeri bürokrasiye bırakmaktaydılar.⁴³ Sivil iradenin güvenlik kültürünün oluşumunda orduyu öne plana çıkarmasının temelinde, kamuoyu nezdinde daha fazla destek veya meşruiyet kazanmak yatmaktadır. Çünkü Türk toplumu orduya büyük bir saygı ve güven duymakta ve sivil irade ordu aracılığıyla bu destek ve güveni sağlamak istemekteydi.⁴⁴ Sivil iktidarlar tarafından bağımsızlığın ve var olmanın tek dayanağı olarak görülen TSK'nın bu rolü üstlenmesi, bir anlamda siyasal iktidarların bu alandaki sorumluluklarının ve hesap verebilirliklerini ortadan kaldırıyordu. Dolayısıyla, bu alanda bir boşluk ortaya çıkmakta ve bu boşluk askeri bürokrasi tarafından doldurulmaktaydı.

⁴⁰ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, *Devlet'in Kavram ve Kapsamı*, Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği Yayını, No:1, Ankara, 1990, s. 43.

⁴¹ Ibid., s. 44.

⁴² Ali L. Karaosmanoğlu, “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey,” *International Affairs*, Cilt: 54, Sayı: 1, (Güz/2000), s. 214–215.

⁴³ Gencer Özcan, “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika: 1983–1993,” Faruk Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2001, s. 523.

⁴⁴ Mustafa Aydın, “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey,” *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt:3, Sayı:2, (Mayıs /2003),s. 173.

1990'ların sonlarından itibaren tarafından ordunun güvenlik sistemindeki belirleyici konumu değişmeye başladı. İleride inceleyeceğimiz gibi, özellikle AB Aralık 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke ilan edilmesinden sonra gerek Türkiye kamuoyunda gerekse AB nezdinde ordunun siyasal sistem içerisindeki konumuna yönelik eleştiriler artmaya başladı. Ordunun ulusal güvenliğin tespit ve uygulanmasındaki tek belirleyici aktör olma konumunun zayıfladığı yeni bir çözüme sürecine girildi.

Bazı Ülkelerde Ulusal Güvenlik Kuruluşları

Kurumsal yapıları ve yönetim şekillerine göre değişiklik gösteren birçok ülkede isimleri, hukuksal dayanakları, fonksiyonları ve örgütlenme biçimleri açısından farklılıklar olsa da MGK türü güvenlik yapılanmaları mevcuttur. Danimarka, Finlandiya, İsveç ve Lüksemburg gibi ülkelerde ise MGK gibi güvenlik kuruluşları bulunmamaktadır.⁴⁵ Ancak, genel uygulama açısından MGK türü yapıların bulunduğu görülmektedir. Bu örneklerden bazılarını bakacak olursak:

Daha önce bahsedildiği gibi, ABD Kongresi'nden 1947 yılında çıkartılan Ulusal Güvenlik Yasası ile bugünkü ulusal güvenlik kuruluşlarının öncülü konumunda olan ABD Ulusal Güvenlik Kurulu (National Security Council-NSC) kurulmuştu. Kurul ilk yıllarında Başkan, dışişleri ve savunma bakanları, Genelkurmay Başkanı, kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanlarından oluşuyordu. 1949 yılında yapılan değişiklikle kuvvet komutanlarının üyelikleri sonlandırılmış, Başkan Yardımcısı Kurul'a katılmış ve Genelkurmay Başkanı Kurulun daimi askeri danışmanı olmuştu. 1953 yılında ise Ulusal Güvenlik Danışmanlığı kurulmuştu.⁴⁶ Bugünkü yapısı ile Kurul; Başkan, Başkan Yardımcısı, dışişleri ve savunma bakanlarından oluşmaktadır. Genelkurmay Başkanı Kurulun askeri danışmanı, Merkezi Haberalma Örgütü (CIA) Başkanı da istihbarat danışmanlığını yürütmektedir. Kurulun temel görevi ulusal güvenlik ve dış politika konuları hakkında Başkana yardımcı olmak ve kurumlar arası koordinasyonu sağlamaktır.

RF Güvenlik Kurulu ise ulusal güvenlik politikasını koordine etmek amacıyla, bir forum niteliğinde 1992 yılında Başkanlık kararı ile kurulmuştur. 2008 yılında kurumsal yapısı yeniden düzenlenen 25 üyeli RF Güvenlik Kurulu daimi üyeler ve diğer üyeler olmak üzere ikili üyelik sistemine sahiptir. Kurulun başkanlığını Devlet Başkanı yürütmekte; Başbakan, dışişleri, içişleri ve savunma bakanlarının yanında Federal Meclis ve Duma başkanları ile İstihbarat Başkanı ve Kurulun Genel Sekreteri daimi üyeler arasında yer almakta ancak bu üyeler arasında Genelkurmay Başkanı bulunmamaktadır. RF'nin ulusal güvenlik konseptlerini hazırlayan Kurulun temel fonksiyonları arasında; devletin egemenliğinin korunması, siyasal ve toplumsal istikrarın sürdürülmesi ve vatandaşların hak ve özgürlüklerinin garanti altına alınması gibi hedefler bulunmaktadır.⁴⁷

⁴⁵ Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, "Diğer Ülkelerdeki 'Milli Güvenlik Kurulu' Benzeri Kuruluşlar," <http://www.mgk.gov.tr/Turkce/benzerkuruluslar.html>, (Erişim tarihi: 22.05.2009).

⁴⁶ "Records of the National Security Council," <http://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/273.html>, (Erişim tarihi: 21.10.2011).

⁴⁷ "Security Council of the Russian Federation," <http://www.agentura.ru/english/dossier/sovbez/>, (Erişim tarihi: 21.10.2011); "Members of the Security Council of the Russian Federation,"

Fransa’da 1906 yılında kurulan Mili Savunma Yüksek Kurulu, bugünkü adıyla Savunma ve Ulusal Güvenlik Sekreterliği (The General Secretariat for Defence and National Security –SGDSN) Başbakanın kontrolünde 2009 yılına kadar savunma ve ulusal güvenlik konularında hükümete destek veren ve kurumlar arası koordinasyonu sağlayan bir kurum olarak görevini sürdürdü.⁴⁸ 2008 yılında Cumhurbaşkanı Nicolas Sarkozy tarafından görevlendirilen bir komisyonun hazırladığı yeni ulusal güvenlik stratejisinde (*White Paper 2008*) Savunma ve Ulusal Güvenlik Kurulu oluşturulması kararı alınmıştır.⁴⁹ 24 Aralık 2009 tarihinde yürürlüğe giren kanunla Savunma ve Ulusal Güvenlik Kurulu kurulmuştur. Savunma ve ulusal güvenlik konularını içeren bütün kamu politikaları Kurulun görev alanı olarak belirtilmiştir. Daha önce Başbakanın kontrolünde olan ulusal güvenlik yönetimi, Savunma ve Ulusal Güvenlik Kurulunun yeni yapısı ile Cumhurbaşkanı’na merkezi bir rol vermiştir.⁵⁰ Kurul; Cumhurbaşkanı, Başbakan, dışişleri, içişleri, savunma, ekonomi ve hazine bakanlıklarından oluşmaktadır.

Fransa kadar olmasa da, İsrail’de de ulusal güvenlik kurulunun oluşturulması yakın bir geçmişe dayanır. 1999 yılında Hükümet Kararnamesi ile İsrail Ulusal Güvenlik Kurulu kurulmuş ve 2008 yılında çıkarılan Ulusal Güvenlik Yasası ile kanunlaşmıştır. Kurul ulusal güvenlik sorunları üzerinde Başbakan ve Hükümetin ulusal güvenlik sorunlarını tartışabilecekleri bir forum niteliğinde kurulmuştur.⁵¹ Kurul Başbakana bağlıdır ve Kurulun aldığı kararlar doğrudan Başbakana sunulur. Kurulun sekreteryası general rütbesindeki askerler tarafından yürütülmektedir. İsrail Ulusal Güvenlik Kurulu yapısı itibariyle yukarıdaki örneklerden ve Türkiye’deki uygulamadan farklıdır. Kurul asker ve sivil bürokratlardan oluşmakta ve dış politika, güvenlik, strateji ve terörle mücadele gibi alt birimler bulunmaktadır. Esasında bu Kurul Türkiye’deki Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği’ne karşılık gelmektedir. İsrail’de Milli Güvenlik Kurulu’na karşılık gelen yapı ise, “The Kitchen Cabinet” olarak da bilinen İsrail Güvenlik Kabinesi (Security Cabinet of Israel) dir. Güvenlik Kabinesi; Başbakan, dışişleri, maliye, savunma, iç güvenlik ve adalet bakanlıklarından oluşmaktadır. Dolayısıyla İsrail Ulusal Güvenlik Kurulu, Güvenlik Kabinesi’ne destek sağlayan bir organ konumundadır.

Yunanistan’da ise Milli Güvenlik Kurulu bulunmazken, buna karşılık gelen kurum Dışişleri ve Savunma Konseyi’dir. Konseyin yasal dayanağını Bakanlar Kurulu kararı ve Cumhurbaşkanlığı

http://smsr-senclub.ru/en/russia/index.php?SECTION_ID=&ELEMENT_ID=1977,
(Erişim tarihi: 21.10.2011).

⁴⁸ “General Secretariat for Defence and National Security (France),”
http://www.sgdsn.gouv.fr/site_lang_en.html,
(Erişim tarihi: 21.10.2011).

⁴⁹ *The French White Paper on Defence and National Security*,
http://www.ambafrance-ca.org/IMG/pdf/Livre_blan_Press_kit_english_version.pdf,
(Erişim tarihi: 20.10.2011).

⁵⁰ Fabio Liberti ve Camille Blain, “France’s National Security Strategy (WP),” *Working Paper: Real Instituto Elcano*, 2011,
http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/f12d1a004573358284abc75e7489e10f/WP3-2011_LibertiBlain_France_National_Security_Strategy.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=f12d1a004573358284abc75e7489e10f,
(Erişim tarihi: 20.10.2011).

⁵¹ “National Security Council of Israel,”
<http://www.nsc.gov.il/NSCWeb/TemplatesEnglish/HomePageEN.aspx>,
(Erişim tarihi: 22.10.2011).

kararnamesi oluşturur.⁵² Konseyin görevi, ulusal savunma ve güvenlik konularında hükümete yardımcı olmaktır. Konsey; Başbakan, savunma, içişleri, dışişleri, ekonomi, maliye ve çevre bakanlıkları gibi çeşitli temsilcilerden oluşmaktadır. Savunma konularının görüşüldüğü toplantılara Genelkurmay Başkanı da katılabilmekte fakat oy hakkı bulunmamaktadır.

Bu örneklerin dışında, Türkiye'deki gibi anayasal statüye sahip ve asker üyelerin karar organlarında yer aldığı ulusal güvenlik kuruluşları da mevcuttur. Anayasal statüye sahip İran ulusal güvenlik kurulu ve kanunla kurulan Pakistan ulusal güvenlik kurulu bu ülkeler arasındadır.

İran'da bulunan Yüksek Ulusal Güvenlik Kurulu, Anayasa'nın 117. maddesi ile düzenlenmiştir.⁵³ Anayasa Kurulunun ulusal çıkarları, İslam Devrimini, toprak bütünlüğünü ve ulusal egemenliği korumak amacıyla kurulduğunu belirtir. Anayasaya göre Kurulunun görevleri şunlardır: Genel çerçevesi Lider tarafından oluşturulan ulusal güvenlik ve savunma politikalarını belirlemek; genel savunma ve güvenlik politikalarıyla ilgili siyasal, sosyal, kültürel ve ekonomik alanlar ve istihbarat faaliyetleri ile ilgili koordinasyon sağlamak; ülkenin iç ve dış tehditlerine karşı maddi ve diğer kaynakları kullanmak. Kurul; yasama, yürütme ve yargı organları başkanları, Silahlı Kuvvetler Yüksek Komuta Konseyi Başkanı, plan ve bütçe temsilcisi, Lider tarafından belirlenen iki temsilci, dışişleri, içişleri ve enformasyon bakanları, Silahlı Kuvvetler ve İslam Devrimi Muhafızlarının en yüksek temsilcilerinden oluşmaktadır. Kurulunun kararları Lider tarafından onaylandıktan sonra yürürlüğe girmektedir.⁵⁴

Pakistan Ulusal Güvenlik Kurulu ise 2004 yılında bir kanunla kurulmuştur. Devlet Başkanı Kurulunun başkanlığını yürütmektedir. Başbakan, Senato Başkanı, Ulusal Meclis Başkanı, Ana Muhalefet Partisi Başkanı ve eyalet başbakanlarının yanında Genelkurmay Başkanı, kara, hava ve deniz kuvvetleri komutanları Kurulunun üyeleri arasındadır. Kurulunun görevi; devletin egemenliği, güvenliği, bütünlüğü ve kriz yönetimi gibi konuları kapsayan ulusal güvenlik sorunlarıyla ilgili Devlet Başkanı ve hükümete tavsiyelerde bulunmak olarak tasarlanmıştır.⁵⁵

İncelenen bazı ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşlarından İran ve Pakistan'ın Türkiye ile benzer yapıda olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşları Türkiye'deki MGK uygulamasından çeşitli yönleriyle farklıdır. Öncelikle, Pakistan da dahil olmak üzere bu ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşları anayasal statüye sahip değildir. Ya bir kanunla ya da bir kararname ile kurulmuşlardır. İran ve Pakistan'da asker üyeler karar organlarında yer alırken, diğer ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşlarının karar organlarında asker üyeler bulunmamakta, kurulların üyeleri

⁵² "Government Council for Foreign Affairs and Defence," <http://antiproedros.gov.gr/en/2010/01/01/120>, (Erişim tarihi: 23.10.2011).

⁵³ *Islamic Republic of Iran Constitution*, <http://www.iranonline.com/iran/iran-info/government/constitution.html>, (Erişim tarihi: 22.10.2011)

⁵⁴ "Pakistan National Security Council," <http://www.infopak.gov.pk/nationalsecurity.aspx>, (Erişim tarihi: 22.10.2011).

⁵⁵ Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency, "National Security Council: A Comparative Study of Pakistan and Other Selected Countries," 2005, <http://www.fespk.org/publications/969-558-015-7.pdf>, (Erişim tarihi: 22.10.2011).

sivillerden oluşmaktadır. Bu ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşları devlet ya da hükümet başkanlarına ulusal güvenlik konuları hakkında görüş sağlayan, tamamen istişari nitelikte organlardır. İran ve Pakistan dışında, incelenen ülkelerdeki ulusal güvenlik kuruluşları, Türkiye’de MGK’nın 2003 yılına kadar koruduğu ve hala kısmen sürdürülen devletin temel birimi ve bel kemiği olmak gibi özelliklerinin bulunmadığı anlaşılmaktadır.

SONUÇ

Türkiye’de ulusal güvenlik sisteminin kurumsal mekanizmasını oluşturan MGK, anayasal bir kurum olarak varlığını devam ettirmektedir. 1922 yılında TBMM üyeleri arasından seçilen milletvekillerin oluşturduğu Harp Encümeni, 1993 yılında çıkarılan bir kararname ile Yüksek Müdafaa Meclisi Umumi’ye, 1949 yılında çıkarılan bir kanunla Milli Savunma Yüksek Kurulu ve Genel Sekreterliği adını almıştır. 1961 Anayasa’sı ile MGK anayasal bir kurum niteliği kazanmıştır.

12 Mart 1971 askeri müdahalesi ile gerek askeri bürokrasinin MGK içindeki etkisi, gerekse MGK’nın bir kurum olarak güvenlik sistemi sistemindeki ağırlığı artmıştır. 6 Kasım 1983 seçimlerinin ardından, 9 Kasım 1983 tarihinde çıkarılan 2945 sayılı yasa ile MGK, Türkiye’de iç ve dış siyaseti kontrol edebilen bir kurum haline dönüştürülmüştür. 1990’larda da devam eden MGK’nın ulusal güvenlik sistemindeki artan etkisi, Aralık 199 AB Helsinki Zirve’si kararları ile Türkiye’nin aday ülke statüsü kazanmasın ardından azalmaya başlamıştır. 2000’li yıllardan itibaren MGK’yı sivilleştirme süreci başlamıştır.

2000’li yıllarla kadar olan dönemde, MGK’nın hukuksal statüsü ve kurumsal mekanizmasında değişiklik yapılan tarihlerin ortak özelliği; Türkiye’nin bir siyasal/ekonomik kriz veya yönetim sorunları yaşadığı süreçlerde gerçekleştirilmiş olmasıdır. Türkiye’nin 2000’li yıllarda başlattığı MGK’yı sivilleştirme girişimi, demokratikleştirme sürecine henüz evirilememiştir.

KAYNAKÇA

- Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2009 İlerleme Raporu*,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2009.pdf,
Avrupa Komisyonu, *Türkiye 2010 İlerleme Raporu*,
http://www.abgs.gov.tr/files/AB_Iliskileri/AdaylikSureci/IlerlemeRaporlari/turkiye_ilerleme_rap_2010.pdf,
Aydın, Mustafa, “Securitization of History and Geography: Understanding of Security in Turkey,” *Southeast European and Black Sea Studies*, Cilt:3, Sayı.2, (Mayıs /2003), ss. 163-184.
Bayramoğlu ,Ali, “Asker ve Siyaset,” Ahmet İnsel ve Ali Bayramoğlu, der., *Türkiye’de Ordu*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 59-118.
Gencer Özcan, “Milli Güvenlik Kurulu,” Ümit Cizre, der., *Almanak Türkiye 2005: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 32-45.
Gencer Özcan, “Türkiye’de Siyasal Rejim ve Dış Politika: 1983–1993,” Faruk Sönmezoğlu, der., *Türk Dış Politikasının Analizi*, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2001, ss. 511–534.
“General Secretariat for Defence and National Security (France),
”http://www.sgdsn.gouv.fr/site_lang_en.html,
“Goverment Council for Foreign Affairs and Defence,”
<http://antiproedros.gov.gr/en>.
Hale, William, *Türkiye’de Ordu ve Siyaset*, çev., Ahmet Fethi, Hil Yayınları, İstanbul, 1996.

- İba, Şaban, *Milli Güvenlik Devleti*, Çivi Yazıları, İstanbul, 1999,
Islamic Republic of Iran Constitution,
<http://www.iranonline.com/iran/iran-info/government/constitution.html>
“Pakistan National Security Council,”
<http://www.infopak.gov.pk/nationalsecurity.aspx>
Karaosmanoğlu, Ali L., “The Evolution of the National Security Culture and the Military in Turkey,”
International Affairs, Cilt: 54, Sayı: 1, (Güz/2000), ss. 199–216.
Kaygusuz, Özlem, “Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Türkiye’de Sivil-Asker İlişkilerinin Dönüşümüne Bir Bakış:
Küresel Eğilimler, AB Süreci ve Kürt Sorunu’nun Etkileri,” *Mülkiye*, Cilt: XXXIV, Sayı: 268, (Güz/2010),
ss. 185–208.
Laçiner, Ömer, “ ‘Ordular: İlk Hedefiniz Piyasa’mı Oluyor?,” Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, der., *Türkiye’de
Ordu*, 3. Baskı, Birikim Yayınları, İstanbul, 2006, ss. 29-39.
Liberti, Fabio ve Camille Blain, “France’s National Security Strategy (WP),” *Working Paper: Real Instituto
Elcano*, 2011.
[http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/f12d1a004573358284abc75e7489e10f/WP32011_Liberti
Blain_France_National_Security_
Strategy.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=f12d1a004573358284abc75e7489e10f](http://www.realinstitutoelcano.org/wps/wcm/connect/f12d1a004573358284abc75e7489e10f/WP32011_Liberti
Blain_France_National_Security_
Strategy.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=f12d1a004573358284abc75e7489e10f).
Members of the Security Council of the Russian Federation,
http://smsr-senclub.ru/en/russia/index.php?SECTION_ID=&ELEMENT_ID=1977
Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, *Devlet’in Kavram ve Kapsamı*, Milli Güvenlik Kurulu Genel
Sekreterliği Yayını, No:1, Ankara, 1990.
Milli Güvenlik Kurulu Genel Sekreterliği, “Diğer Ülkelerdeki ‘Milli Güvenlik Kurulu Benzeri Kuruluşlar,”
<http://www.mgk.gov.tr/Turkce/benzerkuruluslar.html>.
Milli Savunma Bakanlığı, *Beyaz Kitap*, Ankara, 2000.
Milliyet, “Kışladan Siyasi Çıkış,” 8 Ağustos 2001.
Milliyet, “TÜSİAD: Sorumluluk Hükümetin,” 9 Ağustos 2001.
Milliyet, “MGK Gölge Hükümeti,” 29 Eylül 2004.
National Security Council of Israel
<http://www.nsc.gov.il/NSCWeb/TemplatesEnglish/HomePageEN.aspx>
Öngen, Tülin, “Türkiye’de Siyasal Kriz ve Krize Müdahale Stratejileri: “Düşük Yoğunluklu Çatışma”dan “Düşük
Yoğunluklu Uzlaşma” Rejimine,” Neşecan Balkan ve Sungur Savran, der., *Sürekli Kriz Politikaları*, Metis
Yayınları, 2004, İstanbul, ss. 76-104.
Özdemir, Hikmet, *Rejim ve Asker*, Alfa Yayınları, İstanbul, 1989.
Pakistan Institute of Legislative Development and Transparency, “National Security Council: A Comparative
Study of Pakistan and Other Selected Countries,” 2005, [http://www.fespk.org/publications/969-558-015-
7.pdf](http://www.fespk.org/publications/969-558-015-
7.pdf)
Radikal, “Ulusal Güvenlik Tartışılmalı” 5 Ağustos 2001.
“Records of the National Security Council,”
<http://www.archives.gov/research/guide-fed-records/groups/273.html>
Rona Aybay, “Milli Güvenlik Kavramı ve Milli Güvenlik Kurulu,” *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi
Dergisi*, Cilt: 33, 1978, ss. 59–82.
Resmi Gazete, “Milli Savunma Yüksek Kurulu Kanunu,” 3 Haziran 1949.
Resmi Gazete, “Milli Güvenlik Kurulu Kanunu,” 19 Aralık 1962.
Resmi Gazete, “2945 Sayılı Milli Güvenlik Kurulu ve Milli Güvenlik Sekreterliği Kanunu,” 11 Kasım 1983.
Resmi Gazete, “Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinin Değiştirilmesi Hakkında Kanun”, 17
Ekim 2001.
Resmi Gazete, “Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun,” 7 Ağustos 2003.
Security Council of the Russian Federation,
<http://www.agentura.ru/english/dossier/sovbez>

Şarlak, Zeynep, “Milli Güvenlik Kurulu,” der., Ahmet İnel ve Ali Bayramoğlu, *Almanak Türkiye 2006-2008: Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim*, TESEV Yayınları, İstanbul, 2009, ss. 99-114.

The French White Paper on Defence and National Security,

http://www.ambafrance-ca.org/IMG/pdf/Livre_blanc_Press_kit_english_version.pdf.

Tunaya, Tarık Zafer, “Milli Güvenlik Kurulu ve Gerçekler,” *Milliyet*, 4 Nisan 1970.

İSVİÇRE YEREL YÖNETİM YAPISI VE KOMÜNLER

Oğuzhan GÖKTOLGA

İnönü Üniversitesi İİBF Uluslararası İlişkiler Bölümü
oguzhan.goktolga@inonu.edu.tr

ÖZET

İsviçre, tarihsel, toplumsal ve yönetsel birçok nedenden ötürü nevi şahsına münhasır bir devlettir. İdari yapılanması ve özellikle de yerel yönetimler yapılanmasının farklılığı ve yerel demokrasi mekanizmasının işletilmesinde açık ara dünya lideri olması, bu çalışmanın ortaya çıkışının temel nedenidir. Bu çalışmada İsviçre yerel yönetimlerinin önemli bir unsuru olan belediyeler (komünler) ele alınmıştır. Komünlerin idari ve mali yapıları ve işleyişleri incelenmeye çalışılmıştır. Sonuç kısmında ise, güçlü yerel yönetimler-yerel demokrasi ilişkisinin her iki tarafın da birbirini desteklediği ve geliştirdiği bir ilişki türü olmasından hareketle, başta Türkiye olmak üzere demokrasisini ve yerel yönetimlerini güçlendirmek isteyen ülkelerin, kendi yerel yönetim mekanizmalarını inşa/revize ederken İsviçre yerel yönetim yapılanmasından yararlanabilecekleri belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: İsviçre, komün, yerel yönetim, yerel demokrasi.

LOCAL GOVERNMENT STRUCTURE AND COMMUNES IN SWITZERLAND

ABSTRACT

Switzerland is a sui generis country because of many historical, social and administrative reasons. Starting point of this study is that; governmental, especially local governmental formation of the country is quite different and Switzerland is by far the leader country in the field of local democracy. In this study we aim to analyze municipalities (communes) which are the primary elements of local governments in Switzerland. As a result, it is stated that powerful local governments- local democracy relation is a kind of relation in which both parties of the relation make each other stronger. Thus, countries like Turkey desiring to deepen their democracies and strengthen their local governments have to seriously analyze Swiss local democracy system while constituting/revising their democratic and local governmental structures.

Keywords: Switzerland, commune, local government, local democracy.

GİRİŞ

Yerel yönetimler, sınırları belli bir coğrafyada yaşayan insanların ortak ihtiyaçlarını karşılaması ve genel refahı sağlaması amacıyla kurulmuş, karar organları seçimle iş başına gelen tüzel kişilerdir (Gül vd., 2014: 42). Yerel yönetimlerin varlıkları siyasal, yönetsel, toplumsal ve ekonomik etkenlere dayanmaktadır. Yerel yönetimler siyasal açıdan ulus bütünlüğünün sağlanması ve demokrasinin tabana yayılmasına katkı sağlamaktadır. Yönetsel açıdan bakıldığında ise özetle yerel yönetimler, merkezi yönetimin eksik ve yetersiz kaldığı bazı kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde merkezi yönetime bir alternatif olma özelliği göstermektedir. Toplumsal açıdan bakıldığında, yerel yönetimlerin toplumsal birlikteliğe ve toplumsal gelişmeye katkı sağladığı görülmektedir. Ekonomik

açıdan da yerel yönetimlerin varlığı kaynaklarının optimum kullanımı ilkesi ile yakından ilişkilidir (Özer, Önen, 2016: 3013-314).

Kanton kelimesi Fransızca kökenli bir kavram olup, İsviçre tarihinde ilk olarak Helvetik dönemde (1798-1803) kullanılmaya başlanan ve İsviçre’yi oluşturan 26 Anayasal birimden her birine verilen addır (Germann, Klöti: 2004: 318). Kantonlar federe devletler olup, ayrı Anayasaları, Meclisleri ve hükümetleri bulunmaktadır. İsviçre Federal Anayasasının 3. maddesi uyarınca, “Kantonlar, Federal Anayasa ile özgürlükleri kısıtlanmadığı ölçüde özgürlerdir (Gülsün, 2016: 139).

İsviçre, Avrupa’nın tam ortasında yer almasına karşın Avrupa Birliği’ne üye olmaması; Fransa’ya sınırken ve belli oranda bir Fransız asıllı nüfusa sahipken milliyetçilik ve ulus devlet rüzgârından en az etkilenen ülkelerden biri olması, dört ulusal ve üç resmi dile sahip olması, hemen hemen hiçbir hammadde kaynağına sahip değilken 2016 yılı itibarıyla 210,7 milyar İsviçre Frankı (yaklaşık 211 milyar USD) ihracat gerçekleştirmiş olması; 2016 yılı sonu rakamları ile nüfusunun yaklaşık %23,3’ünün yabancılardan oluşması ve 180’i aşkın ülkenin vatandaşlarına ev sahipliği yapıyor olması; nüfusunun İsviçrelilerin kendi ifadeleriyle bir *Willensnation* yani üyelerinin iradelerine dayanılarak oluşturulmuş bir ulus olması gibi özellikleri nedeniyle nevi şahsına münhasır” bir ülkedir.

Bu kendine özgülüğün bir diğer yansıması da gerek ülke bazında gerekse yerel düzeyde gerçekleştirilen “doğrudan demokrasi” uygulamalarında İsviçre’nin açık ara dünya lideri olmasıdır. Bu çalışmada, doğrudan demokrasinin ortaya çıkışında ve işleyişinde hem özne hem de nesne konumunda olan İsviçre yerel yönetimleri, spesifik olarak da komünler ele alınacaktır. Bu bağlamda, öncelikle İsviçre’nin tarihi ana hatlarıyla anlatılıp, idari yapılanması ele alınacaktır. Ardından, İsviçre’ye ilişkin temel sosyal ve ekonomik göstergelere yer verilecektir. Daha sonra, komün tanımı yapıp, komünlerin idari yapılanmaları ele alınacak, son olarak da komünlerin mali yapıları federal ve kantonal yönetimle olan ilişkileri bağlamında ele alınacaktır.

1. İsviçre’nin Kısa Tarihi ve İdari Yapılanması

Modern İsviçre esas itibarıyla Fransa, Almanya ve İtalya arasında kalan bir bölgede, Cenevre Gölü’nden Konstanz Gölü’ne, Jura’dan Alpler’in eteklerine kadar uzanan bir bölgede yer almaktadır. Ancak, Orta Çağ’ın sonuna kadar bu bölgede ne siyasal ne de kültürel bir birliktelik mevcuttur (Fahrni, 1994: 10).

Roma İmparatorluğu’nun Alpler’in kuzeyine kadar genişlemesi öncesinde bugünkü İsviçre Bölgesi’nde Helvetliler (ki bugün İsviçre’nin uluslararası plaka sistemindeki simgesi olan CH Confoederatio Helvetica’nın kısaltılmış halidir) ve Rahaetionlar gibi çok sayıda Keltli kavim ikamet etmekteydi. Julius Ceaser’in M.Ö. 58’de Galyalıları yenmesinin ardından bugünkü İsviçre toprakları Roma hakimiyetine girmiştir (Fahrni, 1994: 11).

1291 yılı, İsviçre tarihi açısından oldukça önemli bir tarihtir. Çünkü İsviçre’nin kuruluşu bu tarihe dayandırılmaktadır. Habsburg Prensi I. Rudolph öldüğünde, bugünkü İsviçre topraklarındaki Uri, Schwyz ve Unterwalden yönetimleri kamu barışını sağlamak için bir antlaşma imzalamışlardır. Bugün, Orta İsviçre’de yer alan dört kantonu oluşturan bu yönetimler arasında 1 Ağustos 1291 tarihinde imzalandığı varsayılan ve *Bundesbrief* olarak adlandırılan bu Antlaşmayla taraflar birbirlerine “sonsuz dek yardımlaşma” taahhüdünde bulunurlar. Bu belgeye ilişkin İsviçre

kaynaklarında efsanevi anlatımlar söz konusudur. Belgenin ne zaman imzalandığı net olarak bilinmemekle birlikte 1 Ağustos 1291’de imzalandığı kabul edilir ve 1 Ağustos günü İsviçre Ulusal günü olarak kutlanmaktadır. Bu efsanevi anlatımın, biraz da çok kültürlü bir topluluğa ortak bir tarih ve ortak semboller yaratmak amacıyla oluşturulduğu düşünülmektedir. Bu amaç çerçevesinde sadece 1291 Antlaşması değil, gerçekte yaşayıp yaşamadığı şüpheli olan Wilhelm Tell, tek bir kavim olarak Helvetliler, Alpler ve “gönüllü hizmet” (military service) ortak tarih yaratma çabasına yönelik figürlerdendir (Linder, 2009: 22).

Başlangıçta üçlü bir birliktelik olarak kurulan bu ittifak, bugün itibarıyla 26 kantonluk bir konfederasyona evrilmiştir (İsviçre’nin uluslararası plaka kodu olan CH Confoederatio Helvetica’nın kısaltılmış halidir). Ancak, İsviçre yönetim yapısının konfederalizmden çok federalizme yakın olduğu söylenebilir. Nitekim, İsviçre’nin 1291 yılında üç Kanton arasında “daimi işbirliği” parolasıyla kurulduğu, ancak zaman içerisinde birliğe dahil olan Kantonların egemen devletlerin ulusal bir hükümet oluşturmak adına bazı haklarından vazgeçtikleri ve yönetim yapısının konfederasyondan federasyona doğru evirildiği belirtilmektedir (Linder, 2009: 8). İsviçre’de karar alma ve alınan kararların uygulanması büyük oranda federal yönetim, kantonlar ve komünlerin birbirleriyle işbirliğine bağlı olduğu için İsviçre federasyonu tipik bir “işbirliğine dayalı federalizm” (cooperative federalism) olarak tanımlanmaktadır (Ladner, 2007: 16).

İsviçre yönetim yapısı, ne tam olarak klasik anlamda başkanlık sistemi, ne de tam olarak parlamenter sistem sınıflandırmasına uymaktadır. Başkanlık sistemi ve parlamenter sistemin temel özelliklerine ters düşen bazı özellikleri mevcuttur. Başkanlık sistemiyle uyuşmayan özelliklerine bakacak olursak, öncelikle Anayasa en yüksek otoritenin “başkan” değil, “parlamento” olduğunu belirtmektedir. Bunun yanı sıra, hükümeti Parlamento seçmektedir. Parlamento tarafından seçilen hükümet bütün üyeleriyle birlikte “Devletin Baş” olma fonksiyonunu da icra eder. Doğrudan seçilen bir Devlet Başkanı olmayıp, Hükümet Üyelerinden her biri birer yıllık süreyle hükümetteki görevine ek olarak Devlet Başkanlığı görevini de yürütür. Üçüncü olarak, Hükümet ve/veya Devlet Başkanı’nın Parlamento kararlarını veto etme hakkı bulunmamaktadır.

Parlamenter sistemle uyuşmayan özelliklerine gelecek olursak, öncelikle Hükümet bir kez seçildikten sonra hükümet hakkında güven oylaması ve hükümet üyelerinin Yüce Divan’a gönderme söz konusu değildir. İkinci olarak, İsviçre Hükümeti, 1959 yılından itibaren “Sihirli Formül” olarak adlandırılan bir formül çerçevesinde çok partili bir koalisyonlardan oluşmaktadır. Bu koalisyonların başlangıç tarihi olan 1959’dan beri koalisyonlar herhangi bir koalisyon metnine bağlı olarak kurulmamaktadır. Bunun yanı sıra, hükümet üyelerinin seçilmesi aşamasında meclis üyesi olmaları şartı dikkate alınırken, hükümet üyelerini seçecek milletvekillerinin partilerinin belirlediği adaya oy vermek zorunluluğu bulunmamaktadır. Özetle, hükümetin kurulması ve işlemesi yazılı olmayan teamüllere bağlıdır. Üçüncü olarak, hükümet üyeleri kendi partilerinin çizgisini veya programını takip etmek zorunda değildirler. Bir komite olarak karar verirler ve bireysel olarak hükümet kararını benimsemeseler bile bu kararın arkasında dururlar. Dördüncü olarak, güçlü bir parti disiplini söz konusu değildir. Milletvekilleri, kendi partilerinden olan bir hükümet üyesinin (bakanın) önerisinin aleyhinde oy kullanabilmektedirler. Beşinci olarak, 1959 yılından itibaren hükümetin tamamının aynı anda değiştiği vaki değildir. Yeniden seçilmek isteyen hükümet üyeleri büyük oranda yeniden

seçilmişlerdir. Son olarak, hükümetin seçilmesinde Parlamentonun iki kanadı da eşit hakka ve yetkiye sahiptir (Fleiner vd., 2012: 72).

2. İsviçre'ye İlişkin Temel Sosyal ve Ekonomik Göstergeler

Ülke nüfusu 2016 yılı sonu itibarıyla 8.419.550 kişiden oluşmaktadır (bfsa.admin.ch). Bu nüfusun 2.101.146'sı İsviçre vatandaşı olmayan kişilerden oluşmaktadır ki bu rakam toplam nüfusun yaklaşık 24,95'ini oluşturmaktadır. Diğer bir ifadeyle İsviçre'de yaşayan neredeyse her dört kişiden biri yabancı uyrukludur. Ülkede 180'den fazla ülkeden insanın yaşadığı belirtilmektedir (bfsa.admin.ch). Bu durum, İsviçre'nin dikkate değer özelliklerinden birini oluşturmaktadır.

İsviçre'nin bu kadar farklı sayıda ve çeşitlilikteki yabancıyı çok ciddi sorunlarla karşılaşmaksızın bünyesinde barındırabilmesinin temel nedenlerinden bir tanesi, İsviçre'nin yerli nüfusundaki çeşitliliğidir. İsviçre'nin yerli nüfusu Alman, Fransız ve İtalyan kökenlilerden oluşmaktadır. Yerli nüfusun yaklaşık %70'i Almanca, %22'si Fransızca ve %7'si %1'den daha azı Romansch dilinde konuşmaktadır. Romansch dili ülkenin kuzeydoğusundaki dağlık alanlardaki köylülerin bir kısmınca konuşulan, yok olmaya yüz tutmuş Latince kökenli bir dildir. Ülkede yaşayan yabancılar da bu istatistiğe dahil edildiğinde rakamlarda ciddi farklılaşmalar oluşmaktadır. Ülkedeki bütün nüfus dikkate alındığında yaklaşık %65'in Almanca, %20'nin Fransızca, %6'nın İtalyanca ve %0,5'inin Romansch ve %8,5'inin diğer dilleri konuştuğu görülmektedir (Linder, Steffen, 2006: 1). Ülkede Almanca, Fransızca ve İtalyancanın yanı sıra Romansch dili "milli dil" ve "resmi dil" olarak kabul edilmektedir. Ancak, İsviçre Anayasasında Romansch dilinin Romansch konuşan insanlarla iletişim kurulduğunda resmi dil olduğunu belirten ayrı bir ibare vardır (m. 69).

3. Komünler

İsviçre'de yerel yönetim dendiğinde daha çok belediyeler yani komünler anlaşılmaktadır. Belediye de, "en küçük siyasal birimler" olarak tanımlanmaktadır (Federal Chancellery, 2013: 15). Belediyeler, "bölgeler" veya "departmanlar" gibi daha üst bir yönetim tarafından yaratılan ve hiyerarşik idari yapıya dâhil edilen yapay alt sistemler olmayıp aksine, kendi tüzel kişilikleri olan ve tarihsel olarak da çoğu zaman kantonlardan ve İsviçre devletinden daha eskilere uzanan özgün "siyasal" varlıklardır (Geser, 2004: 350). İsviçre yönetim yapısında sadece bir alanda yetkilendirilmiş olan "uzmanlaşmış belediye" olarak da adlandırılan yerel yönetim birimleri de vardır. Uzmanlaşmış belediyeleri, Türk idari yapısı içerisindeki belediyelerden çok "hizmet yerinden yönetim yapıları" gibi değerlendirmek daha doğru olacaktır. Bu tür birimler, coğrafi anlamda birden fazla belediyenin sınırları içerisinde tek bir alanda yetkilendirilmiş birimlerdir. Bu tür yapılar İsviçre'nin her bölgesinde yaygın olmakla birlikte daha çok Almanca konuşan bölgelerde yaygındır. Sayıları 4000'in üzerindedir. En yaygın olanı "okul yönetimleri" dir (Fleiner vd., 2005: 135). Sosyal güvenlik ve fakirlerin korunması alanında da bu tür yönetimler mevcut olup, eski etkinliklerini devam ettirememektedirler. Bu tür örgütlenmelere bir diğer örnek de kiliselerdir. Kiliseler de sınırları belediyelerle aynı olmayan örgütlenme alanlarına (Kirchgemeinden) sahiptir (Marxer, Pallinger, 2011: 160). Çalışmamızın konusu dikkate alınarak, bu tür yönetimler çalışmanın dışında tutulmuştur. Bu çalışmada yerel yönetim ve belediye kavramlarıyla Türk idare sistemindeki belediyelerin muadili olan idari yapılar kastedilmektedir.

İsviçre’de komünlere ilişkin akılda tutulması gereken belki de ilk şey, komünlerin “küçük” birimler olduklarıdır. İsviçre’de Belediyelerin sadece % 4’ünün nüfusu 10.000’in üzerindedir. Nüfusu 5.000’in üzerinde olan belediyelerin toplam belediye sayısına oranı ise % 10 civarındadır. İsviçre’deki belediyelerin yaklaşık % 85’inin nüfusu 5.000’in altındadır (Ladner, 2003: 2). Ancak, ülkedeki toplam nüfus dikkate alındığında, nüfusun %10’undan daha azı, nüfusu 1000’in üzerinde olan belediyelerde yaşamaktadır (Kübler, Ladner, 2003: 140).

3.1. Komünlerin İdari Yapılanmaları

İsviçre’de yerel yönetimler siyasal kurumlarını ve otoritelerini belirlemede önemli düzeyde bir özgürlüğe sahiptir. Bu durum, ülke genelinde çok sayıda yerel örgütlenme biçiminin oluşmasına sebebiyet vermiştir. Bu durumun temel nedeni, yerel yönetimlerin örgütlenmesinin Federal yasalarla değil, kantonal yasalarla belirleniyor olmasıdır. Bu, belediyelerin örgütlenmesine ilişkin en az 26 farklı yasal düzenleme olduğu anlamına gelir. Kantonların da belediyelerin idari teşkilatlanmalarını oluşturmada belediyelere belirli özgürlükler verdiği de göz önünde bulundurulduğunda bu farklılıkların daha da çeşitlendiğini söylemek mümkündür.

Belediyelerin idari yapılanmaları kantonal kanunlarla belirlendiği için, kantondan kantona farklıklar gösterse de, bir kanton içerisinde belediyelerin örgütlenmeleri ve işleyişi birbirlerine büyük oranda benzemektedirler. Belediyelerin işleyişinde üç önemli unsur vardır: Seçmenler, Belediye Yönetimi ve Belediye Meclisi. Burada öncelikle Belediye Yönetimine açıklık getirmek gerekir. Türkiye’de “Belediye Yönetimi” derken, Belediye Başkanı ve Belediye Meclisi ile Belediyenin idari yapılanması akla gelmektedir. Ancak burada Belediye Yönetimi’nden kastedilen şey, belediyenin “yürütme organı”dır. Almanca’da *gemeinderat* kelimesi ile karşılanan kavramı “Belediye Konseyi” veya “Yerel Konsey” olarak görmek daha doğru olacaktır. Federal Konsey örneğinden yola çıkılarak oluşturulan bu kurumlar, 3-7 kişiden oluşmaktadır ve doğrudan halk tarafından seçilirler. Neuchatel kantonu, bu durumun istisnası olup bu kantonda yerel hükümetler Belediye Meclisi tarafından seçilmektedir. Yürütme işlevini yürüten bu meclisleri bir başkan tarafından yönetilirler.

Yerel konseylerde Federal ve Kantonal hükümetlerden farklı olan bir uygulama, belediye başkanlarının ayrı olarak halk tarafından seçilmesidir. Federal ve kantonal düzeyde hükümet içerisinde bir kişi, geçici süreyle başkanlık görevine getirilir ve diğer hükümet üyelerine karşı bir üstünlüğü yoktur. Bunun yanı sıra, Federal ve Kantonal hükümetler kolektif bir birim olarak hareket ederler. Yerel yönetimlerde ise, Belediye Başkanı doğrudan halk tarafından seçilir ve diğer yerel hükümet üyelerinden farklı görev ve yetkileri vardır (Helbling, 2008:21). İsviçre’de siyaset, yerel düzeyde daha çok pragmatik ve sorun çözme odaklıdır. Vatandaşlar yerel seçimlerde siyasi partilerin dışında, vatandaş örgütlenmeleri tarafından gösterilen bağımsız adaylara da oy vermektedir. Yerel konseylerin üyelerinin yaklaşık % 30’u bağımsız olarak seçilmiş olan kişilerden oluşmaktadır (Ladner, 2010: 208). Ülkenin en büyük partileri olan ve Sihirli Formül çerçevesinde Federal Konsey’e (hükümete) üye veren partiler, yerel hükümetlerde de çoğunluktadırlar. Yerel hükümet üyeleri genelde bağımsızlar ve bu dört partinin üyelerinden oluşmaktadır. Hemen hemen hiçbir yerel konsey tamamen tek bir partinin seçilenlerinden oluşmamaktadır (Ladner, 2007: 18).

İsviçre’de belediyelerinin 5/6’sı seçmenler ve Belediye yönetimi (yerel hükümet) tarafından yönetilirler. Belediye Meclisleri sadece belediyelerin 1/6’sında mevcuttur (Fleiner vd., 2005: 442). Bir

beldede belediye meclisinin olup olmaması o beledyedeki nüfusa bağlıdır. Örneğin, Almanca konuşan bölgelerde nüfusu 8.000'in üzerinde olan beldelerde Belediye Meclisi varken, Fransızca ve İtalyanca konuşan bölgelerde daha küçük çapta beldelerde de Belediye Meclisi'nin olduğu görülür. (Ladner, Fiechter, 2012: 439). Fransızca konuşulan kantonlar olan Neuchâtel ve Cenevre kantonlarında, Belediye Meclisinin oluşturulması, nüfuslarına bakılmaksızın bütün belediyeler için zorunlu kılınmıştır (Fleiner vd., 2005: 442). Nüfusun kalabalık olmadığı yerlerde, gerek görüldüğünde halkın tamamı bir araya gelerek Belediye Meclisi işlevi görmüş olurlar. Doğrudan demokrasiye en çok yaklaşılacak bu uygulama İsviçre Belediyeleri'nin % 81,9'unda geçerlidir (Ladner, Fiechter, 2012: 440). İsviçre yerel yönetimleri konusunda etkin bir akademisyen olan Ladner, seçmenlerin tamamının katılımıyla gerçekleştirilen toplantılara *assemble* adını vermektedir. Diğer bir ifadeyle İsviçre'de Belediyelerin %81,9'unda Belediye Meclisi olmayıp, karar alma sürecine belirli dönemlerde ve belirli durumlarda halk doğrudan katılmaktadır. Başka bir ifadeyle Asamble karar vermektedir. Rutin olarak yılda iki veya üç kez toplanan Asamble'ler, İsviçre'deki düşük siyasal katılım da dikkate alınarak, az sayıda ve çoğu zaman da aynı grup veya kişilerin katılımıyla oluşturulduğu ve potansiyel olarak da yanlış kararların çıktığı toplantılar olduğu gerekçesiyle eleştirilmektedirler.

Belediyelerin yaklaşık %18'inde var olan Belediye Meclisleri tipik birer Meclis gibi çalışırlar: Karar alır, belediye idari teşkilatını ve yerel hükümeti denetler, bütçeyi ve belediye hesaplarını ve imar planını görüşüp onaylarlar. Bazı belediyelerde belediye çalışanları da Belediye Meclisi tarafından belirlenirler.

Belediye Meclislerinin büyüklükleri, belediyelerin nüfuslarına bağlı olarak 10 ile 120 üye arasında değişmektedir (Ladner, 2010: 203). Belediye meclis üyeleri nisbi temsil ilkesi çerçevesinde doğrudan halk tarafından seçilirler. Belediye Meclisi üyelikleri de Federal ve Kantonal Meclislerde olduğu gibi gönüllülük esasına tabidir. Yani temsilciler geçimlerini kazandıkları mesleklerine devam edip, belirli aralıklarla Mecliste görev yaparlar. Bu durum, Türkiye'de Belediye Meclisi üyelerinin durumuyla benzerlik göstermektedir.

Belediye Meclisleri, yasa çıkarma yetkisine sahip olmayıp, sadece idari kararlar alma ve yönetmelikler çıkarma yetkisine sahiptir. Burada, belediyelerin özerklikleri tartışmasına değinmek faydalı olacaktır. Belediyelerin otonomileri Federal Anayasa'da doğrudan garanti altına alınmayıp, 50. Maddenin 1. Fıkrasında "Belediyelerin özerklikleri kantonal hukuk uyarınca garanti altındadır" ifadesi yer almaktadır. Başka bir ifadeyle, belediyelerin özerkliklerini belirleyecek olan kantonlardır. Ancak, burada da sınır kantonların kendi otonomileridir. Kantonlar, Federal Anayasa'nın kendilerine verdiği özerklik alanı dışındaki bir alanda belediyelere özerklik veremezler (Fleiner vd., 2005: 136). Bu bağlamda, bir takım kantonlar Federal Anayasa'da kantonların ad olarak tek tek sayıldığı gibi, kantonal anayasalarında da belediyelerin adlarına yer vermişlerdir. Ancak çoğu kanton Anayasasında belediyeler isim isim yer almayıp, belediyelerin varlıklarının kantonal garanti altında olduğu ifade edilmektedir (Ladner, 2007: 9).

Belediyelerin özerklik alanlarının belirlenmesi, o kantonun tarihinde ve siyasal, idari geleneğinde belediyelerin ne kadar önemli olduğuna bağlıdır. Örneğin, Fransızca konuşan kantonlarda merkezi yönetimler daha öncelikli olduğu için belediyelerin özerklik alanları daha sınırlıdır. Buna karşılık

Almanca konuşan kantonlarda belediyelerin tarihi çoğu durumda kantonun tarihinden daha eski olduğu için, belediyelerin özerklik alanları daha geniştir (Geser, 2004: 354).

3.2. Federal Yönetim, Kantonlar ve Komünler Arasındaki Yapısal ve Mali İlişkiler

Federal yapıdan mütevellit ülke içerisindeki bütün farklılıklara karşın, vatandaşlık verilmesi sürecinin başlatılması, ilköğretim, okullaşma, belediye polisi (asayiş) ve belediye sınırları içerisindeki altyapı çalışmaları gibi birçok alandan belediyeler sorumludur. Belediyeler bu sorumluluklarının yanı sıra, yerel vergi miktarının belirlenmesi ve bu verginin toplanması hakkına da sahiptir. “Decentralization” ilkesinin İsviçre’de önemli bir ülke olduğunu her zaman akılda tutmak gerekmektedir.

Yetki ve sorumluluklardaki bu çeşitlilik, belediyelerin mali özerklikleriyle de desteklenmektedir. Belediyeler, gerek mal ve hizmetler üzerinden, gerekse gelir üzerinden vergi toplama yetkisine sahiptir. Bu durum, İsviçre’deki belediyeleri diğer ülkelerdeki belediyelerden ayıran en önemli özelliktir. Belediyeler, sadece kendi bütçelerini yapmakla kalmayıp, yerel vergi tayin etme hakkına da sahiptir. Komünlerin 2015 yılı itibarıyla toplam gelirleri 46,1 milyar CHF’dir ki, bu da ülke toplam geliri olan 214,1 milyar CHF’nin %21,53’üne tekabül etmektedir (FSO, 2017: 41). Konfederasyon ve federasyonlardan yapılan transferler, belediyelerin bütçelerinde %18’lik bir payla görece düşük bir seviyededir. Belediyelerin esas gelir kaynakları %46’lık bir oranla yerel vergiler ve %24’lük oranla harç ve alınan diğer ücretlerdir (Ladner, 2002: 815).

Bütün bu mali otonomilerine karşın, İsviçre Belediyeleri’nin en önemli sorunu daha önce de değindiğimiz gibi küçük ölçekli belediyeler olmalarıdır. Nerdeyse belediyelerin yarısının nüfusu 1.000’in altındadır. Ancak, nüfusun yaklaşık %90’ı, nüfusu 1000’in üzerindeki belediyelerin sınırları içerisinde yaşamaktadır (Ladner, 2010:201). Belediyelerin yetki ve sorumlulukları dikkate alındığında, birçok belediyenin sağlıktan eğitime, asayişten altyapıya birçok konuda yeterli kapasitesinin olmadığı görülmektedir. Bu sorunu çözerken belediyeler, belediyeler arası işbirliği anlaşmaları ve vatandaşların gönüllü olarak yarı zamanlı belediye hizmetlerine katılımı gibi yöntemler kullanmaktadır. “Komünler arası idari birlikler (Verwaltungs-gemeinschaften), iki veya daha fazla komünün bir araya gelerek bazı hizmet alanlarında birlikte hareket ettikleri resmi birlikteliklerdir. Ancak, bu uygulama çok sık görülen bir uygulama değildir. Onun yerine, belediyelerin bir araya gelerek oluşturdukları, özel hukuk hükümlerine tabi olarak işleyen işlevsel birlikler (Zweckwerbande), belediyeler arasındaki birlikteliklerde daha sık görülen bir uygulamadır (Geser, 2004: 387).

Bu uygulamaların yetersizliği karşısında, belediyelerin başvurdukları diğer bir yöntem diğer belediye(ler)le birleşme kararı almaktır. Yerellik, İsviçre kültüründe önemli, bir yere sahiptir, bu nedenle 1850’lerden son dönemlere kadar belediyeler birçok görevlerini yerine getiremeyecek kadar küçük olmalarına rağmen varlıklarını devam ettirmişlerdir. Yaklaşık 150 yıl belediyeler arasında herhangi bir birleşme kararının alınmadığı görülmektedir. Ancak, 1990’larla birlikte, sadece küçük belediyeler değil, büyük belediyeler de başka belediye veya belediyelerle birleşme kararı almıştır. Bu birleşmeler neticesinde 1990 yılında 3021 olan belediye sayısı 2008 yılı sonu itibarıyla 2636’ya düşmüştür. Belediye birleşmelerinde en çarpıcı gelişme Glarus kantonunda yaşanmıştır. 2006 yılında vatandaşlar, 27 olan belediye sayısının 3’e düşürülmesi için oy kullanmışlardır (Ladner, 2010: 213).

İsviçre İstatistik Ofisi (BFS) 1.1.2017 tarihi itibarıyla İsviçre'deki mevcut belediye sayısını 2225 olarak vermektedir (bfs.admin.ch).

Belediyeler, Federal değil, kantonal denetime tabidirler. Kantonlarda, Adalet Bakanlığı veya İçişleri Bakanlığı bünyesinde belediyelerden sorumlu birimler vardır. Bu birimler, bir yandan belediyelerin kamu maliyelerinin kontrolünü organize derken, diğer taraftan da belediye kararlarının kantonal yasal çerçeve içerisinde olup olmadığının kontrolünü organize ederler (Ladner, 2007: 15).

Kantonların belediyelerin iyi işlemeleri için bir takım önlemler aldığı da görülmektedir. Bu tür önlemler, kantonlarla belediyeler arasındaki pratikte var olan ilişkilerin içeriğini de belirlemektedir. Kantonların aldıkları bu önlemleri destekleyici önlemler, önleyici önlemler ve zorlayıcı önlemler olarak üç ana başlık altında toplamak mümkündür.

Destekleyici önlemler adından da anlaşılacağı üzere, belediyelerin mal ve hizmetlerin üretimindeki güçlerini desteklemek amacıyla alınan önlemlerdir. Ayni ve nakdi yardımlar, eğitim programlarının düzenlenmesi en sık görülen destekleyici önlemlerdir.

Önleyici önlemler, belediyelerin temel sorumluluklarını yerine getirmekten imtina etmelerini önlemek üzere alınan önlemlerdir. Denetim, bu önlem türünün temel bileşenidir. Belediyelere faaliyetlerine ilişkin raporlamanın zorunlu tutulması, belediyelerin idari yapılarının oluşturulmasında asgari standartların belirlenmesi, belediyelerin karar alma yetkisinde olan alanların tayin edilmesi, gerçekleşen bütçelerin kontrol edilmesi gibi önlemler bu kategoride yer alan önlemlere örnektir. Belediyelerin hangi alanlarda denetlenip denetlenmeyeceği, belediyenin bağlı olduğu kantondaki yasal düzenlemelere bağlıdır. Ama bununla birlikte, belediye ne kadar büyükse, kantonal denetimin de o kadar azaldığı, belediye ne kadar küçükse de otonomisinin o kadar sınırlandırılabilirdiği görülmektedir.

Zorlayıcı önlemler ise, belediyelerin görevlerini yerine getirmediğine kanaat getirildiği durumlarda uygulanan önlemlerdir. Kantonal ve federal yasalara aykırı belediye kararlarının iptali, belediyeler için bağlayıcı kantonal yasal düzenlemelerin çıkarılması, disiplin cezalarının uygulanması ve hukukilik denetimi bu önlemlerin başlıcalarıdır (Fleiner vd., 2005: 138).

Konfederasyon, kantonlar ve belediyeler arasındaki görev dağılımında, öncelikli olarak federasyonun, öncelikli olarak kantonların ve öncelikli olarak belediyelerin yetkili olduğu alanlar vardır: Para basılması, ulusal savunma, gümrükler, federal idarenin örgütlenmesi, sivil havacılık, demiryolları, posta hizmeti, uluslararası anlaşmalar, televizyon ve radyo yayıncılığı, nükleer enerji, ceza yasası, alkol, Federal Teknik Enstitülerinin kurulması ve işletilmesi, iltica, mesleki eğitim ve araştırma gibi alanların Federal Hükümet'in önceliğinde olduğunu görüyoruz.

Polis (asayiş) hizmetleri, din işleri, hastaneler ve kamu sağlığı, cenaze merasimleri, enerji politikaları, bölgesel planlama ve imar planlaması, burslar, yüksek öğretim, kantonal idari örgütlenmeler, ceza yargılaması, bölgesel ekonomik teşvik gibi alanlar da kantonların önceliğindedir.

Toplu taşıma (yerel düzeyde), gaz, elektrik ve su sağlanması, çöp toplama, vergilendirme, sosyal refah, kültür, yerel planlama, belediye idari örgütlenmesi gibi alanlar da belediyelerin önceliğindedir.

Arazi düzenlemesi, tarım, çevre koruma, sivil savunma, iş hukuku, medeni yargı ve ceza yargılaması, otoyollar ve yollar, sosyal güvenlik, ticaret ve sanayi, sağlık sigortası gibi alanların

Konfederasyon ve kantonların ortak sorumluluğunda olduğunu ve federal yönetim ve kantonların bu konuda işbirliği içerisinde oldukları görülmektedir.

Kantonal yolların yapılması, bakım ve onarımı; kamu sağlığı sistemi; okullar ve meslek eğitim, çevre koruma ve yerel planlama ve spor gibi alanlarda da kantonların ve belediyelerin işbirliği içerisinde olduğu görülmektedir (Schenkel, 2004: 396).

Yukarıdaki öncelik alanları dikkate alındığında kamu hizmetlerinin büyük oranda Kantonlar ve belediyeler tarafından verildiği görülmektedir. Bu durum, istihdam oranlarında da kendini göstermektedir. İsviçre’de federal düzey görece düşük olduğu için federal idare teşkilatı da kalabalık değildir. Zaten, kanton ve yerel düzeyde federasyon çalışanı bulunmamaktadır. Diğer bir ifadeyle merkezi yönetimin taşra teşkilatları bulunmamaktadır. Bu nedenle, federasyondaki istihdam oranı toplam kamu istihdamının sadece yaklaşık %9’undan ibarettir. Buna karşılık kantonlarda çalışan kamu personeli toplam kamu istihdamının %47’sini oluştururken, belediyelerde bu oran %34’tür (Ladner, 2007: 12). Bu durum, kamu harcamalarının paylaşımında da kendini göstermektedir. Kamu harcamalarının yaklaşık % 30’u (2005 rakamlarıyla %31,3). Federal yönetim tarafında gerçekleştirilirken, geri kalan yaklaşık %68’lik kısmı kantonlar ve belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu %68’lik dilimde Kantonların payı %40 iken, belediyelerin payı %26 civarındadır (Ladner, 2010: 202). Kantonal düzeydeki kamu harcamalarının ayrıntılarına bakıldığında, en çok harcamanın eğitim, sosyal güvenlik ve kamu sağlığı alanlarında yapıldığı görülmektedir. Bu üç alan belediyelerin de en çok harcama yaptıkları alanlardır (Ladner, 2007: 10). Federasyonun, kantonların ve komünlerin 2014 yılında yaptıkları kamu harcamaları aşağıdaki tabloda özetlenmiştir:

	Konfederasyon		Kantonlar		Komünler	
	Miktar (milyon CHF)	Yüzde	Miktar	Yüzde	Miktar	Yüzde
Genel Yönetim Giderleri	5.998	8.84	6.534	8.74	4.944	10.41
Savunma, Asayiş, Güvenlik	5.505	8.61	7.702	9.07	2.980	6.12
Ulusal Ekonomi	5.250	7.31	4.477	5.47	1.733	3.63
Ulaşım, Telekomünikasyon	8.916	15.91	6.199	7.97	4.478	10.25
Eğitim	6.141	9.12	23.945	28.05	12.189	24.78
Kültür, Eğlence, Spor, Kilise	478	0.65	1.683	1.92	3.237	7.38
Kamu Sağlığı	286	0.56	12.027	12.79	1.850	4.27
Sosyal Güvenlik	21.587	26.83	17.249	19.69	8.587	18.18
Çevre Koruma ve Planlama	938	1.55	1.451	1.87	4.273	9.73
Maliye ve Vergiler	9.626	20.62	3.986	4.43	2.136	5.25

Tablo : Konfederasyon, Kantonlar ve Komünlerin Yaptıkları Kamu Harcamaları (2014 yılı)

Kaynak: **Public Finances 2016**, Federal Department of Finance, FDF, Zürich.

Konfederasyon ve kantonlar, kantonlar ve komünler ve hatta Konfederasyon ve komünler arasındaki mali ilişkilere baktığımızda, farklı transfer ödemelerinin bu ilişkinin temelini oluşturduğunu görmekteyiz. Federasyonun toplam harcamasının sadece üçte biri kendi amaçları çerçevesinde olup, geri kalan üçte ikilik kısmı transfer ödemeleridir. Bu transferlerin büyük çoğunluğu kantonlara, bir kısmı da doğrudan belediyelere yapılmaktadır. Kantonlara yapılan

transferlerin üçte ikisi belirli amaçlar için yapılan transferlerden oluşmaktadır. Kantonlardan belediyelere yapılan transferler görece daha seyrek. Ancak buna karşın, kantonların yaptıkları toplam harcamaların dörtte biri belediyelere yapılan transfer ödemelerinden oluşmaktadır (Ladner, 2007: 12). Bu transfer ödemelerini 4 ana başlıkta toplamak mümkündür:

Kategorik bağışlar, belirli bir iş veya konu için verilen bağışlardır. Bu transferlerin hak edilmesi sıkı uygulama parametrelerine bağlıdır. Federasyon veya kantonlar, daha alt seviyedeki birimleri yapılan işe doğrudan müdahil olmak veya sıkı denetim yoluyla transfer yapılan işin kontrolünü sağlamaktadır. Federal düzeydeki transfer ödemeleri tarım sektörü, otoyollar ve yollar ve eğitim sistemi gibi alanlarda yoğunlaşmaktadır.

Para iadesi, bir diğer transfer ödemesi çeşididir. Geri ödemeler, kantonların federal ve kantonal sorumluluk alanlarındaki harcamalarını tazmin etme üzere düzenlenmiştir. Federal düzeydeki para iadelerinin büyük bir kısmı, otoyolların yapımına ilişkindir.

Proje Bağışları, bir alt birim tarafından yürütülen projelerin finansmanında kullanılır. Bu tür ödemeler, projeyi yürüten alt birimin resmi başvurusu olduğu takdirde yapılmaktadırlar.

Üst birimlerle gelir paylaşımı, her hangi bir alana veya projeye münhasır olmayıp, kantonların gelirlerinin belirli bir oranını Konfederasyona vermesi anlamına gelmektedir. Konfederasyon, kantonların gelirlerinin bir kısmından elde ettiği geliri yine kantonlara dağıtmaktadır. Ancak bu dağıtımda, kantonların ekonomik gelişmişlik düzeyleri önemlidir. Konfederasyon, “fiscal equalization” ilkesi çerçevesinde ekonomik olarak daha az gelişmiş kantonlara Konfederasyona ödediklerinden daha fazla ödeme yapılırken, ekonomik olarak görece daha çok gelişmiş kantonlar, Konfederasyona ödedikleri miktardan daha azını almaktadırlar. Bu bağlamda, Jura, Uri, Valais, Obwalden gibi kantonlar, Konfederasyondan daha fazla mali destek sağlamış olmaktadır (Schenkel, 2004: 398).

SONUÇ

Yerel yönetimler ve demokrasi arasındaki ilişkiye yönelik üç temel yaklaşım vardır. Bu yaklaşımlardan ilki Rousseau ve Condorcet’ nin yerel yönetimlerin ayrıcalıklı sınıfların çıkarlarını korumak için var olduğu iddiasına dayanmaktadır. Tolman Smith ancak merkezi bir yönetimin, yerelde toplumun güçlü kesimlerinin çıkarlarının öncelikli olduğu bir yönetimi engelleyebileceğini savunur (Tekeli, 1983: 4).

İkinci yaklaşım, Georges Langrod’un görüşleriyle özetlenebilecek yaklaşımdır. Langrod, yerel yönetim ile demokrasi arasında bir sebep sonuç ilişkisi olmadığını, birinin bulunmadığı bir ortamda diğeri bulunabileceğini belirtir. Langrod yerel yönetimlerle demokrasi arasında ilişki kurulmasını bir yanlış olarak görür. Bu yanlışın temelinde de üç faktörün etkili olduğunu belirtir: Batı uygarlığının gelişiminde iki kurumun da eş zamanlı gelişmesi; demokrasinin asıl temeli olan demokratik iklim ile demokratik kurumların birbiri ile karıştırılması; yerel yönetimlerin olası fakat kaçınılmaz olmayan demokratik işleyişinin genel demokrasi olarak anlaşılması (Yıldız, 1996: 5).

Üçüncü yaklaşım, yerel yönetimlerle demokrasi arasında zorunlu bir ilişki olduğu yönündedir. Bu yaklaşıma göre, yerel yönetimlerde bireylerin özgürlüklerini kullanabilmeleri daha kolaydır. Yerel yönetimler insanların özgürleştirilmesinde, kurumların demokratik yönetime yakınlığı ile

demokrasinin yaşanabilmesinde ve insanların demokratik eğitim kazanmalarında birincil kuruluşlardır (Görmez, 1997:62). Ancak demokrasi-yerel yönetimler bağlantısı tek taraflı bir bağlantı olmayıp, her iki tarafın da bağı güçlendirdiği bir ilişkidir. Diğer bir ifadeyle, demokrasi yerel yönetimlerin güçlü olmasını sağlarken, yerel yönetimlerin güçlü olması da demokrasinin yerleşikliğini pekiştirmektedir.

Gelişmiş demokrasilerin hemen tamamında yerel yönetimlerin de güçlü olması, üçüncü yaklaşımın daha da isabetli bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Bu nedenledir ki, Türkiye gibi demokratikleşme yolunda ilerleyen ve yerel yönetimlerini ve yerel demokrasisini güçlendirmek isteyen ülkelerin, yerel yönetim yapılanmasının ve yerel demokrasi uygulamalarının güçlü olduğu İsviçre yerel yönetim sisteminden öğrenecekleri birçok şey olduğu açıktır. Dolayısıyla, ülkemizde İsviçre yerel yönetimine ve yerel demokrasi mekanizmasına ilişkin çalışmaların sayısının artması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- GÜL, Hüseyin vd.** (2014), Türkiye’de Yerel Yönetimler ve Yerel Siyaset, Detay Yayıncılık, İstanbul.
- FAHRNI, Dieter** (1994), An Outline History of Switzerland: From the Origins to the Present Day , 6th Enlarged Edition, Pro Helvetia Arts, Council of Switzerland.
- Federal Chancellery** (2013), The Swiss Confederation: A Brief Guide, SFBL, Bern.
- FDF (Federal Department of Finance)** (2017), Public Finances 2016, Zürich.
- FLEINER, Thomas, MISIC Alexander, TÖPPERWIEN Nicole** (2005), Swiss Constitutional Law, Kluwer Law International, Netherlands.
- FSO Federal Statistics Office** (2017), Statistical Data on Switzerland 2017, Neuchatel.
- GESER, Hans** (2004), “The Communes in Switzerland”, *Handbook of Swiss Politics*, ed. Ulrich Klöti, vd., Neue Zürcher Zeitung Publishing, Zürich, ss. 349-391.
- GERMANN, Raimund E., KLÖTİ, Ulrich** (2004), “The Swiss Cantons: Equality and Difference”, *Handbook of Swiss Politics*, ed. Ulrich Klöti, vd., Neue Zürcher Zeitung Publishing, Zürich.ss. 317-348.
- GÖRMEZ, Kemal** (1997), Yerel Demokrasi ve Türkiye, Ankara, Vadi.
- GÜLSÜN, Ramazan** (2016), “İsviçre Hükümet Sistemi”, *International Journal of Legal Progress*, Volume: 2, No: 2, ss. 127-153).
- HELBLING, Marc** (2008), Practising Citizenship and Heterogeneous Nationhood Naturalisations in Swiss Municipalities, Amsterdam University Press, Amsterdam.
- KÜBLER, Daniel, LADNER, Andreas** (2003), “ Local Government Reform in Switzerland”, *Reforming Local Government in Europe*, ed. Norbert Kesting, Urban Research International, Leske.
- LADNER, Andreas** (2002), “Size and direct democracy at the local level: the case of Switzerland”, *Environment and Planning C: Government and Policy*2002, volume 20, pages 813- 828.
- LADNER, Andreas** (2003), Parliament and Executive in Swiss Local Government: Lay People Politicians and Consociationalism, Paper presented at the Conference “Political Executive in Local Government”, October 2-4, 2003, University of Southern Denmark, Odense.
- LADNER, Andreas** (2007), Local Government and Metro-politan Regions: Switzerland, IDHEAP Work Papers, Lausanne.
- LADNER, Andreas** (2010), “Switzerland: Subsidiarity, Power-sharing, and Direct Democracy”, *The Oxford Handbook of Local and Regional Democracy in Europe*, edited by Frank Hendriks, Anders Lidström, and John Loughlin.

- LADNER, Andreas, FIECHTER, Julien** (2012), “The Influence of Direct Democracy on Political Interest, Electoral Turnout and Other Forms of Citizens’ Participation in Swiss Municipalities”, *Local Government Studies* Vol. 38, No. 4, 437–459.
- LINDER, Wolf, STEFFEN, Isabelle** (2006), *Ethnic Structure, Inequality and Governance in the Public Sector in Switzerland*, United Nations Research Institute for Social Development,
- LINDER, Wolf** (2009), *Swiss Democracy: Possible Solutions to Conflict in Multicultural Societies*, Palgrave Macmillan, UK.
- MARXER, Wilfried; PALLINGER, Z. Tibor** (2011), “Direct Democracy at the Local Level: A Comparison of Eight Municipalities from Four Countries Around Lake Constance”, *Local Direct democracy in Europe*, ed. Theo Schiller, Springer Fachmedien, Germany.
- ÖZER, Mehmet Akif; S. Mustafa ÖNEN** (2016), *200 Soruda Yönetim Kamu Yönetimi*, Gazi Kitabevi, Ankara.
- SCHENKEL, Walter, SERDÜLT, Uwe** (2004), “Intergovernmental Relations”, *Handbook of Swiss Politics*, ed. Ulrich Klöti, vd., Neue Zürcher Zeitung Publishing, Zürich.ss. 393-427.
- TEKELİ, İlhan** (1983), “Yerel Yönetimlerde Demokrasi ve Türkiye’de Belediyeciliğin Gelişimi”, *Amme İdaresi Dergisi*, Cilt: 16, Sayı: 2, ss. 3-22
- YILDIZ, Mete** (1996), “Yerel Yönetimler ve Demokrasi”, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, Sayı: 5/4, ss. 3-15.
- Federal Constitution of the Swiss Confederation, <https://www.admin.ch/opc/en/classified-compilation/19995395/201702120000/101.pdf>
- www.bfs.admin.ch Fedearl Statistics Office of Switzerland

TÜRKİYE'DE ÇOK PARTİLİ HAYATA GEÇİŞ SÜRECİNDE KURULAN SOSYALİST PARTİLER

Mehmet KOCA

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı
mehmetkoca4x4@gmail.com

ÖZET

II. Dünya Savaşı yılları Türkiye tarihi açısından iç politikanın, tamamen dış politikaya bağlı olarak gelişip değişkenlik gösterdiği yıllardır. Türkiye, batı bloğunda yer almak için batının siyasal sistemlerine uyum sağlayacak adımlar atması gerektiğinin de bilincindeydi. Öncelikle iç siyasal sistemin ve kurumların düzenlenmesi gerekiyordu. Bu anlamda tek partili sistemin terk edilerek çok partili hayata geçmek, dış dinamikler açısından bir zorunluluktu. Ocak 1946 yılında Demokrat Parti kuruldu ve 27 yıllık tek partili siyaset dönemi sona erdi. Haziran 1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliğin ardından sınıf esasına dayalı parti ve dernek kurulmasının yasal zemini oluşmuş ve kısa sürede ardı ardına birçok parti ve sendika kurulmuştur. Kurulan bu partilerin büyük çoğunluğu sosyalist eğilimli olmuştur. II. Dünya Savaşının sona ermesinden sonra Türkiye, Sovyetler Birliğiyle yaşadığı krize rağmen ilişkilerini düzeltmeye gayret gösterse de bu durum bir sonuç vermemiş ve savaş sonunda Sovyetler Birliğinin, Türkiye'den bir takım taleplerde bulunması ilişkileri kopma noktasına getirmiştir. Savaş sonunda oluşan Sovyet tehdidine karşı Türkiye ise ABD'ye yakınlaşmayı seçenek olarak görerek bu doğrultuda hareket etmiş böylece soğuk savaş döneminde uygulanacak olan Türk dış politikasının temelleri bu dönemde atılmıştır. Ayrıca Türk-Sovyet ilişkilerinin bozulması ülke içerisindeki siyasetin de yön değiştirmesine sebebiyet vermiş, Türk solu üzerindeki baskıların daha da artmasına yol açmıştır.

Anahtar Kelimeler: Soğuk Savaş, Çok Partili Hayat, Sosyalizm, Anti-Komünizm, Demokrasi, Seçim

SOCIALIST PARTIES FOUNDED IN THE ERA OF TRANSITION TO MULTI PARTY SYSTEM IN TURKEY

ABSTRACT

In the years of World War II, in terms of Turkey's history, domestic policy has totally developed and changed depending on foreign policy. Turkey was well aware that it needed to take steps to adapt to the political systems of the West to take part in the western bloc. Firstly, the internal political system and institutions had to be regulated. For this aim and under the influence of external dynamics it was necessary to abandon the one-party system and pass to a multi-party life. In January 1946, the Democratic Party was established and the 27-year period of one-party politics ended. In June 1946, following the amendments was made in the Law on the Associations, the legal basis for the establishment of class-based parties and associations was formed, and many parties and trade unions were established shortly afterwards. The majority of these parties were socialist-oriented. After the end of World War II, Turkey tried to improve relations with the Soviet Union in spite of the crisis it experienced but this situation did not yield any result; at the end of the war, Soviet Union brought the relations to the point of breaking because of her demands from Turkey. Against the Soviet threat, which emerged at the end of the war, Turkey opted to approach to the US and moved accordingly, which laid the foundations of the Turkish foreign policy to be

implemented during the cold war period. Moreover, the deterioration of Turkish-Soviet relations caused changes the political direction in the nation; this has led to further pressure on the Turkish left.

Key Words: Cold War, Multiparty Life, Socialism, Anti-Communism, Democracy, Election

1. GİRİŞ

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte, tüm dünyada, tek parti yönetimine dayanan siyasal sistemlerin gözden düşmesi ve serbest seçime dayanan çok partili demokrasilerin canlanmasına neden olmuştu. Bu siyasal değişimi destekleyen ortam elbette Türkiye'yi de etkiliyordu. Tek parti yönetimi boyunca kendilerini siyasal alanda meşru bir biçimde temsil ve ifade etme olanağı bulamayan muhalefet akımları, 1945 yılında gerek yönetime karşı uzun zamandır oluşan birikimlerden ve gerekse İkinci Dünya Savaşı sırasında izlenen ekonomik politikaların yarattığı ağır ekonomik ve sosyal sorunlardan dolayı kendilerine geniş bir toplumsal taban bulma olanağına sahip oldular. Savaş sonunda gerek iktisaden egemen sınıflar gerekse yoksul halk kitleleri ve geniş bir aydın zümre, CHP'ye karşı kesin bir tutum içinde bulunuyorlardı (Timur, 2003: 9). Dörtlü Takririn¹ CHP içinde reddedilmesi, bu önermelerinde dört milletvekili, iktidarın artan hoşgörüsünden ve uluslararası gelişmelerden cesaret alarak “milli hâkimiyetin tek tecelli yeri olan TBMM’de, hakiki bir murakabenin sağlanmasını, demokratik müesseselerin serbestçe doğup yaşamasına engel olan ve Anayasa’nın halkçı ruhunu kısıtlayan bazı kanunlarda değişiklik yapılmasını ve parti tüzüğünde yine bu maksatların icap ettirdiği tadillerin hemen icrasını” teklif ediyorlardı (Timur, 2003: 17-18). Parti içi muhalefet sona ermemişti. Tam tersine 15 Ağustos 1945’te TBMM’de Birleşmiş Milletler Antlaşmasının² görüşülmesi sırasında söz alan Menderes, Birleşmiş Milletler Anayasası’nın siyasal özgürlüklerle kişi hak ve özgürlüklerini teminat altına aldığını belirterek, bu belgeyi imzalamış ülkelerin iç yönetimlerinde de ulusal egemenliği kurmak zorunda olduklarını belirtti. Menderes, anayasanın ruhen demokratik olduğunu ve ulusal egemenlik temeline dayandığını, bu durumun Birleşmiş Milletler Antlaşması ile de tam bir uyum içinde olduğunu belirtmekle birlikte, fiili durum ile yazılı anayasa arasındaki bazı tutarsızlıkların ortadan kaldırılmasını da talep etti. Diğer yandan parti içi muhalefet, önerenin reddinden sonra görüşlerini Tan ve Vatan gazetelerinde ortaya koyarak CHP yönetimini eleştirmeye başladı. Menderes, Köprülü ve Fevzi Lütfü Karaosmanoğlu, ulusun yönetim üzerinde denetim sağlamasını, insan temel hak ve özgürlüklerinin teminat altına alınmasını ve anti-demokratik yasaların kaldırılmasını basında da talep etmeye devam ettiler. Başta Menderes olmak üzere, CHP’den ayrılanlar savaş koşullarında otokratik sistemin haklı görülebileceğini belirtilirken şimdiki dönemde parlamentonun hükümetin kontrolüne verilmesini, muhalefet partilerinin kurulmasını ve bireysel özgürlüklerin yeniden düzenlenmesini içeren bir bildiri yayınlamaya çalıştılar (Duman, 2012: 153). Bunun üzerine parti içi muhalefet, CHP yönetimi tarafından sert biçimde eşleştirildi ve partiden çıkarılmaya başlandı. 21 Eylül’de Menderes ve Köprülü partiden çıkarıldılar. Bu karar üzerine Bayar, 28 Eylül’de milletvekilliğinden istifa etti. 27

¹ Dörtlü Takrir, dört CHP milletvekili tarafından, Celâl Bayar, Refik Koraltan, Adnan Menderes ve Fuad Köprülü’nün Haziran 1945 başlarında Parti Grubu’na verdikleri bir önerenin adıdır.

² Bu Antlaşmayla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>; (05.12.2017) Ayrıca, http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanun_tbmcc_027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf (05.12.2017)

Kasım'da ise Refik Koraltan CHP'den çıkarıldı. Aralık ayı başında ise Bayar'ın yeni bir parti kuracağı haberi basında yer aldı. Gerçekten de 3 Aralık'ta Bayar partiden istifa etti. Ertesi gün, 4 Aralık'ta İnönü ile Bayar görüştü. Bu görüşmede yeni kurulacak siyasal parti konusunda güç birliğine varıldı. Görüldüğü gibi İnönü geçişin aşamalı ve tedrici olmasını tercih etmiş, süreç içinde liberalize edilen rejimin denetim altında kalmasına özel bir önem vermişti. İnönü'nün 1945 yılında Türkiye'de çok partili hayata geçiş kararını, geçiş zamanını, geçiş sürecini, geçiş biçimini ve geçişte rol alacak siyasal kadroları seçtiğini ya da en azından onayından geçtiğini belirtmek gerekir (Koçak, 1995: 134-154).

Türkiye'nin 1945 sonrası gelişmelerini değerlendirirken Sovyetlerle olan ilişkilerin üzerinde dikkatle durmak gerekiyor. II. Dünya Savaşı'ndan sonra SSCB'nin tek taraflı olarak 1925 yılında imzalanan Sovyet-Türk Dostluk ve Saldırmazlık Antlaşmasını feshettiğini açıklaması iki ülke ilişkilerinde yeni bir döneme girildiğinin habercisi olmuştur. 19 Mart 1945 tarihinde SSCB Dışişleri Bakanı Molotov, Sovyet Hükümetinin iki ülke arasında 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşmasını 7 Kasım 1935 tarihli protokol hükümlerine uygun olarak II. Dünya Savaşı'nda meydana gelen derin değişikliklerden dolayı yeni şartlara uymadığını bildirmiştir. Bu nedenle ciddi değişikliklere ihtiyaç duyulduğundan feshetme arzusunu Türkiye'nin, Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'e bildirmiştir. Sovyetler 7 Haziran 1945 tarihli 2. notasında mevcut sorunları; Kars, Ardahan ve Artvin'in Sovyet Rusya'ya bırakılması, Türk Boğazlarından SSCB'ye üsler verilmesi, 1936 tarihli Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin tadili ve ilgili devletlerin katılacağı bir konferansın tespiti olarak tanımlanmıştır.

1945-1946 yıllarında Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin bu tehditleriyle karşı karşıya kalması Türkiye'nin dış politikada Batı'ya yönelmesine neden olmuştur. Bu yüzden Türkiye, Batılıların kurduğu bütün siyasal, askeri ve ekonomik kuruluşlara katılmayı kendisine bir amaç saymıştır (Gönlübol, 1996: 311). İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Rusya'nın artık kendi kutbunu kurması ve ciddi bir tehdit olarak durması, Türkiye'nin bu ülkeyi "birinci derecede askeri ve siyasi tehdit olarak algılaması" sonucunu doğurmuştur (Kurban, 2014: 253)

ABD, İngiltere'den boşalan Ortadoğu coğrafyasını Ruslara bırakma ve onu bölgede egemen bir devlet yapma niyetinde değildir. Bu sebeple Sovyetler Birliği'nin İran ve Türkiye üzerinde kurmuş olduğu uluslararası politikayı hiçe sayan tavırları nedeniyle dış politikasında bazı değişiklikler yaparak Ruslara karşı çeşitli tedbirler almak zorunda kalmış ve Rus tehdidine karşı Türkiye'nin yanında yer almayı onu Ruslara karşı desteklemeyi kendi siyasetine uygun bulmuştur. Türkiye'nin üzerindeki Sovyet baskısı karşısında ABD, ilk olarak bir kısmının ödenmesi şartı ile Türkiye'den alacaklarından vazgeçmiştir. Ayrıca Amerika'nın Türkiye Büyükelçisinin ölümü üzerine cenazesi Missouri Zırhlısıyla gönderilmiştir. Bu göstergeler Amerika'nın açıkça Rusya'ya karşı Türkiye'nin yanında olduğunun göstergesidir (Akalin 2003: 11).

Türk-Sovyet geriliminin arttığı, nota savaşının başladığı bir dönemde Türkiye arkasına ABD'nin askeri ve ekonomik desteğini alarak iç politikada da demokratikleşme çabası içerisine girmiştir. Sovyetlerin 1925 Dostluk ve Saldırmazlık Anlaşması'nı yenilemeyeceklerini açıklaması ve Boğazlar meselesini yeni taleplerle tartışmaya açması verilen karşılıklı notalarla iki ülke arasında bir gerilim durumu açığa çıkarmıştı (Dokuyan, 2013: 121-122). Mevcut siyasal ortam Türk - Amerikan ilişkilerinde bir dönüm noktasını teşkil etmektedir. Türkiye Sovyet tehdidine karşı Amerika'ya sığınmıştır. Bu tarihten itibaren Amerika'nın Türkiye üzerindeki etkisi de artmaya başlayacaktır. Çok

partili yaşama geçişte ve bu sürecin içeriğinin belirlenmesinde Amerika'nın siyasal eğilimlerinin ciddi bir etkisi olmuştur.

2. Yasal Sosyalist Partilerin Kuruluşu ve Bazı Sosyalist Partiler

II. Dünya Savaşının sona ermesi Türkiye'yi hem içte hem dışta yoğun bir siyaset mesaisine boğdu. Dış politikada ABD, Rusya, Türkiye üçgeninde devam eden yoğun siyasi gelişmeler; iç politikada ise çok partili hayata geçilmesi için yapılan hazırlıklar ve akabinde Türkiye'de yeni partilerin kurulması ile legal sol partilerin kuruluşuna giden sürecin önü açılmış oluyordu. 14 Mayıs 1946'da Esat Adil Müstecaplıoğlu Türkiye Sosyalist Partisi'nin kuruluş dilekçesini İstanbul Valiliği aracılığıyla İçişleri Bakanlığı'na verdi. Dilekçe "Cemiyetler kanunu hükümlerine göre tesis etmiş olduğumuz, Türkiye Sosyalist Partisi adlı siyasi cemiyetin üçer nüshadan ibaret olan 68 maddelik programı, 43 maddelik nizamnamesi yüksek tetkikinize arz edilmiştir. Kanun hükümlerine tevfikan tecili ile faaliyetine izin verilmesini saygı ile rica ederim. Esat Adil Müstecaplıoğlu, Avukat, Türkiye Sosyalist Partisi kurucularından" şeklindeydi. Kurucu listesi de şöyle sıralanmıştır; Esat Adil Müstecaplıoğlu: Avukat, Macit Güçlü: Avukat İhvan Kabacıoğlu: Cami altı atölyesinde kaynakçı ustası, Aziz Üçtay: Türk Matbuat Teknisyenler Birliği Umumi Kâtibi (Topçuoğlu, 1976: 27). Çok geçmeden 20 Haziran 1946'da Dr. Şefik Hüsnü Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurar. Partinin kurucuları; Dr. Şefik Hüsnü Değmer: Reis ve Umum Kâtibi: Serbest Hekim, Ragıp Vardar: Teknisyen, Fuat Bileke: Kunduracı Ustası, Müntekim Öçmen: Gazeteci, Habil Amato: Dış Hekimi şeklindedir (İleri, 2003: 73). Gerek TSP gerekse TSEKP Türkiye Komünist Partisi'nin kadroları tarafından kurulmuştu. Yasal olanakların elvermesiyle illegal hayattan kısmen çıkarak yasal zeminde siyaset yapmaya başlayan Türkiye solunun bölünmesi, 1946 yılında işçi hareketini doğrudan etkilemiştir. Yarattıkları siyasal ve toplumsal etki itibarıyla TSP ve TSEKP kuruldukları dönem itibarıyla daha üzerinde durulması gereken partilerdir. Ancak bu dönemde "sol" parti olarak nitelenen yedi parti daha vardı (Olgun, 2011: 21). Bu partiler sol olarak nitelendirilmelerine karşın, ideolojik ve örgütsel olarak herhangi bir etki yaratamamışlardır. Bu partilerin, kendilerini solda ifade etmelerinin nedeni, bu tarihe gelene kadarki süreçte hem dünyada hem de Türkiye'de genel olarak sol kavramının sahip olduğu ideolojik popülerite ve sol hegemonyanın bir sonucudur.³

2.1. Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi

17 Haziran 1946'da kurulmuştur.⁴ Kurucuları; E. Ruhi Balkan, M. Şükrü Tokay, N. Deliorman, A. Esenkova ve İbrahim Tokay'dır⁵ (Aykol, 1996:55). Partinin amacı, memleketin kalkınması için

³ "Bir devletçi ve milli kalkınmacılık stratejisi olarak sosyalizm fikri, savaş (I. Dünya savaşı) sonrasının yükselişe geçen üçüncü dünyacılığı için de bir model haline gelmiş, bu akımın geliştirdiği siyasal stratejiler için bir tür ilham kaynağı oluşturmuştu. O dönem sosyalizm, emperyalizmin boyunduruğuna karşı milletin kurtuluşu olarak tanımlanıyordu. Sosyalizm, bu çerçevede içerisinde milli bir haslet olarak görülüyor, milleti az gelişmişliğin kısıncından çıkaracak ve bağımsız ve milli bir kalkınma yoluna sokacak bir gelişme stratejisi olarak düşünülüyordu." Bu durum sosyalizmin dünya üzerinde bir popülerite kazanmasının başlıca sebebi olmuştur. Doğan Erkan, "Türk Solunun Kısa Tarihi: Sosyalizmi Milliyetçilikle Eklemlenmek", Doğu-Batı, Kasım Aralık Ocak 2011-2012, (59), ss. 135-156

⁴ Türkiye Sosyalist İşçi Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (05.12.2017)

⁵ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (05.12.2017)

İngilizlerin İşçi Partisi'nin programına uygun olarak demokratik teşekküller kurmaktır. Böylece; işçi sınıfının menfaatlerini ön plana alarak şehirlerde, fabrikalarda, atölyelerde ve bütün müesseselerde çalışan ve elinin emeği ile geçinen vatandaşların içtimai durumlarını ıslah etmek, işçilerin ve çiftçilerin layık olduğu kıymet ve şerefi canlandırmak ve içtimai bir nizama bağlamak, işçi çiftçinin insani, medeni, kanuni, vatani ve milli hislerini inkişaf ettirmek, nihayet işçi ve çiftçinin istikbalini temin çarelerini aramaktır.

2.2. Türkiye Sosyalist İşçi Partisi

24 Mayıs 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları; Sabit Şevki Seren, Fehmi Ünal, Orhan Taner ve Orhan Arıburnu'dur⁶ (Aykol, 1996:54). Partinin amacı, komünizmin tahriklerini önlemek için vatandaşların haklarını korumak ve onlara emeklerini uygun bir durum sağlamaktır. Parti programının ana hatları, sınaî ve ticari işleri sosyal prensiplere göre ayarlamak, mülkiyet ve farksız olarak şahsi mülkiyeti tanımak, işçiye insani durum temin etmek, harbe ve haksızlıklara son vermeye çalışmak, istihsal kaynaklarının işletilmeleri neticesinde elde edilen serveti ammeye mal etmek, her nevi işçi birlikleri kurmak, işçilerin yarattığı serveti kendi mümessillerinin emaneti altında bulundurmak, bu servetin bir kısmını kendi şahsi hissesi olarak yevmiye halinde vermek, bir kısmını amme hizmetlerine tahsis ve bir kısmını da yeni istihsal sahasına yatırmak veya istihsal vasıtalarını yenilemeye ayırmak, kooperatiflere yer vermek, işçilerin ailevi genel durumlarıyla ilgilenmek, Cumhurbaşkanını beş yılda bir defa tek seçimle seçmek, dış siyasette milletlerarası nizamata ön planda bulundurmak (Bayır, 2011: 62-63).

2.3. Liberal Demokrat Partisi

11 Mart 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları, Kazım Demir Arslan, Sabri Manyas, Abdülkadir Ataç, M. Suphi Kuladır.⁷ Partinin amacı, milli sınırlar içinde yaşayan vatandaşlara iyi bir hayat sağlamak suretiyle milli bünyeyi kuvvetlendirmek ve böylece memleketi her bakımdan kalkındırmaktır. Cumhurbaşkanı olan zat iki defadan fazla seçilemeyecek, askerlik müddeti asgari hadde indirilecek, inhisarlar kaldırılacak ve ticarete serbesti esas olacaktır. Devlet ve belediyelerce işletilen müesseseler milli şirketlere mal edilecek, vergi sistemleri ıslah ve tahsilâta basit usul ihtiyar olunacak, memlekette muayyen bir nüfus ve iskân siyaseti takip ve dış siyasette birlik esası şart olacaktır (Efe, 2006: 15).

2.4. Türk Sosyal Demokrat Partisi

26 Nisan 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları, Cemil Alpay, Mustafa Yıldız ve H. Sadık Açarlı'dır.⁸ Partinin amacı, bütün vatandaşların hak ve hukukunu siyanet ederek Türk Devletine

⁶ http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (05.12.2017); Türkiye Sosyalist İşçi Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (05.12.2017)

⁷ Liberal Demoktar Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (05.12.2017); <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (05.12.2017)

⁸ Türk Sosyal Demokrat Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (06.12.2017) <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (06.12.2017)

dünya müvanezesinde layık olduğu mevki sağlamaya ve idare harici siyasette beynelmilelciliğe doğru bir istikamet takip etmektir. Programın ana hatları; din, mezhep farkı gözetmeksizin bütün vatandaşlara her türlü hürriyet vermek, işçi ve çiftçilerin hayat şartlarını düzenlemek, kabinede bir Emekliler Bakanlığı kurmak, her nevi sermayenin cemiyetin yararına uygun şekilde kullanılmasını sağlamak, iktisadi ve zirai faaliyete sosyalizm prensiplerine göre veçhe vermek ve müstahsil zümre arasında işbirliği temin etmektir (Bayır, 2011: 62).

2.5 Sosyal Adalet Partisi

13 Eylül 1945 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları, Ziyeti Temelveren, Muharrem Zeki Korgunal İhsan Temelveren'dir.⁹ Partinin amacı, sosyalizm, adalet ve devletçilik prensiplerinin tahakkukudur. Bu maksatta ekonomik siyasette program sosyalist prensiplere göre ayarlanacaktır. Programın ana hatları; parti, bütün millete şamil olmakla beraber ilk önce kalkınması gereken işçi ve topraksız veya az topraklı çiftçi kütlesinin ihmal edilmiş olan demokratik haklarını ele alacak, milli savunma işleri Türk ırkından olanlara tahsis edilmekle beraber dış siyasette beynelmilelciliği benimseyecektir. Müslümanlık esas olmakla beraber bütün dinlere ve mezheplere hürmet olunacaktır. Mülkiyet konusunda ise, insan hayatı bakımından fena vaziyette olanları, orta duruma çıkartıncaya kadar mülkiyet, zenginler aleyhine tahdit edilecek ve fakat bu, zenginlerin imhası demek olmayacaktır. Ekonomide lüks kanun dışı edilecektir (Efe, 2006: 16).

2.6 Çiftçi ve Köylü Partisi

24 Nisan 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları, Sıddık Sümer, İbrahim Öztürk, Şükrü Tokay'dır¹⁰ (Aykol, 1996:54) Partinin amacı, Türk çiftçisinin inkişafını sağlamaktır. Programın ana hatları, zirai sanayinin inkişafı için bir Milli İmece Bankası kurulacak, toprak reformu yapılarak zirai mülklerin çiftçi ailesini geçindirecek büyüklükte muhafazasını sağlamak üzere veraset ve intikal usulleri yeni esaslara göre düzenlenecek, kırtasiyecilik teferruat ve modası geçmiş idare ve bilhassa teşkilat fazlalığı ve israf temellerine dayanan bu günkü devlet sistemi esaslı bir ıslaha tabi tutulacaktır.

2.7. Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi

21 Haziran 1946 tarihinde kurulmuştur. Kurucuları, Silindir Makinisti Arif Hikmet Adsız, Suat Uzer, Cahit Ateş, Adnan Dik'tir.¹¹ Partinin amacı, Atatürk'ün çizdiği milli misak yolundan hareket ederek Kızılelma'nın tahakkukudur. Programın ana hatları; müstahsil ve müstehkilin servet miktarının tahditi cihetine gidilecek, inhisarlar kaldırılacak, ciddi eserlerden vergi alınmayacaktır (Akkerman, 1950: 44-53).

⁹ Sosyal Adalet Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (06.12.2017); <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (06.12.2017)

¹⁰ Çiftçi ve Köylü Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (07.12.2017); <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (07.12.2017)

¹¹ Ergenekon Köylü ve İşçi Partisi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (07.12.2017) <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (07.12.2017)

Bu partilerin hiçbiri yukarıda da belirtildiği gibi, Türkiye sosyalist hareketinin tarihinde iz bırakabilmiş değillerdir. Etkileri bakımından sadece TSP ve TSEKP tarihsel bir değere sahiptirler. Hem TSP'nin hem de TSEKP'nin TKP kadroları tarafından kurulması, TKP'nin tarihsel gelişiminin içinde açığa çıkan ancak daha önce örgütsel bir bölünme düzeyine erişmeyen ayrılıkların somut bir göstergesidir (Bayır, 2011: 65).

2.8. Türkiye Sosyalist Partisi ve Esat Adil Müstecaplıoğlu

Sosyalist harekete, TKP geleneğinin dışından gelerek katılan, Türkiye Sosyalist Partisi kurucusu, gazeteci ve hukukçu Esat Adil Müstecaplıoğlu, 1904'de Balıkesir'de doğdu.¹² Müderris Ali Efendi'nin oğludur. İlk ve orta öğrenimini Balıkesir'de yaptı, Kuvay-i Milliye'nin ilk direniş merkezlerinden biri olan Balıkesir'de 1919'da Vasıf Çınar ve arkadaşları tarafından çıkarılan İzmir'e Doğru gazetesinde işçi olarak çalıştı. Kurtuluş Savaşı'ndan sonra Ankara Hukuk Fakültesi'nde okudu. Fakülte'deki ilk öğrenci derneğinin kuruluşuna katıldı ve derneğin başkanlığını yaptı. Fakülteyi bitirdikten sonra, hukuk eğitimine devam etmek için Belçika'ya gitti. Buradaki eğitiminin asıl konusu ceza ve ıslahevleri oldu. Brüksel'deyken, o dönemde henüz sağ olan İkinci Enternasyonal'in liderlerinden Emil Vandervelde'in konferanslarının dinleyicisi oldu. Kısa sürede, Vandervelde'in temsilcisi olduğu, İkinci Enternasyonal'in sosyalizm anlayışının etkisinden sıyrıldı.

1931'de Türkiye'ye dönerek memleketi Balıkesir'e yerleşti. Balıkesir Halkevi Başkanı oldu. Bir yandan günlük Savaş Gazetesi'ni çıkarırken, bir yandan da Savaş Kitabevi'nde sosyalizm sorunlarıyla ilgili kitaplar yayınladı. Savaş Kitapevinin İlim ve Hayat Serisi'nden Bugünün İçtimai Mezhepleri, Sosyalist Şefler ve Sosyalizm, Bolşeviklik-Faşistlik ve Demokrasi, Medeni ve Siyasi Hürriyetler vb. kitaplarını çıkardı. Balıkesir işçi ve köylüleriyle yakın ve sıcak ilişkiler kurdu. 1933'te Balya madenlerindeki işçilerin grevini örgütledi. Maden işçilerinin seslerini duyurabilmeleri için Balıkesir'de bir "Açlık Yürüyüşü" düzenlemelerine önyak oldu. Grevci işçilerin başlattıkları "Açlık Yürüyüşünü kentteki kolordu komutanına Ankara'dan verilen "durmazlarsa yürüyen işçileri tenkil (kıрма) etmesi" direktifi üzerine gereksiz yere işçi kanının dökülmemesi için Balıkesir'e 30 km kala durdurdu. Bu olaydan sonra dönemin tek parti yöneticileriyle arası iyice açıldı. Diğer yandan, Balıkesir'in CHP bölge müfettişi Tefvik Fikret Sılay, yöredeki etkinliğini devlete kanalize etmek amacıyla, yasal yaş sınırını doldurmadığı halde milletvekili olmasını önerdi. Esat Adil reddetti. Üzerindeki baskılar iyice artınca Ankara'ya giderek Temyiz Başsavcı Yardımcılığı görevine başladı. Ardından adliyede başka görevlerde bulundu. 1942'de daha önceden kuruluşunu hazırladığı İmralı Modern Cezaevi'nin müdürlüğüne getirildi. Cezaevi müdürlüğü sırasında mahkûmlara karşı gösterdiği insanca ve anlayışlı davranışları yüzünden sevildi. O sırada ilişkide olduğu TKP ilk Kurucu Komite ve Merkez Komite üyelerinden Sarı Mustafa (Börklüce) birlikte, Türkiye'ye olası bir Nazi saldırısına karşı, Mudanya dağlarında anti-faşist gerilla savaşı vermek için adam, malzeme ve silah

¹² Aziz Nesin, Esat Adil Müstecaplıoğlu için "siyasal tarihimizde çok önemli bir yeri olması gerekir. Vardır demiyorum gerekir diyorum diye yazar" unutulmuşluğunun değerinin Türkiye solunda takdir edilmemesinin ardında yatan temel sebep TKP geleneği tarafından dışlanmış olmasıdır." Özgür Gökmen, "Esat Adil Müstecaplıoğlu", Tanıl Bora, Murat Gültekin (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s.940; Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz., Karaca, Emin, Unutulmuş Sosyalist : Esat Adil (Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri), Belge Yay., İstanbul 2008

sağlanması konularında hazırlık yaptı. İmralı'daki görevinden sonra cezaevleri müfettişliğine getirildi. Bu görevi sırasında da devrimci çevrelerle ilişkisi sürdü. Başta Nazım Hikmet, Hikmet Kıvılcımlı ve Kemal Tahir olmak üzere, 1938 Harp Okulu ve Donanma davalarından hapis yatmakta olan devrimcilere, hapishane koşullarının iyileştirilmesi ve kitap ulaştırılmasında yardımcı oldu. 1944'te Tan'da "Adil oğlu" takma adıyla kroniklere yazmaya başladı. Gerçek kimliğinin öğrenilip işinden atılacağını öğrenince kendisi istifasını verdi. Cami Baykurt ve Sabahattin Ali'yle birlikte günlük Yeni Dünya gazetesini yayınladı. Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikler üzerine TKP'nin Genel kurul kararıyla kurucu kadrosu önceden hazır olan TSP'yi 14 Mayıs 1946'da kurdu. TKP'den, bu legal parti için görevlendirilen Mustafa Börklüce ve Hüsamettin Özdoğu'yla birlikte oluşturulan Politbüro ile işçilerin daha çok ekonomik ve sosyal düzeyde örgütlenmesine hız verdi. Partinin yayın organı olan Gerçek gazetesi ve Gün dergisinde yazdığı başyazılarında; meslek yıllarından burjuva devlet aygıtını ve bürokrasiyi çok iyi tanıyan biri olarak tek parti diktatörlüğünün yapay olarak yarattığı, pek güvenli olmayan özgürlük ortamında bulduklarının bilinciyle, sosyalist kadroların harcanmamasına yönelik pratik faaliyetler önerdi. Şefik Hüsnü'nün kendisinin de ortak oyunun bulunduğu TKP'nin Genel kurul kararıyla kurulan TSP'ye karşı TSEKP'yi kurmasıyla aralarında polemik doğdu. Çatışmanın asıl ve ciddi olan bölümü işçi sendikalarını "yatay mı-dikey mi" kurulması gerektiği konusunda odaklaştı. Sonunda, birleşme hazırlıkları içindeyken, 16 Aralık 1946'da her ikisi de, partileri, onlara bağlı sendikaları ve yayın organları kapatılarak tutuklandılar. Dava sonunda TKP ile organik bağı olmadığından hem kendisi hem de partisi beraat etti. Emin Karaca (2008: 274-276), Esat Adil'in, Sabahattin Ali'nin davasına müdahil olarak katıldığını ancak Milli Emniyetten ölüm tehdidi alınca davadan çekildiğini aktarmaktadır. 1950 yılında TSP'yi ikinci kez kuran Esat Adil, partinin yayın organı olan Gerçek gazetesini günlük olarak çıkarmaya başladı. Parti faaliyetlerini sürdürürken, 1952'de tekrar kapatılarak hem kendisi hem de diğer yöneticileri tutuklandı. 1955'te beraat ettiler. Adliyedeki görevinden ayrıldığı 1944'ten itibaren sürdürdüğü avukatlık mesleğini devam ettirerek, devrimcilerin, demokratların, yoksul işçi ve köylülerin çoğu kez ücretsiz olarak davalarını üstlendi. 1958'de evinde banyoda iken şüpheli bir şekilde öldü (Karaca, 2008: 274-276).

Partinin yayın organları Gerçek gazetesi ve Gün dergisidir. TSP'nin öncülüğünde kurulan sendikalar ise; Türkiye Tekel İşçileri Sendikası, Türkiye Deniz İşçileri Sendikası, Türkiye Mensucat İşçileri Sendikası, Türkiye Demir ve Çelik İşçileri Sendikası, Türkiye Basın ve Basın Makineleri İşçileri Sendikası ve Tramvay İşçileri Sendikası. Partinin sendikal örgütlenme konusundaki sorumlusu ise Hüsamettin Özdoğudur. Partinin sendikalarla olan ilişkisi ise Nizamnamenin 34. maddesinde "Parti kendi prensiplerine uygun kültür, spor ve hayır müesseseleriyle mesleki cemiyet ve sendikaların kuruluş ve faaliyetlerini desteklemek konusunda her türlü yardım ve gayreti gösterir." şeklinde belirtilmiştir. TSP, sendikaların hiçbir ilde şubeleri bulunmasa da Türkiye ölçeğinde çalışma gösterecek şekilde örgütlenmesini ve tüzük yapısının böyle olmasını savunuyordu. Parti kurulmadan yayına başlayan Gün dergisinde Esat Adil, "Türk sendikalizminin gelişmesini destekleyecek bir siyasi parti kuruluncaya kadar" yapılması gerekli işler hakkında şu görüşleri ileri sürüyordu; meslek örgütlerine bağlanmak, bu örgütlere özgürce gelişmelerine olanak tanımak, iş ve işçilikle ilgili yasa ve tüzüklerin, yönetmeliklerin, koruyucu ve işçileri sıkıntıdan kurtarıcı bir öz kazanmasına çalışmak, devlet koruyuculuğunun da işçinin refah, kültür ve sağlığını gözetip ve arttıran bir karakter taşımasını gözetmek gerekir (Sülker, 1979: 202).

TSP, 21 Temmuz 1946 gün yapılan seçimlere katılmaz. Fethi Tevetoğlu, TSP'nin 1946 seçimlerine katıldığını yazmışsa da bu doğru değildir (Darendelioğlu, 1973: 403). Benzer şekilde Niyazi Berkes (1997: 367) de TSP'nin 1946 seçimlerine katıldığını ve hiç milletvekilliği kazanamadığını yazar. TSP neden seçimlere katılmadığını bir bildiri yayınlayarak kamuoyuna açıklamıştır: “Yurttaşlar, TSP Merkez İcra Komitesi aşağıda yazılı sebeplerle milletvekili seçimine iştirak etmemek kararı vermiş ve bu karardan Türk milletini haberdar etmeyi lüzumlu görmüştür.”

“Parti programımızın 32. maddesi seçim hakkında şu prensibi ihtiva etmektedir. Seçim, 18 yaşından yukarı bütün yurttaşların, subay ve erler de dâhil olmak üzere devlet idaresine bilvasıta iştirakini temin eden demokratik bir sistemdir.” Hâlbuki seçim kanunu rüştüne ermiş ve her türlü medeni ve hukuki ehliyete kavuşmuş 18–22 yaş arası yarım milyondan fazla vatandaşın siyasal haklarını tanımamakta, aynı zamanda yüz binlerce subay ve eri Türk vatandaşlık sıfatının en yüksek, en şerefli ve en demokratik vazifesini görmekten mahrum etmektedir.”

“Parti programımızın 33. maddesi seçimlerde “Nisbi Temsil” sistemini kabul etmiştir. Nisbi temsile dayanmayan bir seçimden demokratça neticeler beklenemez. Seçim dairelerinin nisap harici kalmış reyleri için -ki hepsi bir araya getirilince milyonlar tutar- seçim kanunu hiç bir tedbir ve usulü ihtiva etmemektedir. Bununla beraber yine parti programımız seçimlerin mutlak bir serbestlik ve hürriyet içinde yapılması taraftarıdır. Partimiz bu serbestlik ve hürriyetin maddi manevi sebeplerle ihlal edilmiş olduğuna kanidir.”

2.9. Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi ve Dr. Şefik Hüsnü Değmer

Şefik Hüsnü, 1887'de Selanik'te dünyaya geldi.¹³ Orta öğrenimini M. Garaud Koleji'nde yaptı. Yükseköğrenim için Paris'e giderek Fen ve Tıp fakültelerinde okudu. Sinir ve ruh hastalıkları eğitimi gördü. Paris'te bulunduğu sırada Jön Türklerin faaliyetleriyle yakından ilgilendi. Türkiye'ye döndüğünde 1912 Balkan Savaşı'na katıldı. Daha sonra Birinci Dünya Savaşı'na katılarak Çanakkale Cephesi'nde Tabip Yüzbaşı olarak görev yaptı. 1919 yılında ilk sayısı Berlin'de çıkan Kurtuluş dergisini yayınlayan grubun başına geçerek 20 Eylül 1919'dan itibaren dergiyi İstanbul'da yayınlamaya başladı. Dergi çevresiyle birlikte 22 Eylül 1919'da Türkiye İşçi Çiftçi Sosyalist Partisi'nin kuruluşunu sağladı. TKP'nin 10 Eylül 1920'de Bakü'deki Birinci Kongresinde listeden Merkez Komite üyeliğine ve Merkez İcra Komitesi Birinci Sekreterliğine seçildi. 1921 yılı başlarında Mustafa Suphi'lerin katledilmesinden sonra Türkiye Komünist Hareketi'nde yaşanmaya başlayan dağınıklık ortamında Türkiye Halk İstirakiyun Fırkası'nın 1922'de Ankara'da toplanan 2. Kongresinde; giyabında Merkez Komitesi Büro Üyeliği'ne seçildi. Kurtuluş Dergisini hükümetçe kapatılmasından sonra Haziran 1921'de grubuyla birlikte çıkarmaya başladığı Aydınlık dergisinde, bilimsel sosyalist öğretinin yaygınlık kazanması doğrultusunda yazılarını sürdürdü. Dr. Şefik Hüsnü Aydınlık dergisinde, devrim, devrimin biçimi, sosyal devrim ve kadınlar, halkçılık, Türkiye'de işçi sınıfının durumu konularında yazılar yazdı. Marksist öğretinin temel kuramları ışığı altında toplumun değişik sınıf ve tabakalarının analizini yaparak, düşünürlerin değinme gereğini bile duymadıkları sorunları aydınlatmak üzere çalışmalar yaptı (Akdere, Karadeniz, 1996: 142). Komünist Enternasyonal

¹³ Şefik Hüsnü Değmer'in hayatı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz; Akbulut Erden, Dr. Şefik Hüsnü Değmer Yaşam Öyküsü Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul 2010

dergisinde B. Ferdi imzasıyla çıkan yazılarında, Cumhuriyetin ilk yıllarında siyasal iktidarın iç ve dış kapitalizm karşısındaki tutumu, komünist hareketin özellikleri, Serbest Fırka olayının iç yüzü vb. konuları işledi (Anadol, 1994: 92). 1922'de komünist temayülündeki Vazife Gazetesinin baş muharrirliğini yapıyor. 1924 yılında "Orak ve Çekiç" namı altında az zamanda büyük bir şöhret kazanan haftalık amele gazetesini çıkarmaya koyuluyor (Tunçay, 1992: 132). Bu yazılarında Türkiye'de sınıfların mevzilenişine, Kurtuluş Savaşı'na, sosyal devrime, işçi sınıfının ekonomik ve sosyal örgütlenme sorunlarına çözümleyici yaklaşımlarda bulundu. Aynı zamanda bilimsel sosyalist teorinin sorunlarını Aydınlik külliyyatından çıkan tercüme telif, broşür ve kitaplarında ele aldı. 1923 yılı 1 Mayıs kutlamalarının ardından, dağıttıkları bir bildiri nedeniyle arkadaşlarıyla birlikte tutuklandı. Kısa bir süre sonra serbest bırakıldı. 1 Ocak 1925'te İstanbul'un Akaretler semtindeki evinde TKP'nin İkinci Kongresi'ni topladı. Kongrede MK üyeliğine ve TKP genel sekreterliğine seçildi. Şubat 1925'te Şeyh Sait önderliğindeki Kürt Ayaklanması üzerine çıkarılan Takrir-i Sükûn'a dayanılarak Aydınlik başta olmak üzere partinin bütün yayın organları kapatılıp kadro ve üyeler tutuklanmaya başlayınca yurt dışına çıktı. Ankara İstiklal Mahkemesi tarafından gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Yurt dışındayken TKP'nin Viyana'da bir dış bürosunu oluşturdu. Bu büroda 1926 Mayıs'ında TKP'nin Konferansını topladı. Ülkede Vedat Nedim sekreterliğinde faaliyet gösteren İcra Komitesi'nin yetersizliğinin tespit edildiği Konferansın ardından 1927 yılı başlarında kimlik ve kılık değiştirerek Türkiye'ye döndü. Vedat Nedim'in faaliyetlerini yetersiz bularak kendi sekreterliğinde ikinci bir İcra Komitesi kurdu. Kendisinden habersiz ayrı bir İcra Komitesinin kurulup faaliyete geçtiğini anlayan Vedat Nedim'in elindeki bütün parti evrakıyla birlikte polise başvurması üzerine, ünlü 1927 Komünist Tevkifatı başlatılınca tutuklandı. Yargılama sonucunda 18 ay hapse mahkûm oldu. Nisan 1929'da tahliye oldu. Hemen yurt dışına çıktı. Bu tarihten 1939 yılına dek Avrupa'nın çeşitli ülkelerinde yaşadı. 1928-1935 yılları arası yayın organlarında, daha çok dünya komünist hareketi üzerine yazıları çıktı. 1939'da Türkiye'ye dönünce Birinci Dünya Savaşı yıllarındaki Rütbe ve Nişanlarıyla Tabip Yüzbaşı olarak 1941-1943'de yedek askerlik yaptı. 1946'da TSEKP'yi kurdu. Partinin diğer kurucu isimleri; Ragıp Vardar, Fuat Bilego, İstefo Papadopulos, Emin Aydınlatan, Dr. Habil Amato, Müntakim Öçmen, Hayrettin Emin Manoğlu'dur. (Aykol, 1996: 55) Altı ay sonra Parti kapatılınca tutuklandı. 5 yıl hapis cezasına çarptırıldı. 1950 affıyla hapisten çıktıktan sonra TKP yöneticisi olarak 1951'de tekrar tutuklandı. Yargılama sonunda 5 yıl hapse mahkûm edildi. Hapis cezasından sonra sürgün cezasını çekmekteyken Manisa'da 1959 yılında öldü (Karaca, 1999: 253-256).

TSEKP birçok sendikanın kurulmasında ve yapılanmasında etkili olmuştur.¹⁴ Özellikle Sendika Gazetesi doğrudan işçi ve sendika hareketine yönelik olması nedeniyle bu dönemde ön plana

¹⁴ "TSEKP tarafından kurulan sendikalar ise; Adana'da: Adana İşçi Sendikaları Birliği, Adana İplik ve Dokuma İşçileri Sendikası (AİDİS), Adana Terziler Sendikası, Adana İnşaat İşçileri Sendikası, Adana Deri İşçileri Sendikası. Ankara'da: Ankara İşçi Sendikaları Birliği, Ankara Madeni İşçiler ve Makine İşçileri Sendikası, Ankara Terziler sendikası, Ankara İnşaat İşçileri Sendikası, Ankara Fırın ve Un İşçileri Sendikası, Ankara Şoför ve Oto Tamir İşçileri Sendikası. Eskişehir'de: Serbest Sanayi İşçileri Sendikası. İstanbul'da: İstanbul İşçi Sendikaları Birliği, İstanbul İnşaat İşçileri Sendikası, İstanbul Ayakkabı ve Deri İşçileri Sendikası, Güzel Sanatlar Kol ve Kafa İşçileri Sendikası, Basın ve Yayın Kol ve Kafa İşçileri Sendikası, Bakırköy Bez Fabrikaları İşçileri Sendikası, Tekel İşçileri Sendikası, Tütün İşçileri Sendikası, Maden Sanayii İşçileri Sendikası, Şoförler Sendikası. İzmir'de: İzmir İşçi Sendikaları Birliği, İzmir Terziler Sendikası, İzmir Ayakkabı İşçileri Sendikası, İzmir Müessese Ticarethane ve Esnaf Müstahdem Sendikası, İzmir Mensucat Sanayii İşçileri Sendikası, İzmir

çıkıştır. “1946 sendikacılığı döneminde sendikal gelişmeleri ayrıntılarıyla kapsayan yayın organı Sendika Dergisiydi. Sendika, sınıf sendikacılığının yayın organıydı. Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi yörüngesindeki bu dergi, II. Dünya Savaşı ertesini 1946 sendikacılığı diye bilinen sendikal yapının ana eksenlerini oluşturdu. 1920’li yılların Amele Teali Cemiyeti ile 1947’de başlayan ve 1952’de Türk-İş’in kuruluşuyla biçimlenen örgütsel yapılanmada bir ara model oluşturdu.” (Toprak, 1996: 19)

TSEKP bu sendikaların dışında farklı bir kurumsal yapılanmaya daha gitmişti. İşçi Kulüpleri. Ekim ayının ilk yarısında kurulan kulüp İstanbul İşçi Sendikaları Birliği’nin Koruyuculuğunda meydana getirildi. Bu kulübün amacı 12 Ekim 1946 tarihli Sendika Gazetesinde, Sağlıkçı rumuzuyla yazılan yazıda açıklanmıştır. İşçi Kulübü 1946 Ekim ayının ilk yarısında kuruldu. Bu kulübü önemli yapan durum kendi alanında ilk yapılanma olmasıydı. Bu bize TSEKP’nin sendikal hareket içindeki özgüllüğünü göstermektedir. Kulübün amacı, işçiler arasındaki dayanışmayı arttırmak, işçi sınıfını kültürlü ve meslek bilgileri yükseliş gücünün hak ve özgürlüğünü koruyacak örgütlü bir duruma getirmektir. İşçi kulüpleri sporu işçi kitlelerine sevdirecek onların beden kabiliyetlerinin gelişmesine yardım edecek, gövdelerini çelikleştirip yorgunluk ve hastalık temayüllerin önleyecek, düşünce ve ahlak seviyesini yükseltecek birer okuldu. Böylece çalışma saatleri dışında her işçi, kulübüne gidip boş zamanını değerlendirecek, güzel vakit geçirecek, vücudunu geliştirip yetenekli olduğu alanlarda becerisini arttıracak, arkadaşlarıyla birlikte güzel sanatların herhangi bir dalında yeteneğini ortaya koyacak; okuyacak, konferans dinleyecek, tiyatrodaki oynayacak, resim ya da heykel yapacak, müzikle uğraşacaktı. İşçi kulüplerine sendikalı olsun olmasın her yurttaş girebilecek ve kulübün sağladığı olanaklardan imkânlar nispetinde yararlanacaktı. Diğer özel spor kulüplerine ve kuruluşlarına maddi imkânsızlıklar nedeniyle giremeyen, ancak kapıdan bakan yurttaşlar, işçi ve köylü çocukları, kadınlar, sendikalı arkadaşlarının kendilerine sağladıkları işçi kulüplerine hiçbir kayda bağlanmaksızın girebileceklerdi. İşçi kulübü yalnızca iki ay açık kalabildi.

Şefik Hüsnü’nün Sendika’nın ilk sayısında yazdığı “Memleketimizde Sendikacılık” adlı makale, hem TSP’nin sendikal anlayışını ifade etmesi hem de doğrudan TSP’yi hedef alması bakımından önemlidir. Şefik Hüsnü Sendika’da benzer şekilde TSP ile polemik yaşadığı birçok makale yazmıştır. Bunlardan birinde Şefik Hüsnü 1946 yılına gelene dek işçi hareketinin seyrini şu şekilde özetlemektedir. “Kapitalistçe gelişmeye çok geç başlamış olan, memleketimizde bu güne kadar işçi sınıfının inkılâpçı partisiyle sendikası arasındaki fark, vazife taksimi lüzumu, layığı veçhile anlaşılammıştır. Az çok sendika mahiyetinde birçok işçi teşekkülleri kendilerini parti sanmışlar ve parti ismi takınmışlar; muhtelif siyasi partiler de muhtelif zamanlarda kendi tabiiyetleri altında işçi cemiyetleri veya birlikleri kurmaya özenmişlerdir.

Birinci cihan harbinin mütareke devresinde, geçici olarak bir varlık göstermiş olan, İştirakçi Hilmi’nin Sosyalist Partisi hakikatte İstanbul bölgesinin bir nakil işçileri sendikasıdan başka bir şey değildi ve sarf ettiği bütün faaliyetlerde sendikacılık ödevleri çerçevesinde kalmıştı. Aynı devrenin sonlarında Halk Partisi’nin bazı aylıklı adamları tarafından kurulmuş olan Türkiye Amele Birliği bir

Basın Yayın Kafa ve Kol İşçileri Sendikası, İzmir Tütün İşçileri Sendikası. İzmit’te: Kocaeli İşçi Sendikaları Birliği, Kocaeli Selüloz Sanayii İşçileri Sendikası, Kocaeli nakliye İşçileri Sendikası. Zonguldak’ta: Maden Kömür Havzası Sanayii İşçileri Sendikası. Samsun’da: Tütün İşçileri Sendikası, Samsun İşçi Sendikaları Birliği” Güzel Şehmus, Türkiye’de İşçi Hareketi Yazılar-Belgeler, Sosyalist Yayınlar, İstanbul 1993, s. 296-297

işçi cemiyetleri federasyonu görünümünde olmakla beraber, hakikatte yeni hükümet partisinin emekçi kütleleri arkası sıra sürüklemeye mahsus siyasi bir şubesi mahiyetinde idi. Kısa bir zamanda foyası meydana çıktığından idare edenlerin mürettep bir hareketle çekilmeleriyle işçi ortada kalmış ve dağılmaya mecbur olmuştu. Yine o sıralarda işçi menfaatlerini korumak için teşkilatlanmak ihtiyacı duyan, Şirketi Hayriye işçileri bir emek cemiyeti kuracak yerde İşçi Fırkası adı altında faaliyete geçmişler; tabiatıyla hiçbir iş yapamadan dağılmışlardı. Bunlar geçmiş zamanlara ait işçi hareketinin, aklımıza gelmiş en tipik, kötü ve zararlı tezahürlerdir. Bu saydıklarımızdan başka zaman zaman oportünist faaliyetlerine rağmen az çok inkılâpçı bir karakter taşıyan Amele Teali Cemiyeti'ni ayrı tutmak yerinde olur. Bu sonuncu teşekkül de 1928 senesi Heyet Vekile kararı ile set edilmiş ve halen kapalı bulunmaktadır. Maalesef bu gün de bu çeşit bazı teşebbüslerle yeniden karşılaşmaktan çok üzülüyoruz. Bereket versin ki karşı sınıf bocalamalara, sendelemelere ve netice olarak da kıymetli bir zaman kaybına sebep olmaktan başka bir şeye yaramayan bu gelişi güzel veya kötü maksat mahsulü teşebbüsle, umumi akışa nispetle, lafı edilmeye değmeyecek kadar zayıf ve tesirsizdir. Bu gün artık emekçiler derme çatma tekliflere kulak asmıyor, ehliyetleri ve dürüstlükleri hakkında, iş sahasında, müspet bir kanaat edinmedikçe, kendisine yol göstermek iddiasında olanlara yüz vermiyor.

20 sene süren bir baskı ve durgunluk devresinden sonra, iki ay kadar evvel yeni bir hamle yapan, sendika hareketi bu kısa zaman içinde büyük bir canlılık göstermiş ve dikkate değer gelişmeler kaydetmiştir. Geçmişe nazaran göze çarpan en büyük sağlamlık alameti, vücut bulan sendikaların, doğrudan doğruya emekçi tabakalarıyla daimi temas içinde çalışmak ve işletmelerle sıkı bir tarzda bağlı kalmak kaygısının hâkim olmasıdır.” (Değmer, 2010: 146-147) Makalenin devamında ülkedeki işçi sınıfının ve üretim alanlarının yapısına dönük kimi tespitler yapan Şefik Hüsnü son bölümde TSP'nin sendikal anlayışını “binayı çatıdan yapmaya başlamak” sözleriyle eleştiriyor. Şefik Hüsnü'ye göre TSP ülke ölçeğinde sendikalar kurmaya çalışmakla verili koşulları yeterince kavramadığını göstermekteydi. İşçi sınıfını sanayi şubelerine göre örgütlemek izlenebilecek en iyi yoldu. Şefik Hüsnü daha sonra bu sanayi şubelerinde örgütlenen işçilerin Şehir Sendika Birlikleri ve Federasyonlarının birleşeceğini yazıyordu.

3. Sol Partilerin Seçimden Çekildiklerini Açıklamaları

TSEKP'de TSP'yle benzer biçimde 21 Temmuz 1946 seçimlerine girmemişti. Parti bu konuda yayınladığı beyannamede seçimlere katılmama gerekçesini şu şekilde açıklamaktaydı: “...Normal bir seçim karşısında bulunsaydık muhakkak surette aday listeleri ileri sürecektik ve görüşlerde ve savaş konularında bizimle beraber olan ve faaliyetlerimizde bizi desteklemek azminde bulunanların ve çevrelerindeki mütereddit seçmenlerin oylarını bu listelerde gösterilen TSEKP azalarına vermelerini sağlamak için, geniş bir propaganda faaliyetine girişecektik. Hâlbuki bu ilk tek dereceli seçim mücadelesine karışmak istemiyoruz. Niçin? Çünkü kanaatimizce Temmuz sonlarında yapılacak bir seçimi normal bir seçim saymak imkânı yoktur. Hükümet partisi, işi aceleye getirerek, halk henüz daha çok partili rejime alışmadan serbest ve gizli oy verme mekanizmasını kavramaya vakit bulmadan, bir seçim devresi boyunca daha iktidarda kalmayı emniyet altına almak istiyor gibi hareket etmiştir...” Bildirinin devamında yürürlükte olan bazı kanunların özgür bir seçimi engellediği ve CHP'nin baskın bir seçimle halk iradesini hiçe saydığı anlatılmaktadır. Ayrıca dış gelişmeleri yanlış biçimde tahlil eden CHP'nin ülkeye kötülük yaptığından bahsediliyor. Bildiri yurttaşlara, seçimi

boycot etmeleri ve bu boykotu her yerde örgütlemeleri çağrısıyla son buluyor (İleri, 1976: 99-102). Bu iki partinin (TSP ve TSEKP) seçimleri boykot etmelerinin altında yatan nedenlerin parti yöneticilerinin proleteryanın esas olarak İstanbul ve İzmir’de bulunduğu gerekçesiyle Anadolu’ya geçmeyi gerekli görmemeleriyle seçim öncesi gerekli çalışmaların yapılmamış olması ve yeterli miktarda oy alamama endişesi yatmaktadır. Seçimin demokratik koşullar altında yapılmadığını gerekçe gösterip seçimlere katılmamak, alınacak kötü bir sonuçla bu partilerin dolayısıyla sol hareketin yavaşlama ya da sekteye uğramasına engel olup, solun tüm hızıyla yoluna devam etmesine ve ilerleyen seçimlerde daha yüksek oy oranları alma hatta iktidara gelme hülyalarını devam ettirmek amacındadırlar.

5. Komünizme Karşı Tepkiler ve 5844 Sayılı Komünizm İle Mücadele Kanunu

14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan milletvekilliği seçimlerine katılım oranı yüksek olmuştur. Seçimlere iştirak oranı % 88,88 oranında gerçekleşmiştir. Demokrat Parti kırk beş ilde tam liste halinde seçimleri kazanmıştır. Seçim sonuçlarına göre Demokrat Parti dört yüz sekiz; CHP altmış dokuz; Millet Partisi bir milletvekilliği kazanırken dokuz bağımsız milletvekili aday seçimi kazanmıştır.¹⁵

Demokrat Partililer, muhalefet yıllarında Türkiye’de özgürlüklerin kısıtlandığını ileri sürmüşler ve iktidara gelmeleri halinde demokratik düzene geçileceğini ifade etmişlerdir. Muhalefet yıllarındaki bu tutum hükümetin ilk programına da yansımıştır. Programda, grev hakkının verileceği, antidemokratik kanunların kaldırılacağı, anayasanın demokrasiye uygun bir biçimde tanzim edileceği vurgulanmıştır. Yapılması düşünülen bu düzenlemeler özellikle sivil toplum alanıyla ilgili olup bu alanın demokratik hususlara göre düzenlenmesi ile Türkiye’de demokrasiye geçilmiş olacaktır. Demokrat Parti iktidarının, sivil toplum alanında yaptığı önemli düzenlemelerden bir tanesi Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 5844 Sayılı Kanunu çıkarmasıdır. Bu kanun, iktidarın ve TBMM’deki muhalefetin, Türkiye’nin huzurunu, birliğini ve bütünlüğünü bozacağına inandıkları iç siyasetteki gelişmelerin sonucunda çıkarılmıştır. 26 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye’nin birçok yerinde komünizmi protesto mitingleri düzenlenmiştir. Ankara’da Ulus Meydanında yapılan mitinge Demokrat Parti, CHP ve Millet Partililer katılmışlar ve komünizm aleyhinde konuşmalar yapmışlardır.¹⁶

Hükümet, komünizm ile mücadele etmek için etkili tedbirler almaya karar vermiştir. Bu amaçla Adalet Bakanı Halil Özyürek’in başkanlığında 10 Ağustos 1950 tarihinde Adalet Bakanlığında bir

¹⁵ Demokrat Parti’nin 14 Mayıs 1950 Milletvekilliği seçimlerindeki başarısı hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Albayrak Mustafa, *Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960)*, Ankara 2004., s. 170-171.

¹⁶ “İstanbul’da Motorlu Taşıt İşçileri Sendikası’nın düzenlediği Taksim Meydanı’ndaki mitinge İstanbul’dan on sendika katılmıştır. İlk olarak mitingin düzenleme komitesi başkanı işçi Mehmet İlhanlı bir konuşma yapmıştır. İlhanlı, komünistlerin kendi cennetlerine gönderilmesini, yani kanunlar çıkarılarak idam edilmelerini hükümetten rica etmiştir. İlhanlı’dan sonra konuşan Tekel Cibali Kutu Fabrikası işçileri Sendikası Başkanı Süreyya Birol, komünizmi afet olarak tanımlamış ve bu afetin Türk işçisi arasına ikinci Dünya Savaşı sonrasında girmeye çalıştığını söylemiştir. Birol, Türk işçisi uyanık davranarak bu uğursuz hastalığı yıktı demiştir. Toplumsal tepkiler devam ederken komünizm faaliyetlerini men etmek için kanun tasarısı hazırlayan komisyon çalışmalarını sürdürmüştür.” Şağan Ali, *Demokrat Parti Döneminde İktidar-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkileri (1950-1960)*, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul 2013, s. 86-87

takım çalışmaları başlatılmıştır. Yapılan çalışmalar neticesinde Türk Ceza Kanununun 141 ve 142. maddelerinin değiştirilmesi hakkındaki 5844 sayılı Kanun, hükümetin konuyu dillendirmesinden bir yıl sonra 11 Aralık 1951 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

6. SONUÇ

Türkiye'nin II. Dünya Savaşı sonrasında Sovyet tehdidine karşı yüzünü Batı'ya dönmesi ve Batı'nın en önemli güvenlik örgütü olan NATO'ya üye olmak istemesi, ülke içindeki siyasal gelişmeleri de şekillendirmiştir. Türkiye uluslararası konjonktürde Sovyetler Birliği'ne karşı güvenliğini sağlamak için tercihini Batı'dan yana koymuştur. Batı Bloğunda yer almak için de Batı siyasal sistemine entegrasyonunu sağlayacak adımlar atması gerektiğinin de bilincindedir. Öncelikle iç siyasal sistemin ve kurumların düzenlenmesi gerekmektedir. Bu anlamda tek partili sistemin terk edilerek çok partili hayata geçmek dış dinamikler açısından bir zorunluluktur. İç dinamikler açısından ise giderek sesini duyurmaya başlayan, ellerinde sermaye biriktirmiş ve iktidarı elde etme amacı taşıyan bir kitlenin varlığı yadsınamazdı. DP'nin toplumsal zeminini teşkil eden bu kitle, ayrı bir parti kurma arzusu içindeydi. CHP ise özellikle dış faktörlerin etkisiyle başka partilerin de kurularak iktidar yarışına katılmalarına müsaade etmek durumunda kalmıştır. DP bu süreçten hızla güçlenerek çıkmıştır. Ancak özellikle solda yer alan diğer partilerin akıbetleri DP'ninki gibi olamamıştır. Komünizm propagandası yaptıkları gerekçesiyle siyasal alanda faaliyette bulunmalarına, örgütlenmelerine, yayınlar yapmalarına engel olunmuş ve ancak çok kısa süre hayatta kalmalarına izin verilmiştir. O dönem komünizm tehdidi Batı Bloğu açısından, sadece uluslararası sistem bazındaki gelişmeleri değil, ülkelerin iç siyasal gelişmelerini de şekillendiren en önemli unsur olmuştur.

1946-1952 yılları arasında Türkiye'de çok partili hayata geçiş süreci tam olarak günümüzdeki anlamıyla demokrasiye geçiş olarak anlaşılmamalıdır. O zamanın şartlarında demokratikleşmeden anlaşılan sosyal ve siyasal hakların tümünü içerir şekilde toplumsal ve siyasal hayatın her yönünde yapılacak değişimler ve ilerlemelerden ziyade, bir siyasal mekanizma ve yönetim biçimi değişimidir. Yeni oluşturulan siyasal sistemin sola açıklık derecesi ve kurulan sol partilerin başlarına gelenler o dönemki demokrasinin kısıtlılığını göstermesi açısından ciddi örneklerdir.

1946'da Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişikliğin ardından sınıf esasına dayalı parti ve dernek kurulmasının yasal zemini oluşmuş ve kısa sürede ardı ardına birçok parti ve sendika kurulmuştur. Uluslararası konjonktürün bir gereği olarak liberal ve Batı sistemine uygun bir politika izleme çabasında olan ve fakat bu çabayı ülkede gerçek demokrasi ortamının kurulmasından ziyade, dünyaya böyle bir imaj yansıtarak Batı ittifak sistemine dâhil olma amacıyla gösteren CHP iktidarı, siyasi dengelerin bozulmasına izin vermek istememiş ve yarattığı bu çok partili ortamın sınırlarını da kendisi çizmiştir. Bu sınırlar içinde sola hareket sahası bırakmamıştır. Aslında bu durumu sadece CHP ile ilişkilendirmektense genel bir siyasal tutum olarak görmek daha doğru gözükmektedir. Zira CHP'den iktidarı devralan DP de 1950'yi izleyen yıllarda sola karşı CHP'ninkine benzer bir tutum içine girmiştir. Yani durum, daha ziyade uluslararası konjonktür ve komünizm tehdidi ile ilişkilendirilmekteydi. Ele alınan dönemde sol partiler arasında örgütlenme ve sesini duyurma anlamında öne çıkanlar TSP ve TSEKP olmuştur. Bu iki partinin TKP'nin legale çıkma çabasıyla kurulduğu, fakat aralarındaki çekişmelerden dolayı Türkiye'de sosyalizmin ilk örgütsel bölünmesini

oluşturdukları da bir gerçektir. İki parti arasında birleşme sinyalleri başlamışken sonuç her ikisinin de sıkıyönetim tarafından kapatılmaları şeklinde olmuştur. TSP ve TSEKP dışındaki dört parti (TSDP, TİÇP, TSİP ve EKİP) önemli bir faaliyette bulunamamışlar, seçimlere katılsalar dahi başarılı olamamışlardır. Neticede bu sol partiler, kadro ve teşkilatlarının yeterli olmaması, halk arasında ciddi bir taban oluşturamaması ve Sovyetlerle yaşanan kriz sonrası Sovyetlerden ve ideolojisinden uzaklaşıp batı bloğuna yaklaşması sonucunda siyasi konjonktürün değişmesiyle; TCK'ya dayanarak gerçekleşen hükümet baskıları sonucu uzun ömürlü olmayıp, nispeten sönük bir siyasi varlık göstererek birkaç yıl içinde tamamen ortadan kalkmışlardır. Fakat bu dönemde yaşanan sol hareketlilik, 1960'dan sonraki dönemde yaşanan sol faaliyetlerin bir nevi ön çalışması olma niteliğini göstermiştir.

KAYNAKÇA

- Akbulut Erden, (2010), Dr. Şefik Hüsnü Değmer Yaşam Öyküsü Vazife Yazıları, Sosyal Tarih Yayınları, İstanbul.
- Akalın, Cüneyt, (2003), "Missouri'nin Ziyaretinin Tarihsel Anlamı", İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi, Sayı: 3, s.1-13.
- _____, (2003), Soğuk Savaş ABD ve Türkiye I, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- Akdere, İ., Z. Karadeniz, (1996) Türkiye Solunun Eleştirel Tarihi-1, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Akkerman, Naki Cevat, (1950), Demokrasi ve Türkiye'de Siyasi Partiler Hakkında Kısa Notlar, Ulus Basımevi, Ankara.
- Albayrak, Mustafa, (2004), Türk Siyasi Tarihinde Demokrat Parti (1946-1960), Phoenix Yayınevi, Ankara 2004
- Albayrak, Mustafa, "Kemalizm'in Düşünsel Temelleri ve Tarihsel Oluşumu" Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXVI, Sayı:77, 2010, ss. 307-343
- Anadol, Zihni T., (1994), Şefik Hüsnü Yazıları, Yaşamı, Yoldaşları, Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- Aykol, Hüseyin, (1996) Türkiye'de Sol Örgütler, Pelikan Yayınları, İstanbul.
- Bayır, Özgün Erler, "Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Solda Partileşme" İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, Ekim 2011, (45), s.45-72.**
- Berkes, Niyazi, (1997), Unutulan Yıllar, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Darendelioğlu, İlhan, (1973), Türkiye'de Komünist Hareketleri, Erenler Matbaası, İstanbul.
- Doğan Erkan "Türk Solunun Kısa Tarihi: Sosyalizmi Milliyetçilikle Eklemlmek", Doğu-Batı, Kasım Aralık Ocak 2011-2012, (59), ss. 135-156
- Dokuyan, Sabit (2013) "İkinci Dünya Savaşı Sonrasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'den İstekleri" Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi Sayı: 18, ss. 119-135.
- Duman, Sabit (2012) Osmanlıdan Günümüze Türk Siyasi Tarihi, Öz Serhat Matbaası Malatya
- Efe, Eren, (2006), 1946 Yılında Kurulan İki Yasal Sol Partinin Hayatının Basına Yansıması, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Entitüsü, İstanbul.
- Gökmen Özgür, (2008) "Esat Adil Müstecaplıoğlu", Tanıl Bora, Murat Gültekingil (Ed.), Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt:8 Sol, İletişim Yayınları, İstanbul, ss.940-952
- Gönlübol Mehmet ve diğerleri, (1996), Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995), Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Güzel, Şehmus, (1993), Türkiye'de İşçi Hareketi Yazılar-Belgeler, Sosyalist Yayınlar, İstanbul.
- İleri Rasih Nuri, (2003), 1947 TKP Davası, Tüstav Yayınları, İstanbul.
- _____, (1976), TKP Gerçeği ve Bilimsellik, Anadolu Yayınları, İstanbul.
- Karaca, Emin, (2008), Unutulmuş Sosyalist: Esat Adil (Esat Adil Müstecaplıoğlu'nun Hayatı, Mücadelesi ve Eserleri), Belge Yayınları, İstanbul
- _____, (1999), Eski Tüfeklerin Sonbaharı, Gendaş Yayınları, İstanbul 1999
- Koçak, Cemil, (1995), Türkiye Tarihi IV, Cem Yayınevi, İstanbul.

- Kurban, Vefa, "1950-1960 Yıllarında Türkiye İle Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler" Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi Journal Of Modern Turkish History Studies, 2014-Bahar/Spring (XIV/28), ss.253-282
- Olgun, Kenan, "Türkiye'de Cumhuriyetin İlanından 1950'ye Genel Seçim Uygulamaları", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, Cilt: XXVII, Sayı: 79, Mart 2011, ss.1-36
- Sülker, Kemal, (1979), "1946 Sendikacılığı", Sosyalist Kültür Ansiklopedisi, C. VI, May Yayınları, İstanbul.
- Şağan, Ali, (2013), Demokrat Parti Döneminde İktidar-Sivil Toplum Kuruluşları İlişkileri (1950-1960), (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul.
- Timur, Taner, (2003), Türkiye'de Çok Partili Hayata Geçiş, İmge Kitabevi, Ankara.
- Topçuoğlu, İbrahim, (1976), Neden İki Sosyalist Partisi 1946 TKP'nin Kuruluşu ve Mücadelesinin Tarihi, İstanbul.
- Tunçay, Mete, (1992), Türkiye'de Sol Akımlar, BDS Yayınları, İstanbul.

İnternet Siteleri:

- <http://www.tesav.org.tr/docs/derlemeler/siyasipartiler.pdf> (07.12.2017)
- http://www.tbmm.gov.tr/kutuphane/siyasi_partiler.html (07.12.2017)
- <http://www.ombudsman.gov.tr/contents/files/35501-Birlesmis-Milletler-Antlasmasi.pdf>; (05.12.2017)
- http://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc027/kanuntbmmc027/kanuntbmmc02704801.pdf (07.12.2017)

BİRBİRİNİ TAMAMLAYAN YÖNTEMLER OLARAK TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEMESİ

İbrahim AKSU

İnönü Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü,
ibrahim.aksu@inonu.edu.tr,

Tolga ORAL

İnönü Üniversitesi, Sivil Havacılık Yüksekokulu,
Havacılık Yönetimi Bölümü,
tolga.oral@inonu.edu.tr

ÖZET

Rekabetin giderek arttığı günümüzde işletmeler, çeşitli yönetim anlayışlarını benimsemektedir. Bu yönetim yaklaşımları işletmeleri daha rekabetçi bir yapıya dönüştürmektedir. Rekabetçi bir yapıya dönüşmek, hem kaliteli mamul üretmek hem de kaliteyi daha ucuza mal etmeyi gerektirmektedir. Bu çalışmada bir yönetim felsefesi olarak ortaya çıkan kalite anlayışında sürekli olarak iyileştirmeyi amaç edinen toplam kalite yönetimi ile mamul maliyetlerinin belirlenmesinde üretim öncesi ve sonrası tüm maliyetleri ürün yaşam seyri ile ilişkilendiren mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi birlikte değerlendirilmiştir. Toplam kalite yönetimi ile mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin bir arada kullanılması bir taraftan mamul maliyetlerinin doğru ve güvenilir bir şekilde saptanmasını sağlamakta diğer taraftan da ürün kalitesini arttırıcı etki yapmaktadır. Sonuç olarak bu iki yaklaşımın bir arada kullanılmasının işletmelere pozitif katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kalite, Toplam Kalite Yönetimi, Mamul Yaşam Seyri Maliyetlemesi

TOTAL QUALITY MANAGEMENT AND PRODUCT LIFE CYCLE COSTING AS COMPLEMENTARY METHODS

ABSTRACT

Businesses are adopting various management approaches in today's increasingly competitive world. These management approaches transform businesses into a more competitive structure. Transforming into a competitive structure requires both producing high quality and cheaper products. In this study two methods are evaluated together: Total quality management which emerged as a management philosophy aiming at constant improvement at quality perception; and product life cycle costing method which relates all pre-productive and post-productive costs with product life cycle while determining production costs. Total qualitymanagement and product life cycle costing together make it possible to determine the cost of products from one side accurately and reliably and also increase product quality from the other side. As a result, the combined use of these two approaches is thought to contribute positively to businesses.

Key Words: Quality, Total Quality Management, Product Life Cycle Costing.

1. GİRİŞ

Hızla gelişen teknoloji ve dünyayı tek bir pazar haline getiren küreselleşme süreci işletmelerin varlıklarını devam ettirebilmek için vermeleri gereken mücadeleyi geçmişle kıyaslanamayacak kadar zorlaştırmıştır. Büyüklüğü ve gücü ne olursa olsun müşteri memnuniyetini sağlayacak mal veya hizmeti piyasadaki fiyatın altında üretmeyi başaramayan işletmelerin ayakta kalmaları mümkün değildir. İşte bu zorlamanın sonucunda işletmeler yeni üretim yöntemleri ve bilgi üretme mekanizmaları arayışına girişmişlerdir. Söz konusu arayış sürecinde hemen tüm işletme fonksiyonları gözden geçirilmeye başlanmış yönetim, pazarlama, üretim ve muhasebe alanlarında hızlı değişim ve dönüşümler yaşanmıştır. İşletmenin yönetimi için ihtiyaç duyulan muhasebe bilgisinin üretilmesi ve sunulmasını amaç edinen yönetim muhasebesi de son kırk yılda bu büyük değişim ve gelişime hizmet edecek pek çok yeni yöntem ve teknikler ortaya koymuştur. Bunlardan bazıları, faaliyet tabanlı maliyetleme, değer zinciri analizi, hedef maliyetleme, mamul yaşam seyri maliyetlemesi, tam zamanında üretim ve kalite maliyetlerini ele alan toplam kalite yönetimidir.

Yukarıda sayılmış olan yöntem ve tekniklerin herbirinin uygulandığı işletmelere önemli katkılar sunduğu tespit edilmiştir. Ne var ki her bir yöntem/teknik kendine özgü bazı dezavantajlarının yanı sıra işletmeleri hedeflerine ulaştırmada yetersiz kaldığı yanları da ortaya çıkmıştır. İşte bu da söz konusu yöntem ve tekniklerin birbirlerinin eksikliklerini tamamlayacak şekilde ve uygulanmalarının başarısını artıracak yönde kullanılmaları fikrini akla getirmektedir. Buradan hareketle çalışmada ürünün tasarım aşamasından başlayıp üretim ve satış sonrasındaki yükümlülüklerle ilişkin maliyetlerin önceden tahmin edilmesi, planlanması ve analizini hedefleyen mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi ile mal ve hizmetlere ilişkin müşteri memnuniyetini sağlayacak kalite faaliyetlerinin planlanması, yönetilmesi ve bunlara ilişkin maliyetlerin analiz edilerek hesaplanmasını ifade eden toplam kalite yönetimi anlayışının birlikte kullanımının işletmelere sunacağı katkılar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2. KALİTE VE KALİTE MALİYETLERİ

Mamul üretiminde kaliteyi sağlamak için belirli maliyetlere katlanmak gerekir. Bu maliyetleri kontrol altında tutmak işletmeler açısından oldukça önem arz etmektedir. Bu nedenle işletmeler, kalite ve kaliteyi sağlamanın ve kalitesizliğin maliyetini dikkate almalıdırlar.

2.1. Kalite Kavramı

Latince de nasıl oluştuğu anlamına gelen *qualitas* kelimesinden türetilen (Karcioğlu vd., 2013:20) kalite kavramı farklı kişilerce değişik şekillerde tanımlanmıştır. Taguchikaliteyi, ürünün sevkinden sonra toplumda oluşturduğu en az zarar olarak tanımlamıştır. (Taguchi, 2004:1622). Feigenbaum (1991:7)'a göre ise kalite, ürün veya hizmetin müşterisinin beklentileriyle karşılaştığı noktadaki, pazarlama, mühendislik, üretim ve bakım karakteristiklerinin bileşimidir. Bir başka tanıma göre, müşteri tatmini sağlayan ve kusur bulundurmayan üretimdir (JuranandFeo, 2010). Crosby'ye göre kalite; ihtiyaçlara uygunluktur (Crosby, 1979:8). Bu tanımlamalar göz önüne alındığında kalite, müşteri odaklı bir kavram olmaktadır. Ürün veya hizmetin esas muhatabı olan müşteriler aynı zamanda işletmenin varoluş sebebidir. Yukarıdaki tanımlara bakıldığında kalite, sonuç esaslı gibi görünmesine rağmen bir süreci ifade etmektedir. Yalnızca üretilen mamul veya hizmete ait olmayıp,

tedarikten üretime, pazarlamadan satış sonrası sunulan hizmetlerikapsayan bir süreçtir (Güzel ve Kurşunel, 2015:284).

Kalite açısından bakıldığında mamulün iki temel özelliği bulunmalıdır. Bunlar; müşterinin dikkatini çeken fiziksel özellikler ve müşterinin ihtiyacını giderme derecesi olarak tanımlanan fonksiyonel özelliktir (Yazıcı, 2008:82). Bu iki temel özellik müşterinin mamul kalitesi noktasındaki temel göstergeler olarak da düşünülebilir. Mamul veya hizmetin kalitesi süreçlerin kalitesi ile doğrudan ilişkilidir. Kalite, sadece ortaya çıkan mamul ya da hizmetin çıktı kalitesi olarak düşünülmemelidir. Zira böyle bir düşünce kalite anlayışında noksanlık doğurmaktadır. Kalite, mamul veya hizmet üretimi ile doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili tüm süreçlerin toplamını ifade etmelidir. Böyle bir bakış açısı sayesinde esas kalite sağlanmış olmaktadır.

2.2. Kalite Maliyetleri

Kalitenin sağlanıp sağlanmadığı kalite ölçümü ile anlaşılmaktadır. Kaliteyi ölçmek için kalite maliyetlerinin hem miktar hem de tutar olarak bilinmesi gerekmektedir (Çabuk, 2005: 2). Kalite maliyetleri, kalite ile ilgili belirlenen hedeflere ulaşmanın derecesini yansıtmaktadır (Aslan, 2008:523).

Kalite maliyetleri, kaliteyi sağlamak için katlanılan fedakârlıklar ve kalitesizliğin ortaya çıkardığı maliyetlerden meydana gelir. Kalite maliyetlerinin en basit şekilde gruplandırılması bu şekilde yapılmaktadır. Kalite maliyetleri, genel olarak önleme (Prevention), değerlendirme (Appraisal) ve başarısızlık (Failure) ifadelerinin kısaltılması olan PAF modeli ile ifade edilmektedir (Güzel ve Kurşunel, 2015:286). Başarısızlık maliyetlerini de iki başlıkta, içsel başarısızlık maliyetleri ve dışsal başarısızlık maliyetleri olarak incelenmek mümkündür (Shank ve Govindarajan, 1994).

Önleme maliyetleri, kusurlu üretimin önüne geçmek için üretim öncesi ortaya çıkan maliyetler olarak ifade edilebilir (Kefe ve Tanış, 2014:48). Kalitesiz ürün üretimini engellemek için katlanılan fedakârlıklar olarak da tanımlanabilir. Bu maliyetler üretim öncesi dönemde ortaya çıkmakta ve üretim başlamadan kalitesizliği önleme amacı taşımaktadır. Önleme maliyetlerine örnek olarak şunlar verilebilir (Tanış, 2005:54; Kefe ve Tanış, 2014:48; Tanış vd., 2017:3; Güzel ve Kurşunel, 2015:286):

- ✓ Kalite teçhizatının tasarımı
- ✓ Kalite eğitimi
- ✓ Kalite kontrol mühendisliği
- ✓ Süreç kontrol maliyeti,
- ✓ Önleyici bakım maliyeti.

Değerlendirme maliyetleri, bir ürünün müşterinin ihtiyaçlarına uygunluğunu sağlayıp sağlamadığını kontrol eden, sağlanan kalite düzeyinin ölçülmesine yönelik kontrol maliyetleridir (Kefe ve Tanış, 2014:48). Bu maliyetler, üretilen ürünün müşterinin aradığı özelliklere uygunluğunu araştırma noktasında ortaya çıkmaktadır. Yani önleme maliyetleri kalitesiz üretimi önleme amacı taşıırken, değerlendirme maliyetleri üretim sürecindeki kaliteyi sağlamayı hedef alır. Bu maliyetler şu şekilde sıralanabilir (Güzel ve Kurşunel, 2015:287):

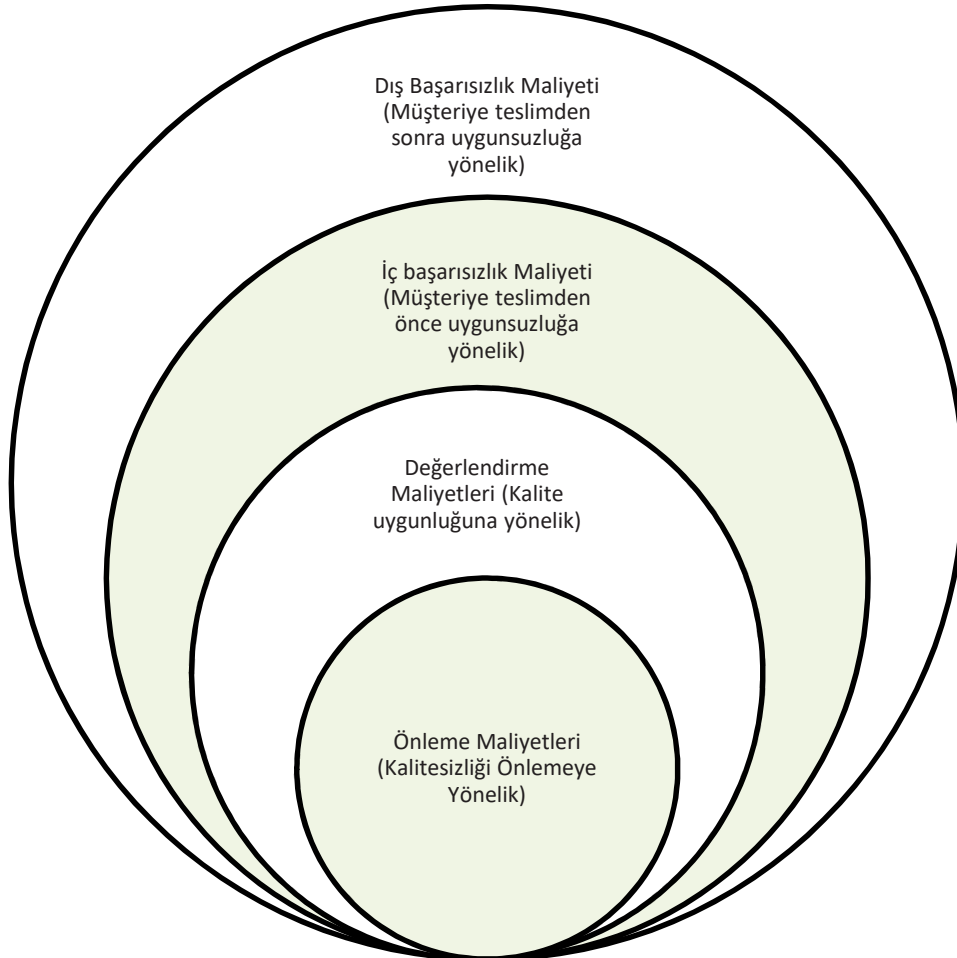
- ✓ Denetim ve test maliyeti,
- ✓ Stok kontrolü,

- ✓ Süreç denetim maliyeti,
- ✓ Belge inceleme maliyeti,
- ✓ Ölçüm aletlerinin bakımı,
- ✓ Ürün kalitesini denetleme maliyeti,
- ✓ Kalitecihazlarının ayarlanması.

İçsel başarısızlık maliyetleri, üretim sonucunda ortaya çıkan kusurlu ürünlerin müşteriye sunulmadan önce düzeltilmesine yönelik olarak ortaya çıkan maliyetlerdir. Bu tip maliyetler ortaya çıkan ürünün müşteriye ulaşmadan önce istenilen özelliklere uygun olmadığı tespit edilmesi ve bunun düzeltilmesi ilgili faaliyetlerle ilişkilidir. Hurda maliyetleri, tekrardan işleme, yeniden kontrol ve test, kusurlu ya da bozuk ürünler için yapılan indirim bu maliyetlere örnek olarak verilebilir (Bekçi ve Toraman, 2011:42)

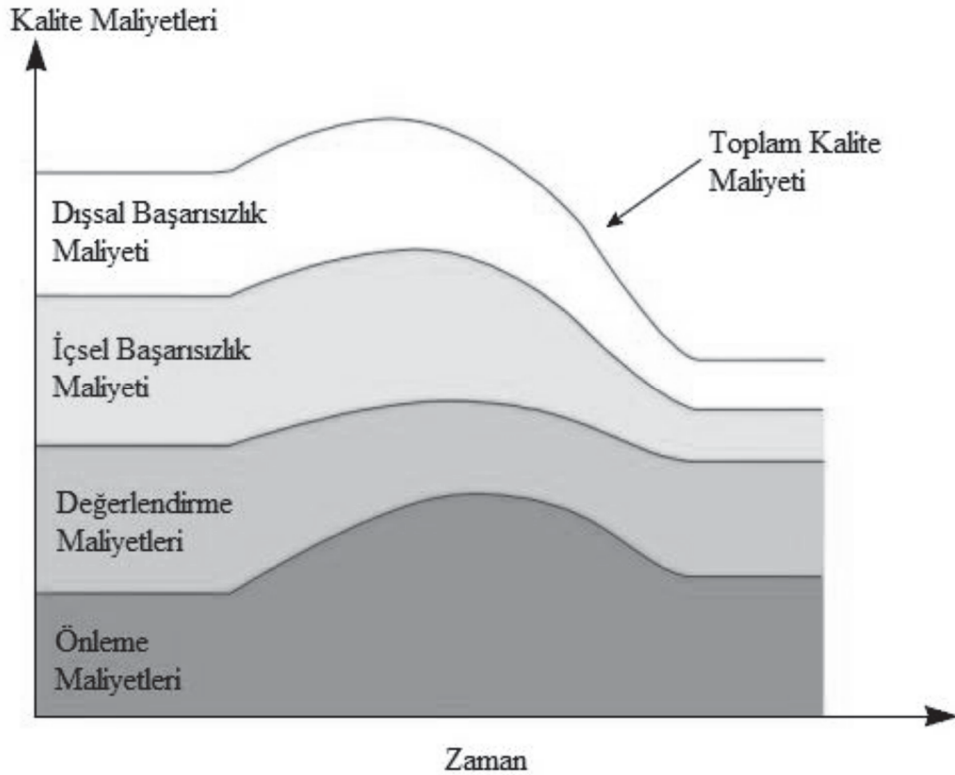
Dışsal başarısızlık maliyetleri, ürün veya hizmetlerin müşteriye tesliminden sonra ortaya çıkan ve kusurlu olduğunun belirlenmesi ile işletmenin katlandığı tüm maliyetleri ifade eder (Yumuk ve Oğuzhan, 2005:4). Garanti maliyeti, müşteri kaybı, ceza ve tazminatlar, tamir, müşteri servisi gibi maliyet kalemleri bu kategoride değerlendirilebilir.

Bir maliyet unsurunun hangi tür kalite maliyetine dahil edileceği maliyetlerin doğru bir şekilde hesaplanması ve yönetilmesinde önem arz etmektedir. Kalite maliyetlerine ilişkin maliyet akışı şu şekilde ifade edilebilir:

Şekil 1: Kalite Maliyet Akışı

Kalite maliyetlerinin tamamı toplam kalite maliyetini oluşturmaktadır. Kalitesizliği önlemek adına katlanılan maliyetlerin zamanında ve uygun olması durumunda diğer kalite maliyet unsurlarının daha düşük düzeyde olması beklenir. Ancak kalitesiz ürün üretimini önlemek adına yapılan giderlerin kaliteyi sağlamada yetersiz kaldığı durumlarda diğer maliyet unsurlarının yüksek düzeyde olması muhtemeldir. Bu durum ancak ürün tasarımından başlayarak kalite düşüncesinin hakim kılınması ile mümkün olabilmektedir. Toplam kalite maliyetlerini aşağıdaki şekil ile göstermek mümkündür:

Şekil 2: Toplam Kalite Maliyetleri

Kaynak: (Güzel ve Kurşunel, 2015:292)

3. TOPLAM KALİTE YÖNETİMİ VE MAMUL YAŞAM SEYRİ MALİYETLEME YÖNTEMİ

Toplam kalite yönetimi, mamul veya hizmet üretiminde sürekli iyileşmeyi hedefleyen bir anlayış olarak ifade edilmektedir. Mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi de mamul yaşam seyri boyunca ortaya çıkacak olan maliyetleri önceden tahmine dayandırarak mamul maliyetlerinin belirlenmesine dayanır.

3.1. Toplam Kalite Yönetimi

Toplam Kalite Yönetimi, sürekli gelişim, müşterilerin gereksinimlerini karşılama, yeniden işleme sayısını azaltma, geniş düşünme, artan çalışan katılımı ve ekip çalışması, süreçlerin yeniden tasarımı, rekabetçi kıyaslama, takım temelli problem çözme, sonuçların ölçümü ve tedarikçilerle daha yakın

ilişkiler sunan ve sürekli iyileştirmeyi vurgulayan entegre bir yönetim felsefesidir (Kurt ve Zehir, 2016:101). Artan rekabet ve teknolojik değişimler nedeniyle yeni arayışlar içine girilmesi sonucunda ortaya çıkan ve geniş kabul gören bir anlayıştır. Toplam Kalite Yönetimi, müşteri memnuniyetini sağlamak için kalite ve süreçlerde sürekli gelişmeyi hedef alankapsayıcı bir yönetim anlayışıdır. Toplam Kalite Yönetimi, işletmede yer alan tüm kesimlerin katılımıyla ürün, hizmet ve süreçlerin geliştirilmesi, müşteri memnuniyetinin sağlanması ve müşteri sadakatinin sağlanmasına yönelik işletmede alınan sonuçların sürekli iyileştirilmesine dayanmaktadır. Müşteri ihtiyaç ve beklentilerini temel alan ve müşterinin kalite anlayışını işletme faaliyetlerinin yerine getirilmesi esnasında ürün ve hizmet bünyesinde bir araya getiren yönetim felsefesi olarak ifade edilebilir.(Yükçü, 1999: 8). Toplam kalite yönetimi, müşteri odaklı, sürekli iyileşmeyi ifade eden ve kalite anlayışı içine tüm çalışanları dahil eden bir yöntemdir.

Toplam kalite yönetiminin temel ilkeleri; müşteri odaklılık, sürekli gelişme, tam katılım, önlemeye yönelik yaklaşım ve yönetimin liderliği ve sorumluluğudur. Toplam kalite yönetimi bu ilkelerin varlığı ile sağlanmaktadır. Rekabetçi yapının arttırılmasında oldukça önemli katkı sağlar. Ancak bu katkının sağlanabilmesi tüm ilkelerin tam anlamıyla benimsenip uygulanması ile mümkün olmaktadır. Sürekli gelişme kavramı müşteri ihtiyaçlarına karşılık vermek için süreç, ürün ve hizmetlerde yapılan değişiklikler vasıtasıyla müşteri memnuniyetinin sağlanması, rekabetçi yapının güçlendirilmesi ve maliyetlerde meydana gelen azalmayı ifade eder. Müşteri odaklılık, müşterinin algıladığı kaliteyi temel alarak buna uygun ürün, hizmet ve süreç yaratmayı açıklar. Tam katılım, işletmede yer alan tüm çalışanların kalite anlayışına dahil edilmesi ve sorumluluğun paylaşılması olarak düşünülebilir. Hataları tamamen ortadan kaldırmak mümkün olmasa da esas olan olabildiğince hataları önlemeye yönelik süreçler geliştirmektir. Kapsamlı bir şekilde düşünülmüş ve tasarlanmış planlama ile oluşabilecek hataların büyük bir bölümü yok edilebilir (Merter, 2006: 54).toplam kalite yönetimi sisteminin geliştirilmesi ve uygulanması üst yönetimin sorumluluğundadır. Sistem geliştirilmesinde diğer çalışanların katkısı olsa bile sistemin yürütülmesi ve uygulanmaya konması üst yönetimin sorumluluğunda gerçekleştirilmektedir.

Toplam kalite yönetimi işletme faaliyetlerinde kaliteyi ürün veya hizmet üretiminin tüm aşamalarına yaymayı hedeflemektedir. Bunun dışında şu amaçları da bulunmaktadır (Şimşek ve Çelik, 2012:217):

- ✓ Daha etkin ve sağlıklı bir şekilde pazarlama ihtiyaçlarına yönelebilmek,
- ✓ Müşteri ihtiyaç ve beklentilerine karşılık verebilmeyi sürekli kılmak,
- ✓ Organizasyonu, gelişim ve değişime açık bir yapıya dönüştürmek,
- ✓ Kurumsallaşmayı gerçekleştirerek, işletme performansını kalıcı hale getirmek,
- ✓ Üst yönetimin kalite anlayışının tüm organizasyona yayılmasını sağlamak,
- ✓ Etkin bir rekabet stratejisi belirlemek,
- ✓ Ekip yaklaşımını oluşturmak,
- ✓ Gerekli gelişmeyi sağlamak ve performans kriterleri oluşturmak.

3.2. Mamul Yaşam Seyri Maliyetleme Yöntemi

Mamul yaşam seyri kavramı, mamulün de tıpkı insan hayatı gibi bir ömrünün olduğu yaklaşımından hareketle ortaya çıkmıştır. Mamulden beklenen gelirin ya da mamulün piyasada kalma süresinin belirli aşamalardan oluştuğunu ifade etmektedir. Bir mamulün yaşam seyri pazarlama bakış açısına göre şöyle ifade edilir (Mucuk, 1997: 142-143;Kotler ve Keller, 2006: 322):

1. Sunuş (tanıtma),
2. Hızlı Büyüme (gelişme),
3. Büyüme,
4. Olgunluk,
5. Gerileme (düşüş).

Sunuş (Tanıtma) evresi, mamul tasarımı ve üretim sonucunda mamulün piyasaya sunulduğu dönemdir. Bu aşamada mamule olan talep ve satış geliri düşük, maliyetler yüksektir. Mamulün piyasada bilinirliğinin az ya da hiç olmadığı bir aşamadır.

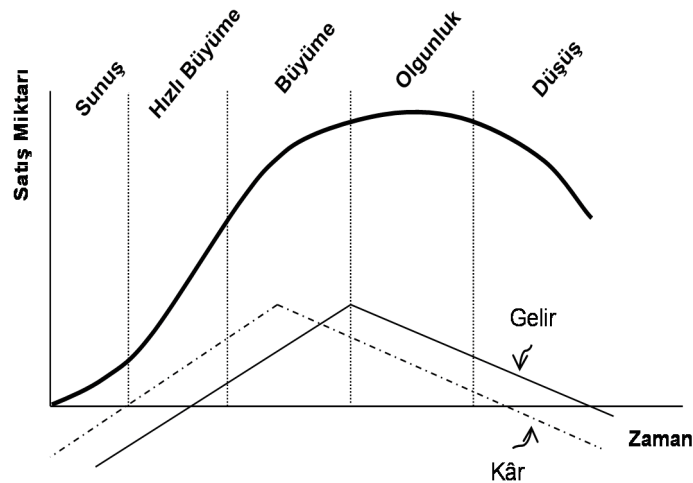
Gelişme döneminde mamulün piyasada tanınırlığı artmakta, satış gelirleri çoğalmakta ve mamulü geliştiren firmanın karı artmaktadır. Buna karşılık rakip firmaların da piyasaya girdiği bir dönem olmaktadır.

Büyüme döneminin mamul satışlarındaki artış azalarak devam etmektedir. Rakip firmaların pazara girmesi ile mamul doyum noktasına ulaşmakta ve satış hacmini genişletmek için fiyat indirimlerisöz konusu olmaktadır.

Olgunluk döneminde rekabet artarken mamul satışı yavaşlamaktadır. Satışları arttırmak için yapılan tutundurma faaliyetleri maliyetleri artırmaktadır. Satışlar bir süre daha artmasına rağmen daha sonra azalmakta ve karlılık düşmektedir.

Gerileme döneminde ise, olgunluk döneminde başlayan kardaki azalış hızlanmaktadır. Tüketicilerin farklı mamullere yönelme eğilimleri ile mamule olan talep hızlı düşüş göstermektedir.

Mamul yaşam evreleri aşağıdaki grafikte gösterilmiştir:

Şekil 3: Mamul Yaşam Seyri / Kaynak: (Aksu ve Apak, 2014:237)

Her mamulün yaşam süreleri farklı olduğu gibi yaşam seyirleri de farklılık arz etmektedir. Bu seyir mamul fikrinin ortaya çıkmasıyla başlayan ve piyasana çekilmesi ile son bulmaktadır. Bir mamulün yaşam süresi ve izlediği seyir çeşitli faktörler tarafından belirlenmektedir. Hızla değişen teknolojik şartlar mamulün yaşam süresini ve seyrini kısaltmaktadır. Tüketime hızlandığı günümüzde teknoloji ile birlikte bu süreler daha da kısalmaktadır.

Üretici bakış açısıyla bir mamul, mamul fikri, tasarım, geliştirme, üretim ve lojistik destek aşamalarını izler. Mamul fikrinin oluşmasından sonra tasarlanması, mamulün geliştirilerek üretiminin gerçekleştirilmesi ve satış sonrası destekler ile mamul yaşam seyrini tamamlamaktadır.

Mamul yaşam seyri boyunca ortaya çıkan maliyetler birbirinden farklı olmaktadır. Ancak geleneksel maliyetleme yaklaşımında üretim öncesi ve üretim sonrası meydana gelen maliyetler ürünle doğrudan ilişkilendirilmemektedir. Bu tip giderler doğrudan dönem gideri olarak değerlendirilmektedir. Bu durum mamul maliyetinin hesaplanmasında ve yönetilmesinde hatalı sonuçlar doğurmaktadır. Bu bakış açısıyla geliştirilen mamul yaşam seyri maliyetleme (MYSM) yöntemi, üretim öncesi ve üretim sonrası gerçekleşen maliyetlerin mamul ile doğrudan ilişkilendirilmesi gerektiğini ifade ederek bu maliyetlerin yaşam seyri boyunca yönetilmesinin daha doğru sonuçlar ortaya çıkaracağını savunmaktadır. MYSM yaklaşımı, maliyet yönetiminin üretilen mamullerin tasarım ve planlama aşamasından itibaren başlaması gerektiğine inanmaktadır. Teknolojik ilerlemeler beraberinde üretim tekniklerinin de değişmesine neden olmuş ve otomasyona dayalı üretim artmıştır. Bu durum üretim maliyetlerinin sabit nitelik kazanmasına neden olmuştur. Sabit nitelik kazanan üretim maliyetlerinden tasarruf sağlamak zorlaşmıştır. Mamulün tasarım aşamasında ortaya çıkan maliyetlerin diğer tüm aşamalarda mamul maliyetini etkileyeceği belirtilmektedir. Bu nedenle tasarım aşamasından itibaren maliyetlerin etkin yönetilmesi elzemdir. Yoğun teknoloji ortamında maliyetlerde esnekliği ve değişikliği sağlama noktasında MYSM ile çıktılara işlem gerçekleşmeden müdahale edilebilecek ve süreç kontrol altına alınabilecektir (Erdoğan ve Saban, 2006: 521; Elitaşvd, 2010).

Mamul yaşam seyri maliyetlemenin temel amaçları şu şekilde ifade edilebilir (Sevim, 2002:139: Gürdal, 2007:79):

- ✓ Mamulün planlama aşamasında, mamul yaşam seyri süresince ortaya çıkması muhtemel maliyetler hakkında tahminde bulunma, hesaplama, analiz edip raporlama ve yönetme imkanı sağlamak,
- ✓ Gerçekleşen karın, mamulün piyasada bulunduğu dönemden sağlanıp sağlanmadığını saptamak,
- ✓ Üretimle ilgili olmayan garanti, servis vb. maliyetler ile çevresel maliyetleri belirlemek ve bu maliyetleri minimize etmek için mamul tasarımında yapılacak değişiklikleri saptamak,
- ✓ Maliyet yönetiminde etkinliği sağlamak amacıyla maliyetlerin nitelik ve zamanlamasını belirlemek.

Mamul yaşam seyri maliyetlemesi kapsamında yukarıda sayılan bu amaçları gerçekleştirebilmek için bazı veri kaynaklarına ihtiyaç duyulmaktadır. Bu veri kaynakları şunlar olabilir (Gürdal, 2007:81-82):

- ✓ Var olan veri bankaları,
- ✓ İleri mamul planlama verisi,
- ✓ Kişisel maliyet tahminleri,
- ✓ Tedarikçi belgeleri,
- ✓ Mühendislik testi ve alan verisi.

Mamul yaşam seyri boyunca ortaya çıkan tüm maliyetler ile mamulden elde edilmesi beklenen gelirler karşılaştırılarak mamulden elde edilecek olan kar hesaplanabilir. Mamul üretiminde katlanılacak maliyetlerin beklenen karlılığı sağlayıp sağlayamayacağı tespit edilir. MYSM yönteminin uygulanması ile mamul üretimine geçilmeden önce mamul maliyetlerinin belirlenmesi sağlanmaktadır. Maliyetlerin belirlenmesi ve stratejik karar alma noktasında bir destek sağlaması nedeniyle etkin bir maliyet yönetimi aracı kullanılabilirliğini sağlamaktadır. MYSM yöntemi gelecekte ortaya çıkabilecek maliyetleri bugünden belirleyerek karar almaya yardımcı olur. MYSM yöntemi aşağıdaki faydaları sağlar (Gürdal, 2007:85):

- ✓ Alternatif mamuller arasında seçim yapmaya yardımcı olmaktadır.
- ✓ Gelecekteki maliyetleri belirlemeye temel oluşturmakta ve sadece sermaye maliyetini değil tüm maliyetleri dikkate almaktadır.
- ✓ Mamulden maksimum faydayı sağlayan bir yönetim aracı olmaktadır.
- ✓ Daha gerçekçi fiyatlandırma analizleri yapılmasına imkan sağlamaktadır.
- ✓ Gelecekteki harcamaları belirlemeye ve dengelemeye yardımcı olarak bütçelemeye temel oluşturmaktadır.
- ✓ Müşterilerin satın alma kararlarını etkileyen garanti, yedek parça, servis gibi satış sonrası hizmetlere ve maliyetlere daha fazla odaklanmaya yardımcı olmaktadır.
- ✓ Mamul tasarımı ve geliştirme aşamalarında daha fazla maliyete katlanılarak üretim ve sonrasında ortaya çıkacak maliyetlerin daha düşük seviyede gerçekleşmesine katkı sağlamaktadır.

3.3. Toplam Kalite Yönetimi İle Mamul Yaşam Seyri Maliyetleme Yönteminin Birlikte Uygulanabilirliği

Toplam kalite yönetimi, kalitenin mamul ya da hizmet üretiminin tüm süreçlerini kapsamı gerektiğini ifade etmektedir. Mamul tasarımından geliştirilmesine, üretilmesinden satış sonrası tüm süreçlerde kalite anlayışının olması gerekir. Ancak böyle bir durumda kalite düşüncesinden bahsedebiliriz. Kaliteli mamul üretimini sağlamak için belirli maliyetlere katlanılması gerektiği de aşikardır. Bu nedenle katlanılan bu maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesi ve mamul maliyetine

dahil edilmesi gerekmektedir. Mamul üretiminde kalitenin sağlanması toplam kalite anlayışının bir yönetim felsefesi olarak kullanılmasına bağlıdır. Mamul fikrinin ortaya çıkması ile tasarım aşamasında bu yönetim anlayışının benimsenmesi ile üretilecek mamul kaliteli bir çıktı haline dönüşebilecektir. Müşterinin ihtiyaç duyduğu özellikte mamul geliştirmek müşteri odaklı üretim ve müşteri odaklı yönetim anlayışı ile mümkündür. Bu anlayışa sahip olan yönetim felsefesi toplam kalite yönetimi olarak karşımıza çıkmaktadır. Maliyetlerin etkin bir şekilde yönetilmesi hususunda ise mamulün yaşam seyri boyunca ortaya çıkacak olan maliyetleri önceden tahmin eden ve mamul tasarımında ortaya çıkacak olan maliyetlerin diğer aşamalarda maliyetleri etkileyeceği görüşüne sahip olan mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi yararlı bilgiler sunmaktadır. Bu hususlar dikkate alındığında mamulün tasarım aşamasında kalitesizliği önlemek adına katlanılacak maliyetler mamul yaşam seyri maliyetleme yöntemi kullanılarak tahmin edilebilir. Daha sonraki aşamalarda ortaya çıkabilecek diğer maliyetler de benzer şekilde tahmin edilebilir. Böylelikle hem kaliteli mamul üretimi gerçekleştirilmiş olur hem de maliyetlerin hangi aşamada ne miktarda gerçekleşeceği belirlenerek etkin bir maliyet yönetimi sağlanmış olur. Kalite anlayışının sağlanmasında toplam kalite yönetimi felsefesinin hakim kılınması, maliyetlerin yönetilmesinde ise mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin uygulanması ile kaliteyi sağlamak için katlanılan maliyetler öngörülürken; kalitesizliğin maliyeti de önlenmiş olmaktadır. Bu iki düşüncenin birbirine entegre edilmesi ile tüm süreçlerde kalite anlayışının egemen kılınması ve bunu sağlamak için katlanılan maliyetlerin de yönetilmesi ile işletme karlılığınakatkı sağlanmış olur.

4. SONUÇ VE ÖNERİLER

Kalite ve kaliteyi sağlamak için katlanılan maliyetlerin bütüncül bakış açısıyla ele alınması işletme yönetimine olumlu katkılar sunmaktadır. Müşteri memnuniyeti için yaratılan kalite anlayışı beraberinde getireceği maliyetler gözetilerek tesis edilmeli ve fayda maliyet dengesi sağlanmalıdır. Kaliteyi sağlamak adına katlanılan maliyetler işletme maliyetlerini artırırken, bundan elde edilecek gelirin de artması beklenmektedir. Aksi takdirde katlanılan maliyetler işletmenin karlılığını olumsuz yönde etkileyecektir.

Toplam kalite yönetimi mamul fikrinin ortaya çıkmasından itibaren özellikle tasarım aşamasından başlayarak kalite anlayışının tüm süreçlerde egemen kılınmasını öngörmektedir. Tasarım aşamasında yerleştirilen kalite anlayışının diğer tüm süreçlerde de devam ettirilerek kalitesiz mamul üretiminin önüne geçilmesi mümkün olmaktadır. Mamul yaşam seyri maliyetlemede de mamul maliyetlerinin büyük bir bölümünün tasarım aşamasında ortaya çıktığı görüşü hakimdir. Kalite maliyetleri geleneksel maliyetleme anlayışında dikkate alınmamakta ve mamul maliyetine dâhil edilmemektedir. Mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminde ise kalite maliyetleri önceden tahmin edilerek mamul maliyetine dahil edilmekte ve daha doğru bir şekilde hesaplanması ve yönetilmesi sağlanmaktadır.

Günümüz şartlarında sadece ucuz mamul üretimi ile rekabet avantajı sağlamak mümkün değildir. Mamul maliyetlerinde tasarrufa gidilirken müşterinin arzuladığı kaliteden de taviz verilmemelidir. Bu bakış açısıyla hareket edildiğinde bir yandan kaliteli mamul üretimi sağlanmalı diğer bir taraftan da bu kalite sağlanırken aşırı maliyetlerden kaçınılmalıdır. Bu durum mamul üretiminin tüm aşamalarında kalite anlayışının benimsenmesi ile üretim öncesi ve sonrası tüm

süreçlerde meydana gelen maliyetlerin önceden tahmin edilerek belirlenmesi ve yönetilmesi ile mümkün olmaktadır. Toplam kalite yönetimi ile mamul yaşam seyri maliyetleme yönteminin birlikte kullanımı ile ifade ettiğimiz bu durum gerçekleştirilebilmektedir. Bu sayede işletme rekabet gücünü ve karlılığını artırabilir, pazar payını genişletebilir, müşteri memnuniyeti sağlayarak güçlü bir imaj oluşturabilir.

Bu iki yöntemin birlikte kullanılması, işletmelere bütüncül bakış açısı sunarak faaliyetlerin daha etkin bir şekilde sürdürülmesine imkân sağlayacaktır. Ayrıca diğer stratejik maliyet yönetim tekniklerinin bir arada kullanımının da bu konuda etkili sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Aksu, İ.,& Apak, İ. (2014). “Yeni Mamul Geliştirme Kararlarında Mamul Yaşam Seyri Maliyetleme Yaklaşımı Ve Bir Örnek İşletme Uygulaması”. *Electronic Journal Of Social Sciences*, 13(48), 235-253.
- Aslan, S. (2008). “Kalite Maliyetlerinin Faaliyet Tabanlı Maliyetleme Sistemine Entegrasyonu”, *Marmara Üniversitesi İİBF Dergisi*, Cilt: 15 Sayı:2. s. 521-534.
- Bekçi, İ. & Toraman, A. (2011), “Kalite Maliyetleri Ve Bir Hastanede Hesaplanması”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*Y.2011, C.16, S.2, s.39-57.
- Crosby, P. B. (1979). *Quality is Free: The Art of Making Quality Certain*. USA: McGraw-Hill
- Çabuk, Y. (2005), “Kalite Maliyetleri ve Kalite Maliyetlerini Ölçmede Kullanılan Yöntemler”, *ZKÜ Bartın Orman Fakültesi Dergisi*, Cilt: 7 Sayı:7.
- Elitaş C.,YıldızF. &Dereköy, F. (2010), “Mamul Yaşam Dönemi Maliyetlemesi”, *Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, s.187-196.
- ERDOĞAN, N. & SABAN, M. (2006), *Maliyet ve Yönetim Muhasebesi*, Fakülteler Kitapevi, 4. Baskı, İzmir.
- Feigenbaum, A. V. (1991). *Total Quality Control*, New York, USA: McGraw-Hill.
- Gürdal, K. (2007), *Maliyet Yönetimine Güncel Yaklaşımlar*, Siyasal Kitapevi, Ankara.
- Güzel, F.,&Kurşunel, F. (2015). “Kalite Maliyetleri Ve Veri Kalitesi”, *Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Yıl:15, Sayı:29. s.282-301.
- Juran, J. M.,&Feo, J. (2010). *Juran's Quality Handbook: The Complete Guide to Performance Excellence*. McGraw-Hill.
- Karcıoğlu, R., Dursun, A. & Biçer, E. B (2013), “TKY Yaklaşımının İşletme Maliyet Gelişim Süreci Üzerine Etkisi Ve Bir Üretim İşletmesinde Uygulama”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, Cilt: 27, Sayı: 1, s. 19-40.
- Kefe, İ.& Tanış, V.N. *Kalite Maliyetleri Ve Otomotiv Sektöründe Bir Uygulama*, MÖDAV 2014/1. s.45-62.
- Kotler P.& Keller L. K. (2006), *Marketing Management*, Pearson Prentice Hall, 12th Edition.
- Kurt, A.,& Zehir, C. (2016). “The Relationship Between Cost Leadership Strategy, Total Quality Management Applications And Financial Performance”. *Dogus University Journal*, 17(1), 97-110.
- Merter, M. E., (2006). *Toplam Kalite Yönetimi*, Atlas Yayın Dağıtım, Ankara.
- Mucuk, İ. (1997), *Pazarlama İlkeleri*, Türkmen Kitapevi, 8. Baskı, İstanbul.
- Sevim, A. (2002), “Stratejik Kâr Yönetiminde Çağdaş Bir Araç: Ürün Yaşam Seyri Maliyetleme Sistemi”, *MÖDAV*, Cilt:4, Sayı:1.

- Shank, J.&Govindarajan, V.,(1994), “Measuring The Cost Of Quality :A Strategic Cost Management Perspective”, Journal of Cost Management, Cilt.8,sayı 2.
- Taguchi, G. (2004). Taguchi's Quality Engineering Handbook. New Jersey, USA: John Wiley&Sons.
- Tanış, V. N. (2005). Teknolojik değişim ve maliyet muhasebesi. Adana: Nobel Kitabevi.
- Tanış, V.N., Kefe, İ. & Kefe, İ. (2017), “Önleme Ve Değerlendirme Maliyetlerindeki İyileştirmelerin Başarısızlık Maliyetlerinde Etkisi Üzerine Bir Tekstil İşletmesinde Uygulama”, Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi, Cilt 13, Sayı 1
- Yazıcı, N.(2008), Maliyet Yönetim Sistemleri, Savaş Yayınevi, Ankara.
- Yumuk, G. & Oğuzhan, A. (2005), “İşletmelerde Kalite Maliyet Sistemleri: Bir Uygulama”, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt 2, Sayı 7, s. 1-12
- Yükçü, S.(1999). Kalite Maliyetlerinin Muhasebeleştirilmesi, Anadolu Matbaacılık, İzmir.

İŞ TATMİNİ ve DEMOGRAFİK ÖZELLİKLER ARASINDAKİ İLİŞKİ: BİR ALAN ARAŞTIRMASI*

Sevilay USLU DİVANOĞLU

Aksaray Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler
Fakültesi, İşletme Ana Bilim Dalı,
sevilayuslu@yahoo.com

Şaban USTA

Aksaray Üniversitesi Bilgi İşlem Daire Başkanı,
Tel: 0382 288 3060

ÖZET

Bu çalışmada Rehber öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin ortaya çıkarılması amaçlanmıştır. Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı okul ve kurumlarda rehber öğretmen olarak çalışanların meslek hayatları boyunca yaptıkları mesai sürecinde iş tatmin düzeylerinin nasıl olduğu, söz konusu durumun ortaya çıkmasına neden olan iç ve dış etmenlerin neler olduğu incelenmiştir. Bu inceleme esnasında rehber öğretmenlerin demografik değişikliklerinin iş tatminine yansımaları göz önünde bulundurularak bu demografik değişkenler çeşitli boyutlarıyla incelenmiştir. Araştırma karşılaştırma türü tarama modelinde bir çalışmadır. Aksaray ilinde çalışan rehber öğretmenlerden oluşan örneklem grubuna yapılan Minnesota iş tatmini ölçeği sonuçlandırılarak Aksaray İlinde çalışan rehber öğretmenlerin kişisel özellikleri ve iş tatmin düzeyleri ortaya çıkartılmıştır. Araştırmada belirlenen örneklem grubuna Minnesota iş tatmin ölçeği ve kişisel bilgiler formu uygulanmış, elde edilen veriler Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 23) programında analiz edilerek sonuçlara ulaşılmıştır. Araştırmada rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin demografik değişkenlere göre farklılaştığı konusunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki araştırmanın teorik çerçevesini ve modelini de desteklemiştir.

Anahtar Kelimeler: İş Tatmini, Demografik Özellikler, Kişilik, Tecrübe

RELATION BETWEEN JOB SATISFACTION AND DEMOGRAPHIC CHARACTERISTICS: A FIELD SURVEY

ABSTRACT

In this study, we aimed to reveal the job satisfaction levels of the Guidance Teachers. In the schools and institutions affiliated to the Ministry of National Education, we investigated what job satisfaction levels of the staff working as guidance teachers during their occupational life is and what internal and external factors cause this situation to emerge. These demographic variables were examined in various dimensions, considering the reflections of the teachers' demographic changes on job satisfaction during the study. The design of study is a comparison type screening model. The Minnesota job satisfaction scale for the sample group consisting of the guidance teachers working in Aksaray province was finalized and the personal characteristics and job satisfaction levels of the guidance teachers working in Aksaray province were revealed. Minnesota job satisfaction scale and personal information forms were applied to the sample group determined in the study and the obtained data were analyzed and analyzed in Statistical Package for the Social Sciences (SPSS 23) program. There was a meaningful relationship between job satisfaction of guide teachers and demographic variables. This relationship also supported the theoretical frame and model of the research.

Keywords: Job Satisfaction, Demographic Features, Personality, Experience

Giriş

Günümüzde eğitim çalışanlarını konu alan araştırmaların artarak devam ettiği görülmektedir. İş yaşamlarında eğitim çalışanları nasıl davranmaktadırlar ve bu davranışlarının nedenleri nelerdir? Bu sorulara cevap arayan ve insanların, eğitim çalışanlarının iş davranışları ve çalıştıkları iş yeri arasındaki ilişkiyi araştıran araştırmacılar, insan kaynakları yönetimi konusunda yaşanan problemleri belirleyerek, bu problemlerin giderilmesi için çeşitli çözüm önerileri getirmektedirler.

Eğitim-öğretim faaliyetlerini bir hizmet kolu olarak düşündüğümüzde bu alandaki yaşanan gelişmeler diğer alanlardan daha hızlı ve etkili olmalıdır. Bu konuda çalışan insanlar eğitimde geri kalmanın diğer tüm sektörlere etki edeceği bilinciyle hareket etmeli ve eğitimi çağın gereklerine göre dizayn etme ihtiyacı içinde olmalıdırlar. Eğitim çalışanları, eğitim süreçlerine ayak uydurabilen dinamik bir anlayışa sahip olmalıdır. Aksi halde eğitim sektörü gelişen ve değişen çağın arkasından yetişmekte zorlanabilir. Bu açıdan bakıldığında öğretmenlerin iş tatminlerinin yeterli olamaması olumsuz motivasyona örnektir. Olumsuz motivasyon ise insan yetiştirmeyi amaç edinen bir sektör çalışanı olan öğretmenin en büyük kısıtıdır. Rehber öğretmenlerin iş tatmini aynı pencereden değerlendirildiğinde eğitime direk etki eden bir bağımlı değişkendir.

Bilim ve teknolojideki baş döndüren gelişmeler işletmelerin araştırma geliştirme çalışmalarına ağırlık vermelerine ve ellerindeki mevcut işgücü potansiyelini daha verimli kullanma eğiliminde olmalarına, iş gücü planlamasına daha da önem vermelerine olanak sağlamaktadır. Böylece kişisel becerilerin daha etkin kullanılabilmesi ve iş gücü potansiyelinin daha verimli olması için çalışmaktadırlar. Toplumda eğitim seviyesinin yüksek olması ve eğitimin yaygınlaşması sonucu çalışanlar, işlerinde daha çok bağımsız olmayı, işleriyle ilgili sorumluluk almayı ve işyerindeki karar mekanizmasına dâhil olmayı istemektedirler. İş dünyasında iş tatmini konusundaki araştırmalar oldukça eskidir. Fakat son zamanlarda psikologlar bu alandaki kuram ve uygulamalarını değiştirmektedirler. İş tatmini esas itibariyle çeşitli iş ve performans değişkenlerinin anlaşılması ve tatmindeki yerinin incelenmesi üzerine gerçekleşmektedir. Son zamanlarda bu konu, bağımlı bir değişken olarak ele alınmaktadır. Yani diğer davranışları nasıl yönettiği veya onlarla olan ilişkileri, bağımsız olarak incelenmektedir. Bu görüş bireylerin işe karşı tutumlarını, onun bazı psikolojik eğilimlerini ve ihtiyaçlarını tatmin etme derecesinin bir sonucu olarak görülmektedir. Araştırmalar oldukça çeşitli, yapılması zor olan ve stratejik öneme sahip olan görevlerin daha az beceri gerektiren sıradan sorumluluklara oranla kişileri daha fazla tatmin ettiğini ortaya koymaktadır (Özdayı, 1990, s. 1-2). Bu durum da gösteriyor ki eğitim çalışanlarının performansı iş tatmini ile direk etkili bir durumdur. İş tatmini birçok değişkene bağlı fakat sonuca direk etki eden bir değişkendir.

Çağdaş eğitim anlayışına göre öğretmen, sınıfta ders, sınav, kaynak arama, ortaya çıkan problemlerin üstesinden gelme, farklı disiplinler arasında ilişkileri düzenleme, insani ilişkiler geliştirme, doğru mesleğe yönelim nitelikli zaman yönetimi konularında danışmanlık yapma görevlerini üstlenen uzman bir kişi olarak tanımlanmaktadır. O halde öğretmenler, toplumun ilerlemesinde öncülük eden kişilerdir. Öğretmen bir ülkede ihtiyaç duyulan insan gücünü yetiştirme sorumluluğunu üstlenmektedir. Bu sorumluluk bir toplumun en önemli sorumluluğu olduğu için öğretmenlerin huzurlu ve uygun ortamlarda çalışmaları gerekmektedir. Bu durum sağlandığında onların iş veriminin de artması sağlanabilir. Fakat eğitim süreçlerinde öğretmenlerin yaşadıkları sorunlar öğretmenlerin iş tatminlerinin olumsuz etkilenmesine sebep olmaktadır. Rehber

öğretmenler eğitim sisteminde farklı bir konumda çalışmaktadırlar. Öğrenci veli ve öğretmen koordinasyonunu sağlayan rehber öğretmen kendi iç çatışmalarıyla uğraşmak zorunda kalırsa iş veriminde ciddi bir azalma meydana gelebilir. Eğitim faaliyetlerinde rehber öğretmenler okul yönetiminden yeterli desteği alamadığı zaman plan ve program doğrultusunda çalışamaz ve öğrenciler ile yeterli iletişimi sağlamakta zorlanabilir. Rehber öğretmenlerin çalışma koşulları verimlilik ve iş tatminleriyle doğrudan bağlantılıdır.

I. İş Tatmini

Tatmin kelimesi İlk olarak 13. yy.da ortaya çıkmış ve AtılhanNaktiyok'un da belirttiği gibi Latinceye yeterli anlamına gelen "satış" kelimesinden türetilmiştir. "Tatmin" kavramı iki temel ilke üzerine yorumlanmıştır. Bunlardan ilki; tatmin kavramını bir süreç olarak, ikinci ilke ise sonuç olarak değerlendirir. Tatmin kavramını süreç olarak incelediğimizde tatminin kendisi üzerinde durmaktan ziyade, temelinde yatan unsurlar ve psikolojik süreçler üzerinde durulur. İkinci ilkede ise tatmin kavramını sonuç olarak değerlendirmektedir. Tatmin kavramını sonuç olarak değerlendirdiğimizde, beklentilerin karşılanması olarak değerlendirilebilir (Naktiyok, 2002, s. 168).

Çalışanların iş ve iş ortamıyla ilgili memnuniyeti iş doyumunu ya da iş tatmini olarak ifade edilmektedir (Pekdemir, Özçelik, Karabulut, & Aslantaş, 2006). İş doyumunu temel anlamıyla insanların işlerini ne kadar sevdiğini ifade eder. Yapılan çalışma, işi yapan kişinin önem verdiği faaliyetleri sağladığı oranda kişiye doyum sağlar. İş doyumunu, yapılan iş ile işi yapan kişinin beklentilerinin örtüşmesi halinde gerçekleşen bir durumdur. Bireyin aldığı eğitim ve edindiği alışkanlıklar doğrultusunda, çalıştığı veya çalışacağı işe ilişkin bir takım beklentileri vardır. Bireysel arzular ve yapılan işin şartlarının birbirleriyle olan karmaşık etkileşimi, kişinin iş doyumunu ortaya çıkarır (Tınaz, 2006, s. 29).

Erdem ise iş tatminini açıklarken "İnsanlar çalışan tutumlarından bahsettiğinde genellikle işin özelliklerinin değerlendirilmesi sonucu oluşan ve iş hakkındaki olumlu bir duyguyu açıklayan iş tatminini kastederler" (Erdem, 2012, s. 76) ifadelerini kullanmıştır.

Diğer bir bakışa göre , "İş tatmini, örgütsel davranışa doğrudan etkisi nedeniyle endüstriyel ve örgütsel psikoloji literatüründe önemli bir yere sahiptir." Endüstride iş veriminin artması kazancın artması anlamına gelir. Örgütsel psikoloji açısından ise iş tatmini toplumun daha sağlıklı bir psikolojiyle yaşamını sürdürmesi demektir. İş tatmini kavramı çalışanın yaptığı işe karşı geliştirdiği genel tutum olarak tanımlanabilir (Robbins, 1997, s. 141).

Günümüzde iş görenin iş tatmininin sağlanması, örgütlerin ürün üretmek gibi amaçlarından sayılmaktadır. Günümüzde işverenlerin rekabet edebilmeleri ve çalıştıkları sektörde tercih edilebilmeleri için teknolojiyi iyi takip etmeleri gerekmektedir. Ama bunun yanında çalışanlar yani insan faktörü de göz önünde bulundurulması gereken önemli faktörlerdendir. İş görenin yaptığı işi iyi yapması için yaptığı işten zevk alması ve memnun olması gerekmektedir(Barsyhs, 2013, s. 2).

İş tatmini ile ilgili çok değişik tanımlamalar yapılmıştır. Bunlardan bazıları aşağıda belirtilmiştir.

İş tatmini, kişinin yaptığı işe yönelik içsel veya dışsal durumlarına ilişkin pozitif ya da negatif olarak hissettiği ölçüdür (Shahid, 2002). Çalışanların tüm iş tecrübesine olduğu gibi işine verdiği tepkimenin ne derece ve boyutta olduğu da önemlidir (Bankey, 2006, s. 1). Kaya (2013) iş tatmini,

bireyin işe yönelik beklentileri ve iş tamamlandığında karşılaştığı sonuçların fonksiyonu olarak ifade edilmektedir.

İş tatmini, bireyin iş yaşamını değerlendirmesi sonucu elde ettiği haz duygusu olarak tanımlanabilmektedir (Karadağ, Karagöz ve Erdoğan, 2002). Bir diğer tanıma göre, iş görenin iş ile beklentilerinin karşılanma düzeyi olarak tanımlanabilir (Özer, 2002). Ters durumda; kişinin işten beklentileri ile gerçekleşen sonuçlar arasında fark oluşuyorsa yani beklentiler karşılanamıyorsa iş tatminsizliği gündeme gelmektedir (Erdil, 2004, s. 18).

İş tatmini, algılanan işe atfedilen değer, iş yerinde öğrenme fırsatları ve yeteneklerin kullanımı olarak da tanımlanır (Wilson, 1995, s. 142). Çalışma yaşamında yer almak isteyen bireylerin yaptıkları işin niteliği ve çalışma ortamı ile ilgili bazı gereksinimleri vardır. Kişinin karakter özellikleri, eğitim ve tecrübeleri, yaşı, cinsiyeti gibi unsurların şekillendirdiği bu gereksinimlerle işin uyumlu olması durumunda iş tatmini ortaya çıkmaktadır. Kirel (1999, s. 2)'in tanımına göre iş tatmini, "işin çeşitli yönlerine karşı beslenen tutumların toplamıdır. Kişinin genel tutumu olumlu ise iş tatmini ortaya çıkacak, aksi halde iş tatminsizliğinden söz edilecektir".

İş tatmini, çalışanların işlerinden duydukları hoşnutluk ya da hoşnutsuzluk olarak ifade edilebilir. İş tatmini çalışanların yaptıkları işe karşı hissettikleridir. Dolayısıyla iş tatmini, işin kazandırdıklarıyla çalışanın beklentileri arasında bir uyum söz konusu olduğu zaman oluşmaktadır. İş tatmininin sonuçları, çalışanların fiziksel ve ruhsal sağlığını, organizasyonun çalışma barışını ve verimliliğini, toplumun gelişme ve huzurunu etkilemesi bakımından göz ardı edilemeyecek kadar önemlidir. Denilebilir ki, iş tatmini sonuçları itibarıyla sadece bireysel değil aynı zamanda örgütsel ve toplumsaldır. Bu nedenle iş tatmini, varlığı çok istenen ancak elde edilmesi bu kadar kolay olmayan bir olgudur. İş tatminin yüksekliği olumlu çalışma koşullarını sağladığı için yöneticiler tarafından arzu edilen bir durumdur. Diğer taraftan düşük tatmin bir organizasyonda işlerin iyi gitmediğinin kanıtı olarak görülmekte, düşük verimlilik, işi yavaşlatma, disiplin sorunları gibi gizli şekillerde kendini gösterebilmektedir (Davis, 1988, s. 95).

Kaya (2013) iş tatmininin üç önemli boyutundan bahsetmektedir. Bunlar:

- İş tatmini, bir iş durumuna duygusal yanittir. Bu özelliğinden dolayı gözlenemez, sadece ifade edilebilir.
- İş tatmini, kazançlar ile beklentiler arasındaki ilişkiye bağlıdır. Çalışan için önemli olan beklentilerinin ne kadarının karşılandığı veya kazancın ne derecede olduğudur.
- İş tatmini, davranışsal anlamda birbiriyle ilişkili farklı tutumları temsil eder.

İş tatmini düşük olan çalışanlar psikolojik rahatlığa ulaşamamakta, kendi yeteneklerini gösterememekte ve bu durum da verimsizliğe yol açabilmektedir. Ayrıca iş tatmini düşük olan bireylerde ortaya çıkan işe yabancılaşma ve beraberinde getirdiği ilgisizlik ve uyumsuzluk hem çalışan hem de işletme verimliliği açısından olumsuz sonuçlara neden olmaktadır (Tınaz, 2006, s. 27).

İş tatmini, bireyin yalnızca ekonomik durumunu değil, psikolojik durumunu da yakından ilgilendiren bir olgudur (Büyüktepe, 2004, s. 7). Çalışanlar yaptıkları iş sonucundan beklentilerine ulaşıyorlarsa sosyal hayatlarında da daha mutlu olmaktadır. Bu durumda yaşadıkları memnuniyet iş performanslarına olumlu etki oluşturmaktadır. Kişi yaptığı işten memnun değilse ya da kişinin iş tatmini düşükse gerek fiziksel anlamda gerekse psikolojik anlamda sağlık durumu olumsuz

etkilenmektedir. Bu konu ile ilgili bazı araştırmalar özellikle iş ortamı ile ilgili belirsizliğin iş tatminsizliğine neden olduğunu ve bu durumun da psikolojik rahatsızlığa yol açtığını ortaya koymaktadır (Kaya, 2013, s. 6).

Bireyin çalışma yaşamında tatmininin yüksek olması, yaşam tatmininin de yüksek olmasına katkı sağlar. İşinde mutluluğu yakalayan bireylerin yaşam tatminlerinin yüksek olduğu gözlenmektedir. Bireyin iş ortamını değerli, yaptığı işi anlamlı ve kendisini geliştirici olarak görmesi ile iş yaşamından beklentilerinin karşılanıyor olması iş tatminini pozitif yönde etkileyen unsurlardır (Keser, 2006, s. 187). Davranış bilimciler, çalışanın işe yönelik ilgisinin artırılmasıyla, iş tatminlerinin artması noktasında kendilerini motive edecek yeni uyarıcılara ihtiyaçlarının olacağını düşünmüşler ve zamanla duygusallaşan çalışanların ortaya çıkaracağı problemlerin çözülmesi için iş tatminine daha fazla önem vermeye başlamışlardır (Keser, 2011, s. 99).

Herhangi bir işe sahip olmama durumunda bireyin yaşamına dair umutsuzluk ve tatminsizlik söz konusudur. Yaşamlarında mutsuz bireyler işsiz kişilerdir. Bireyin yaşamında çalışma hayatı önemli bir etkidir (Keser, 2006, s. 186).

II. İş Tatminini Etkileyen Bireysel Faktörler

İş görenlerin birçok kişisel özelliği ve diğer bireysel değişkenler iş tatminini değişik ve karmaşık bir şekilde etkilemektedir. İş tatminini etkileyen faktörleri yaş, cinsiyet, eğitim, statü, kişilik ve tecrübe başlıkları altında incelemek mümkündür.

II. I. Yaş

Yapılan araştırmalarda ulaşılan verilerin bir kısmı iş tatmini ve yaş değişkeninin birbirini etkilemediğini, bazıları da bu iki değişkenin birbirini etkilediğini göstermektedir. Herzberg ve arkadaşları bu iki değişken arasında önemli bir ilişkinin olduğunu iddia etmişlerdir. Herzberg ve arkadaşları, iş tatmini ile yaş arasındaki ilişkiyi “U” şeklinde bir eğri olarak tespit etmişlerdir. Buna işe yeni işe başlayan birisi ilk zamanlarda yüksek iş tatmini ile işe başlamaktadırlar. Bu durum birkaç yıl sonra yüksek bir düşüş göstermektedir. İlerleyen yıllarda da çalışmaya devam ettikçe iş tatmininde artış görülmektedir (Clark 1997, 350). “Mevcut çalışmalar ışığında, çalışanların iş tatmin düzeyleri ile yaşları arasındaki ilişki bakımından net bir sonuca varılamadığı gözükmeyle birlikte baskın kanı yaş ilerledikçe iş tatmininin buna bağlı olarak arttığı yönündedir” (Değerli, 2010, s. 73).

II. II. Cinsiyet

İş tatmini ve cinsiyet arasındaki ilişki konusunda çok farklı bulgular ortaya çıkmıştır. Bazı araştırmacılar bu iki değişken arasında bir ilişki bulamaz iken bazıları ilişkinin var olduğuna dair bulgular elde etmiş, bazıları ise olmadığına dair bulgular elde etmiştir (Bilgiç, 1998, s. 549).

Birçok araştırmacı iş tatmini ile cinsiyet arasındaki ilişkiyi incelemiş, anlamlı bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Bununla birlikte, cinsiyet ile iş tatmini arasındaki ilişkiye dair sonuçlar birbiri ile farklılık göstermektedir. Bazı çalışmalar kadın çalışanların iş tatmin düzeylerinin erkek çalışanlara oranla daha yüksek olduğu sonucuna ulaşırken, bazı çalışmalar da tam tersi şekilde erkeklerin iş tatmin seviyelerinin kadınlara oranla daha fazla olduğunu tespit etmişlerdir kadın ve erkek çalışanlar arasında iş tatmini açısından anlamlı bir fark bulmamıştır (Oshagbemi, 2000, s. 210).

Konu ile ilgili en kapsamlı çalışmalardan biri de, Clark'ın 1997'de BHPS (British Household Panel Survey)'deki verileri kullanarak yaptığı çalışmadır. Birçok faktörün kontrolü yapılmış ve bunun sonucunda iş tatmininin kadınlarda daha çok olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Kadınlar erkeklere oranla iş tatmini açısından anlamlı derecede fazla bir iş tatminine sahip olduğu belirlenmiştir. Bu konuda Clark, kadınlar ve erkekler arasındaki tatmin farklılığının geçici bir durum olduğunu iddia etmiş ve bunun sebebi olarak da kadınların iş dünyasındaki konumlarının ve beklenti düzeylerinin daha fazla olmasına bağlamıştır. Kadınların iş dünyasındaki değerlerinin artması durduğu zaman, kadınların ve erkeklerin kaydedilen tatmin düzeyleri aynı olacaktır(Clark, 1997, s.364-365).

II. III. Eğitim

Eğitim düzeyinin iş tatmini ile ilişkisi konusunda da çeşitli araştırmalar yapılmış ancak bazı çalışmalar ilişkiyi ölçmekle birlikte güçlü bir ilişki bulamamış, bazı sonuçlar ise anlamlı ilişki elde edememiştir. Bu durumun nedeni iş tatmini ile eğitim arasında var olan tek yönlü bir ilişki değildir. Olumlu olabildiği gibi olumsuz da olabilmektedir. Diğer bir çalışmada, eğitim seviyesinin yükselmesine paralel olarak artan beklentiler ile birlikte iş tatmini düzeyindeki düşüş araştırılmış, eğitim düzeyi yüksek çalışanlar ile daha düşük eğitim seviyesine sahip çalışanların aynı iş tatmin düzeyine sahip olduğu sonucuna ulaşılmıştır (Glenn ve Weaver, 1982, s. 46- 47). Ganzach'a göre ise; kişinin eğitim seviyesi yüksek ise daha tatmin edici ve çalışma koşulları açısından avantajlı işler bulabilmektedirler. Bu durumda bu kişilerin iş tatmininin yüksek olmasını sağlamaktadır. Bu durum eğitimin iş tatminine dolaylı etkisine bir örnek niteliği taşımaktadır. Buna karşın, çalışanların eğitim seviyesi yükseldikçe iş ve işyerinden beklentileri de belirgin şekilde yükselecektir. Bu durum çalışanları ortaya çıkarttıkları işe göre daha fazla kazanım beklentisi içine sokabilir. Batı toplumlarında eğitim beklentileri arttırdığı için bazen kişilerin mutsuz olmasına veya iş tatminlerinin düşük olmasına sebebiyet verebilir (Ganzach, 2003, s.97-98).

Bazen de eğitim seviyesi yüksek olan çalışanların daha çok ödüle ulaşmaları ve aldıkları ücretlerin fazla olması iş tatmin düzeylerinin fazla olmasına sebep olmaktadır (Başaran, 1992, s. 180). Yapılan araştırmalarda, genel olarak çalışanların eğitim durumlarının iş tatminlerine olan etkisi ile ilgili hem olumlu hem de olumsuz bulguların elde edildiği görülmektedir (Değerli, 2010, s. 73).

İnsanlar yaşadıkları çevrenin sosyo-ekonomik şartlarına ve ailelerinin tercihine bağlı olarak eğitimlerini sürdürmektedirler. Kişinin eğitim düzeyi iş hayatına bakış açısını ve iş hayatından neler beklediğini önemli ölçüde etkilemektedir(Keser, 2006, s. 110).

II. IV. Tecrübe

İş tecrübesi, çalışma süresi ve iş tatmini arasındaki ilişkiyi araştıran çalışmalarda da aynı yaş gibi U şeklinde bir eğri niteliğinde bulunmuştur. Ayrıca hemşirelerin iş deneyimlerinin çeşitli değişkenler ile ilişkisini ölçen çalışmalarında tecrübe ile iş tatmini arasında U şeklinde parabolik bir ilişki elde etmişlerdir. "balayı dönemi" olarak adlandırılan işe başlangıç döneminde tatmin yüksek olmakla birlikte, daha sonraki dönemde giderek azalmakta, bir noktadan sonra ise artan bir ivme ile yükselmektedir (Halfer ve Graf, 2006, s. 152).

Bilgi ise Türkiye'deki çeşitli meslek gruplarından çeşitli pozisyonlardaki 249 kişi ile gerçekleştirdiği ankette yaşla ilgili olarak iş hayatında geçirdiği zaman ve iş tecrübesini, iş tatmininin değişik yönlerini öngörebilen iki farklı değişken olarak tespit etmiştir. Çalışmanın sonuçlarında

ortaya çıkan tespit; kişinin çalıştığı işte çalışma süresi dışsal iş tatminine olumsuz yönde etkisinin olduğudur. Kişinin uzun süre aynı işte çalışması ve çalıştığı süre içinde yetersiz ödül alması sebebiyle hayal kırıklığı ortaya çıkarmaktadır. Bu duruma sebep olarak işyerinin ve işyeri örgütünün bu kişilerin beklentilerini tam olarak karşılayamamaları gösterilmektedir. Kişinin çalıştığı zamanın uzun olması ile çalışmaya bağlı olarak ortaya çıkan tatmin arasında ilişkinin olduğu söylenebilir. Bu anlamda çalışma süresi arttıkça iş tatmin seviyesinin arttığı ifade edilmektedir (Keser, 2006, s. 114).

II. V. Kişilik

Bir bireyin kişiliği, çalıştığı kuruma dair veya yaptığı işe dair duygu ve düşüncelerinin olumlu ya da olumsuz olması ve o işten duyduğu tatmini etkileyip etkilememesi üzerine 1980'li yıllardan sonra çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Yönetim ya da işin kendisi değişkenleri değiştirildiğinde bireylerin iş tatmin düzeylerini ölçülmüş, bu bireylerde tatmin düzeyinin sabit kaldığı tespit edilmiştir. Kişilik özelliklerinin iş tatminini etkileyeceği; kişilerin olumlu ve olumsuz algılamalarını çalıştıkları iş ortamına yansıttıklarını, iş ortamındaki bilgilerini bu eğilimlerine göre işlediklerini ve bunun sonucunda iş tatmini ya da tatminsizliği yaşadıklarını, hatta çocuklukta biçimlenmiş eğilimlerin yıllar sonraki iş tatmin düzeyini etkilediği belirlenmiştir (Staw, 1986, s. 145).

Çalışanların mesleki düzeyleri ve unvanları da iş tatminlerini etkileyen diğer bir faktördür. Kişinin unvanı ile iş tatmini arasında doğru orantılı bir ilişki olup, unvan olarak daha üst düzey iş yapan kişilerin iş tatminleri daha yüksek olmaktadır. Yapılan araştırmalar, unvan ve iş tatmini arasında anlamlı bir ilişkinin bulunduğunu ortaya koymuştur. Bireylerin işe başlamalarından hemen sonra iş tatmin seviyelerinin yüksek olduğunu, sonra bu seviyede düşme görüldüğünü ortaya koymuşlardır. Bireylerin unvanları ile iş tatmini arasında görülen doğru orantı, unvanın yükselmesi ile daha iyi mevkilere gelme imkânının iş tatminine olumlu etkisinin sonucu olduğu değerlendirilebilir (Ulusoy, 1993). 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre mavi yakalı çalışanların tatmin düzeyi beyaz yakalılara oranla daha yüksek çıkmıştır (Keser, 2006, s. 127).

III. Araştırma

III. I. Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın amacı Aksaray'da çalışan rehber öğretmenlerin iş tatmin durumlarının demografi değişkenlere göre değişiklik gösterme durumunu belirlemektir. Bu amaç doğrultusunda; rehber öğretmenlerin iş tatmin seviyelerini ortaya çıkaran bağımlı değişkenler ile yaş, medeni durum, çalışma süresi, gönüllülük, okul türü, görev yapılan yerleşim yeri ve okulda çalıştığı süre, sosyo-ekonomik durum bağımsız değişkenleri arasında anlamlı ilişkiler olup olmadığı araştırılmıştır.

III. II. Evren ve Örneklem

Araştırmanın evrenini Aksaray ilinde çalışmakta olan rehber öğretmenler oluşturmaktadır. Aksaray'da 112 rehber öğretmen görev yapmaktadır. Evren küçük olduğu için örnekleme yapılmamış, tam sayıma gidilmiştir. Tam sayım sonucunda 80 rehber öğretmen anketi doldurup araştırmaya veri sağlamıştır.

III. III. Bulgular

Araştırmanın bulguları; ölçeklere ilişkin bulgular, demografik bulgular, çalışanların iş tatmini düzeylerine ilişkin bulgular, çalışanların demografik özellikleri ve iş tatmini düzeyleri arasındaki ilişkilere yönelik bulgular şeklinde sunulmuştur. Ölçeklere İlişkin Bulgular Araştırmada; çalışanların iş tatmini düzeylerini ölçmek için kullanılan, Minnesota İş Tatmini ölçeğinin güvenilirlik (Cronbach'salpa) katsayısı, 899 olarak saptanmıştır.

Kalaycı'nın (2009) güvenilirlik katsayıları ile ilgili olarak belirtmiş olduğu aralıklar şu şekildedir; $0,00 \leq \text{alfa} < 0,40$: ölçek güvenilir değildir. $0,40 \leq \text{alfa} < 0,60$: ölçek düşük güvenilirliktedir. $0,60 \leq \text{alfa} < 0,80$: ölçek oldukça güvenilirdir. $0,80 \leq \text{alfa} < 1,00$ ölçek yüksek derecede güvenilirdir (Kalaycı, 2009:405). Kalaycı'nın (2009) sınıflandırması baz alındığı takdirde, çalışmada kullanılan ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğu söylenebilir.

Verilerin çözümlenmesi sürecinde öncelikle Kişisel Bilgi Toplama Formu değerlendirilerek demografik özelliklerin betimsel analizleri yapılmıştır. Bu aşamada, araştırma grubunu oluşturan öğretmenlerin demografik özelliklerini betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır. MSQ Ölçeğinin puanlamasının gerçekleştirilmesinin ardından istatistiksel analizlere geçilmiştir. Öncelikle ölçeğin güvenilirlik katsayısını ölçmek için Cronbach'sAlphatesti uygulanmıştır. Daha sonra ölçeğin uygulanmasıyla ortaya çıkan kümelenme boyutlarını ortaya çıkartılması amacıyla faktör analizi yapılmıştır. İş tatmin ölçeği toplam ve alt boyut puanları için normal dağılım gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla tek örneklem KOLMOGOROV-SMIRNOV testi uygulanmıştır. Gruplar içerisinde normal dağılım özelliği gösteren veriler için parametrik analiz teknikleri, normal dağılım özelliği göstermeyen veriler için de non-parametrik testler kullanılmıştır. Araştırma kapsamında kullanılan ankete deneklerin verdikleri cevaplar değerlendirilerek elde edilen sonuçlar tablolar halinde düzenlenerek yorumlanmıştır. Bazı demografik özelliklerine göre bütün deneklerin iş tatmin genel ve alt boyut düzeylerinin karşılaştırmalarında istatistik teknikleri kullanılmıştır. İstatistikî analizler için;

1) Minnesota İş Tatmin Ölçeğinden alınan iş tatmini genel ve alt boyut puanlarının normal dağılım gösteren iş tatmini ve dışsal iş tatmini verilerinde değişkenler açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için 2 grup olan durumlarda T-TESTİ uygulanmıştır. İki'den fazla grup olduğu durumlarda ise tek yönlü varyans analizi ANOVA testi uygulanmıştır. ANOVA testi sonucunda gruplar arasında fark bulunduğu, farklılıkların kaynağını (hangi gruplar arasında farklılık olduğunu) belirlemek üzere Post Hoc Testleri kullanılmıştır.

2) Minnesota iş tatmin ölçeğinden alınan içsel iş tatmin verilerinde ikiden fazla grup olduğu durumlarda değişkenler açısından istatistiki olarak anlamlı bir farklılık olup olmadığını belirlemek için non-parametrik KRUSKAL WALLİS-H TESTİ uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda gruplar arasında fark bulunduğu, farklılıkların kaynağını (hangi gruplar arasında farklılık olduğunu) belirlemek üzere non-parametrik MANN WHİTNEY-U testi kullanılmıştır. Ayrıca içsel iş tatmini iki grup olan durumlarda da non-parametrik MANN WHİTNEY-U testi kullanılmıştır.

Analizler SPSS sürüm 23,0 paket programı ile yapılmış, anlamlılık düzeyi 0.05 kabul edilmiş, bulgular araştırmanın amaçlarına uygun olarak tablolar halinde sunulmuştur.

IV. Katılımcılara İlişkin Demografik Bilgiler

Kişisel bilgi toplama formu değerlendirilerek demografik özelliklerin analizleri yapılmıştır. Bu bölümde, araştırma grubunu oluşturan rehber öğretmenlerin demografik özelliklerinin (yaş, medeni durum, çalışma süresi gönüllülük, okul türü, görev yapılan yerleşim yeri, okulda çalıştığı süre ve sosyo-ekonomik durum) betimleyici frekans ve yüzde dağılımları çıkarılmıştır.

Katılımcıların Yaşlarına Göre Dağılımı

Yaş	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
20-25 Yaş	21	26,3	26,3	26,3
26-30 Yaş	23	28,8	28,8	55,0
31-35 Yaş	18	22,5	22,5	77,5
36-40 Yaş	12	15,0	15,0	92,5
41 Yaş ve üstü	6	7,5	7,5	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %26,3'ü 20-25 yaş aralığında, %28,8'i 26-30 yaş aralığında, %22,5'i 31-35 yaş aralığında, %15'i 36-40 yaş aralığında, %7,5'i 41 yaş ve üstü yaş aralığındadır.

Yaş Değişkeni ile Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Yaşa göre İş Tatminlerini gösterir ANOVA Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	65,738	1,878	1,469	,113	Fark yok
	Gruplar arası	56,250	1,278			
	Toplam	121,988				

Tablo'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin iş tatminlerinde yaşları açısından bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.113$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Araştırmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini puanları ile içsel iş tatmini puanlarının yaş değişkenine göre istatistiksel olarak anlamlı derecede farklılaşmadığı görülmüştür. Ancak iş tatmini, içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini puanlarına bakıldığında; iş tatmini ve dışsal iş tatmini puanlarında anlamlı bir farklılık olmamakla birlikte içsel iş tatmini puanlarında 20-25 yaş(A) grubu ile 31 yaş ve üzeri(C) grubunun yaş değişkeninde anlamlı bir farklılık ($p=.046$; $p>.05$) görülebilmektedir. Yaş grubu olarak en çok 31-35 yaş grubu kişilerden(%22,5) oluşmuştur. 31 yaş ve üzeri grubun ikinci kısmı da 36-40 yaş grubunun ağırlığı %15 dir. 40 yaş ve üstü ise evren ağırlığı %7,5 olarak ortaya çıkmıştır. Bilgiç (1998) yaş değişkeniyle ilgili genelde yaşın Türk çalışanların genel iş tatmin düzeyleri ile ilişkili olmadığını belirtmektedir. Adıgüzel (2010) yaş değişkeniyle iş tatmini arasında belirgin bir fark bulmamıştır. Değerli (2010) akademisyenler üzerine yaptığı araştırmada yaş değişkeni ile iş tatmini arasında anlamlı bir farklılığın olduğunu tespit etmiştir.

Rehber Öğretmenlerin Yaşa göre İş Tatminlerin Düzeylerinin İncelenmesi**Rehber Öğretmenlerin Yaşa göre İş Tatminlerini gösterir ANOVA Sonuçları**

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	65,738	1,878	1,469	,113	Fark yok
	Gruplar arası	56,250	1,278			
	Toplam	121,988				

Tablo'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin iş tatminlerinde yaşları açısından bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.113$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Rehber Öğretmenlerin Yaşa göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir KRUSKAL-WALLİS Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	20-25 (A)	21	24,64	2	6.173	.046	A-C
	26-30 (B)	23	31,89				
	31 ve üzeri (C)	18	39,00				

Tablo 'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin, yaşları açısından bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan KRUSKAL-WALLİS Testi uygulanmıştır. Test sonucuna göre içsel iş tatminiaçısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş($p=.046$; $p>.05$); bu farklılığın hangi gruplararası olduğunu belirlemek üzere gruplara çoklu karşılaştırma için (A-B, A-C, B-C) MANN-WHİTNEY U testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre yaşları20-25(A Grubu) arasında olanlar ile 31 ve üzeri arasında olanlar(C Grubu) arasında istatistiki açıdan anlamlı bir farklılık bulunmaktadır. Bu farklılık 31 yaş ve üzeri yaşta olan rehber öğretmenler lehine gerçekleşmiştir. Dolayısıyla 31 yaş ve üzeri rehber öğretmenlerin içsel iş tatminlerinin 20-25 yaş rehber öğretmenlerden daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

Rehber Öğretmenlerin Yaşa göre Dışsal İş Tatminlerini gösterir ANOVA Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmin	Grup içi	29,216	1,270	,767	,755	Fark yok
	Gruplar arası	92,771	1,657			
	Toplam	121,988				

Tablo'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin dışsal iş tatminlerinde yaşları açısından bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi sonucuna göre dışsal tatmin ($p=.755$; $p>.05$) açısından anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Katılımcıların Medeni Durumlarına Göre Dağılımı

Medeni Durum	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Evli	49	63,3	63,3	63,3
Bekâr	31	38,8	38,8	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo 'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %63,3'ü evli %38,8'i bekâr olduklarını ifade etmişlerdir. Medeni Durum Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Medeni Duruma Göre İş Tatminlerini Gösterir T-TESTİ Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
					t	Sd	p
Evli	49	35,1224	6,17330	,88190	1,515	78	,135
Bekâr	31	33,7097	6,55842	1,17793			

Tablo'da görülebileceği üzere, iş tatmini ölçeği puanlarının aritmetik ortalamalarının rehber öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla yapılan bağımsız grup t testi sonucunda, rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin medeni durum değişkenine anlamlı fark bulunmamıştır(,135; p<0,05).

Rehber Öğretmenlerin Medeni Duruma Göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir MANN WHITNEY-U Testi Sonuçları.

Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum sıra$	U	z	p
Evli	49	45,18	2214,00	530,000	-2,271	,023
Bekâr	31	33,10	1026,00			
Toplam	80					

Tablo'dan anlaşılacağı üzere, rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin medeni durum değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşp farklılaşmadığı belirlemek üzere non-parametrik MANN WHITNEY-U Testi yapılmıştır. Yapılan test sonucunda rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin puanlarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark incelendiğinde evli rehber öğretmenler lehine istatistiksel açıdan (p<0,05) anlamlı bir farklılık saptanmıştır (= -2,71; p<0,05). Buna göre evli rehber öğretmenlerin içsel iş tatminleri bekâr rehber öğretmenlerden daha fazla olduğu söylenebilmektedir.

Rehber Öğretmenlerin Medeni Duruma Göre Dışsal İş Tatminlerini Gösterir T-TESTİ Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh $_{\bar{x}}$	t Testi		
					t	Sd	p
Evli	49	35,1224	6,17330	,88190	,973	8	,333
Bekâr	31	33,7097	6,55842	1,17793			

Tablo 'da görülebileceği üzere, dışsal iş tatmini puanlarının aritmetik ortalamalarının rehber öğretmenlerin medeni durum değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup T TESTİ uygulanmıştır. Yapılan test sonucunda, rehber öğretmenlerin dışsal iş tatminleri ile medeni durum değişkeni arasında anlamlı bir fark bulunamamıştır ($.333; p < 0,05$).

Çalışmada yer alan rehber öğretmenlerin medeni durumlarına göre iş tatmin düzeylerinin puanlamaları arasındaki farklılıklarda iş tatmini (.135) ve dışsal iş tatmini (.333) bazında bakıldığında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Aynı değişkenin içsel iş tatmini açısından bakıldığında (.023) anlamlı bir farklılık bulunmaktadır.

Katılımcıların Çalıştıkları Okuldaki Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı

Süre	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1-5 Yıl	62	77,5	77,5	77,5
6-10 Yıl	11	13,8	13,8	91,3
11 Yıl ve Üstü	7	8,8	8,8	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo' da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %77,5'i 1-5 yıl arasında, %13,8'i 6-10 yıl ve %8,8'i 11 yıl ve üstü bir süre şu an çalıştıkları okulda görev yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Çalışma Süreleri Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Çalışma Sürelerine Göre İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları.

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	10545.827	136.959	2.813	.066	Fark yok
	Gruplar arası	770.660	385.330			
	Toplam	11316.488				

Rehber öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre açısından üç gruba ayrılmıştır: 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11 yıl ve üzeri. Tablo 'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin iş tatmin düzeylerinin meslekte geçirdikleri süre değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan test sonucuna görerehber öğretmenlerin meslekte geçirdikleri süre ile iş tatminleri arasında ($p = .066; p > .05$)ve anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Rehber Öğretmenlerin Çalışma Sürelerine Göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir KRUSKAL-WALLİS Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	1-5 (A)	32	34.58	2	7.083	.029	A-C
	6-10 (B)	21	37.24				
	11 ve üzeri (C)	27	50.06				

Tablo'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin düzeylerinin, meslekte geçirdikleri süre açısından bir fark olup olmadığını belirlemek üzere KRUSKAL-WALLİS Testi yapılmıştır.

Yapılan test sonucuna göre İçsel İş Tatmini açısından anlamlı bir farklılık olduğu görülmüş ($p=.029$; $p>.05$); bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere gruplara çoklu karşılaştırma için (A-B, A-C, B-C) MANN-WHİTNEY U Testi uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre anlamlı fark meslekte 1 ila 5 yıllar arasında çalışmakta olanlarla (A) 11 yıl ve üzeri çalışmakta olanlar (C) arasındadır. A grubunun sıra ortalaması 24.45 ve sıra toplamı 782.50 iken C grubunun sıra ortalaması 36.57 ve sıra toplamı 987.50 olmuştur. Buna göre C grubunun iş tatminin daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Rehber Öğretmenlerin Çalışma Sürelerine Göre Dışsal İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmini	Grup içi	3036.304	60.623	1.537	.221	Fark yok
	Gruplar arası	121.246	39.433			
	Toplam	3157.550				

Daha önce de belirtildiği üzere rehber öğretmenler meslekte geçirdikleri süre açısından üç gruba ayrılmıştır: 1-5 yıl, 6-10 yıl ve 11 yıl ve üzeri. Tablo'da görüldüğü gibi rehber öğretmenlerin dışsal iş tatmin düzeylerinin meslekte geçirdikleri süre değişkenine göre farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere ANOVA testi yapılmıştır. Yapılan test sonucuna göre ($p=.221$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık bulunamamıştır.

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini genel puanları ile çalışma süreleri değişkeni incelendiğinde genel puanlar açısından anlamlı bir ilişki olmadığı görülmüştür. Çalışmaya genel, içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini açısından baktığımızda genel ve dışsal iş tatmini puanlarına göre anlamlı bir farklılığın olmadığı görülür. Bununla birlikte içsel iş tatmini puanlarında anlamlı bir farklılık olduğu ($p=.029$; $p>.05$) tespit edilmiştir. Bilgiç (1998), kıdemin dışsal iş tatmini ile negatif ilişkili olduğunu bulmuştur. Adıgüzel (2010) çalışma sürelerinin iş tatmini arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmiştir. Öztekin(2008) çalışma süreleri ile iş tatmini arasında anlamlı bir farklılığın olmadığını tespit etmiştir.

Katılımcıların Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre Dağılımı

Okul Türü	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
İlkokul	13	16,3	16,3	16,3
Ortaokul	30	37,5	37,5	53,8
Diğer	37	46,3	46,3	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo' da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %16,3'ü ilkokulda, %37,5'i ortaokulda ve %46,3 ü de diğer okul türlerinde çalışmaktadır.

Rehber Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türü Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları.

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	789.508	394.754	2.887	.062	Fark yok
	Gruplararası	10526.980	136.714			
	Toplam	11316.488				

Rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin görev yaptıkları okul türüne göre bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.062$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir KRUSKAL-WALLİS Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	İlkokul (A)	13	44.96	2	2.111	.348	Fark yok
	Ortaokul (B)	30	35.73				
	Diğerleri (C)	37	42.80				

Rehber öğretmenlerin içsel iş tatminlerinin görev yaptıkları okul türüne göre farklılaşp farklılaşmadığını belirlemek üzere yapılan KRUSKAL-WALLİS Testin sonucuna göre ($p=.348$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Görev Yaptıkları Okul Türüne Göre Dışsal İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmini	Grup içi	402.682	201.341	5.628	.005	A-B
	Gruplar arası	2754.868	35.778			
	Toplam	3157.550				

Rehber öğretmenlerin dışsal iş tatminlerinin görev yaptıkları okul türü değişkenine göre bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA Testi sonuçlarına göre ($p=.005$; $p<.05$) anlamlı bir fark olduğu gözlenmektedir. Bu farklılığın hangi gruplar arasında olduğunu belirlemek üzere gruplara çoklu karşılaştırma için İlkokul da çalışan rehber öğretmenler "A", Ortaokulda çalışan rehber öğretmenler "B" diğer okullarda çalışan rehber öğretmenler "C" olarak nitelendirilmiş ve (A-B, A-C, B-C) POST HOC TEST uygulanmıştır. Bu test sonucuna göre anlamlı fark İlkokulda çalışan rehber öğretmenler ile ortaokulda çalışan rehber öğretmenler arasında olduğu görülmektedir. A grubunun ortalaması 80.38 ve standart sapması 11.41 iken B grubunun ortalaması 71.60 ve standart sapması 12.00 olmuştur. Buna göre dışsal iş tatmin açısından A grubunun iş tatmin düzeyinin B grubundan daha yüksek olduğu söylenebilmektedir.

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini genel puanlarının görev yaptıkları okul türü değişkenine göre ilişki düzeyine bakıldığında genel puanlar açısından anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür. Fakat aynı değişkenin içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini puanlarında dışsal iş tatmin açısından anlamlı bir ilişkinin var olduğu ($p=.005$; $p<.05$), içsel iş tatmin açısından anlamlı bir ilişkinin var olmadığı görülmüştür. Dışsal iş tatmin boyutunda farklılığın ilkökulda çalışan rehber öğretmenler ile ortaokulda çalışan rehber öğretmenler arasında ilkökulda çalışan rehber öğretmenler lehine olduğu görülmektedir.

Katılımcıların Meslek Seçiminde Gönüllülük Durumuna Göre Dağılımı

Gönüllülük	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
İsteyerek Seçen	71	88,8	88,8	88,8
İsteyerek Seçmeyen	9	11,3	11,3	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %88,8'i mesleklerini isteyerek seçtiklerini, %11,3'ü mesleklerini isteyerek seçmediklerini ifade etmişlerdir.

Rehber Öğretmenlerin Meslek Seçimindeki Gönüllülük Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Meslek Seçimindeki Gönüllülük Durumlarına Göre İş Tatminlerini Gösterir T-TESTİ Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	ss	Sh \bar{x}	t Testi		
					t	Sd	P
İsteyerek Seçen	71	75,9014	12,16218	1,44339	,402	8	,165
İsteyerek Seçmeyen	9	70,0000	9,24662	3,08221			

Tablo'da görülebileceği üzere, iş tatmini ölçeği aritmetik ortalamalarının rehber öğretmenlerin mesleklerini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla bağımsız grup T-TESTİ yapılmıştır. Yapılan test sonucuna göre ($,165$; $p<0,05$), rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin mesleklerini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı fark bulunamamıştır.

Rehber Öğretmenlerin Meslek Seçimindeki Gönüllülük Durumlarına Göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir MANN WHİTNEY-U TESTİ Sonuçları

Gruplar	N	$\bar{x}_{sıra}$	$\sum_{sıra}$	U	z	P
İsteyerek Seçen	71	42,56	3022,00	73,000	2,235	,025
İsteyerek Seçmeyen	9	24,22	218,00			
Toplam	80					

Tablo 'dan anlaşılacağı üzere, rehber öğretmenlerin içsel iş tatminlerinin rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı bir şekilde farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek üzere non-parametrik MANN WHİTNEY-U testi yapılmıştır. Test sonuçlarına göre

rehber öğretmenlerin meslek seçimindeki gönüllülük durumlarına göre içsel tatmin puanlarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark incelendiğinde rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçenler lehine istatistiksel açıdan $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır(= -2,71; $p < 0,05$).

Meslek Seçimindeki Gönüllülük Durumuna Göre Rehber Öğretmenlerin Dışsal İş Tatmin Düzeyine İlişkin Yapılan T-Testi Sonuçları

Gruplar	N	\bar{x}	SS	Sh \bar{x}	t Testi		
					t	Sd	P
İsteyerek Seçen	71	34,5915	6,55652	,77812	,065	78	,948
İsteyerek Seçmeyen	9	34,4444	4,30439	1,43480			

Tablo'da görülebileceği üzere, iş tatmini ölçüğü dışsal tatmin puanlarının aritmetik ortalamalarının rehber öğretmenlerin, rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı bir farklılık gösterip göstermediğini belirlemek amacıyla Bağımsız Grup T-TESTİ yapılmıştır. Elde edilen verilere göre rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin, rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı fark bulunamamıştır(,948; $p < 0,05$).

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini genel puanlarının meslek seçimindeki gönüllülük durumları değişkenine göre ilişki durumuna bakıldığında (,165; $p < 0,05$), rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin mesleklerini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı fark bulunamadığı görülmektedir. Aynı değişkenin içsel tatmin puanlarının sıralamalar ortalamaları arasındaki fark incelendiğinde rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçenler lehine istatistiksel açıdan $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı bir farklılık saptanmıştır(= -2,71; $p < 0,05$). Bununla birlikte elde edilen verilere göre rehber öğretmenlerin dışsal iş tatminlerinin, rehber öğretmenlik mesleğini isteyerek seçip seçmediği değişkenine göre anlamlı fark bulunamamıştır(,948; $p < 0,05$). Bu çalışmada rehber öğretmenlersosyal statü, yönetim, teknik-yönetim, güvence, ücret, ilerleme, çalışma şartları, çalışma, arkadaşları, takdir edilme alanlarını içeren içsel tatmin konusunda mesleği isteyerek seçen kişilerin iş tatminlerinin daha fazla olduğu söylenebilir.

Katılımcıların Çalıştıkları Okuldaki Çalışma Sürelerine Göre Dağılımı

Süre	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
1-5 Yıl	62	77,5	77,5	77,5
6-10 Yıl	11	13,8	13,8	91,3
11 Yıl ve Üstü	7	8,8	8,8	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %77,5'i 1-5 yıl arasında, %13,8'i 6-10 yıl ve %8,8'i 11 yıl ve üstü bir süre şu an çalıştıkları okulda görev yaptıklarını ifade etmişlerdir.

Rehber Öğretmenlerin Şu An Görev Yaptıkları Okulda Çalıştığı Süre Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Şu An Görev Yaptıkları Okulda Çalıştığı Süreye göre İş Tatminlerini gösterir. ANOVA Testi Sonuçları.

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	129.847	64.924	.334	.717	Fark yok
	Gruplar arası	11186.640	145.281			
	Toplam	11316.488				

Rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin şu an görev yaptıkları okulda çalıştığı süre açısından farklılaşma olup olmadığına ilişkin ANOVA Testi yapılmıştır. Burada değişkenler 3 gruba ayrılmış 1-5 yıl çalışanlar 1. Grup "A", 6-10 yıl çalışanlar 2. Grup "B" 11 yıl ve üstü çalışanlar 3. Grup "C" olarak nitelendirilmiştir. Yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.717$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Şu An Görev Yaptıkları Okulda Çalıştığı Süreye göre İçsel İş Tatminlerini gösterir KRUSKAL-WALLİS Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	1-5 yıl	62	38.77	2	2.388	.303	Fark yok
	6-10 Yıl	11	42.45				
	11 Yıl ve üstü	7	52.79				

Rehber öğretmenlerin içsel iş tatminlerinin şuan çalışmakta oldukları kurumda çalışma sürelerine göre farklılaşma düzeyine ilişkin anlamlı bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan KRUSKAL-WALLİS Testi sonucuna göre, ($p=.303$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Şu An Görev Yaptıkları Okulda Çalıştığı Süreye Göre Dışsal İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmini	Grup içi	26.910	13.455	.268	.766	Fark yok
	Gruplar arası	3130.640	40.658			
	Toplam	3157.550				

Rehber öğretmenlerin dışsal iş tatminlerinin şu an görev yaptıkları okulda çalıştığı süre açısından farklılaşma olup olmadığına ilişkin ANOVA Testi yapılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.766$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmininin şu an görev yaptıkları okulda çalıştığı süre değişkenine göre ilişki düzeyine bakıldığında genel puanları ($p=.717$; $p>.05$), içsel iş tatmin puanları ($p=.303$; $p>.05$) ve dışsal iş tatmin puanları ($p=.766$; $p>.05$) açısından anlamlı bir ilişkinin olmadığı görülmüştür.

Katılımcıların Görev Yaptıkları Okul Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dağılımı

SED	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
Düşük	31	38,8	38,8	38,8
Orta	45	56,3	56,3	95,0
Yüksek	4	5,0	5,0	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %38,8'i düşük, %56,3'ü orta ve %5'i de yüksek sosyo-ekonomik seviyede olan çevreye sahip okullarda çalışmaktadırlar.

Rehber Öğretmenlerin Okulun Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumu Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi**Rehber Öğretmenlerin Çalışmakta Oldukları Okul Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre İş Tatminlerini gösterir ANOVA Testi Sonuçları**

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
İş Tatmini	Grup içi	349.752	174.876	1.228	.299	Fark yok
	Gruplararası	10966.735	142.425			
	Toplam	11316.488				

Rehber öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul çevresinin sosyo-ekonomik durumuna göre iş tatminlerinde bir fark olup olmadığını belirlemek üzere yapılan ANOVA testi yapılmış ($p=.299$; $p>.05$) ve anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Çalışmakta Oldukları Okul Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dışsal İçsel İş Tatminlerini gösterir KRUSKAL-WALLİS Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	s	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	Düşük	31	35.31	2	2.111	.348	Fark yok
	Orta	45	44.14				
	Yüksek	4	39.75				

Rehber öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul çevresinin sosyo-ekonomik durumuna göre içsel iş tatminlerinde bir fark olup olmadığını belirlemek üzere KRUSKAL-WALLİS Testi yapılmış ($p=.263$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Çalışmakta Oldukları Okul Çevresinin Sosyo-Ekonomik Durumuna Göre Dışsal İş Tatminlerini gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmini	Grup içi	66.480	33.240	.828	.441	Fark yok
	Gruplar arası	3091.070	40.144			
	Toplam	3157.550				

Rehber öğretmenlerin çalışmakta oldukları okul çevresinin sosyo-ekonomik durumuna göre dışsal iş tatminlerinde bir fark olup olmadığını belirlemek üzere ANOVA testi yapılmış ($p=.441$; $p>.05$) ve anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini genel puanlarının çalışmakta oldukları okulun çevresinin sosyo-ekonomik durumuna göre farklılaşma düzeyine bakıldığında genel puan($p=.299$; $p>.05$), içsel iş tatmin puanları ($p=.263$; $p>.05$) ve dışsal iş tatmin puanları ($p=.441$; $p>.05$) açısından anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür. Bunun sebebi örneklem grubundaki rehber öğretmenlerden, okulun bulunduğu çevrenin sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olarak tabir edilen okullarda çalışan rehber öğretmen sayısının az olması olabilir. Çünkü sosyo-ekonomik düzeyi yüksek olan çevrede bulunan okullarda çalışan rehber öğretmenlerin çalışma imkânları daha iyi olacağı için iş tatmininin de daha fazla olması yönünde bir beklentisi oluşabilir.

Katılımcıların Görev Yaptıkları Okulun Bağlı Olduğu Yerleşim Yerine Göre Dağılımı

Yer	Frekans	Yüzde%	Geçerli Yüzde	Toplam Yüzde
İl Merkezi	62	77,5	77,5	77,5
İlçe Merkezi	13	16,3	16,3	93,8
Kasaba&Diğer	5	6,3	6,3	100,0
Toplam	80	100,0	100,0	

Tablo'da görüldüğü gibi çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin %77,5'i İl Merkezinde, %16,3'ü İlçe Merkezinde ve %6,3'ü de Kasaba veya diğer yerleşim birimlerinde görev yapmaktadır.

Rehber Öğretmenlerin Okulun Bulunduğu Yerleşim Yeri Değişkeninin Rehber Öğretmenlerin İş Tatmin Düzeyleri Arasındaki İlişkilerin Değerlendirilmesi

Rehber Öğretmenlerin Yerleşim Yerine Göre İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Tüm Ölçek	Grupiçi	129.847	64.924	.447	.641	Fark yok
	Gruplararası	11186.640	145.281			
	Toplam	11316.488				

Rehber öğretmenlerin yerleşim yerine göre iş tatminlerini belirlemek üzere ANOVA testi yapılmıştır. Burada yerleşim birimleri il merkezi, ilçe merkezi, kasaba ve diğer olarak 3 grupta toplanmış ve bu gruplamaya göre değerlendirme yapılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonucuna göre($p=.447$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Yerleşim Yerine Göre İçsel İş Tatminlerini Gösterir KRUSKAL-WALLİS Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Kurum Türü	N	Sıra Ortalaması	sd	X ²	p	Anlamlı Fark
İçsel İş Tatmini	İl Merkezi	62	41.56	2	.941	.625	Fark yok
	İlçe Merkezi	13	38.92				
	Kasaba & Diğer	5	31.50				

Rehber öğretmenlerin yerleşim yerine göre içsel iş tatminlerini belirlemek üzere KRUSKAL-WALLİS Testi yapılmıştır. Burada yerleşim birimleri il merkezi, ilçe merkezi ve kasaba ve diğer olarak

3 grupta toplanmış ve bu gruplamaya göre değerlendirme yapılmıştır. Buna göre ($p=.263$; $p>.05$) anlamlı bir farklılığın olmadığı görülmüştür.

Rehber Öğretmenlerin Yerleşim Yerine Göre Dışsal İş Tatminlerini Gösterir ANOVA Testi Sonuçları

Ölçek/Boyut	Değişkenlik Kaynağı	Kareler Toplamı	Kareler Ortalaması	F	P	Anlamlı Fark
Dışsal İş Tatmini	Grup içi	26.910	13.455	.331	.719	Fark yok
	Gruplar arası	3130.640	40.658			
	Toplam	3157.550				

Rehber öğretmenlerin yerleşim yerine göre dışsal iş tatminlerini belirlemek üzere ANOVA testi yapılmıştır. Burada yerleşim birimleri il merkezi, ilçe merkezi, kasaba ve diğer olarak 3 grupta toplanmış ve bu gruplamaya göre değerlendirme yapılmıştır. Yapılan ANOVA testi sonucuna göre ($p=.331$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür.

Çalışmaya katılan rehber öğretmenlerin iş tatmini genel puanlarının okulun bulunduğu yerleşim yeri değişkenine göre farklılaşma düzeyine bakıldığında ($p=.447$; $p>.05$) anlamlı bir farklılık olmadığı görülmüştür. Aynı değişkenin içsel iş tatmini ve dışsal iş tatmini puanlarında da anlamlı bir farklılığın olmadığı söylenebilmektedir. Bu durum rehber öğretmenlerin il merkezi, ilçe merkezi ve köy kasaba gibi yerleşim yerlerinde çalışıyor olmalarının iş tatminine bir etkisinin olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

V. Sonuçlar Ve Öneriler

Bu araştırmada; rehber öğretmenlerin iş tatminlerini etkileyen faktörlerin belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu genel çerçevede içinde; iş tatminlerinin, çeşitli demografik değişkenler bakımından farklılaşıp farklılaşmadığı sorusuna cevap aranmıştır.

Araştırmanın evrenini, 2015–2016 eğitim-öğretim yılında Aksaray ilinde Milli Eğitim Bakanlığı'na bağlı bulunan okullarda görev yapmakta olan rehber öğretmenler oluşturmuştur. Bu evrene tam sayım yöntemiyle Aksaray ilinde değişik okul türlerinde çalışan rehber öğretmenlerin tamamına GOOGLE ANKET aracılığıyla anket soruları ulaştırılmış, 80 kişiden veri elde edilmiştir. Bu yöntemin kullanılma sebebi araştırmanın evreninin az sayıda kişiden oluşması ve bunun sonucunda belirlenen grupta demografik değişkenler açısından belirli bir yapının oluşturma sıkıntısı yaşanma sebebi gösterilebilir. Ayrıca demografik değişkenleri ortaya çıkaran unsurların dengeli dağılmama durumu tam sayım yönteminin kullanılmasında etkili olmuştur.

- Yaşa göre rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin düzeylerinden edilen ortalama puanlar istatistikî olarak anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.
- Medeni duruma göre rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin düzeylerinden elde edilen ortalama puanlar anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.
- Çalışma sürelerine göre rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin düzeylerinden elde edilen ortalama puanlar anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.
- Meslek Seçimindeki gönüllülük durumuna göre rehber öğretmenlerin içsel iş tatmin düzeylerinden elde edilen ortalama puanlar anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.
- Görev yaptıkları okul türüne göre rehber öğretmenlerin dışsal iş tatmin düzeylerinden elde edilen ortalama puanlar anlamlı bir şekilde farklılaşmaktadır.

Rehber öğretmenlerin iş tatminlerinin demografik değişkenlere göre farklılaştığı konusunda anlamlı bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki araştırmanın teorik çerçevesini ve modelini de desteklemektedir.

Araştırmanın örneklem grubunun daha fazla il yada bölgeden oluşması araştırmanın evreni temsil etme olasılığını daha da artıracaktır. Bunun yanında araştırma farklı bölgelerde çalışan rehber öğretmenlere de uygulanarak evren açısından daha fazla temsil sağlanabilir. Ayrıca sosyo-ekonomik düzey değişkeni için farklı illeri kapsayan bir çalışma bölgesel farklılıkların iş tatmini üzerine etkilerinin araştırılması açısından yararlı olacaktır.

Görev yapılan okulun türü(ilkokul, ortaokul, diğerleri) değişkeni içinde farklı illerde ve bölgelerde rehber öğretmenlik yapan çalışanlara yönelik yapılacak araştırma oldukça yararlı bir çalışma olacaktır.

Rehber öğretmenlerin zaman içinde farklı kurumlarda çalışmalarını teşvik edilmelidir. Çünkü uzun yıllar aynı okulda çalışan bir rehber öğretmen zaman içerisinde o kurumun problemlerine duyarsız kalabilir. Bazı problemler onun için önemli olmaktan çıkabilir. Bunun yanında belli bir süre aynı işi yaptıktan sonra farklı ortamlar ve farklı yapılar olmadığında kişinin kendiliğinden bir isteksizlik ve verimsizlik sürecine girmesi söz konusu olabilir. Bu konu ile ilgili gerekli araştırmalar ve çözümler irdelenmelidir.

Rehber öğretmenlerin kişisel gelişimleri için fazladan zaman ve mesai harcamaları gerekmektedir. Kişisel gelişim için yapılan çalışmalar hem çalışanın daha diri bir çalışma hayatı geçirmesini sağlar hemde çalışanı yeniliklere açık hale getirir.

İlkokul ve ortaokulda çalışan rehber öğretmenlerin çalışma ortamları ve çalışma yöntemlerindeki farklılıklar araştırılarak ilkokulda çalışan rehber öğretmenlerin iş tatmin seviyelerinin düşük olmasının nedenlerine göre önlemler alınmalı ve verimli bir çalışma ortamı sağlanmalıdır. Ayrıca rehber öğretmenlerin fazladan yaptıkları çalışmalar veya çalıştığı kuruma verdiği ekstra katkılar ödüllendirilmeli ve iş tatmini konusunda motive edici yaklaşımlar sergilenmelidir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Z. (2010). *İlköğretim Okullarında Çalışan Fen ve Teknoloji Öğretmenlerinin İş tatmini*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Bakan, İ., Büyükbeşe, T. (2004). Örgütsel İletişim İle İş Tatmini Unsurları Arasındaki İlişkiler: Akademik Örgütler İçin Bir Alan Araştırması, *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 7, 1-30.
- Bankey, M. (2006). *Communnity Charecteristics and Job Stisfaction: A Field Study of Firefighters*, Ph. D. Thesis, Touro University International, California.
- Barsyhs, M. (2013). *İş Tatmini ve Ötgütsel Bağlılık Arasındaki Bir İlişki ve bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Başaran, İ. E. (2000). *Örgütsel Davranış: İnsanın Üretim Gücü*. Ankara: Feryal Matbaası.
- Bilgiç, R. (1998). The Relationship Between Job Satisfaction and Personal Characteristics of Turkish Workers, *The Journal of Psychology*, 132 (5), 549-557.
- Bilgiç, R. (1998). The Relationship Between Job Satisfaction and Personel Charecteristics of Turkish Workers, *Journal of Psychology Interdisciplinary&Applied*, 13 (5), 549-557.
- Clark, A. E. (1997). Job Satisfaction and Gender: Why are women so happy at work?, *Labour Economics*, 4 (4), 341-372.

- Davis, K. (1998). *İşletmede İnsan Davranışı: Örgütsel Davranış* (5. Baskı). İstanbul: İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Yayını.
- Değerli, A. (2010). *Örgüt Kültürü ve İş Tatmini Arasındaki İlişki ve Eğitim Kurumlarında Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Enstitüsü Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gebze.
- Erdem, İ. (2012). *Örgütsel Davranış*. Ankara: Nobel Yayıncılık.
- Erdil, O., Keskin, H., İmamoğlu, S. Z., Erat, S. (2004). Yönetim Tarzı ve Çalışma Koşulları, Arkadaşlık Ortamı, Takdir Edilme Duygusu ile İş Tatmini Arasında İlişkiler: Tekstil Sektöründe Bir Uygulama, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 5 (1), 17-26.
- Ganzach, Y. (2003). Intelligence, Education, and Facets of Job Satisfaction, *Work And Occupations*, 30 (1), 97-122.
- Glenn, N. D., & Weaver, C. (1981). The Contribution of Marital Happiness to Global Happiness, *Journal of Marriage and Family*. 43 (1), 161-168.
- Halfer, D. & Graf, E. (2006). Graduate Nurse Perceptions of The Work Experience, *Nursing Economics*, 24 (3), 150-155.
- Kalaycı, Ş. (2009). *SPSS Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistik Teknikleri*. Ankara: Asil Yayın Dağıtım.
- Karadağ, F., Karagöz, N., & Erdoğan, O. (2002). XI. Anadolu Psikiyatri Günleri. *Pamukkale Üniversitesi Hastanesinde Çalışan Hemşirelerde İş Doyumu. XI Anadolu Psikiyatri Günleri*, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Kaya, N. (2013). *İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Bir Araştırma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Keser, A. (2006). *Çalışma Yaşamında Motivasyon* (1. Baskı). İstanbul: Alfa Aktüel Yayınları.
- Keser, A. (2011). *Çalışma Psikolojisi*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Kırel, Ç. (1999). Esnek Çalışma Saatleri Uygulamalarında Cinsiyet, İş Tatmini ve İş Bağlılığı İlişkisi, *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 2 (28), 115-136.
- Naktiyok, A. (2002). Motivasyonel Değerler ve İş Tatmini Yöneticiler Üzerinde Bir Uygulama, *Atatürk Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Dergisi*, 16(3-4), 165-185.
- Oshagbemi, T. (2000). Is Length of Service Related to the Level of Job Satisfaction?, *International Journal of Social Economics*, 27 (3), 205-217.
- Özdayı, N. (1990). *Resmi ve Özel Liselerde Çalışan Öğretmenlerin İş Tatmini Ve İş Streslerinin Karşılaştırmalı Analizi*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Özer, B. (2002). İlköğretim Ve Ortaöğretim Okullarının Eğitim Programlarında Öğrenme Stratejileri, *Eğitim Bilimleri ve Uygulama*, 1 (1), 17-32.
- Özer, K. (2002). ANLAM'ın İş Doyumuna Bakış Açısı Nedir?. www.anlam.com.tr/hizmetlerimiz/isdoyumu web adresinden 06.08.2016 tarihinde alınmıştır.
- Öztekin, Z. S. (2008). *Orduda İş Tatmini: Subayların İş Tatminini Etkileyen Faktörler Üzerinde Karşılaştırmalı Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, .
- Pekdemir, I., Özçelik, O., Karabulut, E., & Arslantaş, C. C. (2006). Personel Güçlendirme, İş Tatmini ve Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişkileri Belirlemeye Yönelik Bir Çalışma, *Verimlilik Dergisi*, 4,.
- Robbin, S. P. (1997). *Organizational Behavior: Concepts, Controversies and Applications*. New Jersey: Prentice-Hall International.
- Shahid, B. (2002). An Extension and Evaluation of Job Characteristics, Organizational Commitment and Job Satisfaction in an Expatriate, Quest Worker, Sales Setting, *Journal of Personal Selling and Sales Management*, 22 (1), 1-11.
- Staw, B. M. (1986). Organizational psychology and the pursuit of the happy/productive worker, *California Management Review*, 28 (4), 40-53.
- Staw, B., & Ross, J. (1985). Stability In The Midst of Change: A Dispositional Approach To Job Attitudes, *Journal of Applied Psychology*, 70 (3), 469-480.
- Tınaz, P. (2006). *İşyerinde Psikolojik Taciz (Mobbing)*. İstanbul: Beta Basım Yayım.
- Ulusoy, T. (1993). İşletmelerde İş Tatmini ve Karşılaştırmalı Bir Uygulama Araştırması, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi İşletme Enstitüsü, İstanbul.
- Wilson, F. M. (1995). *Organizational Behavior and Gender*. London: Mc Graw-Hill Book Company.

SELEFİYYE İLE NEO-SELEFİLİĞİN KESİŞEN VE AYRIŞAN YÖNLERİ

Mehmet KUBAT

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslâm Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı
mehmet.kubat@inonu.edu.tr

ÖZET

Selefiyye, ilk dönem İslâm toplumunda Hz. peygamber (s.a.v.) ve sahabe tarafından oluşturulan İslâm'ı anlama, algılama ve açıklama geleneğini aynen muhafaza etmeyi amaçlayan dinî anlayışı temsil eder. Resûlullah (s.a.v.) ile ashabının akaidde takip ettikleri yolu doğrudan izleyen Selefiyye'nin ayırıcı özelliği, itikadî hususlarda nassların zâhirî ve ilk anlamları dışında kalan şahsî rey ve aklî istidlallerin kullanılmasını reddedip bilgi kaynağı olarak yalnızca Kitap ve Sünnet'i kabul etmeleridir. Modern zamanlarda kendilerini Selefiyye'ye nispet ederek ortaya çıkan *Neo-Selefilik* ise, belli bir mezhep, meşrep veya grup ismi olmaktan ziyade, uçlarda dolaşan bir din dilini benimseyerek dışlamacı, suçlayıcı, itham edici, tekfir edici ve sorun üretici bütün şiddet taraftarı dinî akımların ortak şemsiye adıdır. Modern dünyada "Selefi" nitelmesiyle ünlenen grupların neredeyse tümünün, akli dışlayıp nassları literal okuma, erken dönem uygulamaları sahiplenip diğer bütün fikirleri bid'at görme ve ana kaynaklara dönme ortak paydası dışında, geleneksel Selefiyye ile aralarında belirgin bir benzerlik bulunmamaktadır. Bu makalede geleneksel Selefiyye düşüncesi ile Neo-Selefi bakış arasında kesişen ve ayrışan hususlar tespit edilmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kavramlar: Selefiyye, Selef-i Sâlihîn, Neo-Selefilik, şiddet, tekfir.

THE OVERLAPPING AND DIVERGING ASPECTS OF SALAFIYYA AND NEO-SALAFISM

ABSTRACT

Salafiyya represents the religious effort to understand, perceive and explain Islam as it was experienced in the first period of Islamic society by the Prophet and companions of the Prophet. Salafiyya pursues the same doctrine of the Prophet and companions of the Prophet but what differentiates them is their interpretations of Quranic verses by taking only apparent and the first meanings of the verses. They refuse to take into account personal choices and rational deductions in the theological subjects and accept only the Quran and Sunnah. Neo-Salafiyya which was manifested in the modern times by its founders' equalization efforts to Salafiyya is not a name for a particular sect, disposition or group but it is an umbrella term for marginal pro-violence religious movements which use exclusionist, accusive, reprehensive, takfiri (declaring a person as an infidel) and trouble producing language. In the modern world, almost all of the groups that are famous for being New-Salafiyya have nothing in common with traditional Salafiyya apart from their accepting early understanding of religion, literal reading and effort to turn back to the main texts. This article will try to compare and contrast the main tenets of traditional Salafiyya and Neo-Salafiyya.

Key Words: Salafiyya, Salafi-i Salihin, Neo-Salafism, violence, takfir (declaring a person as an infidel).

Giriş

Tarih boyunca İslâm toplumlarında ne zaman bir sarsılma, gevşeme ve bozulma görülmüşse, bundan kurtulmanın yolu olarak derhal Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabenin İslâm'ı anlama, algılama ve açıklamada oluşturdukları geleneğe dönüş gayretleri görülmüştür. Nitekim İslâm'ın ilk dönemde Mu'tezile mensuplarının kendi prensiplerini, siyasî irâdenin desteğini arkalarına alarak halka ve muhâliflerine zorla kabul ettirme girişimi olarak tanımlanan Mihne¹ sürecinde, o çağda Ehl-i Sünnet'in sembol ismi olarak öne çıkan Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in etrafında oluşan ve önceleri *Ehlu'l-Hadîs* veya *Ashâbu'l-Hadîs* gibi isimlerle anılan *Selefiyye*, Müslümanları içerisinde buldukları parçalanmışlıktan kurtarmak, toplumsal hayatı idealleştirilen Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabe dönemine göre şekillendirmek, Müslüman toplumun birlik ve bütünlüğünü koruyup devam ettirmek için çözümün *Asr-ı Saadet* uygulamalarına yeniden dönmek olduğuna inanmıştı.

Aynı şekilde son iki yüzyılda İslâm dünyasının farklı bölgelerinde, söz gelimi Kafkasya'da, Balkanlar'da, Hindistan'da ve Ortadoğu'da yaşayan Müslümanların çoğunlukla bağımsızlıklarını yitirmeleri, topraklarının büyük bir kısmının emperyalistler tarafından işgal edilmesi, dinlerinin ve inançlarının gereklerini yerine getirmede çeşitli zorluklar yaşamaları ve hemen her konuda egemen güçler tarafından alenen şiddete maruz kalmaları, yine Müslümanlarda geçmişe dönüş gayretlerini körüklemiştir. Bu durum aynı zamanda, İslâm dünyasında batılı sömürgeciler ve onların yerli işbirlikçileri saydıkları kesimlere karşı şiddeti tecviz eden grupların doğmasına da sebebiyet vermiştir. Meselâ geçen yüzyılda İsrail'in Filistin topraklarını, Sovyetlerin Afganistan'ı ve ABD'nin de Irak'ı tamamen zulüm ve haksızlığa dayalı yöntemlerle işgal etmesi, çocuk, kadın, yaşlı ayırımı yapılmadan binlerce hatta milyonlarca masum insanın katledilmesi, bu coğrafyada yaşayan Müslümanların; kimliklerini, vatanlarını, ırz ve namuslarını korumak adına, bir bakıma zorunlu olarak, şiddete dayalı yapılanmaları tecviz etmelerine neden olmuştur.

Bununla birlikte İslâm dünyasının son iki yüz yıldır bilim, sanayi ve teknolojiye, buna bağlı olarak da ekonomide geri kalmışlığı, ayrıca Müslüman ülkelerin siyasal anlamda bir birliktelik oluşturamamaları ve etkin bir güç haline gelememeleri, İslâm coğrafyasını dış müdahalelere ve özellikle de sömürülmeye açık bir coğrafya haline getirmiştir. Bu coğrafyada yaşayan ve bilhassa maddî açıdan çeşitli sıkıntılar çeken insanların, emperyalist güçlere ve onlarla çıkar ilişkisi içinde olan yerel unsurlara karşı isyan duygularının kabarması, bir yandan İslâm dünyasında eskiye dönüş özleminin zirveye çıkmasına, diğer yandan da şiddet taraftarı mezhep, meşrep veya yapılanmaların doğmasına zemin hazırlamıştır.

Yukarıda arzetmeye çalıştığımız nedenlerden dolayı ortaya çıkıp şiddet ve terörü tecviz eden yapılanmaların hemen hepsinin de aynı sâikle hareket ettikleri ve genel anlamda kendilerini *Asr-ı Saadet* olarak nitelenen İslâm'ın ilk döneminde Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabenin inşa ettiği İslâm anlayışını temsil eden *Selefiyye'*ye nispet ettikleri bilinmektedir. Ancak modern dünyada genel olarak "Selefi" nitelemesiyle anılan grupların neredeyse tümünün, erken dönem din anlayışını her zaman ve her yerde geçerli sayma, metafizik akli dışlayıp nasları literal bir okumaya tâbitutma ve ana kaynaklara

¹ "Mihne" lügatte "sorgulama, sorgu düzeni, imtihan" gibi anlamlara gelir. (Bkz. Fîruzabâdî, *el-Kamusu'l-Muhît*, Beyrut, 1993, s. 1592). Mihne süreci, Abbasi halifeleri Me'mûn, Mu'tasım ve Vâsık döneminde Mu'tezile'nin, 218 (833)'den 234 (848) tarihine kadar devam eden işkence ile soruşturma ve tazyikleri için kullanılmıştır. Krş. A.J. Wensinck, "Mihne", *İA*, Çev. Heyet, İstanbul, 1997, VIII/294.

dönme ortak paydası dışında, geleneksel Selefiyye ile aralarında belirgin bir benzerlik bulunmamaktadır.² Söz konusu yapılanmaların kendilerini nispet ettikleri *Selefilik*, Hz. Peygamber (s.a.v.) ve sahabenin oluşturduğu, ilk dönem öncü ve önder âlimlerinin sahiplendiği İslâm anlayışını sürdüren erken dönem *Selef-i Sâlihîn*'in itkadî anlayışı değil, daha çok XVIII. asırda Muhammed b. Abdülvehhâb (ö. 1206/1792) tarafından temelleri atılan ve daha sonra Arap Yarımadası'na hâkim olan Vehhâbiliğin veya Suud Selefilığının Hâriciliğe evrilmiş biçimi olduğu bir gerçektir.

Bilhassa son dönemlerde popülerliği artan “Selefilik” konusu üzerine kaleme alınan eserlerin, yazılan makalelerin, sunulan tebliğlerin ya da konuya dair yapılan konuşmaların kayda değer bir bölümünde, Selefi düşüncenin yapısına dair önemli bilgiler aktarılmış olmakla birlikte, *erken dönem Selef İtikadıyla Çağdaş Selefi düşünce* arasındaki farkların çoğunlukla göz ardı edildiği görülmektedir. Bu hususun geçiştirilmesi, birbirlerinden tamamen farklı fikir, düşünce, tavır ve bakış açılarına sahip bu iki kesimin eşitlenmesine sebebiyet vermektedir.³ Bu nedenle biz, İlk Selefiyye olarak bilinen *Selef-i Sâlihîn* ile *Çağdaş Selefilik* veya *Neo-Selefilik* arasındaki temel farkları ortaya koymanın, bu hususun altını kalın çizgilerle çizmenin ve bu gerçeğe aşırı vurgu yapmanın hayati derecede önem taşıdığını düşünüyoruz.

Bu makalede önce Geleneksel Selefiyye'nin tanımını yapıp bu hareketin ortaya çıkış süreci, mezhebin ayırıcı hususiyetleri ve itkadî görüşlerini⁴ kısaca aktarmaya, daha sonra da Neo-Selefilğin kendine özgü yapısını belirlemeye gayret edeceğiz. En nihayetinde ise erken dönem İslâm toplumunda ortaya çıkan geleneksel *Selefiyye İtikadı* ile günümüz İslâm dünyasında adından sıkça söz ettiren *Neo-Selefi Tutum* arasındaki temel farkları tespit etmeye çalışacağız.

1. SELEFİYYE KAVRAMININ ANLAM ALANI

a) Lügatte Selefiyye, Selef-i Sâlihîn ve Neo-Selefilik

ı. Selefiyye

Arap dilinde “önce, önceki, önce geçen, geçmiş insanlar” anlamındaki “selef” kökünden türeyen ve “sonra, sonra gelen, ardıl” anlamındaki “halef” kelimesinin zıddı olarak kullanılan *Selefiyye*,⁵ kelime olarak “atalar, öncekiler, geçmiş İslâm büyükleri, önde gelen ilk dönem din âlimleri; soy, sop, fazilet ve ilim bağlamında önce gelip geçen din bilginleri” anlamlarına gelir.⁶

² Krş. Mehmet Ali Büyükkara vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (Ed. Mehmet Ali Büyükkara), Eskişehir, 2010, s. 211.

³ Bkz. Mehmet Kubat, “Geleneksel Selefi Anlayış İle Neo-Selefi Tavır Arasındaki Bazı Temel Farklar”, *Selefilik*, Konya, 2016, s. 155-160.

⁴ Mehmet Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, Ankara, 2004, ss. 234-251.

⁵ Râğıb el-İsfehânî, *el-Mufredât fi Ğaribi'l-Kur'an*, İstanbul, 1986, s. 349; Firuzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*, s. 1060; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, Kahire, 1979, III/2067 vd.; Muhammed Murtaza el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs min Şerhi'l-Kâmûs*, Kahire, Trs., VI/143; Müfrih b. Süleyman el-Kûsî, *Selefilik*, Çev. Ahmet İyi-bildiren, İstanbul, 2010, s. 24-26.

⁶ İsfehani, *el-Mufredât*, s. 349; Firuzabâdî, *el-Kâmûsu'l-Muhit*; s. 1060; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, III/2067 vd.; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, VI/143; Sa'duddîn b. Muhammed el-Kubbî, *ed-Da'vetu's-Selefiyye*, Beyrut, 1994, s. 11 vd.; M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/399; Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 234 vd.

Selef kelimesinin Kur’ân-ı Kerîm’de sekiz yerde geçen kullanımları da⁷ dikkate alındığında bu kavramın yukarıda aktardığımız “önce, önceki, önce geçen ve öncü” gibi lügat anlamlarına uygun olarak “geçmiş, geçmiş dönem, önce yaşamış değerli atalar, savaş veya seferde önde gidenler; ayrıca misafire yemekten önce yemesi için sunulan ön atıştırma/aperatif yiyecekler” gibi manalara geldiği görülür.⁸

ii. Selef-i Sâlihîn

Selef, daha çok Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tâbiîn döneminde yaşamış âlimler için kullanılan bir kavramdır. *Selef-i Sâlihîn* kavramı ise lügatte sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde yaşamış ilk sâlih nesli ifade eder. Bazı İslâm âlimleri ise *Selef-i Sâlihîn* terimini daha geniş tutarak sahabe ve tâbiîn yanında tebe-i tâbiîni ve bu dönemde yaşayan önde gelen muhadis, müctehid ve fakih imamları da bu terimin kapsamı içine dâhil etmiştir. İşte bu âlimler grubu toptan *Selef-i Sâlihîn* olarak nitelenmiştir.⁹

Buna göre *Selef-i Sâlihîn*, ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap, tâbiîn ve tebe-i tâbiîni de kapsayan erken dönemde yaşamış âlim, sâlih ve hayırlı şahsiyetleri toptan içine alan özel bir kavramdır.¹⁰

Burada önemine binaen ısrarla vurgulanması gereken en öncelikli husus şudur: Erken dönem İslâm toplumunda *Selef-i Sâlihîn* kavramı, âlim, sâlih ve hayırlı şahsiyetlerin fikir, düşünce, tavır ve tutumları için kullanılan bir kavram olup, bir mezhebi hatta zaman zaman bir ideolojiyi işaret eden *Selefiyye Mezhebi*’ni ifade etmemektedir.

iii. Neo-Selefilik

İngilizce “yeni, taze, keşfedilmemiş, acemi, modern” gibi anlamlara gelen “Neo” ön eki¹¹ ile Arapça “*Selefiyye*” kelimelerinin birleşiminden oluşan *Neo-Selefilik* kavramı, Türkçeye “Modern Selefilik” veya “Çağdaş Selefilik” olarak çevrilebilir. Nitekim konuya dair kaleme alınan çalışmalarda *Neo-Selefilik* ile günümüzde kendisini Selefilige nispet eden “Çağdaş Hâriciler” diyebileceğimiz şiddet taraftarı bütün akımlar kastedilmektedir.¹²

b) İstilahta Selefiyye, Selef-i Sâlihîn ve Neo-Selefilik

i. Selefiyye

İstilahta *Selefiyye*, “ilim ve fazilet açısından Müslümanların önderleri sayılan ashap ve tâbiînin itikattaki yolunu sürdürenlerin mezhebi” olarak tanımlanabilir. Selefiyye ayrıca “sahâbe ve tâbiîn mezhebinde bulunan fakih ve muhaddislerin yolu” olarak da tanımlanmıştır.¹³ Buna göre *Selefiyye*,

⁷ Bakara, 2/275; Nisa, 4/22, 23; Maide, 5/95; Enfâl, 8/38; Yunus, 10/30; Zuhur, 43/56; Hakkâ, 69/24.

⁸ Krş. İsfehani, *el-Mufredât*, s. 349.

⁹ Krş. Muhammed Bâkerîm Muhammed Bâabdullah, *Vesitiyyetu Ehli’s-Sünne Beyne’l-Firak*, Riyad, 1994, s. 349.

¹⁰ Muhammed el-Humeyyis, *Selef İmamlarının Akidesi*, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 2014, s. 13 vd.

¹¹ Krş. Collins Cobuild, *English Dictionary*, London, 1998, s. 1106.

¹² Bkz. Mehmet Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2017, s. 268-269; Krş. Sönmez Kutlu, Çağdaş İslamî Akımlar, Ankara, 2014, s. 73-75; Yusuf Kaplan, “İslâm Dünyasının “Püsküllü Bela”sı: Neo-Selefilik”, Yeni Şafak, 14 Eylül 2014.

¹³ M. Sait Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/399.

ilk dönem İslâm toplumunda Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiîn tarafından oluşturulan İslâm'ı anlama, algılama ve açıklama geleneğini aynen muhafaza etmeyi amaçlayan dinî anlayışı temsil eder.

Hz. Peygamber (s.a.v.) ve ashabinın akaidde takip ettikleri yolu doğrudan izleyen Selefiyye'nin ayırıcı özelliği, *inanç esaslarının re'ye dayandırılmayacağı fikrinden hareketle* itikadî hususlarda nassların zâhirî ve ilk anlamları dışında kalan şahsî rey ve aklî istidlallerin kullanılmasını reddedip bilgi kaynağı olarak yalnızca Kitap ve Sünnet'i kabul etmeleridir.¹⁴

Selefiyye önderleri, nassların zâhirî manâları üzerinde yapılan hiçbir yorumu hoş karşılamamış, bu hususta teşbîh ve teccîme düşmemekle beraber, te'vîle de gitmemiştir. Herhangi bir politik veya kelâmî problem karşısında doğrudan Kur'ân ve Sünnet'in zâhirî ifadelerinden hareketle tutum alan Selef âlimleri,¹⁵ Allah ve Peygamber'den gelen öğretilere ilave ve çıkarım yapmaksızın¹⁶ lafzî şekliyle ve keyfiyetsiz olarak inanmıştır.¹⁷

II. Selef-i Sâlihîn

İslâmî bir terim olarak *Selef-i Sâlihîn*, İslâm'ın ilk döneminden itibaren fazilet bakımından Müslümanlar için örnek sayılan ashab ve tabiîn ile tebe-i tâbiîn döneminde onların itikatta benimsediği yolu sürdüren âlimleri ifade etmek için kullanılmıştır. Hz. Peygamber (s.a.v.)'in “*En hayırlı nesil benim dönemimde yaşayanlardır. Sonra onları izleyenler, sonra da onların ardından gelenlerdir*”¹⁸ hadisinde “en hayırlı nesiller” oldukları haber verilen ilk üç kusağa “Selef-i Sâlihîn” denilmiştir. “Asr-ı Saadet” olarak adlandırılan ilk dönem önde gelen âlimleri “Altın Nesil” olarak isimlendirilerek dinî anlamda “otorite” kabul edilmiştir.

Selef-i Sâlihîn, ilim ve yaşayış bakımından örneklik teşkil eden Hz. Peygamber (s.a.v.) ve onun ashâbı ile tâbiîn âlimlerini de içine alan ilk üç dönemde yaşayan Müslüman âlimlerini işaret eden özel kavramdır. Nitekim İmamı'l-Harameyn Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî (ö. 419/1028), erken dönem imamlarından söz ederken “Eimmetu's-Selef”, İslâm toplumundan bahsederken de “Selefu'l-Ummeh” kavramlarını kullanır.¹⁹

Buna göre Asr-ı Saadet ve bu döneme yakın olan son iki asırda yaşamış bütün hayırlı ve sâlih insanlar; bu bağlamda sahabenin hepsi, tabiîn ve tebe-i tabiînin öncüleri; dört mezhep imamları, önde gelen muhaddis ve müçtehitler ile daha sonra onların itikatta benimsedikleri yolu aynen sürdüren öncü ve önder âlimler *Selef-i Sâlihîn* kavramının kapsamına girmektedir.²⁰

¹⁴ Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, Thk. M. Said Hatiboğlu, Ankara, 1991, s. 9; Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 235.

¹⁵ Ebû'l-Hasen el-Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn*, Neşr. Ritter, Weisbaden, 1980, s. 294; Takiyuddîn Ahmed İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, Medine, 1995, IV/6; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkîn*, Thk. Beşîr Muhammed Uyûn, Beyrut/Dımeşk, 1421/2000, I/39; Krş. Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi, Giriş*, İstanbul, 1991, s. 113; Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 235.

¹⁶ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, IV/6; Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 235.

¹⁷ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, IV/6; Cemaluddîn el-Kâsımî, *Delâilu't-Tevhîd*, Beyrut, 1991, s. 296.

¹⁸ Buhârî, *Fedâilu'l-Ashâb*, 1; Şehâdât, 9.

¹⁹ Ebu'l-Meâlî el-Cüveynî, *el-Akîdetu'n-Nizamiyye*, Kahire, Trs., s. 23 vd.

²⁰ Krş. Özervarlı, “Selefiyye”, *DİA*, XXXVII/399 vd.

III. Neo-Selefilik

Terim olarak *Neo-Selefilik* ise, her ne kadar son zamanlarda kendilerini Selef'e nispet etseler de, daha çok Vehhâbîliğin Hâricîliğe evrilmiş şekliyle özdeşleşen; fanatik, dışlamacı, ötekileştirici, tekfir edici bütün gruplara verilen ortak isimdir. Buna göre Neo-Selefiyye, tek bir grubun adı değil, uçlarda dolaşan bir din dilini benimseyen ve şiddeti tecviz eden bütün grupların şemsiye adıdır.²¹

Meseleye bu perspektiften bakıldığında *Neo-Selefilik*, aslında bir mezhep değil, daha çok bir zihniyetin adıdır. Kendilerinden olmayan Müslümanlara karşı düşmanca tavır takınan, fanatik, dışlamacı, ötekileştirici, tekfir edici ve şiddeti tecviz edici tutum, Hanefî mezhebine mensup Tâlibân²² ile Şii mezhebini benimseyen Haşdi Şa'bi'yi *Neo-Selefi* paydasında buluşturmaktadır. Bu yönüyle Neo-Selefi yapılanmalar, araştırmacılar tarafından *Geleneksel Selefiyye*'den ziyade, çoğunlukla Hâricîlikle irtibatlandırılmıştır.²³

Neo-Selefler, erken dönem İslâm toplumunda ortaya çıkan Hâricîlik örneğinde olduğu gibi, dışlamacı bir anlayışı kuşanıp ötekileştirici bir tavır takınarak kendileri dışında kalan diğer bütün Müslüman kesimleri tekfir etmekte, böylece gerçekte İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini yıkmaya yönelmiş olmaktadır.²⁴

2. SELEFİYYE'NİN TARİHSEL SERÜVENİ

Selefiyye kavramı, tarihsel süreç içerisinde birbirlerinden nispeten farklı ıstilahî anlamlar kazanmıştır. Bu kavramın tarihten günümüze kazandığı anlamları şöyle özetlemek mümkündür:

a) Erken Dönem İslâm Toplumunda Selefiyye Kavramı

Selefiyye, başlangıçta erken dönem İslâm toplumlunun iman esaslarıyla ilgili konulardaki tavır veya tutumunu vurgulamak için kullanılan bir kavram olmuştur. Buna göre *Selefiyye*'yi, İslâm'ın ilk döneminde bir "fırka" ya da "mezhep" olmaktan çok, "erken dönem din anlayışını muhafaza eden bakış açısı" veya "dinî bir söylem" olarak görmek mümkündür. Nitekim çağdaş âlimlerden Saîd Ramazan el-Bûtî, Selefiyye'yi İslâmî bir "mezhep" olmaktan ziyade, Asr-ı saadet olarak nitelenen ve mübarek bir zaman süreci olarak değerlendirilen sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn döneminde Müslümanların benimsedikleri yol olarak görür. Bu nedenle Selef üstüne kaleme aldığı eserine el-Butî, "*es-Selefiyyetü Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*" adını vermiştir.²⁵

Resûlullah ile sahabenin akaidde takip ettikleri yolu doğrudan izleyen tabiîn büyük imamları ve büyük fukahanın oluşturduğu *Selefi Sâlihîn*'in ayırıcı hususiyeti, itikadî konularda aklı dışlayarak,

²¹ Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 268-269.

²² Mehmet Ali Büyükkara, "Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslâm'ın Tâlibancası", *Günümüz İnanç Problemleri: İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Sempozyumu*, Aktif, Erzurum 2001, s. 277.

²³ Büyükkara, "Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslâm'ın Tâlibancası", s. 277; Akbarşah Ahmadi, "Dinsel Şiddetin Sosyo-Politik Kaynakları", *UÜİFD*, Yıl: 2017/1, Sayı: 26, s. 127-128.

²⁴ Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 268-269.

²⁵ Krş. Said Ramazan el-Butî, *es-Selefiyyetü, Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*, Dımeşk, 1996; Krş. Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 235-236.

bilgi kaynağı olarak yalnızca Kur'ân ve Sünnet'i delil kabul etmektir.²⁶ Selef-i Sâlihîn, itikadî konularda yorumdan kaçınarak, nasları te'vilden uzak, zâhiri manâları üzere anlamış; ilk Müslüman nesil de, bu imamların yolunu takip ederek âyet ve hadisleri te'vil etmekten sakınmış, dolayısıyla itikada taalluk eden nasları zâhiri anlamları üzere anlayıp, hakiki manasını ise Allah'a havale etmişlerdir.²⁷

b) Selefiyye'nin İlk Nüveleri

Selefiyye'nin ilk nüveleri hicrî birinci asrın son çeyreğinden itibaren görülmeye başlanmıştır. Nitekim erken dönem İslâm toplumunda Hâricîlik, Mürcie, Şîa, Cebriye, Kaderiyye ve Mu'tezile gibi fırkaların teşekkülü ile birlikte, yeni geliştirdikleri tavır ve kullandıkları öncekilerden farklı argümanlar nedeniyle, bu gruplara ve öne sürdükleri yeni fikirlere karşı bir tepki oluşmaya başlamıştır. Bu mezhepler tarafından ileri sürülen yeni görüşler, karşı tepki duyanlar tarafından "sonradan ortaya çıkmış birer bid'at, zanna dayanan akıl mahsulü veya rey ürünü" olarak kabul edilerek eleştirilmiştir. Ortaya çıkan söz konusu fırkaların dışında kalarak, yeni beliren grup veya fikirlere karşı tepki gösterip eleştiren bu topluluk, *Ana Gövdeyi, Esas Bünyeyi* ya da çoğunluğu temsil eden *Ehlu's-Sünne, Sahibu's-Sünne, Ehlu's-Sünne ve'l-Cemâa* gibi isimlerle anılan *Ashâbu'l-Hadîs*, bir başka ifadeyle *Selefiyye* idi.²⁸

Hicrî birinci asrın son çeyreğinden başlayarak ikinci asrın ortalarına kadar bir yandan yukarıda sözünü ettiğimiz fırkaların birçoğu teşekkül sürecini tamamlamış ve bu mezheplerin zuhuru neticesinde önceleri olmayan bir takım "yeni fikirler" ortaya çıkmış; diğer yandan da bilhassa fetihlerle birlikte sınırları doğuda Maveraünnehir batıda ise İspanya'ya kadar geniş bir coğrafyaya yayılan İslâm dünyası yabancı din, kültür, kadîm felsefî gelenek ve bir takım epistemik kalıplarla karşılaşmanın sonucu olarak yeni teolojik sorunlarla yüz yüze gelmiştir. Doğal olarak bu yeni fikir, düşünce, kültür ve teolojik sorunlarla karşılaşan Müslümanlarla diğer mezhep ve din mensupları ve felsefe mektepleri arasında kıyasıya bir tartışma ve ayrışma zemini oluşmuştur. İslâm dünyasında bu fikir ve çatışmaların ortaya çıkışı ile birlikte *Selefiyye'nin* teşekkülü kaçınılmaz hale gelmiştir.²⁹

Selefiyye kavramı, İmam Gazzâlî (ö. 505/1111)³⁰ ve İbn Teymiyye (ö. 728/1328) ile birlikte, daha çok Hâvâric, Şîa ve Mu'tezile fırkalarının teşekkülünden sonra bir "karşıt duruş" olarak şekillenmiştir. Bu süreçten sonra *Selefiyye* sözcüğü, itikadî hususların ispatında Yunanî akli dışlayarak yalnızca Kitap ve Sünnet'i delil kabul eden ve akli izahlardan kaçınan, salt erken dönem anlayış ve uygulamaları esas alan zümreyi ifade etmek için kullanılır olmuştur. Buna göre *Selefiyye*, salt erken dönem anlayış ve uygulamaları esas alan, bu bağlamda "dinî inançların re'ye dayandırılmayacağı fikrinden yola çıkarak akidevî konulara ilişkin hususlarda bilinçli bir tercihle akli dışlayan, akli istidlallere, kişisel yorumlara ve felsefî manada serbest tefekküre asla yer vermeyen, itikadî konularda Kur'ân ve Sünnet'i

²⁶ Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 2010, s. 106 vd.; Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya, 1996, s. 53.

²⁷ Krş. Cüveynî, *el-Akâdetu'n-Nizamiyye*, s. 23 vd.

²⁸ Krş. Sönmez Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, Ankara, 2000, s. 44 vd; Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 237.

²⁹ Muhammed el-Behiy, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, Çev. Sabri Hizmetli, Ankara, 1992, s. 42; Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, s. 49-50; Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 237-238.

³⁰ Bkz. Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazzâlî, *İlcâmu'l-Avâm an İlmi'l-Kelâm*, Beyrut, 1985, s. 53 vd.

tek kaynak kabul eden, bu husustaki nassları te'vîl, tefsîr ve yorumdan uzak tutarak zâhirî manâları üzere anlayan, onların gerçek anlamlarını ise Allah'a havale eden mezhep³¹ olarak tanımlanabilir.

c) Mütেকaddimîn-i Selefiyye

Said b. Cübeyr (ö. 95/714), İmam A'zâm Ebû Hanîfe (ö. 150/767),³² el-Evzaî (ö. 157/774), Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), İmam Mâlik (ö. 179/795), Yahya b. Saîd el-Kettân (ö. 198/813)³³ ve İmam eş-Şafiî (ö. 204/819) İslâm'ın erken döneminde Selef düşüncesini temsil eden ilk âlimlerdir.³⁴ İlk dönem Selefiyye “Mütেকaddimîn-i Selefiyye: Önceki Selefiler” olarak adlandırılmıştır.

Abbassiler döneminde Halife Me'mûn ile başlatılan ve daha sonra Mu'tasım ve Vâsık tarafından da sürdürülen, statükonun gücünü arkasına alan Mu'tezile'nin baskısıyla Sünnî âlimlere karşı Engizisyon Mahkemelerini andıran acımasız sorgulama ve uygulamaların yapıldığı “Mihne Süreci”, Ehl-i Hadîs'in sembol ismi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'i Selefiyye'nin imamı konumuna yükseltmiştir. Ahmed b. Hanbel, iktidarın baskısına direnerek, siyasî iktidarın tavrını değiştirmiş ve bu süreçten başarılı çıkmıştır. Onun başarısı, toplumda savunduğu görüşlerinin doğru olduğuna yorumlanmıştır. Bu nedenle o, Selefilik'in ilk mimarı olarak anılmayı hak etmiştir.³⁵ Ahmed b. Hanbel, “Kur'ân mahlûktur” anlayışına karşı ezeli kelâm fikrini savunduğu için Ashâbu'l-Hadîs onunla özdeşleştirilmiştir.³⁶

Bu dönemde Ahmed b. Hanbel *er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, Buharî (ö. 256/870) *Halku Efâli'l-İbâd*, İbn Kuteybe (ö. 276/889) *Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs* ve Ebû Saîd ed-Dârimî (ö. 280/894) *er-Red ale'l-Cehmiyye* gibi eserlerinde selefi düşüncenin temel esaslarını belirlemeye çalışmışlardır. Ayrıca bu dönemde selefi yaklaşımı benimseyen Ebû Bekir el-Hallâl (ö. 311/923), Ebû Muhammed el-Berberahî (ö. 329/941), Ebu Bekir Abdulazîz b. Ca'fer (ö. 363/974), İbn Batta el-Ukberî (ö. 387/997), Ebû Abdillâh İbn Mende (ö. 395/1005), Kâdî Ebû Ya'lâ el-Ferrâ (ö. 458/1066), Şerîf Ebû Ca'fer el-Hâşimî (ö. 470/1077), Hâce Abdullah el-Herevî (ö. 481/1089) Ebu'l-Vefâ İbn Akîl (ö. 513/1119-20), Ebu'l-Ferec İbnu'l-Cevzî (ö. 597/1200) ve Muvaffakuddîn İbn Kudâme (ö. 620/1223) gibi birçok âlim yetişmiştir.³⁷

³¹ Bkz. Cüveynî, *el-Akîdetu'n-Nizamiyye*, s. 23 vd.; Hatîb el-Bağdâdî, *Şerefu Ashâbi'l-Hadîs*, Tah. M. Said Hatiboğlu, Ankara, 1991, s. 9; Bekir Topaloğlu, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 2010, s. 80; Krş. Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 235 vd.

³² Krş. İzmirli İsmail Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981, s. 66; Ebû Hanîfe, Fıkıh'ta Re'y Ekolü'nün öncüsü olmakla birlikte, itikadî konularda selefi tutumu benimsemiştir. *el-Fıkhu'l-Ekber* başta olmak üzere, akaide dair eserleri irdelendiğinde, onun, itikatla ilgili hususlarda selefi yöntemi benimsediği açıkça görülür. Nitekim rivayetlerde Ebû Hanîfe'nin, itikadî hususlarda Kelâm Yöntemi'ni bırakıp Selef'in yoluna döndüğü bizzat kendisinden aktarılmıştır. Geniş bilgi için bkz. Ahmed Taşköprüzâde, *Miftahu's-Saâde*, Kahire, 1968, II/154; Krş. Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 238 (29. dipnot).

³³ İbn Sa'd, *et-Tabakâtu'l-Kübrâ*, VI/371.

³⁴ Şehrîstânî, *el-Milel*, I/245; Muhammed Sıddîk b. Hasan Hân el-Kanevcî, *Katfu's-Semer fi Beyâni Akîdeti Ehli'l-Eser*, Beyrut, 2000, s. 29.

³⁵ Ahmet Akbulut, “Tarihte ve Günümüzde Selefilik”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmi Toplantı*, İstanbul, 2013, s. 124.

³⁶ Mehmet Zeki İşcan, “Tarih Boyunca Selefi Söylem”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015, s. 4.

³⁷ Ferhat Koca, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015, s. 18.

Selefiyye, Abbâsî halifelerinin ilk dönemlerinden itibaren, Müslümanları içerisinde buldukları parçalanmışlıktan kurtarmak, toplumsal hayatı idealleştirilen Hz. Peygamber (s.a.v.) dönemine göre şekillendirmek, Müslüman toplumun birlik ve bütünlüğünü koruyup devam ettirmek için çözümün *Asr-ı Saadet* uygulamalarında olduğuna inanan, Kitap ve Hadis'ten bağımsız rey kullanmaktan sakındıran ve bu anlamda akli önceleyenleri şiddetle eleştiren kimselerin müşterek adı olmuştur.³⁸ Bu âlimler, erken dönem Müslüman toplumun İslâm'ı anlama, algılama ve açıklamada oluşturdukları geleneğe bağlı kalmışlardır. H. IV. asrın başlarından itibaren Selef metodu'nu uygulayan bu bilginlere, selefî yoluna ve yöntemine bağlı kalanlar anlamında "*Selefiyyûn*" denilmiştir.³⁹

d) Mûteahhirin-i Selefiyye

Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'den sonra Selefîlerin "ikinci imam" olarak gördükleri isim kuşkusuz İbn Teymiyye (ö. 728/1328)'dir.⁴⁰ Zira Selefî düşünce, VIII. hicrî asırda bu mezhebe gönül vermiş İbn Teymiyye ve onun talebesi İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) tarafından yeniden canlandırılmıştır. Daha sonra bu düşünce İbnu'l-Vezîr (ö. 840/1436) ve eş-Şevkânî (ö. 1250/1834) gibi kendi dönem ve coğrafyalarında etkin âlimler tarafından sistemleştirilerek sürdürülmüştür. Bu hareket ise "*Mûteahhirin-i Selefiyye: Sonraki Selefîler*" adıyla anılmıştır.

3. GELENEKSEL SELEFÎ DÜŞÜNCENİN GENEL HUSUSİYETLERİ

Geleneksel Selefî Düşünce'nin en önde gelen hususiyetlerinden biri, erken dönem uygulamalarını ve ilk dönem âlimlerin kendi çağlarındaki sorunlara ilişkin ortaya koydukları yaklaşımları, her zaman ve her yerde geçerli saymasıdır. Nitekim Said b. Cübeyr (ö. 95/714), "Bedir savaşında bulunan sahabenin bilmediği şey dinden değildir"⁴¹ derken, İmam Evzâî (ö. 157/774), "İlim, Muhammed'in ashabından gelen şeydir" demiştir. Dikkat edileceği üzere bu iki âlim, bu sözleriyle ilk dönem Müslüman âlimlerin onayından geçmeyen şeylerin hiçbir kıymet ve ilmî değer taşımadığını vurgulamak istemişlerdir. Bu bağlamda kaynaklarımızda Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'in, Resûlullah (s.a.v.)'in karpuzu nasıl yediğine dair kendisine bir nakil veya rivâyet ulaşmadığı için ölene kadar karpuz yemediği aktarılmıştır.⁴² Bu nedenle Selefiyye, Hz. Peygamber (s.a.v.) döneminden sonra ortaya çıkan bütün kaide, kural, âdet ve uygulamaları bid'at olarak nitelemiştir.

Kelâmcılar itikadî konularda *sağlam duyular* (el-havâsu's-selîme), *doğru haber* (el-haberu's-sâdık) ve *akıl*⁴³ şeklinde üç bilgi kaynağı kabul ettikleri halde, Selefî düşüncede tek bilgi kaynağı kabul edilmiştir: Kitap (ve ona içkin sayılan Sünnet). Selefî düşünceye mensup âlimler, Sünnet'i hiyerarşik derece olarak Kur'ân-ı Kerîm'den sonra ikinci sırada değil, Kur'ân'la birlikte eşit derecede saymışlardır. Selefiyye'nin bu yaklaşımı, Sünnet'in Kur'ân'ı açıklama işlevine ve hadislerin doğrudan doğruya

³⁸ Kutlu, *İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler*, s. 50.

³⁹ Krş. Gazzâlî, *İlcâmü'l-Avâm*, s. 53 vd.; Şerafeddin Gölcük, *Kelâm Tarihi*, Konya, 1992, s. 59 vd.; Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 238.

⁴⁰ İşcan, "Tarih Boyunca Selefî Söylem", s. 5.

⁴¹ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, IV/5.

⁴² Bkz. Ebû Hâmid el-Gazzâlî, *el-Erbâin fi Usûli'd-Dîn*, Kahire, Trs., s. 58; Krş. Kubat, "Geleneksel Selefî Anlayış İle Neo-Selefî Tavır Arasındaki Bazı Temel Farklar", s. 158; Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 240.

⁴³ Krş. Ebu'l-Muîn en-Nesefî, *Tabıratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn*, Thk. H. Atay, Ankara, 2004, I/23-26.

vahiy mahsulü olduğuna dair görüşlerinden kaynaklanmaktadır. Bu hususta Selefiyye, Kur'ân'da vârid olan "O (Peygamber) hevâdan (kendi arzu, istek ve tutkularına göre) konuşmaz. Onun O'nun size aktardığı sözler, kendisine indirilen ilâhî vahiyden başka bir şey değildir."⁴⁴ âyetlerinden hareketle, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in konuşmalarının tümünü vahiy kapsamında değerlendirmiştir.⁴⁵

Geleneksel Selefi düşüncede Sünnet'in Kur'ân'a denk sayılması fikri, bazen daha da ileri götürülerek ifrata vardırılmış, hatta zaman zaman Sünnet, Kur'ân'a öncelenmiştir. Nitekim erken dönem selef âlimlerinden Yahyâ b. Ebî Kesîr (ö. 129/747), "Sünnet Kur'ân'a hükmedicidir, fakat Kur'ân Sünnet'e hükmedici değildir" demiştir.⁴⁶ Bu söz Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855)'e aktarılıp ne düşündüğü sorulduğunda, "Ben bunu söylemeye cesaret edemem, fakat Sünnet Kur'ân'ı tefsir eder ve açıklar derim" demiştir.⁴⁷

Geleneksel Selefi düşüncede beşerî bir yeti olan aklın, bilhassa itikadî konularda söz söyleme sa- lahiyeti yoktur. Akıl, fikhî konularda söz sahibi olsa da; inanç alanında zanna dayanan aklî çıkarsa- malar delil olamaz.⁴⁸ Bu nedenle aklın nakli yeni baştan tefsir ve te'vîl etmeye ya da yorumlamaya hakkı yoktur. Zira bu tutum, kişiyi Hz. Peygamber (s.a.v.), sahabe ve tabiînin yolunun dışına çıkarır.⁴⁹

İnanca dair hususlarda bilinçli bir biçimde aklî izahlardan kaçınarak nassların zâhirî anlamını keyfiyetsiz olarak, vârid olduğu şekilde, eksiksiz ve fazlasız kabul edip te'vîle de karşı çıkan *Geleneksel Selefi Söylem*,⁵⁰ herhangi bir politik veya kelâmî problem karşısında doğrudan Kur'ân ve Sünnet'in zâhirî ifadelerinden hareketle tutum almıştır.

Geçmiş âlimlerin inanç ve düşüncelerini tıpatıp benimseyip, hiçbir konuda onları aşmayan Se- lefiler, itikadî hususlara dair nassları akılla yorumlamaktan şiddetle kaçınmış, dinî metinleri te'vilden uzak, zâhirî manâları üzere anlamış,⁵¹ böylece ilk dönem Müslümanlarının dini anlama ve açıklama- mada oluşturdukları geleneğe tamamen bağlı kaldıklarını vurgulamak istemişlerdir.

Selefiyye, itikadî konularda delil olması yönüyle zan ifade ettiği gerekçesiyle âhâd haberleri delil saymayan kelâmcılara şiddetle muhalefet etmiş ve sahih olduğu müddetçe bütün âhâd haberlerin de delil kabul edilmesi gerektiğini savunmuştur.⁵²

⁴⁴ Necm, 53/3-4.

⁴⁵ Krş. Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî İbn Hazm, *el-İhkâm fi Usûli'l-Ahkâm*, Beyrut, Trs., I/97; Krş. Koca, "İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği", s. 41.

⁴⁶ Ebû Ömer Cemaluddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, Medine, 1318, II/1194; Krş. Ferhat Koca, s. 41.

⁴⁷ İbn Abdi'l-Berr, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, II/1194; Krş. Ferhat Koca, s. 41.

⁴⁸ Bkz. Ebu İshâk b. Mûsa eş-Şâtübî, *el-İ'tisâm*, Beyrut, 1991, II/495; Krş. Şerafeddin Gölcük-Süleyman Toprak, *Kelâm*, Konya, 1996, s. 51.

⁴⁹ Krş. İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, IV/4 vd; Krş. Kubat, "Selefi Perspektifin Tarihselliği", s. 239.

⁵⁰ Eş'arî, *Makalâtu'l-İslâmiyyîn*, s. 294; İbn Kayyim el-Cevziyye, *İ'lâmu'l-Muvakkînu'l-Muvakkîn*, Beyrut, 1993, I/39.

⁵¹ Krş. İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, s. 3-6.

⁵² Bu hususta *el-Hadîsu Huccetun fi'l-Akâidi ve'l-Ahkâm* adıyla bir eser kaleme alan Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, nasıl hukukta delil sayılıyorsa, itikadî konularda da ahâd haberlerin delil sayılması gerektiğini savunmuştur. Bu eser tarafımızdan *Hadisin İtikatta Delil Oluşu* adıyla tercüme edilerek yayınlanmıştır. Bkz. Muhammed Nâsiruddîn el-Elbânî, *Hadisin İtikatta Delil Oluşu*, Çev. Mehmet Kubat, İstanbul, I. Basım: 2008; II. Basım, 2016.

Hız Peygamber (s.a.v.)'in "En hayırlı nesil benim dönemimde yaşayanlardır. Sonra onları izleyenler, sonra da onların ardından gelenlerdir"⁵³ hadisinden ilham alan Selefî düşüncede ilk üç kuşak, imanda, ilimde ve amelde bütün Müslümanlar için "örnek nesil" olarak kabul edilir. Bu üç kuşak sırasıyla Sahabe, Tabiîn ve Tebe-i Tabiîn'dir. İlk üç kuşakta yer alan âlimlerin inanç ve düşüncelerini tıpatıp benimseyip hiçbir konuda onları aşmayan Selefiler, ilk dönem dinî anlayış biçimini aynen korumayı amaçlamışlardır.

Kuşkusuz *Geleneksel Selefî Düşünce*'yi diğerlerinden ayıran en önemli hususiyetlerinden biri de, müteşâbihâta, bilhassa haberî sıfatlara⁵⁴ dair bakış açısıdır. Mu'tezile ve Matüridî âlimler, zâhiri üzere anlaşıldıklarında kaçınılmaz olarak teşbîh ya da tacsîme götüreceği için, haberî sıfatları mecâz kapsamında değerlendirip Yüce Allah'ın şânına uygun tarzda te'vîl ederken,⁵⁵ Selef âlimleri, müteşâbih nassları, te'vîl, tefsîr ya da yorumdan uzak tutarak zâhirî mânâları üzere, keyiyetsiz olarak anlamış ve onların gerçek anlamlarını ise Allah'a havale etmiştir. Onlar, haberî sıfatları ise sözlük anlamlarıyla açıklamadan, mahiyetlerinden söz etmeden, te'vîle tâbi tutmadan ve teşbihe de gitmeden benimsenmesinin gerektiğini kabul etmişlerdir. Bu anlayışa göre haberî sıfatların ulûhiyyet makamına has mânâları olup bunların mahiyetlerini sadece Allah bilir.⁵⁶

4. NEO-SELEFİLİK

Günümüzde kendilerini Selefiyye'ye nispet eden ve *Neo-Selefî Hareket* olarak nitelendirilebilecek birçok farklı grup bulunmaktadır. *Çağdaş Selefiler* olarak da adlandırılan bu hareket, tek bir grubun adı değil, uçlarda dolaşan bir din dilini benimseyerek kendileri dışında kalan bütün Müslüman kesimi dışlayıcı, suçlayıcı, itham edici, tekfir edici ve sorun üretici bütün şiddet taraftarı dinî akımların ortak şemsiye adıdır.

Günümüz İslâm dünyasında ortaya çıkan *Çağdaş Selefî Hareketi*, sadece radikalizme veya köktenci bir siyasî anlayışa indirgemek suretiyle, tek bir yönelişten söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle günümüzde *Çağdaş Selefîlik*, tek bir mezhebin adı değil; birçok mezhep, meşrep, cemaat, grup, akım vb. Müslüman kanı dökmeyi meşru gören şiddete dayalı bütün dinsel zümreleşme faaliyetlerinin ortak şemsiye adıdır.

Malum olduğu üzere, *Geleneksel Selefiyye*, itikadî konuların ispatında aklı dışlayıp bilgi kaynağı olarak yalnızca Kitap ve Sünnet'i kabul ediyor, bu bağlamda salt erken dönem anlayış ve uygulamaları esas alıyordu. Neo-Selefîlik paydasında birleşen hemen bütün modern gruplar da sözü edilen Selef Yöntemi'ni benimsediklerini, bu bağlamda aynı çizgiyi sürdürdüklerini iddia etmektedirler. Ancak bu iddia gerçeği tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Günümüz İslâm dünyasında kendilerini Selefiyye'ye nispet eden şiddet yanlısı bütün grupların ortak yanı, selef-i sâlihînin inanç ve uygulamalarını

⁵³ Buhârî, Fedâilu'l-Ashâb, 1; Şehâdât, 9.

⁵⁴ *Haberî sıfat*, sözlük anlamları bakımından yaratılmışlara ait özellikler taşıyan, bu açıdan selbî sıfatlar içinde mütalaa edilmesi gereken, fakat naslarda Yüce Allah'a nisbet edildikleri için ilâhî sıfatlar içinde yer alan kelime veya kavramlardır. Bunların bir kısmı âyetlerde, bir kısmı da âhad hadislerde yer almıştır. Yed, vech, ayn, istivâ, nüzûl, ityân, isba', kadem, dihk (gülme) gibi kavramlar bunların başında yer alır. Bkz. İlyas Çelebi, "Sıfat", *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVII/105.

⁵⁵ Kâdî Abdulcebbar, *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, Tunus, 1974, s. 149, 226-227, 228; İlyas Çelebi, *İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kadî Abdulcebbar*, İstanbul, 2002, s. 250.

⁵⁶ İlyas Çelebi, "Sıfat", *DİA*, XXXVII/105; Krş. Kubat, "Selefî Perspektifin Tarihselliği", s. 240 vd.

değil, Selefiyye'nin aşırı bir tezahürü olan Vehhâbî düşünce ve duruşu sahiplenmeleridir. Hatırlanacağı üzere Selefiyye inancı, hicrî XII. yüzyılda Arabistan'ın Necid bölgesinde 1703-1791 yılları arasında yaşamış olan Vehhâbilik hareketinin kurucusu Muhammed bin Abduvehhâb tarafından sahiplenilmeye çalışılmıştır. Selefiyye bünyesindeki bir uçlanma olarak değerlendirilebilecek olan *Vehhâbilik Hareketi*'ni, belki Selefiyye'den tamamen ayrı ve bağımsız bir mezhep olarak takdîm edemesek de, Selefiyye'nin bir takım aşırılıklar eşliğinde Suudîlerin siyasî himâyesi altında çağdaş bir sunumu olarak tanımlamamız tarihî açıdan daha doğru ve daha gerçekçidir.⁵⁷

Muhammed bin Abdulvehhâb, her ne kadar Ahmed b. Hanbel, İbn Teymiyye ve İbn Kayyim el-Cevziyye gibi âlimlerin yolunu sürdürme iddiasıyla ortaya çıkmış ise de, onun öncülüğünü yaptığı Vehhâbilikte bu âlimlerin fikirleri ifrat derecesine vardırırlarak okunmuş, onların “yasak” veya “haram” kabul ettikleri hususlar “şirk” veya “küfür” olarak değerlendirilmiştir.⁵⁸ Bu yönüyle Vehhâbilik Hareketi, gerçekte Ahmed b. Hanbel'in öncülük ettiği, VIII. asırda İbn Teymiyye ve onun öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye tarafından sistemleştirilip sürdürülen Selefî düşüncenin ifrat derecesine vardırılmış biçimidir. Tâlibân, el-Kâide, İŞİD vb. örgütlenmelerde açıkça müşahede edildiği gibi, günümüz İslâm dünyasında Müslüman kesime yönelik şiddet yanlısı hareket ve tavırlarıyla öne çıkan Neo-Selefî grupların ise, Vehhâbilîğin ya da Suud Selefîliğinin Hâriciliğe evrilmiş şekli olduğunu söyleyebiliriz. Nitekim “tekfir” ve “şiddet” konusundaki aşırılığı cihetiyle tam bir Hâricî fanatizmini andıran *Neo-Selefîlik*, Vehhâbilik ve Geleneksel Selefîlikten ziyâde, düşünsel derinliği olmayan, daha çok çöl şartlarında vücut bulmuş bedevî, basit ve ibtidâî düzeyde bir Hâricî cereyanı görünümü arz etmektedir.⁵⁹

Yeri gelmişken bir yanlışı düzeltmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz: Mısır'da Kavalalı Mehmed Ali Paşa ve İstanbul'da Tanzimat Fermanı ile başlayan ve Batı tesiriyle uyanan bir kısım âlim şahsiyetlerin, geleneksel kelâm, tasavvuf ve İslâm düşüncesinin Müslümanların derdine deva olacağı kanaatine vararak çağdaş bir Selefiyye hareketi başlattıkları, Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Muhammed İkbâl, ve Mehmed Akif gibi âlimlerin bu manadaki Neo-Selefiyye cereyanının en hararetli ve en ideal temsilcileri sayıldıkları iddia edilse de,⁶⁰ biz bu tezin doğru olduğu kanaatinde değiliz.⁶¹ Çünkü sözü edilen bu hareketin, İslâm'a yeniden dönüş için ilk dönem uygulamalara dönüşü esas almakla birlikte, eski ve yeni Selefîlikle tamamen ve bütün yönleriyle örtüştüğü söylenemez. Zira Geleneksel Selefîler, bugünkü ahlâkî yozlaşmanın, toplumsal bozulmanın, dışarıda sömürgeciliğe, içeride zâlim yönetimlere karşı durabilmenin yolu olarak Kur'ân ve Sünnet'e dönme çağrısı yapan katı nassçı-muhafazakârlığı temsil ederken,⁶² Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh, Reşid Rıza, Muhammed İkbâl, Mehmed Akif ve Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır gibi âlimler ise İslâm dünyasının içerisine düştüğü olumsuz durumdan kurtulmasının yolunun Kur'ân ve Sünnet'ten hareketle İslâm düşüncesini yeniden üretmeyi hedefleyen, tarihsel süreçte oluşmuş geleneğin eksik ya da düzeltilmeye muhtaç yanlarını onarmayı hedefleyen akılcı düşünürlerdir.

⁵⁷ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, 2015, s. 59.

⁵⁸ Krş. İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 108-109; Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 239.

⁵⁹ Krş. Mehmet Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2017, s. 68-271.

⁶⁰ Bkz. Süleyman Uludağ, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul, 1985, s. 36 vd.

⁶¹ Kubat, “Selefi Perspektifin Tarihselliği”, s. 239 (38. dipnot).

⁶² Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*, Ankara, 2014, s. 75.

Ayrıca bu iki kesimin itikadî konulara ilişkin yöntemlerinin birilerinden farklılık arz ettiği de ortadadır. Zira ilk ve son dönem seleflerin aksine daha çok ıslahatçı yönü ağır basan⁶³ söz konusu bu yeni ve çağdaş harekette itikadî meselelerin rasyonel temellerinin belirlenmesi, bu meselelerin anlaşılması ve anlatılması hususunda akla yer verilmiş, ayrıca ilmin verilerine ve teknik gelişmelere büyük önem atfedilmiş ve nassları anlamlandırmada hem eski ve hem de daha sonraki selefleri çok aşan tevillerde bulunulmuştur.⁶⁴

5. GELENEKSEL SELEFİYYE İLE NEO-SELEFİLİĞİN KESİŞEN VE AYRIŞAN YÖNLERİ

Selef-i Sâlihîn'in itikada ilişkin yöntemini sahiplendikleri iddiasıyla ortaya çıkan *Neo-Selefler*, erken dönemde Hanbelî mezhebinin sembol ismi Ahmed b. Hanbel'in, daha sonra VIII. asırda ise da İbn Teymiyye'nin fikirlerini sahiplenip yolunu sürdürdüklerini iddia etseler de, birçok noktada onlardan ayrılmışlardır. *Neo-Seleflerin*, *Geleneksel Selefîyye* ile bir takım ortak tavır ve bazı benzer düşüncelere sahip olmakla birlikte, dini anlama, algılama ve uygulama konusundaki bakış açıları birbirlerinden oldukça farklıdır. Biz bu başlık altında *Geleneksel Selefîyye Düşüncesi* ile *Neo-Selefi Bakış* arasında kesişen ve ayrışan hususları tespit etmeye çalışacağız.

a) Kesişen Yönler

1. Öncelikle belirtmek gerekir ki, tarih boyunca İslâm toplumlarında ne zaman bir sarsılma, gevşeme ve bozulma görülmüşse sahabe, tabiîn ve tebe-i tabiîn olarak bilinen üç neslin temsil ettiği erken dönem İslâm anlayışına dönüş gayretleri görülmüştür. Neo-Seleflerin de aynı sâikle hareket ettikleri ve genel anlamda Selefîyye'nin itikadî konulardaki yöntemini takip ettikleri söylenebilir. Bu bağlamda hem *Geleneksel Selefîyye* hem de *Neo-Selefler* yalnızca İslâm'ın ilk döneminde oluşan din anlayışını kabul edip, diğer bütün fikir, anlayış ve uygulamaları reddetmektedir. Böylece her iki kesim de bu hususta aynı tavrı takınarak ilk üç nesilden sonra İslâm toplumunda gelişen 1000 küsur yıllık zengin kültürel birikimi dışlamakta ve tahrip etmektedir. Oysa İslâm düşüncesi, Müslüman toplumlarda yaşayan ilim ve fikir adamlarının, aydınların din, toplum, medeniyet, kültür, felsefe vb. konularda ciddi ve önemli nitelikteki görüş, kanaat ve bilgilerinin toplamını kapsar. Hatta İslâm toplumunda yetişmiş gayri Müslim bilgin ve sanatkârların ilim, kültür ve sanat alanında ürettikleri bilgiler de İslâm düşüncesi kapsamında değerlendirilmiştir.⁶⁵

ii. Yine hem *Geleneksel Selefîyye* hem de modern zamanlarda ortaya çıkan *Neo-Selefler*, itikadî konularda metafizik yahut felsefî aklı dışlayıp nassları literal bir okumaya tâbi tutma konusunda da aynı tavra sahiptirler. Her iki kesim de yalnızca dinî metinlerin zahirine zihni sabitleştirerek, aslında İslâm'ın oldukça kapsamlı ve kuşatıcı bakış açısını daraltmaktadır.

iii. Ayrıca hem *Geleneksel Selefîyye* hem de *Neo-Seleflerin* birlikte “ana kaynaklara dönüşçü” ortak paydada buluştuklarını söyleyebiliriz.⁶⁶

⁶³ Islahatçı akımın özgün karakteri ve önemli özellikleri için bkz. Büyükkara, *Çağdaş İslâmi Akımlar*, s. 131 vd.

⁶⁴ Krş. Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 234.

⁶⁵ Geniş bilgi için bkz. Süleyman Uludağ, “Günümüzde İslâm Düşüncesinin Problemleri”, *Çağdaş İslâm Düşünürleri* içinde, Ed.: Cagfer Karadağ, İstanbul, 2013, ss. 37-57.

⁶⁶ Krş. Büyükkara vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 211.

Genel olarak aktardığımız bu hususlar dışında *Geleneksel Selefiyye* ile *Neo-Seleflerin* düşünce ve tavırları arasında belirgin bir benzerlik ve yakınlık bulunmamaktadır.

b) Ayrışan Yönler

1. Geleneksel Selefî anlayışta sahabe, tabiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde yaşamış âlimlerin din anlayışı genel kabul görmüştür. Bu nedenle sahabe, tâbiîn ve tebe-i tâbiîn döneminde yaşamış önde gelen muhadis, müctehid ve fakih imamların otoritesi, dolayısıyla da fikirleri kabul görmüştür. Çünkü bu âlimler grubu toptan *Selef-i Sâlihîn* olarak nitelenmiştir.⁶⁷ Fakat kendilerini Selefiyye'ye nispet eden ancak gerçekte daha çok Vehhâbiliğin ya da Vehhâbî zihniyetinden etkilenen oluşumların şemsiyesi altında faaliyet sürdüren Neo-Selefi grupların, kendilerinden önceki bütün otoriteleri ortadan kaldırarak doğrudan Kitap ve Sünnet'e gitme yöntemini benimsedikleri görülmektedir. Neo-Selefi grupların sahiplendikleri bu yöntem, zamanla siyasal bir harekete evrilmiş, idealizmle ve politik amaçlarla birleştirilmesiyle, tıpkı Hâricilikte olduğu gibi, fanatik bir radikalizme dönüşmüştür.⁶⁸

ii. *Neo-Selefler*, iman-küfür görüşlerini tümüyle *Geleneksel Selefiyye* mensuplarından aldıklarını iddia etseler de gerçek bunun hilafıdır. Şöyle ki, Selefiyye'nin öncülerinden Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ve daha sonra onun yolunu sürdüren İbn Teymiyye (ö. 728/1328), imanın tanımına ameli dâhil etmiş, ameli imanın bir parçası kabul etmiş olsalar da, bu âlimler, büyük günah işleyen kimseyi "kâfir" değil, "fâsık/günahkâr" olarak nitelendirmiş, onun dünyevî ve uhrevî konumunu Ehl-i Sünnet kelâmcıları gibi değerlendirmişlerdir.⁶⁹

Nitekim Selef imamlarından Süfyân es-Sevrî (ö. 161/778), imânı, "söz, amel ve niyettir; artar eksilir. Taatle artar, ma'siyetle eksilir. Amelle birlikte olmadıkça sadece söylemek câiz değildir. Niyetle beraber olmadıkça sadece söz ve amel câiz değildir. Sünnet'e uygun olmadıkça sadece söz, amel ve niyet de câiz değildir" şeklinde tanımlamıştır.⁷⁰ Yine Selefiyyenin ilk dönemdeki sembol âlimi Ahmed b. Hanbel (ö. 241/855) ise "İmân, söz ve ameldir. Taatle artar, ma'siyetle de eksilir" görüşünü benimsemiştir.⁷¹ Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde imanın çok defa amel-i sâlih veya ilimle bir arada zikredildiğini belirten İbn Teymiyye (ö. 728/1328) de imanı "söz, niyet ve amel" olarak tanımlamış ve imanın artıp eksileceğini, ayrıca imanda istisnânın da câiz olduğunu kabul etmiştir.⁷²

Her ne kadar hem Süfyân es-Sevrî, hem Ahmed b. Hanbel ve hem de İbn Teymiyye, ameli imanın bir parçası kabul etseler de, Neo-Seleflerin yaptığı gibi günah işleyen kimsenin küfrüne hükmetmişlerdir. Nitekim Ahmed b. Hanbel, günah işleyen ve tövbe etmeden ölen bir Müslümanı Allah'ın

⁶⁷ Krş. Bâabdullah, *Vesitiyyetu Ehli's-Sünne Beyne'l-Firak*, s. 349.

⁶⁸ Krş. Sönmez Kutlu, *Çağdaş İslamî Akımlar*, s. 73-75.

⁶⁹ Ebû Bekir el-Hallâl, *es-Sünne*, Riyad, 1410, s. 583-608; Adil Bebek, "Kebîre", *DİA*, Ankara, 2002, XXV/164.

⁷⁰ Hibetullah el-Lalekâî, *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne*, Riyad, 1402, I/170; İbn Battâ el-Ukberî, *el-İbâne*, Riyad, 1988, VI/32; İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, VI/296.

⁷¹ Ahmed b. Hanbel, *er-Red ale'z-Zenâdika ve'l-Cehmiyye*, (Ali Sâmî en-Neşşâr-Ammâr Cemî et-Tâlibî, *Akâidu's-Selefiçind*), İskenderiye, 1971, s. 112-113; Krş. İbn Receb el-Hanbelî, *Tabakâtu'l-Hanâbile*, Beyrut, Trs., I/130.

⁷² İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, VII/224; Krş. M. Said Özervarlı, "İbn Teymiyye, Takiyyuddîn", *DİA*, XX/405-413.

af edebileceğini belirtmiş, Ehl-i Kible'den birisinin, büyük günah işlemiş olsa bile, mü'min kabul edilip cenaze namazının kılınması ve kendisine dua edilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Aynı şekilde İbn Teymiyye de amel etmeyip büyük günah işlemeyi “dinden etmeyen küfür” (küfrun lâ yenkul ‘ani'l-milleh) kapsamında değerlendirmiştir.⁷³

Gerçek şudur ki, Geleneksel Selefiye âlimleri, büyük günah işleyen kimseyi asla tekfir etmemiş; bilakis mürtekib-i kebîrenin dinî statüsü konusunda “Mü'min” olduğuna kanaat getirmişlerdir. Tarihte yalnızca Hâricîler büyük günah işleyeni tekfir etmişlerdir. Çoğunlukla Vehhâbilikle özdeşleştirilen Modern Neo-Selefi düşüncede Tevhid'de yalnızca “kelime-i şehâdet getirmek” yeterli görülmemiştir. Tevhid'in kapsamına iman ile ameli birleştirmek ve yalnızca O'na ibâdet ederek dua etmek de dâhil edilmiştir. Bu nedenle amel ile pratize edilmedikçe Yüce Allah'ı ortaksız birlemek demek olan Tevhid yerine getirilmiş olmaz.⁷⁴

Bilindiği üzere Hâricîler, önceleri büyük günah işleyen Mü'minleri (mürtekibu'l-kebîre), daha sonra ise her tür günahı işleyen Müslümanları tekfir etmiş ve onların kanlarını helal saymışlardır.⁷⁵ Modern dönemde ortaya çıkan *Neo-Selefiler* de erken dönem İslâm toplumunda ortaya çıkan Hâricî refleksleriyle hareket edip, dışlamacı bir anlayışı benimseyerek, kendileri dışında kalan diğer bütün Mü'minleri tekfir etmiş, Müslümanlarla savaşmış, kanlarını ve mallarını helal görmüş, böylece gerçekte İslâm ümmetinin birlik ve beraberliğini yıkmaya yönelmişlerdir.

Kısacası Neo-Selefiler, büyük günah bir tarafa, küçük günah işleyeni dahi tekfir eden *Hâricîler* ve bilhassa ortaya çıktıkları ilk dönemde tütün mamulü sigara içeni kâfir gören *Vehhâbîler* gibi, Müslüman kesimleri tekfir ederek Ahmed b. Hanbel ve İbn Teymiyye çizgisini bütünüyle aşmışlardır. Mesela günümüzde şiddeti tecviz eden yapılanmalardan biri olarak öne çıkan IŞİD örgütlenmesi, Müslümanları tekfir etme ve onlara düşmanca muamele etme tutumunda o kadar haddi aşmıştır ki, savaşımını gayrimüslim, sömürgeci ve zâlimlere karşı değil, neredeyse tümüyle İslâmcı yapılara ve Müslüman kitlelere yöneltmiştir. Bu tutumu nedeniyle IŞİD, içinden çıktığı *el-Kâide* örgütünün lideri Ey-men ez-Zevâhirî tarafından bile şiddetle eleştirilmiştir.⁷⁶

III. Neo-Selefiler, Tasavvuf'a dair bakış açılarını çoğunlukla İbn Teymiyye'nin fikirlerine dayandırsalar da hakikat bunun hilâfıdır. Zira İbn Teymiyye, Kitap ve Sünnet çizgisinden ayrıldıkları şeklindeki temel gerekçeye dayanarak, tasavvufa, özellikle Muhyiddin-i İbn Arabî (ö. 638/1240)'nin fikirleri doğrultusunda gelişen *vahdet-i vücûd* anlayışına tenkitler yöneltse de âyet ve hadislerde vurgulanan zühd ve takvâya dayalı tasavvufi düşünceyi benimsemiş hatta bu çerçevede gelişen anlayış ve yaşam biçimini gerekli görmüştür. Bu cümleden olarak İbn Teymiyye, kendi dönemine yakın meşhur şahsiyetlerden biri olan Abdülkadir-i Geylânî (ö. 561/1165-66)'ye müsbet gözle bakmış, onun *Fütûhu'l-Ğayb* adlı eserini şerh etmiştir. O, yaşadığı yüzyıldaki mensuplarıyla tartışmalar yapmakla birlikte, Ahmed er-Rifâî (578/1182)'yi de saygıyla anmış, onun Kur'ân ve Sünnet'e aykırı bir tavır

⁷³ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, 2015, s. 73.

⁷⁴ Krş. Yörükan, “Vehhâbilik”, 1/60.

⁷⁵ Bkz. Eş'arî, *Makalatu'l-İslâmiyyîn*, s. 125; Ebu'l-Muzaffer el-İsferayînî, *et-Tabsîr fi'd-Dîn ve Temyizu'l-Fırkatî'n-Nâciyeti ani'l-Fraki'l-Hâlikîn*, Thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1983, s. 45; Fahreddîn er-Râzî, *İti-kadâtu Fıraki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, Tlk., M. el-Mu'tasım Billah el-Bağdâdî, Beyrut, 1986, s. 49.

⁷⁶ Mehmet Ali Büyükkara, *Çağdaş İslâmî Akımlar*, İstanbul, 2015, s. 73.

sergilemediğini söylemiştir. Yine o, *İ'tikâdü Ehli's-Sünne ve'l-Cemâa* adlı eserin yazarı ve aynı zamanda Adeviyye tarikatının da kurucusu Adî b. Müsâfir (ö. 555/1160 veya 557/1162)'i överken ona tâbi olanlara tenkitler yöneltmiş, tavsiyelerde bulunmuştur.⁷⁷

Oysa Neo-Selefilere'in saygın bir âlim kabul ederek görüşlerine değer verdiği Muhammed b. Abdülvehhâb, Kitap ve Sünnet'te olmayan her hususu "bid'at" olarak değerlendirmiştir. O, bid'at anlayışının tabii neticesi olarak, bir disiplin olarak sonradan ortaya çıkan Tassavvuf'u, bütünüyle "İslâmî olmayan bir bid'at" şeklinde nitelendirmiştir. Ona göre, mutasavvıfların mükâşefe veya içe doğuş dedikleri bilgi yöntemi tamamıyla asılsızdır; bu nedenle de güvenilir bir yöntemdir. Bir mürşide bağlanarak dini hayatı yaşamak insanı doğrudan şirke götürür.⁷⁸ Tarikat ise, başkalarını istismar etme vasıtası olup, şeyh ve mürşidin kendisini vesile veya aracı kılma yoludur.

Meseleye bu perspektiften bakan Neo-Selefiler nezdinde tarikat ehlinin insanları kendi yollarına davet edip, tarikatlarına intisap etmelerini sağlama faaliyetleri, "din içinde yeni bir din" ortaya koymakla eşdeğer görülmüştür. Bu nedenle bu tür faaliyetler kesinlikle tasvip edilmemiştir.⁷⁹ Muhammed b. Abdülvehhâb'a göre velî veya mürşid edinmek, Allah'a ulaşmada bunları aracı veya vesile kabul etmek şirk ve küfürdür.⁸⁰ O, yine ölmüş şeyhle irtibat kurmak anlamındaki râbîta, ondan yardım dilemek anlamındaki istimdâd benzeri tasavvufî davranışları Ulûhiyet Tevhidi'ne zarar verdiği için şirk ve küfür kapsamında değerlendirmiştir.⁸¹ Ayrıca, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ve onun sahâbîlerinin ruhlarından ya da velî bir zâttan bu dünyada *şefa'at* beklemek şirke sebep olur.⁸²

Muhammed b. Abdülvehhâb'ın *şefa'at* ile beraber mütalaa ettiği bir diğer konu da *tevessül*dür. Tevessül, "bir aracı ile maddî ve mânevî derecesi yüksek olan birine yaklaşmayı arzu etmek; iyi bir amelle Allah'a yaklaşmayı ummak" demektir.⁸³ İbn Abdülvehhâb'a göre, aracı olarak kabul edilen peygamberlerin, velîlerin veya şeyhlerin ruhaniyetinden yardım beklemek, onları Allah ile kul arasında aracı kabul etmek şirktir.⁸⁴

Neo-Selefiler, "Mezar Yıkıcıları" künyesiyle ünlenen Vehhâbîlerin⁸⁵ peşinden giderek egemen oldukları bölgelerde mezarları, türbeleri yıkmış ve kabirleri ziyareti de bid'at olarak görüp yasaklamışlardır. Onların bu hususta ne kadar haşin ve katı davrandıkları, peygamber mezarları dâhil, hâkim oldukları her yerde ilk yaptıkları işin mezar yıkıcılığı olduğundan belli olmaktadır. Nitekim Tâlibân'ın Afganistan'da 1000 yıllık dev Buda heykellerini yıkması, Vehhâbîlerin izini tıpatıp sürdürdüklerinin açık delilidir.

⁷⁷ İbn Teymiyye, *Mecmûu Fetâvâ*, XI, 103, 494, 527.

⁷⁸ Mustafa Öz, *Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2011, s. 639; Büyükkara vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 219.

⁷⁹ Öz, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 639.

⁸⁰ Yörükân, "Vehhâbîlik", I/60.

⁸¹ Krş. Büyükkara vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 219.

⁸² Muhammed b. Abdilvehhâb, *Keşfu's-Şubehât*, Riyad, Trs., s. 27; Krş. Büyükkara vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 219.

⁸³ Bekir Topaloğlu-İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İstanbul, 2010, s. 316.

⁸⁴ Öz, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, s. 630.

⁸⁵ Muhammed Ebû Zehra, *Târihu'l-Mezâhibi'l-İslâmiyye fi's-Siyâseti ve'l-Akâid*, B.y.y., (Nşr. Daru'l-Fikri'l-Arabî), 1989, s. 200; İzmirli, *Yeni İlm-i Kelâm*, s. 108; Yusuf Ziya Yörükân, "Vehhâbîlik", *AÜİFD*, Sayı: I, Ankara, 1953, I/60-61; Fiğlalı, *Günümüz İslâm Mezhepleri*, s. 203.

SONUÇ

Geleneksel Selefiyye düşüncesi, İslâm'ın erken döneminde vücut bulmuş uygulamaları muhafaza etme saikiyle hareket eden, Ahmed b. Hanbel tarafından çerçevesi belirlenmiş, daha sonra İbn Tey-miyye ve öğrencisi İbn Kayyim el-Cevziyye, daaha sonra da İbnu'l-Vezîr ve eş-Şevkânî gibi kendi dönem ve coğrafyalarında etkin âlimler tarafından sistemleştirilerek sürdürülmüş bir düşünce biçimidir.

Neo-Selefiler ise, Ortadoğu coğrafyası başta olmak üzere modern dünyada ortaya çıkan ve uçlarda dolaşan bir din dilini benimseyerek kendileri dışında kalan bütün Müslümanları dışlayıcı, suçlayıcı, itham edici, tekfir edici ve bilhassa etkin oldukları bölgelerde sorun üretici bütün şiddet taraftarı dinî akımların ortak şemsiye adıdır. Bu yönüyle *Neo-Selefilik*, aslında bir mezhep değil, bir zihniyetin adıdır. Bu zihniyeti en genel anlamda “Çağdaş Hâricîlik” olarak niteleyebiliriz.

Tıpkı Hâricilerde olduğu gibi, kendilerinden olmayan Müslümanlara karşı düşmanca tavır takınan, fanatik, dışlamacı, ötekileştirici, tekfir edici ve şiddeti tecviz edici tutum, Hanefî mezhebine mensup *Tâlibân Örgütü* ile Şîî mezhebini benimseyen *Haşdi Şa'bi Örgütünü* Çağdaş Hâricîlik ortak paydasında buluşturmaktadır. Aynı tutum, düşünce planında aralarında farklılıklar olsa da, Müslümanlara karşı şiddeti tecviz eden *el-Kâide*, *IŞİD*, *Boko Haram* gibi yapılanmaları *Çağdaş-Selefilik* ortak paydasında birleştirmektedir.

Neo-Selefiler, erken dönemde ortaya çıkan Selefi perspektifi sahiplendikleri iddiasında bulunsalar da bu iddia gerçekleri tam olarak yansıtmaktan uzaktır. Nitekim daha çok hadis merkezli bir metinciliği esas alarak akılcı çözümlere mesafeli duran ve nassları literal okumaya tâbi tutan geleneksel Selefi perspektif, mutedil yönleri ağır basan, Müslümanları tekfir etmeden onları birleştirici amaç güden, geçmişi muhafaza projesinin adiyken; *Neo Selefilik*, Müslümanlara karşı şiddet uygulayan katı muhafazakâr yaklaşımı temsil etmektedir.

Neo-Selefi zihniyet biçimi, dini anlama, algılama ve pratize etme konusunda oldukça problemlidir. Zira Çağdaş Selefilik, İslâm'ın tolerans ve hoşgörüyü dayalı dünya görüşünü tamamen dışlamakta, tahrip etmekte, dini metinlerin zahirine zihni sabitleştirerek, İslâm'ın kapsamlı bakış açısını daraltmaktadır.

Sonuç olarak İslâm'ın insana, tabiata, olay ve olgulara bakışı, kuşatıcı dilinin ön plana çıkarılması ve modern dünya ile uyumu göz önünde tutularak *şiddet taraftarı*, *fanatik*, *dışlamacı*, *ötekileştirici*, *tekfir edici* ve *sorun üretici Neo-Selefi* din anlayışının sorgulanması, düzeltilmesi ve değiştirilmesi zorunludur. Bunun için İslâm dünyasında yeniden bütün dinî eğitim ve öğretim kurumlarında ilim, fazilet, erdem, ahlâk ve hoşgörü esasına dayalı köklü bir program geliştirmeye ihtiyaç vardır. Modern dönemde zuhur eden şiddet taraftarı *Neo-Selefi Çağdaş Hâricî* yapılanmalar karşısında Müslüman coğrafyada akla, gönle, ilme ve tecdide yeni ufuklar açacak ilmî disiplinlerin öncelenerek okutulması, böylece yeniden tolerans, müsamaha ve hoşgörüyü dayalı bir iklimin oluşturulması zaruridir.

KAYNAKÇA

AHMADİ, Akbarşah, “Dinsel Şiddetin Sosyo-Politik Kaynakları”, *UÜİFD*, Yıl: 2017/1, Sayı: 26, ss. 127-117-132.

- AHMED B. HANBEL**, “er-Reddu ale’z-Zenâdika ve’l-Cehmiyye”, Ali Sami en-Neşşar-Ammar Cemi et-Talibî, *Akâidu’s-Selef* içinde, İskenderiyye, 1971.
- AKBULUT**, Ahmet “Tarihte ve Günümüzde Selefilik”, *Milletlerarası Tartışmalı İlmî Toplantı*, İstanbul, 2013.
- BÂABDULLAH**, Muhammed Bâkerîm, *Vesitiyyetu Ehli’s-Sünne Beyne’l-Firak*, Riyad, 1994.
- BAĞDÂDÎ**, Hatîb, *Şerefu Ashâbi’l-Hadîs*, Thk. M. Said Hatiboğlu, Ankara, 1991.
- BEBEK**, Adil, “Kebîre”, *DİA*, (XXV/163-164), Ankara, 2002.
- BEHİY**, Muhammed, *İslâm Düşüncesinin İlahî Yönü*, Çev. Sabri Hizmetli, Ankara, 1992.
- BUHARÎ**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil, *el-Camiu’s-Sahîh*, İstanbul, 1992.
- BÛTÎ**, Ramazan, *es-Selefiyyetü, Merhaletün Mübareketün Lâ Mezhebün İslâmî*, Dîmeşk, 1996.
- BÜYÜKKARA**, Mehmet Ali, İhvan’dan Cüheyman’a Suûdi Arabistan ve Vehhâbilik, İstanbul, 2004.
- , *Çağdaş İslâmî Akımlar*, Klasik Yayınları, İstanbul, 2015.
- , Mehmet Ali vdğ., *İslâm Mezhepleri Tarihi*, (Ed. Mehmet Ali Büyükkara), Eskişehir, 2010.
- , “Bir İnanç ve İmaj Sorunu Olarak İslâm’ın Tâlibancası”, *Günümüz İnanç Problemleri: İlahiyat Fakülteleri Kelâm Anabilim Dalı Sempozyumu*, Aktif, Erzurum 2001, ss. 277-287.
- COLLINS COBUILD**, *English Dictionary*, London, 1998.
- CÜVEYNÎ**, İmâmu’l-Harameyn Ebu’l-Mealî, *el-Akîdetu’n-Nizamiyye*, Kahire, Trs.
- ÇELEBÎ**, İlyas, İslâm İnanç Sisteminde Akılcılık ve Kâdî Abdulcebbar, İstanbul, 2002.
- , “Sıfat”, *DİA*, (XXXVII/101-106), İstanbul, 2009.
- EBÛ DÂVÛD**, Süleyman b. Eş’as es-Sicistanî, *Sünenu Ebî Dâvûd*, Thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd, İstanbul, Trs.
- EBÛ ZEHRA**, Muhammed, *Târihu’l-Mezâhibi’l-İslâmiyye fi’s-Siyâseti ve’l-Akâid*, B.y.y., (Nşr. Daru’l-Fikri’l-Arabî), 1989.
- ELBÂNÎ**, Muhammed Nâsıruddîn, *Hadisin İtikatta Delil Oluşu*, Çev. Mehmet Kubat, İstanbul, 2008.
- EŞ’ARÎ**, Ebu’l-Hasan, *Makalâtu’l-İslâmiyyîn ve İhtilâfu’l-Musallîn*, Nşr. Helmut Ritter, Weisbaden, 1980.
- FIGLALI**, Ethem Ruhi, *Çağımızda İtikadî İslâm Mezhepleri*, Ankara, 1993.
- , *Günümüz İslâm Mezhepleri*, İzmir, 2008.
- FİRUZABÂDÎ**, Mecduddîn Muhammed b. Ya’kûb, *el-Kâmûsu’l-Muhit*, Beyrut, 1993.
- GAZZÂLÎ**, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İlcâmu’l-Avâm an İlmî’l-Kelâm*, Beyrut, 1985.
- , *el-Erbâin fi Usûli’d-Dîn*, Kahire, Trs.
- GÖLCÜK**, Şerafettin, (Süleyman Toprak ile beraber), *Kelâm*, Konya, 1996.
- , *Kelâm Tarihi*, Konya, 1992.
- HALLÂL**, Ebû Bekir, es-Sünne, Riyâd, 1410.
- HUMEYYÎS**, *Selef İmamlarının Akidesi*, Çev. Beşir Eryarsoy, İstanbul, 2014.
- HANBELÎ**, İbn Receb, *Tabakâtu’l-Hanâbile*, Beyrut, Trs.
- İBN ABDÎ’L-BERR**, Ebû Ömer Cemaluddin Yusuf b. Abdullah b. Muhammed Kurtubî, *Câmiu Beyânî’l-İlm ve Fadlih*, Medine, 1388.
- İBN ABDÎ’L-VEHHÂB**, *Keşfu’s-Şubehât*, Riyad, Trs.
- İBN BATTÂ**, el-Ukberî, *el-İbâne*, Riyad, 1988.
- İBN HAZM**, Ebû Muhammed b. Ahmed b. Saîd el-Endelüsî, *el-İhkâm fi Usûli’l-Ahkâm*, Beyrut, Trs.
- İBN KAYYİM**, el-Cevziyye, *İ’lâmu’l-Muvakkîn*, Thk. Beşir Muhammed Uyûn, Beyrut/Dîmeşk, 1421/2000.
- İBN MANZÛR**, Ebû’l-Fadl Cemaluddin Muhammed b. Mukerram, *Lisanu’l-Arab*, Kahire, 1979.
- İBN TEYMİYYE**, Takiyyuddîn Ahmed, *Mecmûu Fetâvâ*, Medine, 1995.
- İSFEHÂNÎ**, Râğîb, *el-Mufredât fi Ğaribi’l-Kur’ân*, İstanbul, 1986.
- İSFEÂYİNÎ**, Ebu’l-Muzaffer, et-Tabîrî fi’l-Dîn ve Temyizu’l-Fırkati’n-Nâciyeti ani’l-Fraki’l-Hâlikîn, Thk. Kemal Yûsuf el-Hût, Beyrut, 1983.
- İŞCAN**, Mehmet Zeki, *Selefilik İslami Köktencilik Tarihi Temelleri*, İstanbul, 2009.

- , “Tarih Boyunca Selefî Söylem”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, Gaziantep, 2015.
- İZMİRLİ**, İsmâil Hakkı, *Yeni İlm-i Kelâm*, Ankara, 1981.
- KÂDÎ**, Abdulcebbar b. Ahmed el-Hemedânî, *Fazlu'l-İ'tizâl ve Tabakâtu'l-Mu'tezile*, Nşr. Fuad Seyyid, Tunus 1974.
- KAPLAN**, Yusuf, İslâm Dünyasının “Püsküllü Bela”sı: Neo-Selefiler”, *Yeni Şafak*, 14 Eylül 2014.
- KÂSİMÎ**, Cemâluddîn, *Delâilu't-Tevhîd*, Beyrut, 1991.
- KUBAT**, Mehmet, *İslâm Mezhepleri Tarihi*, İstanbul, 2015.
- , “Selefî Perspektifin Tarihselliği”, *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 3, ss. 235-251, Ankara, 2004.
- , “Geleneksel Selefî Anlayış İle Neo-Selefi Tavrı Arasındaki Bazı Temel Farklar”, *Selefilik*, ss. 155-160, Konya, 2016.
- KOCA**, Ferhat, “İslâm Düşünce Tarihinde Selefilik: Tarihsel Serüveni ve Genel Karakteristiği”, *Selefilik, İlahiyat Akademi Dergisi*, ss. 15-70, Gaziantep, 2015.
- KUBBÎ**, Sa'duddîn b. Muhammed, *ed-Da'vetu's-Selefiyye*, Beyrut, 1994.
- KÛSÎ**, Müfrih b. Süleyman, *Selefilik*, Çev. Ahmet İyibildiren, İstanbul, 2010.
- KUTLU**, Sönmez, İslâm Düşüncesinde İlk Gelenekçiler, Ankara, 2000.
- , *Çağdaş İslâmî Akımlar ve Sorunları*, Ankara, 2014.
- LÂLEKÂÎ**, Hibetullah, *Şerhu Usûli İ'tikâdi Ehli's-Sünne*, Riyad, 1402.
- MÛSLİM**, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîhu Müslim*, Thk. M. F. Abdülbaki, Kâhire, Trs.
- NESÂÎ**, Ebû Abdirrahman Ahmed b. Şuayb b. Ali b. Bahr, *Sünenu'n-Nesâî*, (es-Suyûtî'nin şerhi ve Sindî'nin hâşiyesi ile beraber), Beyrut, Trs.
- NESEFÎ**, Ebu'l-Muîn, *Tabsıratu'l-Edille fi Usûli'd-Dîn I-II*, Thk. H. Atay-Ş. Ali Düzgün, Ankara, 2004.
- NEŞŞÂR**, Ali Sâmî, Neş'etu'l-Fikri'l-Felsefi fi'l-İslâm, Kahire, 1977.
- ÖZ**, Mustafa, Başlangıçtan Günümüze İslâm Mezhepleri Tarihi, İstanbul, 2011.
- ÖZERVARLI**, M. Sait, “Selefiyye”, *DİA*, (XXXVII/399-402), İstanbul, 2009.
- RAZÎ**, Fahreddîn, *İ'tikâdâtü Fıraki'l-Müslimîn ve'l-Müşrikîn*, Tlk., M. el-Mu'tasım Billah el-Bağdâdî, Beyrut, 1986.
- ŞÂTİBÎ**, Ebu İshâk b. Mûsa, *el-İ'tisâm*, Beyrut, 1991.
- ŞEHRİSTANÎ**, Abdülkerîm, *el-Milel ve'n-Nihal*, Beyrut, 1406/1986.
- TAŞKÖPRÜZÂDE**, Ebu'l-Hayr İsamuddîn Ahmed Efendi, *Miftâhu's-Saâde*, Kahire, 1968.
- TİRMİZÎ**, Ebû İsa Muhammed b. İsa b. Sûre, *el-Câmiu's-Sahîh*, Beyrut, Trs.
- TOPALOĞLU**, Bekir, *Kelâm İlmi Giriş*, İstanbul, 1991.
- , *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, (İlyas Çelebi ile birlikte), İstanbul, 2010.
- ULUDAĞ**, Süleyman, *İslâm Düşüncesinin Yapısı*, İstanbul, 1985.
- , “Günümüzde İslâm Düşüncesinin Problemleri”, *Çağdaş İslâm Düşünürleri* içinde, Ed.: Cagfer Karadaş, İstanbul, 2013, ss. 37-57.
- WENSİNCK**, A.J., “Mihne”, *İA*, Çev. Heyet, (VIII/294), İstanbul, 1997.
- YÖRÜKAN**, Yusuf Ziya, Yusuf Ziya, “Vehhâbilik”, *AÜİFD*, Sayı: I, ss. 51-67, Ankara, 1953.
- ZEBİDÎ**, Muhammed Murtaza el-Hüseynî, *Tâcu'l-Arûs min Şerhi'l-Kâmûs*, Kahire, Trs.

ÖTEKİLEŞTİRİCİ ÖRGÜTLENMENİN TEHDİT OLARAK GÖRDÜĞÜ DÖRT AHLAKÎ DEĞER: ADALET – HAKKANİYET – EHLİYET VE LİYÂKAT*

Hüseyin Maraz

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
huseyinmaraz78@hotmail.com.

ÖZET

İnsan ve medeniyetin gelişimi için dört temel ilkeye sıkı sıkıya bağlı kalınması oldukça önemlidir. Bunlar, ehliyet, liyâkat, adalet ve hakkaniyettir. Bu nitelikleri kendisinde barındıran toplumlar bireysel ve kurumsal alanda son derece ileri düzeydedir. Ehliyet ve liyâkatin göz ardı edilerek adam kayırma üslûbunu benimseyen toplumlarda ahlakî bozulmaların olduğu, buna bağlı olarak da ilmî ve fikrî gelişimin sekteye uğradığı malumdur. Bu sebepten Kur'an, insanın insanla ve yaratıcısıyla doğru ve güvenilir bir ilişki kurması için tevhid ve adalet ilkesini insanın vicdanına ve medeniyetin merkezine yerleştirir. Bu hedef, Müslüman bireye, ötekileştirmeye müsaade etmeyen bir zihniyet ile birlikte gelişimi ve ilerlemeyi esas alan bir perspektif sağlar. Çünkü ötekileştirme, hem diğerine yaşam hakkı tanımamaya hem de temel ahlakî ve insanî değerlerin dejenere olmasına neden olan bir sorundur. Değerlerin amacı dışında işlev gördüğü toplumların bağımsız olması neredeyse imkânsızdır. Şu halde adalet, birey ve toplumun gelişimine hız katıp koruyan bir güçtür. Bu bakımdan adalet, hak etmeyi hak edenle eşitlemek değildir. Herkese layık olduğu karşılığı vermektir.

Anahtar Kelimeler: Adalet, Ehliyet, Liyâkat, Hakkaniyet, Değer, Ötekileştirme.

FOUR MORAL VALUES CONSIDERED AS THREAT BY MARGINALISING ORGANISATION: JUSTICE, EQUITY, COMPETENCY AND QUALIFICATION

ABSTRACT

It is very important to cling rigidly to four main principles for the development of people and civilisation. These are competency, qualification, justice and equity. The communities which exhibit these principles are at the utmost advanced level in terms of both individuals and institutions. It is known that there are moral corruptions in communities which favor nepotism without considering competency and qualification, and so the scientific and intellectual developments are interrupted. Thus, The Koran puts the principles of oneness and justice in the center of man's conscience and civilisation so that the man can have a true and reliable relationship with others and his/her creator. This goal provides muslims with a perspective which aims a kind of mentality tuned to development and advancement without allowing the marginalization because marginalisation is a problem which causes not to give the right to live to others and also, to degenerate the main moral and humane values. When those values are abused, communities could not become independent. So justice is a power which accelerates and protects the individual and social developments. From this point of

* Bu makale, 24-26 Mayıs 2017 tarihinde Muş'ta gerçekleştirilen uluslararası "15 Temmuz Darbe Girişimi ve Türkiye" konulu sempozyumda sunulan bildirinin tekrar gözden geçirilerek yayına hazırlanmasından oluşmaktadır.

view, justice is not to equalize the unworthy one with the deserving one, but rather justice means giving everyone what s/he deserves.

Keywords: Justice, Competency, Qualification, Equity, Value, Marginalisation.

Giriş

Din, bir değerler sistemidir ve değerler üzerinden insanın varlık ile ilişkisini dizayn eder. Bu nedenle insanın hemcinsi ile kurduğu ilişkinin ahlakî ve hukukî niteliğini, yaratıcı ile kurduğu ilişkiden bağımsız görmez. İnsanî ve ahlakî değerlerde görülen tahrip ve tavizin yaratıcı ile olan ilişkiye yansımaması bu nedenle kaçınılmazdır. Daha doğrusu insanın diğeriyle kurduğu ilişkide adalet ve hakkaniyete aykırı bir tavrın, ilahî alanda tevhidî hassasiyete hanel getireceği çok da uzak ihtimal değildir. Bu açıdan din, insan ve medeniyetin gelişimi ve hayatın düzenli işleyişi için vicdanen ve hukuken karşı çıkılmayacak temel ilkeler vaz eder. Üstelik bu ilkeler, insanın onur ve izzetinin aynı zamanda hak ve hukukunun muhafaza edilmesini sağlar. Ayrıca ortak insanî ve ahlakî değerler üzerinden din, medeniyeti inşa eder ve bu sayede bütün bireyleri eşitler. Bu yönüyle ahlakî ilkeler, belirli zamana, mekâna, şahıslara veya bir gruba özel değildir.

Çağlar üstü yapısıyla herkes için bağlayıcı ve herkesi kuşatıcıdır. Örneğin adalet, sosyal hayatın en temel ahlakî ve aslî ilkesi olarak sürekli iyidir. Din de bireysel ayrıcalığa, çıkar ve menfaat üstünlüğüne müsaade etmeyen yapısıyla adaleti, hayatın merkezine yerleştirir. Bu sebeple dini bir örüntü veya maske ile adaletle muğâyir her türlü tasarruf, dine ait olmadığı gibi insanî, ahlakî ve hukukî de değildir. Öyleyse insan hak ve hukukunu ihlale götüren her türlü söylem ve eylem fâili kim olursa olsun din veya dinî değildir. Bu doğrultuda makalemizde efendi, şeyh, hazret, hocaefendi vb. nitelikler atfedilen bir zatın, telkin, talimat ve emrini sorgusuz kabul eden kitlelerin her türlü hukuksuzluk, ilkesizlik, onursuzluk ve haksızlığı meşrulaştırabileceği ele alınacaktır. Dolayısıyla evrensel doğru ve ilkelerin en temel ölçüt olması gerektiğine işaret edilecek, bireylerin doğruluk ve haklılığının, temel insanî ve ahlakî değerlere bağlılığı oranında bir hüküm ve değer bildireceği vurgulanacaktır. Fetö özelinde ehliyet ve liyakatin bir millet için tavizi imkânsız üst değer olduğunu belirtmeye çalışacağız.

Nitekim tarih içerisinde yaşanan olaylar dikkate alındığında 15 Temmuz 2016 tarihinde ülkemiz benzeri görülmemiş bir saldırıya maruz kaldı. Bu darbe girişimini benzersiz kılan en önemli unsurlardan biri, insanımızın dini duygularını istismar eden bir örgütün, adalet, hakkaniyet, ehliyet ve liyakat ilkelerini tahrif ederek, hizmet adı altında ve kendi sapkın idealleri doğrultusunda devletin içerisine sızması buradan da ülkemizin egemenlik, özgürlük, istikrar ve huzuruna kastetmesidir. Bunun için medeniyeti oluşturan temel değerler öncelikle zihinlerden akabinde insan hukukunu ilgilendiren alanlardan tedrici olarak izale edilmiştir.

Fetö'nün yıllar süren tahrif faaliyeti ile devletin ve medeniyetin gelişimini sekteye uğratmayı planladığı yaşanan acı tecrübe göstermiştir. Çünkü sayılan temel ilkeleri planlı ve bilinçli bir şekilde dejenere olmuş bir milletin teslim alınması ve edilmesi pekala kolaylaşacaktır. Ötekileştirici örgütlenmenin söz konusu hedefe ulaşmak için dinî görümlü bir maskeyle her yolu mubah görmesi ve yer aldığı kamusal alanda diğeriyle yaşam hakkı tanımaması temel değerlerin sapkın ve din dışı yorumlanmasına götürmüştür. Bu alandaki sinsî ve takiyyeci yaklaşımıyla kendisine ciddi başarı ve menfaat devşiren örgüt, sahte gücün ve habis bir hırsın esaretine girerek devlet ve milletine tarihî bir

utançla kastetmiştir. Bu süreçte medeniyetin bekası için elzem olan temel değerler, organize bir şekilde tahrif edilmiştir. Öncelikle ahlakî değer bildiren kavramların içi boşaltılmış; sonrasında işlevi ters yüz edilerek ahlakî ve hukukî bir norm olma özelliğini yitirmiştir. Üst değer olan adalet, ehil olanların olması gereken yerde istihdamı iken tahrife uğratılmış bunun neticesinde diğerini yok sayan bir indirgemeye alet edilmiştir. Adalet değerinin aslı işlevini yerine getirememesi ise aksi olan zulmün yer etmesine neden olmuştur.

Bilinmelidir ki bir medeniyetin en önemli kurucu unsuru olan değerler; adalet, hakkaniyet, ehliyet ve liyâkattir. Bu ilkeleri birey, kamu ve bürokrasi vicdanında yerleşik hale getiren toplumlar, ilerlemenin ve medeniyetin öncüsü olmuşlardır. Öyle ki egemenlik ve medeniyetin temeli olan adaleti temin edecek esas dinamik ehliyet ve liyâkattir. Dolayısıyla kamu bürokrasisi başta olmak üzere toplumun bütün alanlarında her iki değeri hâkim kılmak, ilerleme ve gelişmenin itici gücü olmuştur. Bu sayede her bir birey, kendisine, milletine, devletine ve geleceğine inanacak ve güvenecek bununla birlikte hak ve hukukun emniyet altında olduğuna kanaat getirecektir.

Şu halde söz konusu ilkelerin insanî, ahlakî ve dinî değerler olduğu asla unutulmamalıdır. Çünkü Kur'an, bu konuda şu çağırışı yapmaktadır: *Allah size, mutlaka emânetleri ehli olanlara vermenizi ve insanlar arasında hükmettiğiniz zaman adâletle hükmetmenizi emreder. Allah size ne güzel öğütler veriyor! Allah'ın size yapılmasını tavsiye ettiği şey, mutlaka en güzeldir. Şüphesiz Allah her şeyi işiten ve her şeyi görendir.*¹ Şu halde çalışmamızda bu ilkelerin aslı fonksiyonuna vurguda bulunacağız. Temel değerlerin medeniyet inşasındaki rolüne değinerek ötekileştirici örgütlenmelerin bu ilkeleri işlevsiz kılmadaki amacına yer vereceğiz. Bunun için klasik ve modern döneme ait kaynaklardan da yararlanarak konuyu tasvîrî bir metod ve ilave yorumlarla sunacağız.

1. Ahlakî ve Dinî Değerlerin Kavramsal Analizi

Allah Teâlâ, dünya hayatında başarılı olmak için insanı spesifik yollara yönlendirmez. Genel kurallar koyarak nasıl başarılı olunacağını gösterir. Dolayısıyla söz konusu kurallar herhangi birine özel değildir. Herkes için bağlayıcı ve geçerli olan genel ilkelerdir. Bunlar insanla birlikte hayatı kolaylaştıran, rafine eden, adaleti sürekli kılan ve hak ihlallerini engelleyen tümel kurallardır.² Evrensel ahlakî değerlerin içerisinde öne çıkan dört önemli kavram ise adalet, hakkaniyet, ehliyet ve liyâkattir. Burada biz, sözünü ettiğimiz kavramların öncelikle lügavî ve ıstılâhî anlamına akabinde işlev ve önemine en nihayetinde de ötekileştirici örgütlenmenin sebep olduğu tahrife değinmeye çalışacağız. Diğer yönden başlıkta ötekileştirici örgütlenme tercihimizin nedeni, temel ahlakî ve dinî değerlerin bir grup tarafından bilinçli ve organize şekilde fiili alandan çekilmesidir. Bu nedenle adaletle mugayir her bir eylemin aksi olan kavramı üreteceği (zulüm) ve diğerini dışlamayı beraberinde getireceği aşikârdır. Buna karşın adalet, ehliyet ve liyâkate riayetinin olduğu yerde ötekileştirme ve hak ihlalinin oluşması mümkün değildir. Dolayısıyla birlik, bütünlük, düzen, istikrar ve medeniyeti geleceğe taşımak, hayatın her alanında adaleti ve evrensel ahlakî değerleri egemen kılmak ile mümkün olacaktır.

¹ Nisâ 4/58.

² Rabinataj-Azadboni, "Religion and Politics", s. 9.

1.1. Adalet

Adalet, lügatlerde, “şeyleri olması gereken yere koymak, terazinin her iki kefesini dengede tutmak, hak ve hukuka riayet etmek (insaf), zulüm ve zorbalığın zıddı, hakikati ortaya koymak, denk ve eşit olmak, eşitlik, tarafsız, dengeli, ölçülü ve doğru olmak” gibi anlamlara gelmektedir.³ Adil kimse de güç, fiil ve konumunu dengeli ve ölçülü kullanandır.⁴ Adalet, hak ile hükmetmektir.⁵ Bu yönüyle zulüm ve zorbalığın zıttıdır. Adalet, vicdanlarda yerleşik olan istikamet duygusudur.⁶ Bu anlamıyla da batılın zıddı; doğru, gerçek, kesin ve vacip (zorunlu) olan şey demektir. Adl aynı zamanda Allah’ın isimlerinden biridir. Allah için kullanıldığında hak ile hükmeden anlamındadır. İnsanlar için kullanımında ise söz ve hükmünden razı olunan kimsedir.⁷ Bundan dolayı adl, istikrar için gerekli olan miktar/orandır. Aşırılık, eksiklik, erteleme ve ihmal etme olmaksızın bilinçli şekilde işlerin yerinde, zamanında, ayarında ve olurunda yapılmasıdır.⁸

İbn Miskeveyh adaleti, ‘iki uç arasındaki orta/denge’ olarak tarif eder. Ona göre adl, fazla olan ile az olanı arasındaki dengeyi sağlayan formel güçtür. Çünkü ona göre bir şeyde aşırılık veya noksanlık o şeyin yapısını bozar. Denge ise şeylerin ontolojik yapısını muhafaza eder.⁹ Bu doğrultuda İbn Miskeveyh zalimi, kanunu çiğneyen ve hak sahiplerine hakkını vermeyen olarak tanımlar. Adil kimseyi ise kanunlara uyan ve diğerleriyle ilişkilerinde eşitliği benimseyen olarak izah eder. Dolayısıyla adalet ona göre kanun ve eşitliğe mutâbık hal iken; zulüm, eşitlik ve kanunun sınırlarını ihlaldir.¹⁰ İbn Miskeveyh’in düşüncesinde zulüm, reziletten bir cüz değildir. Bütünüyle rezilettir.¹¹ Daha öncesinde Aristo da zulmü, hukukî sınırları aşmak olarak ifade etmiştir. Ona göre kötü ve zalim birey, diğerlerinin payını eksik verendir. Dolayısıyla diğerleriyle olan muamelede eşitliğin göz ardı edildiği durumları Aristo, zulüm olarak nitelemiştir. Zalim de bu durumda olması gerekenden fazlasını isteyen kimsedir. Hakkının üstünde talebi olan biri bir başkasının hakkına tecavüz eden ve eşitlik ilkesini çiğneyen kimse konumundadır. Böyle biri ‘bâğî’ yani hakkı olmayan şeyi zulüm ve haksızlıkla talep edendir. Diğer yönden Aristo, kötü insanı, hem kendisine hem de diğerlerine zarar veren olarak tarif eder. Ona göre olgun insan, faziletini kendi çıkarları için kullanmayan dolayısıyla başkaları için istihdam eden kimsedir.¹² Burada vurgulanmak istenen adaletsizlik ile zarar verme aynı anlama gelmektedir. Adalet ise bireysel faydanın yanında sosyal faydayı da temin etmektedir. Kısacası adalet mugayir her tasarruf, zulme neden olduğu için erdem yoksunluğudur.

³ Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, nşr. Dâru’l İlmi’l Melayin, Beyrut 1987, s. 742-743; Fîrûzâbâdi, Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *Kamûsu’l-Muhît*, thk. Mektebetü-Tahkiku’t Turâs, nşr. Müessesetü’r-Risale, Beyrut 2005, s. 1030.

⁴ İbn Miskeveyh, Muhammed b. Yakub, *Tehzîbu’l-Ahlak*, thk. İmad el-Hilâlî, Beyrut 2011, s. 337.

⁵ İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu’l-Arab*, nşr. Dâru’s-Sader, Beyrut 2010, XI, ٤٣١-432.

⁶ Fîruzabâdi, *Kâmusu’l-Muhît*, s. 1030; İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, XI, 431-432.

⁷ İbn Manzur, *Lisânu’l-Arab*, XI, 431-433.

⁸ Câhız Ebu Osman Amr b. Bahr, *Tehzîbu’l-Ahlak*, tlk. Ebu Huzeyfe İbrahim b. Muhammed, nşr. Dâru’s-Sahabeti- li’t-Turâs, Tanta 1989, s. 28.

⁹ Nacî et-Türkî, *Felsefetu’l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, nşr. Dâru-Dicle, Ürdün 2012, s. 93.

¹⁰ Türkî, *Felsefetu’l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, s. 94.

¹¹ Türkî, *Felsefetu’l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, s. 96.

¹² Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara 1997, s. 91-93; Türkî, *Felsefetu’l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, s. 94, 96.

İbn Miskeveyh, adaletin de fazileti olduğunu söyler. Hakiki adaleti o, her halükarda var olmakla izah eder. Bazı iş, durum veya zamanlarda âdil olmak ona göre adalet değil, rezilettir. Şu halde adalet, tavizi mümkün olmayan asıldır. Bu nedenle birey, önemli bir gelir veya mevki, şan, şöhret elde ettiğinde adaletten taviz vermemelidir. Çünkü adalet insanı iyi ve erdemli eyleme yönlendiren bir güçtür. Aristo da adaleti, mahza fazilet olarak görür. Ona göre adalet, insanın başkalarıyla ilgili tasarruflarında ortaya çıkar. Bu açıdan Aristo ve İbn Miskeveyh'de adil ve faziletli yönetici, kamunun maslahatını gözeten, bireyler arasında zulme neden olacak illetleri yok eden ve adaleti bütüne yayan kimsedir.¹³ Adaletin bu kuşatıcı mahiyeti, bireylere saygının aşılması anlamına gelmektedir. Adaleti sınırlandırmak ise hak ve hakkaniyete değil bir bakıma güce teslim olmaktır. Fetö tipi ötekileştirici örgütlenmenin uyguladığı formül, haktan ziyade güce teslim olan bireyler ile işlerin yürütülmesidir. Gücün meydana getirdiği ötekileştirme ise adaletten sapmayı ve insaf dışı uygulamalara neden olabilecek zihni kodlanmayı beraberinde getirmiştir.

Oysa adalet gücün değil, bireylerin eşitliğini esas alıp saygılı olmaktır. Birey olarak herkesin eşit haklara sahip olduğunu içselleştirmektir. Fakat burada şu hususun altı çizilmelidir. Adalet, herkesin her konuda eşit olması değildir. Eşitliğin birinin menfaati doğrultusunda bozulması da değildir. Ehliyet ve liyâkat ölçüsünde hakların hak sahibine dengeli taksimidir. Adil olmak bu anlamı gereği bireyin kendisini yasaların ve değerinin üzerinde görmemesidir. Burada hakkaniyet kelimesi bu ifadeyi karşılayan en ideal kavramdır. Çünkü hakkaniyet, adaletin zirvesidir. Her işte meşruluk, doğruluk, ilkelilik ve ölçülülük ilkesini gözetmektir.¹⁴ Hakkaniyet ile insan, diğeriyle eşit olduğunun farkında olur. Fakat burada eşitlik, ehil olmak anlamında değildir. Eşitlik, bir imkân olarak herkes için aynı değerdedir. İmkân olarak eşitliğin bozulması ise iltimas olmaktadır.

Bu bakımdan adil olmak, bir diğere ehliyet ve liyâkatı esas alarak eşit muamelede bulunmaktır. Aynı kökten gelen 'muadele' de taraflar arasında eşit davranmaktır. Fakat adalet, eşitlik (müsâvât) değildir. Her hak sahibine hakkını insafı bir şekilde vermek 'adl'dir. Adil ve hakkaniyet ölçüsünde hakların sahiplerine teslim edilmesinde insafı olmaktadır. Bir kimsenin hak ettiği ölçüde payını vermek adaletli davranmaktır. Şu halde adalet kelimesinde denge ve ölçü anlamı çok belirgindir. Bu itibarla her işte itidâli ve yeterlilik kriterini gözetmek hem adaletin faal olmasının hem de birey ve toplumun gelişmesinin dinamik gücüdür. Çünkü insanları yetenek ve yeterlilikleri ölçüsünde değerlendirmek ve istihdam etmek her zaman eşitliğe müsaade etmez. Adalet, tek tek bireylere ve bütün olarak kurumlara, hakkın ve sorumluluğun dağıtımında denge ve istikameti gözetmeyi ilzam eder.¹⁵ Bunun anlamı, hayatın her kademesinde denge ve istikameti gözetmektir. İbn Miskeveyh, gerçek manada adil olmayı, adaletin tümel gayesine uygun hareket etmekle gerçekleştireceğini söyler. Ona göre insanlar, münafıkların yaptığı gibi âdil biri gibi gözükebilir. O, gerçek âdili, bütün melekelerini, fiillerini bir hizaya sokan ve diğeri aşmayacak şekilde her birini dengeli kullanan kişi olarak tarif eder. Böyle

¹³ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, s. 91; Türkî, *Felsefetu'l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, s. 95.

¹⁴ Hayati Hökelekli, "Bir Değer Adalet", *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi (DEM)*, Yıl: 2, Sayı: 5, (ss. 132-137), s. 132-133.

¹⁵ Örneğin mal ve servetin dağılımında eşitlik adalet değildir. Burada hakkaniyet devreye girmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Sayed Aliakbar Rabinataj-Ramezan Mahdavi Azadboni, "Religion and Politics: Social Justice as the Quranic Aim", *International Conference on Social Science and Humanity*, IPEDR vol: 5 (2011), s. 9.

birinin öncelikli endişesinin adaleti gerçekleştirmek olduğunu vurgular. İbn Miskeveyh'in adaleti, faziletin tamamı olarak ifade etmesi de esasında ahlak adaletini vurguladığını göstermektedir.¹⁶

Şüphesiz İslam, hayatın her alanında adaleti emreder. Her türlü adaletsizliği de yasaklar. Adaleti güzel ahlakın ve insan olmanın temel değeri sayar. Kur'an, "*Siz ey imana ermiş olanlar! İnsaf ile hakikate şahitlik yaparak Allah'a bağlılığınızda sıkı durun ve herhangi bir kimseye karşı nefretiniz, sizi adaletten sapma günahına itmesin. Adil olun: bu, Allaha karşı sorumluluk bilinci duymaya en yakın olan (davranış)tır. Ve Allaha karşı sorumluluğunuzun bilincinde olun...*"¹⁷ hitabında bulunarak adaleti hayatın merkezine yerleştirir. Bunun yanında Kur'an, her insanın hükümde, fiilde ve sözde adil olmasını ister. "...bir görüş belirttiğinizde, yakın akrabalarınıza (karşı) olsa da adil olun"¹⁸ ayeti sözde adaleti; "...eğer hükmedersen aralarında adaletle hükmet. Çünkü Allah adalet sahiplerini sever,"¹⁹ ayetinde ise hükümde adaleti emreder. Zira hem söz hem de hüküm (kalem), kamu yönetiminde idarecilere yön verecek etkili bir güçtür. Fetö tarzı ötekileştirici örgütlenmelerde her iki gücün amacı dışında kullanılması, eşitlik ve hakkaniyet ilkesinin göz ardı edilmesine neden olmuştur. Aslında bu durum, gücün kutsanarak diğeri için tehdit unsuruna dönüşmesidir. Adaletin en önemli işlevi ise gücün, hikmet ve hakkaniyet ölçüsünde kullanılmasıdır.

Sonuçta adaleti iki farklı kategoride ele almak gerekmektedir. İlk olarak resmî (kanûnî-formel) adalet, herkesi kanun önünde eşit sayar. Hiç kimsenin kanun önünde bir ayrıcalığı yoktur. Diğeri de paylaşımcı (disruptive) adalettir. Bu adalet türü ise ehliyet ve liyâkate göre bireyleri ayırıştırır. Bu alanda bütün insanlar eşit değildir. Bazıları diğerlerine oranla daha fazla sorumluluk, buna bağlı olarak da daha ayrıcalıklı haklar elde ederler.²⁰ Adaletin paylaşımcı adaletle en uygun olan anlamı, 'şeyleri layık olduğu yere koymak'tır. Dolayısıyla eşdeğer yetenek ve yeterliliğe sahip olmayan bireyler eşit bir muamele görmemelidir.²¹ Bu bağlamda Kur'an, yakınlığa göre değil de; yeterliliğe göre hakkın paylaşımına şu ayetle iştirak etmektedir. "*Siz ey imana ermiş olanlar! Sizin, ebeveyninizin ve akrabalarınızın aleyhine de olsa, Allah rızası için hakikate şahitlik yaparak adaleti gözetmeye azmedin. O kişi zengin de olsa fakir de olsa, Allah'ın hakkı onların her birinin hakkının önüne geçer. Öyleyse, kendi boş arzu ve heveslerinize uymayın ki adaletten uzaklaşmayasınız. Çünkü hakikati çarpıttırsanız, bilin ki Allah bütün yaptıklarınızdan haberdardır.*"²² Öyleyse adalet, bir kimseyi olması gereken yerde istihdam etmektir. Zulüm ise bir kimseyi olmaması gereken yerde istihdam etmektir.

Adaletli kimse hukuka riayet eden, kendi yetki ve kapasitesini aşan görevlere talip olmayan, kendi payına razı olan ve bu sayede her daim haklı olan kimsedir. Adil olmayan kimse ise iyi ve menfaatine olan şeylerden daima fazlasını talep eden, hak ve hukuku ihlal eden ve haksız olan kimsedir.²³ Bu doğrultuda Farâbî, adaletin, şehir halkının ortak olduğu iyi şeylerin paylaşılmasında ve sonra da bölüştürülen şeylerin korunmasında gerçekleşeceğini söyler. 'Ortak iyi' ile o, güven, servet, şeref,

¹⁶ Macid Hadduri, *İslam'da Adalet Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz, Yöneliş yayınları, İstanbul 1999, s. 132-133.

¹⁷ Maide 5/8.

¹⁸ En'am 6/152.

¹⁹ Maide 5/42.

²⁰ Rabinataj- Azadboni, "Religion and Politics", s. 9.

²¹ Mehmet Birsin, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2012, s. 365.

²² Nisa 4/135.

²³ Cavit Sunar, *İbn Miskeveyh ve Yunan'da ve İslam'da Ahlak Görüşleri*, AÜİFV Yayınları, Ankara 1980, s. 113.

rütbe, makam, menfaat vs. her şeyi kasteder.²⁴ Şu durumda her birey liyâkatine göre bu güzel şeylerden istifade etmelidir. Farâbî, bir kimsenin hakkından fazlasını almasını, kent halkına zulüm olarak niteler. Ona göre ortak iyilerde oluşan hak ihlalleri, zulmün temel faktörüdür.²⁵ Fetö tipi ötekileştirici örgütlenmelerde ortak iyiler, başarı ve liyâkate göre değil de grup içi itaat ve sadakate göre dağıtılmıştır. Bu haksız taksim, menfaatlerin adaletsiz paylaşımını beraberinde getirmiştir. Fetö'nün benimsediği menfaat ahlakı, temel ahlakî değerlerin tehdit olarak görülmesine neden olmuştur.

1.2. Hakkaniyet

'Hak' kelimesi lügatlerde 'layık, reva, uygun, hak etme' anlamına gelmektedir. 'Ben hayır yapmaya layığım (mahkûk)', cümlesinde bu anlam görülmektedir.²⁶ Kur'an da bu anlama yer vermektedir. *Kendisine yaraştığı üzere Rabbinin buyruğunu dinlediği zaman*²⁷ ayetinde bir şeyin uygun ve yaraşır olmasına işaret söz konusudur. '*Hakka aleyke en tef'ale*' cümlesi 'bunu yapmak sana yaraşır', 'bunu yapmak senin hakkındır' (hakîk) anlamındadır.²⁸ '*Hakîkun aleyye*' terkihi, '*vâcibun aleyye*' anlamında 'bu iş bana uygun oldu, bu iş bana zorunlu oldu' demektir. 'Senin şöyle yapman haktır' demek, işin zorunlu olarak yapılacağı anlamına gelir. Nitekim Araplar, 'benim bu işi yapmam üzerime haktır' dediklerinde zorunlu ve kaçınılmaz olma anlamını kastederler.²⁹ Hak ve vacip kelimeleri burada ortak anlama sahiptir. Bu yapıyla hak, zorunlu, sabit, gerçek, doğru ve layık olma anlamındadır.³⁰ Hak, ilme ve gerçeğe mutabık olan mutlak doğrudur. Fakat doğru, hükmün vakiya uygun olması iken; hak, vakianın hükme mutabık olmasıdır. Şöyle ki bir hükmün doğru olması vakiya uygun olmasına bağlıdır. Bir şeyin hakikati ise sabit olan hükme uygun olmasıdır.³¹ Buradan hareketle 'hak' evrensel ilke ve doğrulara -hükümlere- olgunun muvâfakatıdır. Cürcânî de (h.819/m.1413) hakkı, inkârı mümkün olmayan gerçek/sabit olarak tanımlar.³² Dolayısıyla hakkaniyet, haksızlıktan kaçınma anlamında kesin doğruluğu ifade etmektedir.³³

Hak, adaletin bir birimi olarak bireylerin güven ve güvenilme duygularını içine alan bir değerdir. Bu anlamda adalet, hak ve hukuku gözetme ve herkes için yerine getirme anlamı taşımaktadır. Bu aynı zamanda bireylerin aynı ortamda uyum içerisinde yaşaması ve faaliyet göstermesini temin etmektedir. Sosyal hayatta hak, borç ve ödev arasında birbirini gerektiren bir ilişki vardır. Her hak

²⁴ Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed Farabi, *Füsulu'l-Medeni*, çev. Hanifi Özcan, DEÜ Yayınları, İzmir 1987, s. 53.

²⁵ Farâbî, *Füsulu'l-Medeni*, s. 53.

²⁶ Cevherî, *Sıhah*, s. 267; Firûzabâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 874; Muhammed Murtaza ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, thk. Mustafa Hicazi, nşr. et-Turâsu'l-Arabî, Kuveyt 1990, XXV, 169-170; Şevki Dayf, *Mu'cemu'l-Vasît*, nşr. Mektebetu'ş-Şurûku'd-Düveliyye, Kahire 2003, s. 187.

²⁷ İnşikak 84/2.

²⁸ Cevherî, *Sıhah*, s. 267; Firûzabâdî, *Kâmûsu'l-Muhît*, s. 875; Dayf, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 187-188.

²⁹ Cevherî, *Sıhah*, s. 267; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 51; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXV, 169; Dayf, *Mu'cemu'l-Vasît*, s. 187.

³⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, X, 51; Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs*, XXV, 170.

³¹ Cürcânî, Muhammed Şerif, *Mucemu't-Târifat*, thk. Muhammed Sıddîk el-Minşâvî, nşr. Dâru'l-Fâdile, Kahire 2004, s. 79.

³² Cürcânî, *Târifat*, s. 79.

³³ Hadduri, *İslam'da Adalet Kavramı*, s. 23.

kendisiyle birlikte bir ödevi beraberinde getirir. Bu ödev, başkalarının aynı hakka sahip olmasına saygı göstermektir. Çünkü herkesin hak sahibi olduğu fakat hiç kimsenin ödevi olmadığı toplumlarda karşılıklı haklar ve saygı yerine anarşi ve kaosun hâkim olacağı malumdur.³⁴

Adalet, hak olanı korumayı ve uygulamayı içerirken; zulüm hak olanı çiğnemek ve ihlal etmektir. Adaletin Allah, insan ve evren denkleminde her şeyin kendine özgü yeri ve konumu olduğunu ifade eden epistemik bir tabanı vardır. Daha doğrusu 'yerindelik olgusuyla' insanın diğeriyle kurduğu ilişkide bir yönden eşit yani denk oluşu; diğer yönden hak ediş farklılığına atıfta bulunmaktadır. İnsanın diğer insanlara veya kendisine karşı doğru ve hakkaniyet taşıyan fiilleri adl iken; tam tersi tutum ve davranışları zulümdür.³⁵ Kur'an, bu hususa şu ayetlerle iştirak etmektedir. "*Ancak insanlara zulmedenlere ve yeryüzünde haksız yere taşkınlık edenlere ceza vardır. İşte acıklı azap bunlardır.*"³⁶ "*Sonra Kitab'ı, kullarımız arasından seçtiklerimize verdik. Onlardan insanlardan kimi kendisine zulmeder, kimi ortadadır, kimi de Allah'ın izniyle hayırlarda öne geçmek için yarışır. İşte büyük fazilet budur.*"³⁷ Ayetlerde insanları öne geçiren bir takım ayrıcalık ve meziyetlerin olduğu ifade edilmektedir. Bu aynı zamanda birtakım imtiyazların hak edildiği anlamına da gelmektedir. Dolayısıyla dünyevî ve uhrevî ölçekte hak edilerek elde edilen yetki tamamen hayır iken; zulüm ve haksızlıkla elde edilen menfaat, hak edilmiş cezadan başka bir şey değildir.

Görüldüğü üzere hak ederek elde edilen bir mevki, hayrın ve iyinin kaynağını oluşturmaktadır. Bu aynı zamanda yerindelik ve uygunluk denetimini gerektirir. Özellikle insanların vicdan ve zihinlerinde mevcut adalet ve doğruluk kavramları hakkın iç denetimine bir yöneliştir. Bu açıdan adalet, hak ile hükmetmektir. Tarafların kimlik ve konumlarını değil; haklılığını esas alan bir yasaya tabi olmaktır. Bunun için hak talebinin, hukukî, vicdanî ve akli bir temele dayanması esastır.³⁸ Fiil ve diğeriye etki edecek tasarruflarda ahlakî bir gaye taşımak, insaf ve hakkaniyettir. İnsaf ve hakkaniyetli biri sadece kanun önünde değil, vicdanı huzurunda da adaletli biridir. Ayrıca insaf, meşru adaletin sebep olabileceği hatayı bir şekilde düzeltmektir. İnsaf ve hakkaniyet, bu anlamda kanunun düzeltilmesidir. Hakkaniyet, kanunun erişemediği veya her zaman müdahale edemediği hususlara uygulanan vicdanî bir değerdir.³⁹

Esasında hakkın olduğu yerde hak ihlallerinin de olabileceği fikrinden hareketle bu yaklaşım vicdanî bir yargıya işaret etmektedir. Hak ihlallerine engel olmak için de öncelikle ölçü ve ilkelerden hareket edilmelidir. Bunun için bireyler arasında eşitlik ilkesi temel değer olmalıdır. Bu eşitlik anlayışında bireyin kimliği veya bir gruba aidiyeti değil; yetenek ve bilgisi merkeze alınmalıdır. Çünkü bireysel yetenek ve donanımı dikkate almayan bir eşitlik anlayışı zati itibariyle en büyük eşitsizliktir.⁴⁰ Kur'an, bu duruma şu ayetle açıkça işaret etmektedir. "*Ve yine Allah (size başka) iki insan örneği veriyor: Onlardan biri, hiçbir iş elinden gelmeyen bir dilsiz ki, efendisinin sırtında gerçek bir yük; öyle ki, beriki onu hangi işe koşsa olumlu bir sonuç alamıyor. Peki, işte böyle biri, doğru ve hakça olanın*

³⁴ Erol Güngör, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1997, s. 84.

³⁵ Birsin, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, s. 368.

³⁶ Şura 42/42.

³⁷ Fatır 35/32.

³⁸ Birsin, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, s. 369.

³⁹ Sunar, *İbn Miskeveyh ve Yunan'da ve İslam'da Ahlak Görüşleri*, s. 113.

⁴⁰ Hasan Elik, *İnsan Eksenli Din*, İfav Yayınları, İstanbul 2011, s. 196.

yapılmasını emreden ve kendisi de dosdoğru bir yolda yürüyen (bilge bir) kimseyle hiç bir tutulabilir mi?”⁴¹ Kur’an’ın temel vurgusu ehliyet ve liyâkatin ölçüt alınması yönündedir. Çünkü bu ölçüt, bütün insanlığın ortak değeri olarak medeniyet inşasının aynı zamanda dünyevî huzur ve istikrarın aslı unsurudur.

1.3. Ehliyet ve Liyâkat

‘Ehliyet’ sözlükte, yetki, liyâkat, yeterlilik vb. anlamlara gelen bir kelimedir.⁴² İnsanın bir şeye ehil olması, söz konusu şeyin var olmasına kendisinin yetkin olmasıdır. Şerî dilde ise birey adına meşru hakların leh ve aleyhinde uygun olması anlamına gelmektedir.⁴³ Bir kimsenin bir şeye ehil olması söz konusu şeyin artık zorunlu ve hak edilmiş olduğunu gösterir.⁴⁴ İş ve yönetim erbabı kimseler için ehil kelimesinin kullanılması da salâhiyet ve lâıyk olma anlamını içermektedir.⁴⁵

Liyâkat ise ‘bir şeyin uyması, yakışması, ilişkili ve uygun olması’ anlamına gelmektedir. Örneğin, “elbisenin olması” (*lâga bihi es-sevb*) ‘kişiye yakışması ve uygun olması’ anlamındadır. “Bu iş sana uygun değil” (*heze’l emru la yelîgu bike*) denildiğinde iş ile kişi arasındaki ilişkisizlik ve uygunsuzluk vurgulanmaktadır.⁴⁶ Ötekileştirici örgütlenmelerde değerler alanını oluşturan ahlakî kavramların yorumlanabilir oluşu anlam dışı uygulamaların nedeni olmuştur. Örneğin, liyâkat, iş ile işe ehil olan birey arasındaki ahlakî uygunluk ilişkisi iken; ötekileştirici örgütlenmelerde sorgusuz itaat ile işin birlikteliği söz konusudur. Bu durum, kaçınılmaz olarak birey ile işe bağlı görev ve amacın arasında bir uyumsuzluğun oluşması anlamına gelmektedir.

Ancak ehliyet ve liyâkat kavramı, kendisine nispet edilen şeyin, emniyet içerisinde olduğunu vurgulamaktadır. Çünkü bir şeye layık ve ehil olma, söz konusu şeyin güvende olduğuna işaret etmektedir. Örneğin, Fetö’de görüldüğü gibi soruları önceden sızdırılması ile bir mesleğe atanan görevliye tevdi edilen sorumluluk emniyette değildir. Emniyette olmayan bir sorumluluğun, amacı dışında bir görev icra edeceği rahatlıkla söylenebilir. Oysa İslam, görev ve sorumluluğu birey veya devletten önce Allah’ın emaneti kabul eder. Allah’ın emaneti de yüce değerinden dolayı yalnızca ehil olan kimselere verilebilir. Ehliyet ve liyâkatin zıddı ise bu durumda ihanet ve iltimastır. Kamu bürokrasisinin geleneksel hastalıklarından ve yolsuzluğun alt dallarından olan kayırmacılık/iltimas, işe alma ve yükselişte memuriyet kadrolarının ganimet gibi yandaşlar arasında dağıtılması ve süreç içerisinde taraftar olacak kadroların oluşturulması olarak bilinmektedir. İltimas, siyasal sistemde ve kamu yönetiminde ciddi bir yozlaşma nedeni olarak kabilecilik zihniyetidir.⁴⁷ Buna göre dört farklı kayırma örneğinden söz edilebilir.

1. İltimas/torpil: Kamusal atamalarda liyâkat ilkesinin yerini akrabalık, hemşericilik, grupçuluk gibi faktörler almaktadır.

⁴¹ Nahl 16/76.

⁴² Ali Bardakoğlu, “Ehliyet”, *DİA*, İstanbul, X, 534-535.

⁴³ Muhammed Ali et-Tahanevî, *Keşşafu-İstilahî’l-Funun ve’l-Ulum*, thk. Ali Dahruc, tkd. Refik el-Acem, Beyrut 1996, I, 287.

⁴⁴ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, thk. Mahmud Muhammed et-Tanâhî, Kuveyt 1993, XXVIII, 42.

⁴⁵ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, XXVIII, 45.

⁴⁶ Zebîdî, *Tâcu’l-Arûs*, thk. Abdulkerim el-İzbâvî, Kuveyt 1990, XXIV, 369.

⁴⁷ Mutlu Yıldırım, “Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2013, ss. (353-380), s. 358.

2. Nepotizm: Göreve bağlı nitelik ve yeterlilikleri göz önüne almaksızın sadece yakın ilişkiyi esas alan kayırmacılık şeklidir.

3. Kronizm: Bir kimsenin, dostluk, arkadaşlık, taraftarlık ilişkisiyle göreve atanmasıdır.

4. Aracılık: Nüfus sahibi birinin rızası, onayı ve isteğiyle bir kimsenin istihdam edilmesidir.⁴⁸

Dışlayıcı örgütsel yapılarda özellikle kamu görevlendirilmelerinde yukarıda zikredilen dört kayırma tarzına rastlanılmaktadır. Bütün bu kayırma şekillerine zıt olan ahlakî ve hukukî kavram hiç kuşkusuz ehliyet ve liyâkattir. Çünkü ehliyet ve liyâkat, bireyin kimliğinden öte bilgi ve becerisinin dikkate alınmasıdır. Aynı zamanda her iki değer, öznel ve kişisel bir ölçüt olmanın ötesinde evrensel birer ilkedir. Şu halde nepotizm ve kronizm tarzı örgütlenmeleri engellemenin yolu, bütün kurumsal ve kamusal alanlarda ehliyet ve liyâkatı hâkim kılmaktır. Sosyal bir hastalık olan nepotizm tarzı örgütlenmelerin iş ve faaliyet alanında ciddi sorunlara yol açtığı yaşanan tecrübe ile sabittir. Öyleyse medeniyetin inşası ve geleceğe güvenle taşınması için yapılması gereken ehil olanlara görev ve ödevlerin emanet edilmesidir. Ancak bu şekilde olursa birey, toplum ve milletin bütününün kapsayan hayır ve iyilik var edilecektir. Daha doğrusu işin ve görevin emin ellerde olması insana sunulan en yüce hizmeti oluşturacaktır. Şu kadar ki nepotizm ve kronizm tarzı örgütlenmelerde fayda, dar alana sıkışırken; ehliyet ve liyâkat esas alındığında alanı genişlemekte hatta uzun zamana yayılmaktadır. Yerleşik hale getirilen emanet ve ehliyet bilinci ile bireylerin vicdan, bilgi ve becerileri korunmuş olmaktadır.

Bu itibarla Maverdî, yönetimi altında olan kimseleri korumanın önemini vurgulamak için Allah'ın emaneti ifadesini kullanmaktadır. Allah, yönetilenlerin hak ve hukukunu korumayı yönetenlere emanet etmiştir. Çünkü insanların yararına olan her şey yönetenlerin faydasına iken; onların zararına olan şey de kendilerinin zararındır. Şayet bir yönetici istikamet üzere değilse orada halkın durumu bozulmuştur.⁴⁹ Bu bakımdan Maverdî, yöneticinin küfür üzere kalabileceğini fakat zulüm üzere kalamayacağını söyler.⁵⁰ Bu bağlamda Kur'an, her halükarda adaleti emreder ve sosyal hayatın düzen içerisinde işleyişini adaletin egemen kılınmayla ilişkilendirir. "*Ey iman edenler! Allah için hakkı ayakta tutan, adaletle şahitlik eden kimseler olun. Bir topluluğa duyduğunuz kin, sizi âdil davranmamaya itmeyin. Adaletli olun; bu, Allah korkusuna daha çok yakışan bir davranıştır. Allah'a isyandan sakının. Allah yaptıklarınızı hakkıyla bilmektedir.*"⁵¹ Bu ayette, adil olmak, hakikati dile getirmek, zulme sebep olacak eylemlerden uzak durmak, adaletsizliğin Allah'a isyana götürebilecek olması ve her hukuksuzluğun hesabının bir gün sorulacağı vurgulanmaktadır. Buna dayanarak denilebilir ki, adalet hiçbir şeye feda edilemez. Adalette görülen taviz, hak ve hukukta ciddi ihlallere neden oluşturur. Nitekim Fetö tipi ötekileştirici örgütlenmeler, taviz vererek varlığını sürdüren organize ve tekdüze yapılardır. Çünkü makam ve mevkilerin bir örgütün müntesipleri arasında pay edilmesi ve diğerini baskı politikasıyla yıldırma, adalet, hakkaniyet ve liyâkatten taviz vermekle mümkündür. Bu sebeple örgüt, bu ahlakî ilkeleri yeniden yorumlayarak hedefe ulaşmak için

⁴⁸ Yıldırım, "Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi", s. 359.

⁴⁹ Ebu'l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Muhammed el-Maverdî, *Teshilu'n-Nazar ve Tacilu'z-Zafer fi-Ahlaki'l-Müluk*, thk. Muhyi Hilal Serhan-Hasen es-Saati, Beyrut (ts.), s. 76.

⁵⁰ Maverdî, *Teshilu'n-Nazar*, s. 85.

⁵¹ Maide 5/8.

konjonktürel bir anlama büründürmüştür. Bu aşamada anlamı bozulan kavram, düşünce ve eylem alanında ciddi haksız ve hukuksuz tasarrufları beraberinde getirmiştir. Bu ise İslam'ın insanî ve ahlakî değerlerine taban tabana zıttır. Çünkü İslam, öncelikle can, akıl, din, mal ve ırzı dokunulmaz sayar ve bu değerleri bütün bireylere mal eder. Adalet dışı her türlü tasarruf da insanın onur ve izzetine yönelik bir saldırı niteliği taşımaktadır. Oysa İslam, adalet dinidir ve adaleti yüce bir değer ve sosyal kanun kabul eder. Bu düsturu Kur'an, şu şekilde vurgulamaktadır. “Allah, adaleti ve iyiliği (adaletle muameleyi) emreder...”⁵² “Allah, size emanet edilen (şey)leri ehil olanlara tevdi etmenizi ve her ne zaman insanlar arasında hüküm verecek olursanız adaletle hükmetmenizi emreder. Allah'ın size yapılmasını tavsiye ettiği, mutlaka en güzel (şey)dir: Allah, kesinlikle her şeyi işitendir, her şeyi görendir.”⁵³ Ayette, bu emre aykırı her hareketin sosyal düzeni sarsacağı ve adaletin hâkim olmadığı her işin zorbalığı üreteceği zımnen ifade edilmektedir.

Hız. Peygamber'in, hem 'emanetlerin ehil kimselere verilmediği bir düzende toplumsal kıyamet kopmuş demektir' anlamındaki hadisi⁵⁴ hem de 'adaletten ayrılıp zulme yönelenlerin kıyamet günü karanlıklar içerisinde olacağı' ifadesi, ehliyet ve liyâkatin önemini vurgulamaktadır.⁵⁵ Hatta bir başka hadisinde: “Müslümanları yönetme işini üstlenen kişi, bir kimseyi kayırarak göreve getirirse, Allah'ın laneti onun üzerindedir. Allah onun ne nafîle ne de farz ibadetini kabul eder ve nihayet onu cehenneme sokar”⁵⁶ buyurmaktadır. Çok açık bir şekilde sosyal nizamı bozacak olan her haksız ve hukuksuz eylemin fitne olduğu bunun ise Kur'an'da adam öldürmekle eşdeğer tutulduğu görülmektedir. “Fitne, öldürmekten daha büyük bir günahtır.”⁵⁷ Çünkü burada iç içe geçmiş birden çok suç ve günah bir aradadır.

1. Allah'ın emanetine ihanet edilmiştir.
2. İnsanların hak ve hukuku çiğnenmiştir.
3. Görev amacı dışında kullanıldığından zulme neden olmuştur.

4. Toplumsal vicdanı rahatsız eden bir eylem olması itibarıyla de emniyet zedelenmiş ve fitne yayılma imkânı bulmuştur. Şu halde ister adına ödev diyelim isterse görev, insana emanet edilen herhangi bir sorumluluk zulmün aracına dönüşmemelidir. Ötekileştirici örgütlenmelerde bu dönüşümün hızlı ve yıkıcı olduğu söylenebilir. Nitekim bir grubun hareket tarzı nepotizm tarzı bir örgütlenme ise burada zulmün yerleşik hale geleceği çok nettir. Çünkü iltimas ile emanetin birlikte olması ontolojik olarak mümkün değildir.

Şu halde emanet, sadece eşya ve nesne ile sınırlanamayan; görev, sorumluluk, makam ve hatta nesillerin istikbalini hazırlamaya varıncaya kadar birçok birimi kapsayan bir kavramdır. Mâturîdî, emaneti, tevdi edilen maddî ve manevî her şey olarak anlar. Buna göre emanet lafzı, sadece maddî olan şeyleri değil aynı zamanda manevî olan sorumluluk, bilgi, güç, yetki, insanî ve ahlakî nitelikleri

⁵² Nahl 16/90.

⁵³ Nisa 4/58.

⁵⁴ Buhari, İlim, 2.

⁵⁵ Müslim, Birr, 56.

⁵⁶ Ebû Bekr el-Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut h.1412, V, 418.

⁵⁷ Bakara 2/217.

de içerisine alır.⁵⁸ Aynı zamanda insana tevdi edilen bütün maddî ve manevî emanetlerin ciddi bir şekilde gözetimini, doğru ve hakkaniyet ölçüsünde kullanımını ifade eder.

Fahreddin Râzî de Nisa 58. ayette geçen emanet kavramını birkaç açıdan inceler. Ona göre emanet, maddî veya manevî birine emanet edilen her şeyi kapsamaktadır. O, insanın, kendisiyle, Allah ile ve diğer insanlarla ilişki içerisinde olduğunu söyler. Her üç varlık alanında emanete riayetin gözetilmesi gerektiğini ifade eder. Ona göre emanet olarak alınan herhangi görev, sorumluluk veya gücün adil ölçülerde ve yerinde kullanılması gerekir.⁵⁹ Diğer yönden Râzî, emaneti insan hayatının bütün kademelerine yayar. Ona göre insanın şahsı, fiilleri, dinî hayatı ve diğerleriyle olan ilişkilerine varıncaya kadar hayatın her alanında emanete riayet öne çıkmalıdır. Örneğin, kişinin şahsıyla alakalı olarak, dilin emaneti yalan, iftira, dedikodudan uzak durmaktır. Gözün emaneti, harama göz dikmekten kaçınmaktır. Kulağın emaneti, kendisini ilgilendirmeyen işlere kulak kabartmamaktır. Ayrıca o, ahirette kendisine zarar verecek eylemlerden uzak durmasını emanete riayet olarak anlar.⁶⁰

Râzî, Allah'ın emanetleri ehline vermeyi Allah'ın çok yüce ve onurlu bir iş olarak gördüğünü bildirir. Bu minvalde Allah'ın yerin ve göğün taşımaktan çekindiği emaneti insanın yüklendiğini⁶¹, insanın kendisine tevdi edilen emanetlere karşı son derece hassas davrandığını⁶² söyleyerek O'nun katında emanetin çok değerli olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca Hz. Peygamber'in 'emin olmayanın imanı olmayacağına' dair sözünü aktararak, emniyetin ciddi bir hassasiyet olduğuna vurguda bulunur.⁶³ İnsanın diğer insanlarla olan ilişkilerinde emaneti ise Râzî, ölçü ve tartıda hakkaniyeti gözetmek, insanların ayıplarını araştırmamak, yönetici konumunda olanların adaleti hâkim kılması, ulemanın halka batıl işleri ve taraftarlığı aşlamaması, onları doğru ve hakikate yönlendirip, ahirette faydasına olacak amel ve eylemlere yöneltmesi olarak izah eder.⁶⁴

Sonuç olarak, adalet ve hakkaniyet noktasında son derece hassas olunacak faaliyet türü, görev dağılımıdır. Bu alan, devletin, milletin ve medeniyetin gelişimi ve geleceğe güvenli bir şekilde taşınması için son derece hayati önem arz etmektedir. Hatta işleri uzmanına tevdi etmek için bir dini, milli veya etnik bir birliktelik dahi aranmamalıdır. Mâtürîdî, İbn Abbas'tan nakille işlerin kimlere emanet edileceği hususunun müphem olduğunu söylemektedir. Şu durumda inanan veya inanmayan her bir kimse bilgi, tecrübe ve yetisine göre lâayık olduğu işi yapmalıdır.⁶⁵ Aksi halde görev dağılımında 'bizdencilik' algısıyla iltiması devreye sokmak ve böylece ehil olmayan birini önemli bir göreve tayin etmek hukuksuzluk, işlerde aksaklık, tembellik ve sabitenin yerleşmesinin esas nedenidir. Aynı zamanda grup hukuku denen bir zihniyetin türemesiyle kendi ait olduğu sınıfın dışında yer alana karşı 'biz' farkındalığının yerleşmesi zorlaşır. Çünkü grup içerisinde hukuksuzluğun ve haksızlığın dini bir motivasyon ve bir kutsal liderin direktifleriyle yasal bir örgü ile işlenmesi daha

⁵⁸ Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Tevlatu'l-Kur'an*, thk. Mücdî Basillum, nşr. Dâru'l-Kütüb'l-İlmiyye, Beyrut 2004, III, 221.

⁵⁹ Fahreddin Râzî, Muhammed b. Ömer, *Tefsiru'l-Kebir*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut 1982, X, 143.

⁶⁰ Razi, *Tefsiru'l-Kebir*, X, 143.

⁶¹ Ahzab 33/72.

⁶² Maide 5/32.

⁶³ Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, X, 143.

⁶⁴ Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, X, 143.

⁶⁵ Mâtürîdî, *Tevlatu'l-Kuran*, III, 222.

kolay hale gelebilmektedir. Bu aşamadan sonra birey, sorumluluk bilinci ve milli şuur halini terk ederek grup menfaatini önceleyebilir. Bu ahlakî ve hukukî sapma, işlerin denge ve düzeninde bozulmanın varlığına işaret etmektedir. Nitekim adaleti merkeze almayan güç ve yetkinin zulme evrileceği kaçınılmaz sondur.

2. Değerlerin Tahrifinde Kapalı Grup Psikolojisi

Ötekileştirici örgütlenmenin zaman içerisinde devletin kamu birimlerinde uygulamaya çalıştığı teknik tahribat, adalet ve liyâkatin tahrif edilmesine denk gelmektedir. Hedef ve engel ikilemini sürekli yaşayan ve bunu da batıl bir cihadî üslupla örüntüleyen örgüt, dinin ve insanlığın evrensel değerlerini tahribata yönelmiştir. Bunun için de hedefe ulaşmayı engelleyecek bütün değer ve asılları, gayri ahlakî ve hukukî yöntemlerle dejenere etmiştir. Dolayısıyla ‘ötekileştirici örgüt’ engel olarak gördüğü bütün dinî, millî ve ahlakî değerleri yok edebilecek veya en azından tahrip edebilecek bir oluşumu üretmiştir. Aynı zamanda örgüt, grup içi dava kutsamasıyla müntesiplerini sürekli hedefe kitlemiştir. Kendi bağlı bulunduğu grubun kimliği dışında hiçbir hüviyete hak tanımayan örgüt, bu aşamadan sonra bir alete dönüşmüştür. Böylece her komutu sorgulamaksızın ve akletmeksizin yerine getirmeye güdülenen yeni kimlikler, ötekileştirdiği diğerini grup idealleri için tehdit olarak görmeye başlamıştır. İşte 15 Temmuz darbe girişimi bu tarz bir nevrozun ürünüdür. Kendisini, değerlerini, millî ve dinî ideallerini hiçe sayacak kadar çıldırılmış bir kimliğin sonrasında neler yapabileceğini yaşanan tecrübe göstermiştir. Le Bon’un ifadesiyle grup, bir ideolojik aygıtı dönüştüğünde görüş, düşünce ve inançlar artık akıl ve muhakeme yoluyla değil de telkin yoluyla kabul ettirilmeye başlanır. Bu durum yeni bir tutumun varlığını baskılar. Bunun en basit ve teknik tabiri, hoşgörüsüzlüktür. Kendi inanç ve düşüncesinin doğruluğunda asla şüphesi olmayan grup, tahakküm edici ve mutaassıptır. Artık itiraz, tartışma ve münazara yeteneği kaybolmuştur. Hatta itiraz ve sorgulamaya tahammülsüzlük üst düzeydedir.⁶⁶

Artık örgüt içerisinde birey, kolay savrulabilen bir fanatiğe dönüşmüştür. Haddizatında fanatizm, aklın yokluğundan ziyade sınırlı ve doğal olmayan bir akıldır. Deleyre, bu duruma dair şunu söyler. “Hurafe hak dine nasıl yakınsa fanatizm de haklı inanca yakındır. Bu nedenle tehlikeli bir güçtür.” Ona göre fanatizm, hakikatin yörüngesinde hareket eder. Hakikate, gerçeğe yakınlık ve rasyonaliteden yoksun olan bir ikna gücü aşılar. Bu aynı zamanda doğru ile yanlışın karışması demektir. Bu yüzden yanlış ile doğrunun birbirine karışması mutlak bir cehaletten daha kötüdür.⁶⁷ Le Bon’a göre de örgüte bağlı olan birey, artık hipnotize olmuş biri gibidir. Hareketler bilinçli olmaktan uzaklaşmıştır. Fakat bazı yetiler körelendiği halde bazı yetenekleri harekete geçirilmiştir. Bu süreçte bireye yapılan telkin ile istenilen şekle girebilen bir varlık oluşmuştur. Çünkü bütüne yapılan telkin, etki bakımından bireye yapılandan çok daha fazladır. Üstelik grup içerisinde bu telkine karşı koyabilecek güçte birinin olması pek azdır. Aklî muhakeme gücünden yoksun bireyde oluşan yeni hal ise şunlardır:

1. Bilinçli kişiliğin kaybolması

⁶⁶ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, trc. Yunus Ender, Hayat Yayınları, İstanbul 2009, s. 37.

⁶⁷ Alberto Toscano, *Fanaticism on The Uses of an Idea (Fanatizm Bir Fikrin Kullanımı Üzerine)*, çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, İstanbul 2013, s. 132-133.

2. Bilinçaltı ile hareket eden kişiliğin hâkimiyeti

3. Düşüncelerin, duyguların sirayet yoluyla aynı yöne doğru yönelişi

4. Telkin edinilen düşüncelerin uygulamasına hemen başlama isteği. Artık bu özelliklere sahip biri kendisi değildir. İradesi kendisine rehber olmaktan çıkmıştır. Bu bağlılık, insanın medeni yapısında dönüşüme neden olur. Yalnız iken terbiyeli, ahlaklı ve adil olan birey, kitle içerisinde içgüdüleriyle hareket ederek bir canavara dönüşebilir. Bu aşamadan sonra adeta ilkel bir varlığa evrilerek, merhametsiz ve şiddet yönelimli olmuştur.⁶⁸ Fetö tarzı örgütlenmelerde bireylerin bu maddeler ile özdeş olduğu tecrübe edilmiştir. Örgüt içinde uyum, mutlak itaatin kutsanması ile işe başlamıştır. Kitle hareketlerinin en temel niteliği de itaati yüce bir değer kabul etmeleri hatta iman ile eşitlemeleridir. Bunun için körü körüne itaat öğretilmeli ve bir davranış modeli haline getirilerek övülmelidir. Bu nedenle bir örgütün doktrinine inanmış insanlar vahşi ve insafsız eylemlerde bulunsa da özünde itaatkârdır.⁶⁹

Bir liderin tesir kapasitesi ise büyük kalabalıkları etkisine almak değildir. Onun yeteneği, ayırıcı nitelik ve üstünlükleri olan daha küçük kitleleri etkileme ve onları büyümesinde gizlidir. Bu insanlar her ne kadar zeki, iş bitirici, kibirli, korkusuz ve önemli mevkilerde olsalar da liderin isteklerine tamamen boyun eğmiş, bütün enerji ve ilhamın ondan alan yaratılışa sahiptirler.⁷⁰ Şan, şöhret, makam ve mevki sahibi insanları böyle akıl mantık dışı bir faaliyetin içerisinde yer almaya iten güç, onların maddi sıkıntı yaşamaları değildir. Onları toplumsal düzene saldırmalarının temel nedenini Hoffer, iyi şeylerin tadını almış olmalarına” bağlar.⁷¹ Çünkü grup içi ilişkilerini, grubun gücünü kullanarak liyakat ve hakları olmadan bir takım kadrolaşma, ihale alma vb. dünyevi menfaatlere erişmişler, Hoffer’ın deyişiyle iyi şeylerin tadını, liyakatleri olmadan ve hak etmeden grup içi ilişkiler sebebiyle almışlardır. Hiç kuşkusuz 15 Temmuz darbe girişimini gerçekleştiren takımın üst rütbeli ve makam sahibi insanlardan olması bunu doğrular niteliktedir. Devletin, insanların değer verdiği ve saygı duyduğu bu insanlar bir anda kendilerini kaybederek lider ve grup kutsamasıyla acımasız bir saldırının fâili olmuşlardır.

Sonuçta bir örgüt liderinin sahne alması ve rolünü oynaması için diğer insanların uğraşlarına ve tesadüflere ihtiyaç vardır. Daha doğrusu liderin kendi görevini yerine getirmesi için sahnenin hazırlanmış olması gerekir.⁷² 15 Temmuz’a götüren süreçte böyle bir hazırlığın 40 yıla aşkın bir süredir yapıldığı ve eylem sahasının ciddi bir şekilde profesyonelce hazırlandığı tecrübeyle sabittir. Burada dikkate değer olan nokta liderin rolünü oynaması için itaat eden müntesiplerin basit rollerini oynamaları gerekmektedir. Esasında burada her bir şahıs kendi özgür eylemini liderin rolü için

⁶⁸ Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, s. 21-22; Her şeye kolayca inanma eğilimi kitlelerin genel karakteri olabilmektedir. En tuhaf ve saçma hikâyelerin bile onlar için gerçekliği ve inandırıcılığı vardır. Onlar için olmayacak olan hiçbir şey yoktur. Telkin ve yayılma yoluyla duygu geçişi çok hızlı olduğundan, oluşan duygunun gücü de artar. Böylece kararsızlık ve şüpheden arınma süreci gerçekleşmiş olur. Hatta herhangi bir şüphe derhal gerçeğe dönüştürülür. Gustave Le Bon, *Kitleler Psikolojisi*, s. 28, 35.

⁶⁹ Eric Hoffer, *The True Believer (Kesin İnançlılar)*, çev. Erkil Günür, Plato Film Yayınları, İstanbul 2007, s. 132-133.

⁷⁰ Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 130.

⁷¹ Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 38.

⁷² Hoffer, *Kesin İnançlılar*, s. 128.

sonlandırmıştır. Bütün eylemler tek bir eylemin icrası için tekdüzeleşmiştir. Tek bir kimsenin ideali uğruna bütün ahlakî değerlerden vazgeçilmiştir. Böyle bir darbe girişiminin başarılı olması halinde uzanacak zulmün tahminini yapmak oldukça zordur. Çünkü dinî görünümlü bir telkin ile meşrulaştırılan her haksız ve acımasız hareket, diğerini yok edecek bir güç anlamına gelmektedir.

3. Değerlerin Tahrif Edilmesinin Yarattığı Kriz

Câhız, kötü ahlakın insan tabiatına galip gelerek onunla birlikte varlığını sürdürmesi halinde insanın, düşünme, farkındalık, hayâ ve tedbir hallerini kullanamayacağını söyler. Ona göre bu aşamadan sonra bireye hayvanların ahlakı egemen olmaya başlar. O, insanı diğer canlılardan ayıran en önemli niteliğin düşünme ve farkındalık (temyiz) olduğunu söyler. Bu iki hasletin kullanılmaması halinde insan davranışlarında bozulmanın olacağını belirtir. Böyle biri artık kendisini şehvetin kuşattığı, hayâ duygusunun yitiren, öfkenin kendisini sürekli kışkırttığı ve sükûnetin kendisinden uzaklaştığı kimsedir.⁷³

Câhız'a göre adâb, din ve dünya işlerinde kullanılabilen bir alettir. Çünkü din ve dünya işlerinde düzenlilik ve ilkelilik (tedbîr) her şeyin aslıdır. Zira din işlerinde meydana gelen bozulma dünya işlerinde de dengenin bozulması anlamına gelir. Bu açıdan adâb, din veya dünyadan yalnızca biri için geçerli bir değer değildir. Öyle ki Câhız, dünyevî faaliyetlerde görülen her türlü sapmanın dinde de benzer sapmaya yol açacağını söyler.⁷⁴ O, dünya ve ahireti iki farklı mekânsal alan olarak izah eder. Hukuk ve ahlaka dayalı değerlerin her iki mekân için benzer olduğunu belirtir. Ona göre böyle bir realite olmadığı takdirde memleket ve devletler varlığını sürdüremez ve yönetim istikrar bulamaz. Örneğin, adalet hem dünya hem de ahiretin hukukuna ait bir değerdir. Dünyada adaleti hiçe sayan her eylem zulümdür. Zulmün dünya ve ahirette karşılığı ise cezadır.

Diğer yönden Câhız, bu dünyada görme yetisini yitiren, yani düşünme, anlama ve analiz etme yeteneğini pasifize eden insanların, ahirette de kalıcı nimetleri göremeyeceklerini, açıkçası kör olacaklarını şu ayete dayandırır.⁷⁵ “...bu dünyada kalbi kör olan, ahirette de kör olacak ve doğru yoldan daha da sapmış bulunacaktır.”⁷⁶ Bu ayetin yorumunda Câhız, İbn Abbas'ın görüşüne yer Dünyevî işlerine nasıl yön vereceği konusunda aklını kullanmayan bir kimse, bu akli din işlerine aktardığında da benzer şekilde dengeyi kuramaz ve sapma gerçekleşir. Dolayısıyla dünya işlerindeki cehaletin oranı ne kadar ise ahirete dair bilgisizlik daha da fazladır. Çünkü ona göre şahit olduğu gerçekleri fark edemeyen bir insanın henüz görmediği ahiret hakkında bilgisizliği daha da fazladır.⁷⁷

Şu durumda dünyevî faaliyetlerindeki usulsüzlüğün, dinî anlayışa aktarılmaması neredeyse mümkün değildir. Bugün ötekileştirici dinsel örgütlenmelerde her iki sapmanın aynı doğrultuda seyrettiğini yaşanan tecrübe göstermiştir. Dünyada haksız ve hukuksuzca elde edilen, mevki, makam ve itibarların ahirette sahte ve kurgusal bir makam ve mevki düşüncesine götürdüğü pekâlâ

⁷³ Câhız, *Tehzîbu'l-Ahlak*, s. 13.

⁷⁴ Câhız, Ebu Osman Amr bin Bahr el-Kinânî, *Felsefetu'l-Ciddi ve'l-Hezl*, şrh. ve tkd. Muhammed Ali ez-Zağbi, (ys. ve ts.), s. 31.

⁷⁵ Câhız, *Felsefetu'l-Ciddi ve'l-Hezl*, s. 31.

⁷⁶ İsrâ 17/72.

⁷⁷ Câhız, *Felsefetu'l-Ciddi ve'l-Hezl*, s. 31.

malumdur. Dünyada yasal olmayan yolları kullanarak yalnızca kendisine lâıyk gördüğü önemli makamları, ahirette kişiye özel bir cennete dönüştüren örgütlerin temel felsefesi, dünyevî organizasyonu ahirete uyarlama istekleridir. Bu aynı zamanda terörize olmuş örgütlerin kendi tanrısını yaratma (hevâ) anlamına da gelmektedir. Ötekileştirici örgütlenmelerde görülebilen organize merhametsizlik, diğerinin hukukunu çok rahat bir şekilde ihlale götürmüştür. Bu aynı zamanda düşünce ve zihniyette oluşan tahrifin yarattığı tahribe de işaret etmektedir. Hatta vicdan ve merhametten yoksun her hareket kendisine zorunlu olarak dinsel bir dayanak bulur. Çünkü yapılan kötülüğü dine mal etmek hem bir teskin hem de telkin etkisi yaratmaktadır. Bu durumu izah sadedinde Blaise Pascal şöyle der: “Dinsel inançlara sığınmadıkça insanlar kötülüğü büyük bir zevk ve acımasızca yapamaz.”⁷⁸ Bu cümle Fetö ve benzeri yapıların hak ve hukuk dışı uygulamalarını çok açık bir şekilde ifade etmektedir. Örgüt idealleri için din, adeta kötülüğü motive edici bir aperiitif olarak kullanılmıştır. Bu sayede müntesipler dinî bir motivasyon/isteklendirme ile türlü haksızlığa imza atabilmişlerdir. Yapılan kötülük ve suçların dinî bir kılıfla vicdana onaylatılması acımasız uygulamaların sebebi olmuştur.

Bunun en net tezahürü ise adaletin akamete uğratılmasıdır. Kaldı ki İslam, tevhîd ve adaleti egemen kılmanın ilkelerini evrensel bir çağrıyla tüm insanlığa sunan bir dindir. Bu sebeple adalette görülen usulsüzlük tevhidin de ciddi şekilde zedelenmesinin nedenini oluşturur. Oysaki adalet, kök anlamıyla ‘şeylerin aslî fonksiyonunu tanımak’tır. Konumuz itibariye bu tanım, insan hukukunu ilgilendiren bütün alanlarda ehliyet ve liyâkatin dikkate alınmasıdır. Bireylerin hak ve hukukunu tanımak ve her işte insaflı davranmaktır. Aynı zamanda adalet, zulmün varlığı halinde önemli bir görev üstlenmektedir. Bu fonksiyonuyla, zalimin suç olan eylemindeki çarpıklığı ve merhametsizliği düzeltmektedir.⁷⁹

Bunun için toplumun bütün boyutlarıyla adaletten yararlanması zorunludur. Bu realite aynı zamanda adaletin işlevsel ve yerleşik olduğunun kanıtıdır. Bu aşamada adaletin iki ilkesi vardır. İlk olarak, sosyal hayatın ahlakî ilkesidir. Bu anlamıyla adalet, diğerinin hakkını itiraf etmeyi ve saygıyı içerir. Burada doğal bir hal söz konusudur. Adaletin diğer anlamı ise yasal bir sistemi ifade eder. Bunun gereği de yasal olarak bir başkasının hakkını kabul etme, ona saygı duyma, gerektiğinde hakkını zorla almaktır.⁸⁰ Ötekileştirici örgütlenme ile oluşan hak ihlallerinde iki ilkenin hiçe sayıldığı çok net görülmektedir. İlk olarak örgüte yüklenen hedef uğruna her yol mubah görüldüğünden ahlak ilkesi yok sayılmıştır. Diğer yönden, kamu kurumlarında örgütün kendi müntesiplerine sağladığı haksız menfaat, başkalarının hakkının gasp edilmesine neden olmuştur. Ne var ki lâıyk olmayan birisine verilen yetki, hak edeni mağdur etmiş ise burada iyi ve hayırdan söz edilemez. Böyle bir yetkiye sahip olmak müsrifliktir. Çünkü adalet ve hakkaniyet ihlal edilmiştir.⁸¹

Nitekim adaletin bir değer olarak varlığını sürdürebilmesi ancak faal olmasıyla mümkündür. Çünkü adaletin bir dayanma gücü vardır. Adaletin dayanma gücü ve muhafazası, bir toplumu oluşturan bütün bireylerin eşit şekilde faydalanmasıyla mümkündür. Adeta adalet, gökyüzünün

⁷⁸ Yaşar Nuri Öztürk, *Allah İle Aldatmak*, Yeni Boyut Yayınları, (46. Baskı), İstanbul 2008, s. 8.

⁷⁹ Aristoteles, *el-Adale Hakkun ve Kânûnun*, (Defatîru Felsefe-el-Hakku ve’-Adâletü içerisinde), trc. Aziz Lazrek-Muhammed Hilâlî, nşr. Dâru-Toubkal, (ys.) 2014, s. 14.

⁸⁰ Aziz Lazrek-Muhammed Hilâlî, *Mukaddime (El-Hakku ve’-Adâletü İçerisinde)*, s. 5.

⁸¹ Hadduri, *İslam’da Adalet Kavramı*, s.144.

dünyadaki bütün varlığı kuşattığı gibi varlığı bütününüyle sarmalıdır. Şu halde adalet, bütün canlıların kendisinden faydalandığı mutlak iyi olmalıdır. Adalet ancak toplum içerisinde uygulandığı takdirde kendisinden beklenen faydayı ve hayrı sağlar. Nitekim bir tek şahsın kendi kendisine zalim veya adil olması hukuk açısından çok da mümkün değildir.⁸² Açıkçası adalet ve hukuk, sosyal bir alanda varlık kazanır. Toplum ise adaletten yararlandığı ölçüde kendisini emniyette ve haklı hisseder. Ötekileştirici örgütlenmelerde adaletin sınırlı bir grup içerisinde kalarak diğerine etki etmemesi hak ihlallerini somut hale getirmiştir. Hak ve hukukta görülen ihlal esasında büyük bir krizin varlığı anlamına gelmektedir. Çünkü zulüm üzere kurulan bir oluşumun varlığını sürdürmesi olanaklı değildir. Bu sebeple ehliyet ve liyâkatı hiçe sayarak adaletin göz ardı edilmesi, ötekileştirici örgütsel oluşumların sonunu hazırlayan en temel faktör olmuştur.

Buradan hareketle millet ve medeniyetin geleceğe taşınması doğrudan adalet ilkesine tabi olmak ile mümkündür. Dolayısıyla bir kurum, grup, topluluk, cemiyet ve devlet adil olarak nitelendirilebilir. Çünkü adalet, geçişli bir eylemdir. Diğerine etki eden ve diğerine anlam kazanan bir değerdir. Birey düzeyinde ise adalet duygusu vicdanî ve fitrîdir. Fakat bireyin fitri olan adalet duygusu grup menfaatinin etkisiyle bozulabilmektedir. Böyle bir durumda bireyin bağlı olduğu topluluk adına yürüttüğü faaliyetler, hak ve hukuka riayete engel olabilmektedir. Çünkü bu aşamada birey, gücünü kendi yetilerinden almamıştır. Kendini ait kıldığı grubun gizli ve örgütlü tümel yetkisini kullanmaktadır. Burada adaletten yoksun olan gücün despotik ve başına buyruk bir tavır takınması son derece doğaldır.⁸³ Zira güç, servet ve mevkiye eklenmeyen adaletin neye dönüştüğü çok net bir şekilde bu darbe girişimi ile görülmüştür.

Şu halde adaletin uygulanması için gücün olması kaçınılmazdır. Çünkü acziyetin olduğu yerde adaletin ve hakkaniyetin uygulanabilme imkânı kalmamaktadır. Gücü olmayan adaletin aslî görevini icra etmesi ise mümkün değildir. Bu durumda adaletin güce katılmasıyla, haklar teminat altına alınır ve ahlakî yozlaşma önlenmiş olur. Burada ötekileştirici örgütlenmeler gücü adalete katıp kendi idealleri doğrultusunda bir anlam yüklerken; ehliyet ve liyâkat dikkate alındığında adalet, güce katılmış olmaktadır. Gücün adalete eklenmesi (güç adaleti) ötekileştirici örgütlenmelerde çarpık adaletin diğerine zalimane bir güç olarak yansımaları demektir. Buna karşın adil güç, yetki ve sorumluluğun ehil ellerde olmasıdır. Devletin ve milletin yaşaması ve bireylerin milletine ve kurumlarına güven duyması da adaletli güç ile mümkündür. Hz. Ömer'in ifadesiyle adalet, mülkün/egemenliğin temelidir. Bunun için ehliyet ve liyâkat da egemen olmanın itici gücüdür.

Bu aynı zamanda adalete dayalı sınırların tespit edilmesi anlamına gelmektedir. İnsanın bir başkasına zarar veremeyeceği sınırlar içerisine çekilmesi haddizatında adaletin ve hakkaniyetin ürünüdür. Böylelikle güçlü ile zayıf, zalim ile mazlum, iyi ile kötü arasındaki denge sağlanmış olacaktır. Zira toplumsal barış ve huzuru canlı tutan hiç kuşkusuz adalettir. Adaletin yürürlükte

⁸² Eric Fayel, *Nakdu-Nazariyyati'l-Hakki't-Tabi (El-Hakku ve'l-Adâletü İçerisinde)*, s. 16; Kur'an, kişinin inkârını ve işlediği günahı kendisine yaptığı bir zulüm olarak değerlendirir. (Lokman 31/13) Ancak şu noktanın altı özellikle çizilmelidir. Günahın bireyi de aşarak sosyal alana geçiş sağlaması adalet ve hukukun devreye girmesini gerektirmektedir. Adaletin suç karşısında yer alması aynı zamanda zulmün ve haksızlığın giderildiği anlamına gelir. Örneğin kısas ve had cezaları ile tazmin gerektiren suçlar sosyal alana geçişli olan öldürme, gasp, iftira gibi suçlar için belirlenen âdil ve yasal işlemlerdir. Bkz. Bakara 2/179; Maide 5/38; Nur 24/20 vb.

⁸³ Immanuel Kant, *Kanunu's-Şuub fi-Haleti't-Tabia (El-Hakku ve'l-Adâletü İçerisinde)*, s. 18.

olmadığı toplumlarda güç odaklı ilişkiler devreye girmektedir. Güçlünün egemen olduğu toplumlarda birlik ve düzenin olması ütopyadır. Bu açıdan adalet ve hakkaniyet, sosyal huzur ve ahengin tartışılmaz dinamiğidir. Kaos ve çatışmanın fitilini ateşleyecek olan temel saik ise adalet ve hakkaniyetten taviz verilmesidir.⁸⁴ İbn Haldun, adaletsizliğin ülkenin kalkınmışlık ve gelişmişliğine zarar vereceğini yüzyıllar öncesinden söylemiştir. Ona göre haksızlık ve adaletsizliğe maruz kalan bireylerin işe bağlılıklarıyla çalışma yetenek ve kabiliyetleri zayıflamaktadır. Allah'ın zulmü yasaklamasının temel sebebinin de İbn Haldun bu sonuçla ilişkilendirir. Çünkü zulüm, medeniyetin kalkınmasına engel olduğu gibi yeryüzünün yaşanılır olmasına da manidir. Bu nedenle Allah, yeryüzünü kaos ve istikrarsızlıktan arındırmanın yolu olarak adaleti hakim kılmayı ve zulümden arındırmayı emretmiştir.⁸⁵

Sonuç olarak diyebiliriz ki, bürokratik alanlar, kamuya hizmetin aracı olan makamlardır. Ahlakî birey, gücünü mevkiinden almamalıdır. İnsanı ve ahlakî kişiliğinden bununla birlikte ilmi ve meslekî yeteneğinden almalıdır. Bu aynı zamanda güçlü bir iradenin varlığı anlamına gelmektedir. Aksi durumda iradenin kutsanmış bir lidere teslim edilmesi halinde sahip olunan mevki, zıddı bir işlev üstlenmeye başlayabilir. Bu aşamadan sonra bireyin yetenekleri işgal edilmiştir ve onun üzerinde işgal edenin iradesi hâkimdir.

Sonuç ve Öneri

Maverdî faziletlerin başı akıl; sonu adalettir, der. Ona göre akıl, faziletlerin var olmasının ve tedbirli davranmanın ilkesidir. Adalet ise faziletlerin neticesidir. Maverdî, ontolojik olarak adalet ve aklın birbirine bağımlı olduğunu söyler. Bir şeyin doğru ve yerinde olduğuna akıl karar verirken (tedbir), adalet, hak ve hukuka uygunluğunu teyit (takdir) eder.⁸⁶ Aklın görevi doğru olanı göstermektir. Akıllı kimse şeyler ile ilgili değerlendirme ve yaklaşımlarında aleyhindekileri değil; özellikle lehinde olanları sıkı bir eleştiri süzgecinden geçirmelidir. İnandığı ve savunduğu şeylerin aklın değil; hevâ ve hevesin ürünü olabileceğini unutmamalıdır.⁸⁷ Bu bakımdan akıllı birey, lehinde ve aleyhinde olanı aynı anda görür. Fakat hevasına tabi olan kimse sadece lehinde olanı görür.⁸⁸ Fikrin ıslahı, itikatta hak ile batılın, sözde doğru ile yalanın, fiilde çirkin ile güzelin; iyi ile kötünün arasını ayırt edecek kadar ilim öğrenmek ile gerçekleşir.⁸⁹ Özellikle 15 Temmuz götüren süreçte fikir ve inançta oluşan tahrifin ne oranda tahribata neden olacağı son derece açıktır. Buna sebep önyargı ve telkin ile tek bir noktaya odaklanmış bireylerin, aleyhinde olan inanç ve öğretileri, lehlerine olduğunu kabul etmeleridir. Öyleyse bireylere ulaşan bilgilerin sınamasını yapmak için öncelikle şüphenin öğretilmesi, ortak kabullerden ziyade bireysel düşünce ve eleştirinin önemsenmesi gerekmektedir. Bu minvalde Câhız, insanların çoğunu kendilerine gelen bilgilere karşı iki tavır içerisinde olduğunu söyler.

⁸⁴ Hökelekli, "Bir Değer Adalet", s. 136.

⁸⁵ İbn Haldun, *Devlet*, trc. Osman Arpaçukuru, İlke Yayınları (5. Baskı), İstanbul 2013, s. 64.

⁸⁶ Maverdî, *Teshilu'n-Nazar*, s. 6.

⁸⁷ Râğîb el-İsfahânî, *ez-Zerîa ilâ-Mekârimi's-Şerîa (İslam'ın Ahlakî İlkeleri)*, trc. Abdi Keskinsoy, Beşikçi Yayınevi, Trabzon 2003, s. 66.

⁸⁸ Casiye, 45/23.

⁸⁹ İsfahânî, *İslam'ın Ahlak İlkeleri*, s. 70.

1. İlk olarak insanların bazısı, kendilerine ulaşan tuhaf haberlerin doğruluğunu araştırmaktan yüz çevirmiş ve kendilerini araştırma ve sorgulama çabasının dışına itmişlerdir.

2. Diğer yünden bazı insanlar, bu tür haberleri yalanlama veya inkâr tavrı takınarak itibar sahibi kimselere sıkı bir şekilde yaklaşma, absürt şeylerin peşinden gitme ve böylece bir avantaj ve fayda sağlama isteği içerisinde olduklarıdır.⁹⁰

Câhız, bu insanların içerisinde kendilerine ulaşan bilgileri yalanlamakla fazilet ve faydalar elde ettiklerini, bu şekilde tedbirli davranarak aslında yalanı yücelttiklerini söyler. Daha sonra o, araştırma ve sorgulamaksızın taklit ve ikrar alışkanlığını çok kötü bir şey olduğunu söyler.⁹¹ Câhız, bu tarz bir yaklaşım içerisinde olan kimselerin doğru ve hakikati elde edemeyeceklerini belirtir. Ona göre haber şeklinde gelen herhangi bir bilgi öncelikle tahkik edilmelidir. Çünkü Allah'ın emrettiği ve insandan talep ettiği hakikat endişesi, bilgilerin doğruluğunu sınamayı gerektirir. Dolayısıyla bir haberi inkâr etmeye zorlayan iki temel neden vardır.

1. Haber çelişik ve imkânsız bir bilgi sunuyorsa
2. Tabî olana aykırı ise.

Bunun yanında haber, aklî ve ahlakî değerlere aykırılık teşkil ediyorsa sorgulanmalıdır. Şu halde insana ulaşan bilgi, bu maddeleri içermiyorsa doğruluğu imkân içerisinde değildir. Ancak Câhız, burada kesin bir doğruluktan yine söz etmez. Bilgiye olasılık kaydı konularak yine test edilmesini önerir. Öncelikle o, bunun için tedbirli olmaya yönelir. Tedbir ise bilginin doğruluğu hakkında araştırma ve tetkik yapmaktır. Söz konusu tedbirden sonra, elde edilen hakikat, insanın süregelen çabasının ürünü ve doğruyu elde etme isteğidir.⁹² Çünkü modern dünya hızla değişmekte ve birçok bilginin tüketildiği bir mekâna dönüşmektedir. Bilginin bu kadar fazla olduğu bir dünyada bilgi, ancak doğru bir şekilde seçilir, değerlendirilir ve kullanılırsa bir güce dönüşür. Eleştirel düşünme bu hızlı değişime uyum sağlamamızı temin ederken; değişken sorularımız karşısında birbiriyle çelişen birçok cevabın yerine karar kılacağımız bir seçeneği düşüncemize sunar.⁹³ Eleştirel düşünebilen makul bireylerin olduğu bir toplumda hoşgöründen, demokrasi ve üst değerlerden bahsedilebilir. Eleştirel bir kamuoyunun olmadığı toplumlar yanlış düşünme ve kararların sonuçlarına katlanmak zorunda kalan, yerel ve küresel ölçekte hoşgörüsüzlük, şiddet ve savaşların yaşandığı birer istikrarsız bölgelere dönüşmüştür.⁹⁴ Fakat unutulmamalıdır ki, insanoğlu ahlakî ve düşünsel gelişimini sürdürdüğü sürece tevhid akidesini kabul etmeye daha da fazla yatkın hale gelecektir. Bu gelişimin sekteye uğraması halinde ise dine karşı paralel dinlerin üretilmesi her daim olasıdır.

Ötekileştirici örgütler zihni bir kodlanmayla belli bir inancı sorgulamaksızın kendi idealleri için gerekli görmüşlerdir. Kodlanmış zihnin ne tür eylemler yapabileceğini yaşadığımız darbe tecrübesi bize göstermiştir. Çünkü ötekileştiren zihin, bir ideolojiye dönüştürdüğü inancını tek geçerli doğru

⁹⁰ Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-Hayevân*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mısır 1965, III, 238.

⁹¹ Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân*, III, 238.

⁹² Câhız, *Kitâbu'l-Hayevân*, III, 238-239.

⁹³ Hakan Gündoğdu, "Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılıgılar", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt: 7, Sayı: 1, Manisa 2009, s. 58-59.

⁹⁴ Gündoğdu, "Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılıgılar", s. 59.

kabul eder ve diğer düşüncelere en küçük bir değer ve doğruluk payı vermez. Düşünmemek ve öğrenmemenin yarattığı psikolojik gerilim ile son derece saldırgan bir hal sergiler. Çünkü yeni şeyler öğrenme ihtiyacı yoktur. Kendisinin bildiği en doğru bilgidir. Ancak bu bilgi, temeli sağlam olan bir bilgi değildir. Bilinçli bir düşünüş eylemi ise hiç değildir. Öyle ki kendi bilgisinden çok otorite kabul ettiği kimsenin telkin ettiği bilgi en doğrudur. Bu yüzden kimliksiz bilincine egemen olduğunu zanneder ve sorgulama ihtiyacı asla duymaz.⁹⁵ Şu halde öncelikle yapılması gereken, aklın eylemi olan tefekkürü dinamik hale getirmektir Bu söylediğimizi çok öncesinde Mu'tezile de dile getirmiştir.

Nazzam'ın düşüncesinde şüphe (şek), inkâra (cahd) göre insan ontolojisine daha uygundur. Çünkü ona göre bir şeyde şek olmadan yakîn (kesin bilgi) olmaz. Bu bağlamda bir kimse şek hali olmadan bir itikattan başka bir itikada asla geçiş yapamaz. Câhız, şek halini, havasa ait bir özellik kabul eder. Ona göre halk, ya inkâr ya da tasdik tarafında yer alır. Bu sebeple şüphe duyulması gereken şeylerde şüphenin öğrenilebileceğini söyler. Şüphenin öğretilmezse orada sabite veya tevakkufun olacağını belirtir.⁹⁶ Ebu'l-Huzeyl'e atfedilen şu veciz ifadede görüldüğü üzere bu gibi durumlarda en iyisi "elli şüphe bir yakînden daha hayırlıdır" düşüncesinde olmaktır.⁹⁷ Fetö türü yapılarda mutlak kabul veya ret dışında bir alternatifin olmaması şüphe ve sorgulamanın ne kadar önemli olduğunu bir kez daha ortaya koymuştur. Hiç kuşkusuz böyle bir zihnî determinizme engel olmak için şüphe bir metot olarak öğretilmelidir

15 Temmuz darbe girişimi bize, bilgide oluşan bozulmanın inanca oradan da acımasız bir eyleme dönüştüğünü çok net bir şekilde gösterdi. Kur'an bu durumu izah sadedinde şöyle buyurmaktadır. "Bir de öyle bir fitneden sakının ki o, içinizden sadece zulmedenlere erişmekle kalmaz umuma sirayet ve hepsini perişan eder. Biliniz ki, Allah'ın azabı şiddetlidir."⁹⁸ Bu ayet üzerinden denilebilir ki, din adına hareket eden birinin sebep olacağı fitne ve kaos; bir idarecinin yol açacağı fitneden daha tehlikelidir. Çünkü sözü ve kalemi olan bir kimse, insanları doğru ve yanlış yönlendirebilecek güce sahiptir.⁹⁹ Bu sebeple İslam, söz ve kalem erbabının adaletli olması ile sadece günahlardan uzak durmayı kastetmez. Asıl olarak âlimin, düşünce ve akli muhakemede adaletli; fikir ve sözde emin olmasını kasteder. Çünkü düşüncede meydana gelen bozulma adalette ciddi sapmalara neden olur ki böyle bir durumda zulüm her boyutuyla kendisini gösterir.¹⁰⁰ Ötekileştirici örgütlemelerde kutsanan şahsın sorgulanamaz öğretileri yönetici konumunda olan bireylerin ellerinde adaletsizlik ve zulüm olarak tezahür etmiştir. Fikir ve tasavvurda oluşan zulmün ürünü olan fitne hareketi göstermiştir ki, fikir ile eylem arasında adalete dayalı bir ilişki olmadığı sürece zulmün varlığı kaçınılmazdır. Öyleyse ıslah, öncelikle ulema sınıfında olmalıdır. Dolayısıyla her ne sebeple olursa olsun her söz, hüküm ve eylem,

⁹⁵ İbrahim Gürses, "Dogmatik Zihnin Bazı Özellikleri" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, Bursa 2001, s. 186; Dünya işlerine düşkün olan bireyin taassub ve taklidin etkisiyle karşıt düşüncedekilere kin beslemesi kendisine tevdi edilen görevin ifasında ciddi sorunlara yol açabilmektedir. Ayrıntı için bkz. Ömer Tozal, "İslam Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi (İbn Kayyım Örneği)", *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2015, s. 156.

⁹⁶ Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, nşr. Mektebetü'n-Nehzati'l-Mısıriyye, Kahire 2001, III, 112.

⁹⁷ Câhız, *Kitabu'l-Hayevân*, III, 20.

⁹⁸ Enfal 8/25.

⁹⁹ Muhammed Ammara, *el-İslam beyne't-Tenvir ve't-Tezvir*, nşr. Dâru'ş-Şuruk, Kahire 2002, s. 205.

¹⁰⁰ Ammara, *el-İslam beyne't-Tenvir ve't-Tezvir*, s. 206.

adalet ve hakkaniyet içermelidir. Böylece yönetici konumunda olanların düşünce ve eylemleri çok daha fazla emniyette olacaktır.

Neticei kelim İslam, ilke olarak, hedefe doğu yürümeği Müslüman zihne telkin ederken bunun meşru dairede olmasını ısrarla vurgulamaktadır. Çünkü hedefe ulaşmanın tek amaç olması halinde bu uğurda her yolun meşrulaştırılma tehlikesi vardır. Ancak İslam, arzulanan hedef gerçekleşme de insanın hak ve hukuk düzleminde çaba göstermesini ilke olarak benimsemektedir. Bu tavır aynı zamanda ahlak ve hakkaniyet ölçüsünde hareket etmenin zeminini de oluşturmaktadır. Kısacası her işte yetenek ve yeterlilik temel kriter olmalıdır. Bireylere adalet ahlakı öğretilmeli, emanet ve sorumluluk bilinci aşılanmalıdır. Emanete ihanetin Allah'a ihanet olduğu ısrarla vurgulanmalıdır. Bir göreve veya işe lâyık olan ile olmayana ayıracak ilkeler ve ölçütler tespit edilmelidir. Liyâkat ayırımını yapacak şahıslar her açıdan yetenekli, bilgili ve donanımlı olmalıdır. Meşru olmayan veya üstesinden gelinemeyecek görevleri üstlenmeme konusunda son derece hassas olunmalıdır. Böyle bir tercihin menfaatin kaçırılması değil, liyâkate uymak olduğu unutulmamalıdır. Ehliyet ve liyâkate tabi olmanın en temel hedefi, insana fayda sağlamaktır. Yeterli bilgi ve donanımdan yoksun olarak iltimasla elde edilen görevlerin insana zarardan başka bir şey getirmeyeceği bilinmelidir. Hatta iltimas ile elde edilen bir görevin, bizzat bireye, ehliyet sahibine ve işin kendisine zulüm olduğu zihinlere yerleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ahmed Emin, *Duha'l-İslam*, nşr. Mektebetü'n-Nehzati'l-Mısıryye, Kahire, 2001.
- Ammara, Muhammed, *el-İslam beyne't-Tenvir ve't-Tezvir*, nşr. Daru's-Şuruk, Kahire, 2002.
- Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, çev. Saffet Babür, Ayraç Yayınları, Ankara 1997.
- Aristoteles, *el-Adale Hakkun ve Kânûnun*, (*Defatîru Felsefe-el-Hakku ve'-Adâletü içerisinde*), ter. Aziz Lazrek-Muhammed Hilâlî, nşr. Dâru-Toubkal, (ys.), 2014.
- Bardakoğlu, Ali, "Ehliyet", *DİA*, İstanbul.
- Birsin, Mehmet, *İslam Hukukunda İnsan Hakları Kuramı*, Düşün Yayıncılık, İstanbul, 2012.
- Câhız Ebu Osman Amr b. Bahr, *Tehzîbu'l-Ahlak*, tlk. Ebu Huzeyfe İbrahim b. Muhammed, nşr. Dâru's-Sahabeti- li't-Turâs, Tanta, 1989.
- Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr, *Kitâbu'l-Hayevân*, thk. Abdusselam Muhammed Harun, Mısır, 1965.
- Câhız, Ebu Osman Amr bin Bahr el-Kinânî, *Felsefetu'l-Ciddi ve'l-Hezl*, şrh. ve tkd. Muhammed Ali ez-Zağbi, (ys. ve ts.).
- Cürcânî, Muhammed Şerif, *Mucemu't-Târifat*, thk. Muhammed Sıddik el-Minşâvî, nşr. Dâru'l-Fâdile, Kahire, 2004.
- Cevherî, İsmail b. Hammad, *es-Sıhah*, thk. Ahmed Abdulgafur Attar, nşr. Dâru'l İlmi'l Melayin, Beyrut, 1987.
- Dayf, Şevki, *Mu'cemu'l-Vasît*, nşr. Mektebetü's-Şurûku'd-Düveliyye, Kahire.,2003.
- Elik, Hasan, *İnsan Eksenli Din*, İfav Yayınları, İstanbul, 2011.
- Fahreddin Râzî, Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *Tefsiru'l-Kebir*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1982.
- Farabî, Ebu Nasr Muhammed b. Muhammed, *Füsulu'l-Medeni*, çev. Hanifi Özcan, DEÜ Yayınları, İzmir, 1987.
- Fayel, Eric, *Nakdu-Nazariyyati'l-Hakki't-Tabi*, (*Defatîru Felsefe-el-Hakku ve'-Adâletü içerisinde*), ter. Aziz Lazrek-Muhammed Hilâlî, nşr. Dâru-Toubkal, (ys.), 2014.
- Firûzâbâdî, Ebu Tahir Muhammed b. Yakub, *Kamûsu'l-Muhît*, thk. Mektebetü-Tahkiku't Turâs, nşr. Müessesetü'r Risale Beyrut, 2005.
- Gündoğdu, Hakan, "Eleştirel Düşünme ve Eleştirel Düşünme Öğretimine Dair Bazı Yanılığlar", *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Cilt: 7, Sayı: 1, Manisa, 2009.
- Güngör, Erol, *Ahlak Psikolojisi ve Sosyal Ahlak*, Ötüken Neşriyat, İstanbul., 1997.
- Gürses, İbrahim, "Dogmatik Zihnin Bazı Özellikleri" *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 11, Sayı:1, Bursa, 2001.
- Heysemî, Ebû Bekr, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid*, nşr. Dâru'l-Fikr, Beyrut, h.1412.

- Hoffer, Eric, *The True Believer (Kesin İnançlar)*, çev. Erkil Günur, Plato Film Yayınları, İstanbul, 2007.
- Hökelekli, Hayati, “Bir Değer Adalet”, *Değerler Eğitimi Merkezi Dergisi (DEM)*, Yıl: 2, Sayı: 5, s. 132-137.
- Hadduri, Macid, *İslam’da Adalet Kavramı*, çev. Selahattin Ayaz, Yöneliş yayınları, İstanbul, 1999.
- İbn Haldun, *Devlet*, ter. Osman Arpaçukuru, İlke Yayınları (5. Baskı), İstanbul, 2013.
- İbn Manzur, Muhammed b. Mükerrerem, *Lisânu’l-Arab*, nşr. Dâru’s-Sader, Beyrut, 2010.
- İbn Miskeveyh, Muhammed b. Yakub, *Tehzîbu’l-Ahlak*, thk. İmad el-Hilâlî, Beyrut, 2011.
- İsfahânî, Râğîb, *ez-Zerîa ilâ-Mekârimi’ş-Şerîa (İslam’ın Ahlakî İlkeleri)*, ter. Abdi Keskinsoy, Beşikçi Yayınevi, Trabzon, 2003.
- Kant, Immanuel, *Kanunu’ş-Şuub fi-Haleti’t-Tabia,(Defatîru Felsefe-el-Hakku ve’-Adâletü içerisinde)*, ter. Aziz Lazrek-Muhammed Hilâlî, nşr. Dâru-Toubkal, (ys.), 2014.
- Le Bon, Gustave, *Kitleler Psikolojisi*, ter. Yunus Ender, Hayat Yayınları, İstanbul, 2009.
- Mâtürîdî, Ebu Mansur Muhammed b. Muhammed, *Tevîlatu’l-Kur’an*, thk. Mücdî Basillum, nşr. Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, Beyrut, 2004,
- Maverdî, Ebu’l-Huseyn Ali b. Muhammed b. Muhamed, *Teshîlu’n-Nazar ve Tacîlu’z-Zafer fi-Ahlaki’l-Müluk*, thk. Muhyi Hilal Serhan-Hasen es-Saati, Beyrut, (ts.).
- Nacî et-Türkî, *Felsefetu’l-Ahlak beyne Aristo ve Miskeveyh*, nşr. Dâru-Dicle, Ürdün, 2012.
- Öztürk, Yaşar Nuri, *Allah İle Aldatmak*, Yeni Boyut Yayınları, (46. Baskı), İstanbul, 2008.
- Rabinataj, Sayed Aliakbar – Azadboni, Rmezan Mahdavi, “Religion and Politics: Social Justice as the Quranic Aim”, *International Conference on Social Science and Humanity, IPEDR vol: 5*, 2011.
- Sunar, Cavit, “İbn Miskeveyh ve Yunan’da ve İslam’da Ahlak Görüşleri”, *AÜİFV Yayınları*, Ankara, 1980.
- Tahanevî, Muhammed Ali, *Keşşafu-Istılahı’l-Funun ve’l-Ulum*, thk. Ali Dahruc, tkd. Refik el-Acem, Beyrut, 1996.
- Toscano, Alberto, *Fanaticism on The Uses of an Idea (Fanatizm Bir Fikrin Kullanımı Üzerine)*, çev. Barış Özkul, Metis Yayınları, İstanbul, 2013.
- Tozal, Ömer, “İslam Muhakeme Hukukunda Şahitlik Müessesesi (İbn Kayyim Örneği)”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Cilt: 6, Sayı: 2, 2015, (ss.147-184)
- Yıldırım, Mutlu, “Kamu Yönetiminin Kadim Paradoksu: Nepotizm ve Meritokrasi”, *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 11, Sayı: 2, 2013, s. 353-380.
- Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcu’l-Arûs*, thk. Mustafa Hicazi, nşr. et-Turâsu’l-Arabî, Kuveyt, 1990-1993.

تحليل منهج "هيا نتعلم العربية"

للصف الثامن المتوسط في مدارس الأئمة والخطباء التركية

د. أحمد نتوف

د. صبري تركمان

جامعة إينونو

جامعة إينونو

ملخص

الهدف من هذا البحث تحليل منهج هيا نتعلم العربية المقرر من وزارة التعليم في الصف الثامن المتوسط من مدارس الأئمة والخطباء في تركيا، وبيان طريقة التحليل، والوقوف على خصائص الكتاب المهارة والمعرفية والثقافية والقيمية، وبيان جوانب الكمال والقصور فيه، وتقديم اقتراحات وتوصيات توضح طريقة تطوير المنهج والطريقة المناسبة لتلافي جوانب التقصير فيه.

اعتمد الباحثان على وثيقة تحليل المناهج المعتمدة عالمياً، وصمما استبانة ووزعها على شريحة من المعلمين والمتعلمين في مدارس الأئمة والخطباء في تركيا، وكان تحليل الاستبانة مساعداً على الوصول إلى نتائج البحث وتوصياته

كلمات مفتاحية: اللغة العربية، الأئمة والخطباء، تحليل منهج، تطوير مناهج، المهارات اللغوية.

"هيا نتعلم العربية" (HAYDİ ARAPÇA ÖĞRENELİM) İSİMLİ KİTABIN ANALİZİ

Özet: Bu araştırmanın amacı, Milli Eğitim Bakanlığı tarafından, Türkiye'deki imam hatip ortaokulu sekizinci sınıfında okutulan "هيا نتعلم العربية" (Haydi Arapça Öğrenelim) adlı kitabın analizini yapmak, Analiz yöntemini göstermek ve eserdeki dil becerilerini, psikomotor/devinsel/beceriye dayalı, bilişsel ve kültürel kazanımların özelliklerini tanımlamak, kitaptaki olumlu ve olumsuz hususları tespit etmektir.

Bu çalışmada ders kitabı olarak okutulan eserin olumsuz yönlerini gidermek için takip edilen programı geliştirmek ve daha uygun bir yöntem takip etmek için öneri ve tavsiyeler sunulmuştur.

Araştırmacılar, bu çalışmada uluslararası kabul gören analiz yöntemlerini uyguladılar. Alanla ilgili bir anket tasarladılar ve bunu İmam hatip okullarındaki bir grup öğretmen ve öğrenciyi uyguladılar. Bu anketin analizi, araştırmanın sonuçlarını ve konuyla ilgili tavsiyeleri belirlemede yardımcı olmuştur.

Anahtar kelimeler: Arap dili, İmam Hatip, müfredat analizi, müfredat geliştirme, dil becerileri.

ملخص البحث:

الهدف من هذا البحث تحليل منهج هيا نتعلم العربية المقرر من وزارة التعليم في الصف الثامن المتوسط من مدارس الأئمة والخطباء في تركيا، وبيان طريقة التحليل، والوقوف على خصائص الكتاب المهارة والمعرفية والثقافية والقيمية، وبيان جوانب الكمال والقصور فيه، وتقديم اقتراحات وتوصيات توضح طريقة تطوير المنهج والطريقة المناسبة لتلافي جوانب التقصير فيه.

مخطط البحث

أولاً" أساسيات البحث:

١. المُقَدِّمة
٢. مُشكلة البحث
٣. أهمية البحث
٤. أهداف البحث
٥. الدراسات السابقة
٦. أسئلة البحث
٧. منهج البحث وأدواته

ثانياً وصف الكتاب وتحليله

١. الببليوغرافيا
٢. السيناريو الإخراجي
٣. المحتوى المهاري
٤. المحتوى المعرفي

ثالثاً: نقاط الضعف واقتراح تقييمها

١. نقاط الضعف في المحتوى المهاري
٢. نقاط الضعف في المحتوى المعرفي

رابعاً: الاستبانة وتحليلها

١. استبانة الطلاب
٢. استبانة الأساتذة

خامساً: النتائج

سادساً: التوصيات والمقترحات

سابعاً: المراجع

مقدمة:

يسعى هذا البحث إلى تحليل منهج "هيا نتعلم العربية"¹ لمدارس الأئمة والخطباء المتوسطة. وسيكون التحليل وفق شبكة معيارية² مؤصلة عالمياً، تتناول المحتوى المعرفي والمهاري الذي تتضمنه هذه المناهج.

وسيبيّن البحث على وجهٍ أدقّ: زمنَ تدريس الوحدة وأهدافها وأدواتها التعليمية والمهارات المستهدفة وهيكل الدّرس من حيث: الأسئلة التمهيديّة وأسئلة الفهم العامّ وأسئلة الفهم الدقيق والأسئلة الخاصّة بالمفردات، والأسئلة التي تتناول الصوتيات، والأسئلة القاعدية وأسئلة الإنتاج الشفهي، وأسئلة الإنتاج الكتابي، وطرائق التقويم والقياس، إضافة إلى الأنشطة التي تشجع الطالب على التعلّم المستقل، وتحفز روح البحث المنهجي والعلمي واللغوي الملائم للمنهجيات الحديثة، لا سيّما تلك التي تدفع به للقيام بمشروعات لغوية ومهارية جماعية، وتتفق مع المنهجية التفاعلية المتبعة في المناهج الحديثة في الدول المتقدمة تربوياً وتعليمياً ومنهجياً.

والهدف من ذلك كله الوقوف على إيجابيات هذه المناهج وسلبياتها بغية تطويرها وتحسين مخرجات تعليم اللغة العربية للطلاب استناداً إلى هذه المناهج.

مشكلة البحث:

تعدّ اللغة العربية إحدى الموادّ الأساسية في مدارس الأئمة والخطباء، ويبدأ تدريسها إلزامياً في المرحلة المتوسطة/ ولكن واقع تدريس هذا المقرر يحتاج إلى تحليل وتقويم، ذلك أن الناتج التحصيلي للطلاب الذين يدرسون هذا المقرر ضعيف نسبياً، يظهر ذلك بوضوح من خلال الملاحظة المباشرة عن طريق مقابلة الطلاب المتخرّجين في مدارس الأئمة والخطباء فهم ضعيفون في المحادثة والتعبير واستيعاب المسموع وفي الكتابة عموماً، وهذا يدفع إلى البحث عن عناصر المشكلة وأسبابها.

ويعدّ المنهج المدرسي واحداً من الركائز الأساسية التي تبنى عليها العملية التعليمية، وبالتالي يمكننا طرح السؤال الآتي:

ما سلبيات مناهج تعليم اللغة العربية وإيجابياتها في مدارس الأئمة والخطباء؟

ولتحديد المشكلة أكثر سيعمد البحث إلى تحليل منهج الصّف الثامن بشقّيه: كتاب الطالب، وكتاب التدريبات، ليصبح

السؤال كالاتي:

¹ وزارة التعليم، تركيا، هيا نتعلم العربية، الصف الثامن المتوسط، ٢٠١٦م.

² <http://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr>

ما سلبيات منهج تعليم اللغة العربية (هيا نتعلم العربية) للصف الثامن في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا وإيجابياته؟

ويتفرع عن هذا السؤال أسئلة أخرى هي:

إلى أي مدى يحقق منهج اللغة العربية للصف الثامن في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا الكفايات المعرفية والمهارية للطالب؟

وهل يشمل كتاب اللغة العربية في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا جميع المهارات المطلوب تعلمها لإتقان اللغة العربية في هذه المرحلة؟

وفي أي مستوى يمكن تصنيف منهج اللغة العربية للصف الثامن في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا في ضوء معايير (أكتفل) و(المعيار الأوروبي) و(معايير سلسلة أبعاد)؟

ما الأدوات التعليمية المستخدمة في تنمية المهارات اللغوية للطالب في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة؟ هل هي كافية وملائمة لاحتياجات الطالب؟

ويتولد عن هذه الأسئلة الفرضية التالية:

هل إذا أعيدت مُعَيَّرَة منهج اللغة العربية في الصف الثامن في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا وفق المعايير العالمية المذكورة ستتحسن كفاءة الطالب مهارياً ومعرفياً وقيماً؟

أهمية البحث

تأتي أهمية البحث من كون منهج اللغة العربية المقرّر في مدارس الأئمة والخطباء حديث التأليف، وأنّ إقبال الطلاب في تركيا على تعلّم اللغة العربية رسمياً وشعبياً في ازدياد مطّرد، والمشاهد يلاحظ الضعف الظاهر في المحادثة باللغة العربية وفهم المقروء والمسموع، يضاف إلى ذلك وجود شريحة كبيرة جداً من المُعلّمين من ذوي الجنسية التركية يشتغلون في تعليم اللغة العربية، وهؤلاء يفتقرون إلى التمكن من اللسان العربية نطقاً وطلاقة، كلّ هذه الحثثيات تجعل من تحليل مناهج اللغة العربية المقرّرة في المدارس التركية أمراً بالغ الأهمية، خاصة أنّ الانطباع الأولي عن هذه المناهج أنّها لم تراعى المعايير العالمية في تعليم اللغات الثانية.

إن من أهداف البحث الأساسية تسليط الضوء على السلبيات التي وقعت في الكتاب، وتمكين المسؤولين التربويين من الوصول إلى القرار الصحيح بخصوص تعديل المنهج المقرّر وفق المُعطيات والنتائج التي سيصل إليها البحث.

الدراسات السابقة:

في حدود اطلاع الباحثين على الدراسات التي تناولت مناهج اللغة العربية الخاصة بمدارس الأئمة والخطباء في تركيا، وجدّ الباحثان دراسة للدكتور محمد نور النمر المدرّس في جامعة (آدي يمن) وهي بعنوان: (مشكلة المناهج الدراسية الخاصة

بتعليم اللغة العربية في تركيا - تحليل محتوى كتاب (هيا تتعلم العربية) للصف التاسع في مدارس الأئمة والخطباء) وهي تتألف من ٢١ صفحة، وقد قدمها الباحث في المؤتمر الدولي لتعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها - جامعة كيرالا - الهند.

بعد مقدمات البحث وصف الباحث الكتاب، وتحدث عن محتواه الثقافي، ورأى أنه احتوى على موضوعات دينية واجتماعية واقتصادية ووطنية وعلمية وتربوية وأخلاقية وروحية وسياحية، وكانت حواراته عن المدرسة والأسرة والسوق والبيت والأصدقاء والهوايات والأنشطة الحياتية.

وقد توصل الباحث إلى أن الكتاب لا يقدم وصفًا للثقافة في المجتمعات العربية، وأن التدريبات لم تأت بمحتوى ثقافي جديد، بل جاءت تكرارًا لما في كتاب الطالب.

وأما مادة الكتاب فيرى أنها تنوعت بين الحوار والنص المقالي، وبعض القواعد النحوية الضمنية. ورأى الباحث أن التكرار في الكتاب يسبب الملل عند الطالب، إضافة إلى صعوبة في ضبط الوقت؛ فالدرس لا يمكن أن ينتهي في حصة واحدة، كما أن الألوان غير زاهية ولا جاذبة.

ويقترح الباحث تزويد الكتاب بمواد سمعية كمقاطع الفيديو، خاصة أن البنية التحتية لهذه المواد متوفرة من خلال الحواسيب اللوحية التي استلمها الطلاب في المدارس التركية.

دراسة: بعنوان بعض المناهج والتقنيات في تعليم اللغة العربية - تقييم تربوي - أ. د. سونر كوندوزاوز :

تحدث الباحث عن تعدد المناهج في تعليم اللغة العربية إضافة إلى المنهج التقليدي الذي بُني على القواعد. وأشار إلى أن المنهج المفضل هو الذي يهتم بالفاعلية عند الطلاب، وأن الطلاب يتلقون اللغة مباشرة في المناهج الجديدة بدلًا من القواعد.

ذكر الباحث بعض المداخل والإجراءات الضرورية في تعليم اللغة كالتالي:

١، اختبار تقييم الطلاب لتشكيل الصفوف.

٢، أن يتحقق التوازي في تعليم القواعد والنصوص.

٣، الاهتمام بالقراءة الصامتة.

٤. اختيار النصوص الصحيحة والمثيرة للانتباه.

٥، تمرين الطلاب على الفروق اللغوية في تعلم اللغات.

٦. تقييم الطلاب المستمر.

وذكر الباحث بعض التقنيات والمنهجيات في تعليم اللغة كالتالي:

١، ترسيخ المفردات.

٢، التدريجية في اختيار مجموعة المفردات.

٣، تطبيق القواعد في درس النصوص.

٤. استخدام الألعاب اللغوية.

٥، تعليم البلاغة تطبيقياً.

٦. استخدام بطاقات في الموضوعات التي يظهرُ ضعف الطلاب فيها.

حقل البحث:

يختص هذا البحث بدراسة كتاب (هيا نتعلم العربية) للصف الثامن المقرّر في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في تركيا، وهو صادر عن وزارة التعليم التركية عام ٢٠١٦م وهو من تأليف: مراد دمير وصلاح الدين دميرجي وعرفان عشق وبوكيت ساركايا، وطبعته مطبعة باشاك في أنقرة.

منهج البحث وأدواته

اتبع الباحثان المنهج الوصفي التحليلي، وفي التحليل استندا إلى خبرتهما في تأليف سلسلة أوجد لتعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها، وإلى عملهما في بناء وثيقة تأليفها، إضافةً إلى معايير أكتفل لتعليم اللغة الثانية، والإطار الأوروبي المشترك لتعليم اللغات الثانية^٢، وكانت أداتهما للوصول إلى النتائج الملاحظة والمقارنة واستبانة آراء الطلاب الذين يدرسون هذا الكتاب، والمعلمين الذين يدرّسونه.

ثانياً: وصف الكتاب وتحليله

١. السيناريو الإخراجي

يتبع الكتاب نظام الوحدات، وفي كل وحدة ٣ دروس:

٩	الوحدة ١ : الحَيَاة اليَوْمِيَّة
١٠	الدَّرْسُ الأوَّلُ : مُدَّرْسٌ جَدِيدٌ
١٦	الدَّرْسُ الثَّانِي : العُطْلَةُ الصِّيفِيَّة
٢٣	الدَّرْسُ الثَّالِثُ : أَهْمِيَّةُ اللُّغَةِ
٣١	الوحدة ٢ : المَدْرَسَةُ والتَّعْلِيمُ
٣٢	الدَّرْسُ الأوَّلُ : الدَّرْسُ المَحْبُوب
٣٨	الدَّرْسُ الثَّانِي : اِخْتِيَارُ النَّادِي
٤٤	الدَّرْسُ الثَّالِثُ : زِيَارَةُ المَكْتَبَةِ الوَطَنِيَّة

^٢ الإطار المرجعي الأوروبي للغات، ترجمة علا عادل عبد الجواد وزملائها، المقدمة.

وتبدأ الوحدة بصفحة تتضمن عناوين الدروس مع صور مجمعة في مربعات ومستطيلات غير منتظمة، إضافة إلى نافذة على شكل مستطيل كتب فيه عنوان: تمهيد، وتحته ثلاثة أسئلة، كل سؤال عن محتوى درس من الدروس الثلاثة. واشتقَّ تصميم هذه الصفحة من الخطوط الطولية والعرضية التي تكون على الدفاتر لكن هذه الهوية سرعان ما تختفي، مع طغيان اللون البني الباهت، والأرضية البيضاء، وقليل من الأحمر على شكل خطوط عمودية (كما في الصورة)

الوَحدة ١

الحياة اليوميّة

﴿ الدّرس الأوّل: مُدّرّس جَدِيد

﴿ الدّرس الثّاني: العُطلة الصّيفيّة

﴿ الدّرس الثّالث: أهَمّيّة اللُّغة

تَمهيد

١- أين تَدْرُس؟

٢- ماذا فَعَلت في العُطلة الصّيفيّة؟

٣- أيّ لُغات تَعْرِفُها؟

السيناريو الإخراجي للدرس الأول: "مدرّس جديد"

الوحدة ١

الدّرس الأول: مُدرّس جديد

١- إنشِغ إلى الجوار الآتي واقْرأ ثم اكتب في دفترِكَ

العقّيس: السلام عليكم يا حَلّاب. أنا مُدرّس اللّغة الغرّبية. إنسي إشماعل. والآن وَقت العَمَل. أنت عَرَفْت نَفْسَكَ من فَطْلِكَ. أوتور: وعليكم السلام يا أستاذ. إنسي أوتور. عُنْري أَرْبَع عَشْرَةَ سَنَةً. أنا من سَفْراء. وأريدُ أَنْ أُنْصِحَ سُرُوطًا في السُّنْطَلِ أَنْ سَاءَ اللهُ بَلِيْز: واسمي بَلِيْز. عُنْري أَرْبَع عَشْرَةَ سَنَةً. أنا من موش. وأريدُ أَنْ أُنْصِحَ أَسْتَاذَةً في الجَامِعَةِ. مُراد: فَرَحْنَا بِأَسْتَاذِ. أنا مُراد. عُنْري أَرْبَع عَشْرَةَ سَنَةً. أنا من هَدِيَةِ دَوْرَجَةٍ. وأريدُ أَنْ أُنْصِحَ أَسْتَاذًا في الجَامِعَةِ أَنْ سَاءَ اللهُ

جاء الدرس في ٦ صفحات لون إطار النصف الأعلى من كل صفحة باللون البني ثم نافذة وضع فيه رقم الوحدة، ونافذة لعنوان الدرس، ونافذة للنص المطلوب وهو: استمع وقرأ ثم اكتب في دفترِكَ! ثم الحوار، وقد لونت أسماء الشخصيات بألوان مختلفة، وجاء الحوار في صفحة ونصف، وفي أسفل الصفحة الأولى صورة غير واضحة لطلاب مجتمعين في مدرج وليس في صف مدرسي.

٢- أجِبْ عن الأسئلة الآتية حَسْبَ الجوار

١- بين من يُدَوِّر الجوار؟

٢- ما اسم مُدرّس اللّغة الغرّبية؟

٣- بين أين أوتور؟

٤- ما هَدَفُ طَلْحَةٍ في السُّنْطَلِ؟

وبعد الدرس جاءت الأسئلة ضمن نوافذ خلفيتها بيضاء وصفراء، وبعضها بلون واحد من غير تماوج لوني.

الوَحْدَةُ ١

٣- إكمال الفراغات الآتية مستعيناً بالقائمة

إسمي	أبي
ولدتُ	مَثَرَتْطَة
في	أريدُ
عُشْرِي	

إسمي يوسف. أنا _____ في مدينة طرابلس. خفتُ
عشرة سنة. إسم _____ فراد وهو مُنْزَس. واشتم أُمِّي إشرَاء. هي
مَنْزَسَة. أنا أنْزَس في _____ الأئينة والمُطْبَاء. _____ أن أجب
طَبِئًا _____ المُشْطِئِل إن شاء الله.

ثم رسم، ثم سؤال مرتبط بصور وعلى الطالب اختيار الصورة المناسبة للجملة التي تعبر عنها، ثم تدريب على الطالب أن يتقيد فيه بنموذج محلول وخلفيته زرقاء فقط.

الوَحْدَةُ ١

١- إختَر الصورة المناسبة للجملة الآتية كما في المثال

١- إبتَيْطُكُ مَبْرَأَة

٢- نَبِئْتُ مَلَابِئِي

٣- مَنَئْتُ وَجْهِي

٤- خَرَجْتُ مِن الْبَيْتِ

٥- تَنَاوَلْتُ الطَّطُورَ

٦- دَخَبْتُ إِلَى الْمَنْزَسَة

الوَحْدَةُ ١

٥- أجب الثقلين الآتي كما في المثال

أنا هو

زَخَبْتُ مِنَ الْمَنْزَسَة

زَخَبْتُ مِنَ الْمَنْزَسَة

١- خَلَعْتُ الْمَلَابِئِ الْمَنْزَسَة

٢- نَبِئْتُ الْمَلَابِئِ الْمَنْزَسَة

٣- تَنَاوَلْتُ طَمَامَ الْمَشَاءِ

٤- شَاهَدْتُ الْبَلْبَلِيُونِ

٥- دَخَبْتُ إِلَى الْمَنْزَسَة

٦- جيل بين المجموعتين كما في المثال

١- قُلْ عِيدَ الْأَنْسَى عَائِزْتُ الْقُرَة

٢- خَلَيْتُ حَلَاءَ عِيدِ

٣- تَنَاوَلْتُ الطَّطُورَ

٤- زَزَبْتُ الْأَقْرَابِ

٥- زَخَبْتُ إِلَى الْقُرَة

٦- قُلْ عِيدَ الْأَنْسَى عَائِزْتُ الْقُرَة

٧- خَلَيْتُ حَلَاءَ عِيدِ

٨- تَنَاوَلْتُ الطَّطُورَ

٩- زَزَبْتُ الْأَقْرَابِ

١٠- زَخَبْتُ إِلَى الْقُرَة

١١- قُلْ عِيدَ الْأَنْسَى عَائِزْتُ الْقُرَة

١٢- خَلَيْتُ حَلَاءَ عِيدِ

١٣- تَنَاوَلْتُ الطَّطُورَ

١٤- زَزَبْتُ الْأَقْرَابِ

١٥- زَخَبْتُ إِلَى الْقُرَة

١٦- قُلْ عِيدَ الْأَنْسَى عَائِزْتُ الْقُرَة

١٧- خَلَيْتُ حَلَاءَ عِيدِ

١٨- تَنَاوَلْتُ الطَّطُورَ

١٩- زَزَبْتُ الْأَقْرَابِ

٢٠- زَخَبْتُ إِلَى الْقُرَة

ثم سؤال للوصل بين مجموعتين مع نموذج محلول، وخلفيته زرقاء خفيفة أيضاً. والسؤال الأخير للمفرد والجمع مع صورة مناسبة أمام كل كلمة.

٢. المحتوى المهاري للوحدة الأولى:

- استهدفت الوحدة الأولى (الحياة اليومية) الدرس الأول (مدرس جديد) المهارات الآتية:
- الاستماع؛ وذلك في نص الدرس والسؤال الأخير، وكان المطلوب في هذه المهارة استماع الحوار وقراءته وكتابته.
 - القراءة؛ وذلك في نصّ الدرس، وفي السؤال الأخير من التدريبات، وذلك بطلب صريح، واستخدمت في الأسئلة الأخرى بطلب ضمني.
 - الكتابة؛ وجاءت في السؤال الذي ورد قبل الحوار الرئيسي للدرس، وفي السؤال الأخير أيضًا. ولكن طلبت بعض الأسئلة من الطالب كتابة الإجابة، كالسؤال الثاني والثالث والخامس.
 - القواعد الضمنية، وجاءت في سؤالين هما: الخامس والسابع، فقد طلب في الخامس إسناد الجمل إلى ضمير مغاير، وفي السابع الأطلاق على صيغتي المفرد والجمع.
 - في آخر كل وحدة من الوحدات قائمة بالمُفردات التي استخدمت فيها.

٣. المحتوى المعرفي:

في عموم الكتاب:

ضمّ الكتاب ستّ وحدات هي:

a. الحياة اليومية وفيها الدروس:

i. مدرّس جديد

ii. العطلة الصيفية

iii. أهمية اللغة

b. المدرسة والتعليم، وفيها الدروس:

i. الدّرس المحبوب

ii. اختيار النادي

iii. زيارة المكتبة الوطنية

c. المأكولات والمشروبات، وفيها الدروس:

i. في الفطور

ii. في الغداء

iii. في العشاء

d. الصّحة، وفيها الدروس:

i. أهمية الرياضة

ii. في المستشفى

iii. زيارة المريض

e. المواصلات، وفيها الدروس:

- i. الوصول إلى المدرسة
- ii. السؤال عن الطريق
- iii. أنواع المواصلات
- f. الحياة الاجتماعية، وفيها الدروس:
 - i. العلاقات الإنسانية
 - ii. الأعياد
 - iii. حب الوطن

في الدرس الأول من الوحدة الأولى في الكتاب:

في الحوار الرئيسي للدرس الأول سأل الأستاذ الطلاب أن يُعرّفوا بأنفسهم، فأجابوا أنهم من مدن مختلفة، وأن أربعة منهم يريدون أن يصبحوا مُدرّسين في المستقبل، وواحد فقط يريد أن يصبح شرطياً. والملاحظ أن هناك عناوين للدرس، واحداً ضمن نافذة مستطيلة هو: (الدرس الأول: مدرس جديد)، والثاني بعد نصّ السؤال الذي يسبق الحوار الرئيس، وهو: التعارف بين المدرس والطلاب.

ثالثاً: تحليل الاستبانات الموجهة للمعلمين والطلاب

بنى الباحثان استبانتين خاصّتين بالمناهج الدراسيّة للمرحلة المتوسطة (الصف الثامن)، الأولى موجهة إلى مدرّسي هذا الصفّ، والثانية موجهة إلى عيّنة عشوائية من طلاب الصف نفسه في مدارس الأئمة والخطباء المتوسطة في مدينة ملاطيا.

تتمحورُ أسئلة الاستبانتين، مع اختلاف صيغة كلّ منهما لتناسِب العيّنة الهدف، حول المحاور الآتية:

١. الزمن المخصص لتدريس الوحدة.
٢. المكان الذي تتم فيه العملية التعليمية.
٣. أهداف الوحدة العامة والفرعية والوظيفية.
٤. الأدوات التعليمية المُخصّصة لتنفيذ مراحل الدروس.
٥. الاستراتيجيات التعليمية المتبعة في تنفيذ مراحل الوحدة.
٦. المهارات التي يتم العمل على تنميتها في المنهاج.
٧. المحتوى والمراحل التي يمرّ بها كلّ درس من الدروس:
 - الأسئلة التمهيدية الشفوية
 - أسئلة الفهم الدقيق
 - الأسئلة الخاصّة بالمفردات
 - الأسئلة الخاصّة بالصوتيات
 - الأسئلة النحوية

- أسئلة الإنتاج الشفهي
- أسئلة الإنتاج الكتابي
- عملية التقويم والقياس.

تعتمد أسئلة الاستبانتين على المبادئ المنهجية والتربوية والعلمية التي تتبناها المناهج المعيارية العالمية. كما توافق أسئلة الاستبانتين الشبكة المعيارية، وهي مبنية بهدف تحليل المناهج المدرسية للغة العربية، وذلك بعد العودة إلى العديد من الشبكات التحليلية المنهجية المعتمدة في أكاديميات موجودة على مواقع وزارة التربية والتعليم الفرنسية. وقد اختار الباحثان هذه الشبكة المعيارية، الواردة هنا، نظرًا لأن وزارة التربية في فرنسا تجري تغييرات وإصلاحات كثيرة تناسب متطلبات الفترة الحالية، ومن أهمها دمج التقنيات الحديثة بالتعليم، وتطبيق مفهوم المشروعات التربوية والتعليمية التي تلبي حاجات الطلاب مع اختلاف مستوياتهم ورغباتهم وميولهم الاجتماعية والثقافية والعلمية والفنية والأدبية والبدنية والنفسية⁴.

شبكة تحليل المناهج التعليمية المعيارية

اسم المُكوّن الرئيسي	تفاصيله
الأهداف	أهداف الدرس.
	الأهداف الخاصة بالجانب التواصل.
	درجة وضوح الهدف العام.
	تحديد الأهداف الوظيفية.
	تحديد الأهداف الفرعية.
	ارتباط الأهداف بهوية الطالب الثقافية.
	ربط الأهداف بالتعلم المستقل.
الأدوات التعليمية	أثر الصور في تنمية المهارات.
	ارتباط الصور المختارة بموضوع النصوص.
	الألوان المستخدمة في الصور.
	تحديد درجة جودة الصور.
	البطاقات الإضافية المُستخدمة في شرح الدرس.
	المادة الصوتية المرافقة للدروس.
	المواد السمعية المُستخدمة في الوحدة.
النشاطات المرافقة على الإنترنت.	

⁴ انظر مناهج التعلم اللاصفي - أحمد نتوف - بحث مقدم للمؤتمر الدولي لتعليم السوريين - إسطنبول - ٢٠١٧ م

تحديد النشاطات الفردية.	الاستراتيجيات
تحديد النشاطات الثنائية.	
تحديد النشاطات الجماعية..	
تحديد النشاطات المخصصة للتعلّم المستقل.	
تنمية مهارة الاستماع.	المهارات
تنمية مهارة المحادثة.	
تنمية مهارة القراءة.	
تنمية مهارة التعبير الكتابي.	
تنمية مهارة النحو.	
تنمية مهارة الصّرف.	
تنمية مهارة الإملاء.	
تنمية المهارات الصوتية.	
الأسئلة الشفهية التمهيدية (عصف ذهني).	
ارتباط الأسئلة بالعنوان.	
درجة وضوح الأسئلة الشفهية والتمهيدية.	
مكان أحداث النصّ.	أسئلة الفهم العام
زمن أحداث النصّ.	
شخصيات النصّ الرئيسة.	
موضوع النصّ العام.	
أسئلة عن الكاتب.	أسئلة الفهم الدقيق
الحقبة الزمنية التي كُتِبَ فيها النصّ.	
خصائص النصّ الأدبية.	
أفكار النصّ الفرعية.	
جوانب النصّ الجمالية.	
طريقة طرح المفردات.	أسئلة خاص بالمفردات
شرح كلّ المفردات الصعبة.	
الأسئلة المتعلقة بالمفردات مباشرة.	

معالجة المفردات من خلال بعض الأنشطة الموضوعية ضمن سياق النص.		
دراسة الكلمات من حيث بنائها الصوتي.	أسئلة عن الصوتيات	
تدرّب المتعلّم على قراءة تعبيرية باستخدام نبرة الصّوت المناسبة.		
النشاطات الخاصة بالقافية (في حال كان النصّ شعرياً).		
القواعد الظاهرة/ الضمنية.		
احترام القواعد لسياق النصّ.	أسئلة قواعدية	
وضوح لغة أسئلة القواعد		
وظيفة النماذج القواعدية المحلولة.		
استراتيجيات معالجة القواعد.		
تلخيص القاعدة في بداية الأسئلة النحوية.		
نسبة مشاركة الطالب الشفهية.		أسئلة إنتاج شفهي
قدرة الأسئلة على تحديد الهوية الشفهية للطالب.		
تلخيص أفكار النصّ شفهيًا.		
ربط الأنشطة الشفهية بموضوعات قريبة من موضوع النصّ.		
تحديد نسبة النشاطات الكتابية.	أسئلة إنتاج كتابي	
تفصيل أسئلة التعبير الكتابي وتحديدها.		
تحليل أسئلة التعبير الكتابي الطويلة والعامة.		
ارتباط أسئلة الإنتاج الكتابي بسياق النصّ.		
الأدوات الكتابية المستخدمة في أسئلة التعبير الكتابي.		
تحليل أسئلة الإنتاج الكتابي المطلوب الإبداعية.		
ربط المهارات الشفهية بمشروع متمم لتنميتها.		المشروعات التعليمية
ربط المهارات الكتابية بمشروع متمم لتنميتها.		
ربط المهارات جميعها بمشروع عامّ يتعلّق بفكرة الوحدة الرئيسة أو أفكارها الفرعية.		
مراجعة المعلومات المكتسبة سابقاً من خلال تقويم مبدئي موجود في بداية الدرس.		
تقييم الأداء الشفهي للطالب.		

التقويم والقياس	تقييم الأداء الكتابي للطلاب.
	التقويم والقياس ومراجعة كّل المهارات الأساسية في الدرس.
	تحليل النشاطات التقييمية-الذاتية.

يعرض الباحثان في بداية الأمر نتائج تحليل الاستبانة الأولى^٥ الخاصة بطلاب الصف الثامن والذين بلغ عددهم (١٠٣) طلاب. تمّ اختيار عينة البحث عشوائياً بهدف استقصاء حقيقة الواقع التعليمي، واحتراماً لمبادئ منهجية إجراء الاستبانة العلمية تمت المحافظة على سرّية الأسماء حتى يبدي الطلاب آراءهم بموضوعية وحيادية.

يودّ الباحثان التنويه، قبل البدء بتحليل الاستبانتين، إلى أن هناك عددًا من الطلاب والمدرسين الذين لم يجيبوا عن بعض الأسئلة، وأنهما أخذًا ذلك بعين النظر عند القيام بتحديد النسبة المئوية للإجابات وتحليلها. تصل هذه النسبة في أقصى درجاتها إلى ٥% فقط في إجابات الطلاب، و١٧% في إجابات المدرسين البالغ عددهم ١٦ مدرسًا، ممّا لا يؤثّر نوعًا في صدق النتائج وموضوعيتها.

يظهر من مقارنة بسيطة بين النسبة المئوية للإجابات السالبة (لا) والإجابات الموجبة (نعم) أن الخطوط العريضة للمنهجية العامة المستخدمة في كتاب الصف الثامن تميل بقوة باتجاه المنهجية التقليدية، وتهمل نوعًا ما الجانبين التواصلية والتفاعلية في العملية التعليمية.

ترجم إجابات الطلاب هذه الخطوط العريضة للمنهجية التقليدية حيث يلعب المدرّس دور "سيد الموقف" و"ملك العملية التعليمية" فهو من يقوم بقراءة الدروس أولاً: ٨٥% من الطلاب يؤكدون ذلك، ولا يساعد الطلاب في التدرب على الإملاء: ٨١%، عبارة أخرى على كل طالب أن يتدرّب على الإملاء بالطريقة التي يراها مناسبة، وفي مثل هذا السياق يتمّ التدرب عن طريق الحفظ الآلي للكلمات إملائيًا دون فهم قاعدة كتابتها. وتجد نسبة ٩١% من الطلاب نفسها مجبرة على كتابة موضوعات التعبير الكتابي في المنزل دون مساعدة المدرس، علمًا بأن المنهجيات الحديثة تؤكد ضرورة القيام بذلك بوجود المدرس، وبصيغة مهمات ثنائية أو جماعية تقوم بها مجموعات صغيرة من الطلاب بإشراف المعلم. إلى جانب كلّ ذلك، يقوم المدرس بنسبة ٩٢% بشرح المفردات الصعبة، أي إنه لا توجد نشاطات تساعد الطالب على إيجاد معنى الكلمات وحده أو بمساعدة رفاقه، باستخدام المعجم المدرسي أو المعاجم الإلكترونية أو حتى بالبحث عن معاني هذه الكلمات عن طريق الإنترنت.

كما ويظهر من جهة أخرى أن الشقّ الكتابي من تنمية المهارات يطغى بقوة على العملية التعليمية/التعليمية، فالطلاب يقومون بالإجابة عن الأسئلة الكتابية بنسبة ٧١% علمًا بأنه ليس من الضرورة بمكان أن تخصص الـ ٢٩% الباقية للمهارات الشفوية، والاختبارات الكتابية تبلغ نسبتها ٧٠% من نسبة الاختبارات عامة.

يتبين للباحثين أيضًا من خلال الإجابات الخاصة بالشقّ الشفهي أنه شبه غائب عن العملية التعليمية؛ فالطلاب لا يتناقشون بنسبة ٦٦% مع المدرس حول الصور الموجودة في الدروس، ولا يستمعون إلى نصوص مسجلة في الصف بنسبة ٩٥%، ولا يشاركون شفهيًا في الصف بنسبة ٨٦%، ولا يشاهدون إطلاقًا أفلامًا تعليمية في قاعة الصف (١٠٠%).

^٥ الملحق الأول: نتائج الاستبانة الخاصة بالطلاب

أما عن دمج التقنيات الحديثة بالتعليم، فلا يوجد له أثر في إجابات الطلاب، فنسبة ٩٧% من الطلاب لا يقومون بأي نشاط على الإنترنت للقيام بالنشاطات التعلمية المطلوبة، كما أن الواجبات المدرسية يتم تنفيذها في البيت، وتعتمد على محتوى الكتاب الذي كما قلنا سابقاً في توصيفنا له، لا ينمي لدى الطالب مهارات البحث العلمي، ويكتفي باتباع خطوات الكتاب حرفياً دون السعي لتوسيع آفاق الطالب البحثية والمعرفية.

في المرحلة الثانية، يقوم الباحثان بتحليل إجابات المدرسين في الاستبانة المخصصة لهم^٦ والذين بلغ عددهم ١٦ مدرساً، وهم يدرسون اللغة العربية للصفوف الخامس والسادس والسابع والثامن.

يتبع الباحثان الخطوات المُعلنة في المقدمة لتحليل إجابات المدرسين، التي في بعض جوانبها ومن الوهلة الأولى تُظهر بعض التناقض مع إجابات الطلاب الواردة في المقطع السابق. لهذا السبب سنقوم بعرض نتائج استبانة المدرسين ونقارنها بنتائج الاستبانة المخصصة للطلاب.

١. الزمن المخصص لتدريس الوحدة.

تدلّ الإجابات على أنه بنسبة ٦٢% يعرف المدرسون الوقت المخصص للدروس، وكذلك بالنسبة لعدد الحصص المخصصة لها، أما بالنسبة للواجبات المدرسية، يصرح المدرسون أن نسبتها تبلغ ٥٦%، بينما يقول الطلاب أنها تصل إلى ٨٠%!

٢. المكان الذي تتم فيه العملية التعليمية.

٧٥% من المدرسين يقولون بأن الدروس تتم في القاعة المعتادة، وطالما أن الطلاب أجابوا بعدم قيام أي نوع من أنواع النشاطات في قاعات الإنترنت أو المكتبة المدرسية، فهذا يعني أن تغيير المكان لا يتم لأهداف تربوية تعليمية، وإنما لأسباب متعلقة بأسباب إدارية تنظيمية خاصة بالقاعات.

٣. أهداف الوحدة العامة والفرعية والوظيفية.

بحسب إجابات المدرسين، فالأهداف المختلفة بأنواعها موجودة في بداية الدروس بنسب مختلفة؛ أقلها ١٢,٥% بالنسبة للأهداف الوظيفية وأكثرها ٧٥% للأهداف العامة. ومن هنا نلاحظ أن هناك بعض الغموض في إجابات المدرسين وبعض اللبس لأنه، ووفقاً لتحليلنا للمناهج سابقاً فالأهداف الوظيفية غير موجودة على الإطلاق، والأهداف الفرعية غير موجودة بوضوح لأنّ الأسئلة الموجودة في بداية الدروس ليست إلا ترجمة لعناوين الدروس الثلاثة الموجودة في بداية كلّ وحدة.

كما لا يمكن للمنهجية أن تولي نسبة ٥٠% من الاهتمام بالجانب التواصلية، وأن تولي مهارة فهم المقروء نسبة قدرها ٨٧%، وإلى جانب كلّ ذلك فهوية الطالب وجوانبها المتعددة مهملة نسبياً، ولا ترتبط ارتباطاً وثيقاً بالأهداف المُحددة في بداية كلّ وحدة.

^٦ الملحق الثاني: نتائج الاستبانة الخاصة بالمدرسين

ويبقى السؤال الواجب طرحه: كيف يمكن للمدرسين تحفيز الطلاب على القيام بأنشطة التعلم المستقل بنسبة ٧٥%، بينما لا يقومون باستخدام التقنيات الحديثة في التعليم، ولا يأخذون الطلاب إلى قاعات الإنترنت أو إلى مكتبة المدرسة؟ وكيف لهم أن يشجعوا على التعليم المستقل إذا ما كان كتابُ التدريبات يتبع نفس المراحل المنهجية المتبعة في كتاب الطالب؟

٤. الأدوات التعليمية المخصصة لتنفيذ مراحل الدروس.

تقتصر الأدوات التعليمية المساعدة والموجودة في كتاب الطالب بحسب آراء المدرسين على وجود بعض الصور (٦٢%) التي تناسب نوعاً ما موضوع النص (٦٢%)، ولكن نسبة ٦٢% من المدرسين تجد بأن هذه الصور ليست من النوعية الجيدة مع أنها تحاول احترام عمر الطالب، ولكنها لا تسعى للرقى بذوقه الفني.

وهنا، وبالمقارنة مع إجابات الطلاب، نجد تناقضاً لا يُستهان به من حيث وجود نسبة مواد صوتية ومواد سمعية ونشاطات على الإنترنت بنسبة ٥٦% بحيث يقرّ الطلاب بأغليتهم ٩٣% بأنها غير موجودة على الإطلاق؟!

٥. الاستراتيجيات التعليمية المتبعة في تنفيذ مراحل الوحدة.

يقوم المدرسون بتطبيق بعض استراتيجيات المنهجيات الحديثة من حيث تقسيم الطلاب إلى ثنائيات (٥٦%) أو إلى مجموعات (٧٥%)، وأن الطلاب يقومون بنشاطات إضافية متعلقة بالدرس بنسبة كبيرة جداً تبلغ ٨٧%، ولكن المستغرب في الأمر أنها مخصصة للنشاطات الكتابية، بينما تتبع المنهجيات الحديثة هذه التقسيمات الاستراتيجية والهندسية التربوية بغرض تنمية المهارات التواصلية والتفاعلية الشفهية.^٧

٦. المهارات التي يتم العمل على تنميتها في المنهاج.

يظهر جلياً من إجابات المدرسين أنهم يُعنون بتنمية كل المهارات الكتابية والشفهية والنحوية والصرفية والإملائية بنسب تتراوح بين الـ ٤٣% إلى الـ ٦٨%، وهذا لا يتطابق مع إجابات الطلاب بحيث تحدّثوا عن غياب الاهتمام بالشق الشفهي والذي لم يتجاوز في أحسن الأحوال نسبة الـ ٢٨%، علماً بأن المنهجيات الحديثة تُشجع على تنمية المهارات الشفهية والتواصلية والتفاعلية بنسبة لا تقل عن الـ ٥٠% بالتوازي مع تنمية المهارات الكتابية. ومن المستغرب بمكان أن تصل نسبة تنمية مهارة الاستماع إلى الـ ٦٢% (بدون وجود مقاطع صوتية أو أفلام)، علماً بأن هناك بعض النشاطات المتعلقة بالتعبيرات والمفردات والتي تطلب وجود مقاطع صوتية، بحيث تتم تنمية مهارة المحادثة بنسبة ٢٥% علماً بأن تنمية مهارتين تتم بالتالي وعن طريق التكامل بينهما وفق المعايير العالمية!؟

٧. المحتوى والمراحل التي يمرّ بها كل درس من الدروس:

يحلّل الباحثان هنا الجوانب الخاصة بالمحتوى بهدف إحصاء المراحل المتبعة في تنمية المهارات المختلفة في دروس الوحدة، دراسة مبدأ التطور المعتمد في كتاب الصف الثامن من بدايته إلى نهايته.

^٧ الناقدة، محمود كامل، المدخل في التدريس والمنظور العلمي لتعليم وتعلم اللغة العربية، المؤتمر العالمي لتعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، جامعة الملك سعود، السعودية، ٢٠٠٩م، ص: ٢٧٩

الزبيدي، نسرین، وزميلها، أثر برنامج تعليمي قائم على المنحى التواصلية في تحسين مهارات الاستماع

الناقد لدى طلبة الصف التاسع الأساسي: ٤٣٥.

○ الأسئلة التمهيدية الشفهية

يصرح المدرسون بأن الأسئلة التمهيدية الشفهية موجودة وسهلة الصياغة، وفي متناول الطالب، وتساعد في عمليات العصف الذهني بنسبة ٥٦% بينما يُظهر الكتاب أن الأسئلة تتعلق فقط بعناوين الدروس الثلاثة لكل وحدة من الوحدات، ولا توجد أي أسئلة قبلية تُحضّر الطالب أو تُخفّزُه على تعرّف عنوان الدرس ومحتواه.

○ أسئلة الفهم الدقيق

تظهر إجابات المدرسين أن أسئلة الفهم الدقيق تقتصر على جانبين اثنين ألا وهما مكان النص وشخصياته بنسبة واحدة: ٧٥%، أما بالنسبة لبقية أنواع الأسئلة الدقيقة فغائبة، وهي في أفضل حالات وجودها تصل إلى نسبة ٣٠% ومنها الأسئلة المتعلقة بالكاتب وموضوع النص العام والحقبة الزمنية التي كتب فيها النص والخصائص الأدبية للنص.

○ الأسئلة الخاصة بالمفردات

يظهر جلياً أن معالجة المفردات تتم بطريقة تقليدية جداً بحيث يقوم المُدرّس بشرح المفردات الصعبة وبطريقة مباشرة بنسبة ٦٨%، كما أنّ المفردات المتداولة في مُجمل النصوص لا تتبع الموضوعات المعاصرة الحديثة ٨١% من هذه المفردات "صعبة" و"ليست حديثة".

○ الأسئلة الخاصة بالصوتيات

يتبين من إجابات المدرسين أن الكتاب يولي اهتماماً لتنمية البناء الصوتي للكلمات /٢٥% وأن هناك نشاطات خاصة بدراسة القافية بنسبة ٥٠%، بينما يظهر تحليل الكتاب عدم وجود أي قصيدة أو بيت شعري في محتوى كل الكتاب!؟

○ الأسئلة النحوية

الإجابات عن الأسئلة المتعلقة بالقواعد إيجابية عموماً، ولكنها تناقض حقيقة النشاطات القاعدية الموجودة في الكتاب واستراتيجيات معالجتها؛ فالمدرسون يقولون بوجود نشاطات قاعدية ضمنية بنسبة ٦٢% بينما يُظهر الكتاب عدم وجودها على الإطلاق؛ فالنشاطات القاعدية صريحة ومباشرة، ويقولون إنها تشجّع على الاستنتاج بنسبة ٥٠% ولا توجد أية إشارة لذلك أو ترجمة له في النشاطات المقترحة، وكذلك الأمر بالنسبة للتحضير للنشاطات القاعدية فهو غير موجود في الكتاب ولكنّ المدرسين يقولون إنّ هذا التحضير يتم بنسبة ٧٥%!؟

○ أسئلة الإنتاج الشفهي

يجد المدرسون أن النشاطات المقترحة تأخذ بعين النظر المهارات الشفهية وتنمّيها بنسبة لا تقل عن ٥٠% وأنّ الطلاب يشاركون ويتواصلون شفهيّاً بعضهم مع بعض، أما إجابات الطلاب فتناقض ذلك تماماً؛ لأنهم يرون أنهم يشاركون شفهيّاً بنسبة لا تزيد عن ٢٨%!؟

○ أسئلة الإنتاج الكتابي

تطغى النشاطات الشفهية على العملية التعليمية، كما سبق لنا أن أوضحنا في تنمية المهارات. فالمدرسون يُجمعون على أنّ نسبتها تتجاوز الـ ٧٠% إلا أنّها تعاني من قلة التفصيل والدقة بنسبة ٦٦%، ومن الواضح أنّ هناك فهماً خاطئاً يسود بينهم حول مفهوم التعبير الإبداعي؛ فهم يجدون أنهم يقومون به بنسبة ٦٢% بينما أن حقيقة الأمر تظهر غيابه نهائيّاً عن الساحة.

○ عملية التقويم والقياس.

الإجابات الخاصة بعملية التقويم والقياس حيادية تمامًا؛ فالمدرسون يجدون أنّ كلّ أنواع التقويم المرحلي والنهائي موجودة وأنّ هناك نشاطات تقويمية-قياسية في بداية كلّ درس من الدروس وأنها تتناول الجانب الشفهي بنسب تتراوح بين ٤٠% و ٥٠% بينما واقع الحال يُظهر أنّ التقويم كتابي بغالبيته وأنّ الأسئلة سهلةً بنسبة ٨٦% بالنسبة للطلاب والمدرسون يؤكّدون ذلك.

الملحق الأول: نتائج الاستبانة الخاصة بالطلاب

لا	نعم	السؤال
86	9	هل تكتب الهدف من الدرس على دفترك في بداية الحصة؟
68	35	هل تتناقش مع المدرس حول الصورة الموجودة قبل النص؟
58	45	هل ترى أن الصور الموجودة في الكتاب جيدة؟
98	5	هل تستمع إلى نصوص مسجلة في الصف؟
103	0	هل تشاهد أفلامًا تتعلق بالدروس في قاعة الصف؟
100	3	هل تذهب إلى مكتبة المدرسة للعمل على الكمبيوتر؟
57	46	هل تستخدم الأنترنت في الصف للإجابة عن بعض الأسئلة؟
88	15	هل تشارك شفهيًا في المناقشة مع زملائك ومع المدرس؟
70	33	هل لديكم مذكرات شفوية؟
8	95	هل يقرأ المدرس النصّ أولاً (قبل أن يقرأه الطلاب)؟
32	71	هل تجيبون عن كلّ الأسئلة المكتوبة في الكتاب؟
7	95	هل يشرح المدرس الكلمات الصعبة في النصّ؟
81	22	هل لديك دروس إملاء؟
66	37	هل يساعد المدرس في التدريب على الإملاء؟
56	47	هل القواعد صعبة؟
97	6	هل تكتب موضوع التعبير في الصفّ؟
24	79	هل لديك وظائف بيتية/منزلية؟
17	86	هل أسئلة الامتحانات سهلة؟

الملحق الثاني: نتائج الاستبانة الخاصة بالمعلمين

لا	نعم	السؤال	
٦	١٠	هل عدد الساعات محدد؟	•
٧	٩	هل عدد الحصص محدد؟	•
٥	٩	هل هناك واجب منزلي إضافي؟	•
٤	١٢	هل سيتم الدرس في القاعة المعتادة؟	•
٤	١٢	هل أهداف الدرس موجودة في بدايته؟	•
٨	٨	هل تأخذ بعين النظر الجانب التواصلية؟	•
٦	١٠	هل الهدف العام واضح؟	•
١٤	٢	هل ورد ذكر الأهداف الوظيفية؟	•
٨	٨	هل ذُكرت الأهداف الفرعية؟	•
٢	١٤	هل تولي أهمية لمهارة فهم المكتوب (القراءة)؟	•
٩	٥	هل تأخذ هوية الطالب الثقافية بعين النظر؟	•
٤	١٢	هل تولي الأهمية للتعلم المستقل؟	•
٥	١١	هل هناك صور مساعدة في تنمية المهارات؟	•
٥	١٠	هل اختيار الصور مناسب لموضوع النص؟	•
٥	١٠	هل ألوان الصور مناسبة لعمر الطلاب؟	•
١٠	٥	هل أنت راضٍ عن جودة الصور؟	•
١٥	١	هل هناك بطاقات إضافية تساعد في شرح الدرس؟	•
٩	٦	هل تستخدم مادة صوتية لتنمية المهارات الشفهية؟	•
٩	٦	هل تستخدم مواد سمعية لتنمية المهارات التواصلية؟	•
٨	٧	هل تمّ الربط بين بعض النشاطات والعمل على الأنترنت؟	•
٧	٩	هل يقوم الطلاب بنشاطات ثنائية في أثناء الدرس؟	•
١١	٥	هل تقسم الطلاب إلى مجموعات في مرحلة الإنتاج الشفهي؟	•
٤	١٢	هل يعمل الطلاب معًا للإجابة عن بعض الأسئلة المكتوبة؟	•
١	١٤	هل يقوم الطلاب ببعض النشاطات الإضافية المتعلقة بالدرس لوحدهم؟	•
٥	١٠	هل تتم تنمية مهارة الاستماع؟	•
١١	٤	هل تتم تنمية مهارة المحادثة؟	•
٣	١٢	هل تتم تنمية مهارة القراءة؟	•
٩	٦	هل تتم تنمية مهارة تعبير الكتابي؟	•
٥	١١	هل تتم تنمية مهارة النحو؟	•

٧	٩		• هل تتم تنمية مهارة الصرف؟
٨	٧		• هل تتم تنمية مهارة الإملاء؟
٧	٧		• هل تتم تنمية المهارات الصوتية؟
المحتوى			
٧	٩		• هل هناك أسئلة شفوية تمهيدية (عصف ذهني) قبل بداية الدرس؟
٦	١٠		• هل هذه الأسئلة مرتبطة بالعنوان؟
٧	٨		• هل صياغتها سهلة وباستطاعة الطلاب فهمها بيسر؟
٩	٦		• هل سأل المؤلف عن مكان أحداث النص؟
١	١٢		• هل هناك سؤال عن زمن أحداث النص؟
٢	١٢		• هل يوجد سؤال عن شخصيات النص الرئيسية؟
١٣	١		• هل يوجد سؤال عن موضوع النص العام؟
١٢	٢		• هل هناك أسئلة عن الكاتب؟
١٢	٢		• هل هناك سؤال عن الحقبة الزمنية التي كُتِب فيها النص؟
٩	٤		• هل أولى المؤلف الأهمية لخصائص النص الأدبية؟
٩	٤		• هل تناولت الأسئلة المطروحة كل أفكار النص الفرعية؟
١٢	٢		• هل أظهرت الأسئلة جوانب النص الجمالية؟
١٣	١		• هل طريقة طرح المفردات حديثة؟
٣	١١		• هل تم شرح كل المفردات الصعبة؟
٤	٩		• هل الأسئلة المتعلقة بالمفردات مباشرة؟
١٣	١		• هل تمت معالجة المفردات من خلال بعض الأنشطة الموضوعية ضمن سياق النص؟
٨	٤		• هل تناولت الأسئلة بعض الكلمات من حيث بنائها الصوتي؟
١١	٣		• هل طُلب إلى المتعلم التدرّب على قراءة تعبيرية باستخدام نبرة الصوت المناسبة؟
٧	٧		• هل هناك نشاطات خاصة بالقافية (في حال كان النص شعرياً)؟
٤	١٠		• هل أسئلة القواعد ضمنية؟
٣	١١		• هل تحترم أسئلة القواعد سياق النص؟
٢	١٢		• هل لغة أسئلة القواعد واضحة ومفهومة؟
٦	٨		• هل هناك نماذج قواعدية محلولة؟
٥	٨		• هل استراتيجيات معالجة القواعد تشجع على الاستنتاج؟
٦	٨		• هل يتم تلخيص القاعدة في بداية الأسئلة النحوية؟
٨	٥		• هل تتيح الأسئلة فرصة المشاركة الشفهية للطالب؟

٦	٦	• هل هناك أسئلة تظهر الهوية الشفهية للطالب؟
٧	٧	• هل هناك سؤال خاص بتلخيص أفكار النص شفهيًا؟
٢	١٢	• هل تتجاوز النشاطات الكتابية نسبة ٧٠% من مجمل الأسئلة؟
٨	٦	• هل أسئلة التعبير الكتابي مفضّلة؟
٨	٧	• هل هناك أسئلة إنتاج كتابي طويلة وعامة؟
٢	١٢	• هل ترتبط أسئلة الإنتاج الكتابي بسياق النص؟
٥	٩	• هل الأدوات الكتابية المستخدمة في الأسئلة تساعد في تحرير موضوع التعبير الكتابي؟
٣	١٠	• هل الإنتاج الكتابي المطلوب إبداعي؟
٥	٨	• هل هناك تقويم مبدئي في بداية الدرس؟
٦	٨	• هل تهدف بعض النشاطات التقييمية للتذكير بالمكتسبات اللغوية والمهارية السابقة؟
٦	٨	• هل هناك تقييم للأداء الشفهي للطالب؟
٦	٨	• هل هناك تقييم للأداء الكتابي للطالب؟
٦	٧	• هل التقويم والقياس يهدف إلى مراجعة كل المهارات الأساسية في الدرس؟
٤	٩	• هل هناك نشاطات تقويمية-ذاتية يقيم فيها الطالب أداءه وتطوره في كتاب النشاطات/التدريبات؟

رابعًا: النتائج

بعد هذا العرض لكتاب (هيا نتعلم العربية) والاستبانات التي أعدت لتوضيح آراء الطلاب والمعلمين فيه، وتحليلها، وتحليل محتوى الكتاب وفق المعايير العالمية (أكتفل) المجلس الأمريكي لتعليم اللغات الثانية، والإطار الأوروبي المشترك لتعليم اللغة الثانية، وأيضًا بالنظر إلى سلسلة أوجد لتعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها والخبرة التي اضطلع بها الباحثان من عملهما في تأليفها وتدريبهما لها ومشاركتها في بناء وثيقة تأليفها توصل الباحثان إلى النتائج الآتية:

١. السيناريو الإخراجي للكتاب لم يبين بطريقة عصرية، فألوان الكتاب باهتة، وتوزيع الصور في الصفحة الواحدة يظهر تشوُّهاً بصرياً، وكل ذلك أدى بطبيعة الحال إلى ضعف الهوية البصرية للكتاب.

وباستثناء وضع لون يميز الوحدة عما بعدها وما قبلها، لا تتضح الفلسفة اللونية في الكتاب؛ فمرة تلون الاسئلة بالأزرق ومرة بالأخضر، ومرة يكون اللون واحداً، ومرة يكون متماوجاً.

٢. المحتوى المهاري في الكتاب يفتقد إلى معايير من جهات متعددة هي:

a. نظام تقديم المهارات في الكتاب غير معياري، فالاستماع وفق المعايير الدولية (أكتفل، والإطار الأوروبي)

يجب أن يبنى وفق ما يأتي:

- i. التهيئة
 - ii. الاستماع أول مرة والإجابة عن أسئلة الفهم العام
 - iii. الاستماع مرة ثانية والإجابة عن أسئلة الفهم الدقيق
 - iv. الاستماع مرة ثالثة والإجابة عن أسئلة تتعلق بالمفردات
 - v. أسئلة المحاكاة
 - vi. أسئلة التحليل
 - vii. أسئلة الإنتاج الشفوي (في المراحل الأولى) أو الكتابي (في المراحل المتقدمة)
 - viii. أسئلة كتاب التدريبات التي تبدأ بالمحاكاة ثم التحليل ثم الإنتاج
- b. تغيب عن الكتاب الإستراتيجيات المناسبة لتعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها، التي تنطلق من التلقي الشفهي إلى الإنتاج الكتابي.
 - c. يفتقر الكتاب إلى خط يظهر تنامي المنهج من جهة المتون المختارة ومن جهة التدريبات؛ فمن جهة المتون وعدد كلماتها (نص الدرس الأول في الوحدة الأولى: ١٣٠ كلمة، في حين كلمات الدرس الثاني في الوحدة الثانية: ٢٤ كلمة فقط، معظمها تعبيرات شائعة ومعروفة، وكذلك الدرس الأول من الوحدة الخامسة: ٣٧ كلمة)
 - d. ومن جهة المهارات لا تحظى المهارات الشفوية بتدريبات كافية، وتدريس ما هو موجود منها صيغ بطريقة تقليدية،(استمع ثم اقرأ ثم اكتب في دفترك)
 - e. تغطي التدريبات الكتابية على التدريبات الشفوية
 - f. يفتقر الكتاب إلى مشروعات لغوية مرحلية تستثمر ما أنجزه الطلاب في مدة زمنية معينة من خلال مشروع لغوي تعاوني يطرح موضوعات حيوية تهتم الطلاب وتنبع من بيئتهم.
 - g. نظام ترتيب المفردات في آخر الوحدة ينتمي إلى المنهجية التقليدية في التأليف، وكذلك القاموس في نهاية الكتاب، فالقاموس يضر أكثر من أن ينفع لأنه سيجعل من عمل عقل الطالب آلياً، يبحث عن ترجمة الكلمة ويستبدل بها الكلمة العربية، فيكون المحصول التعليمي ضعيفاً.
٣. المحتوى المعرفي للكتاب فيه خلل من جهة ضعف في توزيع موضوعات الوحدات وانتماء بعض عناوين الدروس إلى وحداتها، فمثلاً كان من المفترض أن يكون درس حب الوطن ضمن وحدة تتحدث عن المشاعر والوجدانات، ولكنه في الكتاب وضع ضمن الحياة الاجتماعية، وكذلك في الوحدة الأولى كان عنوانها الحياة اليومية، في حين أدرج ضمنها درس بعنوان: أهمية اللغة.
 ٤. تفتقر بعض العناوين إلى عنصر التشويق كعناوين دروس وحدة المشروبات التي هي (في الفطور، في الغداء، في العشاء)
 ٥. هناك معلومات في الدروس تستهين بذكاء الطالب؛ ففي الدرس الثاني يبدأ بجملة على لسان المدرس: هذا هو الدرس الأول.

٦. من الواضح جدًا الركافة في تأليف بعض المتون في الكتاب (درس حب الوطن ص ١٢١)، وبعض المعاني فيها عبثية لا تستقيم صياغتها مع لسان العرب (الفقرتان الأولى والثانية من الدرس نفسه: حب الوطن ١٢١)
٧. ضعف في صياغة الشعر في النشيد الوحيد في الكتاب (أيها العلم التركي ١٢٥) فالنشيد غير موزون، ومن شأن الوزن أن يضيف قيمة جمالية للغة التي يتعلمها الطالب التركي.

خامسًا: التوصيات والمقترحات

يقترح الباحثان، على المدى القصير، إعادة النظر في الكتاب، وبناء وثيقة خاصة بوزارة التعليم التركية تبنى على أساسها الكتب وفق المنهجيات الحديثة، لأن الإقبال المتزايد على تعلم اللغة العربية يوجب هذا لتخرج المناهج مناسبة لطموح الطلاب والأساتذة في تركيا.

أما على المدى المتوسط والبعيد، فمن المفترض تشكيل فريق من الباحثين المتخصصين في تعليم اللغة العربية للناطقين بغيرها وذوي الخبرة في تأليف المناهج المدرسية، وإجراء عملية مسح شاملة لمناهج اللغة العربية الموجودة بهدف تحليلها وفق شبكة المعايير العالمية بهدف اعتمادها إذا كانت جيدة أو استبدالها بمناهج حديثة معيارية تتبع التطورات المنهجية والتربوية العالمية والتي تسعى لأخذ كافة جوانب هوية الطالب اللغوية والاجتماعية والمهارية والثقافية ودمجها بالتقنيات الحديثة التي تقدم مزيدًا من اليسر في التعامل والثراء العلمي واللغوي وتحفز فكر الطالب البحثي والإبداعي.

سادسًا: المراجع

١. الزبيدي، نسرین ، وزملاها، أثر برنامج تعليمي قائم على المنحى التواصل في تحسين مهارات الاستماع الناقد لدى طلبة الصف التاسع الأساسي، المجلة الأردنية في العلوم التربوية، مجلد 9، عدد 43-447
٢. الناقة، محمود كامل، المدخل في التدريس والمنظور العلمي لتعليم وتعلم اللغة العربية، المؤتمر العالمي لتعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، جامعة الملك سعود، السعودية، ٢٠٠٩م
٣. شرابي، محمود؛ دليل متعلمي العربية الناطقين بغيرها، ط١، مركز الملك عبد الله، ٢٠١٥م
٤. مجلس التعاون الثقافي الأوروبي، الإطار المرجعي الأوروبي للغات، ترجمة علا عادل عبد الجواد وزملائها، دار إلياس، القاهرة، ٢٠٠٨م.
٥. هداية هداية، تحليل الحاجات اللغوية في مواقف الاتصال اللغوي لدى دارسي اللغة العربية الناطقين بغيرها، المؤتمر العالمي لتعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، المؤتمر العالمي لتعليم اللغة العربية لغير الناطقين بها، معهد اللغة العربية، جامعة الملك سعود، ٢٠٠٩م. (نسخة مصورة من البحث مرسله بالبريد الإلكتروني).
٦. وزارة التعليم، تركيا، هيا نتعلم العربية، الصف الثامن المتوسط، ٢٠١٦م
٧. طعيمة، رشدي: تحليل المحتوى في العلوم الإنسانية، مفهومه، أسسه، استخداماته، دار الفكر العربي، القاهرة، ٢٠٠٤م
٨. النمر، محمد نور، مشاهدات من معاناة الأتراك للغة العربية ٢/http://www.turkpress.co/node/015
٩. http://www.enseignementsup-recherch.gouv.fr/hrm,edrm وثيقة تحليل المحتوى/

Son Konferansları Bağlamında SEZAI KARAKOÇ'UN “MEDENİYET” VE “DİRİLİŞ” KAVRAMLARI*

Mehmet ÖNAL

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
onal.mehmet@inonu.edu.tr

ÖZET

Sezai Karakoç, 1960'dan beri, çok bilinçli bir plan ve program dâhilinde, yazdığı yazılar, konferanslar, şiirler ve diğer sanat ürünü eserleri ile inandığı medeniyetimizin dirilişine hizmet etmek, milletimizi bilinçlendirmek ve dirilişin mümkün olduğunu anlatmak için sürekli çabalayıp durmuştur. Bunu, ne günübirlik hevesler ile ne politik kaygılar ile ne de her 10 yılda bir değişen batılı paradigmalara yaslanarak değil, kendi medeniyet ve ruh köküne dayanarak yapmaya çalışmıştır. Bu yüzden olsa gerek, o, “artık bizden adam olmaz, öldük bittik”, denildiği kırılma anlarında bile, İslam medeniyetinin yeniden dirilişi konusunda hiçbir yese düşmemiş ve hep milletine ümit aşılamaya devam etmiştir. Her türlü olumsuzluğa rağmen, medeniyet perspektifli bir dirilişin mümkün olduğunu, özellikle aydın kadrolara anlatmaya çalışan Sezai Karakoç'un ilerlemiş yaşına rağmen verdiği son konferanslarında bu umudunu koruduğu ve hatta güçlendirdiği görülmektedir. Bunun en güzel delili, 1990'da kurulup 1997'de kapatılan Diriliş Partisi dönemi konuşmalarından olan ve 1991-94 arasında yapılan 4 konferansıdır. Bu bildirinin yazılış amacı, Çıkış Yolu II adlı kitapta topladığı bu konferanslardaki görüşleri ile 30 yıl önce yazdığı yazılar arasında ciddi bir fark olmadığını ortaya koymaktır.

Anahtar Sözcükler: Sezai Karakoç, Medeniyet, İslam Medeniyeti, Diriliş

THE CONCEPTS OF “CIVILIZATION” AND “RESURRECTION IN THE CONTEXT OF SEZAI KARAKOÇ'S LAST CONFERENCES

ABSTRACT

Since 1960, Sezai Karakoç has been constantly striving to serve the resurrection of our civilization, the consciousness of our nationality, and the possibility of a resurrection, within the framework of a very conscious plan and program, writings, conferences, poems and other works of art. He has tried to do this based on his own civilization and soul root, not with the day-to-day enthusiasm, neither with political concerns, nor with the western paradigms that changed every 10 years. In this regard, he is not an ordinary writer or intellectual, but a dignified and prudent thinker, a wise man of arts. Sezai Karakoç, who, in spite of all kinds of negativities, tried to tell resurgence with a perspective of civilization as possible, seems to protect and even strengthen this hope in his recent conferences at his old age with his ideas especially for intellectual people. The best proof of this are the four conferences held between 1991-94, and the talks given during the Resurrection Party period, which was founded in 1990 and closed in 1997. The purpose of this paper is to show that there is no serious difference between the views imbued in these conferences which were compiled in the book titled Çıkış Yolu II (The Way Out II) and the ones written 30 years ago.

Keywords: Sezai Karakoç, Civilization, Islamic Civilization, Resurrection

* Bu makale, Yeşilyurt Belediyesi tarafından 20-21 Kasım 2015 tarihleri arasında Malatya'da yapılan **Diriliş Dünya Görüşü ve Sezai Karakoç Sempozyumu**'nda sunulan bildiri metninin bazı küçük eklemelerle yeniden düzenlenmiş halidir.

İSLAM MEDENİYETİNİN DİRİLİŞİNE DAİR DÖRT KONFERANS

Sezai Karakoç ilk konferansına, insanlığın ve özellikle milletimizin dirilişi için hayatını feda etmiş büyüklere rahmet dileyerek başlar. Hemen arkasından ustaca, ölüm ile dirilişi birlikte ele alıp dünya görüşünün temeline oturtmaya çalıştığını görüyoruz. Zaman zaman bu iki kavramı “kıyamet bilinci” ile perçinlemeye çalışır. Burada dile getirdiği görüşleri ta 1968 yılında kaleme aldığı *Kıyamet Aşısı* adlı kitaptaki görüşleri ile paralellik arz eder. Sezai Karakoç dirilişi, kişisel, toplumsal, tarihsel ve metafizik olayların içinde görür (11,12). Adeta şöyle demek ister, ahirette dirileceğine ve Allah katında hesaba çekileceğine inanan bir müminin hayatı farklı olacağı gibi bu mümin bireylerden oluşan toplumun, İslam toplumunun medeniyeti de farklı olacaktır. Böylesi bir medeniyet de dirilebilecektir.

Burada açıkça görüleceği gibi, diriliş kavramı, metafizik anlamda “kıyamet bilinci” ile birlikte ele alınmakta ve İslam’daki kıyamet telakkisi onu diğer din ve medeniyetlerden ayırmaktadır. Nitekim Karakoç, bahsi geçen *Kıyamet Aşısı* adlı eserinde Müslümanlar için kıyamet bilinci ve duygusunun diğer dinlerde olduğu gibi kâinatın sonuna ait bir bilgi ve haber olmayıp, hayatın içine giren ve bir nevi “kıyamet şuuru” kazandıran bir yaşama bilinci ve duyarlılığı oluşturduğunu özellikle vurgular. Bu şuur, Karakoç’a göre, mümini canlı tutar ve bu dünyada öte dünyanın bir mayası gibi onu hayata katar (1986:7). Karakoç’un deyimiyle, diğer dinlerde kıyamet bir kanserlinin ruh durumunu ifade ederken, yani onu ya tamamen dünyadan koparır veya tamamen dünyaya bağlarken, İslam’da kıyamet sanki bir saat sonra kopacakmış gibi, insanı her an din gününün hesabına hazırlar. (1986: 8,9)

Karakoç’a göre, amentü olarak kabul ettiğimiz iman sözleşmemizin ilki Allah’a, sonuncusu ise Ahirete inanma, yani “*ba’su badel mevt*” öldükten sonra dirilmeye ve hesaba çekilme sürecine inanmadır (16). İşte bu inanç, ona göre, İslam medeniyetinin ayırıcı özelliği olup, Sezai Karakoç’un hala İslam medeniyetinin dirileceğinden ümit kesmemesinin temel sebebini oluşturur. Bu, kıyamet aşısı ile aşılanan bir millet varsa o milletin yeniden medeniyetini diriltmesi için asgari şartlar mevcuttur demektir. Çünkü amentü Allah’a inanma ile başlar ve ahirette dirilmeye iman ile tamama erer. Zaten Süleyman Ateş gibi bazı ilahiyatçılar, Kuranı Kerimde geçen, Maide 69, Bakara 62 ve benzeri ayetlerden hareketle, imanın asgari sayısını “Allah’a ve Ahirete inanma” şeklinde iki olarak kabul etmekte ve bu iki şarta uyan ve yararlı işler yapanların cennete gireceklerini savunmaktadırlar. (1995:815)

Karakoç’a göre, bir kişinin hayatında bu kadar çok yer tutan ahiret inancı, ona inanmayan insanların yanında ne kadar ciddi bir fark oluşturuyorsa, aynı inanç toplum, medeniyet ve millet hayatında da o kadar derin ve etkili bir fark yaratacaktır. Bu inanç tüm hayatımıza bir anlam kazandırıyor ve insan hayatının rengini tamamen değiştiriyor, sulh ve sükûn hayatı yapıyor. Nitekim Karakoç’a göre, bu hayatın sonunda hiçbir adalet yoksa ve bu dünyadaki zulümlerin bir hesabı sorulmayacaksa ve bütün gayret ve çabanın sonunda bir mükâfat ve ilahi güzelliği seyir olmayacaksa bu dünya hayatı bize kapkara görünecektir. Böylece, hayatımıza yön veren ilkeler, Allah’a ve ahirete inanma ile başlayan değerler skalasının ürünü olarak birbirinden doğarak çoğalacaktır. Bu üç temel ilkeye ya da ideaya dayanak oluşan, güzellik, doğruluk ve iyilik ideası sırasıyla, medeniyetteki felsefeyi, ahlaki ve sanatları oluşturacaktır (83).

Karakoç'a göre bu yol peygamberlerin yoludur ama bundan sonra peygamberler gelmeyeceğine göre artık dini düşüncenin yenileyicileri olan müceddidler aracılığıyla yaşatılacaklardır. Müceddid yeni bir inanç ve ibadet getirmeyen, dine ekleme ve çıkartma yapmayan dini yeni bir üslup ve yöntemle yeniden yorumlayan âlimlerdir (Kanık, 2010:52,53). Karakoç'a göre diriliş öncülerinin böyle bir görevi vardır çağımızda. Yani bu medeniyet ancak İslam dünya görüşüne sahip kimseler aracılığıyla yeniden diriltilecektir. Bu anlamda pek çok diriliş öncüsünden bahsedilebilir. Bedüzzaman, İkbâl, Mehmet Akif, Necip Fazıl, Mevdudi ve Seyyit Kutub'u bir nevi diriliş öncüleri olarak görür. Karakoç *İslam'ın Dirilişi* adlı eserinde, inanışta dirilişin en önemli kitle hareketi olarak Nurculuk hareketini gösterir. Bu yüzden, inançların gönülde derinleşmesi ve samimi imanın oluşması hedefine yönelik olan "İslam İhlas Doktrini" onların ana hedeflerinin başında gelmektedir. (2015:38)

O halde İslam dünya görüşüne sahip olan insanlar İslam'ı nasıl görmelidir? Ya da diriliş düşüncesine sahip kimselerin İslam medeniyetini yeniden diriltmek için dikkat etmesi gereken temel ilkeler nelerdir? Şayet diriliş öncüleri bir nevi müceddid gibi bir görev üstlenecekse bunu nasıl başaracaktır? Diriliş dünya görüşünün anlaşılması için öncelikle bu soruların cevaplandırılması gerekir.

İlkin, İslam medeniyetinin diriltilebilmesi için bir öncü diriliş kadrosuna ihtiyaç vardır. Bu kadrodaki kişiler yenilikçi olmalıdır, ama yeniliği eskiyi reddetme veya yok sayma değil, eskinin hatırlanmasıyla birlikte, zamanı ve çağı yaşamaktır. Fakat buradaki diriliş Batı Rönesans'ında olduğu gibi, fiziğin, bedeninin veya psikolojinin canlanması ya da dirilişi değil; manevi ve ruhi bir diriliştir. Bu yüzden batı Rönesans'ının başarısı faziletlerle sahip olmak değil dünyayı zapt etmek, diğer insanları esaretleri altına almak ve sömürmek olmuştur. (2010:37,38)

Sezai Karakoç' aydının öncülüğü olmadan halkın pek bir şey yapamayacağını ve bu yüzden, halkın başsız bir gövde gibi ayaklanmasının bir diriliş hareketi olamayacağını vurgulamak ister. Ona göre, halk kendi ruh köküne aykırı olan değişimlere her zaman direnmiş ve karşı koymaya çalışmış ama başarılı olamamıştır. Çünkü ona göre, bir direniş en nihayetinde bir direniştir ve her direniş gibi dirilişe dönüşmediği müddetçe çözülmeye mahkûmdur. (1997: 22) Halk bazen bir sel gibi coşup, etrafını yakıp yıksa da genelde pasif bir direniş gösterir, rehbersiz ve aydınsız sonuç alması mümkün değildir. Karakoç'un söylemek istediği şudur: halkın bir dili yoktur, ne yapmak istediğini bilir, ne de gitmek istediği yeri tarif edebilir. Halk bir şeye hayır der, olup bitenden hazzetmediğini yüz ifadesiyle gösterir ama bunu açıklayamaz. Bu yüzden önemli olan halkın değil aydınların ne yaptığıdır. Olup biteni tersine çevirmek, halkın isteklerini anlamak ve yönetmek aydının başarısı olacaktır. (2010: 43,44)

Diriliş pirleri, erleri ve işçileri olarak tanımlanan bu yerli aydınların öncelikle organize olup halkın önüne düşmesi, insanın insana kulluğunu reddetmesi ve geçmişi hatırlaması ama onun mahkûmu olmaması gerekir. Geçmişin ve şimdinin hakkını vererek geleceğe yürümesi gereken bu diriliş kadrosu en legal planlarda organize olmalıdır. (2010:43) Şüphesiz Sezai Karakoç'a göre bu bir savaştır ama kanla, bombayla ve Molotof kokteylleri ile sürdürülen bir savaş değil, fikir mücadelesi şeklinde, ağırbaşlı ve basiretli bir şekilde sürdürülen bir savaş (2012: 7).

Diriliş erlerinin aşması gereken bir başka engel de Karakoç'a göre, Tanzimat, Meşrutiyet ve tek parti döneminde yaşanan, sadece şekle ve taklide dayalı kısır döngü olan Batı taklitçiliğidir. Bahsi geçen dönemlerde çok büyük değişiklikler yapılırken ne halkın ruh kökü dikkate alınmış ne de dönüp geçmişe bakılmıştır. Batılılaşma hastalığı ile kendi medeniyetimizin temel kavram ve idrakleri göz ardı edilmiştir. (2010:46,47) Karakoç'a göre bu problemin çözümü romantik bir Batı hayranlığından çıkıp onu daha gerçekçi ve tarafsız olarak ele almakla mümkündür (Uçan, 2010:81).

Bu yüzden, Sezai Karakoç'un çeşitli kitaplarında, bu üç batılılaşma döneminden ve özellikle de Cumhuriyet döneminden bahsederken ortaya koyduğu görüşleri bir bütün olarak okunduğunda şu sonuç çıkmaktadır: Özellikle, Cumhuriyet'le birlikte Türkiye'de iki sınıf ortaya çıkmıştır. Ama bu sınıf Marks'ın bahsettiği türden iki sınıf değildir. Peki, nedir bu iki sınıf? Bunlardan birincisi jakoben aydınlar olup kendilerini devletin gerçek sahibi gören ve halkın efendisi sayan üst kademedeki seçkincilerdir. İkincisi ise, onların yaptıkları yeniliklere ancak yüzlerini asarak, memnuniyetsizliklerini ifade etmeye çalışan halktır. Sorun şudur: bu iki sınıftan birincisi olan üst kademenin bir aydını var ama bir halkı yok; ikinci sınıfı oluşturanların ise halkı var ama aydını yoktur. İşte Karakoç'a göre, bu düğümü çözecek olan, halkın, dili, gözü, kulağı ve rehberi olacak diriliş öncülerinin aydınlar olması bu yüzdendir.

Onun tüm şiir ve yazılarının hasılatı olarak düşündüğü işte bu aydın kadrodur. Aslında, onun bu amacını okuyamayanlar, onun yazdıklarının halka hiçbir faydası olmadığını ve diriliş yayınlarının halkı bilinçlendirmeye bir katkı sağlamadığını bir suçlama olarak ona yöneltmektedirler. Bu suçlama şeklen doğrudur, çünkü belli bir seviye ve duyarlılığa sahip olmayan kimseler için diriliş yayınlarının bir akis oluşturmadığı erbabının malumudur. Çünkü o, yazı ve şiirlerini bu aydın namzetleri için yazıldığı zaten yazarı tarafından açıkça belirtilmektedir.

Diriliş erlerinin, Karakoç'a göre İslam adına ve İslam medeniyetinin dirilişi adına hareket ederken göz ardı etmemeleri gereken temel hususlardan bir diğeri de onların dünya görüşünün bir tepki hareketi olmadığı ve bir oç alma ve kin üzerine inşa edilmediğinin bilinmesidir. (2010:51) Yani diriliş ne sadece mevcut düzene bir tepkidir ne de çeşitli ideolojilerin antitezidir. O bir tezdur, zaten var olan hakikat sisteminin ihyasıdır. Bu yüzden müminler, Peygamberimizin "hakikat müminin yitik malıdır, onu nerede bulsa herkesten önce onu almaya o layıktır" hadisinin muhatabıdır. Diriliş, her ne kadar bir köklü değişim olsa da o aslında Rönesans kavramında ifade edilen anlamda bir yeniden doğuştur, bir devrim değil, bir ihya hareketidir. Dirilişin aksiyonu, tekrar kendi özünü, ruh kökünü hatırlamak, kendini bulmak, geçmişle irtibat kurmak, geleceğe yeni ve taze çıkmaktır. Diriliş erlerinin bilmesi gereken bir diğer husus, İslam medeniyetinin dirilişinin kanla, illegal yollarla, gizlilik içinde değil tam anlamıyla samimi ikna esasına dayanarak bir araya gelmiş insanların görüşlerini bir diğerine anlatmasıyla, birbirlerini aydınlatmasıyla yaşanacak büyük bir değişim ve köklü bir dönüşümle gerçekleşecek olmasıdır. (2010:53)

Diriliş Dünya Görüşünün işlendiği II. Konferansın hemen başında Karakoç şu iki temel kalkış noktasına işaret eder. Bunlardan birincisi Diriliş Görüşünün hadiselerle medeniyet açısından, yani toplu olarak bakması, ikincisi ise yine hadiselerle soyut olarak değil, tarih boyutu içinde, somut olan gerçekliklerden hareketle bakmasıdır. Bunların tümüne Karakoç, olaylara tarihi-sosyolojik perspektiften bakmak adını veriyor. (2010:69) Karakoç'a göre, bu bakış bize medeniyetimizin hakikat

medeniyeti olduğunu ve hangi ad ve alt medeniyet olarak tezahür ederse etsin bu medeniyetin daima orta yolda, sırat-ı müstakimde devam edeceğini göstermektedir. Bu medeniyet aynı zamanda Vahdaniyet medeniyeti olup en mükemmel doruğunu İslam Medeniyeti olarak yaşadığını ifade eden Karakoç, bu, Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar gelen asıl medeniyettir, der. Hz. İbrahim'i Hıristiyan, Yahudi ve Müslümanların atası olarak görürsek, bu medeniyet Ortadoğu'da kurulan Mezopotamya medeniyetinin, yani eski vahdaniyet medeniyetinin bir devamıdır. (2010:72)

Bu ikinci konferansın ana temasını, hiçbir millet, hiçbir halk, hiçbir toplum kendi medeniyetini bırakıp da başka medeniyete geçmemiştir, yargısı oluşturmaktadır. Bu yüzden Karakoç, biz Türkler çok hoşgörülüyüz, önce Göktürk medeniyetine sahiptik, sonra Budist olduk daha sonra da İslam'ı seçtik dedikten sonra da öyleyse Batı medeniyetine de dâhil olabiliriz diyenlerin kesinlikle yanlış bir muhakeme yaptıklarını söyler. Ona göre buradaki temel hata, Türklerin İslam medeniyeti oluştuktan sonra bu medeniyete tabi olduklarını sanmalarıdır. Hâlbuki İslam medeniyetini Arap, Türk ve İranlılar birlikte kurmuşlardır. Yani, yukarıda geçtiği gibi, eski vahdaniyet medeniyeti olan Mezopotamya medeniyetinin dirilişi olan İslam medeniyetini Sezai Karakoç'a göre Türkler öbürleriyle birlikte yoğurmuş ve kurmuşlardır. İbn Sina, Farabi ve Gazali, vb, biri İranlı, biri Arap, biri Trüktür. Tıpta ve edebiyatta da durum benzerdir. (2010:76,77) Buradan hareketle Sezai Karakoç, millet derken bütün Müslümanları, ülke derken bütün Ortadoğu'yu ve medeniyet derken de İslam Medeniyetini kastetmektedir. Bugünkü sınırları ve ulusları millet ve ülke ölçüleri olarak kabul etmemektedir. Fakat onun burada vurgulamak istediği şey, ırk, dil ve gelenek gibi farklılıkları inkar ya da yok sayma değil milletin oluşmasında esas faktörün inanma ve bundan doğan şuur ve iradenin eşyaya yansıma hallerinin toplamı olduğudur (Bilge, 2010:69). Hatta Karakoç İslam'ın ideal amacının bütün insanlığı adeta tek bir millet yapmak olduğunu ve milletlik vasfını kaybettirmeyecek bir ölçüde İslam milletinin bütün insanlara açık bir toplumsal yapı olduğunu ifade etmek istiyor. (Bilge, 2010: 68)

Sezai Karakoç medeniyetimizin dirilişini işlediği III. konferanslarında, bu dirilişi tek tek Müslüman ülkelerin bağımsızlık kazanması olarak görmez. Onun, 1993'te verdiği bu konferansta söylediği sözlerin 2013 yılında, yani ondan 20 yıl sonra hemen hemen öngördüğü gibi gerçekleşmesi şaşırtıcıdır. Aynen şöyle diyor bu konferansta: "Ufacık bir devlet olan Ürdün kendini kurtaramaz, Suriye de kurtaramaz. Eninde sonunda tarumar edilip esaret zinciri boynuna asılacaktır. Türkiye de öyledir. Onlardan biraz büyüktür ama kendini koruyacak imkânlarla bütünüyle sahip değildir. Bugünkü şartlarda 5-10 milyon kilometre karelik bir genişliğe sahip, en az 250 milyon nüfuslu bir İslam ülkesi olmalı ve bu ülkenin teknoloji ve ekonomisi çok güçlü olmalı. Küçük devlet artık devlet değildir." (2010: 131)

Karakoç medeniyet denince onun en önemli göstergesi olarak da hep şehirleri alır. Akif Emre'nin ifade ettiği gibi şehir kuran bir medeniyet olarak İslam medeniyetinde etimolojik olarak aynı kökten gelen medeniyet ve medine (şehir) arasındaki anlam birliği İslam medeniyetinin şehirleşme ile ilişkisine işaret etmektedir (Emre, 2010: 90). Bugün yaşadıklarımızın tam bir altüst olma olduğunu söyler ve kendi medeniyetimizi kendi ellerimizle gömmekte olduğumuzu esefle belirtir. Ona göre, İstanbul'da gömdük, Bursa'da gömdük. Bosna Hersek'te de bu medeniyet bombalarla gömülürken hiçbir şey yapamadık. Yeniden medeniyetimizi diriltmek istiyorsak, yeni bir hayat tarzı ve düsturu

benimsememiz gerekir. Bunun ilk ilkesi de medeniyeti inançtan, inancı da medeniyetten ayırmamaktır. Bu yüzden, önce İslam inancı ve bu inanca göre yaşama görünür hale gelmeli, şekilcilikten kurtulmalıyız. Bu, İslam ahlakı ile ahlaklanmak demektir. Dinin şekline sınımsız sarılıp ruhunu kaybeden Yahudilerin Hz. İsa'yı şeriate uymamakla suçlaması gibi bir hataya düşmemeliyiz. (2010:138-39)

Pek çok eserinde medeniyet kaybımızın en önemli kırılma noktası olarak yazımızın değiştirilmesini gören Sezai Karakoç, adı üstünde yazı okunarak değil yazılarak korunur diyerek, adeta Osmanlıcanın hem okunuşu hem de yazılışının öğretilmesi gerektiğini ima eder. Ona göre, yazınız varsa medeniyetiniz vardır, yazınız yoksa medeniyetiniz de yoktur. Çin yazısı vardır ve Çin medeniyeti de vardır, Latin yazısı vardır, Latin medeniyeti de vardır, Japonya için de aynı geçerlidir. Yazıda olduğu gibi, taklit yoluyla, hiçbir medeni topluluğun başka bir medeniyete adapte olması mümkün değildir. Bu tür denemeler içine giren topluluklar hep yok olup gitmişlerdir. Karakoç'a göre iki yüz yıllık batılılaşma serüvenimiz bize şunu gösterdi ki, biz zaten Avrupalı olmadık ve olamayız ve zaten olmamalıyız da. Bu eşyanın tabiatına aykırıdır. (2010:146-47)

Buradan çıkan sonuç şudur: Medeniyetimize bağlı olarak, bir milletimiz, bir ülkemiz, bir yazımız ve ortak bir tarihimiz vardır. Karakoç'a göre, medeniyetin dirilişi, bunların birini önceleyerek değil topyekün hepsini birlikte yeniden canlandırmak ve diriltmekle mümkündür. Şüphesiz diriltilecek medeniyet İslam medeniyetidir. Bazıları, dünya küçüldü, küresel yapı bizi mecbur kılıyor, artık tek bir medeniyet olacak, o da çağdaş Batı medeniyetidir, dese de bu diriliş düşüncesinin medeniyet algısına uygun düşmemektedir. Çünkü batı medeniyeti, ruhu itibarıyla tahakküm etme arzusuna sahip olduğu için genellikle evrensel olamamış; egoist tutumu sebebiyle tam anlamıyla kabul görmemiştir. Nitekim Batı hemen hemen gittiği her yere tahakküm etmeye ve elde ettiği ülkeleri sövmeye kalkışmıştır.

Sezai Karakoç uluslararası politikaya dair söyledikleriyle de dikkat çeker. Geçmişte olsun, gelecekte olsun, Çin ve Batı medeniyetinin birbirini ezmesini engelleyen, adeta ikisi arasında duvar gibi duran bir İslam medeniyeti vardır ve var olmaya devam edecektir. Biri ifrat ve biri de tefrit olan bu iki medeniyetin arasında dağ gibi duran bir Orta Yol medeniyetidir İslam medeniyeti. Karakoç'a göre, biz medeniyetimizi dirilterek hem kendimiz hem de insanlığı kurtarabiliriz. Bu, hem İslam'ın hem de insanlığın dirilişi olur. (2010:160)

Sezai Karakoç Kaybolan Hakikat adını verdiği 4. konferansına, insanoğlunun, en çok ardından koştuğu, en çok kendisinden kaçtığı ve en çok da göz ardı ettiği şeyin hakikat olduğunu söyleyerek başlamıştır. Bir yanıla metafizik, bir yanıla realite olan bu hakikati, veciz bir şekilde, "ruhumuzu saran, içten ve dıştan bizi kuşatan öz anlamlar bütünü" olarak tanımlar. Hakikati arayan, onun peşine düşen ve ona yatkın olan bir kimsede her zaman bir ümit vardır diyen Karakoç, hakikatten kaçan, onun ağırlığını taşıyamayan kimselerden de korkmak gerekir, der. (2010:174)

Karakoç'a göre, Müslümanlar batılılaşmanın bir sonucu olarak, İslam'ın hakikatini haykırmaktan korkuyor. Biz güya eşitlik, hoşgörü ve demokrasi adına bunu yapıyoruz, ama bu yanlış, hakikati savunmaktan korkmamak gerekir. Kaldı ki ona göre, Batı medeniyetinin demokrasi üzerine kurulduğu tezi de yanlıştır, çünkü demokrasi sadece onun medeniyetini oluşturan 3 saç ayağından

biridir. Hristiyanlık ikincisi, bilim ve teknoloji ise üçüncüsüdür. (2010: 194) Buradan hareketle Karakoç şunları söylemek istiyor: Tarihi, kültürü, dini, hayat tarzı, coğrafyası ve bunlardan oluşan medeniyeti farklı olan bir milletin bu hususlarda ona benzemediği bir medeniyete adapte olması, yani batılılaşması mümkün olamaz. Onun tabiriyle dava batıcı olmak ya da batıya karşı olmak değil, kendi kendimiz olmak davasıdır. (1979:144)

SONUÇ

Karakoç'un ilk yazılarını yayımladığı 1960'lardan sonra savunduğu tezlere ve ortaya koyduğu argümanlara baktığımızda, bunların tam otuz yıl sonra verdiği konferanslardaki fikirlerle içerik ve form açısından hemen hemen aynı olduğunu görürüz. Karakoç'un düşüncesinin omurgasında hiçbir sapma ve zikzak olmadığı gibi, diriliş, medeniyet, dünya görüşü ve hakikat gibi temel kavramları hemen hemen 30 yıl önce nasıl tanımlamışsa 1990'lardan sonra da aynı tanımladığı fark edilecektir. Bu, onun ilmi ve akli bir tutarlılık içinde sistem bütünlüğü olan bir dünya görüşü ortaya koyduğunun en önemli delilidir. Belki onun ortaya koyduğu bu diriliş düşünce sistemi bir felsefe değildir, ama hiç şüphesiz İslam Hikmet Geleneğine uygun düşen bir bilgelik ve hayat öğretisidir. Bu öğretinin temel tezi de İslam Medeniyetinin er ya da geç dirileceğine dair tarihi-sosyolojik kanıtların varlığıdır. Belki onun öğretisi ayrıntılarda bu işin nasıl gerçekleştirileceği konusunda tam olarak tatmin edici bilgiler içermediği için eleştirilebilir, ama şurası bir gerçektir bu bütün teorik çalışmalar için geçerli bir husustur. Ayrıntılı plan ve programlar pratik adamlarının ve siyasetçilerin işidir, düşünür ve bilgelerin değil.

KAYNAKÇA

- Ateş, Süleyman, Kuran-ı Kerim Tefsiri, Milliyet, İstanbul, 1995.
- Bilge, Muhittin, "Diriliş Düşüncesinde, Toplum, Millet ve Devlet, *Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve Sezai Karakoç*, Hece, s. 73 (Özel Sayı, 2. baskı), Ankara, 2010.
- Emre, Akif, Sezai Karakoç'ta Üç Şehir, Üç Sesleniş, *Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve Sezai Karakoç*, Hece, s. 73 (Özel Sayı, 2. baskı), Ankara, 2010.
- Kanık, Mahmut, "Diriliş Akımının Öncüleri", *Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve Sezai Karakoç*, Hece, s. 73 (Özel Sayı, 2. baskı), Ankara, 2010.
- Karakoç, Sezai, Çıkış Yolu II Medeniyetimizin Dirilişi (3. baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 2010.
- Karakoç, Sezai, Diriliş Neslinin Amentüsü, (17. baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 2012.
- Karakoç, Sezai, Düşünceler II Kurumlar, Diriliş Yayınları, İstanbul, 1979.
- Karakoç, Sezai, İslam'ın Dirilişi (14. baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 2015.
- Karakoç, Sezai, Sur, (2. baskı), Diriliş Yayınları, İstanbul, 1979.
- Uçan, Hilmi, "Sezai Karakoç'un Günlük Yazılarında İnsana, Türkiye'ye, Orta Doğu'ya, Batı'ya ve Dünyaya Bakış", *Bir Uygarlık Tasarımı Olarak Diriliş Dergisi ve Sezai Karakoç*, Hece, s. 73 (Özel Sayı, 2. baskı), Ankara, 2010.

KÜRESELLEŞME İLE MODERN TOPLUM ARASINDAKİ MÜNASEBETİN ÇEŞİTLİ AÇILARDAN GÖRÜNÜMÜ

Etem Çalık

İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Öğretim Üyesi

ÖZET

Küreselleşmenin kaynağı modernleşmenin başlangıcına kadar geri götürülebilir. Modernleşmenin ilk önce Batı Avrupa toplumlarında başlamış olması, ilk küresel güçlerin de bu toplumlar olmasının sebebidir.

Küreselleşmenin zihni altyapısı Rönesans Hareketine kadar geri götürülebilirse de hayata geçmesi ancak sınıflaşmayla mümkün olabildi.

Küreselleşme, önce siyasî olarak ortaya çıktı. Siyasî küreselleşmeyle az gelişmiş toplumları mağlup ve ülkelerini işgal eden Batılı küresel güçler, onları her türlü sömürüye açık hale getirdiler. Neticede bu fakir ülkeleri siyasî olarak kendilerine bağladıkları gibi, ekonomik olarak da birer emek ve hammadde deposu haline getirdiler.

Ekonomik küreselleşmeden sonra, küresel güçlerin beslenme, giyinme ve eğlenme alışkanlıkları da az gelişmiş toplumlara benimsetildi. Bu da bu toplumların kültürel ve sosyal yapılarında aşınmalara sebep oldu.

Anahtar Kelimeler: Küreselleşme, küresel güçler, ekonomi, kültür, sosyal yapı

VARIOUS PERSPECTIVES ON THE RELATIONSHIP BETWEEN GLOBALISATION AND MODERN SOCIETY

ABSTRACT

The roots of globalisation appeared in the early modernisation. Globalisation started first in the Western European societies, for that reason first global powers were among those societies.

Philosophical structure of globalisation was achieved in the Renaissance period but globalisation was brought into action with industrialisation.

Globalisation first appeared as a political process. Political globalisation has caused undeveloped countries to be exploited by Western global countries which were their invaders. Consequently, these undeveloped countries became dependent to the Western global powers; and their labour power and raw materials were used for their economic purposes.

After achieving economic globalisation, nourishment, dressing and entertainment habits of global powers have been infused into undeveloped countries. This has caused erosion in undeveloped countries' cultural and social structure.

Key words: Globalisation, global powers, culture and social structure

a. Umumî Olarak

Küreselleşme ile modernleşme arasındaki münasebet bir sebep-netice münasebetidir, yani küreselleşmenin sebebi modernleşmedir. Bu zarurî olarak böyledir. Zira modern safhaya geçilmeden evvelki çağlarda bir küreselleşmenin olması fiziken mümkün değildi. Ulaştırma ve haberleşmede insan ve hayvan gücünden faydalanılması ve üretimin organik enerjiye dayanması dolayısıyla üretilen mal ve hizmet de sınırlı oluyordu. Dolayısıyla başka ülkelerin pazarlarını istilâ edecek bir ürün fazlası olmadığı gibi, olsa da ürünü o pazara ulaştıracak vasıtalar yoktu. Bunun için de, dünya çapında bir propaganda, manipülasyon ve sömürme için, bunları sağlayacak sür'ate sahip ulaştırma ve haberleşme vasıtalarına ihtiyaç vardır. Bu vasıtalar da 19.yüzyılda peş peşe icat edilmeye başlandı. Yüzyılın başlarında tren, ilk yarısında telgraf, ikinci yarısında telefon icad edilmiş ve böylece tarihte ilk defa olmak üzere inorganik enerji insanlığın hizmetine sokulmuştur. Aynı yüzyılın sonlarında otomobil ve 20.yüzyılın başında uçağın icadıyla, küreselleşme için gereken sür'at sağlanmış oldu. Böylece dünyanın çeşitli bölgelerine ulaşma hızı arttıkça, kontrol edilip sömürülebilen bölgeler de sayı ve saha itibariyle genişliyordu.

20.yüzyılın sonlarında, bilhassa da 21.yüzyılın başlarında cep telefonu ve internetin yaygınlaşmasıyla haberleşmede bir adım daha atılmış ve dünyanın herhangi bir yerindeki bilgiye ulaşmak veya yeni bir ürün, keşif ve icattan haberdar olmak anlık bir mesele haline gelmiştir. Giddens'in de küreselleşmeye katkıda bulunduğunu belirttiği (Giddens, 2005, 52) bu icatlar sayesinde dünya küçülmüş, mesafeler kısalmıştır. Böylece küreselleşme için gereken altyapı tamamlanmış oldu. Bütün bu gelişmeler, küreselleşmenin mahzurları ve yol açtığı zarar hatta felâketlerin ortaya çıkması için gereken şartları da hazırlamıştı. Tabî ki küreselleşmenin bu zararlı neticeleri kaçınılmaz değildi. Bunlar, küreselleşmenin aktörleri olan Batı Avrupa devletleri başta olmak üzere gelişmiş devletlerce, onların sınaî ve ticarî aktörlerince istenen, arzu edilen neticelerdi.

b. Küreselleşme-Ekonomi Münasebeti

18.yüzyılda Sanayi Devrimi'nin başlamasıyla beraber küreselleşmenin de temeli atıldı. Ancak küreselleşmenin dünya çapında bir mesele halini alması ve ülkeler arasında uçurumlar yaratması, 19.yüzyılın ortalarından itibaren. Bunun da birkaç sebebi vardı. İlki ve en ehemmiyetlisi, kapitalizmin işleyişinden doğmaktaydı. Yüzyılın başlarında 1815 yılında İngiltere'de kapitalizmin ilk bunalımı ortaya çıktı. Hamitoğulları'nın belirttiği gibi, "Avrupa kıt'asının kuşatılması sonucunda, dış piyasaların açılmasını büyük bir iyimserlikle düşünen İngiliz müteşebbisleri, fiyatların yükseleceği varsayımına dayanarak, Avrupa kıt'asının ihtiyacından çok daha fazla bir mal stoku biriktirmişlerdi. Bu noktada doğan ve daha sonraları da tekrarlanıp yayılacak olan bu üretim ile tüketim (arz-talep) arasındaki uyumsuzluk, ekonomik bunalımları besleyecektir (Hamitoğulları, 1982; 202). Arz fazlasına dayalı olarak ortaya çıkan bu bunalımın aşılması, bu fazlayı ihraç edebilecek dış pazarların bulunmasına bağlıydı. Bunu kolaylaştıracak unsur ise, 19.yüzyılda meydana gelen büyük icatlardı. Vapur, demiryolu, kanal ve telgraf gibi yeni teknolojiler, uluslararası taşımacılık ve haberleşmede devrim yarattı ve on dokuzuncu yüzyılın ilk yarısından itibaren ticaret maliyetlerini büyük ölçüde azalttı (Rodrik, 2011; 22). Böylece hem maliyetlerin azaltılmasıyla ticaret daha kârlı duruma gelmiş hem de ürün fazlasını uzak mesafedeki ülkelere taşımak imkân dahiline girmişti. Bunun yanında malî sahadaki değişiklikler de uluslararası ticareti kolaylaştırıyordu. Ama bunun için 19.yüzyılın ikinci

yarısını beklemek gerekmişti. 1870'lerin sonrasında, altın standardının genel kabul görmesi, para birimlerinin değerindeki keyfi değişiklik korkusu ve diğer malî duraksamalar olmadan sermayeye uluslararası alanda hareket etme kabiliyeti sağlamıştır (Rodrik, 2011; 22).

Malî tedbirler sermayenin hareketini kolaylaştırırken, teknolojik gelişmeler, bilhassa da ulaştırma alanındaki gelişmeler mal naklini hızlandıracak ve arttıracaktır. Ulaşım yollarındaki büyük gelişme kendini önce demiryollarında gösterecektir(...). Nitekim Batı Avrupa'da 1850-1914 döneminde demiryolları 10 misli çoğalacaktır. A.B.D.'de ise, 1850-1914 dönemi içinde 14.500 km.den 424.000 km'ye çıkacaktır (Hamitoğulları, 1982; 194).

Maddî temeli böylece hazırlanan ekonomik küreselleşme, çeşitli vasıtalarla meydana gelir. Ticaret, yatırım, finans, göç ve kültür akışkanlıklarının artmasına yol açarak birbirimize olan bağımlılığımızı güçlendirir (Giddens, 2009; 71).

Küreselleşmeyi sınırlanmış ülkeler açısından kaçınılmaz hale getiren unsur, esas olarak bu ülkelerin sanayi tesislerini çalıştırmak için gereken enerji ve hammadde ihtiyacı ve artan üretimleri için yeni pazar ihtiyacıdır. Öyle ki, bu ihtiyaç dolayısıyla gerektiği zaman birbirleri ile de savaşmaktan çekinmemişlerdir. Nitekim esasen bir Avrupa savaşı olan 1.Dünya Savaşı'nın gerisindeki asıl saik de bu hammadde pazarlarına hakim olma meselesi idi. Sander'in de belirttiği gibi, "Endüstri Devrimi'nin sonucu olarak, artan üretimin yeni pazarlar, biriken sermayenin yeni yatırım alanları, sürekli üretimde bulunan fabrikaların hammadde ihtiyacı ve Avrupa piyasalarının bu mallara doyması ile sömürgecilik hızlanmış ve emperyalizm biçimine dönüşmüştü (Sander, 1998; 307-308). Küreselleşmenin neticesi olan bu savaş Kapitalist devletler arasındaki bir savaştı. Demek ki küreselleşme birleştirici olmaktan çok, ayrıştırıcı, devletler ve kültürler arasındaki rekabet ve husumeti arttırıcı bir süreçtir.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra, dünyanın kapitalist ve komünist olmak üzere ikili bir bloklaşmaya gitmesi, bir müddet için bloklar bakımından emniyeti ekonominin önüne geçirmiş ve küreselleşmeyi kısmen aksatmışsa da, 1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu dünyanın sona ermesiyle birlikte küreselleşme süreci de kaldığı yerden ve hızlanarak devam etmiştir. Tek kutuplu dünyaya geçişin önemine temas eden Yılmaz, "küreselleşmenin ekonomik ve siyasî olmak üzere iki temel ayağı bulunmaktadır. Güvenli bir dünya olmadan ekonomik faaliyet ve bütünleşme sağlanamayacağından, siyasî ayak da en az ekonomik ayak kadar önemlidir" (Yılmaz, 2004; 68) demektedir.

Bugün küreselleşme -ve dolayısıyla sömürü-, internetin günlük hayatımıza girmesi ile haberleşme teknolojisinde meydana gelen gelişmeye paralel olarak cereyan etmektedir. Böylece para ve ticaretle alakalı her türlü işleminin yapılabilmesi ticarî hayatı hızlandırdığı gibi, başka ülkelerdeki şubelerin kontrolünü de kolaylaştırmaktadır. Nitekim çok uluslu şirketler 1970 yılında dünya gayri safi millî hasılasının %4.5'ini üretirken, 1990'lar sonlarında bu oranın %9'a yükseldiği belirtilmektedir (Yılmaz, 2004; 69).

Küreselleşmenin bilhassa 20.yüzyılın son çeyreğinde dünya gündemini fazlasıyla işgal etmesinde rol oynayan faktörlere temas eden Atasoy da bu konuda iki önemli olgunun bulunduğunu belirterek, "bunlardan birincisi olan Bilişim Devrimi küreselleşmenin anahtarı olarak kabul edilir. Bilişim Devrimiyle beraber kültür ve tarihin değilse de coğrafya ve mekân farklılığının önemi azalmıştır"

(Atasoy, 2005; 130) demektedir. Böylece bilgiye erişme imkânı arttıkça ve hızlandıkça, kontrol edilebilen pazarlar da hem sayı itibariyle artmakta hem de genişlemektedir. Teknolojik faktörün yanında siyasî faktöre de temas eden Atasoy, Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla Soğuk Savaş'ın sona ermesinin de ekonomik küreselleşmeyi desteklediğini belirtmektedir (Atasoy, 2005; 131).

Küreselleşmenin dünya genelindeki olumsuz neticesi, gelir dağılımını fakir ülkeler aleyhine daha da bozmuş olmasıdır. Nitekim 1950 yılında, kalkınma sürecini küreselleştirme taahhüdünün yapıldığı dönemde, en zengin ülkelerde yaşayan %20'lik nüfusun ortalama geliri en fakir ülkelerde yaşayan %20'lik nüfusun 30 katıydı. 1989 yılında bu oran ikiye katlanarak altmış kat oldu (Koreb, 2008; 143).

Küreselleşmenin en önemli aktörü olan çokuluslu şirketler, üretim ve ticarete kârlarını azamileştirme yolunda gerektiği zaman millî menfaat ve siyasetlerle de ters düşebilmektedirler. Korten'in belirttiğine göre, Honda Tayvan, Güney Kore ve İsrail'e Japon arabalar ihraç etmenin önündeki engelleri, arabaları bu ülkelere ABD Ohio'daki fabrikalarından göndererek aşmaktadır. Japonya, ABD imalâtçılarına telekomünikasyon tesisleri için ihale açtığında Kanada'nın Northern Telecom Ltd. Şti., Japonya'nın bu ihalelerini bir ABD firması olarak alabilmek için birçok üretim tesislerini ABD'ye nakletmiştir (Korten, 2008; 164). Demek ki küreselleşme denilen hareket fert planında gelir dağılımını bozduğu gibi, toplum planında da millî menfaatleri çiğneyebilmektedir.

Bu misallerden de anlaşılacağı gibi, küreselleşmenin en tesirli vasıtası olan çokuluslu şirketler, zaman zaman kaynak ülkelerini sıkıntıya sokabilecek kararlar da alabilecek kadar kontrolden çıkmışlardır. Ancak her ne kadar gelir dağılımını zenginler lehine bozmuş ve bozmaya devam ediyorsa da, gene de toplam geliri arttırmış, pastayı büyütüştür. Böylece çokuluslu şirketler kendi toplumlarında gelir artışına yol açarlarken, az gelişmiş toplumların daha da yoksullaşmasına sebep olmaktadır. Nitekim 1960 yılında dünyada en zengin %20'nin geliri, en fakir %20'nin gelirinden 30 kat fazla iken, 1977'de 74 katına çıkmıştır (Yılmaz, 2007; 140).

Ülkeler arasındaki gelir farkının bu derece açılmasında, gelişmiş ülkelerin ve onlara bağlı çokuluslu şirketlerin az gelişmiş ülkelere yönelik siyasî ve kültürel tavırlarının da tesirini görmek mümkündür. Gelişmiş ülkeler ticarî faaliyetlerini esas olarak kendi aralarında yürütmektedirler. Koçdemir'in belirttiğine göre, Kuzey Amerika, Kuzeybatı Avrupa ve Asya (Çin, Japonya, Asya Kaplanları)'nın 2000 yılı itibariyle kendi içinde yaptığı ticaret, toplam ticaretin %48'ini teşkil etmektedir. Bu oran 1980'li yıllarda %30 civarındaydı. Bu toplumların kendi aralarında ve içlerinde yaptıkları ticaret, dünya ticaretinin %80'inden fazlasını oluşturmaktadır (Koçdemir, 2004; 349). Yani gelişmiş ülkeler tarafından az gelişmiş ülkeleri baskılamaya, az gelişmişliklerini müzmin hale getirmeye yönelik şuurlu bir faaliyet yürütülmekte ve bu, sömürgeciliğin postmodern versiyonu olan "küreselleşme" etiketi altında masumlaştırılmaya çalışılmaktadır. Giddens'in, konuyla alakalı olarak verdiği rakamlar da bu iddiamızı destekler mahiyettedir. "Günümüzde 53.000 çokuluslu şirket 450.000 yabancı bayi ile birlikte 9.5 trilyon dolar tutarında mal ve ve hizmeti her yıl dünya çapında satmaktadır. Çokuluslu şirketler dünya üretiminin en azından %20'sinden, dünya ticaretinin de %70'inden sorumludur. Dünya ticaret hacminin dörtte birinden üçte birine kadar olan kısmı, çokuluslu şirketlerin şubeleri arasındaki firma içi ticaretten oluşur" (Giddens, 2009; 74).

Çokuluslu şirketler az gelişmiş ülkelerde yatırım yapmaları halinde de, esas olarak o ülke ekonomisini büyütmeye hizmet etmemekte, aksine ekonomik dengeyi bozucu faaliyetlerde

bulunmaktadırlar. Alpar'ın belirttiği gibi, "eğer yabancı sermaye önemli ve belirgin bir ithal ikamesi sağlamıyorsa, bir yandan yatırımların ihracata yönelik olmaması, diğer yandan üretim için gerekli olan kapital malları ve girdilerin ana şirketten ithalât yoluyla sağlanması, ekonominin mevcut dış ticaret açığının büyümesine neden olacaktır" (Alpar, 1978; 86).

Çokuluslu şirketler, yatırım yaptıkları gelişmekte olan ülkelerde sadece genel ekonomik dengeyi bozarak dış ticaret açığını büyütmemekte, işçi ücretlerini de oldukça düşük tutmakta ve çalışma saatlerini uzatmaktadırlar. Tam bir yoksullaştırma ve ezme söz konusudur. Koçdemir'in verdiği rakamlara göre "buralarda kadınlar günde 6 saat fazla mesai yapmaktadır. Guatemala'da üretilen bir gömlek Almanya'da 160 ile 200 DM arası bir fiyata satılır. Ama oradaki işçinin günlük ücreti 3 DM'dir (Koçdemir, 2012; 95).

Netice olarak denilebilir ki, az gelişmiş ülkelere dünya ticaretinde biçilen rol, hammadde ve enerji gibi ürünlerin ihracatçısı olmak ve öyle kalmaktır. Bu sebeple çokuluslu şirketler bu ülkelerde doğrudan yatırım yapmak için fazla istekli davranmamakta, onları sınıflaşmanın kültürü ile değil, sadece ürünleri ile muhatap etmektedirler.

c. Küreselleşme- Kültür Münasebeti

Küreselleşmenin kültürle münasebeti iki yönlüdür. Yani ikisi arasında karşılıklı bir tesirleşme vardır ve bu bir sebep-netice münasebeti gibidir. Küreselleşme ve onun temelinde olan modernleşme, esas olarak kültürdeki bir takım köklü dönüşümlerin eseridir. Nitekim, Sanayi İnkılabının ortaya çıkışı ile alâkalı olarak Güngör "insanların tabiata, dünyaya, insana karşı görüşlerinde meydana gelen büyük değişimler bu inkılabı doğurmuştur" (Güngör, 1980; 29) demektedir. Tabii ki teknoloji ve onun hayata geçmesiyle ortaya çıkan sanayi de kültürel yapı üzerinde kuvvetli tesirlerde bulunmuş ve bulunmaktadır. Bu tesirler bazen millî kültürü zayıflatıcı, kültürel normları aşındırıcı, kültürel ve sosyal yapıları tahrip edici yönde de olabilir. Bu durumda da teknoloji ve onun ürünü olan küreselleşme bir yandan refahı arttırırken, öbür yandan huzuru bozabilir.

Toplum yapısının değişmesinin fertlerin hayatında meydana getirdiği olumsuz neticelere Durkheim de dikkat çeker ve toplumda meydana gelen ekonomik gelişmelerin toplumun yapısında değişiklik meydana getirdiğini ve bunun ferdin hayat şartlarında meydana getirdiği değişikliğin de onun manevî değerlerini alt üst ederek, neticede intihar oranlarında artışa yol açtığını ifade eder. Durkheim, bu değişikliğin toplum için zararlı veya faydalı olmasının önemli olmadığını da belirtir (Zikreden: Kösemihal, 1974; 192).

Durkheim'in yaşadığı dönem (1858-1917) sınıflaşmanın hızlandığı, mesafeleri kısaltan büyük icatların yapıldığı bir dönemdir (telefon, otomobil, uçak vs.). Avrupa'da liberal kapitalizmin hakim olduğu, Avrupalıların dünyayı sömürgeleştirdiği ve az gelişmiş ülkelerle aralarındaki gelir ve hayat seviyesi farklılığının da büyük ölçüde açıldığı bir dönemdir. İşte, Batı Avrupa'da bir taraftan ekonomik bir zenginleşme meydana gelirken, öte taraftan toplum yapılarında meydana gelen değişiklik, Durkheim'e göre intihar oranını arttırmıştır. Durkheim buna yaşadığı dönemdeki İtalya'yı örnek göstererek "1890'da İtalya'da millî birlik kurulunca bir ekonomik gelişme baş gösterdi. Pazarlar genişledi. Fabrikaların sayısı arttı. Ama bu çağın istatistikleri incelenince, intiharların duyulur derecede arttığı dikkati çeker (Zikreden: Kösemihal, 1974; 192) demektedir.

Sanayi Devrimi'nden sonra 20.yüzyılın son çeyreğinde meydana gelen Bilişim Devrimi küreselleşmeyi bir adım daha ileriye taşımış, neticede dünya neredeyse küresel bir köy haline gelmiştir.

Tabii ki bütün bu teknolojik gelişmelerin de birkaç yüzyıl geriye giden bir zihni altyapısı vardır ve hiç de birdenbire ve tesadüfen ortaya çıkmış değildir. Huntington'ın, üç bin yıldan daha uzun bir süre (yaklaşık olarak M.Ö. 1500'den M.S. 1500'e) uygarlıkların hem zaman hem de mekân açısından geniş ölçüde ayrı kalma eğilimi gösterdiklerini belirttiğini söyleyen Ritzer'a göre "kabaca 1500'den II. Dünya Savaşı'nın sona erişine kadar süren sonraki aşamanın ayırddedici özelliği, Batı uygarlığının tüm diğer uygarlıklar üzerinde sürekli, bunaltıcı ve tek yönlü etkisidir" (Ritzer, 2012; 448).

Sınaileşme, arka planındaki felsefi, siyasi ve iktisadi ideolojisi olan liberalizmin ve onun pratiği olan kapitalizmin bir ürünüdür. Bütün bu faktörlerin ürünü olan küreselleşme, kendi kültürünü de beraberinde getirmiştir. Büyük güçlerin az gelişmiş ülkelere empoze ettiği ve aşıladığı kültür de esas olarak modernleşmeyi ortaya çıkaran üretim kültürü değil, tüketim kültürüdür. Böylece Batı'yı Batı yapan ilmi zihniyet, hümanizm, tasarruflu yaşama, teşebbüs hürriyeti gibi değerler değil, Batı'nın fazla üretimini emecek bir kültür aşılanıyordu. Mesela bir Amerikan şirketi olan Mc Donalds'ın 1999'da dış satışları ABD'dekini aştı. Bugün 120 ülkede 30 bin Mc Donalds şubesi var ve sadece 12.800'ü (yarıdan azı) ABD'de bulunmaktadır (Yılmaz, 2007; 147). Bir diğer çokuluslu şirket olan Coca Colonization (coca cola)'ın satışının sadece %30'u Kuzey Amerika'da olup, %20'si Latin Amerika'da, %22'si Avrupa ve Ortadoğu, %18'i Asya, %6'sı Afrika'da gerçekleşiyor (Yılmaz, 2007; 147).

Küreselleşmenin ekonomik yıkıcılığının ötesinde asıl kalıcı tahribatı kültürler üzerindedir. Tomlinson'ın ifadesiyle "bir kültürel emperyalizm kuramının, ilk kültürel küreselleşme kuramlarından biri olarak ele alınabileceği bir durum vardır (Tomlinson, 2013; 121). Bu emperyalizm, dilden başlayarak kültürün diğer sahalarına da yayılmaktadır. Yemek kültürümüz, musikimiz, kılık kıyafet kültürümüz vs. Yine Tomlinson'ın belirttiği gibi, "belirli tarzların, markaların, zevklerin ve pratiklerin artık küresel olarak revaçta olduğunu ve hemen hemen dünyanın her yerinde bulunabileceğini göz ardı edemeyiz" (Tomlinson, 2013; 126). Burada masum bir kültür alışverişi ve kültürlerin karşılıklı olarak incelenmesi değil, tek yönlü bir kültür istilası ve kültürel dejenerasyon söz konusudur.

Tomlinson'ın kültür unsurlarında meydana geldiğini söylediği ve kendisinin de yakındığı bu küreselleşme meselesi, bizatihi kültürün kendi karakterine terstir. Çünkü kültürün ayırddedici tarafı, onun milli oluşudur. Bunun içindir ki, bir Türk kültüründen, bir Fransız kültüründen, bir Yunan kültüründen bahsedebiliyoruz. Halbuki küreselleşme, kültürlerin bu kendilerine has renklerini yok ederek, onları kimliksiz bir hale getirme riski taşımaktadır. Bu noktaya temas eden Bozkurt da küresel kültürün bir düzenden ziyade bir kaos olduğunu ve doğrudan ya da dolaylı olarak yeryüzü ölçeğinde fundamentalizmin gelişimine katkıda bulunduğunu söylemektedir (Bozkurt, 2013; 111). Bozkurt'un bu tesbiti yerindedir. Çünkü toplumların birlik, bütünlük ve huzurunu sağlayan milli kültürdeki bir aşınma ve belirsizlik hali, fertleri başka tatmin yolları aramaya sevkedecektir.

Bu meseleyle alakalı olarak Güngör'ün R. Linton'dan naklettiği görüşler de konuyu aydınlatıcı mahiyettedir. Linton, kültür unsurlarını hiyerarşik bir şema içinde ifade edebileceğimizi belirtir ve "bunlardan en yukarıdakiler kültürün üniversal unsurlarıdır ve bir cemiyetteki insanların pek büyük

çoğunluğunun paylaştığı bu üniversal (dil gibi) kültürün özünü teşkil eder. En aşağıda ise açık (gözle görülebilen) davranış normları vardır. İşte bu en yukarıda ve en aşağıdaki kültür unsurları kendi aralarında uyumsuzluk gösterirse, o zaman bu uyumsuzluklar bütün kültürde felç te'siri yapabilir" (Güngör, 1980; 43) der. Bugün dünyada yaşanan budur. Kültürel kaos yüzünden DEAŞ gibi bir terör örgütü dünyanın gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerinden binlerce terörist devşirip ölüme gönderebilmekte, sağladığı güçle Ortadoğu'da neredeyse devletleşebilmektedir.

Tomlinson'ın "kültürel emperyalizm" olarak vasıflandırdığı küreselleşmenin dil üzerinde yaptığı tahribata Kösoğlu da dikkat çekmekte ve "küreselleşme gelişmelerinin en çok etkilediği ve kirlettiği alan, dilimizdir. Ticaret hayatımızda markalardan levhalara, pazarlama tabirlerine kadar herşey yabancı bir dilin baskısı ve kirletmesi altındadır" (Kösoğlu, 2006; 130) demektedir.

Az gelişmiş ülkeler bakımından küreselleşmenin sadece dilde değil, kültürün diğer unsurları üzerinde de bozucu te'sirleri olabilir. Küreselleşme dolayısıyla kültürlerin birbirleriyle temasa gelmeleri neticesinde, az gelişmiş toplumların siyasî, ekonomik ve teknolojik yönden üstünlüklerini gördüğü güçlü toplumların kültürleri karşısında da psikolojik olarak zayıf ve alıcı durumda olacakları tabiidir.

d. Küreselleşme ve Millî Devlet- Milliyetçilik Münasebeti

Küreselleşme ve millî devlet arasındaki münasebet tahlil edilirken, genel olarak küreselleşmenin millî devleti tehdit ettiği ileri sürülmektedir. Meselâ Ulriche Beck'e göre, devletler egemenliklerini kaybetmekte, millî sınırlar bi-mekân unsurlar tarafından kolayca ve yoğun biçimde etkisiz hale getirilmektedir (Zikreden: Koçdemir, 2004; 354). Bu görüşte olanların böyle düşüncelerindeki esas faktör, çokuluslu şirketlerin, ellerinde bulundurdukları büyük ekonomik güç ve bu güç vasıtasıyla faaliyette buldukları ülkenin ekonomik ve dolayısıyla de siyasî hayatlarında oynadıkları roldür.

Böylece ekonomik bir bütünleşmenin sağlanmasıyla ulus-devletlerin zayıfladığı ve sürecin ilerlemesiyle de ortadan kalkacağı yolundaki görüşlere karşılık, Atasoy'un da belirttiği gibi, küreselleşmeyle meydana geleceği iddia edilen bütünleşme, gelişmiş ve zengin ülkeler arasında bile gerçekleşmemiştir ve çok fakir ülkelerle hiç sağlanamamaktadır (Atasoy, 2005; 389). Atasoy'un bu tesbiti vakıalarca da desteklenmektedir. Devletler-ülkeler arasında bütünleşme sağlanmadığı gibi, federal devletler de milliyetler temelinde bölünmektedir. Nitekim, 20.yüzyılın sonlarında Sovyetler Birliği, Yugoslavya ve Çekoslovakya gibi devletler bu tarzda bölünmüştür ve bugün de aynı tehlike, İspanya ve İngiltere gibi gelişmiş Batılı devletler için söz konusudur.

Millî devletlerin zamanla ortadan kalkacağı yolundaki görüşlere ilham veren gelişmelerden birisi; askerî, siyasî, ekonomik, ticarî ve kültürel sahalarda kurulan ve bazıları bölgesel, bazıları da küresel çaptaki teşkilâtlardır. Askerî sahada NATO, ekonomik bir birlik olarak kurulsa da nihaî hedefi siyasî olan Avrupa Birliği, ekonomik sahada NAFTA, Karadeniz Ekonomik İşbirliği Örgütü gibi teşkilâtlar, Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi gibi hukukî teşkilâtlar, millî devletlerin hakimiyetlerini sınırlandırmaktadırlar. Ancak, fonksiyonlarında azalma ve zayıflama görülse de millî devletlerin ortadan kalkacağına dair bir işaret görünmemektedir.

Aynı konuya temas eden Giddens de, "ulus devlet düzeyinin üstünde bir yönetimden bahsetmek gerçekçi görünmese de, Amerika Birleşik Devletleri ve Avrupa Birliği gibi örgütlenmeler,

küresel demokratik bir yapıya doğru hızla gidildiğinin işaretidir” (Giddens, 2005; 73) demektedir. Giddens’in teşhisi doğru görünmektedir. Dünyanın küçülmesi ve mesafelerin kısılması neticesinde millî devletler üzerinde küresel bir kontrole imkân sağlamış, bu da bazılarını rahatsız etse de bütün olarak insanlığın hayrına olmuştur. Meselâ Saddam Hüseyin’in Birleşmiş Milletler’in karar ve hareketiyle Kuveyt’ten çıkarılması; geç de olsa, Bosna-Hersek’teki Sırp katliamının NATO güçlerince sona erdirilmesi, küresel teşkilâtların lehine kaydedilebilecek bu tip hareketlerdir. Yani millî devletler bakımından söylenebilecek olan şey, bir ortadan kalkma, yok olma değil; siyasî, ekonomik ve ticarî faaliyetleri yönünden küresel standart ve ölçüler istikametinde sınırlandırılmamıştır. Bu meseleyle alakalı olarak Rodrik de “küresel yönetim çekici bir isimdir; fakat yakın zamanda onu aramaya kalkmayın. Karmaşık ve çeşitlenmiş dünyamızda haklı nedenlerden ötürü küresel yönetimin sadece çok ince yaldızlı tabakası bulunur” (Rodrik, 2011; 184) demektedir.

Millî hayatın fikrî ifadesi olan milliyetçilik de küreselleşmeyle ilişkili bir kavramdır. Bu ilişkiyle alakalı olarak, küreselleşmenin millî kimlikleri zayıflattığı yolunda (Giddens, 2005; 443) görüşler ileri sürülmektedir.

Küreselleşmeyle milliyetçilik arasındaki ilişki, esas olarak, ortaya çıkmalarını gerektiren saikler ve ortaya çıktıkları tarihî devre itibariyledir. Bir kere her ikisi de Modern Çağ’ın ürünüdür. Bir taraftan Modern Çağ’daki fikrî ve teknik gelişmeler milliyetçi cereyanlara yol açarken, diğer taraftan milliyetçi idarelerin emperyalist politikalara yönelmeleri küreselleşmeyi meydana getirdi.

Küreselleşmenin başlangıcı 18.yüzyılın sonlarına kadar geri gitse de, çeşitli sahalardaki yansımalarının belirgin olarak ortaya çıkması; siyasî olarak 19. ve ekonomik olarak da 20.yüzyılda olmuştur. Ancak siyasî küreselleşmenin temelindeki faktör de, sınırlanmış ülkelerin, dünyanın gelişmemiş ülkelerini ekonomik olarak sömürme gayesi idi. Siyasî küreselleşme bunu gerçekleştirilmenin bir ön şartı idi.

Küreselleşmenin son haddine vardığı 20.yüzyılın ikinci yarısından itibaren başlayan devre ise, milliyetçi cereyan ve hareketlerin hızlanıp pratiğe geçtiği bir devre olmuştur. Buna da tabii olarak küreselleşmenin millî kültürleri tehdit eden neticelerinin, bu neticelere maruz kalan toplumlarda uyandırdığı kendini koruma refleksi yol açmıştır. Yani siyasî küreselleşmenin peşinden gelen ekonomik küreselleşme, geri dönüşlü olarak siyasî küreselleşmeyi bitiren ve milliyetçi cereyanları ortaya çıkarıp millî kimlikleri güçlendiren bir faktör oldu. Atasoy’un da belirttiği gibi, “ulus devlet, millî kültür ve millî kimlik, küreselleşmenin tehdidi altında kalınca, milliyetçilik cereyanının arttığı gözlenmektedir” (Atasoy, 2005; 131). Bu da sosyolojik bir vakiydir. Başka kültürlerle temas imkânı bulamayan toplumlarda millî hislerin gelişmesi pek mümkün değildir. Çünkü her toplum ve kültür, kendisini başka toplum ve kültürlerle mukayese neticesinde bir yere koyar. Böyle bir temas ve mukayese yoksa, toplum kültürel varlığını millî kimliğinin değil, tabii varlığının bir ifadesi olarak görür. Bununla alakalı olarak Kösoğlu da “başka kültürlerle temas geçildiğinde, başkılığının farkına varan toplumun, bu farklılıklarını yani kimliğini koruma şuuru gelişir, artar” (Kösoğlu, 2006; 136) demektedir.

Bu görüşlere karşılık, küreselleşmenin millî birlik için bir tehdit unsuru olduğunu iddia edenler de vardır. Bunlardan Veysel Bozkurt, ulus devletlerin, küreselleşme trendiyle dışarıdan olduğu kadar, yerelleşme trendiyle de içeriden aşındırılmaya başlanmış olmasının ulusal bütünlüğün

parçalanma riskini de içinde barındırdığını (Bzokurt, 2013; 238) söylemektedir. Önceki bahiste ifade ettiğimiz gibi, küreselleşme millî kültür üzerinde bozucu te'sirlerde bulunabilir. Bu, küreselleşmeye maruz kalan toplumun kültürel bütünleşmeyi sağlayamadığı durumlarda daha fazla doğrudur. Ancak küreselleşmenin millî kültürü aşındırorsa bile, millî bütünlüğü parçaladığının pek bir örneği bulunmamaktadır. Hatta aksine, küresel kültür alışverişinden dolayı kültürel yapıları tehdit altında olan toplumlarda bu kültür istilâsına duyulan reaksiyon, onlardaki milliyetçi duyguları tahrik etmektedir. Yılmaz'ın da belirttiği gibi, "milliyetçiliğin Irak'ta olduğu gibi sadece işgal edilen ve geri kalmış ülkelerde canlanmadığı, gelişmiş ülkelerde de ortaya çıktığı görülmektedir. Nitekim Avrupa ülkelerinde Amerika'ya ve Amerikan kültürüne karşı bir direnç ortaya çıkmaktadır" (Yılmaz,2004; 244).

e. Küreselleşme ve Sosyal Yapı Münasebeti

Küreselleşmenin sosyal yapıyla münasebeti daha ziyade, bu münasebetin sosyal yapıda meydana getirdiği bozulmalar açısından ele alınmaktadır. Bozkurt'un da ifade ettiği gibi, "içinde yaşadığımız çağda 'risk', 'belirsizlik', 'güvensizlik', 'eşitsizlik', 'kaygı' ve 'toplumsal çözülme', küreselleşme sürecinin toplumsal sonuçlarını açıklamada en çok başvurulan kavramlar haline gelmiştir" (Bozkurt,2013; 349). Bu münasebet bir bozulmaya yol açmasa da, küreselleşmenin sosyal yapıyı değiştirme gibi bir fonksiyonu olduğu muhakkaktır.

Küreselleşme, esas olarak küresel aktörlerin ve onların mensup buldukları toplumların sömürüsüne maruz kalan az gelişmiş toplumların aleyhine neticeler doğurmaktadır. Nitekim, küreselleşme daha şimdiden en zengin ve en yoksul ülkeler arasındaki uçurumu genişletmiş, toplumlar arasında ve içindeki ayrımları daha da arttırmıştır (Editör: Giddens,2009; 75).

Az gelişmiş toplumların refah ve gelir seviyeleri evvelki yıllara göre mutlak olarak yükselmiş olmasına rağmen, gelişmiş ülkelere nispeten düşmüştür. Yani izafi bir yoksullaşma söz konusudur. Toplumların birbirlerine kapalı olduğu devrelerde böyle bir farklılık tehlike doğurmazdı. Ancak ulaştırma ve haberleşme vasıtalarındaki gelişme, toplumların birbirlerinden haberdar olmalarını mümkün kılmakta ve bu da aralarındaki bilgi alışverişini hızlandırmaktadır. Tabii olarak da bu vaziyet, daha ziyade alıcı durumdaki az gelişmiş toplumların sosyal yapılarında değişmelere sebep olmaktadır. Çünkü toplumlar artık sadece kendi iç dinamikleri yoluyla değişmemektedirler. Giddens'in de ifade ettiği gibi, "küreselleşme, uzak yerleşimleri birbirlerine, yerel oluşumların millerce ötedeki olaylarla biçimlendirildiği ya da bunun tam tersinin söz konusu olduğu yollarla bağlayan dünya çapındaki toplumsal ilişkilerin yoğunlaşması olarak tanımlanabilir" (Giddens,2004; 69). Yani küreselleşmeyle beraber, sadece ekonomik ve kültürel yapılar değil, sosyal yapılar da dış te'sirlere açık hale gelmektedir. Çünkü küreselleşme, sadece sınaî ürünlerin ve teknolojik yeniliklerin değil, aynı zamanda kültürel değerlerin, beslenme ve giyinme alışkanlıklarının, dinî inançların, örf ve adetlerin de yayılması demektir. İşte bu temasta az gelişmiş toplumlar kültürel ve sosyal olarak çözülme tehlikesiyle karşı karşıya kalmaktadırlar.

Bu hususta psikolojik bir faktör de rol oynamaktadır. Farklı ve daha müreffeh hayat standartlarıyla karşılaşan az gelişmiş toplumlar, bu standartlara ulaşamamanın sebebini kendi kültürlerinde, inanç sistemlerinde, sosyal yapılarında vs.de ararlar. Bunun da neticesi, gelişmiş toplumların hayat tarzlarının ve değer sistemlerinin sorgusuz sualsiz kabulü olacaktır. Tabii ki bu

kabul, evvelki bahislerde Linton'dan naklettiğimiz “kültürün özünü teşkil eden” dil veya din gibi unsurlar için söz konusu olmaz. Daha çok, en aşağıda olan davranış normları değiştirilir. Davranış normlarındaki değişimin neticesi ise sosyal normların ve bilâhare de sosyal yapının aşınmasıdır. Giddens'in de ifade ettiği gibi;

“Küreselleşmenin koşulları altında, kişilerin kendilerini oluşturma ve kimliklerini etkin olarak kurma anlamına gelen yeni bir bireycilikle karşı karşıya kaldık. Geleneğin ağırlığı ve kurulu değer sistemi, yerel toplulukların yeni bir küresel düzenle karşılıklı ilişkisi söz konusu olduğunda yeniden gözden geçirilmelidir. İnsanların seçimleri ve eylemlerine kılavuzluk eden ‘sosyal kodları’ gözle görülür biçimde çözülmeye başladı” (Giddens,2005; 61)

Küreselleşme, bugünkü durumuna gelinceye kadar belli safhalardan geçmiştir. Evvelâ gelişmiş devletler Asya, Afrika ve Amerika'nın zayıf devletlerini askerî sahada mağlûp etmişler ve bunun peşinden, onların hammadde kaynaklarını sömürmeye başlamışlardır. Bu sömürme safhasında, bu toplumların birçoğu sadece hürriyetlerini, emek ve hammaddelerini değil, bazen adet, alışkanlık ve kültürlerini de kaybettiler. İşte bu kültürel ve sosyal çözüme safhasında İbn Haldun'un belirttiği kanun işledi. “Mağlûp, ebedî olarak galibin şiarını, kıyafetini, mesleğini, sair ahval ve adetlerini taklid etmeye düşkünlük gösterir” (İbn Haldun, 2011; 361). Bu psikolojik vaziyet, mağlûbiyetin asıl sebebini teşhiste de onları hataya sürükler. Galipler gibi tüketerek gelişebileceklerini zannederler. Nitekim bugün bazı Arap emirliklerinde görülen yedi yıldızlı oteller, yüksek gökdelenler ve son model lüks arabalar bu taklit zihniyetinin ürünleridir. Yani onlar gibi üretmeden, onlar gibi yaşamak... Bu teşhis ve metot hatası, küresel güçler ve azgelişmiş toplumlar arasındaki farkı daha da açmaktadır.

Küreselleşmeyle sadece azgelişmiş toplumların değil, gelişmiş toplumların, küresel güçlerin de sosyal yapıları değişmekte ve bu değişim daha ziyade çözüme biçiminde olmaktadır. Yılmaz'ın da belirttiği gibi;

“Aile içinde ortak mekânların kullanımı azalıyor. Artık çocukların sadece kendi odaları yok, odalarında radyo, teyp, tv, bilgisayar, müzik seti gibi kişisel eşyaları oluyor. Bireye ait özel mekânlar oluyor. Yani aileden kopuk çocuk ve bireyler ortaya çıkıyor” (Yılmaz, 2004; 170).

Tabii olarak, aile içindeki bu parçalanma ve dejenerasyon, neticede sosyal bir çözülmeye ve anomiyeye yol açabilir. Küreselleşmeyle daha da artan zenginlik ve bunun beslediği fertçilik, toplumu alt tabaka mensuplarına karşı hassasiyetsiz ve umursamaz hale getirmektedir. Nitekim, bugün dünyanın en zengin ülkesi olan Amerika'da otuz milyon açlık sorunu yaşayan insan vardır (Bozkurt, 2013; 2009).

NETİCE

Küreselleşme, günümüzde sömürgeciliğin yeni ve kılık değiştirmiş biçimidir ve bir realitedir. Ancak, bir realite olması, onu ne masumlaştırır ne de azgelişmiş toplumlar için ona katlanmayı bir vecibe haline koyar.

Ortaya çıkışından bugüne kadar takip ettiği seyir incelenecek olursa, görülür ki, küreselleşme keşif ve icatların gelişimiyle beraber hızlanmış ve bu hızlanmaya paralel olarak diğer toplumlarla küresel güçler arasındaki mesafe daha da açılmıştır.

Bugün gelinen noktada, küreselleşmenin baskısı her sahada ve bütün enstrümanları ile birlikte hissedilmektedir. Küresel güçler, dünyanın geri kalan toplumlarını ekonomik olarak istilâ ettikleri

gibi, onların kültürel ve sosyal yapılarını da tahrip etmektedirler. Bütün bunların yetmediği hallerde askerî alternatif devreye sokulmakta, onların iradeleri dışında toprak bütünlükleri ihlâl edilerek ülkeleri işgal edilmektedir. Bazen de sun'î düşmanlıklar ihdas edilerek birbirleriyle savaştırılmakta ve böylece silâh sanayileri için pazar yaratılmaktadır.

Bugün Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da yaşananlara bakıldığında, yapılanların tam da bunlar olduğu görülür. Bu toplumlar, alt üst oluşlarına yol açacak ne gibi değişiklikler geçirmişlerdir? Ekonomik ve sosyal yapıyı değiştiren hızlı bir sınılaşma ve bunun yol açtığı gelir adaletsizliği mi meydana gelmiştir? Hiçbiri olmamıştır ama bu bölgeler yıllardır kanlı çatışmalara sahne olmuştur. Dolayısıyla küreselleşmenin geleceği hususunda fazla umutlu olmamızı gerektiren bir husus şimdiki halde mevcut değildir. Tek değişme, yeni küresel güçlerin (Çin, Hindistan, Brezilya vs.) ortaya çıkmakta olması ve az gelişmiş toplumların bundan sonra daha sıkı ve daha yakından sömürüleceğidir.

BİBLİYOGRAFYA

- Alpar, Cem; Çok Uluslu Şirketler ve Ekonomik Kalkınma, Ankara İktisadî ve Ticarî İlimler Akademisi Yayını, İkinci Basım (Ankara-1978).
- Atasoy, Fahri; Küreselleşme ve Milliyetçilik, Ötüken Neşriyat (İstanbul-2008).
- Bozkurt, Veysel; Değişen Dünyada SOSYOLOJİ, 9.Baskı, Ekin Basım Yayın Dağıtım (Bursa-2013)
- Giddens, Anthony; Modernliğin Sonuçları, Çev. Ersin Kuşdil, Üçüncü Basım, Ayrıntı Yayınları (İstanbul-2004).
- ; Sosyoloji, Yayına Hazırlayan: Cemal Güzel, Ayraç Yayınevi (Ankara-2005).
- ; Sosyoloji Başlangıç Okumaları, Editör: Anthony Giddens, Say Yayınları (İstanbul-2009).
- Güngör, Erol; Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik, Birinci Baskı, Töre Devlet Yayınları (Ankara-1980).
- Hamitoğulları, Beşir; Çağdaş İktisadî Sistemler, Üçüncü Baskı, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları (Ankara-1982).
- İbn Haldun; Mukaddime-1.cilt, Hazırlayan: Süleyman Uludağ, 7.Baskı, Dergâh Yayınları (İstanbul-2011)
- Koçdemir, Kadir; Millî Devlet ve Küreselleşme- Anlamı Değişen Sınırlar, Ötüken Neşriyat (İstanbul-2004).
- ; Küreselleşme-Koordinatları Okumak, 2.Basım, Ötüken Neşriyat (İstanbul-2012)
- Korten, David C.; Dünyayı Yöneten Şirketler, Çev.Öustafa Cesar, 1.Baskı, Etkileşim Yayınları (İstanbul-2008).
- Kösemihal, Nurettin Şazi; Sosyoloji Tarihi, Üçüncü Basım, Remzi Kitabevi Yayınları (İstanbul-1974).
- Kösoğlu, Nevzat; Küreselleşme ve Millî Hayat, 1.Basım, Ötüken Neşriyat (İstanbul-2002).
- Ritzer, George; Modern Sosyoloji Kuramları, Çev.Himmet Hülür, Birinci Baskı, De ki Basım Yayım (Ankara-2012).
- Rodrik, Dani; Akıllı Küreselleşme, Çev.Burcu Aksu, 1.Basım, Efil Yayınevi (Ankara-2011).
- Sander, Oral; Siyasî Tarih, 1.cilt, 6.Baskı, İmge Kitabevi Yayınları (Ankara-1998).
- Tomlinson, John; Küreselleşme ve Kültür, Çev.Arzu Eker, 2.Baskı, Ayrıntı Yayınları (İstanbul-2013).
- Yılmaz, Aytekin; İkinci Küreselleşme Dalgası- Kavram, Süreç ve Sorunlar, 1.Basım, Vadi Yayınları (Ankara-2004).
- ; -Romantizmden Gerçeğe-Küreselleşme, Birinci Baskı, Minima Yayıncılık (Ankara-2007)

TÜRK DÜŞÜNCE TARİHİNİN BİR KAYNAĞI OLARAK *CUMHURİYET* GAZETESİ (1937-1952)

Yakup YILDIZ

İnönü Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
yakupyildiz@hotmail.com

ÖZET

Türk Düşünce tarihi açısından Tanzimat ve Cumhuriyet döneminde neşredilen dergi ve mecmuaların dünyasına kısmen girilmiş olmasına rağmen düşünce tarihinin diğer önemli kaynaklarından biri olan gazetelerin dünyasına henüz yeterince girilebilmiş değildir. Bu konuda karşımıza çıkan teknik problemler yanında gazetelerin içeriği, sürekliliği ve sayısal çokluğu da ayrıca bu alanı çalışmayı zorlaştırmaktadır. Diğer taraftan düşünce kavramı içerdiği başlıklar açısından oldukça geniş bir alanı kapsamakta, bu sebeple düşünce tarihi açısından gazeteler üzerine çalışmak tükenmez bir çaba, sabır ve takip gerektirmektedir. *Cumhuriyet* gazetesi devletin kuruluşu ile yaşıt ve yeni rejimin ihtiyaçları doğrultusunda yayın hayatına giren ve bugüne kadar devam eden bir fikir gazetesidir. Bu çalışmada 1937-1952 yılları arasında *Cumhuriyet*'in sayfalarına yansıyan düşünce yazılarından yapılan bir seçki kronolojik bir bibliyografya olarak sunulmaktadır. Bu çalışmanın Çağdaş Türk düşüncesi literatürüne katkı sağlayacağı ve bu alanda çalışan araştırmacılara faydalı olacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet gazetesi, Çağdaş Türk Düşüncesi, Düşünce Yazıları Bibliyografyası

CUMHURİYET NEWSPAPER AS A SOURCE OF HISTORY OF TURKISH THOUGHT (1937-1952)

ABSTRACT

Although the history of Turkish thought has been investigated referring to the journals and magazines published in the era of Republic and Tanzimat, not much effort has been spent to investigate the newspapers of those periods. Contents of these newspapers, their continuity and great number of the newspapers have posed challenges to the researchers. Besides, since the concept of thought involves a whole of range over a wide field, to study on newspapers requires a perpetual effort, patience and pursuit in respect to history of thought. *Cumhuriyet* newspaper which has come until today is coeval with foundation Turkish republic and it has been published in accordance with the need of new regime. In this paper, we presented an anthology consisting of writings regarding Turkish thought in *Cumhuriyet* newspaper as a chronological bibliography form. It is hoped that this study will contribute to the literature on contemporary Turkish thought and be beneficial for researchers who investigate this field.

Keywords: *Cumhuriyet* newspaper, Contemporary Turkish Thought, Cumhuriyet newspaper bibliography

Cumhuriyet Gazetesinin Doğuşu ve Fikri Yönelimi

Batılılaşma dönemlerinde toplumsal gelişim ve fikri tartışmalar telif ve tercüme kitaplar yanında büyük ölçüde gazete ve mecmualar üzerinden yürütülmüştür.¹ Esasen, gerek Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi gerekse Cumhuriyetten sonra memleketimizde çıkarılan dergi ve gazetelerin neredeyse tümü fikri bir muhtevayı haizdir. Fikir mecmuaları yanında erken Cumhuriyet döneminde yayın hayatına atılan gazeteler özellikle entelektüel çevreler üzerinde etkili olmaktadır. Cumhuriyet gazetesi bu anlamda erken Cumhuriyet döneminin fikir gazeteciliğinin önde gelen örneklerinden biridir. Fikir gazeteciliği kavramını biraz açacak olursak genel olarak, belli bir görüş doğrultusunda yorumun ağırlıklı olduğu, okuyucuyu bilgilendirmeyi ve eğitmeyi hedefleyen, sosyal ve kültürel meseleleri tespit ederek bunu ayrıca siyasetin ve aydınların gündemine taşıyan bir gazetecilik anlayışıdır, denilebilir.² Ne var ki, bugün fikir dergiciliği halen çeşitli şekillerde sürse de, fikir gazeteciliği aynı ölçüde sürdürülememiştir. Bunun en önemli sebebi memleketimizde gazetecilik anlayışının değişmesidir. Yeni gazetecilik anlayışında artık gazetelerdeki fikrî yazıların yerini büyük ölçüde geniş kitlelere hitap eden haber, magazin, fıkra vs. yazılar ve görsel malzemeler alacaktır.

Cumhuriyet gazetesi yeni kurulan Türk devletinin kendisine rejim olarak tercih ettiği sistemle aynı adı taşıyan ve yeni rejimin kuruluşuyla birlikte aynı tarihlerde yayın hayatına başlayan ve hâlihazırda yayımlanmaya devam eden bir fikir gazetesidir. Bu bakımdan Cumhuriyet gazetesi ilk sayısının neşredildiği 7 Mayıs 1924'ten bugüne yaklaşık bir asırlık geçmişi ile ülkemizin en uzun süreli periyodiklerinden biridir. Cumhuriyet gazetesi için fikir gazetesi sözcüğünü kullanmamızın özel bir anlamı vardır. Çünkü bu gazete yayımlandığı dönemin koşulları içerisinde gerek gazetede yayımlanan yazıların muhtevası, gerekse gazetenin üstlenmiş olduğu misyon açısından Türk düşünce tarihinin önemli bir kesitine ışık tutmaktadır.

Adından da anlaşılacağı gibi Cumhuriyet yeni kurulan devletin yönetim biçimini kendisine isim olarak almış, hatta bu isim gazeteye bizzat Mustafa Kemal Atatürk tarafından verilmiştir. Böylece Cumhuriyet gazetesi rejimin sözcülüğünü üstlenerek yeni yönetim anlayışını ve Atatürk devrimlerini geniş kitlelere anlatmayı kendisine vazife bilmiştir.³ Gazetenin kurucusu Yunus Nadi gazetenin misyonunu şu sözlerle açıklamaktadır: “Cumhuriyet memlekete mal olmuş bir fikirdir. Biz, onun temsilcisi ve koruyucusuyuz. Bu temel düşünce göz önünde tutulduktan sonra kesin olarak söyleriz ki, gazetemiz ne hükümet gazetesi ne de bir parti gazetesidir.”⁴ Yunus Nadi'nin ifadelerinde açıkça görülen bu misyon yurt içinde sürdürülmekle kalmamış, aynı zamanda kuruluşundan kısa bir süre sonra 1925'te *La République* adıyla Fransızca olarak neşredilmeye başlanmış ve bu yolla yeni Türkiye'de yaşanan gelişmelerden Batı dünyasının haberdar edilmesi ve ülkenin yabancılara anlatılması hedeflenmiştir.⁵

¹ Türkiye'de fikir dergiciliği üzerine Türk Yurdu dergisinin özel sayısına bakılabilir. “Türkiye'de Fikir Dergiciliği”, *Türk Yurdu*, C. XXV, S. 213, (Mayıs 2005).

² Fikir gazeteciliği konusunda yazılan bazı yazılar için bkz. Özgen, Murat, “Türkiye'de Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998), s.55-64; Yücedoğan, Güleda, “Türkiye'de Fikir Gazeteciliği”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998), s. 87-94.

³ Köktener, Aysun, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, YKY Yay., İst. 2004, s.16.

⁴ Yunus Nadi, “Cumhuriyet'i Okuyuculara Sunuş”, *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924.

⁵ Köktener, s. 46.

Hakikaten Cumhuriyet gazetesi, en azından ilk döneminde sosyal, kültürel ve fikri meselelere ağırlık veren bir yayın politikası gütmüştür. Bu çerçevede Cumhuriyet gazetesinde bilimsel makalelerden aktüel tartışmalara kadar çok sayıda fikri tartışmalar ve makaleler bulmak mümkündür. Gazetenin ikinci sayfası neredeyse tümüyle bu türden yazılara ayrılmıştır. Gazetenin yazar kadrosu arasında başta gazetenin sahibi ve kurucusu Yunus Nadi olmak üzere Abidin Daver, Peyami Safa, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mustafa Şekip Tunç, Ahmet Ağaoğlu, Adnan Adıvar, Burhan Toprak, Mustafa Namık Çankı, İ. Hakkı Danişmend, Akil Muhtar Özden, Eşref Edip, Kemal Salih Sel, Fahreddin Kerim Gökay, Celaleddin Ezine, Yavuz Abadan, Rasim Adasal, Ömer Rıza Doğrul, Adile Ayda gibi tanınmış bilim adamları, şair, yazar ve akademisyenler sürekli yazılarıyla yer almaktadır. Bunların dışında gazetede kimi zaman Ahmet Hamdi Tanpınar ve Necip Fazıl Kısakürek'in yazılarına da tesadüf edilmektedir.

Sosyal, siyasi ve kültürel bir çerçevede yayın hayatına başlayan Cumhuriyet gazetesi, temel bazı ilkeler sabit kalmak kaydıyla, yayın politikaları bazı dönemlerde farklılıklar göstermektedir. Kurulduğu günden bugüne Cumhuriyet gazetesinin yayın çizgisinde zamanla farklılıklar gösteren, çarpıcı bir geçmişin bulunduğu bir gerçektir. Köktener Cumhuriyet gazetesinin, başlangıçta örtüşen ilkeleri aynı kalmakla birlikte, gelip geçen iktidarların uygulamalarıyla bazen uzlaştığı, bazen de zıtlaştığını belirterek, gazeteyi siyaset merkezli bir tasnifle “Tek Parti Döneminde Cumhuriyet gazetesi (1924-1946)”, “Çok Partili Dönemde Cumhuriyet Gazetesi, (1946-1960)”, “27 Mayıs’tan 12 Eylül’e Ara Rejimler Arasında Cumhuriyet”, “12 Eylül 1980’den 2000’li Yıllara Cumhuriyet” başlıklarıyla dört dönemde incelemektedir.⁶ Bu tasnife “2000’li Yıllardan Sonra Cumhuriyet” başlığını da eklemek gerekir. Bugün muhalif “sol bir gazete” olarak bilinen Cumhuriyet gazetesinin özellikle kurulduğu yıllardan itibaren Kemalist bir ideoloji çerçevesinde devletçi, milliyetçi ve devrimci bir çizgiyi sürdürdüğü söylenebilir. Her ne kadar yayın politikası, iktidarla ilişkileri ve temsil ettiği ideoloji geçen zaman içerisinde farklılıklar gösterse de, Cumhuriyet gazetesi, başlangıcından bugüne bir fikir gazetesi olma misyonunu sürdürmekte, Cumhuriyet ve Atatürk devrimleri çerçevesinde yayınlarına devam etmektedir.

Cumhuriyet gazetesi 1950’li yıllara kadar Türk entelektüelleri ve özellikle Darülfünun/Üniversite çevresinin yakından takip ettiği, yazıları ve tenkitleriyle desteklediği yayınların başında gelmektedir. Her ne kadar sınırlı bir çevreye hitap etse de, bu entelektüel çevrenin fikir hayatını belirlediği ve ülke siyasetini etkilediği/etkilendiği düşünülecek olursa gazetenin kendi dönemi için üstlendiği rolün büyüklüğü daha iyi anlaşılabilir. Bununla birlikte fikir gazeteciliği konusunda Cumhuriyet gazetesi yalnız değildir. Cumhuriyet gazetesi dışında, bu yayınlar arasında *Tan*, *Tanin*, *Yarın*, *Tercüman*, *Vatan*, *Tasvir-i Efkâr*, *İkdam*, *Vakit*, *Son Posta*, *Ulus*, *Akşam*, *Hürriyet*, *Milliyet* gazeteleri sayılabilir. Ancak bu gazeteler içerisinde Cumhuriyet gazetesinin siyasetle ilişkileri, misyonu ve etkileri bakımından ayrıcalıklı bir konumda olduğunu tekrar belirtmemiz gerekir.

Gazetenin fikri temellerin oluşturulması konusundaki misyonunu Çok Partili Hayata Geçiş dönemlerine kadar sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Şüphesiz bugün için de gazetenin kendine özgü misyonundan söz edilebilir. Ancak buradaki kastedilen 1950’lili yıllardan itibaren gazetecilik mesleğinin önceki dönemlerden farklı bir tarzda icra edilmeye başlanmış olmasıdır. Nitekim

⁶ Köktener, s.12.

Cumhuriyet gazetesi de bu değişimden payını alacaktır. Öte taraftan çok partili siyasi hayata geçişle birlikte gazetelerin aldığı siyasi tutumlar da gazetelerin politikalarını etkileyecektir. Örneğin tek partili yıllardaki Cumhuriyet gazetesi ile 1950'den sonraki Cumhuriyet arasında siyasal tutumlar açısından farklılıklar gözlenmektedir. Bunda gazetenin sahibi Yunus Nadi'nin 1950'de Demokrat Parti vekili olarak Meclis'e girmesinin etkili olduğu düşünülebilir.⁷

Şüphesiz düşünce hayatına etki eden kurumların tarihi, bunların üstlendiği misyon ve icraatları fikri problemlerin, ilim ve fikir siyasetlerinin, politik süreçlerin kavranması açısından önemlidir. Nitekim bazı icraatlar ve politikalar vardır ki bunlar fikir ve düşünce hayatını doğrudan etkileyerek bunların istikametine yön vermiştir. Örneğin Darülfünunun kapatılması ve İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşu konusunda yapılacak bir araştırmada Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yazılar ve oluşturduğu kamuoyu görülmedikçe problem tam olarak anlaşılamayacaktır. Aynı şekilde dini alanda uygulamaya konan yeni projeler, bunların topluma sunuluş biçimleri, toplumsal reaksiyonlar ve bunların gazete ve yazarları tarafından okunma biçimleri düşünce tarihimizin dini boyutuyla ilgili önemli başlıklar içermektedir. Yine Cumhuriyet döneminde kadının sosyal hayata girişi konusunda çalışacak bir araştırmacı bu konuyu gazeteler üzerinden de takip etmek zorundadır. Bu minvalde yapılabilecek inceleme ve araştırma konularını çoğaltmak mümkündür.

Bibliyografyaya Dair

Aşağıda 1937-1952 yılları arasında Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan yazılardan yapılan bir seçki bulunmaktadır. Yazıların sıralanışı kronolojiktir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi bu bibliyografyada felsefe, sanat, edebiyat, din, siyaset, ekonomi ve hatta mimari meseleler yanında kitap tanıtımı, tenkit yazıları, fikri toplantılar ve fikri haberler gibi, Türk düşünce hayatını ilgilendiren diğer konulara yer verilmiştir.

Şüphesiz yazıları tematik olarak gruplandırmak da mümkündür. Ancak biz bu yazıları yıllara/yayımlanış tarihlerine göre sıralamayı tercih ettik. Çünkü yayım tarihine göre yapacağımız bir liste bize yazıların birbiriyle irtibatlarını, dönemin temel tartışma konuları ve özel vurgularını bir arada görme imkânı vermektedir. Örneğin herhangi bir tarihte yayımlanmış bir yazı başka hangi problemlerin ışığında/gölgesinde yahut ilhamıyla yazılmıştır? Hangi fikir veya tezin cevabı, antitezi veya tamamlanmasıdır. Sosyal, kültürel, siyasi, dini, ekonomik meseleler arasında bir oluş birliği var mıdır? Bütün bunları görebilmek için yazıların tümünü tematik olarak görmek yetmez, ayrıca kronolojik bütünü de görmek gerekir. Hatta bu yazıların aynı zamanda hem kronolojik bütün içerisinde hem de tematik bir çerçevede diğer gazete ve dergilerle birlikte, dönemsel koşulları ve tartışma zeminler ışığında incelenmesinde büyük fayda vardır. Mecmuaların bibliyografyaları çoğu kez özel çalışmalara konu olduğu halde, gazetelerin gerek sayıları, gerekse bibliyografilerinin çıkarılmasının epeyce zahmetli olması nedeniyle bunların dünyasına girmekten çoğu kez

⁷ Köktener'in belirttiğine göre, Yunus Nadi 1943 seçimlerinde CHP'den aday gösterilmemiş, Demokrat Parti'nin kurulmasıyla birlikte Cumhuriyet bütün desteğini Demokrat Parti'ye yöneltmiştir. Gazetenin sahibi Nadir Nadi nihayet 1950 seçimlerinde DP listesinden bağımsız milletvekili olarak Meclis'e girmiştir. Bkz. Köktener, s. 75-78.

kaçınılmıştır. Bununla birlikte sınırlı dönemler ve belirli temalar etrafında bazı çalışmalara rastlandığını belirtelim.⁸

Aşağıdaki bibliyografya dikkatle gözden geçirilirse felsefi, dini, ahlaki, siyasi, ekonomik meseleler yanında üniversite, eğitim ve özellikle felsefe eğitimi, fikir hayatının istikametleri, modernleşme, milliyetçilik, muhafazakarlık ve hatta şehirleşme ve mimari ile ilgili yazıların listeye dahil edildiği görülür. Bize göre bunların tamamı çağdaş Türk düşüncesinin konuları arasında ve kapsamı dahilindedir. Bu bakımdan yaptığımız taramada işin bu yönünü de göz önünde tutarak mümkün olduğunca geniş bir literatür oluşturmaya çalıştık. Bu sınırlı çalışmanın Çağdaş Türk düşüncesi üzerine disiplinler arası çalışmalar yapan araştırmacı ve akademisyenler için faydalı olabileceği ümit edilmektedir.

Cumhuriyet Gazetesi Bibliyografyası (1937-1952)

1937

- Peyami Safa, “Anane ve İnkılab (Bir Felsefe Öğretmenine Cevap)”, 3 İkinci Kanun 1937.
- Peyami Safa, “Felsefe Konferansları”, 8 İkinci Kanun 1937.
- Peyami Safa, “Mehmed Akif ve Ahmet Haşim”, 15 İkinci Kanun 1937.
- Peyami Safa, “Andre Gide’den Bir Tercüme”, 6 Şubat 1937.
- Peyami Safa, “Alaturka ve Alafranga Edebiyat”, 21 İkinci Kanun 1937.
- Hilmi Ziya Felsefe Profesörü Oldu”, 6 Mart 1937.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Bir Tetkik: Antakya Tarihi”, 10 Mart 1937.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde Descartes’in Tercümesi Yapılmadı mı?”, 17 Nisan 1937.
- Karahasan, Mehmed, “Descartes ve Medeniyet”, 20 Mart 1937.
- Peyami Safa, “Mecmualarımıza Bir Bakış”, 3 Mayıs 1937.
- Ergin, Osman, “İbn Sina ve Hayyam”, 22 Haziran 1937.

⁸ Cumhuriyet gazetesi erken dönem Cumhuriyet dönemi sosyo-kültürel çalışmalar açısından ilgi çekici araştırma konuları arasında yer almaktadır. Ancak gazete üzerine yapılan çalışmaların daha ziyade siyasi içerikli olduğu görülmektedir. Köktener’in çalışması Cumhuriyet gazetesini gazetecilik kimliği, teknik özellikleri, siyasi misyonu ve dönemsellikleri açısından ele alan müstakil bir çalışmadır. Benzer şekilde gazeteyi genel misyonu ve teknik taraflarıyla ele alan başka çalışmalara da rastlanmaktadır. Bkz. Pektaş, Şerafettin, *Milli Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi*, Fırat Yay., İst. 2003. Bunların dışında Cumhuriyet gazetesi üzerine yapılan bazı spesifik çalışmalar da mevcuttur. Bkz. İlhan, Ali İhsan, *1925 – 1928 Yılları Arasında Cumhuriyet ve İkdam Gazetesinde Çıkan Harf İnkılâbıyla İlgili Konular*, Yayınlanmamış YL Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2010; Lee, Nan-a, *1928’den 1960’a Kadar Cumhuriyet Gazetesinde Edebiyat, Tarih, Kültür ve Sanatla İlgili Yazıların Sistematik Bibliyografyası*, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1991; Uçar, Aliye, *İkinci Dünya Savaşı’nda Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1992; Coşkun, Mustafa Asım, *Medya ve Din İlişkisi: Cumhuriyet Gazetesi Örneği*, Yayınlanmamış YL Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2003; Emre Kaya, Ayşe Elif, *Demokrat Parti Politikalarının Cumhuriyet Gazetesinde Ele Alınış Biçimleri -1950-1960*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009; Pınarcı, Gülden Aydın, *Türkçe Gazete ve Cumhuriyet Gazetesinin Yeni Harfleri Öğretme Çalışmaları*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2012; Topçu, Esra, *Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet (1 Kânûn-ı Sâni 1926-31 Kânûn-ı Evvel 1927)*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2014. Bunların dışında gazetenin tarihi ve siyasi yönleri üzerine bazı yazılar da kaleme alınmıştır. Bkz. Yapar, Aslı, “Cumhuriyet Gazetesinin Türk Basınındaki Yeri”, *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998), s. 79-86; Yenituna, Burak, “Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Rolü (1930-1935)”, *e-GİFDER*, C.2, S. 3, (Mart 2014), s. 62-89.

- Tolun, Haydar, “İbni Sina ve Bacon”, 2 Temmuz 1937.
- “Bibliyografya: Filozofi (Cemil Sena Ongun’un aynı adlı kitabının tanıtımı), 26 Haziran 1937.
- Peyami Safa, “Descartes’e Niçin Muhtacız?”, 29 Haziran 1937.
- Karahasan, Mehmet, “Felsefeye Dair: Hamid”, 29 Haziran 1937.
- M., Tezel, “Paris Sergisi ve Edebiyat (1900 – 1937 Seneleri Arasındaki Edebi Cereyanlara Umumi Bakış”, 2 Ağustos 1937.
- “Beynelmilel IX. Felsefe Kongresi”, 8 Ağustos 1937.
- “Elim Bir Kayıp: Ubeydullah Efendi”, 12 Ağustos 1937.
- Peyami Safa, “Ubeydullah ve Hamid”, 13 Ağustos 1937.
- “Merhum Ubeydullah Merasimle Defnedildi”, 13 Ağustos 1937.
- Peyami Safa, “Bugünün ve Yarının Kadını”, 14 Ağustos 1937.
- “Muallim Mektepleri ve Liseler”, 17 Ağustos 1937.
- Peyami Safa, “Şiir ve Nesir Farkı”, 26 Ağustos 1937.
- Peyami Safa, “Bergson ve Zamanımız”, 16 Eylül 1937.
- Peyami Safa, “Müslimanlıkta Resim ve Heykel Yasağı”, 29 Eylül 1937.
- Peyami Safa, “İlk ve Orta Tahsilin Birleştirilmesi”, 30 Eylül 1937.
- Peyami Safa, “Alaturkanın Düşündürdüğü Şeyler”, 1 Ekim 1937.
- “Turgut Cansever Sergisi”, 28/7.
- Peyami Safa, “Üç Ahlaksız Peşinde”, 3 Birinci Teşrin 1937.
- “Bugünkü Türk Edebiyatı (Le Temps’in neşrettiği yazı dolayısıyla)”, 16 Birinci Teşrin 1937.
- Peyami Safa, “Mahut Antolojinin Akisleri”, 17 Birinci Teşrin 1937.
- Kısakürek, Necip Fazıl, “Bir Mecmuanın Hikayesi (Ağaç)”, 9 Birinci Kanun 1937.
- Peyami Safa, “Tercüme Sağanağı”, 29 Birinci Kanun 1937.

1938

- Peyami Safa, “Agah Efendi Kimdir?”, 8 İkinci Kanun/Ocak 1938.
- Peyami Safa, “Türkçeden Garb Dillerine Tercüme”, 18 İkinci Kanun/Ocak 1938.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Şiir Ölüyor mu?”, 19 İkinci Kanun/Ocak 1938.
- Peyami Safa, “Gözlerimiz Türk Sanatkarlarındadır”, 23 İkinci Kanun/Ocak 1938.
- Peyami Safa, “Alaturka Sofuluğu ve Alafranga Züppeliği”, 2 Şubat 1938.
- Ünver, A. Süheyl, “Akil Muhtar: Akademisyen”, 6 Şubat 1938.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Şiire Dair”, 1 Mart 1938.
- Duru, Kazım Nami, “Tuba Ağacı”, 29 Mart 1938.
- Gürpınar, H. Rahmi, “Nietzsche: Felsefe ve Tecennün”, 30 Mart 1938.
- Peyami Safa, “İki Ziya Gökalp”, 2 Haziran 1938.
- Peyami Safa, “Yakub ve Ötekiler”, 7 Haziran 1938.
- “Beynelmilel Portreler: Sigmund Freud”, 7 Haziran 1938.
- Peyami Safa, “Münevverlerimize Dair”, 11 Haziran 1938.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Folklor ve Hayat”, 14 Temmuz 1938.
- Peyami Safa, “Türk İnkılabına Bakışlar (Yazı Dizisi), 10 Ağustos 1938.
- Adasal, Rasim, “Türk Gençliğine Ömer Hayyam Felsefesini Aşılmalı”, 23 Ağustos 1938.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “İbrahim Hakkı’nın Kabri Nasıl Yıkılır?”, 30 Ağustos 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kültür Muhiti”, 2 Eylül 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İstanbul’un Kaderi”, 8 Eylül 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Polonez Köyünde Türkçe”, 21 Eylül 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Peyami Safa ve Türk İnkılabına Bakışlar 1”, 26 Eylül 1938.

- Tunç, Mustafa Şekip, "Türk İnkılabına Bakışlar'da Hakim Olan Felsefi Karakter", 28 Eylül 1938.
- "Türkçe Kitapların Yüzü Neden Gülmüyor?", 1 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İnsan Nasıl Bir Makinedir?", 6 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Tanrı Şair", 9 Birinci Teşrin 1938.
- Tan, M. Turhan, "Rahmetli Ahmet Refik (Altınay)", 12 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Çalışmak Tabii Bir Şey midir?", 13 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Üniversite ve Üniversitemiz", 17 Birinci Teşrin 1938.
- Şerif Hulusi, "Garb, Türk Edebiyatını Tanır mı?", 18 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Şuur ve Şuursuzluk", 19 Birinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Klasiklerimiz Var mı?", 22 Birinci Teşrin 1938.
- Akyüz, Ali Kami, "İçtimai Tetkikler: Sosyalizm 1", 28 Birinci Teşrin 1938.
- Akyüz, Ali Kami, "İçtimai Tetkikler: Sosyalizm 2", 31 Birinci Teşrin 1938.
- "Acıklı Bir Ölüm: Celal Nuri", 3 İkinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Doktorluğa Giden Sporculuk", 4 İkinci Teşrin 1938.
- Akyüz, Ali Kami, "İçtimai Tetkikler: Sosyalizm 3", 6 İkinci Teşrin 1938.
- "Edebi Yeniliğimiz Etrafında İsmail Habib – Ahmet Hamdi Tanpınar Münakaşası", 7 İkinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Tarih Bir İlim İşi mi, Bir İman İşi midir?", 8 İkinci Teşrin 1938.
- "(Edebi Yeniliğimiz Etrafındaki Dedikoyu İzah)", 8 İkinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Karakter ve Mizaç", 10 İkinci Teşrin 1938.
- Kısakürek, Necip Fazıl, "O Türk'e Hem Türkü Hem de Avrupalıyı İnandırabildi (Atatürk için)", 26 İkinci Teşrin 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kırtasiyecilik ve Ondand Kurtulma Çareleri", 27 İkinci Teşrin 1938.
- Akyüz, Ali Kami, "İçtimai Tetkikler: Sosyalizm 4", 30 İkinci Teşrin 1938.
- "Namık Kemal İhtifali", 1 Birinci Kanun 1938.
- Peyami Safa, "Klasikten Klasiklere", 1 Birinci Kanun 1938.
- Tan, M. Turhan, "Ölümünün 50 nci Yıldönümü Münasebetiyle Namık Kemal", 2 Birinci Kanun 1938.
- "Namık Kemal'e Niçin Bağlıyız?", 3 Birinci Kanun 1938.
- Akyüz, Ali Kami, "İçtimai Tetkikler: Sosyalizm 5", 13 Birinci Kanun 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Çocukta Dil ve Düşünce", 14 Birinci Kanun 1938.
- Peyami Safa, "Bir Tercüme Üstünde (Vehbi Eralp'in Alfred Weber'den çevirdiği Felsefe Tarihi)", 16 Birinci Kanun 1938.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ruh Yapıları ve Dünya Görüşleri", 20 Birinci Kanun 1938.
- Güngör, Selahattin, "(Ölümünün Yıldönümü Münasebetiyle Mehmet Akif)", 29 Birinci Kanun 1938.
- "(Mehmet Akif İhtifali)", 29 Birinci Kanun 1938.

1939

- G., F., "Londra Konferansında Esas Mesele Ne Olacak?", 20 İkinci Kanun 1939.
- Peyami Safa, "Türkçenin Bir Numaralı Hakikati", 21 İkinci Kanun 1939.
- B., M., "Mısır Hükümdarı Halife Olduktan Sonra", 23 İkinci Kanun 1939.
- Mihri, V., "Kudüs Mektupları: Londra Konferansı ve Filistin Nasyonalistleri", 25 İkinci Kanun 1939.
- Teker, M., "Mısır Mektupları, Kral Faruk'un Halifeliği ve Arab Memleketlerine Umumi Bir Bakış", 28 İkinci Kanun 1939.
- Teker, M., "Mısır Mektupları, Arablık Aleminde Mesele mi Ararsınız?", 8 Şubat 1939.
- Teker, M., "Arablık Aleminde Yeni Hareket ve Heyecanlar", 11 Şubat 1939.
- Mihri, V., "Kudüs Mektupları: Filistin'in Mukadderatı Karşısında Türkiye", 20 Şubat 1939.

- C., T., “Lübnan Mektupları: Suriye’de Sükun ve Asayişten Eser Kalmadı”, 22 Şubat 1939.
- Peyami Safa, “Türk İnkılabı Maddeci midir, Ruhçu mu?”, 25 Şubat 1939.
- Teker, M., “Mısır Mektupları: Arab Aleminde Kadın Hürriyete Doğru Gidiyor”, 26 Şubat 1939.
- “Fuad Köprülü’nün 25. inci İlim Yılı”, 4 Mart 1939.
- Peyami Safa, “Medeniyet Nedir, Ne Değildir?”, 9 Mart 1939.
- Peyami Safa, “Bergson’a Dair Bir Kitap Vesilesiyle (Ziya Somar’ın Bergson kitabı)”, 15 Mart 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Zamanımızın En Büyük Meselesi Karşısında”, 18 Mart 1939.
- Peyami Safa, “Zamanımızın En Canlı Kelimesi”, 23 Mart 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Müstakillerin Sergisi Münasebetiyle”, 25 Mart 1939.
- Peyami Safa, “Türk Ahlakçıları”, 1 Nisan 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Hürriyet ve Otorite”, 2 Nisan 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İdeolojimiz ve İdeolojiler”, 4 Nisan 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “İki Fransız Aliminin Ölümü”, 4 Nisan 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Millet ve Beşeriyet”, 9 Nisan 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Nereden Nereye?”, 16 Nisan 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Türk Nedir?”, 18 Nisan 1939.
- Peyami Safa, “Parçadan Bütüne Gidiş”, 19 Nisan 1939.
- Bouerey, Emile, “Cüniye’de Filozof Rıza Tevfik’le Bir Mülakat”, 28 Nisan 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Sanat, Ahlak ve Hukuk”, 29 Nisan 1939.
- Uludağ, O. Şevki, “Askeri Tıbbiye”, 9 Mayıs 1939.
- “A. Ağaoğlu’nun Kendi Eliyle Yazdığı Hayatı”, 22 Mayıs 1939.
- Peyami Safa, “Ahmet Ağaoğlu”, 24 Mayıs 1939.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Tercüme Meselesi”, 25 Mayıs 1939.
- Peyami Safa, “İşte İnsan”, 12 Temmuz 1939.
- Peyami Safa, “Ağaoğlu Külliyyatı”, 29 Temmuz 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Anatole France ve Fransız İhtilali”, 29 Temmuz 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fransız İhtilali Ne Zaman Başladı?”, 31 Temmuz 1939.
- Peyami Safa, “Fikir ve Spor Gençliği”, 5 Ağustos 1939.
- Peyami Safa, “Mekteplerde Latince ve Yunancadan Evvel”, 9 Ağustos 1939.
- Peyami Safa, “Münevver Kime Derler?”, 16 Ağustos 1939.
- Peyami Safa, “İki Dünya Görüşü”, 19 Ağustos 1939.
- Ötügen, A. C., “İslam Ansiklopedisi Dilimize Çevriliyor”, 21 Ağustos 1939.
- Peyami Safa, “İslam Ansiklopedisi”, 22 Ağustos 1939.
- Peyami Safa, “Türk Kafası Telif Eser Vermekten Aciz midir?”, 24 Ağustos 1939.
- “Büyük Ruhîyat Alimi Dün Londra’da Öldü (Prof. Freud)”, 25 Eylül 1939.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Freud’un Ölümü”, 29 Eylül 1939.
- Peyami Safa, “Bir Devrin Sonu”, 3 Birinci Teşrin 1939.
- Peyami Safa, “Ziya Gökalp’i Ters Anlayanlar”, 26 Birinci Teşrin 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fransız İnkılabı ve Tanzimat”, 1 İkinci Teşrin 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Tanzimatın Psikolojisi”, 3 İkinci Teşrin 1939.
- Peyami Safa, “Tanzimat Düşmanlığı”, 4 İkinci Teşrin 1939.
- Sevig, Vasfi Raşid, “Tanzimat Nedir?”, 5 İkinci Teşrin 1939.
- Peyami Safa, “Gene Tanzimat”, 7 İkinci Teşrin 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Avrupa’dan Dönen Talebe Meselesi”, 8 İkinci Teşrin 1939.
- Peyami Safa, “Yarımdan Bütüne Doğru”, 19 İkinci Teşrin 1939.
- “Namık Kemal İhtifali”, 3 Birinci Kanun 1939.

- Nadir Nadi, “Sosyoloji Müellifi Baltacıoğlu”, 7 Birinci Kanun 1939.
- Orhun, Hüseyin Namık, “Prof. Denison Ross ve Türkoloji”, 20 Birinci Kanun 1939.
- Peyami Safa, “Maarif Davamız: İstanbul Üniversitesi”, 21 Birinci Kanun 1939.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fransa’da Komünizm İnhilali”, 26 Birinci Kanun 1939.

1940

- Tunç, Mustafa Şekip, “İntibalar: Akademi Resim Sergisinde”, 24 İkinci Kanun 1940.
- Peyami Safa, “İddia Bolluğu ve Eser Kıtılığı”, 27 İkinci Kanun 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fransa’nın İki Kaybı”, 10 Şubat 1940.
- “İstanbul Üniv. Tekamül Yolundadır”, 10 Şubat 1940.
- Peyami Safa, “Lamartine İçin”, 1 Mart 1940.
- Peyami Safa, “Tarih Bizi Nerede Aldatır ve Nerede Aydınlatır?”, 7 Mart 1940.
- Sumerman, Semih, “Jules Payot”, 10 Mart 1940.
- Peyami Safa, “Yücel’in Humanisması”, 19 Mart 1940.
- Peyami Safa, “Emile Zola”, 5 Nisan 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 1”, 8 Nisan 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 2”, 15 Nisan 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 3”, 22 Nisan 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 4”, 29 Nisan 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Yunan Medeni Kanunu İlanı”, 5 Mayıs 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 5”, 6 Mayıs 1940.
- Peyami Safa, “Ağaoğlu’nun Mezarında”, 20 Mayıs 1940.
- Çankı, Mustafa Namık, “Felsefe İstilahları 6”, 25 Mayıs 1940.
- Peyami Safa, “Maneviyat”, 4 Haziran 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Tanzimat Maarifi ve Gençlik”, 20 Haziran 1940.
- “Ahmet Midhat’ın Kitapları Satılırken”, 27 Temmuz 1940.
- Delilbaşı, A. Süha, “Türk Dili Hakkında Düşünceler: Divan-ı Lügati’t Türk’ün Tercümesi Münasebetiyle”, 6 Ağustos 1940.
- Peyami Safa, “Fikir Mecmualarımız Üstünde”, 9 Ağustos 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Zamane Adamı”, 13 İkinci Teşrin 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Zamane Adamı ve Cemiyet II”, 15 İkinci Teşrin 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Gençliği Bedbaht Eden Mela”, 19 İkinci Teşrin 1940.
- Danişmend, İ. Hami, “Nasreddin Hoca Kim?”, 23 İkinci Teşrin 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Şiirin Sırrı”, 27 İkinci Teşrin 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Pazar Günlerinin Sıkıntısı Bize Neler Söylüyor?”, 9 Birinci Kanun 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Meslek Seçmek Değiştirmek Meselesi”, 11 Birinci Kanun 1940.
- İbşir, Mazhar Şevket, “Mehmed İzzet Hakkında”, 12 Birinci Kanun 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Yalnız Medeni Kanun Değil, Soyadları da ...”, 15 Birinci Kanun 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsan ve Şair: Yahya Kemal’e”, 15 Birinci Kanun 1940.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “İçtimai Cepheden Namık Kemal ve Felsefesi”, 21 Birinci Kanun 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Sözün Tesiri”, 24 Birinci Kanun 1940.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Realite ve Şair”, 30 Birinci Kanun 1940.

1941

- Tunç, Mustafa Şekip, “Şarkıların İfadesi”, 2 İkinci Kanun 1941.

- Tunç, Mustafa Şekip, “Bergson’un Ölümü”, 8 İkinci Kanun 1941.
- Ziyaeddin Fahri, “Türkiye’de Bergsonizm”, 13 İkinci Kanun 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Türkiye’de Bergsonizm 2”, 15 İkinci Kanun 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Heyecan ve Membaları”, 17 İkinci Kanun 1941.
- Yöntem, A. Canib, “Bergson ve Ziya Gökalp”, 23 İkinci Kanun 1941.
- Mithat Cemal, “İbnü’l emîn Mahmut Kemal’in ‘Son Türk Sadriazamları”, 29 İkinci Kanun 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Lisan Meselesi 1”, 6 Şubat 1941.
- “Ali Şir Nevai: 500. üncü Yıldönümü Münasebetiyle”, 9 Şubat 1941.
- “Büyük Türk Şairi Ali Şir Nevai İçin Yapılan İhtifal”, 10 Şubat 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Lisan Meselesi 2”, 13 Şubat 1941.
- Gökay, Fahreddin Kerim, “Dinimize Dair”, 13 Şubat 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Lisan Meselesi 3”, 17 Şubat 1941.
- “İlmi Konferanslar (CHP Konferanslar)”, 24 Şubat 1941.
- Gürkan, K. İsmail, “Tıbbi Terimler”, 27 Şubat 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Lisan Meselesi 4”, 5 Mart 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Lüks ve Moda”, 15 Mart 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Felsefe ve Medeniyet”, 24 Mart 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İtilmiş Heyecanlar”, 31 Mart 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Dil Nasıl Doğar?”, 8 Nisan 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Dilin İçtimai Yahut Milli Karakteri”, 14 Nisan 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Sokrat ve Zamanımız”, 20 Nisan 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Dilin Ruhi ve Manevi Karakteri”, 21 Nisan 1941.
- Cafer Seno, “Makine Medeniyetinin San’at ve Ahlaka Tesiri”, 24 Nisan 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ömürler Nasıl Geçer?”, 27 Nisan 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsandaki Gaddarlık”, 30 Nisan 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Gaddarlık Nereden Geliyor?”, 3 Mayıs 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İmtihan Kazaları”, 12 Mayıs 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Hoca İmtihanı ve Devlet İmtihanları”, 19 Mayıs 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Adetler ve Görenekler 3”, 24 Mayıs 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Acıkma ve Sevme”, 1 Haziran 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Üniversite ve Memleket”, 5 Haziran 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İlim Dili”, 8 Haziran 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fransa’da Dini Hareket”, 9 Haziran 1941.
- “Diyarbakır’da Açılan Üniversite Haftası”, 12 Haziran 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yazı Dili”, 15 Haziran 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Terimler Meselesi”, 22 Haziran 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Terimler Meselesinin Buhranlı Safhası 2”, 29 Haziran 1941.
- Cafer Seno, “Tarihimizde İki Medeniyet İdeali”, 6 Temmuz 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Terimler Meselesinin Halline Doğru”, 7 Temmuz 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Cinsiyet İlcası ve İffet Meselesi”, 14 Temmuz 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kadın ve Kadınlık”, 21 Temmuz 1941.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Namık Kemal Senesi”, 24 Temmuz 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Bugünkü Milletler ve Ruhi Haletleri”, 27 Temmuz 1941.
- Toprak, Burhan, “Yunan Medeniyeti Niçin Ebedidir?”, 30 Temmuz 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Tarih Babaları ve Dünya Görüşleri”, 4 Ağustos 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Rüya Alemi”, 11 Ağustos 1941.

- Tunç, Mustafa Şekip, “Şair ve Filozofların Rühayı Sezişleri”, 17 Ağustos 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Rüyalar Neden Çabuk Unutulur?”, 23 Ağustos 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Rüyalar Nasıl Tabir Edilir?”, 28 Ağustos 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Rüya ve Mistik Dünya”, 10 Eylül 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İç Alemi Tetkik”, 14 Eylül 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Karagöz – Genç Ruhیاتçılarımıza”, 21 Eylül 1941.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Mehmed Servet”, 22 Eylül 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsanın Yüzü”, 28 Eylül 1941.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Mehmed Servet’in Felsefi Faaliyeti”, 29 Eylül 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Mektepler Açılırken”, 5 Birinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kütle Ruhu”, 12 Birinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Askerlikte Disiplin”, 19 Birinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Şecaat”, 27 Birinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kumanda Sanatı”, 2 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Edebiyat Cereyanlarımızı Anlamak İçin”, 9 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Onun Büyük Eseri Türk’ün Realist Dehasına Uygun Olarak Yaratıldı (10 Kasım Münasebetiyle Atatürk İçin)”, 10 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Dünyamız Nasıl Değişiyor?”, 16 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Abdülhak Şinasi Hisar ve ‘Fahim Bey’”, 24 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kadın Kabiliyetlerinin İncelenmesi Zarureti”, 30 İkinci Teşrin 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Sinir Buhranları ve Kadınlık”, 8 Birinci Kanun 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Neden Yanlıyoruz?”, 14 Birinci Kanun 1941.
- Toprak, Burhan, “Zamanımızın Ahlak Buhranı”, 19 Birinci Kanun 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kadın ve Sanat”, 22 Birinci Kanun 1941.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kız ve Erkek Talebeler”, 28 Birinci Kanun 1941.

1942

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “1941 Yılıının Fikir Hayatına Bir Bakış”, 2 İkinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Evlenmek Meselesi”, 4 İkinci Kanun 1942.
- Adasal, Rasim, “Tababet ve Ruhiyata Göre Bekarlar”, 5 İkinci Kanun 1942.
- Toprak, Burhan, “Yunanlılarda Ahlak İdeali”, 6 İkinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Cinsi Hayatın Terbiyesi”, 11 İkinci Kanun 1942.
- Fazıl Ahmet, “Gene Dil Üzerine”, 12 İkinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Suç ve Cinayetlerin Özüne Doğru”, 18 İkinci Kanun 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bugünkü Milletlerde Tarih Telakkileri”, 19 İkinci Kanun 1942.
- Toprak, Burhan, “Ortaçağın Ahlak Kahramanları 3”, 21 İkinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Hayatın Kıymeti ve Geçirdiği Buhran”, 25 İkinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Düşünülme-yen İnsanlar”, 1 Şubat 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ordunun Kurum ve Eğitiminde Amerikan Telakkisi”, 8 Şubat 1942.
- Toprak, Burhan, “Avrupa’da Rönesans’tan Sonra Ahlak Hususiyetleri”, 12 Şubat 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Söz Adamları ve Laf Ebeleri”, 15 Şubat 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Yeni Diyanet İşleri Reisi: Hayatı, İlmi Şahsiyeti (M. Şerefeddin)”, 17 Şubat 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İş Adamları”, 22 Şubat 1942.
- Toprak, Burhan, “Dedelerimizde Ahlak Kemali”, 26 Şubat 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Türkiye’de Milli Tarih Telakkisinin Mazisi”, 3 Mart 1942.

- “*Felsefe Terimleri Komisyonu Dağıldı*”, 14 Mart 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Spenglerin Felsefesi*”, 22 Mart 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Felsefe Terimleri*”, 1 Nisan 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Felsefe Terimlerini Nasıl Hazırladık?*”, 5 Nisan 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Hukuk Terimleri Meselesi*”, 8 Nisan 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Zamanımızda Ahlak Meselesi*”, 12 Nisan 1942.
- Ezine, Celaleddin, “*Türk Akademisi*”, 14 Nisan 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Ansiklopedi İhtiyacı ve Ansiklopediler*”, 19 Nisan 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Kader ve Kanun*”, 26 Nisan 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Çocuk ve Cemiyet*”, 29 Nisan 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Dilimizi Halka Doğru Yükseltmekte Birleşmek Lüzumu*”, 10 Mayıs 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Cemaat ve Cemiyet*”, 16 Mayıs 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Beden Yapısı ve Karakter*”, 17 Mayıs 1942.
- Danişmend, İ. Hami, “*Ali Suavi’nin Münekkidliği*”, 20 Mayıs 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Rönesans Sanatı*”, 24 Mayıs 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Yenilerin Sergisi*”, 31 Mayıs 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Zamanımızın Ahlak Meselesi*”, 3 Haziran 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Gençlik Nereye Gidiyor?*”, 7 Haziran 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Felsefe İstilahları*”, 10 Haziran 1942.
- Doğrul, Ömer Rıza, “*Elmalılı Mehmed Hamdi*”, 10 Haziran 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Zamanımızın Ahlak Meselesi 2*”, 13 Haziran 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Bir Medeniyetin Sonu*”, 14 Haziran 1942.
- “*Tarih Kurumu’nun Çok Güzel Bir Teşebbüsü (Namık Kemal’in Külliyyatının Bastırılması)*”, 20 Haziran 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Zamanın Fatihleri*”, 21 Haziran 1942.
- Özden, Akil Muhtar, “*Sayın Ziyaeddin Fahri’ye Bir Cevap*”, 23 Haziran 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim Bakımından Ahlak*”, 28 Haziran 1942.
- Danişmend, İ. Hakkı, “*Dil Davamızın Mühim Noktaları*”, 1 Temmuz 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Yeni Terimlere Dair*”, 3 Temmuz 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Tabiat ve Ahlak 1*”, 4 Temmuz 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akıl Romantizmi*”, 5 Temmuz 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akıl ve Hayat*”, 12 Temmuz 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akıl ve İlim*”, 19 Temmuz 1942.
- Eşref Edip, “*Müsteşrik Zihniyeti ve Hakiki İlim Zihniyeti*”, 20 Temmuz 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Tabiat ve Ahlak*”, 23 Temmuz 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Terimlerde Şarktan Kaçarken Garba mı?*”, 25 Temmuz 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akıl ve Sezgi*”, 26 Temmuz 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akademinin Altmışını Yıldönümü Münasebetiyle*”, 2 Ağustos 1942.
- Eşref Edip, “*Müsteşrik Zihniyeti, Hakiki İlim Zihniyeti*”, 7 Ağustos 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Sanat Sanat İçindir Davası ve Milli Şefimizin Kıymetli Direktifleri*”, 9 Ağustos 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Felsefe İstilahları*”, 10 Ağustos 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Sanatta Ferd ve Cemiyet Davası*”, 16 Ağustos 1942.
- Eşref Edip, “*Müsteşrik ve Misyoner Zihniyetinin Esas Hedefleri*”, 17 Ağustos 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Sanatta Ahlak Davası*”, 23 Ağustos 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Akılcılığın Kuvvet ve Zâfları*”, 30 Ağustos 1942.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmet Midhat Efendide Türkçülük ve Türkçecilik 1”, 3 Eylül 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Tecrübeciliğin Kuvvet ve Zâfları”, 6 Eylül 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “İstıhlara Dair”, 7 Eylül 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Mekanik ve Organik Davaları”, 13 Eylül 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmet Midhat Efendide Türkçülük ve Türkçecilik 2”, 19 Eylül 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Mekanik ve Organik Davalarının Yeni Zamanda Geçirdiği Safhalar”, 20 Eylül 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmet Midhat Efendide Türkçülük ve Türkçecilik 3”, 25 Eylül 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Mekanik ve Organik Davalarının Kıymetleri ve Bunlardan Alınacak Dersler”, 27 Eylül 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Terimlerin Kaynağı”, 3 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Medeniyet ve Emniyet”, 4 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Eski ve Yeni Dünya Görüşlerimiz”, 11 Birinci Teşrin 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Terimlerde Esas”, 12 Birinci Teşrin 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmet Midhat Efendide Türkçülük ve Türkçecilik 4”, 16 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Sefalet Kalkınamaz mı?”, 18 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ressamlarımız”, 25 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Cumhuriyet Bayramını İdrak Ederken”, 29 Birinci Teşrin 1942.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Cumhuriyet Fikrinin Tarihçesi”, 29 Birinci Teşrin 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dil İşlerimiz”, 31 Birinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Vatan ve Millet”, 2 İkinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Devlet ve Millet”, 8 İkinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Atatürk’ün İradesi”, 10 İkinci Teşrin 1942.
- Ezine, Celeleddin, “Türkler ve Andre Gide”, 13 İkinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Para Hırsı Karşısında Millet ve Devlet”, 15 İkinci Teşrin 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Kelimenin Değeri”, 17 İkinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Devlet ve Terbiye”, 22 İkinci Teşrin 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Toprak, Burhan’ın Epictetos Tercümesi”, 30 İkinci Teşrin 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilin Çerçevesi”, 2 Birinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İş Mecmuası ve Yayınları”, 6 Birinci Kanun 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Edebiyat ve Mantık”, 8 Birinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Amerikan Ordusunda Maneviyat İşini Nasıl Teşkilatlandırılmıştır?”, 13 Birinci Kanun 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Mukayeseli Edebiyat, Tarihi Edebiyat”, 23 Birinci Kanun 1942.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Amerikan Ordusunun Terbiyesinde Maneviyatın Rolü”, 27 Birinci Kanun 1942.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dil Hayatı”, 31 Birinci Kanun 1942.

1943

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Geçen Yılın Fikir Hayatı”, 1 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Amerikan Ordusunun Terbiyesinde Maneviyatın Rolü 3”, 3 İkinci Kanun 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilin Kanunları”, 4 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Amerikan Ordusu Psikolojiden Nasıl İstifade Etmek İstiyordu? 4”, 3 İkinci Kanun 1943.
- İbşir, Mazhar Şevket, “Dil Araştırmalarının İstikameti”, 12 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsiyaklar Bakımından İnsan Hareketlerinin İzahı”, 18 İkinci Kanun 1943.

- “Bugün M. Ali Ayni Jübilesi Yapılıyor”, 20 İkinci Kanun 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Milletlerarası Felsefe Kongrelerinde Türkiye”, 20 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Milli Bir Fikir Günü”, 21 İkinci Kanun 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilimizin Islahı Üzerine Muhtıra”, 21 İkinci Kanun 1943.
- Toprak, Burhan, “Türkiye’de Resmin Tarihi ve D Grubu”, 25 İkinci Kanun 1943.
- İbşir, Mazhar Şevket, “Dil ve Dilci”, 26 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “D Grubunun Resim Sergisi Karşısında”, 31 İkinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “J. J. Rousseau Tercemesi”, 7 Şubat 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde Tarih Tedrisatı ve Namık Kemal’in Düşünceleri”, 8 Şubat 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Boğaziçi Mehtapları”, 14 Şubat 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilin Muhtariyeti”, 22 Şubat 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Türk Temaşası”, 1 Mart 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Mustafa Şekip ve Lisan Meselesi”, 2 Mart 1943.
- Sel, Kemal Salih, “İbnü’l emîn’in Son Eseri (Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar)”, 4 Mart 1943.
- Ataç, Nurullah, “Bizim Edebiyatımız”, 5 Mart 1943.
- “Türk Filozofu Mustafa Şekip Tunç Jübilesi”, 5 Mart 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yeni Zaman Felsefesinin Hakiki Kurucusu”, 7 Mart 1943.
- “Prof. Mustafa Şekip’in Resim Sergisi”, 7 Mart 1943.
- “Prof. Mustafa Şekip Tunç Jübilesi”, 10 Mart 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Jübilesi Münasebetiyle Üstad Şekip Tunç”, 10 Mart 1943.
- Gürkan, Kazım İsmail, “Şekip Tunç’un Türk Felsefesindeki Rolü”, 11 Mart 1943.
- Çetintaş, Sedat, “Şekip Tunç’un Resim Sergisinde: Resim Sanatının Kudreti ve Fazileti”, 12 Mart 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ruh Yapımız ve Ahlakın Mahiyeti”, 14 Mart 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Edebiyat Tedrisatı”, 15 Mart 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Milliyetçilik”, 21 Mart 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ahlaklılığın Çeşitleri ve Zamanımızın Ahlakı”, 28 Mart 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilin Bediiyatı”, 4 Nisan 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye”, 5 Nisan 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yeni Neslin Şairleri ve Merhamet Şiirleri”, 11 Nisan 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Dilin Ferdi Tekamülü”, 16 Nisan 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “H. Taine’nin Ellinci Ölüm Yıldönümü”, 17 Nisan 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Bugünkü Amerikan Düşüncesi ve Dünya Kurtuluşu Tasavvuru”, 18 Nisan 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “Çocuk Dili”, 24 Nisan 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Türkiye’de Çocuk Terbiyesi Meselesi”, 24 Nisan 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Üstün Irk Var mıdır?”, 25 Nisan 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Çocuk ve Devlet”, 27 Nisan 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Bizde Kriminolojiye Aid İlk Eser ve Müellifi”, 2 Mayıs 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde İktisat Tedrisatı ve Mahmud Esat Efendi”, 8 Mayıs 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Büyük Doktorlarımızı Tanımamız Lazımdır”, 9 Mayıs 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Zeka Nasıl İşler ve Nasıl Gelişir?”, 16 Mayıs 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmed Şuayb ve Düşünceleri”, 20 Mayıs 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kültür Sahibi Milletler Şimdiye Kadar Neden Çöktüler?”, 23 Mayıs 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Türkçede İlk Ahlak Tarihi”, 30 Mayıs 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Müşterek Kültür Dili”, 3 Haziran 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İstikbal İçin Aranan Yeni Ufuklar”, 6 Haziran 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Üniversitenin Muhtariyeti”, 7 Haziran 1943.

- Tunç, Mustafa Şekip, “*Pascal’ın Düşünceleri*”, 13 Haziran 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Yeni Ahlakta Mukavele Nazariyesi*”, 15 Haziran 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Değişen Dünya İçinde Davalarımız*”, 20 Haziran 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Tefekkür Tarihimizden Sahifeler (H. Taine ile ilgili)*”, 22 Haziran 1943.
- “*Rıza Tevfik İstanbul’da*”, 24 Haziran 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Sağlığı Koruma Hassasiyeti ve Prevantoryumları*”, 27 Haziran 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Millet ve İnsanlık*”, 2 Temmuz 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Millet ve İnsan*”, 4 Temmuz 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Dilin Ma’şeri Tekamülü*”, 5 Temmuz 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*İçtimaiyat Doktrinleri ve Hukukçularımız*”, 9 Temmuz 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Milli ve Askeri Ahlak*”, 14 Temmuz 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Edebiyatımızda Felsefi Nevin İnkişafı*”, 16 Temmuz 1943.
- “*Üniversitemiz*”, 2 Ağustos 1943.
- Çankı, Mustafa Namık, “*Dilde Terakki*”, 7 Ağustos 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Şaman’ın Acısı (Şiir)*”, 15 Ağustos 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Tevfik Fikret’in Ahlak Felsefesi*”, 19 Ağustos 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim ve Medeniyet*”, 22 Ağustos 1943.
- Sel, Kemal Salih, “*Rıza Tevfik’e Dair İki Kitap*”, 23 Ağustos 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim Adamları ve İlim*”, 31 Ağustos 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Neşriyat Tarihimizde Faşizm ve Hakkındaki Hükümler*”, 3 Eylül 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim Adamları Nasıl İnsanlardır?*”, 5 Eylül 1943.
- Sel, Kemal Salih, “*Bir Filozofun Tatlı Dilli Eseri (M. Şekip Tunç’un İnsan Ruhu Üzerinde Gezintiler Eseri Üzerine)*”, 6 Eylül 1943.
- Varoğlu, Hamdi, “*CHP’nin Tarihi Büyük Rolü*”, 9 Eylül 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim Adamı Tipleri*”, 12 Eylül 1943.
- Özden, Akil Muhtar, “*Osmanlı Türklerinde İlim*”, 16 Eylül 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim Adamı Olmanın Şartları*”, 19 Eylül 1943.
- Sel, Kemal Salih, “*Yunus Emre Divanı ve Mukaddemesi*”, 20 Eylül 1943.
- Dilmen, İ. Necmi, “*On Bir Yıl Evvelki ve Bugünkü Dilimiz*”, 26 Eylül 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Ziya Gökalp ve Bugün Türkçülük Zihniyeti*”, 25 Birinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim ve Cumhuriyet*”, 29 Birinci Teşrin 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Cumhuriyetin Yirminci Yılında Üniversitemiz*”, 30 Birinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İlim ve Millet*”, 31 Birinci Teşrin 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Yeni Ders Yılında Yüksek Tahsil Gençliği*”, 4 İkinci Teşrin 1943.
- İbşir, Mazhar Şevket, “*Akademik Meslek Kanunu ve Üniversite*”, 6 İkinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Çocuk Meselesi*”, 7 İkinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Folklorculuk Faaliyetlerimizden Trabzon ve Havalisinde Toplanmış Malzemeler*”, 14 İkinci Teşrin 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Zamanımızın Muhtelif Tarih Görüşleri*”, 15 İkinci Teşrin 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Zamanımızın Muhtelif Tarih Görüşleri 2*”, 15 İkinci Teşrin 1943.
- Saraçoğlu, Kemal, “*Alim, İlim Adamı ve Mütihazsıs Nedir?*”, 15 İkinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Spritizma Salgını*”, 21 İkinci Teşrin 1943.
- Cafer Seno, “*San’at ve Cemiyet*”, 25 İkinci Teşrin 1943.
- Irmak, Sadi, “*Nietzsche ve Zamanımız I*”, 26 İkinci Teşrin 1943.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Ordularda Tecrübi Ruhiyat Araştırmaları*”, 27 İkinci Teşrin 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Spritizma Ne Suretle Bir İlim Olabilir?*”, 28 İkinci Teşrin 1943.

- Irmak, Sadi, “Nietzsche ve Zamanımız 2”, 29 İkinci Teşrin 1943.
- Örs, Kamuran, “Tarihte Psikanaliz”, 3 Birinci Kanun 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Tefekkür Tarihimizde Katip Çelebi'nin Mevkii”, 3 Birinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Spritizmanın Doğumu ve Bir Din Oluşu”, 5 Birinci Kanun 1943.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Türk Tefekküründe Katip Çelebi'nin Mevkii”, 7 Birinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Medyumlar Nasıl İnsanlardır?”, 12 Birinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ruhi İktidarlarımızın Hudutları”, 19 Birinci Kanun 1943.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Türkiye’de Resim”, 26 Birinci Kanun 1943.
- “Eskiler Gençliği Niçin Beğenmiyorlar?”, 29 Birinci Kanun 1943.

1944

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Geçen Yılın Fikir Hayatı”, 1 İkinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Sabah Kuşları’nda Şükûfe Nihal”, 2 İkinci Kanun 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Üsküb Üniversitesi”, 12 İkinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Osmanlı Şiir Tarihi”, 13 İkinci Kanun 1944.
- Tesal, O. Dürrü, “Milli Kültür ve Gençlik (Gençlik Hakkındaki Tenkitler Münasebetiyle)”, 22 İkinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Rüyada Uçmak”, 27 İkinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsanın İstihsaldeki Hissesi”, 30 İkinci Kanun 1944.
- “Ahmet Midhat Efendi’nin Hayatından Hatıralar”, 1 Şubat 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde Gazetecilik Bilgisi”, 4 Şubat 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Akıl Hastası Tedaviye Olduğu Kadar Anlaşılmaya da Muhtaçtır”, 6 Şubat 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yalnızlık Hissi ve Yalnız Adamlar”, 13 Şubat 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Zaman Meselesi ve Ölüm Korkusu”, 20 Şubat 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Şiirimizin Bugünkü İstirabı”, 27 Şubat 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ahlak Bozukluğu Endişesi ve Cemiyetlerin Ahlakı”, 5 Mart 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İtaat ve İtaatçilik”, 12 Mart 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Felsefenin Rüyası ve Kendine Gelişi”, 19 Mart 1944.
- “Kaybettiğimiz Değerli Genç: Rüknettin Fethi (Milli Türk Talebe Birliği Münasebetiyle)”, 24 Mart 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Şiir ve Şair: Yahya Kemal”, 26 Mart 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Hakikat Yürüyor (Latin Harfleri için Arab dünyasında çıkan münakaşa münasebetiyle)”, 2 Nisan 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Tarihimizin Ruhi Bir Tahlili”, 9 Nisan 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Lisan Meselesi Hakkında Fikirler”, 10 Nisan 1944.
- Adasal, Rasim, “Ahlak ve Psikanaliz”, 12 Nisan 1944.
- Sel, Kemal Salih, “Son Haftaların Neşriyatı (Tarih Boyunca İlim ve Din)”, 14 Nisan 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Avrupa Medeniyeti ve Dünyanın Selameti”, 16 Nisan 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Filozoflar Deliliği Nasıl Görüyorlar?”, 23 Nisan 1944.
- Adasal, Rasim, “Tabii ve Marazi Olan Ruh Salgınları”, 27 Nisan 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Avrupa Medeniyeti ve İçtimai Muvazene”, 30 Nisan 1944.
- Özden, A. Muhtar, “Tarih Boyunca İlim ve Din”, 2 Mayıs 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Avrupa Medeniyeti ve İnsan Fikri”, 7 Mayıs 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Arab Memleketlerinde Fikir Hayatı”, 9 Mayıs 1944.
- Sel, Kemal Salih, “Türkiye Maarif Tarihi”, 12 Mayıs 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kadın ve Erkek Münasebetleri Meselesi”, 21 Mayıs 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Samimiliğin Sırları”, 28 Mayıs 1944.

- Tunç, Mustafa Şekip, “*Felsefenin Talih ve Yüksek Seviye*”, 4 Haziran 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Zamanımızın En Büyük Filozofu (Mustafa Şekip Tunç’a)*”, 6 Haziran 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Kıymetlerin Kaynağı ve Değeri Meselesi*”, 11 Haziran 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*İsviçre Felsefe Cemiyeti ve Takip Ettiği Gayeler*”, 12 Haziran 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Tabiat, Tarih ve Ahlak Nasıl Bir Yolculuk Aleminde*”, 18 Haziran 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Memleketimizde Tecrübi Ruhiyat Araştırmaları*”, 19 Haziran 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Jean Jacques Rousseau ve Emil*”, 25 Haziran 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Yurdumuzda Yeni Kültür Merkezi*”, 26 Haziran 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Modern Dünya ve Dogmatik Din*”, 2 Temmuz 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İnsanlığa Hizmet Arzusu ve Hüsrانları*”, 9 Temmuz 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Kültür Kalkınmamızda Örnek Olacak Bir Hadise (Freud’un ‘Hayatım ve Psikanaliz’ adlı eserinin tercümesi münasebetiyle)*”, 16 Temmuz 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Gazetecilik Modası*”, 23 Temmuz 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Fransa’da Yeni Bir Felsefe Cemiyeti ve Gayeleri*”, 27 Temmuz 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Kısa Sözler*”, 30 Temmuz 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Küçük Bir Mukayese*”, 6 Ağustos 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Baudelaire Hayranlığı*”, 13 Ağustos 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Prof. Ömer Ferid ve Galib Dede’nin Mehtab Kasidesi*”, 15 Ağustos 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Şairlik Hali*”, 20 Ağustos 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Yeni Bir Millet Yaratılıyor*”, 27 Ağustos 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Kısa Sözler*”, 3 Eylül 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Tabiat ve Medeniyet Çatışmaları*”, 10 Eylül 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Yazı ve Karakter*”, 24 Eylül 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Yüksek Tahsilde Keyfiyet Davası*”, 30 Eylül 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Gök, Yıldızlar ve İnsanların Kaderi*”, 1 Birinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İnsanların Elleri ve Kaderleri*”, 8 Birinci Teşrin 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Baudelaire’de Ahlak Meselesine Dair*”, 13 Birinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Okullar Açılırken*”, 15 Birinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*İstirab ve Saadet*”, 24 Birinci Teşrin 1944.
- Fahreddin Kerim, “*Yüksek Öğretimde Tahdit Meselesi*”, 25 Birinci Teşrin 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Milli Tarihimizin Seyri İçinde İlk Tahsil Meselesi*”, 28 Birinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Milli Hissin Doğurduğu Cumhuriyet Türkiyesi*”, 29 Birinci Teşrin 1944.
- Gökay, Fahreddin Kerim, “*Gençlik ve Saf İlim Aşkı*”, 31 Birinci Teşrin 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Yüksek Tahsile Dair Bazı Düşünceler*”, 2 İkinci Teşrin 1944.
- Başgil, A. Fuad, “*Talebe Sayısının Tahdidi ve Giriş İmtihanı Doğru mudur?*”, 3 İkinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Ölümü Aratan Musallat İstirablar*”, 5 İkinci Teşrin 1944.
- Gökay, Fahreddin Kerim, “*İlmi Araştırma ve Devlet Himayesi*”, 5 İkinci Teşrin 1944.
- Başgil, A. Fuad, “*Talebe Sayısının Tahdidi Zararlı Bir İştir*”, 6 İkinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Atatürk’ü Düşünürken: Hayatimizimizin Büyük Timsali*”, 10 İkinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Sinirlilik Halleri ve Alametleri*”, 12 İkinci Teşrin 1944.
- Saracoğlu, Kemal, “*Büyük Alimlerin Vastılarına Dair*”, 17 İkinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Şiddetli ve Sürekli Huzursuzluklar*”, 19 İkinci Teşrin 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “*Eşsiz Bir Türk Folklorcusunun Ölümü: Ahmed Şükrü*”, 24 İkinci Teşrin 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “*Karar Verme ve Yaşamayı Bilemeyenler*”, 26 İkinci Teşrin 1944.

- Tunç, Mustafa Şekip, “Kendilerine En Çok İnananlar”, 3 Birinci Kanun 1944.
- Başgil, A. Fuad, “Talebe Yurdu Meselesi ve Bir Hal Çaresi”, 7 Birinci Kanun 1944.
- “İsmail Hakkı İzmirli İçin Jubile Yapılıyor”, 8 Birinci Kanun 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “İzmirli İsmail Hakkı ve Türk Tarih Felsefesinin Başlıca Meselelerinden Biri”, 9 Birinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Hakikatte her şeyin Madde Olduğu İddiası”, 10 Birinci Kanun 1944.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ahmet Midhat Efendi ve Bizde Ümanizm”, 12 Birinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsan Beyni ve Elektrik Dalgaları”, 17 Birinci Kanun 1944.
- Adasal, Rasim, “Bugünün Ruh Ölçüsü”, 22 Birinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Söz ve Onun Kıymet ve Kudreti”, 24/2.
- “(Ölümünün 33. Yılında Ahmet Midhat Efendiyi Anma Günü)”, 28 Birinci Kanun 1944
- Ahmed Halil, “Ahmet Midhat Efendi”, 29 Birinci Kanun 1944.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yazı ve Onun Kıymet ve Kudreti”, 31 Birinci Kanun 1944.

1945

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Geçen Yılın Fikir Hayatı”, 1 İkinci Kanun 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Okuma ve Onun Kıymet ve Kudreti”, 7 İkinci Kanun 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde Klasikler Tercümesi ve İlk Nümune”, 9 İkinci Kanun 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Susma ve Onun Kıymet ve Kudreti”, 14 İkinci Kanun 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Fuzuli ve Sokrat”, 20 İkinci Kanun 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Saadetin Düşmanları”, 21 İkinci Kanun 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bizde İlim Organizasyonları ve Bir Nümune”, 24 İkinci Kanun 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İnsan Hayatının Esaslı ve İğreti Nimetleri”, 28 İkinci Kanun 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Königsberg’li Feylesof ve Yarınki Sulh”, 30 İkinci Kanun 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Namık Kemal’in Uzviyetçi Düşünceleri”, 3 Şubat 1945.
- “İrkçılar”, 3 Şubat 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Kadınlığın Hakim Meyli ve Müşterek Ruh”, 4 Şubat 1945.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Bir Resim Sergisinde”, 7 Şubat 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Erzurumlu İbrahim Hakkı Hakkında Düşünceler”, 9 Şubat 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Birbirimizi İdare Etmek Sanatı”, 11 Şubat 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Mitoloji Bilgilerine Olan İhtiyacımız”, 14 Şubat 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Ateş”, 18 Şubat 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Harb İçinde Alsas-Loren Üniversitesi”, 19 Şubat 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Bacon ve Zamanımız”, 23 Şubat 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Tenlerine ve Çıkarlarına Yapışık İnsanlar”, 25 Şubat 1945.
- Ahmed Halil, “Bu Ayın Kitapları”, 1 Mart 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “İngiliz Karakteri”, 4 Mart 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Üstad Halid Ziya ve Türk Ümanizmi”, 6 Mart 1945.
- Gökay, Fahreddin Kerim, “Yeşilay 25 Yaşında”, 10 Mart 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Nesirleşen Şiirlerin Acaba’sı”, 11 Mart 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Ali Kami’nin Türk Sosyolojisindeki Mevkii”, 16 Mart 1945.
- Eren, Raşit, “Hisarları Yıkmadan Yol Açmanın Çaresi (İstanbul’un İmarı ile ilgili)”, 17/2.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Yeni Nesil Şairlerimizde Şairlik ve Veliliğin Birleşme Temayülleri”, 18 Mart 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “H. G. Wells’in Peygamberlikleri”, 20 Mart 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Gülmek ve Kaynakları: Cemal Nadir’e”, 25 Mart 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, “Komik Şeylere Gülme ve Gülünçlük Meselesi”, 1 Nisan 1945.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Folklorun Sanat, Edebiyat ve Bilgi Kaynağı Olarak Değeri", 4 Nisan 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Gülme Dili ve Onun Mana ve Kaynağı", 8 Nisan 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Taklid Nazariyesi", 10 Nisan 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Bergson'un Gülme Nazariyesine Dair", 15 Nisan 1945.
- Ahmed Halil, "Bugünkü Amerikan Felsefesine Dair", 19 Nisan 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İftihar Edilecek Bir Resim Sergisi", 22 Nisan 1945.
- Ezine, Celaleddin, "Hitler'e Dair Bir İddia ve Nietzsche'nin Mektupları", 4 Mayıs 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Bergson'a Göre Sanat ve Sanat Adamı", 6 Mayıs 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Alman Seciyesi", 7 Mayıs 1945.
- Adasal, Rasim, "İnsanın Vahşi İçgüdüleri", 8 Mayıs 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bizde Toprak Meselesi ve Bir Sosyoloji Çığırısı İle Alakası", 16 Mayıs 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Madde İle Ruh Arasında Sallanan Dünyamız", 20 Mayıs 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Soyadı Meselesi Etrafında Tenkitler ve Düşünceler", 21 Mayıs 1945.
- Ahmet Halil, "Akıl Hıfzıssıhhası Cemiyeti Çalışmaları", 26 Mayıs 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Milli Menfaatlerin Mahiyet ve Hududu", 27 Mayıs 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bir Erzurum Tarihçisi ve Eserleri", 28 Mayıs 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ne Diyorlar Kaygısı", 3 Haziran 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Çocuk Ruhu Muamması ve Yeni Bir Çocuk Mecmuası", 10 Haziran 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İngiliz Pedagoji Bülteni", 17 Haziran 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Türkçemizde Yeni Bir Nesir Havası", Haziran 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bacon'da Sosyal Meseleler ve Tarihimiz", 25 Haziran 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Şair Tecrübesi ve Onun Dünyası", 4 Temmuz 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Büyük Bir Fransız Sosyologunun Ölümü", 8 Temmuz 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Vücut Yapısının Güdüm ve Önemi", 15 Temmuz 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Descartes'in Günahkarlığı", 21 Temmuz 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Folklorun Tarihi ve İçtimai Hadiselerle Alakası", 28 Temmuz 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Paul Valery'nin Ölümü", 29 Temmuz 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İçtimail Adaletine Doğru", 5 Ağustos 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "İngiliz Sosyalizmi", 7 Ağustos 1945.
- Ezine, Celaleddin, "Batı Kültürünün Çöküşü", 15 Ağustos 1945.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İki Siyaset", 19 Ağustos 1945.
- "Babanzade Ahmed Naim'in İslam Ahlakının Esasları Perşembe Günü Çıkıyor (ilan)", 29 Ağustos 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Avrupa Memleketleri Tarih Tedrisatındaki Anarşi", 1 Eylül 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Üniversitemizde Felsefe Tedrisatı (Bkz. A. Adnan Adıvar'ın birkaç ay evvel Akşam'da çıkan yazısı dolayısıyla)", 6 Eylül 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bir Fransız Aliminin Yüzüncü Doğum Yılı", 11 Eylül 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Felsefe Tedrisatı Tarihimizden Bir Yaprak", 18 Eylül 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Tarih Telakkimizde Yeni Gelişmeler", 13 Ekim 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Ziya Gökalp'in Türk Matbuatındaki Yeri", 26 Ekim 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Hürriyet Fikrinin Tekamülü", 29 Ekim 1945.
- Ahmed Halil, "Dil Davası Etrafında Beliren Üç Cereyan", 2 Kasım 1945.
- Ahmet Halil, "İktisat Tarihimizin Çeşitli Meseleleri ve Bazı Tenkitler", 12 Kasım 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Anket Usulü ve Dil Meselesi", 25 Kasım 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Dil İnkılabını Tehlikeye Düşüren Düşünceler", 29 Kasım 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "M. Ali Ayni ve Kültürümüze Hizmetleri", 1 Aralık 1945.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Ziya Gökalp İçin Yeni Neşriyat", 22 Aralık 1945.

- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Sanatkar Zeki Kocamemi'ye Dair", 28 Aralık 1945.

1946

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "1945 Yılı'nın Fikir Hayatı", 1 Ocak 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türk Felsefe Aleminin Bugünkü Manzarası", 4 Ocak 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Namık Kemal'in Uzviyetçi Cemiyet Görüşü", 12 Ocak 1946.
- Ergin, Feridun, "Üniversite Ruhu ve İlim Zihniyeti", 18 Ocak 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Tarihte Terbiye Harikaları ve Stuart Mill'in Hayatı", 22 Ocak 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Tarihimizde İlme, Ulemaya Gösterilen Geniş Saygı", 30 Ocak 1946.
- Doğrul, Ömer Rıza, "Kaybettiğimiz Milli Değerler: İsmail Hakkı İzmirli", 3 Şubat 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türk Felsefe Aleminin İki Büyük Zıyatı (İsmail Fenni ve İzmirli İsmail Hakkı)", 4 Şubat 1946.
- Ahmed Halil, "Bugünkü İran Matbuatına Toplu Bir Bakış", 2 Nisan 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Mehmed Münir'in Fikir Tarihimizdeki Mevkii", 5 Nisan 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Sanatkarlar Deli midir?", 13 Nisan 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Descartes Felsefesi ve Bir Tercümanın Kutlulanması", 16 Nisan 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Resim ve Marazi Ruhiyat", 17 Nisan 1946.
- "Türk Felsefecilerinin Bugünkü Toplantısı", 17 Nisan 1946
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bizde Dini Sosyoloji ve Tarih Araştırmaları", 23 Nisan 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Hakikatten Uzaklaşan Sanat", 24 Nisan 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Ruh ve Karakter Yapısının Edebi Eserlere Tesiri", 4 Mayıs 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Memur Meselesi ve Ahmet Midhat Efendi'nin Düşünceleri", 8 Mayıs 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Avrupa'da Üç Merkez ve Üç İçtimai Cereyan", 25 Mayıs 1946.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Ruh Muvazenesi Bozukluğu ve Edebiyattaki Tesirleri", 29 Mayıs 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Milli Destanlarla Masalların Değerlendirilmesi Meselesi", 10 Haziran 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Üniversite Muhtariyeti ve Fikir Hayatımızda Beklenen Tesirleri", 14 Haziran 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Oswald Spengler ve Tersine Gerçekleşen Peygamberliği", 26 Haziran 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kaybettiğimiz Milli Değerler: Terbiye İnkılâpçılarımızdan İhsan Sungur", 30 Haziran 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Cinsiyet Meselesi", 7 Temmuz 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Cinsiyet Meselesinin Bir İlim Oluşu", 28 Temmuz 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İnsan Varlığının Mükemmelliği Gururu", 4 Ağustos 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Görünüşlerin Kıymeti ve Onların Ötesindeki Alemin Ehemmiyeti", 11 Ağustos 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Hatıralar Alemi", 18 Ağustos 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Yalan ve Yalana Benzeyen Hafıza Heyecanları", 28 Ağustos 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Münevverlerimiz ve Münevverlik Meselesi", 1 Eylül 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Hürriyetin Modası Geçer mi?", 8 Eylül 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Descartes Felsefesi ve Kanun Yapma Sanatı Sanatıyla Alakası", 14 Eylül 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ölmek ve Öldürmek", 15 Eylül 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Kültür Hayatımızda Yüksek Muallim Mektebi", 21 Eylül 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Altının Sırrı", 22 Eylül 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Büyük Sanatkar ve Büyük Münekkid", 29 Eylül 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Devamlı Olmak İsteyen Siyaset Yolu", 6 Ekim 1946.

- Tunç, Mustafa Şekip, "Anıtlarımızı Ölmezliğe Kavuşturan Eser", 13 Ekim 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İlham'a Dair", 20 Ekim 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Ziya Gökalp İçin Çok Hareketli Bir Anma Senesi", 25 Ekim 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Cumhuriyetimiz ve Üniversitelerimiz", 29 Ekim 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İlim Şuurunun Safhaları", 3 Kasım 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Milli Değerlerimiz Hakkında Yapılan Yeni Araştırmalar", 13 Kasım 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Şahitliğin Güç Durumları", 1 Aralık 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Milli Tarih Görüşümüzü Kuvvetlendirme Meselesi", 6 Aralık 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "İki Maarif Toplantısı Münasebetiyle Bazı Fikirler", 9 Aralık 1946.
- Ahmed Halil, "Almanya'da Yeni Sosyoloji Hareketleri", 29 Aralık 1946.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Normal ve Marazi Meselesi", 29 Aralık 1946.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "İçtimaiyat Öğretimi ve Meclisteki Akisleri", 30 Aralık 1946.

1947

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", 1 Ocak 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Harbin Meydana Çıkarttığı Psikolojik Hareketler", 5 Ocak 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ruh Hastalıklarında Ahlak Duygusu", 12 Ocak 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Hayvan ve İnsan Cemiyetlerinin Mukayesesinden Çıkan Dersler", 19 Ocak 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "İdarecilerimiz ve İlmi Zihniyet", 21 Ocak 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Yüksek Muallim Mekteplerimiz", 26 Ocak 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Hayat ve Ruhunu Arayan İnsan", 26 Ocak 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Köy Enstitüleri ve Dayandığı Fikirler", 1 Şubat 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kutluluk Duygusu", 2 Şubat 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türkiye'de Claude Bernerd Felsefesi ve Tesirleri", 6 Şubat 1947.
- "Din Tedrisatı Etrafında Partide (CHP) Yapılan Tetkikler", 8 Şubat 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Duygularımızın Bir Şifresi", 9 Şubat 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İhmal Edilen Yaratıcılık Kaynakları", 16 Şubat 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ahlakın Kaynakları", 23 Şubat 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Vezin ve Kafiye Meselesi", 2 Mart 1947.
- Doğrul, Ömer Rıza, "İslam Aleminin Çok Büyük Kaybı: Ezher Rektörü Mustafa Abdürrezzak Paşa", 2 Mart 1947.
- Ayda, Adile, "Ciğerdelen", 5 Mart 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Felsefe Dünyamızın Bugünkü Durumu", 6 Mart 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Resmi Anlamanın Güçlüğü", 9 Mart 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Genç İlim Neslinin Yetiştirilmesi Meselesi", 11 Mart 1947.
- "Recaizade Ekrem Üstada Dair (Türk Teceddüt Edebiyatı Müellifi İsmail Habip ile Mülakat)", 15 Mart 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kültür Mirasları", 16 Mart 1947.
- Doğrul, Ömer Rıza, "İnkılabçı Bir İslam Mütefekkirinin Zaferi: Ali Abdürrazık", 16 Mart 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar", 22 Mart 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Bugünün Dünyası", 23 Mart 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Bir Davul Virtüüzü", 30 Mart 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kadınlarımız", 6 Nisan 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Aşk ve Rabia Hatun", 13 Nisan 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar", 17 Nisan 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Fransız İlminin Büyük Bir Kaybı", 20 Nisan 1947.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Mühim Bir Kültür Müessesemizin 10 Yılı: Bugünkü Üniversite Merasimi Münasebetiyle", 22 Nisan 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Pierre Janet'nin Ruhiyatta Açmış Olduğu Çığır", 27 Nisan 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Çocuklarımızın Ahlaki Terbiyesi Hakkında", 29 Nisan 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Beş Şehir", 4 Mayıs 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Amerikan Sosyolojisinden Alınacak Dersler", 7 Mayıs 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Zamanla Mekan Konuşuyor", 11 Mayıs 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Komedi İle Trajedi Konuşuyor", 18 Mayıs 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Sanatla Tenkid Konuşuyor", 25 Mayıs 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Varlıkla Hiçlik Konuşuyor", 1 Haziran 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Felsefe ile İlim Konuşuyor", 8 Haziran 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Üniversite ve Demokrasi", 12 Haziran 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Erkek Kadın Konuşuyor", 15 Haziran 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Genç ile İhtiyar Konuşuyor", 22 Haziran 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ölüm ile Dirim Konuşuyor", 29 Haziran 1947.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "Çocuklarımıza Din Terbiyesi Verilmesi Layisizme Aykırı Değildir", 1 Temmuz 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bürokrasi Felsefesi", 4 Temmuz 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İnsan ile Şeytan Konuşuyor", 6 Temmuz 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bürokrasi Hastalığı Tedavi Edilemez mi?", 10 Temmuz 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Hakiki Milliyetçilik Anlayışının Temelleri", 16 Temmuz 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İnsan ile Hayvan Konuşuyor", 18 Temmuz 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar", 23 Temmuz 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İnsan ile Tabiat Konuşuyor", 31 Temmuz 1947.
- Ahmed Halil, "Şarkta Yeni Kültür Müesseseleri Kuruluyor", 10 Ağustos 1947.
- Ahmed Halil, "Şark Şehirlerimizde Mesken Meselesi", 17 Ağustos 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Taassub ile Müsamaha", 23 Ağustos 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Tarih Karşısında Anadolu", 28 Ağustos 1947.
- "Üniversitede Yeni Tedris Usulleri", 28 Ağustos 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Doğu ile Batı", 4 Eylül 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kuvvet ile Politika", 11 Eylül 1947.
- "Memleketimize Gelen Büyük İslam Alimi: Musa Carullah", 12 Eylül 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İki Ben Arasında", 18 Eylül 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Okuyucu ile Şair Arasında", 25 Eylül 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Liselerimizdeki Felsefe Derslerine Ait Anketler", 29 Eylül 1947.
- Sel, Kemal Salih, "İstanbul'a Dair Neşriyat", 3 Ekim 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Ferd ile Cemiyet Arasında", 6 Ekim 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Şahsi Teşebbüs Felsefesi", 13 Ekim 1947.
- Levy, Leopold, "Türk Resmi", 17 Ekim 1947.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Madde ile Ruh Arasında", 20 Ekim 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bir Bayram ve Bir Yıldönümü", 25 Ekim 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Yüksek Tahsil Gençliği ve Meslek Seçimi", 3 Kasım 1947.
- Fikret Adil, "D Grup'unun Onbeşinci Yıldönümü Sergisi", 4 Kasım 1947.
- "Fransa'da Bugünkü Fikir ve Hayat Cereyanları: Üniversitemizde Fransız Edebiyatı Kürsüsünü İdare Etmek Üzere Memleketimize Gelen Pierre Trahard'ın Anlattıkları", 5 Kasım 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Liselerimizde Edebiyat Tedrisatının Durumu", 12 Kasım 1947.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Çocuk Neşriyatı Sergisi", 19 Kasım 1947.
- Sel, Kemal Salih, "İlk Çocuklar Kütüphanesi", 22 Kasım 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türkiye'de İçtimai Siyaset", 25 Kasım 1947.
- "Milliyetçilik ve Devletçilik İçin Dünkü Tartışmalar", 2 Aralık 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türk Folkloru ve Faruk Kaleli'nin Ölümü", 3 Aralık 1947.
- F. Celaleddin, "Dini Terbiyeye Dair", 7 Aralık 1947.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Namık Kemal'in Siyasi Tarih Telakkisi", 24 Aralık 1947.

1948

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", 2 Ocak 1948.
- Ahmet Hamdi Tanpınar, "Andre Gide ve Nobel Mükafatı", 6 Ocak 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bizde Sosyoloji Hareketleri ve Hauriou Nazariyesi", 17 Ocak 1948.
- Ayda, Adile, "Edebiyatta Tez Meselesi", 21 Ocak 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Adet ve Teknik", 11 Nisan 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Çalışma Tabii Bir Şey midir?", 18 Nisan 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Çocuk Yılı", 23 Nisan 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Fikirler Nasıl Doğar?", 25 Nisan 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Çocuk Altı Yaşında Mektebe Başlayabilir mi?", 2 Mayıs 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Fransız Tarih Aliminin Ziyareti Münasebetiyle", 3 Mayıs 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Yeni Doğan Çocukta Zeka Nasıl Olgunlaşıyor?: Annelere", 9 Mayıs 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Milletlerarasındaki Anlaşamamazlık Meselesi", 16 Mayıs 1948.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "İlim Adamları ve Dünya Barışı", 21 Mayıs 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Din Meselesinin Uyanması", 23 Mayıs 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Zamanımız Nasıl Bir Din Kültürüne Muhtaçtır?", 30 Mayıs 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Dünyamızın Bugünkü Halini Doğuran Derin Sebepler", 6 Haziran 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Kudüs Üniversitesi", 7 Haziran 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Dilimizin Geçirmekte Olduğu İç Mücadele", 13 Haziran 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "İlahiyat Fakültesi", 17 Haziran 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Yabancı Kelime Düşmanlığı Ne Dereceye Kadar Söker", 20 Haziran 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Edebiyat Dili, Dehasını Herhangi Bir Davaya Feda Edebilir mi?", 27 Haziran 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Rus Seciyesi", 29 Haziran 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Dil Bahsinde Er Geç Tutulacak Yol", 4 Temmuz 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Lisan Meselesi Karşısında Başmuharrirler ve Yunus Nadi", 5 Temmuz 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Türk Sosyoloji ve Terbiye Aleminin Büyük Bir Kaybı (Sabahattin Bey)", 9 Temmuz 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Liselerimizin Kalkınması İçin Mühim Bir Eser", 11 Temmuz 1948.
- Atay, Falih Rıfki, "Üniversitemiz Hakkındaki Son Tartışmalar Münasebetiyle", 13 Temmuz 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İslam Sanatı", 18 Temmuz 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Rus Ruhunun Muamması", 25 Temmuz 1948.
- İğdemir, Uluğ, "Ankara Dil Tarih-Coğrafya Fakültesine İndirilen Darbe (Solcu Hocalar Davası)", 27 Temmuz 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Hürriyet ve İhtilaf", 1 Ağustos 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Büyük Bir Türk Aliminin Dini Felsefesi (Musa Carullah)", 2 Ağustos 1948.
- Atay, Falih Rıfki, "Uydurma Dile Dair", 2 Ağustos 1948.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*İstanbul Matbuatı ve Taşra Gazeteleri* (M. Şekip'ten Söz Ediyor)", 9 Ağustos 1948.
- Adıvar, A. Adnan, "*Fikir Hareketleri ve Yabancı Diller*", 13 Ağustos 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Şuurlu Medeniyetin Başlıca Hadimleri*", 15 Ağustos 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*İçki Meselesi*", 22 Ağustos 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Onuncu Milletlerarası Felsefe Kongresi*", 24 Ağustos 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Kahve ve Alkol*", 29 Ağustos 1948.
- Adıvar, A. Adnan, "*İlahi Ben Deli miydim, Neler Neler Yazdım?*", 30 Ağustos 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Değerli Bir Maarifçinin Kaybı Münasebetiyle (Rıdvan Nafiz)*", 3 Eylül 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Taun ve Alkol*", 5 Eylül 1948.
- Belger, Nihad Reşad, "*Büyük Mütefekkir ve Büyük Vatanperver Sabahattin Bey*", 9 Eylül 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*İçen ve İçmeyen Milletler*", 12 Eylül 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Türk Evkafçılığında Uyanış Hareketi*", 13 Eylül 1948.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "*İçki ve Medeniyet (Şekip Bey'e Cevap)*", 15 Eylül 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Ahmet Hamdi Tanpınar ve Abdullah Efendi'nin Rüyalari*", 19 Eylül 1948.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "*İçkide İtidal Olur mu?*", 21 Eylül 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*İki Kongre*", 22 Eylül 1948.
- Sadri Maksudi, "*Dil Islahı Meselesinin Hakiki Mahiyeti*", 23 Eylül 1948.
- Atay, Falih Rıfkı, "*İkiz Dilden Tek Dile*", 25 Eylül 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*İstirab Muamması*", 26 Eylül 1948.
- Gökay, Fahreddin Kerim, "*İçkinin Hesabı*", 2 Ekim 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*İçki Meselesi Üzerinde Bir Vakfe Daha*", 3 Ekim 1948.
- Sadri Maksudi, "*Medeni Milletlerde İlim Dili Yaratma Tarihine Bakış*", 5 Ekim 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Türk Hekimlik Terimleri Üzerine Bir Deneme*", 10 Ekim 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Hariciyemiz ve Üniversitemiz*", 13 Ekim 1948.
- Sadri Maksudi, "*İlmi Usullerle Yaratılmış Türkçe ve Müstakil Bir İlim Dili Lazımdır*", 19 Ekim 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Muallimler Birliğinin Dil Kongresi Münasebetiyle*", 21 Ekim 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Bugünkü Lisan Meselesi ve Ziya Gökalp*", 22 Ekim 1948.
- Sadri Maksudi, "*Dil Islahı ve Dil Kurumu*", 23 Ekim 1948.
- "*Dil Kongresi Toplandı*", 24 Ekim 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Ruhi Baskılar*", 24 Ekim 1948.
- "*Solcu Hocaların Dünkü Duruşması*", 27 Ekim 1948.
- Ayda, Adile, "*Son 25 Yıllık Edebi Hayatımız*", 29 Ekim 1948.
- Ay, Lütfi, "*25 Cumhuriyet Yılında Türk Tiyatrosu*", 29 Ekim 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*25 Yılda Üniversite Şuurumuzun Gelişmesi*", 29 Ekim 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Hezeyan, Fikir ve Hareketler*", 31 Ekim 1948.
- "*Dünkü Dil Kongresi Çok Gürültülü Oldu*", 1 Kasım 1948.
- "*Üniversite 495'inci Ders Yılına Başlıyor (MTTB Beyannamesi)*", 1 Kasım 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Ruh Hastalarının Kendi Hallerine Karşı Durumları*", 7 Kasım 1948.
- Lütfi Ay, "*25 Yılda Tiyatromuz*", 7 Kasım 1948.
- "*Büyük İslam Alimi Musa Carullah'ın Bir Makalesi (Atatürk'le ilgili)*", 10 Kasım 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Tarih Kongresi*", 14 Kasım 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Ruh Sağlığı*", 17 Kasım 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "*Laufenburger'in Konferansları*", 18 Kasım 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Çiçek Salgını Ötesinde*", 22 Kasım 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "*Mülkiyet Meselesi*", 27 Kasım 1948.

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Profesör Ernest Von Aster'in Ölümü ve Hizmetleri", 28 Kasım 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Yeni Bir Kafa ile Yeni Bir Dünyaya Doğru", 6 Aralık 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Muallim ve Cemiyet", 8 Aralık 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Demokrasi Hareketlerine Takaddüm Eden Uyanış", 12 Aralık 1948.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Köy Enstitülerinin Dayandığı Esaslar", 20 Aralık 1948.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Kin Oyunu", 21 Aralık 1948.

1949

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", 1 Ocak 1949.
- "Din Öğretimi Yüzünden Mecliste Çıkan Tartışma", 4 Ocak 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Deha Meselesi", 4 Ocak 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Edebiyatta Karakter", 12 Ocak 1949.
- Ahmed Halil, "Bir İngiliz Lisan Aliminin Düşünceleri", 17 Ocak 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Şahsiyet ve İstikbal", 22 Ocak 1949.
- Ahmed Halil, "Prof. İzmirli İsmail Hakkı'yı Anarken", 1 Şubat 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Memleketimizde Yapılan İlk Kriminolojik İstatistik", 3 Şubat 1949.
- Öke, Mim Kemal, "Masonluğun Mahiyet ve Maksadı", 3 Şubat 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Gazete ve Gazeteciye Dair", 5 Şubat 1949.
- Adasal, Rasim, "Fizyolojinin Mizaç ve Seciye Üzerindeki Tesirleri", 6 Şubat 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İrade Bozukluk ve Garabetleri", 15 Şubat 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "İlmin Dört Dili", 19 Şubat 1949.
- "Kur'an Tercümesi İsteği Mecliste Fırtına Kopardı", 24 Şubat 1949.
- "Solcu Hocaların Muhakemesi", 8 Mart 1949.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Suç ve Suçluluk Karşısında Türk İlminin Uyanıklığı", 11 Mart 1949.
- "Büyük ve Acı Bir Kayıp: Akil Muhtar Vefat Etti", 13 Mart 1949.
- Yener, Muzaffer Şevki, "Büyük Hoca Akil Muhtar", 14 Mart 1949.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Dr. Akil Muhtar ve Ahlaki Düşünce Tarihimizdeki Mevkii", 15 Mart 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Ciddiye Alınmayan Bir Tesis", 19 Mart 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Fikrî ve Dâsitânî İki Yıldönümü",
- Adıvar, A. Adnan, "İki Fikir", 2 Nisan 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültüre Dair", 30 Nisan 1949.
- Ayda, Adile, "İçinde Bulduğumuz İdeoloji Buhranı", 4 Mayıs 1949.
- "Türk Ocağı Merkezi Dün Törenle Açıldı", 11 Mayıs 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Üniversite ve Kültür", 14 Mayıs 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Üniversitelerin Bünye ve Fonksiyonları", 18 Mayıs 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Telif ve Tercüme", 21 Mayıs 1949.
- Orkun, Hüseyin Namık, "Prof. Diez ve Eseri", 22 Mayıs 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Onlar'ın Sergisi", 25 Mayıs 1949.
- "Akil Muhtar Özden'in Vecizeleri", 5 Haziran 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Fen'de, İlimden Ayrı, Ona Üstün Bir Şey mi Var?", 6 Haziran 1949.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Liselerin Islahı", 7 Haziran 1949.
- "Arab Dünyası Bir Atatürk Bekliyor", 13 Haziran 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "İlim, Kültür ve Medeniyet", 16 Haziran 1949.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Asrî Hayat Ne Demektir?", 29 Haziran 1949.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Öğretim Sahasında Meslek Matbuatı", 4 Temmuz 1949.
- Tanyol, Cahit, "Şekip Tunç'a Felsefeye ve Hayata Dair", 6 Temmuz 1949.

- Adıvar, A. Adnan, "Üniversitede Buhran", 9 Temmuz 1949.
- Ahmed Halil, "Terbiye Toplantıları", 21 Temmuz 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Din ve Laiklik", 6 Ağustos 1949.
- Ahmed Halil, "Goethe ve Türkler", 11 Ağustos 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Fikir ve Sanat Karşısında Kabahat", 20 Ağustos 1949.
- Saraçoğlu, Kemal, "Gene İbn Sina'ya Dair", 21 Ağustos 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bir Rapordan Parçalar", 22 Ağustos 1949.
- Yücel, Hasan Ali, "Goethe, Tabiat ve Cemiyet", 26 Ağustos 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Goethe: Hayatına Dair 1", 28 Ağustos 1949.
- "Milletlerarası Terbiye ve Tedrisat Kongresi", 28 Ağustos 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Goethe: Manevi Şahsiyeti 2", 29 Ağustos 1949.
- Ayda, Adile, "Goethe'yi Goethe Yapan Nedir?", 31 Ağustos 1949.
- Batu, Selahattin, "Alim Olarak Goethe", 2 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Goethe: Fikir ve İlmine Dair 3", 3 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "İlim Sohbetine Dair: Fuad Köprülü'ye", 7 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Şu Yabancı Dil Derdi", 17 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Namuslu Namussuz Davası", 20 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Hakikat Peşinde", 24 Eylül 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültür Yolları", 1 Ekim 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültür Yolları", 8 Ekim 1949.
- "Kitap Peşinde Koşmakla Geçen Bir Ömrün Hikayesi: İbnü'l emîn Mahmut Kemal İnal", 10 Ekim 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Dünyada ve Bizde Maarif Hareketleri", 12 Ekim 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Muallimler ve Sakal", 15 Ekim 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Yüz Elli İki Muallim Meselesi ve Tashih İmkânı", 19 Ekim 1949.
- "Prof. Fahreddin Kerim Gökay İstanbul Valisi Oldu", 20 Ekim 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Bir Yıldönümünde Çıkan Yedi Eser (Ziya Gökalp Münasebetiyle)", 25 Ekim 1949.
- Ahmed Halil, "Taşkışla ve Gökalp", 28 Ekim 1949.
- Ahmed Halil, "İbrahim Alaeddin Gövsa", 1 Kasım 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültür Pazarı", 5 Kasım 1949.
- Saraçoğlu, Kemal, "Farabi'nin Ölümünün Bininci Yıldönümü", 7 Kasım 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Yeni Bir Sosyoloji Çığırının Maarif İşlerimize Tatbiki", 9 Kasım 1949.
- A., Dr. N., "Ziya Gökalp Meselesi", 11 Kasım 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Çocuk Edebiyatı Folklorunun Değerlendirilmesi", 21 Kasım 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Cemaat Felsefesi", 6 Kasım 1949.
- Saraçoğlu, Kemal, "1000'inci Ölüm Yılında Farabi'yi Anmaya İyi Hazırlanıyor muyuz?", 13 Kasım 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Kitaplar Arasında", 17 Kasım 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Dil Kurumu ve Hukuki Durumu", 22 Kasım 1949.
- Ahmed Halil, "Dil Kurultayından İntibalar", 23 Kasım 1949.
- "Dil Kurultayı Dün Çalışmalarını Bitirdi", 24 Kasım 1949.
- Findıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Dil Kurultayı ve Gazeteciliğimiz", 29 Kasım 1949.
- "Rıza Tevfik Dün Gece Vefat Etti", 31 Kasım 1949.
- Adıvar, A. Adnan, "Yirminci Asrın İlk Yarısı", 31 Kasım 1949.

1950

- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Geçen Yılın Fikir Hayatı", 2 Ocak 1950.
- Daver, Abidin, "Rıza Teyfik'e Dair", 3 Ocak 1950.
- Uzdilek, Salih Murat, "Modern İlimin Dayandığı Prensipte Üzerinde Münakaşa", 5 Ocak 1950.
- T., H., "Amerikada Psikanaliz Ticareti", 5 Ocak 1950.
- "Köy Enstitülerindeki Solculuk Cereyanları", 6 Ocak 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Bir Hesap Meselesi", 7 Ocak 1950.
- Fahri Celal, "Hacei Evvel (Ahmet Midhat Efendi)", 8 Ocak 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "100 üncü Doğum Yıldönümünde Bizler ve Pierre Loti", 14 Ocak 1950.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi "Pierre Loti'ye Dair", 16 Ocak 1950.
- Ayda, Adile, "Kadın Romanları Arasında", 20 Ocak 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Siyaset ve Ahlak", 21 Ocak 1950.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Yeni Bir Sosyoloji Çığır ve Maarif Davamız", 23 Ocak 1950.
- "İlk Meclis-i Mebusan Reisi Ahmet Rıza Bey'in Hatıraları Yazı Dizisi", 26 Ocak 1950.
- "Solculuktan Sanık Üç Profesör: Behice Boran, Niyazi Berkes, Naili Boratav", 11 Şubat 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Feylesof", 11 Şubat 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Siyasette İrade", 15 Şubat 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Efkâr-ı Umumiye", 18 Şubat 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Efkâr-ı Umumiye Karşısında Hükümler ve Kararlar", 25 Şubat 1950.
- "Üniversitemizde Yabancı Dil Meselesi", 1 Mart 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Kitaplar Arasında", 4 Mart 1950.
- Ayda, Adile, "Huzur Hakkında", 14 Mart 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Genç Bir Ressamımızın Sergisi Münasebetiyle", 21 Mart 1950.
- Alisbah, Orhan, "300 üncü Ölüm Yıldönümü Münasebetiyle Rene Descartes", 24 Mart 1950.
- "Türk Felsefe Derneği Kuruldu", 27 Mart 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Zamanımızın Put Yaratma Temayülleri", 29 Mart 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Resme de Sirayet Eden İdeoloji Salgını", 7 Nisan 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Yirmi Yıllık Bir Resim Hayatının Sergisi", 22 Nisan 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Cemal Yeşil'in 'Rubailer'i ve Arkasındaki Felsefe", 1 Mayıs 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Bitmeyen İstibdat Kitabı", 13 Mayıs 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Din ve Laiklik", 10 Haziran 1950.
- "Meclis Arabca Ezan Yasasını Kaldırdı", 17 Haziran 1950.
- Şehsuvaroğlu, Haluk Y., "Müşavir Paşa", 2 Temmuz 1950.
- Yücel, Hasan Ali, "Salih Zeki", 10 Temmuz 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Garipte Bir Konferans", 29 Temmuz 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Tarihte Usul", 5 Ağustos 1950.
- Yücel, Hasan Ali, "Bir Uğurlamadan Sonra (Albert Gabriel)", 7 Ağustos 1950.
- Tekeli, Esad, "Manalarını Kaybeden Tabirler: Solculuk ve Sağcılık", 17 Ağustos 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Dua", 26 Ağustos 1950.
- "Diyanet İşleri Reisinin (Ahmet Hamdi Akseki) Dünkü Basın Toplantısı", 26 Ağustos 1950.
- "Muallimler Birliği Terbiye Kongresi", 5 Eylül 1950.
- Yücel, H. Ali, "IX. Milletlerarası Tarih Kongresi", 26 Eylül 1950.
- Mirza Bala, "Pakistan ve Afganistan", 9 Ekim 1950.
- Adasal, Rasim, "Psikanaliz ve Tababet", 13 Ekim 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Tarihle Oynanmamalı", 14 Ekim 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Yeni Bir Haçlılar Suparasi", 21 Ekim 1950.

- Adıvar, A. Adnan, "Madde 103 (Laiklik)", 28 Ekim 1950.
- Zobu, Vasfi Rıza, "310 Sene Evvel Yazılmış Bir Musiki Mecmuası", 31 Ekim 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Cesaret ve Cür'et", 4 Kasım 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Yarım Asırdanberi Kültür", 9 Aralık 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Şehir ve Medeniyet", 11 Aralık 1950.
- Çankı, Mustafa Namık, "Kelimeler Nasıl Bulunur?", 14 Aralık 1950.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Tarih ve Felsefe", 18 Aralık 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Raporlar Bahsi (Tıp)", 23 Aralık 1950.
- Sevük, İ. Habib, "Ahmet Midhat Efendi", 28 Aralık 1950.
- Adıvar, A. Adnan, "Farabi", 29 Aralık 1950.

1951

- Doğrul, Ömer Rıza, "Ahmet Hamdi Akseki", 12 Ocak 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Gündelik Muaşeret Adabı", 13 Ocak 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Yüksek Muaşeret Adabı", 20 Ocak 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültür ve Sanat Yollarında Gösterdiğimiz Devamsızlık", 25 Ocak 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Çinlinin Hikmeti", 27 Ocak 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Müellif, Hakikat ve Fakirlik", 3 Şubat 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Dile Dair İki Makale", 13 Şubat 1951.
- Tunç, Mustafa Şekip, "Türk Resim Sanatı Ne,reye Gidiyor?", 16 Şubat 1951.
- Ayda, Adile, "Andre Gide", 23 Şubat 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Filozof Diyor ki", 24 Şubat 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Gene İstanbul'a Dair", 27 Şubat 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Okumuşların İşsizliği", 17 Mart 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Bir Tıp Dersi Dinlerken", 24 Mart 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Hür İnsanlar", 31 Mart 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "İlim, İdare ve Politika", 7 Nisan 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "İki Kültür", 14 Nisan 1951.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Eren Eyüboğlu'nun Sergisi", 18 Nisan 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Kitab ve Medeniyet", 20 Nisan 1951.
- Sevük, İ. Habib, "Tezhibli Mecmua", 23 Nisan 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Ankara'da Ahlak Kongresi", 24 Nisan 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Kadirşinashğa Dair", 28 Nisan 1951.
- Ünver, A. Süheyl, "Farabi Hakkında", 30 Mayıs 1951.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, "Liselerimizdeki Felsefe Tedrisatı", 4 Haziran 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Tekrarlara, Tekrirlere Dair", 9 Haziran 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Pek Gençler Zümresi", 16 Haziran 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Nezakete Dair", 30 Haziran 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "İftira", 14 Temmuz 1951.
- Perroux, Francois, "Avrupa Kömür ve Çelik Birliği", 19 Temmuz 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Sürç-i Lisan", 21 Temmuz 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Üniversite Ruhü", 28 Temmuz 1951.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi, "Kitab Korkusu", 31 Temmuz 1951.
- Perroux, Francois, "Avrupalılaşma", 3 Ağustos 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Siyasi Tenkide Dair", 4 Ağustos 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Çizmeden Yukarı", 11 Ağustos 1951.

- Adıvar, A. Adnan, "Fikir Değişir mi?", 18 Ağustos 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Bir Anket: Büyük Adam?", 23 Ağustos 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Tenha Yerler (Kütüphaneler)", 1 Eylül 1951.
- Aksel, İhsan Şükrü, "Ord. Prof. Dr. Mazhar Osman", 3 Eylül 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Kanun Fikri", 8 Eylül 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Dün, Bugün ve Yarın", 22 Eylül 1951.
- Ataç, Nurullah, "Dil Devrimi", 26 Eylül 1951.
- Felek, Burhan, "Dil Davası", 26 Eylül 1951.
- Gabriel, Albert, "Halk Elbiseleri Sergisi ve Türk Sanatı", 16 Ekim 1951.
- Eyüboğlu, Bedri Rahmi, "Paris Paris Dedikleri", 27 Ekim 1951.
- Gabriel, Albert, "Sanat ve Zanaat", 13 Kasım 1951.
- "Türkiye ve Avurpalılar (Yakup Kadri'nin Bir Konuşma Metni)", 23 Kasım 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Din ve İlim", 24 Kasım 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Kültür Sahnesinde Yeni Dram", 1 Aralık 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Havadis Kıymeti ve Karşılıklı Muamele", 4 Aralık 1951.
- Adıvar, A. Adnan, "Milli Ansiklopedi", 15 Aralık 1951.

1952

- Adıvar, A. Adnan, "Fikir ve Ölüm", 19 Ocak 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "Eski Kültür Eserlerimiz", 16 Şubat 1952.
- "Ömer Rıza Doğrul'un Ölümü", 14 Mart 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "İki Dahi Sanatkar Bize Gelseydi (İstanbul'un imarı ve Köprü vesilesiyle)", 14 Haziran 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "İlim, Tıp ve Felsefe", 21 Haziran 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "Üniversiteye Dair", 27 Eylül 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "Gülmeye Dair", 8 Kasım 1952.
- Adıvar, A. Adnan, "Fikir Gurbeti", 15 Kasım 1952.
- "Mesud Cemil'in 40 ıncı Sanat Yılı", 18 Kasım 1952.
- Baydar, Mustafa, "16. Ölüm Yılında Mehmet Akif Ersoy", 26 Aralık 1952.
- Yücel, Hasan Ali, "Kendi Alemindekiler", 29 Aralık 1952.

KAYNAKÇA

Cumhuriyet Gazetesi, 1937-1952 arası sayılar.

Aysun, Köktener, *Bir Gazetenin Tarihi: Cumhuriyet*, YKY Yay., İst. 2004.

Coşkun, Mustafa Asım, *Medya ve Din İlişkisi: Cumhuriyet Gazetesi Örneği*, Yayınlanmamış YL Tezi, Uludağ Üniversitesi SBE, Bursa 2003.

Emre Kaya, Ayşe Elif, *Demokrat Parti Politikalarının Cumhuriyet Gazetesinde Ele Alınış Biçimleri -1950-1960*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi SBE, Ankara 2009.

İlhan, Ali İhsan, *1925 - 1928 Yılları Arasında Cumhuriyet ve İdam Gazetesinde Çıkan Harf İnkılabıyla İlgili Konular*, Yayınlanmamış YL Tezi, Fatih Üniversitesi SBE, İstanbul 2010.

Lee, Nan-a, *1928'den 1960'a Kadar Cumhuriyet Gazetesi'nde Edebiyat, Tarih, Kültür ve Sanatla İlgili Yazıların Sistematik Bibliyografyası*, Yayınlanmamış YL Tezi, İstanbul Üniversitesi SBE, İstanbul 1991.

Özgen, Murat, "Türkiye'de Fikir Gazeteciliğine Tarihsel Bir Bakış ve Basın Meslek Ahlakı", *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998).

Pektaş, Şerafettin, *Milli Şef Döneminde (1938-1950) Cumhuriyet Gazetesi*, Fırat Yay., İst. 2003.

Pınarcı, Gülden Aydın, *Türkçe Gazete ve Cumhuriyet Gazetesinin Yeni Harfleri Öğretme Çalışmaları*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2012.

- Topçu, Esra, *Cumhuriyet Gazetesinde Edebî ve Kültürel Faaliyet (1 Kânûn-ı Sâni 1926-31 Kânûn-ı Evvel 1927)*, Yayınlanmamış YL Tezi, Gazi Üniversitesi SBE, Ankara 2014.
- Uçar, Aliye, *İkinci Dünya Savaşı'nda Cumhuriyet Gazetesinin Dış Politika Değerlendirmesi*, Yayınlanmamış YL Tezi, Marmara Üniversitesi SBE, İstanbul 1992.
- Yapar, Aslı, "Cumhuriyet Gazetesinin Türk Basımındaki Yeri", *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998).
- Yenituna, Burak, "Çağdaş Türk Kadını İmajı Yaratma Sürecinde Cumhuriyet Gazetesinin Rolü (1930-1935)", *e-GİFDER*, C.2, S. 3, (Mart 2014).
- Yunus Nadi, "Cumhuriyet'i Okuyuculara Sunuş", *Cumhuriyet*, 7 Mayıs 1924.
- Yücedoğan, Güleda, "Türkiye'de Fikir Gazeteciliği", *İletişim Fakültesi Dergisi*, S. 8, (1998).
- Türkiye'de Fikir Dergiciliği Özel Sayısı, *Türk Yurdu*, C. XXV, S. 213, (Mayıs 2005).

SIYASİ VE İDARİ DÖNÜŞÜMLERİN DEVLET VE TOPLUM TARAFINDAN SİNDİRİLMESİNİN İRDELENMESİNDE TÜRKİYE ANALİZİ: OSMANLI – TÜRKİYE MODERNLEŞME SÜRECİ

Azer Ebru MUTLU

İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi İdare Hukuku Anabilim Dalı
azer.mutlu@inonu.edu.tr.

ÖZET

Siyasi ve idari dönüşümler, devletlerin ve toplumların tarihinde derin izler bırakan gelişmeler olarak tarihe geçer. Bu dönüşümlerin her aşaması, zamanın ilerlemesiyle şunu kanıtlar ki öncesi, esnasında ve sonrasında yaşananlar, gerek devletlerin gerekse toplumların hafızalarında önemli ve ciddi izler bırakır. Tarihte, sebepleri ve sonuçlarıyla on yıllarca ve hatta yüzyıllarca zamanlık dönemleri kapsamaları da, idari ve siyasi dönüşümlerin irdelenmesini ayrıca önemli kılar. Türkiye de tarihte bıraktığı izler açısından bu idari ve siyasi dönüşümleri defalarca deneyimlemiştir. Mevcutta Türkiye’de yaşanan güncel siyasi ve idari dönüşümlerin tam anlamıyla toplum tarafından sindirilebilmesinin irdelenmesi için her ne kadar gelecek zamanı beklememiz gerekse de Türkiye tarihinde benzer örneklerin varlığı konunun irdelenmesinde eşsiz katkılar sağlayacaktır. Bu bağlamda, genel olarak, Türkiye’nin Kıta Avrupası- Fransız cumhuriyetçiliğini benimsemesiyle sonuçlanan Osmanlı’nın modernleşme süreci, son zamanları, Türkiye Cumhuriyeti’nin Fransız cumhuriyetçiliğine yönelmesi ve uygun altyapısına rağmen Osmanlı’nın Anglo – Sakson cumhuriyetçiliğinden uzak durmasının irdelenmesi yapılmıştır. Bu irdelemenin analizi siyasi ve idari dönüşümlerin devletler ve toplumlar tarafından sindirilebilmesi noktasında önemlidir.

Anahtar Kelimeler: Siyasi ve idari dönüşümler, Osmanlı ve Türkiye’nin Modernleşmesi, Âdem-i Merkeziyetçilik - Merkeziyetçilik Kıta Avrupası – Fransız Cumhuriyetçiliği, Atlantik - Anglo Sakson Cumhuriyetçiliği.

ANALYSIS OF TURKEY IN TERMS OF ABSORPTION OF POLITICAL AND ADMINISTRATIVE TRANSFORMATIONS BY THE GOVERNMENT AND THE SOCIETY- MODERNIZATION PROCESS IN TURKEY

ABSTRACT

Political and administrative transformations are characterized by developments that engrave in the history of states and societies. In time, each step of these transformations proves that the pre, during and post periods of these transformation leave important and serious marks on the memories of the states and the societies. It is also important to examine the administrative and political transformations in history, due to their far reaching effects throughout the following decades and even centuries. Turkey, who has left several marks in history, has also experienced these administrative and political transformations. We must wait for the future to examine the current political and administrative transformations in Turkey that are currently being absorbed by society. On the contrary, the existence of similar examples in Turkish history will provide unique contributions to the discussion of this subject. In this context, the Ottoman modernization process, which resulted in the adoption of Continental Europe-French Republicanism in general, was examined in the context of the recent tendency of the Republic of Turkey towards French Republicanism and its

independence from the Anglo-Saxon republicanism despite its proper infrastructure. The analysis of this discussion is important to see to what extent the political and administrative transformations can be absorbed by the states and societies.

Key Words: Political and Administrative Transformation, Modernization of Turkey and Ottoman, Decentralization -Centralism, Continental Europe-French Republicanism, Atlantic-Anglo-Saxon Republicanism.

GİRİŞ

16 Nisan 2017 Anayasa Değişikliği Halkoylaması ile mevcutta Türkiye’de gerek yönetsel gerekse siyasi temel değişikliklere adım atıldığı görülmektedir. Türkiye gibi köklü ve uzun bir tarihi olan devletlerin geçmişlerinde bu tarz sistem değişikliklerine örnek olabilecek benzer süreçler yadsınmayacak sayıca deneyimlenmiştir. Bu geçiş süreçlerinin gelişimi, bu gelişimi yaşayan toplumların yaşam biçimlerini ve tepkilerini zaman içinde belirler. Gelişimlerin sindirilebilmesi ya da verilen farklı tepkiler, süregiden zamanla, değişimlerin toplum tarafından ne kadar benimsendiğini bize göstermektedir. Türkiye tarihinde bunun en keskin örneklerinden biri Osmanlı İmparatorluğunun son zamanlarıyla Türkiye Cumhuriyetinin kuruluş ve devamında yaşanan batılılaşma, modernleşme ve ulus devleti inşası sürecidir.

Türkiye’nin modernleşme süreci, geçmişten günümüze gerek devlet idaresi gerekse toplumsal gelişimleri yakından ilgilendiren önemli bir role sahiptir. Türkiye’nin Fransız cumhuriyetçiliğini modern Türkiye’nin temeli olarak benimsemesine 19. yüzyılın sonlarında ve 20. Yüzyılın başlarında Osmanlı’nın modernleşme süreci önderlik etmiştir. Osmanlı’nın merkeziyetçi olmayan “âdem-i merkeziyetçilik” sistemi yerine modern Türkiye’nin kurucu hükümetinin ve elitlerinin önceliği homojen bir toplum ile bir ulus devleti oluşturmaktı. Bu cumhuriyetçi model öncesi, gelişimi ve sonrasının irdelenmesi, Türkiye’deki mevcut idari ve siyasi sistemin ve bu sistemler üzerindeki değişikliklerin sindirilebilmesi temelinin anlamak için daha fazla ilgiyle incelenmeye ihtiyaç duymaktadır. Bu sebeple, öncelikle, Osmanlı’nın âdem-i merkeziyetçi modeli ve Osmanlı’nın Türkiye’yi Fransız cumhuriyetçiliğini benimsemesine öncülük eden modernleşme süreci kısaca tartışılacaktır. Sonrasında, Osmanlı’nın çok kültürlü yapısına rağmen neden içinde daha fazla çeşitliliği barındıran Anglo Sakson cumhuriyetçiliğini benimsemediğini, Fransız cumhuriyetçiliği ile genel olarak Anglo Sakson cumhuriyetçiliği arasında bir karşılaştırma yapılacaktır. Son olarak da Fransız ve Türkiye cumhuriyetçiliğinin özelliklerine kısaca değinilecektir.

1. OSMANLI İMPARATORLUĞUNDAN TÜRKİYE CUMHURİYETİNE: MODERNLEŞME SÜRECİ: İMPARATORLUKTAN ULUS DEVLETİNE

Fransız cumhuriyetçiliğinin üzerinde konuşmadan önce, Türkiye’nin modernleşme sürecinin ve ulus devlet inşasının analizi Osmanlı’nın modernleşme sürecinin tartışmasını gerektirir. Osmanlı yönetiminin son zamanları ile yeni Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş dönemi sırasında Osmanlı’nın modernleşme sürecinde devlet yönetiminin Fransız etkisi baskın olmuştur. Türkiye’nin cumhuriyetleşme ile gelen modernizasyonuna karşın, Osmanlı’nın modernizasyonu bir sosyal gereklilik değildi, bu yıkılma tehlikesiyle karşı karşıya kalan bir imparatorluğun kurtuluşu için başarısız olmuş çabalarıydı. Padişahların iktidarlarını sürdürebilme hırsı ve yabancı ülkelerin İmparatorluğun iç işlerine müdahaleleri Osmanlı’nın modernizasyon sürecindeki temel meşruluk

kanallarını şekillendirmişti.¹ Cumhuriyetçi Türk modernistleri Fransız cumhuriyetçiliğinin sadık takipçileriydiler² ve İmparatorluğun yüksek kademedeki devlet adamları İmparatorluğun varlığına ve bu varlığı sürdürmesine odaklanmış durumdaydılar.³

Osmanlıdaki idari dönüşümü anlayabilmek için, âdem-i merkeziyetçi bir idari yapıya yönelmiş olan Osmanlı idari sisteminin temel özelliklerini belirlemek Osmanlı modernizasyonunu tartışmanın yanı sıra ayrıca önemlidir. Osmanlı idari sistemi kendine özgü etnik ve dinsel sınıflaması olan bir eyalet sistemine dayanıyordu. Her ne kadar hayli güçlü bir merkezi idare ülkeyi tek başına yönetiyormuş gibi dursa da, idarenin temelini âdem-i merkeziyetçilik çerçevesinde yerel yönetimler oluşturmaktaydı. Merkeziyetçilik ve âdem-i merkeziyetçilik, İmparatorluğun dönemselsel olarak değişen büyüme oranına ve gücüne göre değişmekteydi ancak iki sistem de İmparatorluğun çöküşüne kadar İmparatorluğun yönetim sisteminde yer buldu. 19. yüzyılın sonu ve 20. yüzyıl ile Osmanlı'nın modernizasyon sürecinde merkezileşme, İmparatorluktan geriye ne kaldıysa sürdürebilmek için daha da baskın hale gelmişti.

Osmanlı İmparatorluğunun yüksek nüfusu, geniş kıtalara yayılmış toprak alanı ve bu toprak üzerinde yaşanan kültürel çeşitliliğin doğal sonucu olarak İmparatorluğun idari ayırımında âdem-i merkeziyetçilik bir gerekliliktir. 14. Yüzyılın sonlarında 19. Yüzyılın sonlarına kadar, eyalet sistemi üç kıta üzerinde varlığını sürdüren Osmanlı için İmparatorluğun yönetiminde bir çareydi. Padişah, merkezi monarşik yönetimin başı olarak kanun koyucuydu ve yerel yöneticiler Padişah tarafından atanırlardı. Atanan bu yöneticiler, kendi sorumluluk alanlarında, Padişah adına Padişahın temsilcisi olarak hareket ederlerdi. Neredeyse beş yüz yıl boyunca eyalet sistemi, Osmanlı'nın çok çeşitli toplumunu yönetmek için etkin bir şekilde kullanıldı ve Osmanlı İmparatorluğu böylesine bir çeşitliliği özgürlüklere, haklara ve yerel yönetimlere yeteri değeri vererek başarabildi.

Özellikle oldukça merkezileşmiş bir devlet yapısına sahip olan Türkiye'de, Osmanlı'nın âdem-i merkeziyetçilik vurgusu siyasal bilimlerde çerçevesinde federalizmin yansıması olarak değerlendirilmektedir. Âdem-i merkeziyetçilik teriminin anlamı merkezi sistemin yokluğu ya da daha az merkezileşmiş olmasına rağmen⁴ siyasal âdem-i merkeziyetçilik ile idari âdem-i merkeziyetçilik ayrımı yapılarak ayrı tanımlamalara gidilmektedir. Federalizm ile eş tutulan siyasal âdem-i merkeziyetçilik, her bir federe devletin idari yetkilerinin yanı sıra yasama ve yargı yetkilerinin olmasıdır. İdari anlamda âdem-i merkeziyetçilik ise topluma sunulacak bazı hizmetlerin merkezi idare teşkilatı içinde yer almayan ve merkezi idare hiyerarşisine dâhil olmayan kamu tüzel kişilerince idaresidir.⁵

¹ Çelik, Fikret, "Cumhuriyetçiliğin Dönüşümü: Fransa ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz", (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2010, s.129.

² İlber Ortaylı, Osmanlı'nın modernleşmesinde Fransız etkisini sadece bir hayranlığın sonucu olarak değil ayrıca İmparatorluğun gerileme sürecinde bir gereklilik olarak değerlendirmektedir. Ortaylı, İlber, İmparatorluğun en Uzun Yüzyılı, (1. Baskı), Hil Yayınları, İstanbul 1983, s. 20-21.

³ Çelik, Fikret, s.129.

⁴ Reyhan, Cenk, Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare: Merkeziyetçilik – Âdem-i Merkeziyetçilik, (1. Bası), İmge Kitapevi, Ankara 2007, s.65.

⁵ Günday, Metin, İdare Hukuku, (9. Bası), İmaj Yayınevi, Ankara 2004, s.61.

Osmanlının âdem-i merkeziyetçi yapısı farklı açılardan halen tartışılıyorken, Osmanlı İmparatorluğunun modernleşme süreci âdem-i merkeziyetçi sistemden tavizler vererek başladı. İmparatorluk 19. yüzyılın sonlarından önce yoğun bir şekilde merkezileşmeye başladı. Eyalet sisteminin kaldırılması ve “Vilayet Sistemi’nin”⁶ benimsenmesi Osmanlı idaresi için kayda değer bir değişiklikti. 16. Yüzyıl klasik dönem Osmanlı dan 19. Yüzyıl Tanzimat dönemine kadar Osmanlının idari sistemi ile yargılama sistemi paralel şekilde seyretmişti.⁷ Bu paralel gidişata dayanarak, Osmanlı, idari ve yargısal reformların bir parçası olarak yeni bir mahkeme sistemi olan ve Fransız sisteminden adapte edilen Nizamiye Mahkemelerini kurdu.⁸ Fransız sistemine dönüşüm kaçınılmazdı çünkü Fransa’da eğitim almış Osmanlı entelektüelleri arasında yeni ve popüler bir egemenlik anlayışı hâkimdi. İmparatorluğun geri kalanından bir ulus devleti inşa etmek toplumun önemli bileşenlerinde olan Türk ve Müslüman gruplar için ana hedefti.⁹

Ekonomik krizler ve askeri yenilgilerle başlayan ve İmparatorluğun çöküşüne kadar devam eden İmparatorluğun egemenlik ve devamı üzerindeki kaygıları, İmparatorluğu esasen idari ve yargısal yapılar gibi temel değişiklikler yapmaya zorladı. 19. yüzyılın ilk yarısında, Osmanlı İmparatorluğunun kapitalist dünya ekonomisine entegrasyonu, Avrupa ülkeleriyle ilişki seviyesini arttırdı. Osmanlı reformistleri için batılılaşma bir tutku haline geldi. Osmanlının girişimleri, iş dünyası ve İmparatorluğun kaynakları, Fransa’dan uyarlanmış yeni bir ticaret kanununu gerektirdi.¹⁰ Avrupa’daki Sanayi Devrimi, özellikle Fransa olmak üzere Osmanlı’nın nüfuz alanında Avrupa ülkelerine haklar ve ayrıcalıklar yetkisi veren eşitsiz mübadele¹¹ ve elzem ekonomik durgunluk İmparatorlukta acil reformlar gerektirdi.

Osmanlı İmparatorluğundaki idari, yargısal ve ekonomik değişiklikler imparatorluğu adem-i merkeziyetçilikten merkeziyetçiliğe, çok kültürlü devlet yapısından ulus devlet yapısına, bütünleşik yapıdan tek tipleşen bir yapıya getirmiştir.¹² 20. yüzyılın başlarında, ulusçu ve laik çizgide olan ve

⁶ 21 Ocak 1891 tarihli Teşkil-i Vilayet Nizamnamesi ile Osmanlı İmparatorluğu, Padişahın gücünü sürdürebilmesi ve imparatorluğun bölgesel bütünlüğünü koruması için daha da merkezi bir yapıyı benimsemiştir. Ülke, valilerin merkez yönetime öncekinden daha da bağlı hale geldiği vilayetlere ayrılmıştır.

⁷ Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası, (1. Bası), Arı Sanat, İstanbul 2004, s.57.

⁸ “Osmanlıdaki reformistler hiçbir zaman Fransız yargı sistemini kendi nüfuz alanında alıp taklit etmek istememişlerdir. Bunun yerine, bu reformistler bilinçli olarak kendi modern hukuk versiyonlarını oluşturdular. Bu oluşturulan modern hukuk, Fransız ve İslam Hukukunun yazılı pozitif hukuk çerçevesinde yerel pratiğini bir karışımıydı.” Rubin, Avi, Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity, (1. Edition), Palgrave Macmillan, New York 2011, s.7.

⁹ Çelik, Fikret, s.129-130.

¹⁰ “Tercih edilen yargı modelinin takibi olarak, İngiliz Ticaret Kanununun uyarlanmasından ziyade Fransız Ticaret Kanunu uyarlanmıştır. Osmanlının bu eğilimi pratik sebeplere dayanmaktadır. Madde numaralarına ayrılmış homojen bir kanunun uygulanabilirliği hukuki dönüşüm için görece kolay bir geçiş vaat ediyordu. Bu unsura ek olarak, o zamanlar, İngiltere’deki ticari yargılama yetersiz olarak algılanıyordu bundan sebeple İngiltere’deki ticari çevre, İngiliz ticaret hukukunu, karşılaştırmalı bir reforma zorladı. İngiltere’de profesyonel ticaret mahkemeleri 1895’in sonlarında kuruldu.” Rubin, Avi, “British Perceptions of Ottoman Judicial Reform in the Late Nineteenth Century: Some Preliminary Insights”, Law & Social Inquiry, Journal of the American Bar Foundation, 37/4, Fall 2011, s. 997.

¹¹ Eldem, Ethem, “Ottoman Financial İntegration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Dept”, European Review, 13/3, July 2005, s. 433 – 436.

¹² Ülker, Erol, “Contextualizing ‘Turkification’: Nation Building in the late Ottoman Empire, 1908-18”, Nation and nationalism, 11/4, 2005, s. 613 – 636.

ayrıca Jön Türkler olarak da bilinen İttihat ve Terakki Partisi, İmparatorluğu kurtarmak için “Türkçülük” politikasını uyguluyordu. İttihat ve Terakki Partisi 1889 yılında kuruldu, 1908 ve 1918 arası iktidarda kaldı ve Partinin kurucularının çoğu Fransa’da eğitim almışlardı. Osmanlı imparatorluğunun modernizasyonu ve Jön Türklerin “Türkçülük” politikası, Türkiye Cumhuriyetinin merkezileşmiş idari sistemine öncülük etti, ve bu Türkçülük akımını iki önemli unsur takip etti: bir coğrafik ulusalcılık yaratmak ve Osmanlı’nın âdem-i merkezîyetçi idaresinden ve İmparatorluğun kültürel çeşitliliğinden feragat eden bir homojen toplum yaratmak.¹³

Jön Türklerin ulus inşası projesinin ilk boyutu alanları İmparatorluk düşüncesi dâhilinde sınıflandıran coğrafik ulusalcılıktı. Çoğunlukla Türk Müslümanların yaşadığı İmparatorluğun ana çekirdeği olan Anadolu, ulus devlet için seçilmiş en mükemmel anavatandı. Anadolu, Türk ulusalcı hareketin temeli oldu. Jön Türklerin ulus inşası projesinin ikinci boyutu ise çok etnik kökenli toplumu ulus temelli topluma dönüştürmekti. İmparatorluğun merkezinde Türk Müslümanlar baskındı. Türkiye Cumhuriyetinin gelecekteki idari sistemini, Jön Türklerin âdem-i merkezîyetçilikten merkezîyetçiliğe, çok etnikli yapıdan ulus yapısına dayanan ulus inşası projesi etkiledi.¹⁴ Osmanlı’nın eyalet sisteminden vilayet sistemine idari dönüşümünü ve Osmanlı’nın 19. Yüzyıl sonu 20. Yüzyıl başındaki modernleşme sürecini anlamadan Türk, üniter, ulus devleti inşası süreci tam anlamıyla değerlendirilemez. İmparatorluğun ekonomik ve askeri başarısızlıkları, Avrupa’daki temel ekonomik değişimler ve gelişmeler, İmparatorluğun gücünü koruma denemeleri ve İmparatorluğun devamlılığını sağlama çabası, Osmanlıyı idari ve yargısal sistemlerini modernleştirmeye ve batılılaştırmaya itmiştir. Ulus devleti inşası projesinin odak noktası merkezîleşme, homojenleşme ve benzeşme olmuş ve bu Türkiye’nin modernleşmesine, Osmanlı’nın modernleşme süreci önderlik etmiştir. Fransız sisteminden etkilenen Jön Türklerin “Türkçülük” projesi, kültürel çeşitliliği olan ve âdem-i merkezîyetçi bir yapıyı üniter ve ulus devletine dönüştürmüştür.

2. ATLANTİK – ANGLO SAKSON CUMHURİYETÇİLİĞİ VE FRANSIZ – AVRUPA KITASI CUMHURİYETÇİLİĞİ

Büyük çoğunluğu Fransa’da eğitim görmüş Osmanlı’nın elit çevresi, Fransa’dan uyarlanacak yargısal, idari ve ekonomik uyarlamaların mevcuttaki diğer sistemlerden daha etkili olacağını düşünüyorlardı. Bu anlayışın birçok sebebi vardı. Bunlardan ilki, İmparatorluk çökme aşamasındaydı ve acilen çareler gerekmekteydi. İkincisi, Fransa dönem olarak Avrupa’da oldukça güçlüydü ve yazılı dokümanlara dayalı olan Fransız hukuk sisteminin uyarlanması diğerlerine göre daha kolaydı. Üçüncü olarak, özellikle tüm İmparatorluğun etki alanını kaybetme korkusuyla hareket eden Jön Türklerin “Türkçülük” projesi, ulus devleti inşasını ve Fransız cumhuriyetçiliğini merkezine almıştı.

Türkiye Cumhuriyetinin modernizasyon süreci, Osmanlı’nın batılılaşma, modernleşme ve İmparatorluğu kurtarma çabalarının etkileriyle de, merkezileşmiş, ulusal ve üniter devletin kurulmasıyla sonuçlanmıştır. Türk cumhuriyetçiliğinin Kıta Avrupası - Fransız cumhuriyetçiliğini uyarlamış olmasına rağmen, Türkiye’deki mevcut sistem tartışmalarının da ışığında Atlantik – Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinden bahsetmek önem arz eder. Cumhuriyetçilik temelde iki önemli modele

¹³ Ülker, Erol, s. 628 - 630.

¹⁴ Ülker, Erol, s. 615 - 617.

ayrılabilir: 1776 yılında Birleşik Devletler’de kurulan Atlantik – Anglo Sakson Cumhuriyetçiliği¹⁵ ve 1792 yılında kurulan Kıta Avrupası – Fransız Cumhuriyetçiliği. Kısaca bu iki cumhuriyetçilik modelinin karşılaştırılması, Fransız ve Türk cumhuriyetçiliğinin anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

1776 Bağımsızlık Beyannamesinden sonra, çoğulcu demokrasinin duruşu olarak federalizmle sonuçlanan federal ve anti-federal tartışmalarının sonunda, Atlantik – Anglo Sakson cumhuriyetçiliği, 1787 Amerika Birleşik Devletleri Anayasasında yer buldu. Tarihsel, sosyal ve politik tercihler bu cumhuriyetçilik modelini, Kıta Avrupası modelinden politik ve ideolojik olarak farklı biçimde şekillendirdi.¹⁶ Belli bir araziye sahip olma fikri vatandaşlara özgürlük alanı yaratır, daha bağımsız hareket etme alanı bulurlar ve bu vatandaşlar idari sürece katılımında bulunabilirler. Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinin aksine Anglo Sakson cumhuriyetçiliği monarşik bir evveliyata sahip değildir. Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinin temelinde, toplumun demokrasiye doğru yönelmesine liderlik eden bireysel özgürlük ve haklar önemli bir yerdedir.

Federalist¹⁷ anlayış Amerikan cumhuriyetçiliğini şöyle tanımlar: ekonomik liberalizm bireysel tatminler eşit değerdedir ki bu Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinde böyle değildir. Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinde, Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinden farklı olarak ekonomide müdahaleci devletin kontrol denemeleri görülür. Ayrıca, federalistlerin anayasal teorisi şunu savunur ki temsilciler sadece idari güce sahip olmamalıdır. Devletin oturmuş geleneklerini ya da ana prensiplerinin bir toplamı olan anayasa, üstün ya da değiştirilmez değildir; anayasayı değiştirmenin yollarından biri de halkın çoğulcu katılımıdır. Temsili demokrasi insanların egemenliği adına daha fazla anlam ifade edebilir ve doğrudan demokrasiye göre daha pratik olabilir ancak halk, devlet üzerinde bir kontrol mekanizmasına sahiptir. Atlantik – Anglo Sakson cumhuriyetçiliği, kuralları, kararları ve fikirleri savunma hakkında daha keskin olan Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğine göre, insanların egemenliği üzerinde daha fazla esneklik göstermektedir. Üstelik Anglo Sakson cumhuriyetçiliği, İngiliz kolonizasyonunun organizasyondaki esnekliği ve demokrasi üzerinde İngiliz deneyimlerini de kapsar. İnsanların egemenliği ve katılımcı demokrasi düşünüldüğünde, idareye çoğulcu katılımı içselleştirmiş anayasal teori açısından Anglo Sakson cumhuriyetçiliği karşılaştırmalı olarak Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinden farklıdır.¹⁸

Liberal düşünce ve özgürlükler temel alınarak yaratılmış teamüllerin usul ve idaresi anlayışı, Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinin önemli bir bölümüdür. Politikaların hedefi, hakları savunmadaki ana nokta, toplum içindeki bütün grupların ortak çıkarları içindir. Toplumun ortak çıkarlarına saygı duyulması erdem sayılırken, bu ayrıca eşitlik ve istikrar sağlar. Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinin esas

¹⁵ Pocock, J. G. A, “ The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition”, Princeton, N. J: Princeton University Press, 2003, aktaran, Çelik, Fikret, s.29, dipnot:1.

¹⁶ Çelik, Fikret, s.40.

¹⁷ Amerika Birleşik Devletleri organizasyonunun temeli olarak kabul edilen, 85 denemelik “The Federalist Papers” Hamilton, Madison ve Jay tarafından yazılmıştır. Bu denemeler, liberal anayasal demokrasinin sunumudur ve Amerikan anayasacılığın temel özelliklerinden bahseder. Çoğulcu toplum yapısı, Amerikan cumhuriyetçiliğinin farklı yanı olarak vurgulanır. Bakınız, Hamilton, Alexander, vd. The Federalist Papers, Yale University Press, New Haven, Conn., London 2009.

¹⁸ Çelik, Fikret, s.46.

parçası olan liberal ve demokratik devlete çoğulcu demokratik katılım, Amerika Birleşik Devletlerinde, devletlerin federalizm çatısı altında toplanmasıyla uygulanmaktadır.¹⁹

Klasik Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinde, cumhuriyetin devamlılığını ve sınırlarını belirleyen teamüller temelinde göreve dayalı vatandaşlık vardır. Ulus olma ve vatanseverlik, tiranlık ve despotizmin karşıtı olarak gösterilir. Bu cumhuriyetçilik anlayışı, heterojen toplum anlayışına yani toplum içerisinde insanların sosyal, siyasi ve entelektüel görüşlerine dayanan ayrımlara karşıdır. Modern ulus devletleri açıkça kültürel farklılıkların ve etnik kökenlerin ayrımını yapar ve bu cumhuriyetçilik anlayışı, ulus kültürü ve manevi bütünlüğü üzerinden karakterize edilir.²⁰ Kıta Avrupası cumhuriyetçiliği, ulus devlet yapısında uygun görülebilir olan görev temelli vatandaşlığa odaklanır.

Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinin merkezi organizasyonu, sosyal eşitsizliklerin çözümünde dikey yönde yapılanmıştır. Bu dikey yapılanmada sistem içerisinde bürokrasiye ve hiyerarşiye sıklıkla başvurulur. 1789 Fransız Devrimi ile İnsanlık ve Vatandaşlık Hakları Bildirgesi, monarşiden halkın egemenliğine doğru dönüşümde esas basamaktı. 1792'de cumhuriyet Fransa'da resmi olarak ilan edildi. Monarkın yanı sıra parlamento da idari sisteme dâhil edildi. Monarşi alt yapısıyla dikey yapılanmış merkezileşmiş sistem, Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğini şekillendirdi. Kıta Avrupası – Fransız cumhuriyetçiliğinin monarşiden cumhuriyete dönüşen sistemi, Atlantik – Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinden en esaslı ve önemli farkıdır. Ayrıca, yüksek derecede merkezileşmiş Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinin vatandaşlarından beklentileri de Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinden farklı şekilde gelişmiştir. Batı toplumlarında aydınlanma çağı ile, cumhuriyete sadık bir vatandaş vurgusu açıkça yapılmaya başlanmıştır. Devletin konumu vatandaşınkinden güçlü hale gelmiş, bireysel özgürlüklerden ziyade devletin egemenliği daha üstün kılınmıştır.²¹

Özetle, Atlantik – Anglo Sakson cumhuriyetçiliğinin değerleri: bireysel liberalizm, çoğulcu demokrasi, evrimci ve teamülcüdür. Diğer yandan Kıta Avrupası – Fransız cumhuriyetçiliğinin değerleri: kolektivizm, sorumluluk, devrimcilik ve görevdir. Sadık bir vatandaş olmak ve devletin gücünü ve egemenliğini önde tutmak, Kıta Avrupası cumhuriyetçiliğinin diğer esaslı özelliklerindedir. Karşılaştırmalı olarak, her iki sistem de farklı alt yapılara ve neticelere sahiptir ancak federe yönetime sahip Amerika Birleşik Devletleri tarafından benimsenmiş olan Anglo Sakson cumhuriyetçiliği daha az merkezileşmesiyle bilinir. Her ne kadar çok kültürlü ve uluslu toplumlarda Anglo Sakson cumhuriyetçiliği elverişli sistem olarak gözükse de, Osmanlı da modernleşmenin ve cumhuriyetçiliğine dönüşümünün alt yapısı incelendiğinde, dönüşümün kapıları Kıta Avrupası – Fransız cumhuriyetçiliğine açılmaktadır.

¹⁹ Çelik, Fikret, s.50.

²⁰ Viroli, Maurizio, "For Love of Country: An Essay on Patriotism and nationalism", Oxford: Clarendon Press; Oxford University Press, New York 1995, s.13.

²¹ Çelik, Fikret, s.55.

3. TÜRK CUMHURİYETÇİLİĞİNİN ÖZELLİKLERİ – FRANSIZ VE TÜRKİYE CUMHURİYETÇİLİĞİNİN GENEL BİR KARŞILAŞTIRILMASI

Üniter ve merkezileşmiş Türk idari sisteminin hukuki boyutunu ve sistematüğini anlamak için, Osmanlı modernizasyonundan Türk modernizasyon sürecine, diğer bir deyişle Osmanlı âdem-i merkeziyetçiliğinden Türk merkeziyetçiliğine sürecine, Türkiye Cumhuriyeti idari sistemindeki Fransız etkisi inkâr edilemez bir gerçektir. Fransız ve Türk cumhuriyetçiliğinin analizi ve karşılaştırılması Türk cumhuriyetçiliğinin temel özelliklerini açıklamak ve kavrayabilmek adına yardımcı olacaktır.

Özü itibariyle, Fransa ve Türkiye'nin tarihsel, sosyal, entelektüel ve kültürel alt yapıları birbirinden farklıdır ancak Türk cumhuriyetçiliğinin ve idari sisteminin neden Fransız sisteminden etkilendiğini açıklayan önemli sebepleri mevcuttur. Öncelikle, iki sistemin de kültürel ve entelektüel alt yapısını saptamak önemlidir. Türk cumhuriyetçiliğinden farklı olarak Fransız cumhuriyetçiliği antik Roma cumhuriyetçiliği anlayışı ve vatandaşlığından etkilenmiştir. Aydınlanma Çağı ve Fransız Devrimi, Fransız cumhuriyetçiliğinin düşünce alt yapısını güçlendirmiştir. Monarka karşı olarak, vatandaşlık kavramını halkın kuralları şekillendirmiştir. Bu anlayış Fransız cumhuriyetçiliğindeki bireyselciliği ve modern vatandaşlık anlayışını yaratmıştır. Aydınlanmaya bağlı olarak, rejimin devamı için beraberlik ve dayanışma fikri esastır. Osmanlı imparatorluğunun çöküş döneminde ise, geneli Fransa'da eğitim almış Osmanlı'nın elitleri tarafından batılılaşmayı ve modernizasyonu çöküş çözümü olarak belirlenmişti. Bu iki rasyonelite, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu nesil içerisinde muhafazakârlığa ve ilericiliğe odaklanmış olanlarla, batılılaşmayı ve modernizasyonu esas almış kuşak arasında bir ikilem yaratmıştır.²²

Avrupa'da Kıta Avrupası – Fransız cumhuriyetçiliğinin değerleri oluşurken, Türk elitleri ancak Fransız cumhuriyetçiliğinin entelektüel, teorik ve pratik alt yapısını yıllar sonra ancak okuyarak öğrenebildiler. Örneğin, ulus devleti içindeki Fransız vatandaşlığı fikrinin gelişmesi yıllar boyunca oldu ancak 19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı imparatorluğu üzerindeki dış devletlerin baskılarından sonra yapılan bir hukuki düzenleme ile Türk tipi vatandaşlık anlayışı başlamıştır.²³ Osmanlı'nın azınlıklar rejimi ve millet sistemi Fransa gibi homojen bir toplum yapısı yaratmaya pekte müsait değildi. Fransız ve Türk tarihi, sosyal, entelektüel ve kültürel alt yapı farklı şekillenmiş olmasına rağmen, Türk elitleri, yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde homojen bir toplum yaratırken sosyal bütünlüğü sağlamak için anahtar kavram olarak Fransız vatandaşlığını değerlendirdiler. Ulusal birlikteliğin merkezi olarak sayılmış Türkiye vatandaşlığı kavramı bir ülkü olarak Türk modernizasyonun özelliklerinden biri kabul edilmiştir. Fransız evrensel vatandaşlık anlayışından²⁴

²² Çelik, Fikret, s.241. Bu ikilem ilerleyen zamanlarda Türkiye'nin modernleşme sürecinde laikliğin uygulanması ve yürütülmesi ve azınlık hakları gibi bazı problemlere yol açacaktır. Batının kültürel çerçevesini, kapitalist evrim, Aydınlanmanın etkileri, Avrupa'daki bilimsel ve teknolojik gelişmeler oluşturmuştur. Bu çerçevenin bire bir benzerinin alınmaya çalışılmasıyla Türk modernizasyonunun ve Türkiye Cumhuriyeti'nin temelini oluşturulmuştur.

²³ Sit, Banu, "Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış", Türkiye Barolar Birliği Dergisi, Sayı 64, 2008, s.70-71.

²⁴ Her ne kadar Fransız evrensel vatandaşlık kavramından bahsedilse de günümüzde Avrupa Birliği'nin güçlü üyelerinde olan Fransa da göçmenlerin durumu tartışmalı bir konudur. Suriye iç savaşından sonra yaşanan yoğun göçmen krizi, yakın zamanlarda yaşanan İŞİD saldırıları ve sonucunda uzun süredir devam eden

farklı olarak, Türk tipi vatandaşlık anlayışı yani ülküsü ulus devletinin ortak menfaati gibi homojen Türk toplumunu yaratmak için yararlanılmıştır.²⁵

Fransız ve Türk cumhuriyetçiliğinin özellikleri açısından ikinci karşılaştırma ideolojik ve politik alt yapılarıdır. Fransız cumhuriyetçiliğinin her dönemi kendine özgü kazanımlara sahiptir. Birinci dönem için ülke, ikinci dönem için seçme özgürlüğüne sahip olma, üçüncü dönem için ulusal farkındalık ve okul kazanımları sayılabilir. Özellikle cumhuriyetin üçüncü periyodunda ki kazanımlar, pozitivizm, yurtseverlik ve laiklik çerçevesinde bir ulus devlet yaratmak için denenen gerekliliklerdi. Ulusçuluk, cumhuriyet içerisinde hukuki ve politik bir kimlik gibi algılandı.²⁶ Türk cumhuriyetçiler, özellikle de otoriter tek parti rejiminin elitleri, üçüncü dönem Fransız cumhuriyetçiliğinden hayli etkilenmişlerdi.²⁷ Fransa ve Fransız enstitülerine duyulan hayranlık, Osmanlı ve Türk elitleri yabancı dil olarak genellikle Fransızca'yı bilmesi ve kullanması Türk cumhuriyetçiliğinin Fransız modeline doğru yönelmesine yol açtı.²⁸

İki cumhuriyetçilik arasındaki üçüncü karşılaştırma ise sosyal ve ekonomik alt yapılarının karşılaştırmasıdır. Modernizasyon süreci, kapitalist ekonomiye sosyal adaptasyonun farklı

olağanüstü hal, nüfusunun neredeyse %10'unun Müslümanlardan oluşması ve Avrupa'nın en kalabalık Müslüman nüfusunu barındırmasına rağmen Fransız modern cumhuriyetçiliğinin ve evrensel vatandaşlık anlayışını sorgulatır hale gelmiştir. Fransa'nın homojen bir toplum ülküsü ve ulus devlet anlayışı sonucunda asimilasyon, ötekileştirme, gettolaşma ve Avrupa Birliği'nin çok kültürlülük vurgusuna rağmen kültürlerarası yapısı geçen yıllar sonrasında öne çıkmıştır. Kültürlerarasılık bazı Avrupalı ulus devletlerinde daha keskin bir şekilde görülmektedir. Bunun gözle görülür bir örneği İngiliz ve Fransız Kanada'da deneyimlenmektedir. Çok kültürlülük anlayışı hakkında Fransız Kanadalılar Quebeciler ile Anglo-normative İngiliz Kanadalıların bakış açıları birbirinden ayrılmaktadır. İngiliz Kanadalılar için geçmişten gelen kültürlerini ve kimliklerini vurgulamaları, eşitsizlikleri giderme ve farklı ulusları kabullenmeleri; asimilasyonu, egemen ana dil Fransızca'yı ve Fransız kültürünü benimsemiş Quebecilerlerden daha kolaydır. Çok kültürlülük hakkındaki yanlış bilinç, gettolaşmanın fenomenleşmesi, ve göçmenleri ötekileştirme Quebecileri bütünleştiren öğelerdendir. Kültürlerarasılık, Fransız Kanadalılar için çok kültürlülüğün aksine, eşitliği normalleştirme anlamında değil, baskın Fransız kültürüyle etkileşimin normalleştirilmesi anlamındadır. Taylor, Charles, "Interculturalism or multiculturalism?", *Philosophy & Social Criticism*, 38 (4-5), 2012, s. 413-423. Ek olarak, homojen Fransız kültürü içinde vatandaşlarının asimilasyonuna dayalı vatandaşlık olan Fransız vatandaşlığında, aidiyet duygusu göreve dayalı vatandaşlık anlayışı ile beraber gelişmemiştir. Asimilasyon politikasıyla Fransız ulusu hedef edindiği demokratik toplum yaratma amacına ulaşamamıştır. Touraine, Alain, *Can We Live Together?: Equality and Difference*, Polity Press, Cambridge, UK 2000, s. 195 – 196. Fransız toplumu içerisinde göçmenler için çoğulcu bir entegrasyon sağlamak yerine, cumhuriyetçi rejim tarafından etnik ve dini anlaşmazlıkların vurgusu yapılmaktadır. Kastoryano, Riva, *Negotiating Identities: States and Immigrants in France and Germany*, Princeton University Press, Princeton 2002, s. 20 – 26. Fransız cumhuriyetçiliği, Fransız toplumunda büyüyüp gelişen göçmenliğe rağmen postmodern gelişmeleri takipte ve çok kültürlü toplum yapısına uyum konusunda sorunlar yaşamaktadır. Fransa gibi tarihi ulus devletleri kendi değerlerinden taviz vermekten kaçındıkları için azınlık hakları, ideolojiler ve menfaatlere dayalı problem baş göstermektedir. Offe, Claus, "Homogeneity' and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts through Group Rights", *The Journal of Political Philosophy*, 6/2, 1998, s.119.

²⁵ Schnapper, Dominique, *Community of Citizens: on the Modern Idea of Nationality*, New Brunswick, N.J.: Transaction Publishers, (Fransızcadan İngilizceye çeviren: Severine Rosee), 1998, s.30-31

²⁶ Üstel, Fusun, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Türkiye'de Vatandaş Eğitimi, İletişim Yayınları, 1. Bası, İstanbul 2004, s. 18-19.

²⁷ Çelik, Fikret, s.250.

²⁸ Spencer, F. Robert, "Culture Process and Intellectual Current: Durkheim and Atatürk", *American Anthropologist*, New Series, Wiley on behalf of American Anthropological Association, 60/4, 1958, s.643.

gelişmesinden dolayı Osmanlı İmparatorluğunda batı dünyasından farklı ilerlemiştir. Fransa'nın devrimden önce feodal ekonomiye sahip olması gerçeği kapitalist ekonominin içine doğru dönüşümü zorunlu kılmıştır.²⁹ Bunun yanı sıra, Fransız Devrimi sosyal hayatı da etkiledi ve bu sosyal değişikliklerle birlikte Fransa, ekonomik istikrar yaratmayı denedi. Neticede Osmanlı İmparatorluğunun ekonomisi batı değerlerinden uzakta kaldı ve kapitalist sisteme adapte olamadı. Osmanlı İmparatorluğunun bu ekonomik adaptasyon problemi giderek arttı ve Osmanlı'nın gerilemesi hayati boyutlara ulaştı. Ekonomik tutarsızlık ve bağıntısız idari dönüşüm çabaları İmparatorluğu çöküşe sürükledi.³⁰ Devrimden sonra Fransa'da gerçekleşen ekonomik gelişmelerin ışığında gerçekleşen Fransa'nın modernizasyonu, Osmanlı da benzer nitelikler gösterememiştir.

Osmanlı'nın çöküş dönemindeki ekonomik yıkımı, toplumun devlet içerisindeki mevcut sosyal gelişimlere katılımını olumsuz yönde etkilemiştir. Fransız toplumundan farklı olarak, ekonomik krizler, bitmeyen savaşlar ve tutarsız politik stratejiler, Osmanlı egemenliği altındaki devletin eylemlerine tepki vermeyen bir toplum yarattı. Birkaç azınlık dini ve bürokratik elit dışında, halk yerel ve merkezi idareye dâhil edilmedi. Devlet ve halk arasındaki iletişim kopukluğu, Osmanlı'nın geç dönemlerinde ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyetinde daha da merkezileşmiş bir idari sistem ile sonuçlanmıştır ve hatta halka danışılmadan Fransa'dan uyarlanmış cumhuriyetin değerlerini halkın kavraması kolay olmamıştır.³¹ 20. yüzyılın sonlarından itibaren, Fransız ekonomisinin tarıma dayalı ekonomiden neo-liberal politikalara evrimi, Fransa'da bir burjuva sınıfı yaratmıştır. Bu burjuva sınıfı cumhuriyeti kurmuş ve bu süreç toplumun da dâhil olmasıyla yıllar süren bir evrim geçirmiştir. Hâlbuki bu dönüşüm ne Osmanlı İmparatorluğunda ne de 1980'lerin sonuna kadar Türkiye Cumhuriyeti ekonomilerinde görülmüştür. Bu gecikmenin sonucunda Türkiye Cumhuriyetinde bir burjuva sınıfı oluşmamış ve toplum rejim değişikliğini tam anlamıyla sindirememiştir.³²

Sosyal ve ekonomik karşılaştırmanın diğer bir önemli noktası ise ulus devleti inşasında eğitimin önemidir. Milli eğitim sistemi fikri, Aydınlanma ile Fransa da bir ülkü oldu. Cumhuriyetin değerleri, ilkokul seviyesinden başlayarak halka öğretilmeye başlandı ve bu eğitim süreci her vatandaş için zorunlu tutuldu. Benzer şekilde, 19. Yüzyıldan beridir Osmanlı İmparatorluğunda ve Türkiye Cumhuriyetinde okullar ulus inşasının merkezi olmuştur.³³ Cumhuriyet rejiminin ve vatandaşlığın ülküleri devlet okullarında öncelikli hedef olarak öğretilmektedir. Fransız ve Türk cumhuriyetçiliği, okulları ulus inşası projesinde ve cumhuriyetin değerlerini yaymada kullanmıştır.

SONUÇ

Siyasi ve idari dönüşümler irdelendiğinde, devletlerin ve toplumların tarihinin aslında bu dönüşümlerin birer toplamı olduğu görülür. Bu dönüşümlerin öncesi, esnası ve sonrası yeri geldiğinde yüz yıllar alan bir süreci kapsar. Devletin ve toplumun bu dönüşümleri sindirebilmesi, siyasi ve idari yapısının nasıl şekillendiğini de belirler. Türkiye de özellikle 16 Nisan 2017 Anayasa

²⁹ Çelik, Fikret, s.258.

³⁰ Karaman, K. Kıvanç, Pamuk Şevket, "Ottoman State Finances in European Perspective, 1500 – 1914", The Journal of Economic History, 70/3, 2010, s. 597.

³¹ Çelik, Fikret, s.259.

³² Çelik, Fikret, s.262 – 263.

³³ Üstel, Füsün, s.30 – 31.

Değişikliği Halkoylaması ile politik ve idari alanda temel değişikliklere adım atılmıştır. Bu değişikliklerin devlet idaresi ve topluma yansımaları, bu dönüşümün sindirilmesi mevzusu gelecekte irdelenecek ve analiz edilebilecek konular arasındadır. Ancak, Türkiye gibi tarih sahnesinde uzun süre yer almış bir devletin geçmişinde bu dönüşüm örneklerinden hayli vardır. Osmanlı İmparatorluğunun son dönemleri, modernleşme ve batılılaşma çabaları, Türkiye Cumhuriyetinin kurulması ve Kıta Avrupası – Fransız cumhuriyetçiliğinin benimsenerek ulus devlet inşası da buna verilecek en belirgin örneklerdendir.

Cumhuriyetçilik modeli ve Avrupa'nın keskin ulus devleti örneklerinden olan ve yüzyıllar süren bir dönüşüm örneği Fransa'da bile, evrensel vatandaşlık kavramının Fransız toplumu tarafından özümsemesi, günümüzde barındırdığı göçmen ve Müslüman nüfusu bakımından tartışılmaktadır. Fransız cumhuriyetçiliği ve ulus devlet modeli, modernleşme ve batılılaşma sürecinde Osmanlı İmparatorluğunun yıkılmasından sonra Türkiye Cumhuriyetinde uyarlanmıştır. Geçen onlarca yıla rağmen, bu dönüşümün izleri, devletin idari ve siyasi yapısı ve toplumun bu dönüşümleri sindirebilmesi noktasında hala irdelenmeye ve analize muhtaçtır. Sonuçta tüm bu çabalar kanıtlamaktadır ki dönüşümler için atılan her adım en çok da buna maruz kalan toplumun sosyal ve ekonomik hayatını yakından etkilemekte, tarihsel, kültürel ve entelektüel alt yapısını oluşturmaktadır. Bundan dolayıdır ki dönüşümler, toplumun da nabızı tutularak, toplum da sürece dâhil edilerek ve toplumun süreci sindirmesinde tüm rasyonellerin dikkatli irdelenmesi ve analizi ile büyük önem arz eder.

KAYNAKÇA

- Çelik, Fikret, “Cumhuriyetçiliğin Dönüşümü: Fransa ve Türkiye Üzerine Karşılaştırmalı Bir Analiz“, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi, 2010.
- Ekinci, Ekrem Buğra, Osmanlı Mahkemeleri: Tanzimat ve Sonrası, (1. Bası), Arı Sanat, İstanbul 2004.
- Eldem, Ethem, “Ottoman Financial İntegration with Europe: Foreign Loans, the Ottoman Bank and the Ottoman Public Dept”, European Review, 13/3, July 2005.
- Hamilton, Alexander, vd. The Federalist Papers, Yale University Press, New Haven, Conn., London 2009.
- Karaman, K. Kıvanç, Pamuk Şevket, “Ottoman State Finances in European Perspective, 1500 – 1914”, The Journal of Economic History, 70/3, 2010.
- Kastoryano, Riva, Negotiating Identities: States and Immigrants in France and Germany, Princeton University Press, Princeton 2002.
- Günday, Metin, İdare Hukuku, (9. Bası), İmaj Yayınevi, Ankara 2004.
- Offe, Claus, “Homogeneity’ and Constitutional Democracy: Coping with Identity Conflicts through Group Rights”, The Journal of Political Philosophy, 6/2, 1998.
- Ortaylı, İlber, İmparatorluğun en Uzun Yüzyılı, (1. Baskı), Hil Yayınları, İstanbul 1983.
- Pocock, J. G. A, “ The Machiavellian Moment: Florentine Political Thought and the Atlantic Republican Tradition”, Princeton, N. J: Princeton University Press, 2003, aktaran, Çelik, Fikret, s.29, dipnot:1.
- Reyhan, Cenk, Osmanlı'da İki Tarz-ı İdare: Merkeziyetçilik – Adem'i Merkeziyetçilik, (1. Bası), İmge Kitapevi, Ankara 2007.

- Rubin, Avi, *Ottoman Nizamiye Courts: Law and Modernity*, (1. Edition), Palgrave Macmillan, New York 2011.
- Rubin, Avi, "British Perceptions of Ottoman Judicial Reform in the Late Nineteenth Century: Some Preliminary Insights", *Law & Social Inquiry, Journal of the American Bar Foundation*, 37/4, Fall 2011.
- Schnapper, Dominique, *Community of Citizens: on the Modern İdea of Nationality*, New Brunswick, N.J: Transaction Publishers, (Fransızcadan İngilizceye çeviren: Severine Rosee), 1998.
- Spencer, F. Robert, "Culture Process and Intellectual Current: Durkheim and Atatürk", *American Anthropologist, New Series*, Wiley on behalf of American Anthropological Assocation, 60/4, 1958.
- Sit, Banu, "Modern Vatandaşlık Kavramına Bir Bakış", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, Sayı 64, 2008.
- Taylor, Charles, "Interculturalism or multiculturalism?", *Philosophy & Social Criticism*, 38 (4-5), 2012.
- Touraine, Alain, *Can We Live Together?: Equality and Difference*, Polity Press, Cambridge, UK 2000.
- Ülker, Erol, "Contextualizing 'Turkification': Nation Building in the late Ottoman Empire, 1908-18", *Nation and nationalism*, 11/4, 2005.
- Üstel, Füsun, "Makbul Vatandaş"ın Peşinde: II. Meşrutiyet'ten Bugüne Türkiye'de Vatandaş Eğitimi, *İletişim Yayınları*, 1. Bası, İstanbul 2004.
- Viroli, Maurizio, "For Love of Country: An Essay on Patriotism and nationalism", Oxford: Clarendon Press; Oxford University Press, New York 1995.

EVIL AS A WAY OF BEING

Sevcan IŞIK

İnönü Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü
sevcan.isik@inonu.edu.tr

ABSTRACT

The aim of this paper is to discuss the function of evil, which is the result of free will and freedom, in fulfilling the process of being an individual with reference to *A Clockwork Orange* (1962) by Anthony Burgess. That is, evil and goodness are the results of free will, in other words, they are results of a (conscious) choice. Therefore, if one's free will is removed it is not possible any more to mention her/his being good or evil. If s/he is forced to do something good or evil by being conditioned s/he becomes a machine now stopped to be an individual. This, in turn, implies that what makes one an individual is his/her choice made by free will. It is true when s/he makes an evil or a good act. In this sense, evil can be taken as a sort of indicator of being individual. As Terry Eagleton says that "evil implies freedom in the sense that nobody can be damned against their will" (247). On the other hand, it does not necessarily mean that one has to do evil to complete her/his being an individual process but that one should have the option to do evil to complete this process. It is up to his/her choice to do it or not to do it.

Keywords: Evil, freedom, free will, *A Clockwork Orange*, and Anthony Burgess.

BİR VAR OLMA ŞEKLİ OLARAK KÖTÜLÜK

ÖZET

Bu yazının amacı, Anthony Burgess'in *A Clockwork Orange* (1962) adlı eserine atıfta bulunarak birey olma sürecini yerine getirirken, özgür irade ve özgürlükten kaynaklanan kötülüğün işlevini tartışmaktır. Yani, kötülük ve iyilik, özgür iradenin sonucudur, başka bir deyişle, (bilinçli) bir seçim sonucudur. Bu nedenle, eğer özgür irade kaldırılırsa, bireyin iyi ya da kötü olduğundan bahsetmek artık mümkün değildir. Koşullandırılarak iyi ya da kötü bir şey yapmak zorunda kalınırsa, artık bir birey olarak durdurulan, bir makine haline gelir. Bu da bireyi birey yapan şeyin özgür irade ile yaptığı seçim olduğunu ima eder. Kötü ya da iyi bir hareket yapması doğrudur. Bu anlamda, kötülük bireysel olma göstergesi olarak algılanabilir. Terry Eagleton'a göre "kötülük, bir kimsenin iradesine karşı lanetlenemeyeceği anlamında özgürlüğü ifade eder" (247). Öte yandan, kişinin bireysel bir süreç olarak tamamlanması için mutlaka, kötülük yapmak zorunda olduğu anlamına gelmez, ancak bu süreci tamamlamak için kötülük yapma seçeneği olmalıdır. Bunu yapmak ya da yapmamak kişinin seçimine bağlıdır.

Anahtar Kelimeler: Kötülük, özgürlük, özgür irade, *A Clockwork Orange* (*Otamatik Portakal*) ve Anthony Burgess.

EVIL AS A WAY OF BEING

'Freedom' and 'will' are suggested as sources of evil and goodness by different scholars such as Terry Eagleton and Schelling. This thought is acknowledged especially with the Enlightenment Age in which there is no credit for religions, demons, Satan or any other external scapegoats for accused of being the source of evil any more. In other words, reason becomes the ultimate authority in approving the beliefs and practices. Human being is free and cannot be restricted by any external factors. Thereupon, dogmas such as original sin doctrine lose their validity any more, instead, human beings are considered neither good nor evil at birth instead a *tabula rasa*; because human being is believed to be free. Besides, freedom is considered as a possibility of good and evil (qtd. in Heidegger 97). There may be coercive reasons but human beings, by means of 'freedom' and 'will', are the ultimate authority to choose something.

Inasmuch as 'choice' is included one should mention 'will' or 'free will'. Free will is defined as "the power of agents to be the ultimate creators (or originators) and sustainers of their own ends and purposes" (Kane 315). There are two important points in this definition. First one is that the agent should burden all responsibility of the action, which is the direct consequence of the first one. And the second one is that the agent should have the power to be the ultimate creator of the action, which essentially requires freedom. Arthur Schopenhauer states that "the nature of will was to push individuals toward goals" (qtd. in Buchholz and Mandel 126). That is to say, 'will' is a kind of destination one aims. As seen, it is not easy to make a strict line between freedom and free will since free will necessitates freedom, and freedom is a prerequisite of free will. However, the nuance can be indicated as "to act freely is to be unhindered in the pursuit of your purposes; to will freely is to be the ultimate source or creator of your own purposes" (Kane 315). In short, if there is not any obstacle for one to fulfill an action s/he is free then. 'Will', on the other hand, is the choice one intends to do something with full responsibility and intentionally only when s/he is free.

Moreover, because 'free will' includes 'freedom' and 'choice' the criterion for 'free will' is often regarded as 'the free agent could have done otherwise', which, in turn, presupposes that there are alternatives for the agent in a certain situation but s/he prefers to behave in a particular way instead of the other way. This, accordingly, reveals that the agent's act is not predetermined. One becomes her/himself only when one behaves with free will as 'free will' is also defined as "the essence of the human soul, the need to be true to one's self" (Buchholz and Mandel 139). After all, if there were not free will the actions would be merely accidents or chances which should not include any moral values such as good or evil since these events cannot be regarded as moral or immoral on grounds that "only a free choice is morally binding" (Brown 80).

As for the novel, *A Clockwork Orange*, it is composed of three main chapters. The first part opens with the question of "what's it going to be then, eh?" (Burgess 6) asked by Alex. The second part also starts with the same question but it is asked not by Alex now because he is not an authority to ask a question. He is in prison and does not have a free will. He does not have even a name and is called with a number. The third chapter starts with the question of "what's it going to be then, eh?" asked by Alex again. However, there is no point in asking this question because he does not have a free will and choice any more as a result of a treatment called Ludovico to get out of prison and be free. The seventh part of the last chapter starts with the question "what's it going to be then, heh?" (113) asked

by Alex. He regains his will because his treatment is undone. He becomes an individual with freedom to choice.

The protagonist of the novel, Alex, is portrayed us as two different persons. In other words, we are shown two stages of his life; the one before he gets in the prison and the other one after he gets out of it. Before he goes to the prison, he is a young boy. He narrates the story us but uses nadsat which is a teenage slang including both Russian and Cockney English. That is why the language of the novel is hard to follow easily. In fact, he knows how to speak in a proper way. For instance, he says that “sir, I have done my best, have I not?” I always used my very polite gentleman’s goloss govoreeting with those at the top. “I’ve tried, sir, haven’t I?” (53). He chooses to speak in improper way as he has freedom to speak in any style he wants. He does not go to school. He is lack of communication with his parents and has a gang including three other boys named Dim, Pete and Georgia. They go to a bar called Korova Milkbar where milk is served with drugs in it and, after they drink their milks they go out at nights. They rob and beat the men to get their money or just for fun, and rape the women. In short, they create an environment which is full of violence, hatred and evil. At one night, they go to a house with the car they stole. They beat the man who is a writer named F. Alexander and rape his wife before him. Then, they go to the bar and Alex hits Dim when Dim makes fun of the opera which Alex likes. At another night, when they go out they break into an old woman’s house. Before they get in the house she calls the police. Dim hits Alex with a chain and he cannot run away with them and get arrested by the police. Then, we are informed that F. Alexander’s wife dies after the rape and Alex is sentenced to fourteen years.

As it is seen, Alex has freedom and free will to do anything whether it be good or bad. As far as he tells us what he has done at nights he does evil acts. Even if he is a bad one he is at least an individual. He chooses to act in a certain way instead of other way because he is free. For freedom is described as the possibility of good and evil as aforementioned he chooses evil. He might have chosen to do good things. However, he chooses what he wants to do without being forced or restricted in a certain way. He exists as an individual. As mentioned before, we call him an individual not because he rapes the women or beat the men but he does all these evil acts by his consent. In this sense, his evil actions play a part in showing us that he has free will and he is an individual not a machine.

When we look at the second part of his life, that is, when he is in prison, he firstly has difficulty in adapting himself in prison but later he gets used to it. He gets along with the chaplain and, he reads and enjoys some parts of the Bible. However, he enjoys the parts which are about sex, drinking and violence. Afterwards, when he learns the Ludovico technique that eliminates the criminal impulses in human beings he becomes a volunteer to undergo this treatment. It takes a fortnight and he cannot stand to see any violence or rape as a consequence of the films he is forced to watch during the treatment. For instance, he screams when he is watching one of the films by stating that “stop the film! Please, please stop it! I can’t stand anymore” (67). Dr. Branom does not stop the film and explains that “violence is a very horrible thing. That’s what you’re learning now. Your body is learning it” (69). Then, Alex responds that “but, I don’t understand. I don’t understand about feeling sick like I did. I never used to feel sick before. I used to feel like very the opposite. I mean, doing it or watching it I used to feel real horror show. I just don’t understand why or how or what” (69). However, there appears a side effect of this treatment. That is, Ludwig van Beethoven is playing when a scene about Nazi’s atrocities is shown (72). So he cannot stand this music anymore besides violence. After the

fortnight, Alex is released from the prison after the treatment because he is believed to be harmless now.

After the treatment, apart from being harmless he becomes also defenseless because when he witnesses violence or a rape he just feels sick. For example, when he comes across with his old friend Dim and his old enemy Billyboy they take revenges from Alex for what he did for them in past and Alex cannot defend himself. Whenever he attempts to react against them he just feels sick. After he gets rid of them, he looks for a place for help because he does not have a house anymore. His room is rented by another man named Joe. He goes to the house of F. Alexander without realizing that he has come there before. F. Alexander does not recognize him at first. He is a political dissident and wants to use Alex to attack the government. But after he realizes that Alex is the man who rapes his wife he changes his mind. He locks Alex in room and forces him to listen to Ludwig Van Beethoven. Alex feels sick and cannot bear it. Thereupon, he jumps out of the window but does not die. While he is in the hospital, State doctors undo the Ludovico treatment and Alex returns to his nature before the treatment.

As it is indicated, Alex turns into a machine and becomes far from being an individual anymore. However, after the treatment he does not become a moral person who knows what is right and wrong and lives accordingly. Rather, he becomes a safe machine for the society in which he lives. For example, he does not feel sorry or repented when he learns that the woman he raped died. We become sure that he will not rape any other woman in future not because he does not want to do it by finding it evil or unlawful but because he cannot have choice to do or not to do it as a consequence of the treatment. For instance, after the treatment a woman who is nearly naked comes towards him. The lights go down and the spotlights come on the woman. Alex tells that

She had real horrorshow groodies all of which you could like viddy, she having on platties which came down down down off her pletchoes. And her nogas were like Bog in His Heaven, and she walked like to make you groan in your keeshkas, and yet her litso was a sweet smiling young like innocent litso. She came up towards me with the light like it was the like light of heavenly grace and all that cal coming with her, and the first thing that flashed into my gulliver was that I would like to have her right down there on the floor with the old in-out real savage, but skorry as a shot came the sickness, like a like detective that had been watching round a corner and now followed to make his grahzny arrest...O my brothers, I could feel the sickness like slinking back. (81)

He just feels sick when the woman is too near him. He cannot take her even if he wants. In this sense, his so called virtue seems worthless. Raping is evil but preventing to rape by removing his free will is reducing him to a machine. This does not make Alex a good person, either. As a matter of fact, this is discussed by chaplain and some other workers in the prison before the treatment. They do not think this is right even if it eliminates the crimes in the society. For example, Alex wants to get out of the prison and asks about the treatment to the chaplain by stating that he wants to be a good person (Burgess 53). The chaplain tells that “goodness comes from within, 6655321. Goodness is something chosen. When a man cannot choose he ceases to be a man” (54). Nonetheless, this answer does not discourage Alex from doing what he wants to do. Before Alex goes to the hospital for the treatment the chaplain makes a long speech to him:

It may not be nice to be good, little 6655321. It may be horrible to be good. And when I say that to you I realize how self-contradictory that sounds. I know I shall have many sleepless nights about this. What does

God want? Does God want goodness or the choice of goodness? Is a man who chooses the bad perhaps in some ways better than a man who has the good imposed upon him? Deep and hard questions, little 6655321...And now, talking of praying, I realize sadly that there will be little point in praying for you. You are passing now to a region where you will be beyond the reach of the power of prayer. A terrible terrible thing to consider. And yet, in a sense, in choosing to be depriving of the ability to make an ethical choice, you have in a sense really chosen the good. (61)

As it is seen, the chaplain is worried about the consequences of treatment. He does not appreciate it because he is not sure about the attitude he will have towards it. He questions the function of free will and choice in acting in a good way or in an evil way. He also questions the value between the bad man who chooses to be bad and the good man who is imposed to be good. The latter one will be beyond the reach of the power of the prayer because he does not act evil. He cannot repent, for example. However, being an individual does not mean to be a perfect man but means to be a man who chooses the freedom to act in either way, good or evil, and then he may become repented or just keep doing his acts. What makes Alex an individual is his evil acts as mentioned. However, he is not the actor of his good deeds now. It may seem that he becomes an individual in society after the treatment but, in fact, it is vice versa in terms of having the freedom of choice.

The governor in the prison does not support this technique, either. For example, he says to Alex that “you, 6655321, are to be reformed” (60). In reply to this, when Alex tries to show how he is grateful to him he says that “don’t be. This is not a reward. This is far from being a reward” (60). The governor is right in the sense that being removed as the authority of your actions is not a reward. When he does evil acts he is the authority of his actions. In this sense, evil can be considered as the celebration of being an individual who has a choice. He becomes just a machine. For example, after the treatment the doctors display what they have done with Alex. One of them tells that

At this stage, gentlemen, we introduce the subject himself. He is, as you will perceive, fit and well nourished. He comes straight from a night’s sleep and a good breakfast, undrugged, un hypnotized. Tomorrow we send him with confidence out into the world again, as decent a lad as you would meet on a May morning, inclined to the kindly word and the helpful act. What a change is here, gentlemen, from the wretched hoodlum the State committed to unprofitable punishment some two years ago, unchanged after two years. Unchanged, do I say? Not quite. Prison taught him the false smile, the rubbed hands of hypocrisy, the fawning greased obsequious leer. Other vices it taught him, as well as confirming him in those he had long practiced before. But gentlemen, enough of words. Actions speak louder than. Action now. Observe, all. (78-9)

As it is observed, the doctor calls him subject instead of an individual or just Alex because they know well that he is not an individual, that is, he is not Alex anymore. He is a subject who does actions only approved by the State. The doctor accuses of the prison by claiming that it makes him hypocritical and does not change him in a good way. However, even being hypocritical means that Alex consciously chooses to act in a certain way in order to protect himself from further punishment or for anything else. What the doctors have done to him is crueller than what the prison does in the sense that they make him a subject and, thus, reduce him into a machine. However, the doctor interprets this process that Alex has become a decent lad and shows us a performance about Alex’s reaction against a man who troubles Alex. Alex feels sick when the man humiliates and tries to beat him. Alex says that “please, I must do something. Shall I clean your boots? Look, I’ll get down and lick them” (80). He cannot defend himself and licks the shoes of the man. It is seen that he is totally defenseless against any violence happening to him. He cannot fit into the society as an individual in this

way. The chaplain in the audience protests the scene and says that “he has no real choice, has he? Self-interest, fear of physical pain, drove him to that grotesque act of self-abasement. Its insincerity was clearly to be seen. He ceases to be a wrongdoer. He ceases also to be a creature capable of moral choice” (80). Alex looks at them feeling sick and asks that “me, me, me. How about me? Where do I come into all this? Am I just some animal or dog?... Am I just to be like a clockwork orange?” (80).

After he leaves the hospital he returns to his true nature. For instance, when one of the doctors in the hospital shows a photograph of a bird-nest full of eggs and asks him what he feels he says that “a birdnest, full of like eggs... smash them. Pick up the lot and like throw them against a wall or a cliff or something and then viddy them all smash up real horrorshow” (110) Then, he assembles a new gang. However, he is fed up with violence. He does not enjoy what he does at nights anymore. When he is sitting at a café he encounters his old friend, Pete who is married now. Then, he feels that he is no longer young. He is a mature person and imagines to get married and have a son. Thus, he becomes an individual again as in the beginning of the story.

I had this sudden very strong idea that if I walked into the room next to this room where the fire was burning away and my hot dinner laid on the table, there I should find what I really wanted, and now it all tied up, that picture scissored out of the gazetta and meeting old Pete like that. For in that other room in a cot was laying gurgling goo goo goo my son. Yes yes yes, brothers, my son. And now I felt this bolshy big hollow inside my plott, feeling very surprised too at myself. I knew what was happening, O my brothers. I was like growing up. (118)

In conclusion, it is that Alex is observed to be an individual when he has freedom and free will in order to do something good or bad. Judging his actions as evil or good is beyond the scope of this paper. The aim of this paper is to study the importance of free will on his being an individual. It has been observed that he acts as an individual only when he chooses to do something on his own without being forced or restricted in a certain way. He might have chosen to rape a woman or have beaten the men but he is called an individual not because what he has done to the women or the men but because he does all these evil acts by his consent. In this regard, his evil actions are important in showing that he has free will and he is an individual not a machine.

WORKS CITED

- Brown, Adam. “Confronting ‘Choiceless Choices’ in Holocaust Video testimonies: Judgement, ‘Privileged’ Jews, and the Role of the Interviewer”, *Continuum: Journal of Media & Cultural Studies*, 24(1), 2010, Taylor & Francis.
- Buchholz, Ester S. and Joshua K. Mandel. “Reaching for Virtue, Stumbling on Sin: Concepts of Good and Evil in a Postmodern Era”, *Journal of Religion and Health*, Vol. 39, No. 2, 2000. Jstor.
- Eagleton, Terry. *Sweet Violence*. New York: Blackwell, 2003. Print.
- Heidegger, Martin. *Schelling’s Treatise on the Essence of Human Freedom*, (1809), (Translator: Joan Stambaugh), Ohio: Ohio University Press, 1985. Print.
- Kane, Robert. “Free Will and Responsibility: Ancient Dispute, New Themes”, *The Journal of Ethics*, Vol. 4, No. 4, Free Will and Moral Responsibility: Three Recent Views, 2000, Jstor.
- Russell, Paul. “Free Will, Art and Morality”, *The Journal of Ethics*, Vol. 12, No. 3/4, The Metaphysics of Moral Responsibility, 2008, Jstor.

MODERN İRAN ŞİİRİ ve ÖNEMLİ TEMSİLCİLERİ

İsmail Söylemez

İnönü Üniversitesi Yabancı Diller Yüksek Okulu
ismail.soylemez@inonu.edu.tr

ÖZET

Meşrutiyet döneminde Nima-i Yuşic'in öncülüğüyle başlayan Modern İran Şiiri, İran sosyal yapısındaki değişimlerin de etkisiyle hızlı bir şekilde gelişmiş ve birçok isim yetiştirmiştir. Bu çalışmada Modern İran Şiiri anlatıldıktan sonra anılan dönemde eser vermiş ve bu dönemin en önemli isimleri olan on iki şair tanıtılacak ve şiirlerinden birer örnek sunulacaktır. Bu şairler Fereyduñ Tevelleli, Fereyduñ Moşiri, Huşeng İbtihac (Şaye), Nadir Nadirpur, Foruğ Ferruhzad, Simin Behbehani, Mehdi Ehevan Salis, Ahmed Şamlu, Siyaveş Kisrayi ve Sohrab Sipiñri'dir.

Anahtar Kelimeler: İran, Meşrutiyet, Modern Şiir, Nima-i Yuşic.

MODERN IRANIAN POETRY AND ITS IMPORTANT REPRESENTATIVES

ABSTRACT

Modern Iranian poetry, which started with Nima Yushic's leadership during the Second Constitutional Monarchy, developed rapidly and fostered many figures under the influence of changes in Iranian social structure. In this study, after the introduction of the Modern Iranian Poem, twelve poets, who are the most important figures of this period, will be introduced and some of their poems will be presented. These poets are Fereyduñ Tevelleli, Fereyduñ Moshiri, Husheng İbtihac (Şaye), Nadir Nadirpur, Forugh Ferruhzad, Simin Behbehani, Mehdi Ehevan Salis, Ahmed Shamlu, Siyavesh Kisrayi and Sohrab Sipiñri.

Key words: Iran, Constitutional Monarchy, Modern Poetry, Nima Yushic.

Giriş

İnsanlar, bireyi oldukları toplumun sosyal, siyasi ve kültürel ortamından etkilenir, dâhil oldukları ortamın etkisinde aile, çevre ve eğitimin katkısıyla şekillenirler. Sanatçı da bireyi bulunduğu toplumun sosyal ortamından etkilenmesi hasebiyle bu etkinin izleriyle edebî kişiliğini oluşturur. Modern İran şiirinin önemli temsilcilerini konu edinen bu çalışmamızda ele alınacak isimler İran'ın derin sosyal dönüşümler yaşadığı bir dönemde yaşamış ve eser vermiş olduklarından dolayı isimlere geçmeden önce konu hakkında genel bir değerlendirme yapılacak ve bu dönemdeki önemli şairler tanıtılacaktır.

Çalışmamıza konu şairlerin eser verdiği dönem İran'da sosyal hareketliliğin yaşandığı bir dönemdir. Bu döneme kısaca göz atıldığında önemli hadiselerin vuku bulunduğu görülmektedir. Bu hareketli döneme 1953'ten itibaren bakıldığında karşımıza çıkan önemli hadiselerden birisi 28

Mordad isyanıdır. 28 Mordad¹ 1332/1953'te çıkanmy isyan bastırılır, ancak etkileri 1335/1956 yılına kadar devam eder. Daha sonra toplum 15 Hordad² hareketiyle yeni bir hayalin peşine düşer. Defalarca bastırılan ve her seferinde bir öncekinden daha güçlü bir şekilde meydana gelen hareketler ve isyanlar 1356/1978 yılında Tebriz, İsfahan, Tahran, Kum, Meşhed gibi büyük şehirlerde başlar ve 22 Behmen'e³ kadar devam eder. Bu sosyal hareketlilik içerisindeki İran'da, sosyal yapının değişmeye başlamasıyla beraber Edebiyat alanında da ciddi değişiklikler başlamış, modernleşmenin etkisiyle beraber, klasik edebiyatın etkisi giderek kırılmış, aruz vezni ve kafiye ile yazılan klasik şiire karşı serbest şiir denemeleri görülmeye başlanmıştır. Şiirdeki bu değişim ve dönüşüm çabalarının ilk ve öncü ismi Nima Yuşic'dir. Mehmet Kanar, Nima'nın öncülüğünü yaptığı bu dönem hakkında şu tespitte bulunur: "*Nîmâ, bu dönemde kemikleşmiş şiir kalıplarını kırmak için aruz üzerinde oynamanın, mısraları bölmenin provalarını yapar. Baskıcı Rıza Han döneminin sona ermesiyle İran toplumunda yaşanan büyük çalkantılar edebiyata da yansır. Bu dönemde sosyal düşünceler gelişir; işçi edebiyatı ve romantizm canlanır ve Nîmâ ile sosyal sembolizm ortaya çıkar.*"⁴

Daha sonra "Nimai şiir" olarak isimlendirilecek ve giderek Şiir-i Azad'a⁵ evrilecek edebî dönüşümler, ifade edildiği üzere bu dönemde Nima Yuşic'in⁶ öncülüğüyle başlamıştır. "1920'lerden

¹ 28 Mordad 1332 hş./19 Ağustos 1953 tarihinde, ciddi huzursuzluklar ve toplumsal hareketlilikler yaşayan İran'da iktidarda bulunan Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne karşı darbe yapılır ve başbakan Muhammed Musaddık görevden uzaklaştırılır. Pehlevi ailesi iktidara gelir. Ancak toplumdaki hareketlilik sona ermediği gibi artarak devam eder. Pehlevi yönetimi, isyana dönüşmek üzere olan bu toplumsal hareketliliği yatıştırmak üzere 1341 yılında Beyaz Devrim adıyla birtakım sosyal ve ekonomik reformları gerçekleştirir. Ancak bu reformlar uzun süredir toplumdaki rahatsızlığı yönlendirmeye başlayan Humeyni'nin çevresinde toplanmış grupları rahatsız eder ve tepkiyle karşılanır. Bu tepkiler 5 Haziran 1963 yılında, 15 Hordad 1342 ayaklanmasına dönüşür. Kanlı bir şekilde bastırılan 15 Hordad ayaklanmasından sonra Humeyni sürgün edilir. Bunun karşısında Pehlevi rejimine karşı tepkiler giderek daha da artar ve sertleşir. İktidar da kendisini güvenceye almak amacıyla çok daha sert davranır. Sürgündeki Humeyni, sırasıyla Bursa/Türkiye, Nəcəf/İrak ve Paris/Fransa'da yaşarken de çalışmalarını devam ettirir; bildiriler yayımlamaya, halkı örgütlemeye devam eder. Bu çabaları 22 Behmen 1357/10 Şubat 1979 tarihinde sonuç verir ve Pehlevi rejimi yıkılarak yerine İslam Cumhuriyeti kurulur ve Humeyni iktidarı eline alır. www.wikipedia.org, www.ibna.ir, 10.05.2014

² 5 Haziran 1963

³ 10 Şubat 1979

⁴ Sohrab-i Sipihrî, *Sekiz Kitap*, (Çev.: Mehmet Kanar), Şûle Yayınları, İstanbul 1999, s. 12.

⁵ Şîr-i Sepid (Beyaz Şiir) veya Şîr-i Azad (Serbest Şiir) olarak bilinen bu şiir akımı, hş. 1330/m.1950'li yıllarda başlamış ve giderek yaygınlaşmıştır. Bu ekolün başlıca özelliği, klasik şiirin aksine, aruz veznine riayet edilmemiş olmasıdır. Ancak, ahenk ve musikiye önem verilmiştir.

⁶ Çağdaş İran şiirinin kurucusu olarak kabul edilen, İran şiirinin babası olan Rudeki'ye atıfla olsa gerek yeni şiirin babası olarak anılan ve asıl adı Ali İsfendiyari olan Nima Yuşic, Mazenderan'ın Yuş köyünde 1276 hş./1897'de dünyaya geldi. Nima'nın daha sonraları şiir ve yazılarında imza olarak kullandığı Yuşic, Deylemicenin ardıllarından biri olan Mazenderan dilinde Yuşlu anlamına gelmektedir. Babası çiftçilikle ve hayvancılıkla geçinen Nima, çocukluk dönemini köyünde geçirir. Şair, okuma ve yazmayı köy hocasından öğrenir. 1288 yılında ailesiyle beraber Tahran'a yerleşir. ilköğreniminin ardından Fransız St. Louis Okulundan mezun olur. 1926 yılında 29 yaşındayken hayatını ünlü ediplerden ve Sur-i İsrail gazetesinin müdürü Mirza Cihangir Han Şirazi'nin yeğeni Aliye Cihangir'le birleştirir. Bir süre bir lisede İran ve Arap edebiyatı öğretmenliği yaptıktan sonra Kültür Bakanlığı Yüksek Öğretim Müdürlüğünde görev alır. Tahran'da yıllarca ikamet eden Nima, Yuş'a geri dönerek eşi Aliye Hanım ve tek oğlu Şeragim ile birlikte hayatını devam ettirir. 1338 yılında Yuş'ta hastalanır ve vefat eder.

1938 yılında M. Ziya Heştrudi, Sadık Hidayet ve Abdu'l-Huseyn Nuşin ile beraber Mecelle-i Musiki adlı derginin yazı kurulunda görev alan ve bu dergide önemli makaleleri yanında yeni tarzda yazılmış birçok

itibaren İran şiirine damgasını vuran ve çağdaş İran şiirinin kurucusu olarak kabul edilen Nima Yuşic, “Efsâne” adlı şiiriyle yeni şiir akımını (movc-i şi’r-i nov) başlatır. 1920-1940 yılları arasında Nima Yuşic’in İran şiirinde yarattığı tartışmasız etki, uzun süredir yenileşmeye direnen İran edebiyat dünyasının çok kısa sürede gelenekçi şiirden (şi’r-i sunnet-gerâ) yenilikçi şiire (şi’r-i nov-gerâ) geçmesini sağlar.”⁷ Nimâ’nın yenilikçiliği klasik şairlerden farklı olarak seçtiği mahlastan da görülebilmektedir. Zira Nimâ, mahlas olarak âdet olduğu üzere nisbet ya’sı ile üretilen mahlas yerine anadilinde Yuşi/Yuşlu anlamına gelen Yuşic mahlasını tercih etmiştir. Bu tercih şairin yeni dönemde izleyeceği yeni yönelimi net bir şekilde ifade etmektedir.

Toplumsal dönüşümle beraber şiirin sadece şekli değişmekle kalmaz, konu bakımından da ciddi değişimler dikkat çeker. Bu dönemde şiir, tam olarak yaşamın kendisi kabul edilmekte ve zamanın ruhunu içinde barındıran, dönem özelliklerini taşıyan, halkın gündelik yaşamındaki keder ve sevincini, zevklerini ve alışkanlıklarını, bütün değer yargularını yansıtan bir hüviyete bürünmüştür. Düşünsel anlamda yeni bir çıkış arayan dönem şairleri, kendi algısını inşa ederek yeni söyleyiş kalıplarıyla okura sunmak isterler. Bu zihinsel değişim, beraberinde ifade kolaylığını sağlamak üzere şekilsel değişimi de getirmiştir. Vezinler değişmiş, mısra ölçüleri değişmiş, kafiye ön plana çıkarılmıştır. Ancak bu dönem şiirinde vezin ve kafiye temel unsur olarak değil daha çok talî unsurlar olarak anlamı vurgulamak, meramı ön plana çıkarmak için kullanılmıştır. Özellikle vezin halkın günlük konuşma diline göre uyarlanmış, şiire akıcılık, ifadeye serbestlik kazandırılmıştır. Yeni şiirdeki veznin klasik şiirden oldukça farklı bir şekilde işlendiği ve mısra eşitlemesinden ziyade şiirdeki ritmi sağlamak gibi bir görev üstlendiği görülmektedir. Yeni dönemde vezin, artık bağlayıcı olmaktan çıkmış, vezin zarureti meselesi gündemden düşmüştür. Yeni şiirle çoğalan iç kafiye imkânlarıyla birlikte zorlama redif ve kafiye de geride bırakılmıştır.

1. Modern İran Şiiri

İran şiirindeki yenileşme çabaları her ne kadar Kacarlar döneminden itibaren görülmeye başlanmış ise de, aslı itibariyle çağdaş İran şiirinde yenileşme hareketleri ciddi olarak 1285/1906 yılındaki Meşrutiyet ile başlamış ve şiir kalıplarını ve içeriğini değiştirmeye yönelik çabalar gelişerek ilerlemiştir. Meşrutiyet döneminde şiir, halk diline yaklaşmıştır. Bu girişimlerin temelinde yatan neden, eski şiir kalıplarının değişen dünyayı ifade etmede artık yetersiz kaldığına, yeni durumu ifade etmediğine dair giderek pekişen inançtır. Çağımızda söylenen şiir, sosyal yapıdaki değişimin ardından zorunlu olarak ve tedricen ortaya çıkmıştır. Tam anlamıyla modern İran şiirinin başlatıcısı sayılan

şiirini yayımlayan şair, 1946 yılında I. İran Yazarlar Kongresine katılıp kendi şiirlerini okur ve şiirleri çevresine eski şiir-yeni şiir tartışmaları alevlenir.

Şiir serüvenine klasik tarz şiirlerde başlayan Nima, İran’da yeni şiir diye adlandırılan şiirin temellerini atan şair olarak tanınmaktadır. Nima Yuşic, getirdiği yenilikte yine Aruz veznini temel almıştır. Nima, aruz kalıplarının şaire değil, şairin aruz kalıplarına egemen olmasını istediğini dile getirerek aruzu bütünüyle dışlamaz. O, yeni şiir sistemini oluştururken aruzu yeniden yorumlar. Bu yeni yorum, aruz vezni içinde şiirin hareket alanını alabildiğine genişletmektedir. Kaleme aldığı “Efsane” ve “Gorab” şiirleri modern Farsça şiirinin ilk örnekleri olarak kabul edilmektedir. Hicabi Kırlangıç, Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri, Hece Yay., 2014, s. 105, Mehmet Kanar, Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi, s. 211, Yahya Aryenpur, Ez Saba ta Nima, Tehran, 1350, C.II, s. 466-480., Hadi Kezayi, Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi, İntişarat-i Behzad, Tehran, 1385, s. 423.

⁷ Derya Örs, “Çağdaş İran Şiirinin Öncülerinden Fereydûn-i Muşîrî”, *Nüşa*, Bahar 2001, s. 86.

Nima Yuşic, bu konuda şöyle söyler: “Edebiyatımızın tüm yönleriyle değişmesi gerekmektedir. Yeni konu bulmak yeterli olmadığı gibi, eski konuları geliştirip yenileştirmek de yeterli değildir. Kafiyelerin yerlerini değiştirmek veya dizeleri uzatıp kısaltmak da kâfi değildir. Esas olan, sistemin değiştirilmesidir. Şiire, insanların bilinçli dünyasında bulunan şeylerin modelini vermemiz gerekir. Seslendirmeye uygun ifade lazımdır. Yani, doğal konuşmaya uygun olan bir üslup gerekiyor. Şiir, şairin ruhunun aynası olmalıdır. Yeni akımda vezin yoktur. Yeni akımın şairi bütün bağlardan kurtulma çabasında olup, söylediklerinde uyum görür. Bu uyum, şiirin veznidir. Bazen yeni akım şiirinde de vezin bulunur. Ama gerçek şudur: Eğer şiir, sadece şiir veya ona yakın bir şey olup, sürrealist zihinsel bir gerçeği ifade edecekse, artık vezne bağlanamaz.”⁸

Bu çabalar, hep günün dilini yakalamak ve içinde bulunulan zamanı şiire taşımak amacını gütmektedir. Yeni şiir hareketinde en önemli pay, kuşkusuz Nima Yuşic’indir. Nima Yuşic, aruzu tümüyle dışlamadan, dizelerin uzunluk ve kısalıklarında şairi özgür bırakan bir eğilimi, İran şiirine zorlu bir mücadeleyle getirmiş bir şairdir. *Nimai şiir* ya da *şi’r-i azad* adıyla kayda geçen bu ilk yeni şiir tecrübesi, gelenekçi şiir çevreleri tarafından ardı arkası kesilmeyen saldırılara maruz kalmışsa da yenilikçi şairlerin büyük ilgisiyle karşılaşmıştır. Günümüz şiir biçimlerinin en önemlisi kabul edilen *Nimai şiir*, 1317/1938 yılında Nima Yuşic tarafından yazılmış olan *Gorab* başlıklı şiir ile çağdaş şiir çevrelerinin ilgisini çekmiştir. Zamanla şiir çevrelerinin bu yeni tarza alışmaları ve benimsemeleri bu tarz şiiri yaygınlaştırmıştır. *Nimai şiirde* ve ondan sonra gelişen formlarda, arka arkaya gelen birden fazla dize aynı anlam çevresinde dönerken, kimi zaman da tek bir dize, yalnız başına bir anlamı ifade edebilir ve bir anlamı ifade etmede, kendinden sonra gelen dizeye ihtiyaç duymayabilirdi. Bu durumda kafiye, anlamsal bir görev de yüklenmiş oluyordu. Nima’ya göre; kafiye gerçek şahsiyetini yeni şiirle kazanmıştır. Zira Nima’ya göre kafiye konuya aittir. Konunun zilidir. Konu farklılaşınca kafiye de farklılaşır. Nima Yuşic’in başını çektiği aruz içi serbest şiirin (şi’r-i azad - şi’r-i Nimai) önemli temsilcileri arasında; Mehdi Ehevan Salis, Foruğ Ferruhzad, Sohrab-i Sipihri, Ahmed Şamlu, Nusret Rehmani, Huşeng İbtihac (Saye), Siyaveş Kisrayi, Muhammed Zuheri gibi isimler zikredilebilir.⁹ Ancak daha sonra bu isimlerden bazılarının şiir pratikleriyle birlikte farklı yeni şiir akımlarından da söz edilmeye başlanacaktır.

Eski şiiri terk ile yeni arayışlara giren şairler, giderek temelde yenilikçiler ve gelenekçiler olmak üzere iki karşıt grup şeklinde dikkat çekmeye başladılar. Geleneksel edebiyat taraftarları mısraın aynen korunması ve aruza dayanması fikrini savunurken, yenilikçiler artık böyle kalıpların günceli yorumlamaya ve anlatmaya yetmediği inancıyla eski alışkanlıkların terk edilmesi gerektiğini, şiirde bu kısıtlamalara yer olmadığını savunmaya başladılar. Ardından gelenekçiler ve yenilikçiler arasında kelime konusunda bir ayrışma yaşandı. *Eski şiirde bir kelime belirli bir çerçeve içinde ifade ediliyordu. Başka bir ifadeyle, gece, zincir, perişanlık, gönül, mecnun, divane, âşık, esir vb. sözcükler şiirde mazmunlarını da birlikte getiriyordu. Gelenekçiler buna tamamen riayet ettikleri için yenilikçilerle görüş*

⁸ Şems Lengerudi, *Târih-i Tahlîlî-yi Şi’r-i Nov, Cild-i Evvel*, Neşr-i Merkez, Çâp-i Şişom, Tahran 1390 hş., s.107; Muhammed İsti’lami, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, (Çev. Mehmet Kanar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981, s. 144-145.

⁹ Şems Lengerudi, s. 218; Şefi’i Kedkeni, *Edvâr-ı Şi’r-i Fârsî, ez Meşrutiyet tâ Sukût-i Saltanat*, Neşr-i Sohen, Tahran 1380 hş., s. 129; Hicabi Kırlangıç, *Yalnız Yürüyen Adamın Şarkısı: Ahmed Şamlu ve Şiiri*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2010, s. 13-14.

ayrılığına düştüler. Birinci gruba mensup olanlar çok kelimeye vakıf olmayı, güçlü şair olmanın şartı olarak görmekteydiler. ¹⁰

Ancak yeni şiirde zaman zaman yeni kelimeler kullanılıyorsa da daha çok bilinen esi kelimeler yeni anlamlar kuşanarak kullanılıyordu. Özellikle *gece salkımı*, *ışık havuzu* örneklerinde de görüldüğü üzere tamlamalarda eski bilinen kelimeler sıra dışı anlamları bürünüyorlardı.

Zamanla yeni şiir de kendi içerisinde Nimai Şiir, Şi'r-i Sepid¹¹, Movc-i Nov¹², Şamluyi Şiir¹³ gibi çeşitli akımlara ayrılmaya başladı. Bu yeni akımlardan hiçbirisi Nima gibi güçlü bir itiraz ve güçlü bir poetikayla ortaya çıkmadı. Nima'yı İran şiir tarihinde ölümsüzleştiren, onun güçlü poetik duruşudur.

Çağdaş İran şiirinin kurucusu olarak kabul edilen Nima Yuşic, yeni şiirin kriterlerini dahası âdeta yeni şiirin poetikasını oluştururken bir şairin sahip olması gereken nitelikleri şöyle sıralamaktadır:

“1. Şair, hangi tarihte yaşadığını ve içinde bulunduğu toplumun kendisinden neler beklediğini bilmelidir. Buna şairin insan, halk ve milleti karşısındaki tarihî görevi denir. Bugüne kadar bu görevi yerine getirebilmiş şair çok azdır.

2. Şair, yaşadığı muhiti teşkil eden şeyleri bilmelidir. Şair coğrafyasını tanımalıdır. Buna şairin coğrafi görevi denir.

3. Şair ufku geniş ve özgür olmalı, hiçbir felsefi ekole bağlanmamalıdır. Buna şairin sosyal düşünce görevi denir.

4. Şair, halkının hangi edebî evre içinde bulunduğunu bilmelidir. Hem şekil ve kalıpta hem de içerik ve mazmunda dönem edebiyatının temsilcisi olmalıdır. Şiirde şekil bakımından gereken değişikliğe önyak olmalı, kendisi ve halkı için ihtiyaç duyulan mazmunları sözcüklere sığdırabilmelidir.”¹⁴

Nima Yuşic'e göre, şair duygu ve düşüncelerini, yaşamsal deneyimlerini sembolik olarak ifade etmelidir. Yurt dışında eğitim görmüş, Fransızca, Türkçe ve Rusça bilen Nima'nın şiirlerinde Avrupa şiirinin etkisi görülmektedir. Döneminin okuru Nima'yı anlamakta zorlanır. Zira Nima'nın şiirinde, meram, doğrudan değil dolaylı olarak ifade edilmektedir. Yeni İran şiirinde karamsarlık, kızgınlık, nefret, umutsuzluk kavramları çok işlenir ve günümüz dünyasında olup biten her şey modern İran şiirine de bire bir yansır. Benzetmelerin yerini istiare alır. İstiareler o kadar peş peşe kullanılır ki daha okur birini anlamaya çalışırken diğer istiare çıkarır. Okur yeni şiiri okuyunca müphem ve sonsuz

¹⁰ Şems Lengerûdî, s. 218; Şefi'i Kedkenî, s. 129; Hicabi Kırlangıç, s. 13-14.

¹¹ Sepid Şiir: Avrupa'da Blank Verse olarak, İran'da Sepid şiir olarak bilinen bu akımın temel özelliği vezin ve kafiye bağimsız, serbest olmasıdır. Bu yönüyle de Nimai şiir anlayışından ayrılmaktadır. Sirius Şemisa, *Sebkinâsi-yi Şi'r*, s. 46.

¹² Movc-i Nov: 40'lı yıllarda Nima ekolünden ayrılan genç şairlerin başlattığı bir akımdır. Bu akımdaki temel değişiklik çarpayı terk etmek ve imge karşıtlığı oldu. Bu akıma göre şiirde mana gereksizdir. Batıda gelişen Dadaizmin etkisinde kaldılar. En ünlü temsilcisi Yedullah Ruyayi'dir.

¹³ Şamluyi Şiir: Nimai şiirden ayrılan, giderek mensur şiire yaklaşan serbest şiir akımıdır. Günümüzde çok az takipçisi olan bu akım, neredeyse sadece Ahmed Şamlu tarafından kullanılmıştır.

¹⁴ Şems Lengerudi, s. 100-107; Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, Say Yayıncılık, İstanbul 2013, s. 212.

bir düşünceyle karşı karşıya kalır. Bu minimalist yaklaşım okura şiire girme, kendi yorumunu katma imkânı sundu. Okur kendini şiirde buldu. Nitekim bu imkânın varlığı da yeni şiirin yaygınlaşmasının temel nedeni oldu.

Bu dönem şairleri genel olarak ölüm, umutsuzluk, hüznün, sarhoşluk, yaşam gibi konuları işlerler. Bu dönemde Farsçaya Viladimir Mayakovski ve Nazım Hikmet şiirleri çevrilir. Başta Nima olmak üzere bu dönem şairlerinin birçoğunda Nazım ve Mayakovski'nin etkisi görülebilmektedir. Çalışmanın ikinci bölümünde yer alan şairlerin hayat hikâyelerinde de görüleceği üzere bu dönem şairlerinin birçoğu başta Avrupa dilleri olmak üzere bir veya birden çok yabancı dil bilmekteydiler. Bu durum da onların farklı dillerde üretilen dünya edebiyatından haberdar olmalarına imkân tanırken bu edebiyatlardan etkilenmelerine de kapı aralamıştır. Bu dönemi başlatan Nimâ'dan sonra gelen kuşak ise Nimâ'nın başlattığı bu girişimi daha da geliştirip ileriye taşıyarak modern İran şiirini oluşturur.

Bu isimlerden özellikle bazıları bugün hâlâ İran şiirinin en çok okunanları ve anılanları arasındadır. Özellikle modern İran şiirinin beş yıldızı olarak anılan beş isim; Nima Yuşic, Foruğ Ferruhzad, Sohrab Siphri, Mehdi Ehevan Salis ve Ahmed Şamlu günümüz okuru tarafından bilinirlik düzeyi en yüksek olan şairlerdir. Bu şairler birbirlerinden etkilenmişler ve aynı şekilde kendilerinden sonraki kuşağı da ciddi anlamda etkilemişlerdir. Örneğin bu dönem şairlerinden Sohrab, şiirdeki çok katmanlı söyleyişi, imge yoğunluklu sembolik mistisizmi ile ilgi görürken, Foruğ daha ziyade şiirdeki kadın duruşu ve sert söylemi, muteriz tavrı ile kitlelerin ilgisine mazhar olmuştur. Mehmet Kanar, bu dönem hakkında şu tespitlerde bulunur: “1961-1970 döneminde *Furûğ-i Ferruhzâd*, *Sohrâb-i Siphri*, *Menûçehr-i Âteşî*, *M. Âzâd*, *Ahmed-i Şamlu*, *Mehdi Ehevan-i Sâlis* ve başka genç şairler göze çarpar. Şiirin merkezi *Furûğ-i Ferruhzâd*'dir ve son 40-50 yılın aydın tipinin temsilcisidir. Romantizm zayıflarken sosyal sembolizm canlılığını korur. Şairler vahşi doğaya yönelir. Önceki dönemin duygusal çöküntüsü yerini felsefi çöküntüye bırakır. Yine bu dönemde geleneksel İslam tasavvufuyla ilgisi olmayan, daha çok *Uzakdoğu'nun (Uzak Doğu)* mistik havasını estiren bir tasavvuf görülür. Bunun en belirgin temsilcisi ise *Sohrâb-i Siphri*'dir. *Sohrâb*'ın şiiri İranî ve İslâmî olmayan bir mistisizmden kaynaklanır.”¹⁵

Nitekim çalışmanın ikinci bölümünde anlatılan şairler ve örnek olarak sunulan şiirlerinden de yukarıda sözü edilen değişim ve dönüşüm açık bir şekilde görülebilmektedir.

2. Modern İran Şiirinin Önemli Temsilcileri

Birinci bölümde ele alınan dönemde eser vermiş ve bu dönemin en önemli isimleri olarak ön plana çıkmış, kendilerinden sonraki kuşağı da ciddi anlamda etkilemiş ve modern İran şiirinde yeni bir çığır açabilmiş şairlerden etki ve bilinirlik düzeyleri dikkate alınarak on iki şair seçilmiştir. Çalışmanın bu bölümünde on iki şair kısaca tanıtılacak ve şiirlerinden birer örnek sunulacaktır. Örnek olarak seçilen şairler; Fereydu Tevelleli, Fereydu Moşiri, Huşeng İbtihac (Saye), Nadir Nadirpur, Foruğ Ferruhzad, Simin Behbehani, Mehdi Ehevan Salis, Ahmed Şamlu, Siyaveş Kisrayi ve Sohrab Siphri'dir.

¹⁵ Mehmet Kanar, s. 214-224.

2.1. Fereyduñ Tevelleli

2.1.1. Hayatı

1298/1919 yılında Şiraz'da dünyaya geldi. Baba adı Cemal idi. İlköğrenimini Şiraz'da tamamladı. Tahran'da Edebiyat fakültesine kayıt yaptıırarak Arkeoloji bölümünde öğrenim gördü. Mezuniyetinden sonra Fars ili Arkeoloji Genel Müdürü oldu. Bir süre bu görevde çalıştıktan sonra Şiraz Üniversitesi'nin danışmanlığına atanan Tevelleli, 1364/1985 yılında vefat etti.¹⁶

2.1.2. Edebî Kişiliği

Kendi ifadesine göre 11 yaşından itibaren şiir söylemeye başlamıştır. Daha çok tabiattan ilham alan şiirler kaleme almıştır. Başlangıçta klasik tarzda şiirler yazdı. İlk şiirlerini Tude partisinin yayın organlarında yayımladı. 19 yaşından itibaren üslup ve ifade itibariyle yeni bir tarzda şiirler yazmaya başladı. Bu yönelimi onu Nima'ya doğru sürükledi. Nimai tarzda şiir yazan ilk şairlerdendir. Bununla birlikte orta yolcu bir şair olarak dikkat çekti. Tevelleli, 1320/1931 yılından itibaren şiirlerini çeşitli dergilerde yayımladı. Modern şairler safında yer alan Fereyduñ Tevelleli, zaman zaman farklı edebiyat mahfillerindeki şiir etkinliklerine de katılıyordu. Tevelleli, yeni ve sağlam bir şiir kurmak istiyordu. Şiirde arayışa devam eden Tevelleli, sonradan dil ve tarz bakımından Nimai şiirden uzaklaşarak klasik nazım şekillerini canlandırmaya yönelerek gazel ve kaside söyledi. Biçimde eskiyle yeniye buluşturan şair, romantik bir söyleyişe ulaşarak bu alanda etkili şairlerden biri oldu. Tevelleli, şiir hakkındaki görüşlerini 1340/1951 yılında *Reha* adlı kitabının önsözünde yayımladı. Bu şiir kitabı ilk olarak 1328/1939 yılında yayımlanmıştı. Tevelleli'nin eserleri şunlardır: *el-Tefasil*, *Karvan*, *Şigerf*, *Puye*, *Bazgeşt*, *Nafe*. Fransızca bilen Tevelleli, Fransızcadan Farsçaya şiir çevirileri de yaptı. ¹⁷

Mehtab

Solgun mehtabın alacakaranlığında

Duman gibi bir kıvılcımda, gönülçelen ve kederli

İdi ve siyah zülfü rüzgârın elinde

Dalgalı ve gönül çelen

Gecenin parıltısına karanlık işliyordu.

Gidiyordu ırmak ve suyun kederli sesi

Gitmiş dostların hüznünü anlatır gibi

Ölü aşklardan ve ölülerin kederinden

Gizli bir sancısı vardı.

¹⁶ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 491-2., Şems Lengerudi, *Tarih-i Tehlili-yi Şi'r-i Now*, C.1, Neşr-i Merkez, 6. Baskı, Tehran 1390, s. 299., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 159.

¹⁷ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 491-2., Şems Lengerudi, *Tarih-i Tehlili-yi Şi'r-i Now*, C.1, Neşr-i Merkez, 6. Baskı, Tehran 1390, s. 299., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 159. Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 54.

Güneşin yorgun ve soğuk ışığında, dağlar
Uzak bir arzu gibi
Bir umut halesi gibi
Veya ipekler içinde arzulu zarif bir vücut gibi,
Uyuyordu bir bakışta.

Ve akşam yavaşça geçiyordu
Suskun ve sevinçli ovalardan.

O, ruhumun umudu, o hayal gölgesi
Yanıyordu kendi sıcak hayal şelalesinde.
Mehtabın parıltılı alnından okuyordu
Benim gam efsanemi ve kendi melal anlatısını.

2.2. Fereyduñ Moşiri

2.2.1. Hayatı

Baba adı İbrahim olan Fereyduñ Moşiri, 1305/1926 yılında Tahran'da edebiyat ehli bir aile ortamında dünyaya geldi. Anne ve baba tarafından her iki dedesi de şair idiler. Anne tarafından dedesi Mirza Cevadhan Mutemen el-Moluk, Nasreddin Şah döneminin ünlü şairlerinden olup Necm mahlasını kullanırdı. Moşiri, ilköğrenimini babasının tayini nedeniyle gittikleri Meşhed'de, ortaöğrenimini de daha sonra tekrar geri döndükleri Tahran'da tamamladı. Bir süre Tahran'da Fars Dili ve Edebiyatı okudu ancak öğrenimini yarıda keserek çok sevdiği gazetecilik mesleğine başladı. Muhabirlik ve yazarlık yaptı. 30 yıl boyunca bu alanda çalıştı. Uzun yıllar *Meclis-i Sohen*, *Ruşenfıkr*, *Sepide* ve *Siyah* gibi birkaç derginin yazı işleri kurul üyeliğini yürüttü. Moşiri, 1324/1945 yılında Posta, Telefon ve Telgraf Bakanlığında memur olarak çalışmaya başladı. 1350/1971 yılında İran Telekomünikasyon Şirketine geçti ve 1357/1978 yılında emekli oldu. Fereyduñ Moşiri, 1379/2001 yılında vefat etti.

2.2.2. Edebî Kişiliği

Moşiri, henüz şair olarak şöhret kazanmadan önce bir gazeteci ve dergici olarak dikkat çekmiştir. Uzun yıllar *Ruşenfıkr* dergisinin şiir editörlüğünü yürüten Moşiri, kendi kuşağı arasından Nima'nın ekolüne yönelen ilk şairlerindendir. Ancak hiçbir zaman bu üslubun aşırılıkçı bir takipçisi olmadı. Önceleri klasik tarzda şiirler yazan Moşiri, ardından Nima'nın orta yolcu bir takipçisi oldu. Moşiri'nin şiir dili akıcı bir dildir, kendi derin duygularını basit bir şekilde ifade eder. Öyle ki herkes ittifakla

Moşiri'nin şiirinin âşıkane, latif, romantik ve çok samimi olduğunu söyler. Moşiri'nin şiiri, eski ve yeni şiirin sınırında seyreden modern üsluplu bir şiirdir. Şiirinin temel özelliği basit söyleyişidir. Şairane bir ifade ile insanların gündelik hayatını işgal eden konuları anlatır ve bu nedenle de halkın zihnine daha yakın durmaktadır. Edebiyat ortamlarında da geniş bir kitleyi kendine çekebilmektedir. Şiirlerinde çok geniş kitlelerin duygularına tercüman olması sayesinde eserleri her dönemde halk tarafından büyük ilgi görmüştür. Hatta bu özelliği dolayısıyla İran'da, "halk şairi, sokak şairi" olarak tanınmaktadır. Fereydu Moşiri'nin yaklaşık 64 yıl süren edebî hayatı boyunca on şiir kitabı yayımlanmıştır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Teşne-yi Tufan, Nayafté, Ebr u Kuçe, Behar ra Baver Kon, Ez Hamuşi, Yeksan Nîgeristen, Morvarid-i Mihr, Ah Baran, Ez Diyar-i Aşiti, Gonah-i Derya, Avaz-i An Perende-yi Ğemgin, Pervaz ba Horşid, Gozine-yi Eşar, Ba Penc Sohen Sera.*¹⁸

Bahara İnan

Aç pencereleri, ki meltem

Akasyaların doğum gününü

Kutlamaktadır

Ve bahar

Her dalda her yaprağın yanibaşında

Mum yakmıştır.

Bütün kırlangıçlar

Geri döndüler

Ve tazeliği haykırdılar

Sokak baştanbaşa sese dönmüştür

Ve kiraz ağacı

Akasya ağaçlarının doğum günü hediyesi diye

Çiçeklerle doldurmuş eteğini.

Aç pencereleri ey arkadaşı

Sahi hiç hatırlar mısın

Yeryüzünü vahşi bir ateşin yaktığını

Yapraklar solduğunu

Ve susuzluğun toprağın ciğerine ne yaptığını

Hiç hatırlar mısın

¹⁸ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 433-4., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 205. Derya Örs, *Çağdaş İran Şiirinin Öncülerinden Fereydu-i Muşiri*, Nüsha Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, s. 86. Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 48., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmruz, 1379, Tehran, s. 294.

Uzun gecelerin karanlığında
Soğuklar neler yaptı asma ağacına
Beyaz çiçeklerin başına bağrına
Neler yaptı öfkeli rüzgarlar bir gece yarısında
Hatırlar mısın

Şimdi yağmurun mucizesine inan sen
Ve cömertliği çimenliğin gözlerinde gör sen
Ve muhabbeti meltemin ruhunda
Ki bu daracık sokakta
İşte bu bomboş ellerle
Akasyaların doğum gününü
Kutluyor
Toprak canlanmıştır
Sen neden durgunsun böyle
Sen neden bu kadar kasvetlisin
Aç sen pencereleri
Ve baharlara
İnan sen

2.3. Huşeng İbtihac (Saye)

2.3.1. Hayatı

Saye mahlasını kullanan Huşeng İbtihac, 1306/1927 yılının İsfend ayının altısında Reşt'te dünyaya geldi. Dönemin eşrafından olan ailesi uzun yıllar önce Tefriş'ten Gilan'a göç etmiştir. İbtihac, ilköğrenimini Reşt'te tamamladı. Daha sonra ailesiyle beraber Tahran'a göç etti. Orta öğrenimine bir süre Tahran'da devam eden İbtihac, bir süre sonra okulu terk etti. Milli Çimento şirketinde 22 yıl çalıştıktan sonra İran Radyosunda klasik İran müziğine ilişkin bir program yapmaya başladı. 1987 yılından beri de ailesiyle birlikte Almanya'da ikamet etmekte, şiir yazmaya, eser vermeye ve çeşitli edebî etkinliklere katılmaktadır.

2.3.2. Edebî Kişiliği

Henüz Reşt'te iken Tude Partisine sempati duymaya başlayan İbtihac'ın bu ilgisi Tahran'daki dönemde daha da artar ve giderek siyasi faaliyetlerde bulunmaya başlar. Ancak bu faaliyetlerinin mutlaka edebî ve sosyal bir yönü de olurdu. Bu yıllarda Foruğ, Sohrab, Nima, Moşiri, Şahrudi, Şeybani, Şamlu, Kisrayi, Şehriyar gibi İran edebiyatının önemli isimleri ile de tanışır ve onlardan çok

etkilenir. 1325/1946 yılında ilk kitabı olan *Nohostin Neğmeha* yayımlanır. 1330/1951’de basılan *Serab* kitabında sonra Saye’nin şiiri kendi aslî hüviyetine kavuşur. Henüz genç yaşlarda şiire başlayan İbtihac, hem klasik tarzda hem de serbest tarzda eserler vermiş olmakla beraber asıl şöhretini ise gazel tarzındaki şiirleriyle elde etmiş ve yeni gazelin önde gelen temsilcilerinden biri olarak kabul edilmiştir. Şiirlerinde toplumsal sorunlara da değinen şairin edebî incelemeleri de vardır. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Hafız Divanı, Der Zolal-i Şiir, Sohrab, Nohostin Neğmeha, Serab, Şebgir, Zemin, Ta Sobh-i Şeb-i Yelda, Rahi ve Ahi, Çen Bergi ez yelda, Yadgar-i Hun-i Serv, Siyah Meşk, Ayine der Ayine.*¹⁹

Elmanın Ağlayışı

Gece bastırıyor

İçeri girdim ve pencereleri kapattım

Rüzgar bir dala asılmıştı

Ben bu yalnız evde, tek başına

Dünyanın derdi dolmuştu gönlüme

Ansızın, bir hisse kapıldım:

Ki sanki biri,

Orada, dışarıda, bahçede,

Penceremin önünde,

Ağlıyor...

Sabah vakti,

Elma çiçeğinden kırağı damlıyordu.

2.4. Nadir Nadirpur

2.4.1. Hayatı

1308/1929 yılında Tahran’da sanatla yakından ilgilenen bir ailede dünyaya geldi. İlköğreniminin ardından edebiyat bölümünde öğrenimine devam etti. Lisans mezuniyetinden sonra dil öğrenimi ve Arap Edebiyatı alanında çalışmalar yapmak üzere Fransa’ya gitti. Yükseköğrenimini Paris’te Sorbonne Üniversitesinde tamamladı. Daha sonra Tahran’a dönerek kültür ve sanat alanında çeşitli görevlerde bulundu. Bu arada *Honer ve Merdom* adlı derginin genel yayın yönetmenliğini yaptı. 1964 yılında İtalyan dili ve edebiyatı alanında çalışmalar yapmak üzere İtalya’ya gitti. 1971 yılında İran’a döndükten sonra İran Ulusal Radyo ve Televizyonunda Guruh-i Edeb-i Emruz (Gümümüz Edebiyatı

¹⁹ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 481-2., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 235., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 82., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmruz, 1379, Tehran, s. 276.

Grubu) birimine yönetmen olarak atandı. 1980’de tekrar Paris’e giden şair, 1987’ye kadar orada yaşadı. Paris’te bulunduğu süreçte Fransız Yazarlar Birliği üyeliğine seçildi. 1987’den sonra bir süre Amerika’da yaşadı. Bu süreçte Harvard, Georgetown, Ucla ve Uc Berkeley üniversitelerinde dersler ve konferanslar verdi. 1379/2000 yılında Amerika’da vefat etti.

2.4.2.Edebî Kişiliği

Nadirpur, yaratıcı ve latif bir imgeleme sahiptir. Kullandığı mazmunlar ve imgeler adeta bir tablo güzelliğinde olmasıyla dikkat çekmektedir. Şiirlerinde yeni terkibler ve kelimeler kullanmıştır. Henüz gençlik döneminde yayımladığı şiirlerinde de güçlü ve sağlam bir dili ve ifade yeteneği olduğu görülmektedir. Son dönem şiirlerinde yeni destansı bir tarza yönelmiştir. Sosyal içerikli şiirler kaleme almıştır. Fransız ve İtalyan şiirlerinden çeviriler yaptı. Modern İran şiirinin gelişmesinde lokomotif görevi yapan şairlerden birisidir. Nadirpur, klasik kalıp ve ifade tarzları üzerinde kafa yormanın anlamsız olduğunu, şairin daha derin ve köklü sorunlar üzerine eğilmesi gerektiğini, ilhamın şiir kalıbını, vezni ve musikiyi kendiliğinden doğuracağını belirtmektedir. Yayımlanan şiir kitapları; *Çeşmha ve Destha*, *Dohter-i Cam*, *Şi’r-i Engur*, *Sorme-i Horşid*, *Giyah o Seng Ne Ateş*, *Ez Asiman ta Risman*, *Şam-i Baspesin*, *Sobh-i Doruğın*, *Hun ve Hakester*, *Zemin o Zeman*.²⁰

Uzak Yıldız

Tasvirler aynalarda feryad ediyorlar:

- Bizi bu altın çerçeveden kurtarınız!

Biz, kendi dünyamızda özgür idik

Eski kör duvarlar inliyorlar:

-Neden bizi esaret toprağına sürüklediniz

Biz kerpiçler kendi hamlığımızla mutlu idik

Yıldızların her biri tek tek, hepsi ıslak gözler ile

Rüzgarın eteğini yakalamış yalvarıyorlar

Ey rüzgar! Biz ezelden beri böyle değildik

Biz çığlıklar sonrası sükün eden gözyaşları idik.

Behey gafil! Rüzgar dahi kaç vakittir

Keder korkusuyla sabrını yitirmiştir

Biz dünyanın kulağında rüzgar idik

²⁰ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 488-90., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 291-2., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 155., Nasır Feyz, *Gozide-i Şi’r-i Moasır-i İran*, Encomen-i Şairan-i İran, Tehran, 1386, s. 117.

Ben rüzgar değilim
Ama daima bir çılgık özlemde oldum
Duvar değilim
Ama zalimin elinde esir oldum
Soğuk aynanın içinde bir desen değilim
Zira her ne isem ağrısız acısız değilim:

Bütün bunlar acısı saklı ateşin iniltisini
Susturup unutuyorlar
Ama ben suların kanlı gözyaşını gözlerinden içtikleri
O uzak yıldızım

2.6. Foruğ Ferruhzad

2.6.1. Hayatı

1314/1935'te Tahran'da dünyaya geldi. İlk ve orta öğrenimini tamamladıktan sonra resim eğitimi görmek amacıyla Sanat Okuluna yazıldı. Burada resim sanatını öğrenmeye başladı. 16 yaşında lise öğrencisi iken Perviz Şapur ile evlendirildi. Ancak bu evliliği istediği ve mutlu olduğu bir evlilik olmadı. Bu evlilikten, sonraları şiirinde de büyük etkileri görülen bir oğlu oldu. Sinema oyunculuğu ve yönetmenliği yaptı. Dublaj yaptı. Yönetmenliğini yaptığı *Hane Siyah Est* filmi ile dikkatleri üzerine çekti ve yurtdışından da çok övgü aldı. İbrahim Golistan ile birkaç film çekti ve uluslararası ödüller aldı. İngiltere, Almanya, İtalya ve Fransa seyahatlerine çıktı. Bu gezileri ve ikametleri sırasında İngilizce, Almanca ve İtalyanca öğrendi. Ferruhzad, 1345/1966 yılında bir trafik kazası sonucu 32 yaşında vefat etti.

2.6.2. Edebî Kişiliği

13 yaşında şiir söylemeye, yazmaya başlayan Foruğ'un ilk şiirlerinde romantizm egemen olmakla beraber, sonraki şiirlerinde değişim görülmektedir. Foruğ, aşk şiirlerinin yanı sıra özellikle kadın konusunu irdeleyen sosyal içerikli eleştirel şiirler de kaleme alır. Dildeki ifade rahatlığı, geniş görüş yelpazesi, içtenliği, gerçek dünyayı ve insanın problemlerini şiire yansıtması yönüyle birçok İran şairini etkilemiş İran şiirinin son dönemde yetiştirdiği beş yıldızından biri olarak anılmaktadır. İlk şiir kitabı olan *Esir* 1334/1957 yılında şair henüz yirmi yaşında iken yayımlandı. Çağdaş şair ve yazarlarla kurduğu arkadaşlıklar sonucu düşünce hayatında önemli değişimler oldu. Bernard Shaw'ın Saint Joan adlı eserini *Jan-i Mokaddes* adıyla ve *Henri Miler'in The Colossus of Marroussi* adlı eserini *Sotun-i Sengi-yi Marusi* adıyla Farsçaya çevirdi. Unesco, şairin hayatı hakkında bir belgesel hazırladı.

Foruğ'un eserleri şunlardır: *Esir, Divar, İsyân, Tevellod-i Diger, İman Beyaverim Be Ağaz-i Fesl-i Serd.*²¹

Kuş Sadece Bir Kuş İdi

Kuş, ah! Ne güzel koku, ne güzel güneş dedi

Bahar gelmiş

Ve ben eşimi aramaya gideceğim

Kuş balkondan uçtu gitti

Bir mesaj gibi uçtu ve gitti

Kuş küçüktü, küçücüktü

Kuş düşünmüyordu

Kuş gazete okumuyordu

Kuş insanları tanımıyordu

Kuş gökyüzünde

Tehlike ışıklarının üstünde

Gaflet yükseltelerinde uçuyordu

Ve masmavi anları

Delicesine deniyordu

Kuş, ah, sadece bir kuş idi.

2.7. Simin Behbehani

2.7.1. Hayatı

Asıl adı Simin Ber Helili'dir. Tahran'da 1306/1927 yılında dünyaya geldi. Babası Abbas Helili ünlü bir yazar ve gazeteci ve aynı zamanda *İkdam* gazetesinin imtiyaz sahibi idi. Annesi Fehr Adil de dönemin şairlerindendi. Simin, ilköğrenimini tamamladıktan sonra orta öğrenimini dönemin önemli liselerinden biri olan *Namus* lisesinde bitirdi. Daha sonra yükseköğrenimine devam etmek üzere Ebelik bölümüne başladı ve 1324/1945'te mezun oldu. 1325/1946 yılında Hesên Behbehani ile evlendi. Bu evlilik nedeniyle soyadını da Behbehani olarak değiştirdi. Simin Behbehani uzun yıllar Tahran'da çeşitli liselerde öğretmenlik yaptı. Daha sonra Tahran Üniversitesi Hukuk Fakültesini bitirdi. 1981

²¹ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 488-90., Hicabi Kurlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 291-2., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 58., Nasır Feyz, *Gozide-i Şi'r-i Moasır-i İran*, Encomen-i Şairan-i İran, Tehran, 1386, s. 147., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmruz, 1379, Tehran, s. 328.

yılında öğretmenlikten emekli oldu. Şiir ve müzik şurasında üye olarak çalıştı. İran Yazarlar Birliğine üye oldu. Ağustos 2014'te vefat etti.

2.7.2.Edebî Kişiliği

Gazelleriyle ve dörtlükleriyle adından söz ettiren ve gazel sahasında ünlenen Behbehani'nin *Divanegi* gazeli oldukça ünlüdür. Simin, İngilizce ve Fransızca biliyordu. İlk başlarda duygunun ön plana çıktığı bir şiir dili olan Simin, zamanla düşünsel vurgularıyla da dikkat çekmeye başladı. Şiirlerinde özellikle toplumsal hayatın ötekisine yoğunlaştı. Şiirde form olarak bir yenilik yapmayan Simin Behbehani, söylemsel ve imgesel boyutta kendine özgü kullanımlarıyla dikkat çekti. Bu kullanımlarda oldukça başarılı da oldu. Bu bağlamda özellikle gazelde kullandığı vezinler ile dikkat çekti. Kocasının ölümüyle ilgili kaleme aldığı *An Merd, Merd-i Dilhahem* kitabı ile düzyazı alanında da iddialı olduğunu gösterdi. Simin Behbehani, sanat hayatı boyunca çeşitli ödüller de aldı. 1999 yılında Berlin'de Uluslararası İnsan Hakları Örgütü ödülünü aldı ve yine aynı yıl İnsan Hakları İzleme Örgütü ödülünü de kazandı. Behbehani'nin şiir kitapları: *Setar-i Şikeste, Ca-yi Pa, Çelçerağ, Mermer, Restahiz, Hetti zi Suret u ez Ateş, Deşt-i Erjen, Mecmue-i Eşar*.²²

Canım Sıkılıyor Be Arkadaş

Canım sıkılıyor be arkadaş! Ağlamaklıyım

Kafesten kaçarsam eğer, nereye gideyim, nereye ben?

Nereye gideyim, bir gül bahçesine varacak yolum da yok ki

Daracak bir köşede açtım gözlerimi ben

Ne ben kimseye gönül verdim, ne de kimse bana gönül verdi

Bir tahta parçası gibi, dalgaların üzerinde özgür özgür özgürüm ben

Benden uzaklaşan herkes kalbin göğse yakınlığı gibi yakındır bana

Bana yakın olandan da ayrırım ayrırım ben

Ne gönlün gözü var bir yerlerde, ne de testide bir kadeh

Ben de ıslatayım şu boğazımı bir tanıdığın şerefine

Varlığımdan ne arttı, yokluğum ne eksiltir?

Kimdir bana cevap veren, neden hala yaşıyorum ben

Bulutlu gökyüzünde yıldızlar sakladım ben

Canım sıkılıyor be dost, ağlamaklıyım.

²² Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s.485-486., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 227-8., Nasır Feyz, *Gozide-i Şi'r-i Moasır-i İran, Encomen-i Şairan-i İran*, Tehran, 1386, s. 79., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran, Neşr-i Ferheng-i İmruz*, 1379, Tehran, s. 336.

2.8. Mehdi Ehevan Salis

2.8.1. Hayatı

1307/1928 yılında Meşhed’de dünyaya geldi. Babası aslen Yazdli olup Meşhed’e göçmüş olan Aka Eli Ettar idi. İlk ve orta öğrenimini Meşhed’de tamamladı. Sanat okulunun demircilik bölümünü bitiren şair, bir dönem Meşhed’de demircilik ile iştigal etti. Daha sonra yükseköğrenime devam ederek Güzel Sanatlar Fakültesinden mezun oldu. Bir dönem müzik ile ilgilendi ve tar çaldı. 1944 yılında Tahran’da öğretmenliğe başladı. 1950 yılında evlendi. Siyasi görüşleri nedeniyle 1960’lı yıllarda bir ara hapis yattı. Petrolün millileştirilmesi tartışmalarının yaşandığı dönemde Petrolü Millileştirme Halk Hareketi’ni destekledi. Radyoda kültür programları yaptı. Tahran’da, Tahran Üniversitesi, Terbiyet Moellim ve Şehid Beheşti gibi bazı önde gelen üniversitelerde dersler verdi. 1990’da vefat eden şair Meşhed’de Firdevsi’nin kabrinin yakınlarında toprağa verildi.

2.8.2. Edebî Kişiliği

Omid mahlasını kullanan Mehdi Ehevan Salis, 1323/1944 yılında şiir yazmaya başladı. 1330/1951’de ilk şiir kitabı olan *Erğovan’ı* yayımladı. 1953 yılında ilk edebiyat ödülünü aldı. Hem eski hem de yeni tarzda şiirler yazdı. İlk gençlik yıllarında Meşhed’deki edebiyat mahfillerine katılan şair, klasik kalıplarda, özellikle gazel ve kaside alanlarında oldukça başarılı ürünler ortaya koydu ve dönemin şiir ustaları tarafından eski şiirin yeni umudu olarak nitelendirildi. 1951’de yayımladığı ilk kitabı bu dönemde yazdığı klasik tarzdaki şiirlerini içerir. Yeni şiirlerinde Nima’nın etkisi görülmektedir. Nima Yuşic’in önde gelen takipçilerinden biri olarak dikkat çekti. Şiir dili Nimai tarzda olmasına rağmen eski edebiyat geleneğinden ve içeriğinden oldukça istifade etti. Sadece şiir yazmakla yetinmeyen, aynı zamanda kuramsal yazıları ve çalışmalarıyla da dikkat çeken Salis, Nima’dan sonraki yeni şiirin en önemli teorisyeni olarak anılır. Ehevan Salis, şair, edebiyat araştırmacısı ve usta bir eleştirmendir. Şiirlerinde zaman zaman zor imgeler kullanan şair, modern İran şiirinin beş yıldızından biri olarak anılmaktadır. Ehevan-i Salis’in eserleri: *Erganun, Zemistan, Aher-i Şahname, Ez İn Evesta, Şikar, Payz der Zindan, Duzeh Emma Seerd, To ra eh Kohen Bum o Ber Dust Darem, Ata ve Lika-yi Nima-yi Yuşic, Nakize ve Nakizesazan, Herim-i Sayeha-yi Sebz.* ²³

Karahindiba

Hey karahindiba sen ne haberler getirdin?

Nereden ve kimden haber getirdin?

Güzel haberlerin veresin ama, ama

Benim kapımın pencereimin etrafında

Boşuna dolanıp duruyorsun

²³ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 496-7., Hicabi Kurlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 241-2., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 114., Nasır-i Feyz, *Gozide-i Şi’r-i Moasır-i İran*, Encomen-i Şairan-i İran, Tehran, 1386, s. 103., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr Ferheng-i İmruz, 1379, Tehran, s. 316.

Hiçbir haber beklentim yok benim
Ne bir arkadaştan ne keşişten ne de bir diyardan
Sen var gözü kulağı yolda olanların diyarına git
Sen var seni bekleyenlere git
Karahindiba!
Benim gönlümde herkes kör ve sağırdır

Bırak gayrı bu kendi memleketinde garip olanı
Bütün acı tecrübelerin habercisi
Gönlüme der ki
Yalansın sen yalan!
Kandırıksın sen kandırık!

Karahindiba! Hey sen, sonuçta, ahhh vahhh
Sahi sen rüzgarla gittin mi
Sana söylüyorum heyyy, nereye gittin? Ahh!
Sahi bir yerlerde hâlâ bir haber var mı?
Bir yerlerde, sıcak bir kül kalmış mıdır henüz?
Herhangi bir ocakta –alevi geçtim- küçük bir kıvılcım dahi olsun var mı henüz?
Bütün dünyanın bulutları gece ve gündüz
Gönlümde ağlayıp duruyorlar...

2.9. Ahmed Şamlu

2.9.1. Hayatı

1304/1925 yılında Tahran'da dünyaya geldi. Çocukluk dönemi, subay olan babası Haydar-i Şamlu'nun görevi nedeniyle Reşt, Semirem, Abade ve Şiraz gibi değişik şehirlerde geçti. 1310/1931 yılında başladığı ilköğrenimini sırasıyla Haş, Zahidan ve Meşhed şehirlerinde tamamladı. Liseyi, Bircend, Meşhed ve Tahran üçgeninde okudu. Lise son sınıfta Tahran'da Almanca öğrenmek için teknik liseye geçti. 1321-1323/1942-1944 yılları arasından Gorgan ve Türkmen Sahra'da bulundu. Burada siyasi faaliyetlere katıldı. Bu faaliyetleri sonucu tutuklanarak Sovyetlere ait Reşt'teki cezaevine gönderildi. 1945'te hapisten çıkarak ailesiyle beraber Urumiye'ye göç etti. Burada liseye devam etti. 1946'da Tahran'a dönerek tahsil hayatını sonlandırdı. 1947'de ilk evliliğini yaptı. İlk şiir kitabını da bu dönemde yayımladı. *Sohen* Dergisi ve *Rovzene* dergisinde görevler üstlendi. 1331/1952'de Macaristan'a Kültür Ataşesi olarak gönderildi. Aynı yıl *Ateşbar* dergisinin başyazarlığını üstlendi.

Daha sonra yaklaşık dört yıl daha cezaevinde yattı. 1337/1957'de *İttılaat-i Mahane*'nin başyazarlığını üstlendi. Bu dönemde sinema ile de ilgilendi ve senaryolar yazdı. 1355/1976'da ABD'ye gitti ve orada Yaşar Kemal ile tanıştı. Bir süre ABD'de ikamet etti. Oradan İngiltere'ye geçti. Sonra İran'a geri döndü. İran Yazarlar Birliği yönetim kurulu üyeliğine seçildi. 1367/1987'de İkinci Uluslararası Edebiyat Kongresi'ne katılma daveti alarak Almanya'ya gitti. Buradaki tebliği "*Ben Ortak Acıyım Beni Haykır*" başlığını taşımaktaydı. Bu başlık aynı zamanda şairin bir şiirinin de başlığıdır.²⁴ Daha sonra Avrupa ve Amerika'da çeşitli edebî etkinliklere katıldı. ABD Berkeley üniversitesinde misafir öğretim üyesi olarak çalıştı. Bamdad mahlaslı Ahmed Şamlu, 2000 yılında 75 yaşında vefat etti.

2.9.2.Edebî Kişiliği

Genç yaşta yayın dünyasıyla tanışıp kimi edebiyat dergilerinin yayın kurulunda görev alan ve kimi dergi ve gazetelerde başyazarlık yapan Şamlu'nun şiir çalışmalarının yanısıra alanında çok büyük bir önemi haiz *Kitab-i Kuçe* adlı ve henüz tamamı yayımlanmamış olan bir argo sözlüğü de bulunmaktadır. Şamlu'nun çok sayıda öykü, roman ve şiir çevirisi de vardır. Günümüz İran şiirinde adından en çok söz edilen birkaç isimden biri olup modern İran şiirinin beş yıldızından biri olarak da anılmaktadır. Başlangıçta Nima Yuşic'in izinden gitmiş olsa da çok geçmeden sonradan Sebk-i Şamluyi diye adlandırılan kendisine özgü bir tarz geliştirir. Serbest şiire farklı bir hüviyet kazandırır. Şamlu'nun şiiri, vezni tamamen dışlamaktadır. Kendisinden sonraki genç şairler üzerinde büyük bir etkisi vardır. Şiirleri olabildiğince sosyal içeriklidir. Edebiyat için edebiyat yapılmaz diyerek genç şairleri, özellikle Sipihri'yi şiddetle eleştirmiştir. *Ülkem kan ağlarken bir elmanın kızarmasıyla, bir karıncanın su içmesiyle uğraşamam* diyerek ideolojik ve sert söylemli şiirden yana tavrını belirtmiştir. Otuzu aşkın şiir, çeviri ve düzyazı eserlerinden bazıları şunlardır: *Agengha-i Feramuş Şode, Şarkılar, Katname, Ahenha ve İhsas, Hevayi Taze, Bag-ı Ayine, Ayda der Ayine, Ayda, Ayda, Direht ve Hançer ve Hatire, Koknus der Baran, Mersiyeha-yi Hak, Şokuften der Mih, İbrahim Der Ateş, Deşne der Dis, Teraneha-yi Kuçek-i Ğorbet, Medayih-i Bisile, Kitab-i Kuçe, Derha ve Divar-i Bozorg-i Çin.*²⁵

Ben ortak bir acıyım feryat et beni

Gözyaşı bir sırdır
Gülüş/gülümseme bir sırdır
Aşk bir sırdır
O gecenin gözyaşı aşkımın gülüşüydü
Masal değilim ki söyleyesin
Şarkı değilim ki söyleyesin
Ses değilim ki duyasin

²⁴ Ahmed Şamlu, *Ben Ortak Bir Acıyım*, (Çev: İsmail Söylemez), Yedi İklim Dergisi, S. 305, Ağustos, 2015.

²⁵ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 472-74., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 185-6., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 20., Nasır-i Feyz, *Gozide-i Şi'r-i Moasır-i İran*, Encomen-i Şairan-i İran, Tehran, 1386, s. 51., Hicabi Kırlangıç, *Yalnız Yürüyen Adamın Şarkısı: Ahmed Şamlu ve Şiiri*, Ağaç Yay., Ankara 2010, s. 20-26., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmruz, 1379, Tehran, s. 256.

Ya da görebileceğin bir şey değilim
Ben ortak acıyı feryad et beni.

Ağaç ormanla konuşuyor
Otlar çöl ile
Yıldız samanyolu ile
Ben seninle konuşuyorum
Adını bana söyle
Elini bana ver
Kalbini bana ver
Ben senin köklerini anlamışım
Işıltılı tenhalarda seninle ağlamışım.

Dirilerin hatrına
Ve karanlık kabristanda seninle söylemişim
En güzel şarkıları
Zira bu yılın ölüleri
En aşık diriler idiler.

Elini bana ver
Senin ellerin tanıdıkta bana
Ey geç bulunan seninle konuşuyorum
Tıpkı tufanla konuşan bir bulut
Çöl ile konuşan bir ot
Denizle konuşan bir yağmur
Baharla konuşan bir kuş
Ormanla konuşan bir ağaç gibi
Çünkü ben
Senin köklerini anlamışım
Çünkü benim sesim
Tanır sesini senin

2.11.Siyaveş Kısrayi

2.11.1.Hayati

1304/1925 yılında İsfahan'da dünyaya geldi. Darulfunun Edebiyat bölümündeki lise öğreniminin ardından Tahran'a giderek Tahran Üniversitesinde Hukuk ve Siyasi Bilimler Fakültesinde öğrenim gördü. Bu arada Tude Partisi bünyesinde siyasi ve edebî faaliyetler yürüttü. İran yazarlar birliği üyelerindedir. 1357/1978 yılında, aralarında Ahmed Şamlu ve İsmail Hoyi'nin de bulunduğu bir heyet Kısrayi'yi Huşeng İbtihac ile birlikte İran yazarlar birliğinden ihraç ettiler. 1983 yılında siyasi nedenlerden dolayı İran'dan ayrıldı ve ömrünün son yıllarını Afganistan, Sovyetler Birliği ve Avusturya gibi ülkelerde geçirdi. Afganistan'da bulunduğu sürede Kabil'de bir radyoda edebiyat

programları sorumlusu olarak çalıştı. Kisrayi'nin yakın arkadaşlarından olan Ebufazıl Muhekkiki'nin ifadesine göre onun görev süresinde edebiyat programlarında Ahmed Şamlu, Foruğ Ferruhzad ve Mehdi Ehevan Salis'ten hiçbir şiir okunmadı. 69 yaşında iken Avusturya'nın başkenti Viyana'da 1374/1995 yılında vefat etti ve Viyana merkez mezarlığında sanatçılar bölümünde defnedildi.

2.11.2.Edebî Kişiliği

Gençlik döneminden itibaren şiir yazmaya başlayan Kisrayi'nin ilk kitabı 1336/1957 yılında yayımlandı. Şiirlerinde, Koli ve Refik Kisrayi mahlaslarını de kullanmıştır. Kisrayi, sözü daha iyi ifade etmenin yollarını gösterdiği için yabancı şiir tekniğine, tabirlerdeki genişliği nedeniyle de klasik Fars şiirine ve halkın sevinç ve kederinden ibaret olan yaşantısına dikkat edilmesi gerektiğini savundu. Güçlü ve sanatçı tabiatlı bir şair olup şiirde kendine özgü üslubuyla dikkat çekti. Sözündeki ahenk, kullandığı derin mazmunların temel özelliklerinden olduğu şiirlerinden bir kısmı ders kitaplarında da okutulmuştur. Yeni şiir hareketinin içinde yer alan ve Nima-yi Yuşic'in takipçilerinden biri olan Kisrayi, toplumsal ve siyasi şiirin güzel ve başarılı örneklerini vermiştir. Kisrayi'nin yazdığı Areş-i Kemangir başlıklı uzun şiir Nima tarzda yazılmış ilk destansı şiirdir. Eserlerinden bazıları şunlardır: *Ava, Areş-i Kemangir, Hun-i Siyaveş, Seng u Şebnem, Ba Demavend-i Hamuş, Hanegi, Be Sorhi-yi Ateş ve Ta'm-i Dud, Vakt-i Sukut Nist, Teraşeha-yi Teber, Peyvend, Hediyeyi Ber Hak, Sitaregan-i Sepidedem, Mohre-i Sorh.*²⁶

İnanmıyorum

Kendi ölümüne inanmıyor benim gönlüm
Hayır hayır ben bu gerçeğe inanmıyorum
Hayat emareleri benimle beraber olduğu sürece
Ben bir an için bile ölümü hayal etmiyorum
Yani nasıl olur da bir çiçek çerçöp olur
Yani nasıl olur da bütün bu taze düşler
Henüz çiçek açmamışken
Baharda oturmamışken
Benim ruhumda solar ve toprak olur?
Henüz ne vaatlerim var benim
Ne ayrılıklarım var benim
Gece gündüz duaya kalkan ne ellerim var benim

²⁶ Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, 1385, Tehran, s. 468-9., Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014, s. 219-20., Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999, s. 186., Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmrüz, 1379, Tehran, s. 288.

Bütün bunlar ne olacak?
Yani nasıl olur da bütün bu sayısız âşıklar
Memleketinden sürgün
Bir gün sessizce
Dağ patikalarında, susakalacaklar?
Bahtı açık kızların
Muradına kavuşmaksızın
Damların üstünde kapı önlerinde
Sevgiliyi beklerken karalar bağlayacaklarına inanıyorum
İsyan çiçekleri topraktan filizlenmeden
Aşkın kabre gizleneceğine inanmıyorum ben
İnanıyorum ki bir gün gelecek
Ve kalp çarpmayacak
Lanet olsun bu yalana, bu korkunç yalana
Benim şiirim gelecek sahiline köprü kurar
Kendinden geçmiş yolcular geçsin diye
Benim mesajım dudaklardaki ve ellerdeki buseye
Uçuyor
Olur ya
Âşıklar böylesi bir barış mesajına
Bir kez olsun dönüp bakarlar
Benim mesajım dudakların ve ellerin peşindedir
Ki bir insan rolü
Zaman levhasında
Ölümsüzleşir
Bu bizim zerre zerre suskun sıcaklığımız
Kuşkusuz bir gün
Baş verir bir yerlerden ve güneş olur
Sen beni sevdiğçe
Ben seni sevdiğçe
Şefkatten gözyaşlarımız şakaklarımıza damladıkça

Şu felekte seven bir can olduğu sürece
Ölüm nasıl olur da
Adımı süpürebilir zamanın hafızasından?
Çokça çiçeği avuçlarımdan alıp götürmüştür rüzgâr
Ama kederli ben
Kimsenin hafızasındaki çiçekleri hırpalamıyorum
Ben hiçbir azizin ölümüne
İnanmıyorum
Sonuçta bir gün
Benim de dökülür yapraklarım
Bir gün benim de gözüm dalar uykuya
Bu uykudan hiç kimsenin gözü kaçır değildir
Ama bahçede havalalar
Daima benim inancım kokacaktır.

2.12. Sohrab Sipihri

2.12.1. Hayatı

Sohrab, 1307/1928'de dünyaya gelmiştir. 1319/1940 yılında Debiristan-i Pehlevi'de liseye başladı ve 1322/1943 yılında mezun oldu. Sohrab, bu süreçte zaman zaman Kaşan Şiir Encümeni'ne²⁷ katılır ve şiirler okurdu. Sohrab, 1322/1943'te Tahran'a giderek iki yıllık Öğretmen Okulu tahsilini tamamladı ve Kaşan'a döndü ancak daha sonra tekrar Tahran'a dönerek Tahran Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümüne kayıt yaptırdı. Bu dönemde, Nima Yuşic ile yüz yüze tanıştı. Sohrab Sipihri, 1332/1956 yılında Tahran Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Resim Bölümünden de birincilik derecesi ile mezun oldu. O dönemde üniversite birincilerine İran şâhı tarafından geleneksel olarak verilen Kültür Madalyasını almaya hak kazandı.²⁸

Sohrab Sipihri, Kaşan Kültür Müdürlüğünde²⁹ göreve başladı. Bir süre Petrol Şirketi'nde çalıştı, ardından Sağlık İşbirliği Kurumunda projeci olarak çalışmaya başladı. Bir süre Güzel Sanatlar Müdürlüğü, Müze bölümünde çalıştı. Kısa bir süre de Güzel Sanatlar Lisesinde öğretmenlik yaptı. 1337/1959 yılında Tahran'a döndü, İşitsel ve Görsel Kurum Başkanı unvanı ile Tarım Bakanlığı İstihbarat Genel Müdürlüğüne atandı.³⁰

²⁷ Şiir mahfili: Haftalık olarak toplanılır ve şiirler okunur, şiir üzerine tartışmalar yapılır.

²⁸ Periduht Sipihri, s. 87.

²⁹ Şimdiki adıyla, Eğitim Öğretim Müdürlüğü.

³⁰ Periduht Sipihri, s. 87.

1358/1980'de toplu şiirlerinden oluşan *Heşt Kitab*'ın yeni baskısı yapıldıktan kısa bir süre sonra Tahran'da hastaneye yattı, kanser teşhisi kondu ve bir süre İngiltere'de tedavi gördü. İran'a dönüşünden kısa bir süre sonra 1359/1980 yılında Tahran'da, tedavi görmekte olduğu Pars hastanesinde hayata veda etti. Kaşan'da Meşhed-i Erdehal köyünde İmamzade Sultan Ali avlusunda toprağa verildi.³¹

2.12.2.Edebî Kişiliği

Sohrab Sipihrî, Kaşan'ın köklü bir ailesine mensup olması ve aile büyüklerinin devrin edebî çevrelerini yakından takip etmesi vesilesiyle; kendisini okuma ve yazmaya hazır bir ortamın içinde bulur. Kitap ve şiir ile erken yaşta tanışan Sohrab, İran Edebiyatının başyapıtları olan Firdevsi, Sa'dî, Hafız, Senayi, Attar, Mevlana, Nasır-i Hosrev, Enveri, Hakani, ve Nizami'ye ait eserleri, derin tahlillerini yapacak düzeyde, özümseyerek okumuştur. Özellikle de Sebki Hindî (İsfehani) ile tanınan Saib, Kelim, Bidil Hindî gibi şairleri derinlemesine okumuş, incelemiştir.³²

Kendisi hakkında özellikle kullandığı betimleyici dilden hareketle, kelimelerle resim yapar ve renklerle şiir yazar denilen Sohrab Sipihrî, hem şair hem ressam idi. Ancak şiirden evvel resme başlar ve dönemin sanat çevrelerinde daha çok ressam olarak tanınır: "*Sipihrî, şair olduğu kadar da ressamdır. O eserlerinden elde ettiği gelire yaşamını sürdüren profesyonel bir ressam ve profesyonel bir şairdir. Bu nedenle de memuriyetten genç yaşta istifa etti.*"³³

Sanat hayatı boyunca şiir ve resim pratiğini birlikte yürüten Sohrab, çok iyi derecede İngilizce ve Fransızca bilmekteydi. Sohrab, dünyanın birçok şehrini ziyaret etmiş ve o şehirlerde kısa süreli ikametleri olmuştur. Özellikle Uzak Doğu'da bulunduğu dönemlerde Uzak Doğu kültürüyle yakından ilgilenmiş, Budizm ve Taoizm'i okumuş, incelemiştir. Doğu ve Batı arasında gidip gelen şair, kendisini Doğu'da bulmuştur. Doğu kültürünün yoğun etkisinde kalmış, şiirlerine Doğu mistisizmi âdeta sinmiştir. Sohrab'ın eserleri şunlardır: *Der Çemen ya Aramgah-i Aşk, Reng-i Merg, Zindegi-yi Khabha, Avar-i, Şark-i Enduh, Seda-yi Pay-i Ab, Musafir, Hacm-i , Mâ Hiç, Ma Nigâh, Heşt Kitab, Henuz Der Seferem, Otağ-i Abi.*

Muamma Kuşu

Uzun zamandır bu söğüt dalına

Muamma renkli bir kuş konmuş.

Ne bir ses ne de bir renk var ona eşlik edecek.

Ben gibi yalnız mı yalnız bu diyarda.

İçi sürekli tantanayla dolu olsa da,

Kalakalmış bu perdede sessiz görüntüsü.

³¹ Sohrab Sipihrî, s. 142; Daryuş Aşuri, Kerim İmami, Huseyn Ma'sumi Hemedani, *Peyâmî Der Râh, Kitâbhâne-i Tehûrî, Çâp-i Çeharom, Tahran 1371 hş., s. 35.*

³² Muşfik Kaşani, "Halvet-i İns", *Pajeng*, 1368 hş., s. 213.

³³ Şehnaz Muradikuçi, "Şair-i Nekkâş ve Nekkâş-i Şâir", *Muerriî ve Şinâht-i Sohrâb-i Sipihrî, (Ed. Şehnaz-i Muradikuçi) Neşr-i Katre, Tahran 1380 hş., s. 17.*

Bir gün eğer kırarsa bu kelimelerle dolu sükutu
Tavanı da kapısı da kendinden geçecektir bu sarayın.
Yolu kapatmış bu kuş geçit vermiyor sese,
Oysa bizzat konuşan bir sestir onun suskun bedeni.
Anlar geçiyor gözünün önünden uyanık,
Vücudu lakin rüyanın alacakaranlığı gibi.

Kurtulmuş kolu kanadı yüceden alçaktan.
Yaşam uzakta kalmış: bir serap dalgası.
Gölgesi hüzne boğmuş duvarı boydan boya,
Duvar perdesi ve gölge: düş perdesi.

Hayali desenlere hayran hayran bakışı.
O bakışlardaki heves deseni değildir.
Suskunluğunun benle bir bağı olduğundan,
Kimsenin sohbetinde gözü yok.

Derinlere uzanır bu kuşun öyküsü:
Gönlün elvermediği şey, boş hayaldir.
Yitik şehirlerle de vardır bir bağı:
Bir gariptir bu diyarda muamma kuşu.³⁴

Sonuç

İran'da Kaçarlar döneminde başlayan modernleşme hareketleri toplumda ciddi bir şekilde makes bulmuş ve bu sosyal hareketlilik 1906 yılında Meşrutiyet'in ilan edilmesine giden yolu açmıştır. Meşrutiyet'in ilanıyla dahi toplumdaki sosyal hareketlilik bitmemiş aksine artarak devam etmiştir.

Toplumdaki bu sosyal talepler doğrultunda değişen sosyal yapı giderek edebî ortamı etkilemiş ve edebî ortamın değişmesine, dönüşmesine sebep olmuştur. Edebî dönüşümün öncülüğünü üstlenen isimlerin modernleşme süreciyle birlikte Avrupa'yla tanışmış, Avrupa edebiyatını yakından tanımış ve bir yahut birkaç yabancı dil bilen şair ve yazarlar olması da dikkat çekmektedir. Toplumdaki sosyal talebe cevap verebilme çabasının yanısıra Kacarlar döneminde başlayan çeviri çalışmaları ve Avrupa'ya öğrenci göndermek gibi çalışmaların bu dönemi ortaya çıkaran başlıca etkenler olduğu

³⁴ Sohrab Sipihrî, "Muamma Kuşu", (Çev: İsmail Söylemez) Yedi İklim, S. 286, Ocak, 2014, s. 35.

görülmektedir. Zira İran dışındaki edebiyat dünyasındaki değişim ve dönüşümleri yakından izleme imkânını edinen şair ve yazarlar benzer dönüşümleri kendi ürünlerine de yansıtmaya başlamışlardır.

Bu dönüşüm sürecinde özellikle Tanzimat'tan beri artarak devam eden bir Osmanlı ve Türkiye etkisinin olduğu da dikkat çekicidir. İran'ın dönem şair ve yazarlarının Osmanlı aydınlarını yakından takip etmeleri bu etkilenmeye kapı aralarken asıl önemli etken ise bu dönemde İstanbul'un âdeta Farsça basınının merkezi gibi bir hüviyet kazanmış olmasıdır. İran'ın önemli gazeteleri bu dönemde İstanbul'da basılmaktaydı.

İran'da modern şiirin öncüsü Nima Yuşic'dir. Nima'nın yoğun çaba ve çalışmaları sonucunda Türkiye'deki Garip Hareketine benzer bir şiir akımı ortaya çıkmıştır. Nitekim Nima'nın yayımladığı poetika ile Garip Hareketi poetikası arasında ciddi benzerlikler bulunmaktadır.

Bu dönemde Nima'nın etkisiyle, zaman zaman da bizzat yönlendirmesiyle eser vermiş birçok isim bulunmaktadır. Bu isimler arasında dönem temsiliyeti ve bilinirlik gibi özellikleri dikkate alındığında ön plana çıkan on iki ismin olduğu görülmektedir. Bu isimler Fereyduñ Tevelleli, Fereyduñ Moşiri, Huşeng İbtihac (Saye), Nadir Nadirpur, Foruğ-i Ferruhzad, Simin Behbehani, Mehdi Ehevan Salis, Ahmed Şamlu, Siyaveş Kisrayi ve Sohrab Sipihri'dir.

Anılan isimler günümüzde dahi İran'da en çok okunan şairlerin başında gelmektedirler. Bu isimler kendilerinden sonraki kuşağı da derinden etkileyerek İran'da güçlü bir yeni şiir ortamının oluşmasını ve devamlılığını sağlamışlardır.

KAYNAKÇA

- Abdulğaffar Tehuri, "Didâr der Lehze-i Merg", *Muerriî ve Şinâht-ı Sohrâb-i Sipihri*, (Ed.: Şehnaz Muradikuçi) Neşr-i Katre, Tahran 1380.
- Daryuş Aşuri, Kerim-i İmami, Hoseyn Ma'sumi Hemedani, *Peyâmî Der Râh*, Kitâbhâne-i Tehûri, Çâp-i Çeharom, Tahran 1371.
- Derya Örs, "Çağdaş İran Şiirinin Öncülerinden Fereydûn-i Muşiri", *Nûsha*, Bahar 2001.
- Hadi Kezayi, *Zindeginame-yi Nivisendegan ve Şairan: ez Rudeki ta Dowletabadi*, Tehran 1385.
- Hicabi Kırlangıç, *Meşrutiyetten Cumhuriyete İran Şiiri*, Hece Yay., Ankara 2014.
- Hicabi Kırlangıç, *Yalnız Yürüyen Adamın Şarkısı: Ahmed Şâmlû ve Şiiri*, Ağaç Yayınları, İstanbul 2010.
- Mehmet Kanar, *Çağdaş İran Edebiyatının Doğuşu ve Gelişmesi*, Say Yayıncılık, İstanbul 2013.
- Mehmet Kanar, *Modern İran Şiiri Antolojisi*, Şule Yay., İstanbul 1999.
- Monirulsadat Miraci, *Aşnayı ba Zindeginame-i Şoera-yi Nami-yi İran*, Neşr-i Ferheng-i İmruz, Tehran 1379.
- Muhammed İstî'lâmî, *Bugünkü İran Edebiyatı Hakkında Bir İnceleme*, (Çev. Mehmet Kanar), Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 1981.
- Muhammed Şukrullahzade, "Sohrab-i Sipihri", *Rûznâme-i Câm-i Cem*, 01 Ordibihişt 1388. (Sohrâb'ın ölüm yıl dönümü nedeniyle verilen özel sayıda)
- Nasır Feyz, *Gozide-i Şi'r-i Moasır-i İran*, Encomen-i Şairan-i İran, Tehran, 1386.
- Periduht Sipihri, *Sohrâb, Morğ-i Mohâcir*, Çâp-i Heştom, Kitâbhâne-i Tehûri, Tahran 1382.
- Pervin Kaimi, *Çi Kesî Bûd Sedâ Zed Sohrâb*, İntişârât-i Govher-i Manzûm, Tahran 1388.
- Semane İftihari, "Goftugû bâ Abdulâlî-yi Destğayb, Sohrâb-i Sipihri ez Merg-i Reng tâ Mâ Hîç, Mâ Nigâh", www.kefshhayemkoo.persianblog.ir/, Ordibihişt, 1389/Nisan, 2010.
- Semane İftihari, "Goftogû bâ Sîmîn-i Dânişver: Sohrâb-i Sipihri ez Merg-i Reng tâ Mâ Hîç, Mâ Nigâh", www.kefshhayemkoo.persianblog.ir, Ordibihişt, 1389.
- Semane İftihari, "Sohrâb-i Sipihri: Ez Merg-i Reng tâ Mâ Hîç, Mâ Nigâh", www.kefshhayemkoo.persianblog.ir, Ordibihişt, 1389 hş., 15.06.2011.
- Sohrab Sipihri, *Henûz Der Seferem* (Haz. Periduht-i Sipihri) Çâp-i Heştom, Neşr-i Ferzân, 1388.
- Sohrab Sipihri, "Muamma Kuşu", (Çev: İsmail Söylemez) Yedi İklim, S. 286, Ocak, 2014.
- Sohrab Sipihri, *Sekiz Kitap*, (Çev.: Mehmet Kanar), Şule Yayınları İstanbul 1999.

- Şefi'i Kedkeni, *Edvâr-ı Şi'r-i Fârsî, ez Meşrutiyet tâ Sukût-i Saltanat*, Neşr-i Sohen, Tahran 1380.
- Şehnaz Muradikuçi, "Şair-i Nekkâş ve Nekkâş-i Şâir", *Muerrifî ve Şinâht-i Sohrâb-i Sipihri*, (Ed. Şehnâz-i Murâdikûçi) Neşr-i Katre, Tahran 1380.
- Şems Lengerudi, *Târih-i Tahlîlî-yi Şi'r-i Nov, Cild-i Evvel*, Neşr-i Merkez, Çâp-i Şişom, Tahran 1390.

**KİTAP TANITIMI: Prof. Dr. Mehmet Kubat, *İslâm Mezhepleri Tarihi*,
Kitap Dünyası Yayınları, İstanbul,
(I. Basım 2014, II. Basım, 2015, III. Basım, 2017).**

Hazırlayan: Mehmet Hanifi Yoldaş

İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
mehmethanifiyoldas@gmail.com

Prof. Dr. Mehmet Kubat tarafından kaleme alınan *İslâm Mezhepleri Tarihi* adlı eser *Giriş*, beş bölüm ve *Sonuç*'tan oluşmaktadır.

Yazar, *Giriş* kısmını beş alt başlık halinde oluşturmuştur.

Giriş'te yazar, kavramsal çerçeveyi oluştururken öncelikle “mezhep” kavramının sözlük ve terim anlamlarını kısaca açıklamış ve hiçbir mezhep, fırka ekol vb. din anlayışlarının mutlak yanlış veya mutlak doğru olmadığını, her Müslüman mezhebin şöyle ya da böyle İslâm düşüncesine katkısı olduğunu belirtmiştir. Yazar *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nin amacını, önemini ve lüzumunu açıkladıktan sonra, *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nin konusu, kapsamı ve yöntemi hakkında da bilgiler vermiş, ayrıca bir mezhebin meşru sayılabilmesi için gereken asgari şartları sıralamıştır. Yazar *Giriş* kısmını, erken dönem *İslâm Mezhepleri Tarihi* müelliflerince kaleme alınan on üç en önemli eserin kısa tanıtımı ile bitirmiştir. (s. 18-30).

Yazar *Birinci Bölümü*, “*İslâm Mezhepleri Tarihi*'ne Giriş” şeklinde başlıklandırmış olup, bu bölümü beş kısımdan oluşturmuştur. Birinci kısımda “*mezhep*” ve “*tarih*” kelimelerinin sözlük anlamlarını verdikten sonra (s. 33-34) *İslâm Mezhepleri Tarihi*'ni geniş çerçevede tanımlamıştır. Yapılan tanımdan hareketle yazar, *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nin en temel hususiyetlerini sıralamıştır. (s. 34). Ayrıca birinci kısımda yazar, mezhepleri tanımada önemli kavramlardan biri olan “ihtilâf” sözcüğü üzerinde kısaca durmuştur.(s. 35). İkinci kısımda *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nin temel kavramları olan; “makâle”, “mezhep”, “fırka”, “millet”, “nihle”, “hevâ”, “Ehl-i Hak ve Ehl-i Bâtıl/Ehl-i Bid'at” kavramlarının tanımları verildikten sonra (s. 36-39), üçüncü kısımda *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nin tarihte ve günümüzde sıkı işbirliği içinde olduğu *Kelâm*, *İslâm Tarihi*, *Dinler Tarihi*, *Din Fenomenolojisi*, *Din Sosyolojisi*, *Din Psikolojisi* gibi bilim dalları hakkında kısa bilgiler verilmiştir. (s. 40-46). Ayrıca yazar, dördüncü kısımda, mezhep-din ilişkisi başlığı altında mezheplerin din değil beşerî oluşumlar olduğunu, asla dinin yerine konulmaması gerektiğini, fırka mensuplarının mezheplerini din ile özdeşleştirmelerinin asla doğru olmadığını ifade etmiştir. (s. 47-49). Bu bölümün beşinci kısmında ise yazar, “Müelliflerin Mezhepleri Tasnifinde 73 fırka Hadisinin Önemi” başlığı altında, 73 fırka hadisinin *İslâm* düşünce tarihinde müelliflerin itikadî mezhepleri tasnif edişinde belirleyici rol oynadığını belirttikten sonra, 73 fırka hadislerini beş ayrı grupta ele almış ve her gruptaki hadislerin sıhhati üzerinde değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu kısmın sonunda yazar,

tefrikaya kapı aralamadığı sürece firkalaşmanın doğal ve kaçınılmaz olduğunu ifade etmiştir. (s. 50-56).

İkinci Bölüm'ün başlığı "Mezheplerin Doğuş Nedenleri" adını taşıyor. Yazar bu bölümü üç kısım şeklinde oluşturulmuştur. Birinci kısımda firkalaşmanın ya da mezhepleşmenin en önde gelen nedeninin "ihtilaf" olduğunu, ihtilafın da menfi yani Müslümanların birlik ve beraberliğini bozan ihtilaf ile Müspet yani zenginlik, rahmet olarak nitelenen ihtilaf olduğunu belirtmiştir. Yazar ikinci kısımda mezheplerin doğuşunda psiko-sosyal faktörlerin etkisini ele almıştır. Yazar, mezheplerin doğuşunda etkili olan pek çok nedenin olduğunu, bu nedenlerin başında siyasî ve itikadî içerikli ihtilafların geldiğini, insan unsurunun, nasların karakterinin, fetihlerle birlikte farklı din ve kültür ve medeniyetlerle etkileşiminin ve tercüme faaliyetlerinin olduğunu ifade eder. (s. 66-74). Yazar bu bölümün son kısmında mezheplerin doğuşunda sosyo-politik faktörlerin etkisini ele almıştır. Bu faktörlerden İslâm ümmeti arasında beliren en önemli ve en ciddi mesele olan hilafet meselesini, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in vefatında sonra yapılan halife seçimini, daha sonra sırasıyla dört halife dönemi ve bu dönemlerde meydana gelen olayları ve özellikle de Hz. Osman (r.a.) döneminde meydana gelen iç karışıklıklar ile Hz. Ali (r.a.) döneminde yapılan savaşları detaylı bir şekilde ele almıştır. Yazar bu bölümün son kısmını Cemel, Sıffin ve Nehravân savaşlarının sonucunda ortaya çıkan dinî, siyasî ve itikadî problemlere dair değerlendirmeler ile bitirmiştir. (s. 75-88).

Yazar, eserin *Üçüncü Bölüm*'ünü İslâm dünyasında ortaya çıkan ilk itikadî mezheplere ayırmış. Yazar birinci kısımda "İlk Mutezile" başlığı altında ilk i'tizal hareketi denilebilecek olan "Tarafsızlar Akımı"nın, Hz. Osman (r.a.)'ın şahadetinden sonra ortaya çıktığını belirtmiştir. Bu dönemdeki şartların sahabeyi zorunlu olarak iki farklı cepheye ayırdığını, birinci kesimin zor kullanmayı, silah kullanmayı tecviz ettiğini, diğer kesimin ise şiddete başvurma yöntemi doğru bulmadığını, siyasî çıkarlar için Müslümanların kanına girilmeyeceğini, bundan dolayı kenara çekilenler olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yazar, *İlk Mu'tezile* ile kelimî bir mezhep olan *Mu'tezile* mezhebinin yalnızca isim yönünden bir benzerlik gösterdiğini, bunun ötesinde bir alakalarının olmadığını belirtmiştir. (s. 91-96).

Yazar, bu bölümün ikinci kısmında ilk itikadî mezheplerden Haricîliği ele almıştır. İslâm dünyasında zaman itibariyle ortaya çıkan ilk fırkanın Haricîlik olduğunu, dini konularda aşırı görüşleri benimsediklerini belirtmiştir. Ayrıca yazar, Haricîliğin bir mezhep olmaktan çok gerçekte bir *zihniyet* olduğunun ifade ettikten sonra Haricîlerin isimleri hususunda ileri sürülen görüşleri aktarmıştır. Yazar Haricîlerin iman- küfür görüşlerini ifade ettikten sonra Haricîliğin doğuşuna etki eden faktörlerden siyasi nedenler, cehâlet yada bilgisizlik, kabile asabiyeti, bedevilik, taassup ve saplantı, nasları literal okumaya tabi tutma ve Haricîliğin doğuşunda münafıkların rolü konularını tek tek ele alıp açıklamıştır. Yazar, Haricîliğin birçok alt kollara ayrıldığını belirtip açıklamalar yaptıktan sonra Haricîlik hakkında bir değerlendirme ile bölümü bitirmiştir. (s. 97-137).

Bu bölümün üçüncü kısmında Şiâ'nın teşekkülüne dair bilgiler verilmektedir. Şiâ, "imâmet" meselesini merkeze alan, Hz. Peygamberin (s.a.v.) vefatından sonra devlet yönetiminin Hz. Ali (r.a.) ve onun soyundan gelenlere ait olduğu düşüncesi etrafında birleşen çeşitli grupların ortak adıdır. Yazar, mezhebin isimlendirilmesi meselesini, Kur'an'da Şiâ kelimesinin kullanımını, Şiîliğin doğuşunu, Şiîliğin ortaya çıkışında İbn Sebe'nin rolünü, Şiîlerin Hz. Ali (r.a.)'nin imametne dair dayandığı nasları ve Şiâ'nın doğuşuna dair Şiî iddiaları ifade ettikten sonra Şiî fırkaların görüşlerini ayrıntılı

olarak analiz etmiştir. Yazar Şii fırkaları en genel anlamda “Mutedil Şii Fırkalar” ve “Aşırı Şii Fırkalar (Gulât’-ı Şiâ)” şeklinde ikiye ayırmıştır. Mutedil Şii Fırkalar olarak Zeydiyye, İsmâiliyye ve İsnâ Aşeriyyenin Sunnî alimler tarafından bazı aşırılıklara sapmış olsalar da Ehl-i kiblede sayıldıklarını ve “Ehl-i bid’at” şeklinde vasıflandırılmakla birlikte İslâm dairesi içinde kabul edildiklerini belirtmiş ve bu üç fırkanın itikadî görüşleri hakkında bilgiler vermiştir. Yazar, bu üç fırkanın dışında kendilerini Şii sayan fakat mutedil Şiânın kendileri ile ilgilerinin bulunmadığını belirttikleri gulât yada gâliyye olarak isimlendirilen “Aşırı Şii Fırkalar” olarak isimlendirilen mezheplerin adlarını sıraladıktan sonra imamet, bedâ, takiyye, rec’at (ric’at) gibi Şiâ arasında müşterek kullanılan kavramlara dair açıklamalarda bulunmuştur. Yazar bu kısmın en sonunda Şiânın demografik yapısını özetleyip bir değerlendirmede bulunmuştur. (s. 137-172).

Bu bölümde ele alınan mezheplerden biri de Mürcie’dir. Mürcie, erken dönem İslâm toplumunda ortaya çıkan ve uzlaşmacı fikirleriyle tanınan siyasî ve itikadî bir mezheptir. Bu dönemde fitne olarak gördükleri iç savaşlara katılmaktan kaçınıp, tarafsız kalan kesimi temsil eden bir fırkadır. Yazar, Mürcie ile ilgili bilgiler vermeye başlarken öncelikle sırasıyla isimlendirme, Mürcie’nin öncüleri, Mürcie’yi ortaya çıkaran sebepler, itikadî görüşleri ve siyasî görüşlerini anlatmıştır. Daha sonra Mürcie fırkalarını, İmam Azâm Ebû Hanife’nin Mürcie olarak itham edilmesini ele alır ve bu kısmın değerlendirilmesinin yaparak bitirmiştir. (s. 171-172).

Yazar, Mürcie mezhebinden sonra birbirlerine tepki olarak doğmuş Cebriyye ve Kaderiyye mezheplerini aynı kısımda iki ayrı başlık altında ele almıştır. Bilindiği üzere Emeviler döneminde birbirine tepki olarak doğan iki fırkadan biri Cebriyye, diğeri ise Kaderiyye’dir. Biri cebri düşüncüyü savunurken diğeri mutlak hürriyeti savunmuştur. Yazar, önce Cebriyye mezhebini; isimlendirme, doğuşu, ilk öncüleri, itikadî ve siyasî görüşleri ile tarih sahnesinden çekilişleri başlıkları çerçevesinde ele almış, sonra da Kaderiyye’yi; isimlendirme, kaderi nitelemesi, Kaderiyye’nin ortaya çıkışı, ilk öncüleri, Hasan-ı Basrî’nin kaderi olarak itham edilmesi, Kaderiyye’nin itikadî ve siyasî görüşleri ile tarih sahnesinden çekilmesi başlıkları çerçevesinde ele alıp incelemiştir. Bu kısım Cebriyye ve Kaderiyye hakkında verilen bilgilerin değerlendirmesi ile bitirilmiştir. (s. 189-206).

Bu bölümde ele alınan mezheplerden bir diğeri de Mu’tezile’dir. Kelâm ve Mezhepler Tarihi açısından büyük önemi haiz olan Mu’tezile’nin, günümüzde müntesipleri olmamasına rağmen, bir çok mezhebe fikri anlamda tesir etmiştir. Yazarın vurguladığı gibi Mu’tezile, İslâm dünyasında akla ilk defa işlerlik kazandıran, İslâm akaidini akli metotlar ışığında açıklayan ve içten ve dıştan yönelen tehditlere karşı savunan bir mezheptir. (s. 192) Yazar, isimlendirme, Mu’tezile’yi ortaya çıkaran şartlar, Mu’tezile’nin doğuşu ve gelişmesi, ilk öncüleri, gerilemesi ve çöküşü, Basra ve Bağdat Mutezilesi arasındaki görüş farklılıkları, Mu’tezile’nin beş temel prensibi, Mu’tezilî fırkalar ve değerlendirme başlıkları altında Mutezile’ye dair temel bilgiler aktarmıştır. (s. 207-226).

Yazarın, *İslâm Mezhepleri Tarihi* kitabında en geniş yer verdiği mezhep, *Ehl-i Sünnet ve’l-Cemaat*’tır. Yazarın da vurguladığı üzere *Ehl-i Sünnet*, İfrat ve tefrit arasında vasat bir konumda duran, dinin temel konularını, açıklamada geleneği önceleyen bir fırkadır. Yazar bu kısma girişte isimlendirme, Ehl-i Sünnet’in ilk öncüleri ve Ehl-i Sünnet’in müşterek prensiplerini açıklamıştır. (s. 227-238). Daha sonra da Ehl-i Sünnet; Selefiyye, Eş’ariyye ve Mâturidiyye ekollerine dair verilen geniş bilgilerle kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Yazar tarafından Selefiyye'nin, ilk dönemde İslâmî bir fırka olmaktan çok, erken dönem din anlayışını muhafaza eden bir bakış açısı olarak görüldüğü belirtilmiştir. Selefiyye'nin mezhepleşme sürecinin hicrî ikinci asrın ortalarından başladığını ifade eden yazar, mezhebi, isimlendirme, Selefiyyenin ilk nüveleri ve teşekkül süreci, Selefiyye'nin itikâdî görüşleri, müteşâbihâta ilişkin tavrı, temel prensipleri, Selefi metodun kifâyetsizliği, Selefi perspektifin çıkmazları, Neo-Selefilik ve değerlendirme başlıkları altında ayrıntılı olarak ele alınıp incelenmiştir. (s. 239-271).

Yazar, Eş'ariyye başlığı altında, mezhebin Ehl-i Sünnet düşüncesinin en yaygın iki kolundan biri olduğunu, Ehl-i Sünnet düşüncesinin geniş kitleler tarafından hüsn-ü kabul görmesine katkıda bulunduğunu ifade ettikten sonra, Ebû'l-Hasan el-Eş'arî'nin özlü hayat hikâyesini aktarmıştır. Eş'arî'nin günümüze ulaşan altı tane eseri hakkında bilgi veren yazar, Eş'arî'nin itikâdî ve kelamî görüşlerini ayrıntılı olarak sunmuştur. Ayrıca Eş'arîliğin gelişimi ve yayılması hakkında da bilgi veren yazar bu kısmı önde gelen Eş'arî alimler ve değerlendirme kısımlarıyla bitirmiştir. (s. 273-294).

Yazar, Mâturidiyye başlığı altında ise, Mâturidiliğin Ehl-i Sünnet düşüncesini Eş'arîlik ile eşit derecede temsil ettiğini belirtmiştir. Yazar, İmam Mâturidî'nin özlü hayat hikâyesi, günümüze ulaşan eserleri hakkında bilgiler verdikten sonra tıpkı Eş'arîlikte olduğu gibi İmam Mâturidî'nin de itikâdî ve kelamî görüşlerini yine ayrıntılı olarak ele alıp incelemiştir. Ayrıca yazar, Mâturidiliğin gelişimi ve yayılması, önde gelen Mâturidî alimler ve buraya kadar anlatılanların bir değerlendirmesi yapılarak bu kısım bitirmiştir. (s. 297-309).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabının *Dördüncü Bölüm*'ü Selefilik'in Aşırı Versiyonu Vehhâbiliğe tahsis edilmiştir. Yazara göre Vahhâbilik Hareketi, başlangıçta Arap yarımadasında dini yozlaştırıcı düşünce ve tutumlardan ayıklanması düşüncesi ile ortaya çıkmış bir hareket olmasına rağmen, sonraları ifrat olarak gördükleri kesimleri eleştiride aşırıya kaçmaları nedeniyle bu kez kendileri tefrite düşmüşlerdir. Bu bölüm; isimlendirme, Muhammed b. Abdulvehhab'ın kısa hayat hikâyesi, Vahhâbiliğin doğuşu, yayılması, düşünce sistemi, İslâm dünyasındaki tesirleri ve değerlendirme ile bitirilmiştir. (s. 311-326).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabının *Beşinci Bölüm*'ü Nusayrilik, Dürzilik, bâbilik-Bahâilik, Kâdiyânîlik-Ahmediyye ve Yezidilik gibi senkretik mezheplerin doğuşu, teşekkülü, görüşleri ve düşüncelerinin aktarılmasına ayrılmıştır.

Bu bölümde Önce "Aşırı Yorumaya Dayalı Mezhepler"den bir diğeri olan Nusayrîlik ele alınmıştır. Yazar, Nusayrîliğin bâtinî temayüllü bir fırka olduğunu, hulûle dayalı bir tanrı tasavvuru, tenasüh inancı ve yıldızların kutsanması gibi inançlara sahip olduğunu belirtmiştir. Nusayrîliği; isimlendirme, ortaya çıkışı ve yayılması, Nusayrîlerin kutsal kitabı, inanç esasları, ibâdetler, Nusayrîlikte din adamlarının dereceleri, mezhebe giriş merasimleri ve değerlendirme başlıkları çerçevesinde ele alınıp incelenmiştir. (s. 329-345).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabında Nusayrîlik'ten sonra ele alınıp fikir ve düşünceleri hakkında bilgi verilen bir diğer senkretik mezhep Dürzîlik'tir. Yazar, Dürzîliğin, Şiîliğin İsmâîliyye kolu içinden çıktığını, bâtinî-sırrî aşırı görüşlere sahip bir fırka olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca yazar Dürzîliği, isimlendirme, ortaya çıkışı, temel inanç esasları, Dürzîlik'te yedi esas ve değerlendirme başlıkları çerçevesinde ele alınıp işlemiştir.(s. 347-358).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabında fikir ve görüşleri aktarılan senkretik mezheplerden biri de Bâbîlik-Bahâîlik'tir. Yazar, mezhebinin 19. asırda beklenen Mehdi söyleminin yüksek sesle dile getirildiği bir ortamda şekillendiğini ifade etmiştir. Yazara göre mezhep için iki ayrı isim kullanılsa da bu iki oluşum birbirinin devamıdır. Bu nedenle o, önce Bâbîlik hakkında kısa bilgiler vermiş, daha sonra da Bahâîliğin teşekkül süreci ve temel görüşleri üzerinde durmuştur. Bahâîlik düşüncesi, Mirza Hüseyin Ali, Abbas Efendi ve Şevki Efendi adlı üç önemli şahsiyet tarafından şekillendirildiği için, yazar bu şahıs ve Bahâîlik düşüncesindeki konumları hakkında kısaca bilgiler aktarmıştır. Daha sonra Bahâîlikte inanç esasları, ibadetler, Bahâîliğin idari nizâmı, günümüzdeki durumu ve değerlendirme ile bu mezhep hakkında açıklayıcı bilgiler vermiştir. (s. 359-375).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabında fikir ve görüşleri aktarılan senkretik mezheplerden biri de Kâdiyanîlik-Ahmediyye'dir. Yazar, Bahâîlikten sonra Kâdiyanîlik veya Ahmediyye hareketinin, İslâm'dan etkilenmiş olmakla beraber, kurucusu Mirza Gulâm Ahmed'in Müceddid, Mesîh ve Mehdi olarak telakki edilmesi gibi hususları iman alanına taşıkları ve Müslümanların genel görüşlerine aykırı düşüklükleri için klasik anlamda bir İslâm mezhebi vasfı taşımadığını belirtmiştir. Mezhebi; isimlendirme, Gulâm Ahmed'in hayat hikâyesi, Gulâm Ahmed sonrası Kâdiyanîlik, Kâdiyanîliğin temel görüşleri, günümüzde Kâdiyanîlik ve değerlendirme başlıkları çerçevesinde ele alıp incelemiştir. (377-391).

İslâm Mezhepleri Tarihi kitabında fikir ve görüşleri aktarılan son senkretik mezhep ise Yezidîliktir. Yazar, bu son kısımda Yezidîliğin, birçok inançtan değişik esasları bünyesinde barındıran karma ve bâtinî bir inanç sistemi olduğuna vurgu yapmıştır. Yezidîliği; isimlendirme, kutsal kitapları, ibadetler, Yezidîlikte bayramlar, Yezidîlikte kast sistemi, Yezidîlikte din/inanç değiştirme, Yezidîlerin yaşadıkları bölgeler ve değerlendirme başlıkları çerçevesinde ele alıp incelemiştir. (s. 393-413)

Yazar, eserin *Sonuç* kısmında, beşeri nitelikli oluşumlar olan mezheplerin, din mensupları için birer alt kimlik ifadeleri olup, doğrudan dinin yerine ikame edilemeyeceğini, mezheplerin kişiden kişiye değişen farklı yorum biçimleri olduğunu ve asla dinin yerine konulmayacağını ifade etmiştir. (s. 415-416).

Tanıtmaya çalıştığımız Prof. Dr. Mehmet Kubat'ın *İslâm Mezhepleri Tarihi* adlı eseri, gerek İlahiyat Fakültesi ve İslâmî İlimler Fakültesi öğrencileri, gerekse de akademik çalışmalar yapmak isteyen Yüksek Lisans ve Doktora öğrencileri için bir başucu eseri niteliğindedir. Eserin İlahiyat Fakültesi ve İslâmî İlimler Fakültesi müfredatına uygun tarzda hazırlanmış olması, söz konusu fakültelerdeki öğrenciler için oldukça faydalı bilgiler sunması, gereksiz ayrıntılardan uzak durulmuş olması, dilinin sadeliği, mezheplere dair özgün düşünceler sunması, mezheplerle ilgili verilen bilgilerin her kesimden okuyucu tarafından rahat şekilde anlaşılır tarzda olması, mezheplerin fikir ve görüşleri hakkında oldukça objektif bilgiler aktarması vb. gibi hususlar kitabı daha da önemli hale getirmektedir. Eser, zengin bibliyografyası ile alanda araştırma yapmak isteyenlere kaynak olma özelliği de taşımaktadır. Ayrıca *İslâm Mezhepleri Tarihi*'nde her mezhep ile ilgili verilen bilgilerin bölüm sonunda bir değerlendirmesinin yapılması, bu alanda kaleme alınan diğer eserlerde görmeye alışık olmadığımız ama okuyucuya özet bilgiler vermesi açısından oldukça faydalı bir yöntemdir.

KİTAP TANITIMI: Muhammet Yılmaz, *Muhammed Ebû Zehre ve Tefsiri*, İSAM Yayınları, İstanbul, Temmuz- 2017, 286 s.

Hazırlayan: Kerim Özmen

İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
kerim.ozmen@inonu.edu.tr

Eserde,¹ yirminci yüzyılda Mısır'ın ve İslâm dünyasının sayılı âlimlerinden biri kabul edilen Muhammed Ebû Zehre'nin (1316-1394/1898-1974), 1951 yılında başlayıp vefat ettiği ana kadar tefrika halinde yayınlanan, Kur'ân'ın 30 cüzünden 19 cüzüne tekabül eden ve *Zehretü't-Tefâsîr* ismiyle on cilt olarak yayınlanan tefsirindeki metodu incelenmiştir.²

Müellif, 20. yüzyılda, İslâm'a dayalı bir medeniyet kurabilmenin endişesini ve sorumluluğunu yaşamış önde gelen ilim adamlarından birisidir. Bu yüzyılda ortaya koyduğu fikirler, çağdaş İslâm düşüncesinin oluşumuna büyük katkı sağlamıştır. Çok yönlü bir âlim olan müfessir, hayatı boyunca Fıkıh ve Usûl-u Fıkıh ilimleri başta olmak üzere, Davet, Cedel, Ahlâk, Ekonomi, Hitâbet, Mantık, Siyaset ve benzeri birçok ilim sahasına yönelik faydalı eserler telif etmiştir. Bunların yanında çeşitli makaleleri, iştirak ettiği konferansları ve kendine has değerlendirmeleriyle vermiş olduğu fetvaları onun İslam dünyası için ne derece önemli bir âlim olduğunu göstermektedir.

Sonuç olarak; Muhammed Ebû Zehre'nin tefsiri hakkında bugüne kadar ülkemizde yeterli çalışmanın yapılmamış olmasından hareketle; çeşitli alanlarda çok sayıda eser vermiş ve Tefsir sahasında kendine özgü on ciltlik bir esere sahip âlimin şahsiyetinin, müfessir kimliğinin ve söz

¹ Bu çalışma, Prof. Dr. Sadreddin Gümüş danışmanlığında "*Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsirindeki Metodu*" ismiyle Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde doktora tezi olarak hazırlanıp 2010 yılında Prof. Dr. Murat Sülün, Prof. Dr. Ali Köse, Prof. Dr. Muhammed Aydın ve Prof. Dr. Hidayet Aydar'ın iştirak ettiği jüri önünde savunulmuş ve yeterli görülerek kabul edilmiştir. Ayrıca yazar tarafından Ebu Zehre ve Tefsiri ile ilgili bir makale de yayınlanmıştır: Muhammet Yılmaz, "Muhammed Ebû Zehre ve Zehretü't-Tefâsîr İsimli Tefsiri", Diyanet İlmi dergi, cilt.51, sayı:1 Ocak-Şubat- Mart 2015, s.13-31.

² Ebu Zehre'nin Kur'an ve tefsire dair birçok önemli konuyu ele alan iki önemli eseri daha bulunmaktadır. Bunlardan en önemlisi, *el-Mu'cizetü'l-Kübrâ: el-Ku'rân: Nüzûlühü, Kitâbetühü, Cemuhü, İ'câzühü, Cedelühü, Ulûmuhü, Tefsîruhü, Hukmü'l-Ğınâi bihi*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire, 1998. 432 sahife. (Eserin ilk baskısı 1970'te yapılmıştır.) Bu çalışma, eserini tanıttığımız Muhammet Yılmaz tarafından, *En Büyükle mu'cize: Kur'an* adıyla tercüme edilmiş ve yayınlanma aşamasındadır. Diğer eser ise *Şeriatü'l-Kur'an min Delâli İ'câzihî* isimli çalışmadır. Eser, Muhammed Abdullah es-Semmân editörlüğünde Silsiletü's-Sekâfeti'l-İslâmiyye (İslâm Kültür Serisi) içerisinde 31. kitap olarak 1961 yılında yayımlanmıştır. Eserin Arapçası doksan beş sahifedir. Bu çalışma da Muhammet Yılmaz tarafından *Bir İ'câz Delili Olarak Kur'an Hukuku* ismiyle Türkçeye çevrilmiş, STS Yayınları tarafından 2015 yılında Rize'de yayınlanmıştır. Bu çeviriler Ebu Zehre'nin müfessirlik yönünün Türk okuyucularca daha iyi tanınmasını temin edecek, aynı zamanda bu büyük düşünürü vefa borcunun da kısmen ifası sayılacaktır.

konusu kıymetli eserinin araştırılıp Kur'ân ayetlerini yorumlamada kullandığı yönteminin bugünün ve yarının insanının hizmetine sunulması, eseri daha da önemli hale getirmiştir.

Öncelikle yazar Muhammed Ebu Zehre'nin zikri geçen tefsiri ve ilmi şahsiyeti hakkında yeterince araştırma ve incelemenin yapılmadığını vurgulamaktadır. Hatta Türkiye'de dahi hem müfessir kimliğinin hem de söz konusu tefsirinin yeterince tanınmadığından yakınmaktadır. Esasında bir eseri ve o eserin müellifini tanıtmak tarihin bir kesitini dolayısıyla geçmiş ile geleceği buluşturmadır. Bu hassasiyetle yazar Ebu Zehre'nin tefsir yöntemini bugünün ve geleceğin nesillerine sunmanın çok önemli olduğuna yaptığı çalışmayla işaret etmektedir. Buradan hareketle yazar bu çalışmada, döneminde yetişmiş saygın ilim adamlarından biri kabul edilen Ebû Zehre ve tefsirindeki metodu incelemiş, onun müfessirlik yönü ve bu alandaki hizmetlerini ortaya koymaya çalışmıştır. Bunu yaparken de, ön yargıdan ve taassuptan uzak durarak ilmî, objektif bir tutum benimsemiştir.

Eser, bir giriş ve üç bölümden oluşmuştur. Giriş kısmında; çalışmanın önemi, amacı ve metodu açıklanmıştır. Birinci bölümde; müellifin yaşadığı dönemin siyasî, içtimâî, ilmî ve iktisadî durumu ele alınmış; hayatı, ailesi, yetiştiği ortam, ilmî şahsiyeti, hocaları, talebeleri ve çeşitli alanlardaki ilmî eserleri incelenmiştir. İkinci bölümde; tefsirin mukaddimesi, yazılış gayesi ve özellikleri üzerinde durulmuş, ayrıca tefsirde istifade ettiği birincil ve ikincil kaynaklar, esas olarak kabul ettiği prensipler maddeler halinde sıralanmıştır.

Üçüncü ve son bölümde ise söz konusu tefsiri; İ'caz'ül-Kur'ân, Nâsîh-Mensûh, Esbab-ı Nüzûl, Kısasu'l-Kur'ân ve benzeri Kur'an ilimleri açısından incelenmiştir. Müellifin tefsirde uyguladığı metodunu ortaya çıkarmak içinse, bu eserin rivâyet ve dirâyet metodu açılarından özellikleri örneklerle açıklamıştır. Ayrıca bu tefsirin Kıraat, Dil, Kelâm ve Fıkıh ilimlerindeki yeri ortaya konmaya çalışılmış; bilhassa müellifin bu konulara getirdiği yorum ve değerlendirmeleri; ayetlere getirmiş olduğu izahları örneklerle ortaya konmaya çalışılmıştır.

Eserdeki şekil ve muhteva yönünden varılan sonuçları ana hatlarıyla şu şekilde özetleyebiliriz:

1. Müfessir, Kur'an âyetlerini ayrı ayrı ele alıp tefsir etmiş; tefsirde en sağlam yollardan biri olan, Kur'an'ın Kur'an'la ve Sünnetle tefsirine öncelik vermiştir. Bununla birlikte sahâbe, tâbiîn sözleri ve dil âlimlerinin görüşlerine geniş ölçüde yer vermiştir. Yani rivayete dayalı her türlü tefsir malzemesinden yararlanmıştır.

2. Dirâyet metodu noktasında ise; âyetlerdeki kelimelerin lügat, sarf, nahiv yönlerine değinilmiş ve söz konusu ilimlerle âyetler tefsir edilmiştir. Tefsirde, rivâyet metodu kullanılmış olmakla birlikte, daha çok dirâyet ağırlıklı bir tefsir olduğunu söylemek mümkündür.

3. Her alanla ilgili ölçülü söz söylemiş olup, aşırıya kaçmamış; değinilmesi zaruri görülen hususları ele almıştır.

4. Her sûrenin tefsirinde o sûreye giriş mahiyetinde bir mukaddime yazmıştır. Bu mukaddimedede, sûrenin kaç âyet olduğu ve nerede nâzil olduğu; genel konusu, içeriği, âyetlerin ortaya koyduğu hakikatler ve Mekkî sûrelerde bulunan Medenî âyetler gibi hususlar rivayetler ışığında zikredilmiştir.

5. Genelde -diğer eserlerinde olduğu gibi- konuları maddelendirerek tefsir etmiştir. Bir âyetle ilgili birkaç yorum yapacağı zaman her fikri ayrı bir rakam altında vermiştir.

6. Bir âyetin sebab-i nüzûlü ile ilgili aynı bağlamda birden çok rivayet varsa, o rivayetler bir arada özetlenip tek bir anlam altında verilmiştir. Kimi zaman, sebab-i nüzûl ile ilgili rivayetler aktarıldıktan sonra biri tercih edilmiş; kimi yerde de müfessirlerin farklı sebab-i nüzûl rivayetleri belirtildikten sonra, âyete en yakın görülen rivayet tercih edilerek sadece o rivayet verilmiştir.

7. Tefsirde, kıraat noktasında da bolca örnekler görmek mümkündür. Kelimenin veya âyetin tefsiriyle birlikte kıraat özellikleri ve farklılıkları açıklanmış, bu farklılığa göre âyetin alabileceği mânalar belirtilmiştir. Mütevâtir kıraatlere çoğunlukla yer verilmekle beraber bazan şâz kıraatlere de başvurulmuştur. Bazı ekollerin okuyuşuna da işaret edilmiş; genel anlamda “Kûfe ehli”, “Hicaz ehli”, “Basra ehli” ifadeleriyle belirtilmiştir.

8. Bir mesele ile ilgili birden çok görüş zikredeceği zaman -genelde- o görüşlerden hangisini kendisinin tercih ettiğini belirtmemiş; görüşleri objektif, önyargıdan uzak bir şekilde vermiştir. Herhangi bir görüşü diğerlerine tercih etmemiştir. Yani Bir görüş fazlaca verilip diğerleri öz bir şekilde sunulmamış; çoğunlukla her görüşe aynı oranda yer verilmiştir.

9. Müellif, Kur’an’da neshin varlığını kabul etmeyip bu görüşü neden tercih ettiğine dair kendi kanaatini ve gerekçelerini belirtmiştir. Kur’an’da neshin olduğuna dair herhangi bir nassın bulunmadığını, bu konuda Hz. Peygamber’den de bir sözün ve de rivayetin sâdir olmadığını söyleyerek; neshin uzlaştırması mümkün olmayan âyetler arasında olabileceğini; buna karşın, Kur’an’da nesih olduğu iddia edilen âyetlerin arasının tahsis ve benzeri yollarla uzlaştırılabileceğini âyetler ışığında açıklamıştır. Kur’an’da geçen nesih ifadelerinin, Kur’an’ın inzâli ile önceki peygamberlerin göstermiş olduğu hissî mucizelerin neshedildiğini ifade ettiğini belirtmiştir. Aynı zamanda neshin yalnızca sünnette gerçekleştiğini, bunun da sadece peygamber hayatta iken mümkün ve geçerli olduğunu, bugün içinse böyle bir durumun söz konusu olamayacağı iddia etmiştir.

10. Sûre başlarında bulunan “hurûf-u mukatta‘a”lara ise kısaca değinmiştir. Bu noktada Selef’in görüşleri yanında kendi değerlendirmelerine de yer vermiştir.

11. Fakih olmasından dolayı tefsirinde fıkıhçı üslûbun dikkat çektiği gözlerden kaçmamaktadır. Bu sebeple tefsirde -recmi kabul etmemesi, bir defada üç talâk vermeyi bir talâk (boşama) kabul etmesi gibi- birçok fikhî meseleyi işlemiş; birden fazla eşle evlilik, recm, hırsızlık gibi fikhî konularda kendine özgü değerlendirmeler yapmak suretiyle bu sahadaki yetkinliğini ispatlamıştır.

Fikhî konularda Hanefî mezhebinin fikirlerine yer vermekle beraber kendi anlayışına uygun düşen diğer mezheplerin görüşlerini de değerlendirmiştir. Yer yer Hanefî mezhebinin görüşünü ön planda tutmaya çalışsa da İmâm Âzam, İmâm Şâfiî, İmâm Mâlik, İmâm Ahmed b. Hanbel, İmâm Muhammed ve İmâm Ebû Yûsuf’un görüşlerinden yeterince faydalanmıştır. Müellif, mezhep taassubuna asla yer vermemiştir. Kimi zaman kendince isabetli gördüğü görüşleri tercih etmiştir; kimi zaman da uygun bulmadığı fikirleri mezhebî taassup gütmeden eleştirmiştir.

12. Çok fazla teferruata girmeden, âyetlere daha fazla açıklık getirmek ve onların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla lûgat, sarf ve nahiv kaidelerine yer vermiş; zorunlu olmadıkça sarf ve nahiv kaidelerine değinmemiştir. Ayrıca cümlede geçen istifhâm, te’hîr, te’kîd, tekrar, hazf ve i’lâl gibi durumlara sık sık temas etmiştir. Şiirle istişhâdı çok az da olsa kullanmış olup âyetlerdeki belâgî inceliklere; beyân, meânî ve bedî‘ sanatına dair konulara genişçe vermiştir.

13. Mücmel ve müşkil âyetlere izahlar getirmiş; i‘câzü’l-Kur’an, emsâlü’l-Kur’an, esbâb-ı nüzûl, kısasü’l-Kur’an, mübhemâtü’l-Kur’an ve aksâmü’l-Kur’ân gibi ulûmü’l-Kur’ân konularına değinmiştir.

14. Âyetler arasındaki münasebete riayet etmiş; tefsirde âyetin siyak ve sibakı yani bağlamı dikkate alınarak buna göre yorumlar yapmıştır.

15. Müfessir, kaynakları özenle seçip onlardan istifade etmiştir. İslâm dünyasında muteber kabul edilen tefsirlerden alıntılar yaparak birçok görüşü bir arada sunmuştur. Bizzat isim zikrederek özellikle Taberî, İbn Kesîr, Zemahşerî, Kurtubî, Râzî, Kâdî Beyzâvî, Muhammed Abduh, Reşîd Rızâ gibi pek çok müfessirin görüşlerinden nakiller yapmıştır. Zaman zaman Âlûsî ve benzeri diğer bazı tefsirlerden; ilmî eserlerden de istifade etmiştir. Bu noktada sadece başkalarının görüşünü nakletmek ya da özetlemekle yetinmemiş, zaman zaman mezhebî görüşleri, müfessirlerin farklı yorumlarını aktardıktan sonra kendine has görüşünü veya tercihini, “sözün özü” “Benim tercihim şudur” “Ben, şu görüşe daha yakınım” gibi ifadelerle ve de gerekçeleriyle açıklamıştır.

16. Kimi zaman, müfessirlerin birbirinden farklı görüşlerini uzlaştırma yöntemiyle birleştirmeye çalışmıştır. Bunun için, farklı görüşleri sunduktan sonra müfessirlerin görüşleri arasında bir zıtlığın, farklılığın olmadığını; müfessirlerin görüşlerinin uzlaştırılabileceğini belirterek uzlaştırmayı da bizzat kendisi yapmıştır.

17. Tefsir ettiği âyetteki lafzın hususiliğine dair güvenilir, kesin bir delil yok ise o takdirde lafzı umûmî olarak değerlendirmiş ve âyete umûmî mâna vermiştir.

18. Kur’an kıssaları konusunda, ayrıntıdan ziyade asıl maksat üzerinde durulması gerektiğini belirterek Kur’an’ın temel hedefi doğrultusunda kıssalara ana hatlarıyla işaret etmiş ve bu doğrultuda, onlardan nasıl ders ve ibret alınması, ne tür prensipler çıkarılması gerektiğini kısaca ortaya koymaya çalışmıştır. Kur’an kıssalarının, Kur’an-ı Kerim’in zengin ifade çeşitlerinden biri olduğuna işaret ederken, Kur’an’da zikredilen her kıssada bir ibret veya ibretler bulunduğunu belirtmiş; İslâmî hakikatlere de bu kıssalarda işaret etmiştir.

Bu konuda İsrâîlî haberlerden sakınmaya dikkat etmiştir. İsrâîliyat konusunda çok hassas ve titiz olmakla beraber, müfessirlerin tefsirlerinde bu tür kıssalara, Kur’an’a uygun düşünün ya da düşmesin çokça yer vermelerinden yakınmıştır.

19. Kelâm ilmiyle ilgili âyetleri tefsir ederken çoğu zaman ele aldığı konuyu yeterince açıklayan bilgiler vermiş ve t’evhd (Allah’ın varlığı ve birliği), Sıfâtüllah, İman, Şefaât, Hz. İsa’nın nüzûlü gibi pek çok kelâmî konuyu özellikle Ehl-i sünnet görüşleri çerçevesinde izah etmiştir. Bu meseleler hakkında görüş açıklayanların düşüncelerine delilleriyle birlikte yer vermiş, zaman zaman da Mu‘tezilî görüşlere atıfta bulunmuştur.

20. Âyetleri, zâhirî anlamın dışında yorumlanmasını gerektirecek sağlam bir delil bulunmadıkça öncelikli olarak zâhirî anlamda tefsir etmiştir. Müteşâbih âyetleri tefsir ederken âyetin zâhirî mânasını değil de te’vilî mânasını tercih etmiştir. Yani âyeti uygun şekilde başka âyetlerden de destek getirmek suretiyle te’vil edip anlamlandırmıştır. Bu âyetlere zâhirî olarak mâna vermediği gibi, “Bu âyetten ne kastedildiğini ancak Allah (c.c) bilir” ifadeleriyle te’vil etmeksizin olduğu gibi de bırakmamıştır.

Son olarak, bu çalışma neticesinde görülmektedir ki; Ebû Zehre, genelde İslâm dünyasında; özeldense Mısır’da siyasî, içtimaî, ilmî ve iktisadî sıkıntılarının sıkça görülmeye başlandığı buhranlı bir dönemde yaşamıştır. O, bütün bu zor şartlara rağmen, kendisini yetiştirmiş bir ilim adamı, müfessir, fakih ve hiçbir zaman haktan ayrılmama gayretinde olan cesur bir kişiliktir. Geniş bir bilgi birikimine ve telif yeteneğine sahip olan müfessir, gündelik menfaatlere esir olmuş siyasetçilerin yoluna sapmamış; millet ve ülke menfaatlerini daima kendi çıkarlarının üstünde tutmuş ve bu uğurda, Kur’an

ve Sünnet'e aykırı gördüğü uygulamalarda devlet adamlarına açıkça muhalefet etmiştir. Bu uğurda her türlü diyeti ödemiş ve baskılara boyun eğmemiştir. Dönemindeki yöneticilerle olan ilişkileri ve onlara karşı tutumu hususunda bu ölçüyü yine devam ettirmiş, cesaret ve dirâyet sahibi mücadeleci hayatıyla tarih sayfalarındaki yerini almıştır.

Kritiğini yaptığımız bu eser bize göstermiştir ki, Muhammed Ebu Zehre, hâlâ eserleri ve düşünceleri üzerinde yeni ilmi çalışmaları hak eden çok yönlü bir alim olarak önemini muhafaza etmektedir.